

ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโจง

นายภาณุพงศ์ อุดมศิลป์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository(CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

CHAO MAE SONG NANG SPIRIT CULT AND THE MEKONG RIVERINE
COMMUNITIES

Mr. Panupong Udomsilp

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement

for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโจง

โดย

นายภาณุพงศ์ อุดมศิลป์

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก รองศาสตราจารย์ สุกัญญา สัจฉายา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุุณบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัสวีรุพหการ)

คณะกรรมการสอบปริญญาบัณฑิต

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ณ ถลาง)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ สุกัญญา สัจฉายา)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ศิริพร ภักดีผาสุข)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ปรมินท์ จารูวร)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์)

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ : ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.

(CHAO MAE SONG NANG SPIRIT CULT AND THE MEKONG RIVERINE

COMMUNITIES) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.สุกัญญา สุจฉายา, 385 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและตำนานเจ้าแม่สองนางที่พบในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง บทบาทของลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร โดยมีขอบเขตวิจัยในเขตจังหวัดหนองบัวลำภู เลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม และมุกดาหาร ในระหว่างปี พ.ศ.2550-2554

ผลการศึกษาพบว่า มีตำนานเจ้าแม่สองนางอยู่ใน 13 ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง 22 ลำานวน ลำานวน मुखपाठ 15 ลำานวน และลายลักษณ์ 7 ลำานวน แบ่งได้เป็น 3 แบบเรื่อง (tale type) แบบเรื่องที่ 1 ธิดาเจ้าเมืองอพยพหนีสงครามทางเรือแล้วเรือล่มเสียชีวิต แบบเรื่องที่ 2 ธิดาเจ้าเมืองอพยพมาทางบก ป่วยแล้วเสียชีวิต และแบบเรื่องที่ 3 ธิดาเจ้าเมืองอาศัยอยู่ในหัวเมืองจนกระทั่งเสียชีวิต แบบเรื่องที่พบมากที่สุด คือ แบบเรื่องที่ 1 ทั้ง 3 แบบเรื่องล้วนเกี่ยวกับความเชื่อที่เจ้าแม่เป็นเทพประจำศาลหลักบ้านตั้งแต่ตั้งชุมชน ชาวบ้านในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงล้วนเกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนางที่มาจากลาว

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหารเป็นพิธีกรรมใหญ่และสำคัญที่สุดเนื่องจากเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม 4 พิธี ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ประเพณีสว่างเรือประจำปี ประเพณีสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้าเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม ทุกพิธีกรรมประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนาง เสมือนเจ้าเมืองมุกดาหารและบรรพบุรุษในอดีต ที่ลงมาพบปะลูกหลานและให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และความมั่งคั่งแก่ชุมชน ขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางแสดงให้เห็นบทบาทต่อชุมชนชายฝั่งโขงในหลายมิติ บทบาทเหล่านี้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม ตำนานเจ้าแม่สองนางมีบทบาทในการแสดงสำนึกร่วมความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่มีบรรพบุรุษร่วมกันที่อพยพมาตั้งชุมชนตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงฝั่งไทยในอดีต พิธีกรรมมีบทบาทในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งแก่ชุมชน มีบทบาทในการให้ความหวังด้านความปลอดภัย การปกป้องคุ้มครอง และขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย เพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลาน มีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันและมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนอีกด้วย

ภาควิชา.....ภาษาไทย..... ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา..ภาษาไทย.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา.....2554.....

##5080512522 : MAJOR THAI

KEYWORDS : CHAO MAE SONG NANG / CULT

PANUPONG UDOMSILP : CHAO MAE SONG NANG SPIRIT CULT AND THE MEKONG RIVERINE COMMUNITIES. ADVISOR : ASSOC. PROF. SUKANYA SUJACHAYA, 385 pp.

This thesis aims to study the belief and mythical legend of Chao Mae Song Nang Spirit in the Mekong Riverine communities, the roles of rituals performed in honor of Chao Mae Song Nang in Mueang Mukdaharn District, Mukdaharn Province. The scope of the study includes the communities in the province of Nong Bua Lamphu, Loei, Nong Khai, Bueng Kan, Nakhorn Phanom and Mukdaharn during the years 2007-2011.

Findings of the study show that the mythical legend of Chao Mae Song Nang can be categorised in 13 Mekong Riverine communities, and in 22 versions: 15 in oral and 7 in written forms. The mythical legend was told in three tale types. The first tale-type tells about a daughter of the governor of Vientiane who took refuge from a war by boat and was drown. The second relates about a daughter of a governor who fled on land and died of sickness. The third is about a daughter of a governor who lived all her life until she passed away. The most frequently found is the first tale-type. Evidently, all tale-types have the same focal belief that Chao Mae Song Nang has been the deity of the town hall since the town was first settled, and people in the Mekong Riverine communities are all related to Chao Mae Song Nang from Laos

The ritual ceremony of Chao Mae Song Nang Spirit in Mueang Mukdaharn District, Mukdaharn Province is very important and biggest ceremony because it involves 4 rituals: The annual worship to Chao Mae Song Nang, Suang Huea Annual Festival, Songkran Festival with the ceremony of offering tributes to Chao Mae Song Nang and Chao Pho Fa Mung Mueang, and the ceremony of offering tributes to the relic of Phra Thatphanom. It is evident that all rituals and ceremonies signify the status of Chao Mae Song Nang as the governor of Mukdaharn Province and as the ancestor who came down from heaven to meet the offspring with the promise of giving prosperity and wealth, waving away misfortune and harm, heightening the spirits and building up the morale of offspring and communities.

Conclusively, Chao Mae Song Nang Spirit Cult show their roles of serving the Mekong Riverine communities in various dimensions. These roles have been adapted accordingly to social contexts. The mythical legend of Chao Mae Song Nang gives everybody in the communities the realization of being a Laotian who shares the same ancestors migrating from Laos to settle in communities along the Mekong River in Thailand. The rituals play the role of providing fertility, prosperity, wealth, security, protectiveness, and removing misfortune, danger, and harm. The rituals also motivate, encourage, and build up morale of offspring. Through the participation in rituals, people of different ethnic groups are united and joined in the network to restore and inherit cultures of the communities.

Department :...Thai...

Student's Signature :.....

Field of Study ...Thai...

Advisor's Signature :.....

Academic Year : ...2011...

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยความเมตตาของรองศาสตราจารย์ สุกัญญา สุจนายา ครูผู้ชี้ทางอันนำไปสู่องค์ความรู้ในมิติต่าง ๆ พร้อมทั้งอบรมปลูกฝังคุณงามความดี ความมีสติที่ก่อให้เกิดปัญหาที่มีคุณค่าทางวิชาการ และครู คือ ต้นแบบอันสูงส่งที่เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยมีความมานะในการศึกษาวิจัยตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ คุณค่าของงานวิจัยนี้ผู้วิจัยของน้อมบูชาครู

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ณ ถลาง ประธานกรรมการสอบศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ อาจารย์ ดร.ศิริพร ภัคดีผาสุข และอาจารย์ ดร.ปรมินท์ จารูร กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่กรุณาตรวจแก้ไขและให้คำแนะนำเป็นอย่างดี

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย นายสีมา จันทรสชา นางอรวรรณ เชื้อหาญ นางทองสุข ปรีบุญโญ และลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารทุกคนที่เอื้อเฟื้อให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัย

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้เอื้อเฟื้อข้อมูลทุกคน ทั้ง 13 ชุมชน ที่ให้ความร่วมมือพร้อมทั้งยังให้คำแนะนำแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีประโยชน์ต่อผู้วิจัยอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.สุภัค มหาวรากร ดร.สุรัชย์ ชินบุตร อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล อาจารย์นิธิอร พรอำไพสกุล อาจารย์กิริติ ธนะไชย และอาจารย์นิตยา วรรณกิติร์ เพื่อนและน้อง ๆ ที่เป็นกำลังใจและให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยเสมอมา ที่สำคัญผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์วลาวัลย์ อุดมศิลป์ ผู้คอยให้กำลังใจ ร่วมเดินทางเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามและช่วยพิมพ์งานวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก “ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” จากกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุนโครงการพัฒนาการวิจัยของอาจารย์และนิสิตบัณฑิตศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุนโครงการวิวัฒน์ไทยศึกษานานาชาติเพื่อการพัฒนาสังคมไทย(ENITS) ทุนพัฒนานุเคราะห์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และทุนจากบริษัท สำนักพิมพ์เอ็มพันธ์ จำกัด จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฅ

บทที่

1 บทนำ.....	1
ความเป็นของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
สมมติฐานของการวิจัย	6
ขอบเขตของการวิจัย	6
วิธีดำเนินการวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
คำนิยามศัพท์	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2 ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงกับตำนานเจ้าแม่สองนาง.....	19
2.1 การอพยพย้ายถิ่นของชาวลาวเวียงจันทน์.....	19
2.1.1 ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.....	20
2.1.2 การนับถือผีของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.....	28
2.1.2.1 ผีเถนหรือผีฟ้า.....	29
2.1.2.2 ผีมหะศักดิ์.....	30
2.1.2.3 ผีปู่ตา.....	30
2.1.2.4 ผีคำ หรือผีแจ หรือผีเรือน.....	31
2.1.2.5 ผีตาแฮก.....	31
2.1.3 ประวัติชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงที่มีศาลเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ในชุมชน.....	33
2.1.3.1 ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.....	34
2.1.3.2 ชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู.....	35

2.1.3.3	ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย.....	37
2.1.3.4	ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย.....	38
2.1.3.5	ชุมชนบ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.	40
2.1.3.6	ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	41
2.1.3.7	ชุมชนวัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย.....	43
2.1.3.8	ชุมชนอำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ.....	44
2.1.3.9	ชุมชนบ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม.....	45
2.1.3.10	ชุมชนบ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม.....	48
2.1.3.11	ชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.....	49
2.1.3.12	ชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.....	51
2.1.3.13	ชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร.....	52
2.2	ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.....	58
2.2.1	ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเซียงคาน จังหวัดเลย..	58
2.2.2	ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัด หนองบัวลำภู.....	60
2.2.3	ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย.....	63
2.2.4	ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย.....	64
2.2.5	ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	65
2.2.6	ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย....	66
2.2.7	ตำนานเจ้าแม่สองนาง วัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย.....	69
2.2.8	ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนอำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ.....	70
2.2.9	ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม.....	72
2.2.10	ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม.....	73
2.2.11	ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำก่ำหมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.....	74
2.2.12	ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.....	74
2.2.13	ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร.....	75

บทที่	หน้า
2.3 แบบเรื่องของตำนานเจ้าแม่สองนาง.....	82
2.4 ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางกับการอพยพย้ายถิ่นของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง....	88
2.5 พิธีกรรมเซ่นไหว้และบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.....	94
3 พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางจังหวัดมุกดาหาร.....	101
3.1 พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี.....	101
3.1.1 ผู้ประกอบพิธีกรรม.....	102
3.1.1.1 นางเทียม จ้า นางเปียงและเจ้าโคตรของเจ้าแม่สองนาง	102
3.1.1.2 นางเทียมและนางเปียงเจ้าพ่อ เจ้าแม่ บริวาร.....	106
3.1.1.3 นักดนตรี.....	109
3.1.1.4 ลูกศิษย์ที่มาคอยเข้าเฝ้าและถวายเครื่องสักการะ.....	109
3.1.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง.....	109
3.1.2.1 การเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น.....	110
3.1.2.1.1 เครื่องแต่งขันคาย.....	110
3.1.2.1.2 สิ่งของประกอบพิธีลงเทียมอื่น ๆ.....	111
3.1.2.2 การจัดตำแหน่งบุคคลและจัดวางวัตถุสิ่งของในปะรำพิธี.....	113
3.1.2.3 การประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง.....	120
3.1.2.3.1 บูชาพระแม่ธรณี และเซ่นไหว้วิญญาณนางเทียม ที่เป็นบรรพบุรุษ.....	120
3.1.2.3.2 เชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง.....	120
3.1.2.3.3 ตรวจเครื่องบวงสรวง และเครื่องเซ่น.....	120
3.1.2.3.4 นางเทียมประกอบพิธีกรรมลงเทียม.....	121
3.1.2.4 พิธีลอยเคราะห์.....	128
3.1.2.5 การส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับ.....	129
3.2 ประเพณีสว่างเฮือประจำปี จังหวัดมุกดาหาร.....	131
3.2.1 ผู้ประกอบพิธีสว่างเฮือ.....	133
3.2.1.1 นางเทียม จ้า นางเปียง และเจ้าโคตร.....	133
3.2.1.2 นางเทียมเจ้าพ่อบริวาร.....	134
3.2.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีสว่างเฮือประจำปี จังหวัดมุกดาหาร.....	134
3.2.2.1 พิธีสู่ขวัญเรือสว่าง.....	135
3.2.2.1.1 การเตรียมเครื่องสู่ขวัญ.....	135

3.2.2.1.2	เครื่องประดับเรือ.....	138
3.2.2.1.3	การจัดวางสิ่งของในพิธีสู่ขวัญเรือ.....	139
3.2.2.1.4	สู่ขวัญเรือสว่าง.....	141
3.2.2.2	การนำเรือลงทำนน้ำ.....	144
3.2.2.3	การกู่เรือ.....	146
3.2.2.4	พิธีเบิกน่านน้ำ.....	146
3.2.2.4.1	การเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นในพิธี เบิกน่านน้ำ.....	146
3.2.2.4.2	การคอบเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองและเจ้าแม่สองนาง.....	147
3.2.2.4.3	เชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และเจ้าแม่สองนางลงเรือสว่าง...	148
3.2.2.4.4	การจัดวางเครื่องบวงสรวงเครื่องเซ่นและตำแหน่งบุคคล บนเรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	150
3.2.2.4.5	การจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และตำแหน่ง บุคคลบนเรือสว่างเจ้าแม่สองนาง.....	151
3.2.2.4.6	เบิกน่านน้ำ.....	152
3.2.2.5	พิธีตีช้างน่านอง.....	155
3.2.2.6	การแข่งขันเรือยาวประเพณี ประจำปี.....	156
3.2.2.7	พิธีไหลเรือไฟและลอยก้านจู้.....	157
3.2.2.7.1	การเตรียมสิ่งของในพิธีไหลเรือไฟและลอยก้านจู้.....	158
3.2.2.7.2	ไหลเรือไฟและลอยก้านจู้.....	161
3.2.2.8	ประเพณีสว่างเขือ เมืองไทรสอนพรหมวิหาร แขวงสะพานนะเขต...	162
3.3	การทำบุญสงกรานต์ และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและ เจ้าฟ้ามงเมือง.....	166
3.3.1	ผู้ประกอบพิธี.....	167
3.3.2	ขั้นตอนการประกอบพิธี.....	167
3.3.2.1	การเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น.....	167
3.3.2.1.1	เครื่องบวงสรวง.....	168
3.3.2.1.2	เครื่องเซ่น.....	168
3.3.2.2	การเตรียมเครื่องสะเดาะเคราะห์.....	171
3.3.2.3	การเตรียมเครื่องบรรณาการ.....	171

บทที่	หน้า
3.3.2.4 การจัดพื้นที่ประกอบพิธีกรรม.....	172
3.3.2.5 การจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และเครื่องบรรณาการ.....	174
3.3.2.5.1 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนาง.....	175
3.3.2.5.2 ชูบ เทียนบูชา.....	176
3.3.2.5.3 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง...	176
3.3.2.5.4 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นวิญญานบรรพบุรุษ.....	177
3.3.2.5.5 เครื่องบรรณาการเจ้าแม่สองนาง.....	177
3.3.2.5.6 เครื่องบรรณาการเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	178
3.3.2.6 พิธีทำบุญ.....	178
3.3.2.7 การถวายเครื่องบรรณาการและสู่ขวัญ.....	180
3.3.2.8 การลอยเคราะห์.....	180
3.4 การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม.....	182
3.4.1 ผู้ประกอบพิธี.....	184
3.4.2 ขั้นตอนพิธีถวายเครื่องบรรณาการ.....	184
3.4.2.1 การเตรียมเครื่องบรรณาการ.....	184
3.4.2.2 การเชิญเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	185
3.4.2.3 การนิมนต์พระสงฆ์ให้มารับเครื่องบรรณาการ.....	185
3.4.2.4 การจัดวางเครื่องบรรณาการและตำแหน่งบุคคล.....	186
3.4.2.5 การถวายเครื่องบรรณาการ.....	187
4 สัญลักษณ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหาร.....	191
4.1 สัญลักษณ์แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางเป็นชนชั้นสูงหรือเจ้าเมือง.....	193
4.1.1 พื้นที่สัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางเป็นชนชั้นสูงหรือเจ้าเมือง.....	193
4.1.1.1 ความหมายของการจัดพื้นที่และตำแหน่งบุคคลในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง.....	194
4.1.1.1.1 พื้นที่ส่วนใน.....	194
4.1.1.1.2 พื้นที่ส่วนนอก.....	195
4.1.1.2 ความหมายของการจัดพื้นที่วัตถุสิ่งของและบุคคลในเรือสว่าง....	196
4.1.1.2.1 พื้นที่หัวเรือเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	196
4.1.1.2.2 การจัดตำแหน่งบุคคลในเรือสว่าง.....	198

4.1.1.3	ความหมายของการจัดพื้นที่วัตถุสิ่งของและตำแหน่งบุคคลในพิธี ทำบุญวันสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	200
4.1.1.4	ความหมายของการจัดพื้นที่วัตถุสิ่งของและตำแหน่งบุคคลใน พิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม.....	201
4.1.2	วัตถุประสงค์ลักษณะที่แสดงสถานภาพชนชั้นสูงและเจ้าเมือง.....	202
4.1.2.1	เครื่องทรง.....	202
4.1.2.2	เครื่องประกอบยศเจ้าเมือง.....	203
4.1.2.3	เครื่องบรรณาการ.....	204
4.1.2.4	โต๊ะเครื่องเช่นชุดเล็ก.....	207
4.1.2.5	ขันเชิญและเครื่องไทยธรรมของเจ้าแม่ – เจ้าพ่อ.....	208
4.1.3	พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพชนชั้นสูงและเจ้าเมือง	208
4.1.3.1	พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง.....	208
4.1.3.1.1	การรำรำของลงเทียม.....	209
4.1.3.1.2	การถวายเครื่องสักการ.....	210
4.1.3.2	พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรมสว่างเฮือ.....	211
4.1.3.3	พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีทำบุญสงกรานต์และถวายเครื่อง บรรณาการ.....	212
4.1.4	สัญลักษณ์เจ้าเมืองผู้ปกป้องคุ้มครองและขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยและ สร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน.....	213
4.1.4.1	การบายศรีสู่ขวัญและผูกข้อต่อแขน.....	213
4.1.4.2	การเบิกน่านน้ำ.....	214
4.1.4.3	การไหลเรือไฟเพื่อบูชาพญานาค.....	215
4.1.4.4	การลอยก้านจู้.....	216
4.1.4.5	การเซ่นพญานาคและผีน้ำ.....	217
4.1.5	สัญลักษณ์เจ้าเมืองในฐานะผู้นำทางศาสนาบูชาองค์พระธาตุพนม.....	218
4.1.5.1	การบูชาเทวดาอารักษ์ทั้ง 9 องค์.....	219
4.1.5.2	การบูชาเทวดาทั้ง 4 ทิศ.....	220
4.1.6	สัญลักษณ์เจ้าเมืองผู้ทำพิธีผูกขวัญแม่ย่านางเรือและเซ่นไหว้พระแม่ธรณี	221
4.1.6.1	การผูกขวัญแม่ย่านางเรือ.....	221

บทที่	หน้า
4.1.6.2 การเทเหล้าขาว หมาก พลูเช่นพระแม่ธรณี.....	222
4.2 สัญลักษณ์แสดงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่ง ของชุมชน.....	222
4.2.1 วัตถุประสงค์สัญลักษณ์ที่แสดงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและ ความมั่งคั่งของชุมชน.....	222
4.2.1.1 โองน้ำ.....	222
4.2.1.2 อ่างน้ำ.....	223
4.2.1.3 เครื่องเซ่น.....	223
4.2.1.4 ผลไม้.....	224
4.2.1.5 ขนมหวาน.....	225
4.2.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งของชุมชน.....	226
4.2.2.1 การทำพิธีส่ง.....	226
4.2.2.2 การเชิญเจ้าพ่อฟ้าเมืองไปลงทำ.....	227
4.2.2.3 การตีช้างนำนอง.....	228
4.3 สัญลักษณ์ของการปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย.....	230
4.3.1 วัตถุประสงค์สัญลักษณ์ที่แสดงการปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย และการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน.....	230
4.3.1.1 เครื่องคาย.....	231
4.3.1.2 ดาบ.....	234
4.3.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่า เคราะห์ภัย และการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน.....	235
4.3.2.1 การรำเบิกดาบ.....	235
4.3.2.2 การลอยเคราะห์.....	235
4.4 สัญลักษณ์ที่เป็นสื่อเชื่อมโยงติดต่อกับวิญญานบรรพบุรุษ.....	237
4.4.1 วัตถุประสงค์สัญลักษณ์ที่เป็นสื่อเชื่อมโยงติดต่อกับวิญญานบรรพบุรุษ.....	237
4.4.1.1 รูปดอกไม้ใหญ่ และเทียนเล่มใหญ่.....	237
4.4.1.2 เงินลาด.....	238
4.4.1.3 เทียนวง.....	238
4.4.1.4 เรือไฟ.....	239

บทที่	หน้า
4.4.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการติดต่อสื่อสารกับวิญญาณบรรพบุรุษ.....	239
4.4.2.1 การกล่าวเชิญ.....	240
4.4.2.2 การใช้เสียงดนตรี.....	240
4.5 สัญลักษณ์ที่แสดงขั้นตอนการส่งวิญญาณของบรรพบุรุษกลับ.....	240
5 บทบาทของลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.....	242
5.1 ตำนานเจ้าแม่สองนางมีบทบาทในการแสดงสำนึกร่วมความเป็นชาวลาว เวียงจันทน์ที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน.....	243
5.2 บทบาทของพิธีกรรมในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญ รุ่งเรือง และความมั่งคั่งแก่ลูกหลานและชุมชน.....	246
5.2.1 บทบาทในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ลูกหลาน ของชุมชนเกษตรกรรม.....	248
5.2.2 บทบาทในการให้ความหวังเรื่อง โภคทรัพย์และความเจริญรุ่งเรืองแก่ ลูกหลานชุมชนเมือง.....	250
5.3 พิธีกรรมมีบทบาทของในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ลูกหลาน และชุมชน.....	252
5.4 พิธีกรรมมีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำโขง.....	255
5.4.1 การสร้างความสมานฉันท์ของกลุ่มชาติพันธุ์เข้ากับกลุ่มชนชั้นปกครอง และกลุ่มลูกหลานเจ้าเมือง.....	257
5.4.1.1 สาเหตุและปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์เข้ากับกลุ่ม ชนชั้นปกครองและกลุ่มลูกหลานเจ้าเมือง.....	257
5.4.1.2 การปรับตัวและการสร้างความสมานฉันท์ของ กลุ่มชาติพันธุ์ป่า.....	259
5.4.2 การสร้างความสมานฉันท์ของชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสาน.....	263
5.4.2.1 สาเหตุและปัญหาความขัดแย้งของชาวเวียดนามกับ ชาวไทยอีสาน.....	264
5.4.2.2 การปรับตัวที่นำไปสู่ความสมานฉันท์ของชาวเวียดนามกับ ชาวไทยอีสาน.....	267

บทที่	หน้า
5.4.2.2.1 การปรับตัวที่นำไปสู่ความสมานฉันท์ ของชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสานในอำเภอเมือง มุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร.....	269
5.4.2.2.2 การปรับตัวที่จะนำไปสู่ความสมานฉันท์ของ ชาวเวียดนาม กับชาวไทยอีสาน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย.....	272
5.5 บทบาทของพิธีกรรมในการธำรงสถานภาพทางสังคมของกลุ่มผู้นำที่เป็น ลูกหลานเจ้าเมืองเดิม.....	275
5.5.1 ระบบเครือญาติและการสืบทอดหน้าที่ผู้ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับ เจ้าแม่สองนาง.....	283
5.5.1.1 ระบบเครือญาติและผู้สืบทอดหน้าที่ในสายตระกูล เจ้าเมืองมุกดาหาร.....	285
5.5.1.2 ระบบเครือญาติและผู้สืบทอดหน้าที่ในสายตระกูลบริวาร.....	297
6 สรุปและอภิปรายผล.....	302
รายการอ้างอิง.....	311
ภาคผนวก	322
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	385

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ศาลและพระธาตุสองนาง วัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.....	34
2 หอสองนาง อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู.....	36
3 เจดีย์ศรีสองนาง วัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย.....	37
4 ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย.....	39
5 หอเจ้าแม่สองนาง บ้านเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	41
6 ศาลเจ้าแม่สองนาง วัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	42
7 ศาลเจ้าแม่สองนาง วัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย.....	43
8 ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ.....	45
9 ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม.....	47
10 ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม.....	48
11 ศาลเจ้าแม่สองนางบ้านน้ำคำ หมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.....	50
12 ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำคำ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.....	51
13 แผนผังที่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนาง.....	56
14 ศาลเจ้าแม่สองนาง และรูปสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนาง.....	56
15 ภาพแสดงแบบเรื่องและที่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนาง.....	85
16 ภาพแผนผังการตั้งฐานของกลุ่มชนที่มีตำนานเจ้าแม่สองนางตาม ชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.....	90
17 นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย.....	103
18 นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย.....	103
19 นางทองสุข ปริบุญโญ.....	104
20 นางอรวรรณ เชื้อหาญ (นางเปียงเบื่องซ้าย).....	105
21 นายสีมา จันทราสาขา.....	106
22 นางดอกกล้า จารุดัน.....	106
23 นางแจ่มจันทร์ เหมแดง	107
24 นางเพ็ญโสภา พรหมเมือง	108
25 นางพัน จันถม.....	108
26 ลูกศิษย์ที่มาคอยเข้าเฝ้าและถวายเครื่องสักการะ	109
27 จันคายของนางเทียมทั้ง 3 คน.....	111

ภาพที่	หน้า
28	113
29	114
30	115
31	115
32	116
33	117
34	119
35	121
36	122
37	122
38	124
39	124
40	125
41	126
42	128
43	128
44	129
45	136
46	136
47	138
48	139
49	140
50	140
51	141
52	142
53	143
54	144
55	145
56	145
57	149

ภาพที่	หน้า	
58	แผนผังจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และตำแหน่งบุคคลบนเรือสว่าง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	150
59	แผนผังจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และตำแหน่งบุคคลบนเรือสว่าง เจ้าแม่สองนาง.....	151
60	นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย ทำพิธีเบิกน่านน้ำ.....	153
61	นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย ทำพิธีเบิกน่านน้ำ.....	154
62	พิธีตีช้างน่านอง.....	156
63	การเตรียมเรือไฟ.....	158
64	ก้านจู้.....	159
65	พาเสนียด.....	160
66	กระทงลอยเคราะห์.....	160
67	ไหลเรือไฟ.....	161
68	ลอยก้านจู้.....	162
69	การบวงสรวงเจ้าพ่อสุทธุ.....	164
70	บวงสรวงเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก.....	164
71	เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น.....	169
72	โต๊ะเครื่องเซ่นของเจ้าแม่สองนาง.....	170
73	โต๊ะเครื่องเซ่นของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	170
74	เครื่องสะเดาะเคราะห์.....	171
75	เครื่องบรรณาการ.....	172
76	แผนผังการจัดพื้นที่ประกอบพิธีกรรม.....	173
77	แผนผังการจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และเครื่องบรรณาการ.....	175
78	การทำบุญวันสงกรานต์.....	179
79	แผนผังการจัดวางเครื่องบรรณาการและตำแหน่งบุคคล.....	186
80	เครื่องบรรณาการและปัจจัยไทยธรรม.....	188
81	การจัดวางวัตถุสิ่งของในเรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	197
82	การจัดวางวัตถุสิ่งของในเรือสว่างเจ้าแม่สองนาง.....	198
1	83 น้ตรเงิน น้ตรทอง	205
	84 ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง.....	206
	85 ช้างเผือก 1 คู่.....	206
	86 โต๊ะเครื่องเซ่นสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง.....	208

ภาพที่	หน้า
87 หมอขวัญกล่าวเชิญขวัญเจ้าแม่ เจ้าพ่อ และถวายเครื่องบรรณาการ.....	213
88 การผูกข้อต่อแขน.....	214
89 การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม.....	218
90 ศาลเจ้าเฮือน 3 องค์.....	219
91 การบูชาเทวดาอารักษ์ทั้ง 9 องค์.....	220
92 การบูชาเทวดาทั้ง 4 ทิศ	220
93 โองน้ำ.....	223
94 เทียนกิ่งหรือเทียนหง่า.....	231
95 เผลวอันเล็กใช้แต่งเครื่องกาย.....	232
96 เครื่องกายหรือขันกาย.....	233
97 กระทงลอยเคราะห์.....	234
98 เงินลาด.....	238
99 เทียนวง.....	239
100 ระบบเครือญาติของนางเทียม จำ นางเปียงและเจ้าโคตร.....	291

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ดินแดนในแถบที่ราบลุ่มชายฝั่งแม่น้ำโขง ตั้งแต่ดินแดนชายฝั่งจังหวัดมุกดาหาร นครพนมหนองคาย เลยและหนองบัวลำภู เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างและได้รับอิทธิพลและระบบความคิดแบบล้านช้างมาก่อน (ธวัช ปุณโณทก, 2531 : 4)

ชาวบ้านพื้นถิ่นดั้งเดิมนับถือผีกันมาแต่อดีต โดยเฉพาะการนับถือผีมหัศจรรย์ที่เป็นหลักบ้านหลักเมือง ชาวบ้านต่างเชื่อว่าผีมหัศจรรย์สามารถปกป้องคุ้มครองตนให้รอดพ้นจากอันตรายได้ อีกทั้งแบบแผนการประพาศปฏิบัติตนในฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่ชาวบ้านโดยทั่วไปถือปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน และยังมีข้อกำหนดให้เลี้ยงผีบรรพบุรุษกันในเดือนเจียง (เดือนอ้าย) นิมนต์สังฆเจ้าเข้ากรรมฯ ในเดือนเจ็ดยังกำหนดให้ชาวบ้านประกอบพิธีกรรมไหว้ผีอารักษ์บ้านอารักษ์เมือง ผีปู่ตา ผีตาแฮก และในเดือนสิบสองก็เป็นเดือนสำคัญสำหรับชุมชนริมแม่น้ำที่จะต้องทำพิธี “ ส่วงเฮือ ” เพื่อบูชาพญานาค (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, 2528:180-195)

การเช่นไหว้ผีและการบูชาพญานาคเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสังคมเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง เพราะชาวบ้านเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมเช่นสรวงบวงพื้ลภูษกรรมนิยมแต่โบราณจะส่งผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ในสมัยล้านช้างแม้ว่ากษัตริย์จะออกกฎระเบียบหรือข้อห้ามในการนับถือผี โดยเฉพาะสมัยของพระเจ้าโพธิสารราช (กรมศิลป์ากร, 2506 : 411) แต่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านก็ยังมีได้ละเลิกความเชื่อดั้งเดิม ชาวบ้านยอมรับศาสนาพุทธพร้อมทั้งปรับวิถีคิดจนเกิดการผสมกลมกลืนกันระหว่างพุทธกับผี ดังร่องรอยการนับถือผีและพุทธศาสนาที่ปรากฏในฮีตสิบสองคองสิบสี่ สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านมีการปรับระบบความคิดของตนใหม่จนเกิดการผสมผสานระหว่างแนวคิดเรื่องผีกับพุทธศาสนาขึ้น อีกทั้งในหลักฐานทางวัฒนธรรมอื่นๆ มากมาย เช่นสถาปัตยกรรม จิตรกรรม(ฮูปแต้ม) หรือวรรณคดีล้านช้าง อาทิ เรื่องท้าวบาเจือง หรือท้าวสูงท้าวเจือง ผาแดง-นางไอ่ ชูลู-นางอ้าว และเรื่องพญาคันคาก ก็ล้วนสะท้อนระบบคิดเดียวกัน (สุกัญญาภัทรราชย์, 2537 : 76 – 88)

ในด้านประวัติชุมชน กลุ่มชนพื้นถิ่นดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่มและริมชายฝั่งแม่น้ำโขง และแม่น้ำชีส่วนมากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข่าเผ่าต่าง ๆ ส่วนกลุ่มคนลาว ผู้ไทยหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นได้อพยพเข้ามาภายหลัง (ปิยฉัตร สันธูสอาด, 2540 : 47) การอพยพของกลุ่มชนต่าง ๆ เข้ามาในภาคอีสานส่วนมากมีเหตุมาจากการเมืองและจากสงคราม สมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

ทรงเห็นว่าเวียงจันทน์เป็นเมืองที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์ในการป้องกันการรุกรานจากพม่าได้ดีกว่าเมืองหลวงพระบาง อีกทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ มีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายสำคัญในการคมนาคม ค้าขายกับชาติอื่นๆ ได้สะดวกกว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงอพยพผู้คนและย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่เวียงจันทน์ (ปิยฉัตร สินธุสอาด, 2540 : 46-47)

ในปี พ.ศ.2233 พระครูโพนเสม็ดได้พาครัวเรือนและราชวงศ์ต้องเรือลงมาบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม การมาครั้งนี้ได้พาครัวเรือนลงมาเป็นจำนวนมากและได้แยกย้ายไปตั้งเมืองตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงหลายพื้นที่ ให้เจ้าหน่อขัตติย์และมารดา และลูกศิษย์กลุ่มหนึ่ง ตั้งบ้านเมืองอยู่ที่ตำบลจิวพันลำน้ำโสมสนุกซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับอำเภอเมืองบึงกาฬ ปัจจุบัน ส่วนพระครูโพนเสม็ดกับบรรดาลูกศิษย์ที่เหลือได้ล่องเรือไปตามแม่น้ำโขงเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม หลังจากนั้นก็เดินทางต่อไปยังนครจำบากนาคนบุรีศรีก็หยุดพักอยู่ที่นั่น บรรดาลูกศิษย์ที่ติดตามมาก็พากันตั้งบ้านเรือนอาศัยปะปนอยู่กับพวก ข่า กวย แถบเมืองจำปาศักดิ์

การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีมเหศักดิ์หรือเจ้าพ่อ ของชุมชนลาวตามภูมิภาคอีสานและชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง มักมีความสัมพันธ์กับบรรพบุรุษที่เป็นผีหลักบ้านหลักเมืองของชุมชน ซึ่งมีอยู่แพร่หลาย ดังเช่น เจ้าพ่อพระวอ พระตา มเหศักดิ์เมืองหนองบัวลำภู อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู เจ้าพ่อมเหศักดิ์พะหล่า เจ้าพ่อมเหศักดิ์เหล็กซี เจ้าพ่อมเหศักดิ์ชมพู และเจ้าพ่อมเหศักดิ์พระมหาธาตุ เป็นมเหศักดิ์เมืองพนมไพรแดนมฤค อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด (ไพฑูรย์ มิกุล, 2542 : 3546-3547) เจ้าปู่พระละงุม มเหศักดิ์หลักเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร (บำเพ็ญ ฦ อุบล, 2542 : 3721) และเจ้าพ่อคอนตาล มเหศักดิ์หลักเมืองคอนตาล อำเภอคอนตาล จังหวัดมุกดาหาร (เทิด สกุลไทย, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2550) เจ้าพ่อพญาแล บ้านหนองปลาเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ (สง่า พัฒนชีวะพูล (2538) เจ้าพ่อศรีนครเตา บ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เจ้าพ่อปิ่นคำ และเจ้าพ่อหลักหมื่น อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เจ้าพ่อผ้าขาว อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย และบ้านกุดจอก อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ เจ้าพ่อคำแดง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม และอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และเจ้าพ่อหลักคำ อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย เป็นต้น ชาวบ้านโดยทั่วไปเชื่อพ้องกันว่า ผีมเหศักดิ์ หรือเจ้าพ่อต่าง ๆ เป็นบรรพบุรุษของคนที่พากันอพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองอื่นแต่อดีตกาล ผีมเหศักดิ์ หรือเจ้าพ่อ มักเป็นกษัตริย์ เจ้าเมือง หรือวีรบุรุษนักรบที่เป็นผู้นำกลุ่มชนอพยพมาแล้วพากันตั้งหมู่บ้านและชุมชนขึ้น เมื่อเจ้าเมืองหรือนักรบตายไปแล้วชาวบ้านก็จะตั้งศาลแล้วเชิญวิญญาณของผู้ตายให้มาสถิตเพื่อเป็นหลักบ้านหลักเมืองเพื่อคอยสอดส่องดูแล ปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง

เรื่องเล่าเกี่ยวกับ เจ้าพ่อ ตามชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอพยพย้ายถิ่นของชุมชนส่วนมากมีความสัมพันธ์กับบุคคลสำคัญ และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เป็นการเน้นย้ำความสำคัญด้านสถานภาพของเจ้าพ่อให้มีความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นบรรพบุรุษ จนชาวบ้านในชุมชน

เกิดความศรัทธาและยำเกรง อาทิ เจ้าพ่อพระวอ พระตา มีศาลอยู่ที่อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู พระวอพระตาเป็นมเหศักดิ์หลักเมืองของจังหวัดหนองบัวลำภูมาช้านาน มีเรื่องเล่าเน้นย้ำความเป็นบรรพบุรุษที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ความว่า

พระวอพระตา มีปัญหาขัดแย้งกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์จึงได้รวบรวมผู้คน โดยมีปู่หลุบซึ่งเป็นทหารเอกของพระวอพระตา และเจ้าผาแดงพร้อมสมัครพรรคพวกหลบหนีจากการปกครองของพระเจ้าสิริบุญสาร กษัตริย์ลาว ผู้ปกครองเมืองเวียงจันทน์มาตั้งหลักปักฐานสร้างค่ายประตูล้อมรอบอย่างมั่นคงที่เมืองหนองบัวลำภูเรียกว่า “ค่ายพระวอพระตา” ดังปรากฏหลักฐานกำแพงหินบนภูพาน มาถึงทุกวันนี้ กระทั่งเจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้ยกทัพมารุกรานและตีเมืองหนองบัวลำภูแตกผู้คนอพยพหนีสงครามมาทางใต้ ทำให้เมืองหนองบัวลำภูร้างอยู่ระยะหนึ่ง

(ฟอง พรหมลา, สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2552)

จะเห็นว่าความเชื่อเรื่องมเหศักดิ์ หรือเจ้าพ่อ “ฝ่ายชาย” มีแพร่หลายในชุมชนต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง และท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคอีสาน ความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านตามชุมชนต่าง ๆ อย่างมากและเป็นข้อมูลวัฒนธรรมที่มีผู้สนใจศึกษาวิจัยกันอย่างกว้างขวาง ดังเช่น อมาวสี เกียรติถาวร (2532) ได้ศึกษาเรื่อง **เจ้าพ่อศรีนครเตา: บทบาทและความสำคัญของการนับถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาบ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พิศมัย แสงจันทร์เทศ (2536) ศึกษาเรื่อง ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด**

วิธีการศึกษาของพิศมัย แสงจันทร์เทศ เน้นที่ข้อมูลหรือการประกอบพิธีกรรมเป็นหลัก และเป็นแนวทางการศึกษาที่มีผู้สนใจนำไปใช้หลายคน เช่น สง่า พัฒนชีวะพุด (2538) ศึกษาเรื่อง **เจ้าพ่อพญาแล : ความเชื่อและพิธีกรรม** ทิพยวิมล บุชากุล (2540) ศึกษาเรื่อง **พิธีลงนางเทียม อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย** และถาวร ดำเนตร(2545) ศึกษาเรื่อง **คติความเชื่อในประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าจอมปากช่องภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น**

ความเชื่อเรื่องผีในชุมชนภาคอีสานมิได้มีเพียงแต่ผีมเหศักดิ์ หรือเจ้าพ่อที่เป็นผู้ชายเท่านั้น ในบางชุมชนมีความเชื่อเรื่องผี หรือเจ้าแม่ด้วยเช่นกัน ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่อาจจะมีไม่มากเท่ากับเจ้าพ่อ แต่ก็มีปรากฏในหลายชุมชน ดังเช่น เจ้าแม่สไบแพร เจ้าแม่ทิพย์มณี บ้านปากห้วยหลวง และ เจ้าแม่คำยอด อำเภอบ้านดุง จังหวัดหนองคาย เจ้าแม่เวินซิว เจ้าแม่คำหลือ และเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร เป็นต้น

โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนาง มีศาลเจ้าแม่และสถูปเจดีย์อยู่หลายชุมชนตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง มีตำนานเกี่ยวข้องกับ “เจ้านายผู้หญิง” 2 คน เป็นพี่น้องกัน และเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์บ้าง เป็นลูกหลานเจ้าเมือง หรือนักรบที่มีเรื่องเล่าสัมพันธ์กับเหตุการณ์สมัยประวัติศาสตร์บ้าง ดังเช่น เรื่องเล่าที่วัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และที่วัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย เล่าเหมือนกันว่า เป็นธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช หรือเรื่องเล่าที่ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอท่าบ่อ และอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เล่าเหมือนกันว่า เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เป็นต้น

ความเชื่อ ศาล สถูปเจดีย์และตำนานเจ้าแม่สองนาง ส่วนใหญ่แสดงสถานภาพที่สัมพันธ์กับกษัตริย์ เจ้าเมือง หรือนักรบที่เป็นมเหศักดิ์ตามชุมชนต่าง ๆ ในฐานะธิดา และหลานสาว ผู้วิจัยจึงสนใจว่า “เจ้าแม่สองนาง” เป็นใคร และมีความสำคัญต่อชุมชนอย่างไร

จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามในระหว่างปี พ.ศ.2550-2554 พบตำนานและความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางแพร่หลายในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงหลายจังหวัด ส่วนมากจะพบว่า มีศาลเจ้าแม่สองนาง หรือหอสองนางอยู่ตามชุมชนที่เคยเป็นเมืองเก่าและเป็นชุมชนที่มีบรรพบุรุษอพยพโยกย้ายมาจากเวียงจันทน์ ได้แก่

1. หอสองนาง วัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
2. หอเจ้าแม่สองนาง อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู
3. เจดีย์เจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย
4. ศาลเจ้าแม่สองนาง ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย
5. หอเจ้าแม่สองนาง บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
6. ศาลเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
7. ศาลเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย
8. ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ
9. ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม
10. ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม
11. ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำคำ หมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
12. ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำคำ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
13. หอเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ชาวบ้านส่วนมากเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นลูกหลานเจ้าเมือง หรือนักรบที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ร่วมกัน จึงเคารพนับถือประหนึ่งเป็นบรรพบุรุษ และเชื่อว่าเจ้าแม่มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถปกป้องคุ้มครองตนได้จึงมีพิธีกรรมเช่นไหว้เจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปีในเดือน 6 หรือ เดือน 7 การ

ประกอบพิธีกรรมของแต่ละชุมชนนั้นคล้าย ๆ กัน เช่น บ้านแพงใต้ บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง บ้านน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม และศาลเจ้าแม่สองนางที่อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย มีการเลี้ยงลง และเลี้ยงขึ้น หรือการเลี้ยงก่อนลงนาและหลังเก็บข้าวขึ้นแล้วกันเป็นประจำทุกปี หรือบางศาลมีการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นพิธีกรรมใหญ่ และจัดบวงสรวงปีละ 1 ครั้ง ได้แก่ เจ้าแม่สองนางชุมชนในอำเภอมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ เจ้าแม่สองนางที่ศาลเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหายโศก อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย

งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องเจ้าแม่สองนางพบเพียงเล่มเดียว คือ วิทยุทธ ไชยเพชร (2542) ได้ศึกษาเรื่อง ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางพี่น้องจังหวัดมุกดาหาร ในงานวิจัยเสนอประวัติความเป็นมาของเจ้าแม่สองนางไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกกล่าวว่าเจ้าแม่สองนางชื่อ นางพิม และนางพา เป็นธิดาของเจ้าเมืองคันทบุรีที่มีความรู้เรื่องการปกครอง และมีหน้าที่ช่วยเก็บส่วยสาอากรจากเมืองขึ้นแทนเจ้าเมือง และเสียชีวิตเพราะเรือล่มขณะไปเที่ยวชมงานประเพณีสว่างเฮือในแม่น้ำโขง ส่วนที่ 2 กล่าวว่าเจ้าแม่สองนางเป็นชาวเมืองคันทบุรีที่อพยพมากับบรรพบุรุษในสมัยตั้งเมืองมุกดาหาร และต่อมามีการตั้งศาลเจ้าแม่สองนางเป็นศาลปู่ตา ของชาวเมืองมุกดาหาร วิทยุทธมิได้วิเคราะห์ตำนาน แต่มุ่งศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนประเพณี และคติความเชื่อของชาวมุกดาหารที่มีต่อเจ้าแม่สองนางเท่านั้น

จากการศึกษาพิธีกรรมที่ศาลเจ้าแม่สองนาง ในอำเภอมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ผู้วิจัยพบว่า มีพิธีกรรมมากกว่าชุมชนอื่นถึง 4 พิธีกรรม คือ

1. พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี จัดในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี
2. พิธีกรรมสว่างเฮือประจำปี จัดในวันขึ้น 13-15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี
3. พิธีทำบุญวันสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง จัดช่วงวันสงกรานต์ ระหว่าง วันที่ 13-15 เดือนเมษายนของทุกปี
4. พิธีกรรมถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม ณ วัดพระธาตุพนม อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม จัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี

นอกจากนี้การประกอบพิธีกรรมบวงสรวงมหศักดิ์หลักเมืองซึ่ง เดิมเคยประกอบพิธีกรรมที่ศาลเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ในปัจจุบันได้ย้ายมาประกอบพิธีกรรมที่ศาลเจ้าแม่สองนาง เสมือนเป็นการยกฐานะเจ้าแม่สองนางขึ้นเป็นมหศักดิ์แทนมหศักดิ์เดิม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศิเจ้านายฝ่ายผู้หญิง ซึ่งไม่พบบ่อยนักในภูมิภาคอีสาน ยิ่งกว่านั้นผู้ประกอบพิธีกรรมที่ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร มีเพียงศาลเดียวเท่านั้นที่ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นลูกหลานเจ้าเมือง ผู้วิจัยจึงสนใจว่าพิธีกรรมและผู้ประกอบพิธีกรรมนี้จะมีบทบาทสำคัญในเมืองมุกดาหารอย่างไร

ดังนั้น ดำเนิน ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่พบทั่วไปตามชุมชนชายฝั่ง
ลุ่มน้ำโขงจึงมีความน่าสนใจและน่าจะมีบทบาทต่อชุมชน และเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น
ควรจะได้ศึกษาให้ลึกซึ้งต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. รวบรวมและวิเคราะห์ความเชื่อและตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางในชุมชนชายฝั่ง
ลุ่มน้ำโขง
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง
3. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนชายฝั่ง
ลุ่มน้ำโขง

สมมติฐานของการวิจัย

1. ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางที่ปรากฏตามชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงสะท้อนเส้นทางการ
อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากฝั่งลาวมายังฝั่งไทย
2. พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านวัตถุสัญลักษณ์
และพฤติกรรมสัญลักษณ์ ที่สะท้อนสถานภาพของเจ้าแม่สองนางและความเชื่อเรื่องความอุดม
สมบูรณ์
3. ลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ในการสร้าง
จิตสำนึกร่วมในความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน สร้างความสามัคคีระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ
สร้างความสุขและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน และช่วยเน้นย้ำประเพณีและพิธีกรรมเก่าแก่
ของชุมชนให้เข้มแข็ง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงที่เป็นพื้นที่วิจัย ได้แก่ จังหวัดเลย หนองบัวลำภู หนองคาย
บึงกาฬ นครพนม และมุกดาหาร
2. ตำนานเจ้าแม่สองนางที่ผู้วิจัยศึกษาเป็นตำนานจากชุมชนที่มีศาล และสถูปเจดีย์เจ้าแม่
สองนางตั้งอยู่ รวม 13 แห่ง ได้แก่ ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย อำเภอ
หนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอท่าบ่อ บ้านเวียงคุก
ตำบลเวียงคุก ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง และชุมชนวัดจอมนาง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัด
หนองคาย อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ บ้านแพงใต้ และบ้านนาเขาท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัด
นครพนม บ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 และ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม และอำเภอเมือง
มุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

3. พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่ผู้วิจัยจะศึกษาอย่างละเอียด ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่จัดขึ้นในอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร 4 พิธีกรรม ประกอบด้วย
 - 3.1 พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี จัดในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี
 - 3.2 พิธีกรรมสว่างเฮือประจำปี จัดในวันขึ้น 12-15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี
 - 3.3 พิธีทำบุญสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแก่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้าเมือง จัดช่วงวันสงกรานต์ คือ วันที่ 13-15 เดือนเมษายนของทุกปี
 - 3.4 พิธีกรรมถวายเครื่องบรรณาการแก่พระธาตุพนม ณ วัดพระธาตุพนม อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม จัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ องค์กรความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง รวมทั้งข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับลัทธิพิธี ความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนาง
2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field work Research) ในพื้นที่ศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้
 - 2.1 การสัมภาษณ์ (Interview methods) โดยการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ นางเทียม จำ ก้วนจำ และผู้สูงอายุที่มีอายุเกินกว่า 60 ปี ในชุมชน
 - 2.2 การสังเกตการณ์ (Observation methods) ทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม
3. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิด ทฤษฎีด้านคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้อง
4. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. รวบรวมความเชื่อและตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง
2. เข้าใจลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง
3. เป็นแนวทางในการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นต่อไป

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ลัทธิพิธี (Cult) ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หมายถึง รูปแบบของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีการสร้างเรื่องเล่า และการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับบุคคลผู้เป็นศูนย์กลางของความเชื่อซึ่งไม่ใช่ส่วนหนึ่งของศาสนาหลักของสังคม

เจ้าแม่สองนาง หมายถึง วิญญาณของธิดาศักดิ์สิทธิ์ เจ้าเมืองหรือนักรบในสมัยล้านช้าง เป็นบุคคลสำคัญที่ชาวบ้านเคารพนับถือ และเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถปกป้องคุ้มครองตนและชุมชนให้รอดพ้นจากภัยพิบัติทั้งปวงได้

นางเทียม หมายถึง ผู้หญิงที่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่เลือก เพื่อให้เป็นร่างในเวลาประทับทรง เพื่อเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกับมนุษย์ ผู้ที่เป็นนางเทียมหรือร่างทรงนั้นจะยินยอมเป็นร่างทรงด้วยความเต็มใจ หรือจำใจก็ตาม แต่ถ้าผ่านการรับขัน 5 แล้ว ถือว่าเป็นร่างทรงที่สมบูรณ์

จ้ำ หรือจวนจ้ำ หมายถึง ผู้ที่มีหน้าที่ดูแลศาลเจ้าแม่สองนาง จัดสถานที่และเตรียมเครื่องเซ่นเพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน และเป็นผู้คอยบอกกล่าวเรื่องทุกข์ร้อนของชาวบ้านหรือชุมชนและซักถามวิธีการแก้ปัญหาแทนบุคคลหรือชุมชนในขณะทำพิธี จ้ำเป็นได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิงและเป็นผู้ที่ได้รับการเลือกจากเจ้าแม่

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อ เจ้าแม่ในแถบภาคอีสานในหลายจังหวัด มีจำนวนหลายเรื่อง ส่วนมากเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผีมหัศจรรย์ ผีปู่ตา การลำผีฟ้า พิธีกรรมลงเทียมของนางเทียม และเรื่องเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางโดยตรง 1 เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. งานวิจัยเกี่ยวกับการนับถือเจ้าแม่สองนาง

วีรยุทธ ไชยเพชร. ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางพี่น้องจังหวัดมุกดาหาร ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2542) ปริญญาโทฉบับนี้มุ่งศึกษาประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางพี่น้องจังหวัดมุกดาหาร ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนประเพณีพิธีกรรม และคติความเชื่อของชาวมุกดาหารที่มีต่อเจ้าแม่สองนางพี่น้อง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้รู้ จำนวน 12 คน นางทรง จำนวน 1 คน และประชาชนหรือผู้เข้าร่วมพิธีกรรม จำนวน 160 คน เวลาที่ใช้ในการศึกษา ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.2540 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2542

ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมด้านบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนั้น ร่างทรง เป็นผู้มึบตบามากที่สุด ชาวมุกดาหารเชื่อว่าร่างทรงของเจ้าแม่สองนางพี่น้อง สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางติดต่อกับเจ้าแม่สองนางพี่น้องได้ ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมปรากฏว่า พิธีกรรมส่วนบุคคลไม่สามารถกำหนดเวลาได้แน่นอน สามารถทำได้ตลอดปี สำหรับพิธีกรรมส่วนชุมชนสามารถกำหนดเวลาได้แน่นอน สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางพี่น้องจังหวัดมุกดาหาร คือ ศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้องจังหวัดมุกดาหาร วัสดุอุปกรณ์สิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมมี ดอกไม้ รูปเทียน และเป็นสิ่งของที่กำหนดให้ใช้ได้ทุก

พิธีกรรม ส่วนวัตถุอย่างอื่นขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของพิธีกรรมนั้น ๆ ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ คือ พิธีกรรมที่มีลำดับขั้นตอนไม่ซับซ้อนและพิธีกรรมที่มีลำดับขั้นตอนซับซ้อน ชาวจังหวัดมุกดาหารเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางพี่น้องเป็นผีที่มีอำนาจสูงสุดในจังหวัดมุกดาหาร เป็นเจ้าผีผู้ปกครองคุ้มครองบ้านเมือง และมีฐานะเทียบเท่ากับเทพชั้นสูง

ดวงมณี เพชรสุวรรณรังสี. แนวทางการบริหารจัดการประเพณีการแข่งขันเรือสองฝั่งโขงเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2551) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีแข่งขันเรือสองฝั่งโขง และลักษณะการบริหารจัดการประเพณีการแข่งขันเรือสองฝั่งโขง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยศึกษาประเพณีการแข่งขันเรือในเมืองมุกดาหารและเมืองไกรสรพนมวิหาน แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีการแข่งขันเรือของเมืองมุกดาหารในอดีต จัดขึ้นในวันที่บรรดาหัวเมืองตามชายฝั่งโขงมาร่วมทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาที่เมืองมุกดาหาร แล้วจัดแข่งเรือกันขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ต่อมาทางจังหวัดมุกดาหารได้เชื่อมความสัมพันธ์กับแขวงสะหวันนะเขตโดยมีการจัดการแข่งเรือประเพณีร่วมกันและสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน ด้านการบริหารจัดการประเพณีแข่งขันเรือสองฝั่งโขงระหว่างจังหวัดมุกดาหารกับแขวงสะหวันนะเขตได้มีการวางแผน เตรียมงานและร่วมมือกันจัดงานเพื่อเผยแพร่ประเพณีอันดีงาม และปลูกจิตสำนึกลูกหลานให้ช่วยกันอนุรักษ์ และสืบทอดวัฒนธรรมเก่าแก่เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของทั้ง 2 ประเทศให้ดำรงอยู่สืบต่อไป

2. งานวิจัยเกี่ยวกับการนับถือเจ้าพ่อและเจ้าแม่

พิศมัย แสงจันทร์เทศ. ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2536) ปริญญาโทฉบับนี้มุ่งศึกษาองค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรม และคติความเชื่อที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวพนมไพร

ผลการศึกษาพบว่า มีประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งระดับชุมชนและส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ คือ ประเพณีเลี้ยงผีมเหศักดิ์ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีบุญคุ้ม บุญสงกรานต์ พิธีบอกกล่าว พิธีบ๋า พิธีส่อง พิธีสะเดาะเคราะห์ รักษาอาการเจ็บป่วย เจิมรดก ขอลูก ตลอดจนแก้เส้นหย่าแฝดและแก้คุณไสย การวิเคราะห์องค์ประกอบของพิธีกรรมพบว่า องค์ประกอบด้านบุคคล ชาวบ้านเชื่อว่านางเทียมเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการติดต่อกับผีมเหศักดิ์ได้ ด้านระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมสามารถประกอบพิธีกรรมได้ตลอดทั้งปี ด้านสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมกระทำที่ดอนห่อโฮงมเหศักดิ์ หอบูชามเหศักดิ์ และพระธาตุ

วัดกลางอุคมเวทย์ ด้านเครื่องมือเครื่องใช้ มีขันห้าขันแปด และสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรม และลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมมีทั้งซับซ้อนและไม่ซับซ้อน ความเชื่อเรื่องผีมหัศจรรย์สืบทอดกันมาแต่โบราณเพราะเชื่อว่าเป็นเจ้าผู้ครองเมืองมาก่อน และดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผีมหัศจรรย์สามารถปกป้องคุ้มครองชาวบ้านในชุมชนได้และยังบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชพันธุ์ธัญญาหารและชุมชนอีกด้วย

พุลผล เงินเพ็ง. **คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดมหาสารคาม** ปรินญา นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2536) ปรินญา นิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาของความเชื่อเจ้าพ่อหลักเมือง และคติความเชื่อจากองค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อหลักเมืองที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดมหาสารคาม

ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อหลักเมืองได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลางตั้งแต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ศาลหลักเมืองมีการบูรณะมาหลายครั้งและได้สร้างใหม่ตามแบบแผนกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2527 และเป็นศาลหลักเมืองที่ชาวบ้านเคารพนับถือเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีประเพณีเลี้ยงเจ้าพ่อหลักเมืองประจำปี ประเพณีบุญเบิกบ้าน ประเพณีบุญสงกรานต์ พิธีบอกกล่าว พิธีรักษาผู้ป่วย พิธีเจิมรด และพิธีตั้งศาลพระภูมิ ด้านคติความเชื่อจากองค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรม มีลักษณะผสมผสานระหว่าง ผี พุทธ และพราหมณ์ ด้านสถานที่นั้นใช้ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม ด้านบุคคลมีนางเทียมเป็นร่างทรงและเป็นสื่อกลางระหว่างเจ้าพ่อหลักเมืองกับชาวบ้าน ด้านระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมของชุมชนกำหนดแน่นอน แต่พิธีกรรมส่วนบุคคลไม่มีกำหนดแน่นอน ด้านสิ่งของเครื่องใช้และลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมมีการใช้สิ่งของที่เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นสิริมงคลและความเจริญรุ่งเรือง ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคติความเชื่อกับชุมชน สามารถดำรงอยู่ได้เนื่องจากความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถตอบสนองความต้องการของบุคคลและชุมชนได้และเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมหาสารคาม และเชื่อว่าเจ้าพ่อหลักเมืองสามารถคุ้มครองบ้านเมืองให้เกิดความสงบสุขได้

สง่า พัฒนชีวะพุล. **เจ้าพ่อพญาแล : ความเชื่อและพิธีกรรม** งานวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2538) งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือเจ้าพ่อพญาแล และคติความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อพญาแล

ผลการวิจัยพบว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือเจ้าพ่อพญาแลจังหวัดชัยภูมิ มีทั้งหมด 12 พิธีกรรม ประกอบด้วย พิธีกรรมส่วนบุคคลมี 6 พิธี คือ พิธีบอกกล่าว พิธีบนบาน พิธีส่ง พิธีรักษาผู้ป่วย พิธีพยากรณ์ โชคชะตา และพิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีกรรมส่วนชุมชนมี 6 พิธี คือ พิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าพ่อพญาแล พิธีเลี้ยงเจ้าพ่อพญาแลประจำปี พิธีงานบุญเดือนหก พิธี

ถวายช่างเจ้าพ่อพญาแล พิธีสงฆ์เจ้าพ่อพญาแล และพิธีงานเจ้าพ่อพญาแล ด้านองค์ประกอบของพิธีกรรมพบว่า สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมมีอยู่ 4 แห่ง คือ ศาลเจ้าพ่อพญาแล อนุสาวรีย์เจ้าพ่อพญาแล หอบูชาเจ้าพ่อพญาแล ที่บ้านคนทรง และหอบูชาเจ้าพ่อพญาแลที่บ้านตนเอง บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนั้น คนทรงเป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุด ชาวชัยภูมิเชื่อว่าเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อพญาแลสามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางติดต่อกับเจ้าพ่อพญาแลได้ วัตถุประสงค์ของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมมี ดอกไม้ รูปเทียน ชันห้า และหรือขันแปด เป็นสิ่งของที่กำหนดให้ใช้ได้ ทุกพิธีกรรม ส่วนวัตถุประสงค์ของอย่างอื่นขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของพิธีกรรมนั้น ๆ ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมส่วนบุคคลไม่สามารถกำหนดเวลาได้แน่นอน สามารถทำได้ตลอดปี สำหรับพิธีกรรมส่วนชุมชนสามารถกำหนดเวลาได้แน่นอน ส่วนลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมนั้นแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ คือ พิธีกรรมที่มีลำดับขั้นตอนไม่ซับซ้อน พิธีกรรมที่มีลำดับขั้นตอนซับซ้อน ด้านคติความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อพญาแล พบว่า ชาวจังหวัดชัยภูมิมีความเชื่อว่าเจ้าพ่อพญาแลเป็นผีที่มีอำนาจสูงสุดในจังหวัดชัยภูมิ เป็นเจ้าผีผู้ปกครองบ้านเมือง และมีฐานะเทียบเท่ากับเทพชั้นสูง

ทิพย์วิมล บุชากุล. พิธีลงนางเทียม อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ปรินญา นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2540) ปรินญานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีลงนางเทียมและคติความเชื่อเกี่ยวกับองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีลงนางเทียมอำเภอ โพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของพิธีลงนางเทียมมี 4 ประการ คือ องค์ประกอบบุคคล เวลา สถานที่ และวัสดุอุปกรณ์ สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านให้ความสำคัญและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น มีการนับถือนางเทียมเป็นบุคคลพิเศษ สามารถติดต่อกับวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ โดยมีการจัดพิธีลงนางเทียมทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คือ ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 จัดที่ศาลเหนือบริเวณปากห้วยหลวง และในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 5 จัดที่ศาลใต้บริเวณข้างวัดจอมนาง การจัดพิธีลงนางเทียมแต่ละครั้งมี 3 ขั้นตอนคือ พิธีสูตรขวัญ พิธีเลี้ยงผี และพิธีเบิกบ้าน ส่วนองค์ประกอบด้านวัสดุอุปกรณ์มีเครื่องสังเวศ ดอกไม้ รูปเทียน คติความเชื่อเกี่ยวกับองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีลงนางเทียม พบว่า ชาวอำเภอโพนพิสัยมีความเชื่อว่าพิธีลงนางเทียมเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ มีความเชื่อด้านบุคคล สถานที่ เวลา และวัสดุอุปกรณ์ และเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด มีการจัดพิธีลงนางเทียมทุกปี

ถาวร คำเนตร. คติความเชื่อในประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าจอมปากช่องภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ปรินญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2545) การศึกษาค้นคว้ามีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาองค์ประกอบของ

พิธีกรรมคติความเชื่อในประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าจอมปากช่องภูเวียง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น

ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือเจ้าจอมปากช่องภูเวียง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น มี 2 พิธีกรรม คือ พิธีกรรมส่วนบุคคล และพิธีกรรมของชุมชน ส่วนองค์ประกอบของพิธีกรรม มี 5 ประการ คือ สถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรม บุคคลที่ใช้ประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม และลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านเชื่อว่าดวงวิญญาณของเจ้าจอมปากช่องภูเวียงจะคอยปกป้องคุ้มครองช่วยเหลือในเวลาที่มีปัญหา และเชื่อว่าเจ้าจอมปากช่องภูเวียงเป็นผีชั้นสูง เป็นเทพเจ้ารักษาป่า และเป็นผีบ้านผีเมืองที่มีอำนาจสูง ซึ่งไม่ควรลบหลู่และมีการบูชาสักการะดวงวิญญาณเพราะเชื่อว่าเป็นผู้กล้าหาญ ซื่อสัตย์ เป็นนักรบที่เก่งกล้า ผู้นำพิธีกรรมเป็นผู้นำท้องถิ่นที่ยึดถือความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อเจ้าจอมปากช่องภูเวียง นำไปปรับใช้กับวิถีชีวิตของสมาชิกในท้องถิ่นและชุมชนเพื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ หลายด้าน คือ ด้านการปกครองท้องถิ่นทำให้เกิดความรักความสามัคคีมีวินัยในสังคม ไม่เกิดความขัดแย้งในท้องถิ่นเพราะมีสิ่งยึดเหนี่ยวเดียวกันตามความเชื่อที่มีเจ้าจอมปากช่องภูเวียง ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความเชื่อว่าเจ้าจอมปากช่องภูเวียงเป็นผีชั้นสูงหรือเทพเจ้าที่ดูแลรักษาป่า แหล่งน้ำ และสิ่งธรรมชาติ ผู้ใดทำลายจะเกิดเหตุร้ายได้รับเคราะห์กรรมตามความเชื่อ ด้านเศรษฐกิจชุมชน และท้องถิ่น มีความเชื่อว่าการประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าจอมปากช่องภูเวียงทุกปีเพื่อเป็นการบอกกล่าวก่อนประกอบอาชีพ เป็นกำลังใจในการประกอบอาชีพ ขอให้ประสบความสำเร็จทุกอย่างไป ด้านประเพณีวัฒนธรรม เป็นปลูกฝังจิตสำนึกสมาชิกของชุมชนให้มีจิตใจเอื้ออารีต่อกัน รักษาประเพณีอันดีงามที่มีมาแต่อดีตให้คงอยู่ ซึ่งก็เป็นผลมาจากความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองคือเจ้าจอมปากช่องภูเวียง ซึ่งท้องถิ่นอำเภอกุเวียงและท้องถิ่นอื่นใกล้เคียงเคารพนับถือตลอดมา

3. งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรม

อมาวดี เถียรถาวร. เจ้าพ่อศรีนครเตา : บทบาทและความสำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาบ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร (2532) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาบทบาทและความสำคัญของเจ้าพ่อศรีนครเตาในแง่ของการถือผีที่มีต่อชุมชน และวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นบ้านเมืองเตา อันเป็นสังคมหนึ่งในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นการศึกษาทางด้านชาติพันธุ์วรรณาเพื่อการทำความเข้าใจสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างแท้จริง

ผลการศึกษาพบว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นความเชื่อที่ชาวบ้านยึดถือกันมาแต่ดั้งเดิมโดยถือเป็นผีปู่ตาและบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านแปงเมืองที่เชื่อกันมาตามตำนาน และมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน และวิถีชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก การนับถือเจ้าพ่อศรีนครเตามีบทบาทในระดับปัจเจกบุคคล และในระดับชุมชน ในระดับปัจเจกบุคคล พบว่า ความเชื่อมีบทบาทเป็นที่พึ่งทางใจในสถานการณ์วิกฤติหรือในกรณีต่าง ๆ ส่วนในระดับชุมชน มีบทบาทหน้าที่โดยตรงและบทบาทหน้าที่แฝง บทบาทหน้าที่โดยตรง พบว่า ความเชื่อมีบทบาทในการรับรองสถานภาพใหม่ของบุคคล รับรองความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมชุมชน สนับสนุนวงจรการเกษตรและความอุดมสมบูรณ์ และสนับสนุนการพัฒนาชุมชน ในส่วนของบทบาทหน้าที่แฝงพบว่า ความเชื่อมีบทบาทในการควบคุมสังคมและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ผู้คน ซึ่งจะเป็นการรักษาโครงสร้างสังคม และยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือการถือผีที่ดำรงอยู่ในสังคม โดยพบว่าในสำนึกทางอุดมคติ ผู้คนมองว่าความเชื่อทั้งสองฝ่ายมีความขัดแย้งและแบ่งแยกส่วนออกจากกัน แต่ในทางปฏิบัติจะไม่คำนึงถึงความแปลกแยกต่อกัน โดยมองว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ร่วมกัน และสามารถผสมผสานอยู่ด้วยกันได้ ด้านโลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของผู้หญิง ในสังคมโดยทั่วไปยังคงมองว่าผู้ชายเป็นเพศที่มีสถานภาพเหนือกว่าผู้หญิง แต่ขณะเดียวกันในทางปฏิบัติสังคมก็มิได้ตระหนักถึงความแตกต่างทางสถานภาพระหว่างเพศอย่างสุดโต่งแต่ประการใด และโลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของกลุ่มชน โดยพบว่าผู้คนมีการจัดความสัมพันธ์ของเจ้าพ่อที่มาจากที่ต่างๆ และปรากฏอยู่ในชุมชนอย่างมีระบบ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มชน และยังชี้ชัดถึงโลกทัศน์ของผู้คนที่มีการยึดมั่นบูชาผีบรรพบุรุษเป็นที่เคารพสูงสุดของชุมชน ซึ่งก็คือ เจ้าพ่อศรีนครเตานั้นเอง

ศิริลักษณ์ สุภากุล. **พิธีกรรมพื้อมีกับการจัดระเบียบสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลำปาง** วิทยานิพนธ์สาขาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2533) วิทยานิพนธ์มุ่งศึกษาถึงหน้าที่ของพิธีกรรมพื้อมีในจังหวัดลำปาง และบทบาทของพิธีกรรมที่มีต่อการจัดระเบียบสังคม

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมพื้อมีมีหน้าที่ประโยชน์ที่สำคัญคือ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในกลุ่มตระกูลที่ประกอบพิธีกรรมโดยมีผีบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่าผีปู่ย่า เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในกลุ่มตระกูล ช่วยเป็นกำลังใจในการแก้ปัญหาและเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ในด้านการจัดระเบียบสังคม พิธีกรรมมีบทบาทในการควบคุมความประพฤติของคนในกลุ่มตระกูล ให้ประพฤติตนเป็นคนดี ยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนา โดยใช้อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อเรื่องผีปู่ย่ามาควบคุมคนในสังคม พิธีกรรมช่วยจัดปัญหาความขัดแย้งของคนในกลุ่มตระกูล สร้างความร่วมมือและความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในกลุ่ม นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นการแสดงถึงอดีตของกลุ่มตระกูลที่ประกอบพิธีกรรมว่าได้สืบเชื้อสายมาจากชนชั้นเจ้าหรือนักรบ

ในอดีต และพิธีกรรมยังได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ปลดปล่อยอารมณ์ แสดงออกในสิ่งที่ตรงข้ามกับการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตน

ศิริลักษณ์ จรรย์ยานนท์. ความเชื่อเรื่องผีปูดตาของชาวบ้านหนองตื้น ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2542) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาความเชื่อและบทบาทของความเชื่อเรื่องผีปูดตาที่มีต่อของชาวบ้าน

ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านเชื่อว่าผีปูดตาจะบันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนาได้ นิยมบนบานด้วยไก่ ไข่ต้ม เหล้า ขนม และจะมีการเลี้ยงประจำปี 2 ครั้ง ในช่วงเดือนหก และเดือนเจียง ผีปูดตานอกจากจะช่วยปกป้องรักษาลูกหลานแล้ว ยังบันดาลความอุดมสมบูรณ์ ในเรื่องของเกษตรกรรมอีกด้วย ด้านบทบาทหน้าที่ พบว่า มีบทบาทต่อครอบครัวและชุมชน ด้านการรักษาโรค เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ควบคุมคนให้ดำเนินวิถีชีวิตอยู่ในแบบแผนของสังคม และประนีประนอมผู้ที่ขัดแย้งกันให้สมัคปรองดองสามัคคีกัน ด้านศาสนาแสดงให้เห็นว่าการนับถือผีมีการประนีประนอมกับการนับถือศาสนาพุทธ เพราะจะกระทำการสิ่งใดเกี่ยวกับพิธีทางพุทธศาสนาก็ต้องบอกกล่าวผีปูดตาเสมอ บทบาทที่มีต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เชื่อว่าผีปูดตาจะนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ชุมชน การประกอบอาชีพต่าง ๆ นานา ก็ได้ผล ประสบความสำเร็จสมความปรารถนาและยังมีบทบาทต่อระบบนิเวศน์ โดยเฉพาะป่าของชุมชนที่เป็นดอนปูดตาจะถูกรักษาไว้โดยไม่มีใครตัดไม้หรือกระทำการสิ่งใดอันเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

เบญจรัชต์ เมืองไทย. พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่หนองขาว วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาบทบาทและความสำคัญของพิธีทรงเจ้าที่มีต่อสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมตามกระบวนการทางสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่า พิธีทรงเจ้าเป็นพิธีกรรมของท้องถิ่นที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ อำนาจเหนือธรรมชาติและชีวิตหลังความตาย ชุมชนหนองขาว ประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม อิทธิพลของพุทธศาสนา อำนาจรัฐ รวมถึงการเข้ามาของกลุ่มคนจีน ทำให้ระบบความเชื่อเปลี่ยนแปลงไปหลายนัย ทั้งการเป็นผีบรรพบุรุษ หรือผีเชื้อสาย ผีผู้ปกครองชุมชนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติอื่น ๆ พิธีทรงเจ้ามีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการของสังคมทั้งในแง่ของการยึดโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกเอาไว้ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน และการตอบสนองความมั่นคงทางใจและการแสวงหาความหมายให้กับชีวิต โดยมีการกระทำผ่านทางสัญลักษณ์ในพิธีกรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ที่พัฒนาจากความเป็นญาติ กลุ่มพรรคพวก ชนชั้น และกลุ่มอาชีพ บทบาทสำคัญดังกล่าว

เป็นผลสืบเนื่องสัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ที่หนองขาวเป็นชุมชนชานนา ซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโบราณและเส้นทางสงครามระหว่างไทยกับพม่ามาแต่สมัยอยุธยา นับเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มชนหลากหลาย มีทั้งกลุ่มคนไทย มอญ ลาวและละว้า มาก่อน การมีปฏิสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ทำให้มีการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมจนเกิดประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นขึ้น การเป็นชุมชนชานนาที่ตั้งอยู่บนเส้นทางชายแดน ทำให้หนองขาวไม่มีความแตกต่างทางชนชั้นในสังคมมากนัก มีระบบการนับถือพระสงฆ์และผู้อาวุโส และให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติ อย่างไรก็ตาม การที่ชาวหนองขาวมีปฏิสัมพันธ์กับเจ้านาย ผู้คนชนชั้นปกครองของรัฐ ที่มีอำนาจในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาท้องถิ่นให้ทันสมัยยิ่งขึ้น ซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรม เพราะเดิมชาวหนองขาวประกอบพิธีกรรมเพื่อร้องขอความอุดมสมบูรณ์เป็นสำคัญ แต่ในปัจจุบันมีปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ปัญหาหนี้สิน ราคาข้าวตกต่ำ และความเจ็บป่วยเนื่องจากความเครียด ปัจจุบันพิธีกรรมดำรงอยู่ในฐานะเครื่องมือสื่อสารเชิงสัญลักษณ์กับคนหลายกลุ่ม ทั้งชาวนา พ่อค้า ข้าราชการ ชนชั้นกลาง และชนชั้นระดับล่าง ชาวนาหรือชนชั้นระดับล่างยังคงใช้พิธีกรรมแสดงอัตลักษณ์ สถานภาพและศักดิ์ศรีของความเป็นชาวนาไว้ ในขณะที่คนบางกลุ่มใช้พิธีกรรมเป็นหนทางในการปรับตัวเข้ากับผลประโยชน์และทุนนิยม

4. งานวิจัยเกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิตติอาษา. **สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา (2533)** งานวิจัยเล่มนี้มุ่งศึกษาสัญลักษณ์สำคัญ(Dominant Symbols) ในบุญบั้งไฟ อีสาน โดยศึกษาทั้งวัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ อันได้แก่อวัยวะเพศชายจำลอง ตุ๊กตาชายหญิงในท่าร่วมเพศ ตุ๊กตาสัตว์ในท่าร่วมเพศ “ลิงเคี้ยวไม้” การละเล่นเดินรำ การดื่มสุราอย่างหนักและการล้อเล่นที่รุนแรงและไม่ถือโทษกัน การแต่งกายผิดเพศ การแต่งกายผิดวัย และการแสดงออกที่สวนทางกับบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ดังกล่าว สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิตติอาษา ได้นำมาตีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ตามกรอบแนวคิดของเทอร์เนอร์ โดยแบ่งออกเป็น 2 ขั้ว คือ ขั้วของความรู้สึกลึก(Sensory Pole) สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอวัยวะเพศ แสดงความหมายของพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ (Fertility Rite) และพิธีกรรมบุญบั้งไฟเป็นเสมือนใบอนุญาตให้สมาชิกในสังคมได้คลายความตึงเครียดที่เกิดจากกฎระเบียบของสังคม (Ritual Licence) และขั้วอุดมคติ (Ideological Pole) สะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องโลกมนุษย์ โลกเทวดา และโลกบาดาล มนุษย์ดำเนินวิถีชีวิตอยู่ภายใต้อิทธิพลของเทวดาหรือพญาแถน ที่มีอำนาจในการบันดาลฝนให้ตกลงมายังพื้นดินหรือแม่ธรณี ฝนที่ตกลงมายังพื้นดินเสมือนการรับน้ำเชื้อของเทวดาไว้

ในอุทรคือภายในดิน ทำให้เกิดความเจริญงอกงามของพืชพันธุ์ธัญญาหารทั้งปวง และบุญบั้งไฟยังสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้าง และการจัดระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านอีสาน(Social Structure) คือ การสืบทอดมรดกและการอยู่อาศัยกับครอบครัวฝ่ายหญิงหลังจากแต่งงานแล้ว สามียังต้องใช้ชีวิตร่วมชายคาเดียวกับพ่อตาแม่ยาย อยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก่อนที่จะแยกเรือนออกไป ซึ่งแน่นอนฝ่ายหญิงมักเป็นผู้ได้รับมรดกและเป็นเจ้าของมรดก แต่ฝ่ายชายกลับมีบทบาทในการเป็นผู้นำครอบครัวโดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรม ดังนั้น ในพิธีกรรมบุญบั้งไฟจึงเป็นหน้าที่รับผิดชอบของผู้ชายที่จะต้องรับผิดชอบต่อความอุดมสมบูรณ์ของครอบครัว และชุมชน จึงถือเป็นเงื่อนไขหรือกลไกทางสังคมวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบของเพศชาย

พิเชฐ สายพันธ์. “นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2539) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาพิธีกรรมบูชาพญาสัตตนาคา และสัญลักษณ์ของนาคในพิธีกรรมว่ามีความหมายต่อประสบการณ์ชีวิตของผู้คนอย่างไร และอธิบายกระบวนการของพิธีกรรม และแปลความหมายสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างและคุณสมบัติของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเป็นหน่วยความหมายที่มีพลวัตที่สัมพันธ์กับการรับรู้ของกลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มในสังคม พิธีกรรมบูชาพญาสัตตนาคาได้ถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่ปี 2500 เพื่อต้องการยืนยันถึงการดำรงสถานภาพอันชอบธรรมของกลุ่มสังคม พิธีสัตตนาคาจัดขึ้นโดยพระสงฆ์กับกลุ่มผู้นำพิธีชาวจีน โดยอาศัยนาคเป็นสัญลักษณ์ของพิธีเพื่อดำรงสถานภาพของกลุ่มในฐานะผู้ดูแลรักษาพระธาตุพนม และได้ตอบกับชาวบ้านเดิมซึ่งเคยทำหน้าที่นี้มาก่อน ด้านวัตถุประสงค์สัญลักษณ์ มีรูปพญานาคทั้ง 7 บนผืนผ้ากระธงซ้อนกันเป็นพาน 7 ชั้น สีของพญานาคแต่ละองค์ พานกระธง 7 สี 7 ชั้นนี้จะวางด้านข้างพานบายศรีที่เป็นเครื่องบูชาพญานาคทั้ง 7 องค์ และยังมีแท่นประทับของพญานาคเป็นเตียงตั้งปูด้วยผ้าสีขาวพร้อมหมอนสามเหลี่ยมสีขาว อันเป็นตำแหน่งสมมติของพญานาคทั้ง 7 องค์ สัญลักษณ์ ทั้ง 3 อย่าง มีร่างทรงเป็นสื่อกลางที่คอยโต้ตอบกับผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เนื่องจากพิธีบูชาพญาสัตตนาคาเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม คนทรงจะเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกับผู้เข้าร่วมพิธีด้วยภาษาทางร่างกายหรือท่วงท่าลีลา เช่น แสดงกิริยาที่อ่อนโยน การเคลื่อนไหวร่างกายที่โอนอ่อนคล้ายงู ภาษาพูด น้ำเสียง การใช้ภาษาราชการ และสนทนากันเรื่องธรรมะ สิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงออกของคนทรงขณะที่มีพญานาคมาประทับทรง จึงเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์

นอกจากนี้ ในการประกอบพิธีกรรมยังมีการจัดพื้นที่สัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับตำแหน่งของบุคคลและสิ่งของในพิธีบูชาพญาสัตตนาคา โดยแบ่งได้ 3 ส่วน คือ พื้นที่ของพระสงฆ์ในพิธีกรรมพื้นที่ของสัญลักษณ์พญานาคในพิธีกรรม และพื้นที่ของเหล่าผู้เข้าร่วมพิธีกรรม การจัดพื้นที่ที่มีการจัดลำดับไว้ชัดเจน โดยจัดวางพื้นที่ของพระสงฆ์ไว้ในตำแหน่งสูงสุด รองลงมาเป็น

ตำแหน่งของพญานาคและตำแหน่งต่ำสุดเป็นพื้นที่ของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม บุคคล และสัญลักษณ์
ในพิธีกรรมทั้ง 3 ส่วน ต่างก็ดำรงอยู่ใน “เพศ” ที่ไม่เหมือนกัน เพศแรก คือ เพศมนุษย์ผู้ดำเนิน
ชีวิตทางโลก มีกิจกรรมตามแบบปกติของมนุษย์ที่ต้องทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอด เพศที่
สองคือ เพศพญานาค เป็นเพศของผู้บำเพ็ญธรรมที่ยังมีสถานะกำกวม คือ สามารถแปลงกายเป็น
เพศมนุษย์ให้อยู่ในร่างของมาณพหนุ่ม หรือจะอยู่ในคราบของรูปลักษณะพญานาคก็ได้ โดยมี
ตำแหน่งของชีวิตสถิตอยู่บนฟ้า กิจกรรมหลักคือ เข้ามาปกป้องรักษาองค์พระธาตุพนมและปฏิบัติ
ธรรมเพื่อให้บรรลुพระโพธิญาณ ส่วนเพศสุดท้ายคือ เพศบรรพชิต มีหน้าที่เผยแผ่คำสั่งสอนและ
ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างในการเข้าถึงนิพพาน เพศทั้ง 3 มีตำแหน่งและฐานะทางสังคม
แตกต่างกัน รวมถึงมีตำแหน่งในพิธีกรรมต่างกัน เมื่อเข้ามาอยู่ในบรรยากาศเดียวกันของพิธีกรรม
นี้แล้ว ต่างก็มีเป้าหมายมุ่งสู่อุดมคติเดียวกันก็คือ การหลุดพ้นจากสังสารวัฏเข้าสู่นิพพาน แม้ว่า
พระสงฆ์และพญานาคจะอยู่ในฐานะผู้ปฏิบัติธรรมเหมือนกัน แต่ทั้งสองต่างก็มีสัญลักษณ์ที่สื่อ
ออกมาไม่เหมือนกัน พระสงฆ์เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าโดยชัดเจนทั้งแบบแผนวัตรปฏิบัติ
และรูปลักษณะ อันเชื่อว่าเป็นรูปลักษณะเดียวกับที่พระพุทธเจ้าได้กระทำเมื่อครั้งพุทธกาล ส่วน
พญานาคมีสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าโดยตรง โดยชีวิตและโดยฐานะแล้ว พญานาคมีชีวิตที่ถูก
จัดว่ามีไข่มุนุษย์ อาจถูกจัดว่าเป็นสัตว์ แต่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมนี้จัดให้มีฐานะเป็นเทวดาเนื่องจาก
เป็นนาคผู้ปฏิบัติธรรม

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษา ความเชื่อและ
พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือเจ้าพ่อในชุมชนต่าง ๆ ในภูมิภาคอีสาน การศึกษาวิจัยมุ่งศึกษา
องค์ประกอบของพิธีกรรมเป็นสำคัญ และมีงานวิจัย 1 เรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางใน
จังหวัดมุกดาหาร การศึกษาวิจัยมุ่งศึกษาด้านองค์ประกอบของพิธีกรรมเช่นเดียวกัน ไม่มี
งานวิจัยเล่มใดรวบรวมและศึกษาด้านานที่เกี่ยวกับตำนานเจ้าแม่ และมีงานวิจัยบางเรื่องศึกษา
บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีต่อชุมชน แต่การศึกษารายละเอียดกล่าวเป็นการศึกษาเฉพาะ
หมู่บ้านหรือชุมชนเท่านั้น การศึกษาด้านสัญลักษณ์ในงานวิจัยข้างต้น ศึกษาสัญลักษณ์ในบุญบั้ง
ไฟอีสาน และพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพญาสัตตนาคราที่วัดพระธาตุพนม

ในงานวิจัยเล่มนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมและศึกษาด้านานเจ้าแม่สองนาง ทั้ง 13 ชุมชนตาม
ชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ศึกษาองค์ประกอบและสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง
จังหวัดมุกดาหาร 4 พิธีกรรม และศึกษารายละเอียดของตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สอง
นางในเมืองมุกดาหาร และทุกชุมชน ที่ยังไม่มีใครศึกษามาก่อน ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาต่อไป

บทที่ 2

ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงกับตำนานเจ้าแม่สองนาง

ดินแดนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงเป็นดินแดนที่มีความสำคัญมาแต่สมัยล้านช้าง เพราะเมืองสำคัญ ๆ มักตั้งอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง เช่น เมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ เชียงคาน หนองคาย พานพร้าว ปากห้วยหลวง นครพนม และมุกดาหาร เป็นต้น

กลุ่มชนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย มีทั้งลาว ผู้ไทย และกลุ่มชาติพันธุ์ข่าที่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมของล้านช้างมาก่อน(ปิยฉัตร สิริธาสอาด, 2540 : 47)

ระบบการเมืองการปกครองของอาณาจักรล้านช้าง ในสมัยแรก ๆ มีการปกครองแบบชนเผ่า ซึ่งไม่มีความซับซ้อน ต่อมาได้มีการพัฒนาระบบการปกครองเป็นแบบเจ้าเมือง หรือกษัตริย์ปกครองไพร่ การสืบทอดหน้าที่ทางการเมืองการปกครองสืบทอดอำนาจกันในหมู่เครือญาติ แต่อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่เจ้าเมืองแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น(ปิยฉัตร สิริธาสอาด, 2540 : 29-31)

แม้ว่าระบบการปกครองของล้านช้างจะเป็นระบบการปกครองแบบเครือญาติ แต่ก็ยังมีปัญหาความขัดแย้งแย่งชิงอำนาจกันอยู่บ่อยครั้ง และยังมีการทำสงครามกับประเทศพม่าและประเทศไทยหลายครั้ง ปัญหาความขัดแย้งภายในราชอาณาจักรและการทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านจึงเป็นสาเหตุสำคัญให้กลุ่มชนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในเมืองหลวงและตามหัวเมืองต่าง ๆ ได้รับความกระทบจึงต้องมีการอพยพย้ายถิ่นกันอยู่เนื่อง ๆ ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในแต่ละสมัยที่เป็นเหตุการณ์ความขัดแย้งภายในล้านช้าง และเหตุการณ์สงครามครั้งสำคัญที่มีผลต่อการอพยพย้ายถิ่นของชาวลาวเวียงจันทน์ และศึกษาประวัติการตั้งชุมชนตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางและตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้ในชุมชน ดังนี้

2.1 การอพยพย้ายถิ่นของชาวลาวเวียงจันทน์

ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มชนในชุมชนตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนาง ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากพงศาวดารล้านช้าง ประวัติศาสตร์บอกเล่าในชุมชน ตลอดจนตำนานเจ้าแม่สองนาง พบว่า ชุมชนที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางเกี่ยวข้องกับพงศาวดารล้านช้างตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม พระเจ้าโพธิสารราช พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระมหาอุปราชล้านช้าง พระยาแสนเมืองยี่ดออำนาจ พระวอพระตา และสมัยกบฏเจ้าอนุวงศ์ เป็นต้น ในแต่ละสมัยล้วนมีปัญหาเรื่องการเมืองและการสงคราม ทั้งปัญหาความขัดแย้งแย่งชิงราชสมบัติกันเอง และมีสงครามกับประเทศพม่า และประเทศไทย ล้วน

เป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อให้ชาวลาวเวียงจันทน์ต้องอพยพย้ายถิ่นไปตั้งชุมชนต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงทั้งสิ้น

2.1.1 ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ครั้งที่ 1 ในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มเป็นสมัยแรก ๆ ของการตั้งเมืองเชียงทองหรือหลวงพระบาง ขุนยักษ์ฟ้าบิดาของพระเจ้าฟ้างุ้มเป็นผู้กับนางขอมซึ่งเป็นนางสนมของพระเจ้าล้านช้าง จึงถูกเนรเทศออกจากเมือง พระเจ้าฟ้างุ้มขอติดตามพระบิดาไปด้วย ขุนยักษ์ฟ้าและพระเจ้าฟ้างุ้มไปอาศัยอยู่กับพระยาศิริจุนทรราชเจ้าเมืองอินทปัต เมื่อโตขึ้นได้ถวายตัวรับใช้ราชการอยู่ที่เมืองอินทปัต เจ้าเมืองอินทปัตยกพระธิดาซึ่งนางคำหยาดหรือนางแก้วกันยาให้เป็นพระชายาของพระเจ้าฟ้างุ้ม

ในปี พ.ศ.1894 เจ้าเมืองอินทปัตให้ยกกองทัพไปตีเมืองล้านช้าง พระเจ้าฟ้างุ้มและขุนยักษ์ฟ้าได้เกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ ตามรายทางเป็นสมัครพรรคพวกด้วยจนสามารถตีเมืองล้านช้างได้สำเร็จ และในปี พ.ศ.1899 ได้ยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองไผ่หนาม เมืองท้ายหลวง เมืองดีโคฏตระบองเพื่อขยายอำนาจทางการเมืองการปกครอง(พระยาประมวญวิชาพูล, 2482 : 9-12)

เหตุการณ์ความขัดแย้งภายในเมืองล้านช้างและการสงครามกับหัวเมืองต่าง ๆ ในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเมืองหลวงและตามหัวเมืองต่าง ๆ มีการอพยพย้ายถิ่นไปตั้งชุมชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ครั้งที่ 2 ในปีพ.ศ.2063 พระเจ้าโพธิสารราชได้ขึ้นครองเมืองหลวงพระบาง (สมหมาย เปรมจิตต์, 2535 : 49) ในสมัยนี้เมืองล้านช้างมีสัมพันธไมตรีกับเมืองเชียงใหม่ ไม่มีเหตุการณ์สงคราม พระเจ้าโพธิสารราชมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา มาก ในปี พ.ศ. 2082 ได้เกณฑ์ไพร่พลแล้วเสด็จไปนมัสการและบูรณะพระธาตุพนม พร้อมทั้งได้ถวายข้าทาสบริวารส่วนพระองค์ไว้เป็นข้าโอกาสเป็นจำนวน 3,000 คน ดังในตำนานอุรังคนิทาน กล่าวว่

ครั้นถึงสมัยพระเจ้าโพธิสารราชครองนครหลวงพระบางเป็นกษัตริย์องค์ที่ 40 ในวงศ์ล้านช้าง แต่ พ.ศ. 2073 ถึง พ.ศ. 2102 ได้เอนางในเมืองอินทปัตฐนครมาเป็นบาทบริจา พระบิดานางนั้นได้ถวายนิทานพระธาตุนี้แต่พระเจ้าโพธิสารราช พระองค์เห็นนิทานนี้แล้ว พระองค์จึงได้เสด็จมาบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ และได้สร้างวิหารขึ้นหลังหนึ่งมุงด้วยตะกั่วสีนทั้งหลัง และทรงเลือกสรรหาเอาข้าโอกาสได้บ้างไม่ได้บ้างแล้วพระองค์จึงได้บริจาคเพิ่มเติมเข้าไปครบจำนวน 3,000 คน ครั้งนั้น...

(พระธรรมราชานุวัตร, 2551 : 104)

ครั้งที่ 3 ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระองค์เห็นว่าเมืองเชียงทองกับแคบมีภูเขาล้อมทุกด้าน จะขยายเมืองหลวงยากและอยู่ใกล้อาณาจักรล้านนาซึ่งพม่ากำลังแผ่ขยายอำนาจเข้ามาซึ่งอาจถูกรุกรานได้ง่าย เมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองใหญ่ อุดมสมบูรณ์กว่าและคิดแม่น้ำโขงสะดวกกว่าเหมาะที่จะตั้งเป็นเมืองใหม่ พระองค์จึงมอบเมืองหลวงพระบางให้พระสงฆ์เจ้าอยู่ดูแล ส่วนพระองค์ได้เชิญพระแก้วมรกตและพระแซกคำพร้อมทั้งไพร่พลบริวารอพยพมาอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์และตั้งชื่อว่า “พระนครจันทบุรีศรีสัตนาคนหุตอุมราชธานี” (สุวิทย์ วีระศาสตร์, 2539 : 40)

การอพยพย้ายเมืองครั้งนี้ ถือว่าเป็นการอพยพผู้คนครั้งสำคัญที่ชาวลาวได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ มากมาย เช่น เมืองพรานพร้าว ท่าบ่อ หนองคาย เวียงคุก และปากห้วยหลวง เป็นต้น

เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ได้ระยะหนึ่งแล้วพระองค์ทอดพระเนตรเห็นตำนานอูรังคนิทาน เกิดความศรัทธาในพุทธศาสนา จึงได้สร้างวัดและถวายเข้าโอกาสแก้วดีไว้ทุกแห่ง และได้เดินทางไปนมัสการและบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมอีกด้วย ดังความว่า

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ครองราชสมบัติโดยทำนองคลองธรรม บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข สมณชีพราหมณ์นักปราชญ์ราชครู ในแว่นแคว้นแดนดินของพระองค์มาก พระองค์ได้ทอดพระเนตรตำนาน(นี้) มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปเป็นอันมาก จึงได้ก่อสร้างพระเจดีย์ใหญ่โลมพระเจดีย์พระยาศรีธรรมมาโสกราชที่นั่น พระธาตุหลวงเวียงจันทน์)และสร้างวัดป่าฤทธิสังฆรณ์ขึ้นวัดหนึ่ง ทรงสร้างอุโมงค์โลมธาตุพระอรหันต์ที่ป่ามหาพุทธวงศาอีกแห่งหนึ่ง ทรงสร้างวัดขึ้นที่ป่ากั้นทองนั้นแห่งหนึ่งและทรงสร้างวัดขึ้นที่หนองยงค้ำนั้นแห่งหนึ่ง แล้วจึงได้เสด็จไปทรงสร้างพระเจดีย์โลมพระบรมธาตุหัวหน้าที่ภูเขาหลวงและทรงตั้งพระพุทธรูปขึ้นในที่นั้นแห่งหนึ่ง ทรงสร้างพระอารามขึ้นที่โพนหนองกกแห่งหนึ่ง แล้วพระราชทานเข้าโอกาสและเขตแดนทุก ๆ แห่ง

แล้วพระองค์ได้เสด็จไปสู่เมืองมรุกขนคร ทรงสร้างพระเจดีย์ไว้ในที่นั้นองค์หนึ่ง พระองค์จึงได้เสด็จไปนมัสการพระบรมธาตุที่ภูคำพร้าวและทรงบูรณปฏิสังขรณ์แล้วพระองค์ทรงพระราชทานจุ่มไว้ในพระพุทธรูปแล้วเสด็จไปเมืองรามลักษณ์ก็ครั้งนั้นแลเจ้าล้านช้างได้ทรงทอดพระเนตรเห็นตำนานนั้นจึงเสด็จไปสร้างพระเจดีย์โลมพระธาตุฝาดินที่เมืองหนองคาย และ

สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งที่หน้า โสภโณที่ปราสาทซึ่งพญานาคเนรมิตให้บุรี
จันอ้วยล้วยกับนางอินทสว่างลงสอด จึงได้ชื่อว่า “ วัดมโนรมมาจันทบุรี”

(พระธรรมราชา นวัตกรรม, 2551 :105-106)

ในปี พ.ศ. 2109 พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชยกพลมากอรับพระนางเทพกษัตริย์ที่เมืองหนองหาร โดยมอบให้พระมหาอุปราชอยู่รักษาเมือง ฝ่ายพระยาสามล้านเมืองเชียงใหม่ มีใจออกห่างและขัดแย้งกับพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีจึงยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ พระยาสามล้านพาครอบครัวและบริวารหนีมาพึ่งเมืองล้านช้าง อิมเมจึงยกทัพติดตามมาตีเมืองล้านช้างแล้วจับตัวเจ้านางคำไข เจ้านางแทนคำ และพระมหาอุปราชไปยังเมืองพม่าด้วย ส่วนพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทราบข่าวแล้วยกทัพกลับมาช่วยแต่ไม่ทัน(สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2539 : 42)

ในปี พ.ศ.2113 พม่ายกกองทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์อีก พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเห็นว่าป็นกองทัพใหญ่จึงคิดอุบายทำเหมือนแพ่สงคราม อพยพครอบครัวและไพร่พลหนีไปหลบซ่อนที่บริเวณปากน้ำจิม พระเจ้าหงสาวดีเข้าใจว่าเวียงจันทน์พ่ายหนีสงครามจึงยกทัพเข้าตีเมืองท่าบ่อ หนองคาย และท่าสะพานข้ามแม่น้ำโขงไปตีเวียงปากน้ำจิม ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพาไพร่พลอพยพกลับมาอยู่ที่หนองหารน้อย พระเจ้าหงสาวดีตีเวียงปากน้ำจิมอยู่ 3 วัน 3 คืน ผนวกกับเข้าฤดูฝนและขาดเสบียงจึงพากันยกทัพกลับพม่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงพากันยกทัพกลับมาครองเมืองเวียงจันทน์ตามเดิม (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2539 : 45-46)

ต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชไปตีเมืององการแล้วหายสาบสูญไป พระยาแสนสุรินทร์ขว้างฟ้าจึงขึ้นครองราชย์แทน ส่วนพระเจ้าหงสาวดีคิดจะแย่งชิงราชสมบัติมาให้แก่พระมหาอุปราช ในปี พ.ศ.2117 พระเจ้าหงสาวดีจึงยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์อีก พระยาแสนสุรินทร์ขว้างฟ้าเห็นว่าป็นกองทัพใหญ่จึงพาครอบครัวและไพร่พลหนีออกจากเมืองไป พระเจ้าหงสาวดีจึงให้พระมหาอุปราชครองเมืองเวียงจันทน์ ดังความว่า

พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราชล้านช้างลงมาอยู่เมืองเวียงจันทน์ และจัดกองทัพลงมารักษาเมือง ให้สร้างป้อมคู มั่นคง และสะสมเสบียงอาหารไว้เป็นอันมาก ส่วนพระเจ้าหงสาวดีพักอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง ให้ทำหมายประกาศป่าวร้องแก่ราษฎรว่า พระเจ้าหงสาวดียกทัพเข้ามาเพื่อจะกำจัดพระยาแสนสุรินทร์ขว้างฟ้าเอาราชสมบัติให้แก่พระมหาอุปราชล้านช้าง ซึ่งเป็นผู้ควรได้รับราชสมบัติของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเพราะเป็นพระอนุชา ถ้าผู้ใดมาเข้าด้วยพระมหาอุปราชโดยดีจะไม่เอาโทษ ถ้าผู้ใดต่อสู้หรือหลบเลี่ยงไม่เข้ามาหาจะแต่งกองทัพไปเที่ยวจับให้จงได้ พวกท้าวพระยาและราษฎรที่ชุมนุมอยู่ในป่าได้ทราบประกาศก็พากันมาเข้ากับพระมหาอุปราชล้านช้างเป็นอันมาก

(พระยาประมวญวิชาพูล, 2482 : 24-25)

ครั้งที่ 4 พระมหาอุปราชล้านช้างครองเมืองหลังพระเจ้าไชยเชษฐาหายตัวไป ใน ปี พ.ศ. 2122 มีผู้ที่อ้างตนว่าเป็นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชยกกองทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงจันทน์แตก พระมหาอุปราชล้านช้างพาพระธิดาสององค์ลงเรือล่องขึ้นไปทางเหนือเพื่อเดินทางไปพึ่งพระเจ้ากรุงหงสาวดี แต่เรือล่มระหว่างเดินทางจึงทำให้พระมหาอุปราชและพระธิดาทั้งสองพระองค์จมน้ำเสียชีวิต ดังความว่า

เมื่อศักราชได้ 941 ตัวปีกัดเม้านั้น ยังมีคนอุบาทว์ผู้หนึ่งฉลาด ด้วยศาสตรศิลป์สำแดงตนว่า แม้นพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าล้านช้างหนีไปหลงเสียที่องการนั้น มันก็ปลดประโลมเอาข้าส่วยทั้งหลาย ฝ่ายเมืองโสภเมืองชุงน้ำเชกองโน้นให้เข้าในอำนาจอาชญาแห่งมัน แล้วก็ไปตั้งรั้วกเวียงโรงศาลอยู่ในทุ่งแอกกระบือ ความไทยเราว่าทุ่งควายมูลควายแล้วเลยไปครอบงำเอาชาวหมั้น(सारวถับ)คำทอง ของ ได้ทั้งมวลแล้ว ก็ยกกรีพลไปรบพุ่งรีพลพระเจ้าเวียงจันแล ครั้งนั้นพระมหาอุปราชเจ้าจึงให้พระยาเชียงใต้ พระยาเชียงเหนือ พระยานครแสนและเจ้าขุนท้ายพระยาหมื่นแสนทั้งหลายจับเอารีพลไปรบเขาที่นั่น ชาวแอกกระบือเขาก็เอารีพลมารบทั่วพระยาฝ่ายเหนือนี้เลยชนะกระจัดกระจายหนีมาครานั้น เขาเลยไล่เข้ามาถึงเมืองนครนั้นแล้ว ก็ตั้งเวียงอยู่ในเมืองนครนั้นก่อน เขาจึงแต่งรีพลคนศึกขึ้นมารบเอาถึงเมืองคุกเวียงจันนี้ ก็เลยแตกพุ่งเสียเมืองเวียงจันปีนั้นแล ส่วนพระมหาอุปราชเมืองล้านช้างก็พ่ายหนีจากเวียงจันขึ้นมาทางเรือ หวังจักไปพึ่งเจ้าฟ้าหงสาวดีดังเก่านั้นแล ที่นั่นเลยขึ้นมาถึงปุ่ยามพังแห่งนั้น เรือก็ล่มจมน้ำเสียตัวพระยามหาอุปราชกับราชธิดากุมารี ลูกหญิงทั้งสองก็เลยตายตกน้ำเสียที่นั่น ไปตามกรรมแห่งเขาเจ้าพ่อลูกทั้งสามนั้นแล

(กรมศิลปากร, 2506 : 417-418)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชและสมัยพระมหาอุปราชล้านช้าง จะเห็นว่าเมืองเวียงจันทน์เกิดสงครามครั้งสำคัญ 4 ครั้ง ปัญหาดังกล่าวน่าจะมีผลต่อการอพยพย้ายถิ่นของชาวลาวเวียงจันทน์อย่างมาก ชาวลาวเวียงจันทน์จะต้องอพยพหนีสงคราม หลบซ่อนอยู่ในป่า และไปตั้งชุมชนต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง และตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่เป็นหัวเมืองที่อยู่ใกล้กับเมืองเวียงจันทน์เป็นจำนวนมาก

ครั้งที่ 5 ในปี พ.ศ.2233 พระยาแสนเมืองก่อกบฏแย่งชิงอำนาจจากเจ้าเมืองเวียงจันทน์ พระครูโพนเสม็ดได้พาเจ้าหน่อกษัตริย์ พระมารดาและครัวบางส่วน ญาติโยมและลูกศิษย์ประมาณ 3,000 คน อพยพล่องเรือลงมาทางใต้ของแม่น้ำโขง ระหว่างทางให้เจ้าหน่อกษัตริย์ พระมารดาและครัวส่วนหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลจิวพันลำโสมสนุก หรืออำเภอบึง

ภาพในปัจจุบัน ส่วนพระครูโพนเสม็ดได้ล่องเรือพาราหงส์ และญาติโยมที่เหลืล่องเรือลงมา บูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม เสร็จแล้วได้ล่องเรือเดินทางไปยังเมืองบันทายเพชร ความว่า

ครั้นลุลุศักราช 1052 ปีกดสง่า(ปีมะเมีย) ตรงกับพุทธศักราช 2233 ปีมะเมีย ท่านได้ให้คนไปเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์พร้อมด้วยพระมารดาจากภูสว่ง หอคามาเข้าในขบวนเรืออพยพพร้อมด้วยครัวศิษย์โยม 3,000 คน ได้ทูลลา พระเจ้าเวียงจันทน์ลงมาปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม เมื่อท่านล่องเรือมาถึงที่ใด ก็มีผู้เลื่อมใสสมัครเป็นศิษย์โยมมากขึ้นโดยลำดับ ครั้นมาถึงตำบลจิวพันคำ โสมสนุก ท่านพระครูได้แบ่งครอบครัวส่วนหนึ่งให้พักอยู่ที่นั่นพร้อมกับเจ้าหน่อกษัตริย์และมารดา ส่วนท่านพระครูและครัวญาติโยมทั้งหลายได้ล่องเรือมาถึงธาตุพนม และได้ขึ้นพักหยุดครอบครัวไว้ ท่านลงมือบูรณะพระธาตุพนม...รวม 3 ปี จึงแล้วสมบูรณ... เมื่อซ่อมพระธาตุเสร็จแล้ว ท่านพระครูโพนเสม็ดได้แบ่งครัวจำนวนหนึ่งไว้อุปฐากพระบรมธาตุ นอกนั้นท่านพาอพยพลงไปจนถึงเมืองบันทายเพชร ประเทศกัมพูชา...

(พระธรรมราชานุวัตร, 2551 : 121)

ในตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์ฉบับของพระยามหาอำมาตยาธิบดี ในประชุมพงศาวดาร เล่ม 43 กล่าวถึง พระครูโพนเสม็ดได้พาเจ้าหน่อกษัตริย์ พระมารดาและครอบครัว ศาสนุศิษย์จำนวนมากอพยพจากนครเวียงจันทน์เดินทางมาตามลำน้ำโขงเพื่อจะเดินทางไปยัง กัมพูชา ความว่า

ศักราช 1050 ปีมะโรงสัมฤทธิศก พระเจ้าเวียงจันทน์ก็ถึงแก่พิราลัย พระยาเมืองแสนซึ่งเอาสมบัติได้แล้วก็ขึ้นครองเมืองเวียงจันทน์ จะรับเอานางที่เป็นนมเหลืพระเจ้าเวียงจันทน์ขึ้นเป็นภรรยา นางไม่ยอมร่วมสังวาสกับพระยาเมืองแสน นางจึงเข้าไปพึ่งอาศัยอยู่กับพระครูโพนเสม็ด พระครูโพนเสม็ดกลัวจะมีความครหาเตียนจึงให้นางลงไปอยู่ภูสว่งหอค่า...พาเจ้าองค์หล่อไปอยู่เมืองญวน เมืองญวนก็รับเอาเจ้าองค์หล่อไว้แล้วให้ชื่อว่าเจ้าองค์เวียด ฝ่ายพระมเหสีพระเจ้าเวียงจันทน์พอครรภ์นางถ้วนทศมาสนางก็คลอดบุตรเป็นราชกุมาร พระครูโพนเสม็ด จึงให้นามว่าเจ้าหน่อกษัตริย์ ...พระครูโพนเสม็ดรู้ว่า จะได้รับภัยอันตรายจากพระยาเมืองแสนจึงให้ไปรับเอาเจ้าหน่อกษัตริย์กับมารดามาแต่ภูสว่งหอค่า แล้วจึงปรึกษากับญาติโยมและศิษย์ศาสนุศิษย์ผู้อุปฐากพร้อมกันรวมได้ชายหญิงใหญ่น้อย 3,333 คน ก็ยกออกจากเมือง

เวียงจันทน์ไปถึงบ้านจิวพันลำโสมสนุก พระครูโพนเสม็ดจึงให้เจ้าหน่อ
กษัตริย์กับมารดาและพรรคพวกตั้งอยู่ที่บ้านจิวพันลำโสมสนุก แล้วพระครู
โพนเสม็ดก็เที่ยวไปตามลำชี พระครูโพนเสม็ดไปหยุดพักอยู่ที่แห่งใดตำบลใด
คนก็ปิดยี่นดีเป็นอันมาก ครั้นยกไปแห่งใดญาติโยม ก็ยกติดตาม ไปตำบลละ
2 – 3 คร้ว แล้วพระครูโพนเสม็ดก็ลงไปกรุงอินทปัตถมหานคร

(กรมศิลปากร, 2512 : 164 – 166)

ในตำนานเมืองจำปาศักดิ์ได้กล่าวถึงนางแพง นางเกาและแสนท้าวพระยาลาวได้
อาราธนาพระครูโพนเสม็ดบัญชาการบ้านเมืองและสั่งสอนพระพุทธศาสนา ในปี พ.ศ. 2256 พระ
ครูโพนเสม็ดจึงให้แสนท้าวพระยาลาวไปเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์และพระมารดาจากตำบลจิวพันลำ
โสมสนุกมาเป็นกษัตริย์เมืองจำปาศักดิ์ ชื่อว่า เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เปลี่ยนชื่อเมืองจำปา
ศักดิ์ เป็น “นครจำปาศักดิ์นาคนบุรีศรี” ได้แต่งตั้งตำแหน่งเจ้านายแสนท้าวพระยาตามธรรมเนียม
ของกรุงศรีสัตนาคนหุต พร้อมทั้งแต่งตั้งให้แสนท้าวพระยาส่วนหนึ่งไปเป็นนายอำเภอตามหัว
เมืองต่าง ๆ เช่น ให้จาร์หวดเป็นนายอำเภอรักษาบ้านดอนโขง (เมืองศรีทันครปัจจุบัน) ท้าวสุด
เป็นพระไชยเชษฐาธิราชอำเภอบ้านหางโคปากน้ำเซกอง(เมืองเชียงแตงปัจจุบัน) จาร์แก้วเป็น
นายอำเภอรักษาบ้านทง(เมืองสุวรรณภูมิปัจจุบัน) และให้ท้าวจันสุริวงษ์เป็นนายอำเภอรักษาบ้าน
โพนสิม เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง ความว่า

ครั้นจุลศักราช 1075 พระครูโพนเสม็ดพร้อมด้วยแสนท้าวพระยาลาว
จัดตั้งพิชัยเจ้าหน่อกษัตริย์ขึ้นเป็นเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรครองนครกาลจำ
บากนาคนบุรีศรีแล้วเปลี่ยนนามเมืองว่านครจำปาศักดิ์นาคนบุรีศรี แล้วตำแหน่ง
เจ้านายแสนท้าวพระยาลาวเต็มตามตำแหน่งอย่างกรุงศรีสัตนาคนหุต... ให้จัน
สุริวงษ์เป็นนายอำเภอรักษาบ้านโพนสิม เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง....

(กรมศิลปากร, 2512 : 192-194)

ครั้งที่ 6 ในสมัยต่อมาพระวอพระตามีปัญหาขัดแย้งกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์
เนื่องจากเจ้าเมืองเวียงจันทน์เกรงว่าพระวอพระตามีอำนาจเหนือตนจึงมีราชโองการออก
ประกาศใช้กฎอาญาศึกตั้งปลดตำแหน่งของพระวอจากตำแหน่งแม่ทัพ แล้วประกาศแต่งตั้งให้
พระยาสุโขธาจารย์ดำรงตำแหน่งแทน และสั่งปลดตำแหน่งของพระตาออกจากตำแหน่งเสนาบดีแล้ว
ประกาศแต่งตั้งให้พระยาพลเชียงสาดำรงตำแหน่งแทนแล้วยังจับตัวลูกสาวคนเล็กของพระวอไว้
ด้วย(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2544 : 50)

เหตุการณ์ดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้แก่พระวออย่างมาก จึงพากันอพยพ
ครัวเรือนจำนวนมากไปตั้งเมืองใหม่ที่หนองบัวลำภู ดังความว่า

พระวอพระตาไม่ถูกกับพระเจ้าล้านช้างจึงได้อพยพครอบครัวไปสร้าง
เวียงขึ้นที่บ้านหนองบัวลำภู พระเจ้าล้านช้างให้แสนท้าวพระยาไปห้ามปราม
พระวอพระตาไม่ให้ตั้งเป็นเวียงขึ้น พระวอพระตาไม่เชื่อฟัง พระเจ้าล้านช้าง
จึงให้กองทัพไปตีพระวอพระตา ผู้รบกันอยู่ได้ประมาณ 3 ปี พระวอพระตาสู้
ไม่ได้ จึงแต่งคนไปอ่อนน้อมต่อพม่าขอกำลังมาช่วย พระเจ้าอังวะจึงได้แต่ง
ให้มองละแงเป็นแม่ทัพคุมไพร่พลจะมาช่วยพระวอพระตา พระเจ้าล้านช้างจึง
ให้แสนท้าวพระยาคุมเครื่องบรรณาการลงมาดักกองทัพพม่ากลางทาง กลี้ย
กล่อมพม่าเข้ามาเป็นพวกเดียวกัน แล้วยกกองทัพไปตีพระวอพระตา พระตา
ตายในที่รบ พระวอกับท้าวหน้า ท้าวคำผง ท้าวพรหมผู้เป็นบุตรพระตา และ
ท้าวกำผู้เป็นบุตรพระวอพาครอบครัวอพยพหนีไปขอพึ่งพระเจ้าชัยคุมารนคร
จำปาศักดิ์ที่ตำบลเวียงคอนกอน แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์

(พระยาประมวญวิชาพูล, 2482 : 35-36)

ครั้งที่ 7 ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าเมืองเวียงจันทน์หนีไปฝากฝังกับพม่า
พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์เป็น
เมืองขึ้น การสงครามครั้งนี้ เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้กวาดต้อนชาวลาวเวียงจันทน์ และตามหัว
เมืองต่าง ๆ ลงมาจำนวนมาก และได้เชิญพระแก้วมรกตและพระบางมายังกรุงเทพฯ ด้วย ความว่า

พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงให้ยกกองทัพขึ้นไปปราบกรุงศรีสัตนาคนหุต
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อยังทรงดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยา
มหากษัตริย์ศึก เสด็จเป็นจอมพลขึ้นไปครั้งนั้นตีได้เมืองเวียงจันทน์และหัว
เมืองขึ้นทั้งปวงเป็นของไทย พระเจ้าเวียงจันทน์บุญสารหนีไปได้แต่ตัว
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเชิญพระแก้วมรกต พระบาง และ
กวาดต้อนผู้คนชาวลาวเวียงจันทน์ลงมาเป็นอันมาก

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2504 : 244-245)

ครั้งที่ 8 สมัยกบฏเจ้าอนุวงศ์ การปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ถือว่าเป็นสงครามที่ใช้เวลา
หลายปี และเป็นสงครามที่ส่งผลกระทบต่อชาวลาวเวียงจันทน์อย่างมาก ชาวลาวเวียงจันทน์

ส่วนหนึ่งให้ตั้งครัวเรือนอยู่แถบหัวเมืองต่างๆ และส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนลงมายังภาคกลางของ ไทย ดังความว่า

พระยาราชนิกูลได้จัดการบ้านเมืองเวียงจันทน์เรียบร้อยแล้ว ได้ กวาดต้อนครัวได้จำนวนมาก แบ่งไว้ให้อยู่ที่เมืองเวียงจันทน์พอสมควร ให้พระ ยาวีจันทน์อยู่รักษาเมืองเวียงจันทน์ต่อไป เหลื่อนั้นส่งลงไปกรุงเทพฯ และ อัญเชิญพระบาง และพาตัวพระมหาอุปราชเวียงจันทน์ลงไปกรุงเทพฯ ด้วย เมื่อ เดือน 3 ปีกุนพศก พ.ศ.2370

(พระยาประมวญวิชาวุฒ, 2482 : 46)

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้าจุ่ม พระเจ้าโพธิสารราช พระเจ้า ไชยเชษฐาธิราชจนถึงสมัยเจ้าอนุวงศ์ พบว่าเมืองเวียงจันทน์มักจะประสบปัญหาความขัดแย้ง ชิงอำนาจกันอยู่บ่อยครั้งและต้องทำสงครามครั้งใหญ่ ๆ กับพม่าและไทยอยู่หลายครั้ง กลุ่มชนที่ น่าจะได้รับผลกระทบอย่างมาก คือ กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเมืองเวียงจันทน์และตามหัวเมืองต่าง ๆ เพราะต้องอพยพย้ายถิ่นหนีสงครามสืบเนื่องกันมาหลายยุคหลายสมัย กลุ่มชนดังกล่าวมักจะไป ตั้งชุมชนอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ในแถบชายฝั่งลุ่มน้ำโขงของไทย ได้แก่ เมืองพานพร้าว หรือศรี เชียงใหม่ ท่าบ่อ เวียงคุก หนองคาย บึงกาฬ และปากห้วยหลวง เป็นต้น

2.1.2 การนับถือผีของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงโดยเฉพาะจังหวัดเลย หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ นครพนม และมุกดาหาร เดิมเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ใน ดินแดนแถบนี้ล้วนมีความเชื่อเรื่องผีแถนและผีบรรพบุรุษ ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อดั้งเดิม ที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงวิถีชีวิตในระบบ สังคมเกษตรกรรมอย่างยิ่ง ชาวบ้านที่นับถือผีแถนและผีบรรพบุรุษจะต้องประกอบพิธีกรรม บวงสรวงเป็นประจำทุกปี เพื่อขอให้ผีบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองลูกหลานและบันดาลความอุดม สมบูรณ์ให้แก่ชุมชน การนับถือผีแถน และผีบรรพบุรุษมีมาก่อนการนับถือพุทธศาสนา ในสมัย พระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ.2063-2093) พระองค์เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก หลังจาก เสวยราชย์ได้ 7 ปี จึงสั่งให้ชาวบ้านในดินแดนล้านช้างเลิกนับถือผีที่มีมาแต่โบราณ โดยให้ ชาวบ้านหันมานับถือพระพุทธรูปแทน ดังความในพงศาวดารว่า

เมื่อพระเจ้าโพธิสารราชเสวยศิริสมบัติ ได้ 7 ปี ก็จึงปลงพระราช อาชญาไปในอาณาเขตเมืองล้านช้างทั้งมวญ ให้ม้างริดเสีย ยังมีจิตาธิลลิตีเหย้า

ผีเรือนทั้งผีเสื้อ อันอยู่เรือนอยู่กว่าขึ้นแทบที่สบคงหันก็ให้มังเสย ให้รีดเล็กเสยหมด แล้วให้สร้างแปงให้เป็นวัดความหาพิหารอันใหญ่ก็ใส่ชื่อว่าวัดศรีสวรรค์เทวโลก

(กรมศิลปากร, 2506 :411)

แม้ว่าพระเจ้าโพธิสารราชจะออกกฎระเบียบหรือข้อห้ามเกี่ยวกับการนับถือผีไว้ อย่างชัดเจน แต่ในวิถีปฏิบัติของชาวบ้านทั้งในศูนย์กลางของเมืองหลวงและตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่ห่างไกลก็มิได้ละเลิกความเชื่อดังกล่าว ความเชื่อเรื่อง ผีเถน ผีบรรพบุรุษ ผีมหัศจรรย์ ผีดำ หรือ เจ้าพ่อและเจ้าแม่ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตนยังคงดำรงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง ชาวบ้านเชื่อว่าการบูชาและ เช่นสร้างผีบรรพบุรุษของตนเป็นประจำทุกปีจะส่งผลให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ และพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การประกาศห้ามการนับถือผี และการปรับเปลี่ยนระบบคิของชาวล้านช้าง ให้ละเลิกความเชื่อเรื่องผีที่มีมาแต่เดิม ไปนับถือพุทธศาสนาอย่างเดียวกงเป็นเรื่องไม่ง่ายนัก เพราะผู้คนในอาณาจักรล้านช้าง ล้วนดำเนินวิถีชีวิตตามความเชื่อดั้งเดิม อีกทั้งยังมีฮีดลิบสองคองลิบลี้ เป็นจาริตประเพณีและแบบแผนของสังคมที่ชาวบ้านและชนชั้นเจ้านายถือปฏิบัติอีกด้วย

ความเชื่อเรื่องผีถือเป็นศาสนาดั้งเดิมของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงที่ลิบทอดกันมาแต่อดีตกาล ผีในสังคมอีสานมีทั้งผีที่ให้ลูนและโทษแตกต่างกันไป ผีที่มุ่งให้ลูนแก่คนและชุมชน เช่น ผีเถน ผีฟ้า ผีมหัศจรรย์หลักบ้านหลักเมือง ผีดำ ผีปู่ตา เจ้าพ่อ เจ้าแม่ที่เป็นบรรพบุรุษ และผีตาแฮก เป็นต้น ทั้งนี้ จะต้องมพิธีกรรมบวงสรวงอย่างถูกต้องตามจาริตประเพณี ส่วนผีที่ให้โทษในแต่ละท้องถิ่นอาจเรียกชื่อแตกต่างกันไป เช่น ผีเป่า ผีโพง ผีกะ ผีคองกอย ผีปอบ ผีกระสือ ผีลิบ ผีพราย เป็นต้น ในงานวิจัยเล่มนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะผีที่ให้ลูนแก่คนและชุมชนเท่านั้น

2.1.2.1 ผีเถนหรือผีฟ้า

ชาวไทยอีสานเชื่อว่าผีเถนหรือผีฟ้า เป็นเทวดาที่อยู่บนฟ้า มีอำนาจเหนือมนุษย์ ผีเถนสามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ แก่มมนุษย์ได้ มีทั้งดีและร้าย ดังนั้นมนุษย์ที่มีความเชื่อเรื่องผีเถนจึงต้องเซ่นไหว้เพื่อให้ผีเถนพึงพอใจ

ในพงศาวดารล้านช้าง พระยาเถนหลวงให้ขุนบรมลงมาอยู่ยังโลกมนุษย์ เถนแต่ง เถนกรม เถนตรา เถนแนน ซึ่งเถนต่าง ๆ เหล่านี้ต่างอยู่ในการควบคุมดูแลของเถนหลวง เถนแต่งมีหน้าที่สร้างสรรพสิ่งในโลกมนุษย์ เถนแนนเป็นผู้ตั้งมิ่งขวัญของมนุษย์ ทำให้ชายหญิงได้พบรักกันและกำหนดอายุของมนุษย์ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2530: 86)

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเชื่อว่าแกนเป็นผู้กำหนดให้ฟ้าฝนตกลงมาเมื่อถึงฤดูกาลทำนา ดังนั้น เมื่อถึงเดือน 6 ชาวบ้านจะต้องจุดบั้งไฟเพื่อเป็นการบูชาและช่วยเตือนแกนบันดาลให้ฝนตกลงมา

ส่วนผีฟ้าชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้มีอำนาจในการรักษาโรค ผีฟ้าก็คือ ผีแกนในความเชื่อของชาวบ้านในแถบอีสาน

นอกจากนี้ “ผีฟ้า” ยัง หมายถึง การพ้อนรำของนางเทียม ในวันไหว้ครูประจำปี เรียกว่า “ลงผีฟ้า” หรือ “พ้อนผีฟ้า” หรือ “วันลงครูลงคาย” ซึ่งนางเทียมที่เป็นศิษย์ทุกคนจะต้องมารวมกันที่บ้านของนางเทียมผู้เป็นใหญ่ ผู้ถ่ายทอดกรรมวิธีรักษาโรคให้

การลงครูลงคาย หรือพ้อนผีฟ้าประจำปี จะประกอบพิธีกรรมกันทั้งวัน บรรดานางเทียมที่ร่วมพิธีจะพ้อนรำไปตามทำนองเพลง มีหมอลำแคนเป่าให้ท่วงทำนอง นางเทียมที่จะออกไปเป็นผู้รักษาโรคได้จะต้องเข้าร่วมพิธีลงครูลงคายประจำปีก่อน หากไม่เข้าร่วมพิธีเชื่อว่า จะรักษาโรคไม่ขึ้น ไม่มีโชค (ชว๊ช ปุณ โนนทก, 2542 : 2823-2824) การเลี้ยงผีฟ้าผีแกนจะกระทำทุก ๆ ปี มิได้ขาด เพราะถือปฏิบัติกันมาช้านาน และที่สำคัญการเข้าร่วมพิธีลงครูลงคายทุกปี เป็นการเน้นย้ำความน่าเชื่อถือให้แก่ตัวนางเทียมอีกทางหนึ่งด้วย

2.1.2.2 ผีมเหศักดิ์

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ให้คำจำกัดความว่า “เจ้าผีซึ่งเดิมเป็นเจ้าของเมืองในถิ่นนั้น” ในชุมชนแถบภาคอีสานเชื่อว่า มเหศักดิ์หลักบ้านหลักเมืองมักเป็นเจ้าเมือง นครบ ที่พาผู้คนอพยพมาตั้งบ้านเรือนและเมื่อตายไปชาวบ้านก็ตั้งศาลและอัญเชิญดวงวิญญาณให้เป็นมเหศักดิ์หลักบ้านหลักเมือง เช่น มเหศักดิ์พะหลา มเหศักดิ์เหล็กชิม มเหศักดิ์ชมพู และเจ้าพ่อพระมหาธาตุ ชาวบ้านอำเภอพนมไพร เชื่อว่าเป็นมเหศักดิ์ของอำเภอพนมไพร ซึ่งเดิมเป็นนครพนมไพรมาก่อน มเหศักดิ์เหล่านี้เป็นผีบรรพบุรุษซึ่งมีบทบาทด้านการเป็นนครบมาก่อน ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือสืบทอดกันมาแต่โบราณ (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2542:3542-3546)

ผีมเหศักดิ์หรือหลักบ้านหลักเมือง ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะเรียกว่า “เจ้าพ่อ ” ในแต่ละชุมชนจะมี เจ้าพ่อที่เป็นมเหศักดิ์แตกต่างกัน เช่น เจ้าพ่อกุดป่องเป็นมเหศักดิ์หลักเมืองเลย เจ้าพ่อพระวอเป็นมเหศักดิ์หลักเมืองหนองบัวลำภู เจ้าพ่ออุเทนเป็นมเหศักดิ์หลักเมืองท่าบ่อ เจ้าพ่อคำแดงเป็นมเหศักดิ์หลักเมืองบ้านแพง และเจ้าพ่อคอนตาลเป็นมเหศักดิ์หลักเมืองคอนตาล เป็นต้น

มเหศักดิ์หลักเมืองส่วนใหญ่มีมาตั้งแต่การก่อตั้งชุมชน และยังมีหลักบ้านตามหมู่บ้านต่าง ๆ แถบลุ่มแม่น้ำโขงอีกมาก ส่วนใหญ่ชาวบ้านเชื่อว่ามเหศักดิ์หลักเมือง หรือหลักบ้านเป็นเจ้าเมืองหรือนครบในสมัยโบราณ ที่พาพวกตนอพยพมาและตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็น

กลุ่ม ๆ และชุมชน การนับถือผีมีศักดิ์ในแต่ละชุมชนจะมีพิธีบวงสรวงเช่น ไห้วเป็นประจำทุกปี ส่วนใหญ่จะบวงสรวงในช่วงเดือน 6 และเดือน 7 ตามฮีตสิบสองที่เป็นธรรมเนียมของล้านช้างแต่โบราณ

พิธีกรรมบวงสรวงมเหศักดิ์หลักบ้านหลักเมืองเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน ชาวบ้านจะพร้อมใจและร่วมกันประกอบพิธีกรรมทั้งหมู่บ้าน โดยมีเจ้าหรือนางเทียมเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม การเลี้ยงผีมีศักดิ์นั้น ส่วนใหญ่ดวงวิญญาณของมเหศักดิ์จะลงเทียมร่างนางเทียมด้วย เพื่อมาให้พรแก่บรรดาลูกศิษย์ ช่วยเหลือลูกศิษย์ที่กำลังประสบปัญหาตลอดจนทำนายโชคชะตาบ้านเมือง ฟ้าฝนในฤดูกาลนั้น ๆ ด้วย

2.1.2.3 ผีปู่ตา

ผีปู่ตาเป็นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง ไม่อาจรະบุได้ว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษสายใด สกฺลใด แต่ชาวอีสานเชื่อว่าเป็นวิญญาณของชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น ๆ ส่วนใหญ่จะตั้งศาลปู่ตาไว้ในที่ดอนน้ำไม่ท่วมถึง บางครั้งเรียกว่า ดอนปู่ตา (ธวัช ปุณโณทก, 2542 : 2819-2822) ในบางหมู่บ้านเรียกรวมกันกับเจ้าพ่อที่เป็นมเหศักดิ์หลักบ้านด้วย แต่ในบางหมู่บ้านแยกศาลไว้ที่ดอนปู่

การเลี้ยงผีปู่ตา ส่วนใหญ่ชาวบ้านในแถบอีสานจะเลี้ยงปีละ 2 ครั้ง คือเลี้ยงลง หรือเลี้ยงก่อนฤดูการทำนาเพื่อทำนายฟ้าฝนและร้องขอให้ผีปู่ตาบันดาลให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ปกติจะเลี้ยงช่วงเดือน 6 ถึงเดือน 7 และเลี้ยงขึ้น หรือ การเลี้ยงหลังการเก็บเกี่ยวและนำข้าวขึ้นเล้า(ยุ้งเก็บข้าว) ส่วนใหญ่จะเลี้ยงในช่วงเดือนอ้าย ถึงเดือน 3 ทั้งนี้แล้วแต่ความเชื่อของแต่ละชุมชน

ผีปู่ตาเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน เวลาลูกหลานจะเดินทางไปทำงานหรือไปเกณฑ์ทหาร ชาวบ้านมักมาบนบานขอพรต่าง ๆ ในทางที่ตนปรารถนา การบนบานมักเป็นเรื่องของปัจเจก แต่เมื่อมาแก่บนจะให้เจ้าประจำหมู่บ้านมาบอกกล่าวให้ก็ได้

2.1.2.4 ผีดำ หรือผีแจ หรือผีเรือน

ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษของปู่ย่าตายาย ที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานภายในบ้าน (ธวัช ปุณโณทก, 2542 : 2804) การนับถือผีดำมีลักษณะปฏิบัติแตกต่างกันไปแต่ละกลุ่มชน ชาวผู้ไทย นิยมทำหิ้งผีดำไว้มุมหนึ่งของห้อง หรือชาวไทยภาคอีสานบางท้องถิ่นที่นับถือผีดำ จะมีห้องสำหรับไว้หิ้งผีดำ บุคคลอื่นที่มีโช้ตระกูลเดียวกัน ห้ามเข้าไปในห้องที่มีหิ้งผีเด็ดขาด

การนับถือผีดำนั้น บรรดาลูกหลานมักจะบอกกล่าวเมื่อออกจากบ้านเรือนไปทำงานที่อื่น และเมื่อถึงเทศกาลปีใหม่ ก็จะทำความสะอาดหิ้ง นำอาหารคาวหวานไปเซ่นไหว้

2.1.2.5 ผีตาแฮก

ผีตาแฮกเป็นผีไร้ผิวน้ำที่มีหน้าที่ดูแลไร่นาไม่ให้เสียหาย การทำพิธีไหว้ผีตาแฮกเป็นพิธีกรรมระดับปัจเจกแล้วแต่ความเชื่อถือ เมื่อกระทำจะกระทำในช่วงฤดูกลางนาหรือเดือน 6

การแฮกนาจะเลือกปฏิบัติในวันพฤหัสบดี เป็นวันข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ เมื่อเลี้ยงตาแฮกแล้ว ชาวบ้านจะเตรียมไถลงแฮกนา การแฮกนามักจะไถวนเป็นวงกลมแล้วสังเกตดูก้อนขี้ไถ คนที่ฉลาดดูก้อนขี้ไถและสามารถทำนายได้ว่าปีนี้ฝนจะดีหรือแล้ง นาที่ใช้ในการทำพิธีแรกนาเป็นนาธรรมดา ไร่แจนา(มุ้ม) โดยปักคันนาให้สูง กว้างยาวประมาณ 4 ศอก ปักเสา 6 ต้น เอาหนามล้อมรั้วไว้ ข้างในปลูกต้นข้าวไว้ 7-8 ต้น ข้าวที่ปลูกไว้นี้เป็นข้าวอธิษฐาน ข้าวจะงามหรือไม่ ให้สังเกตที่ตรงนี้ การลงมือแฮกที่นาครั้งแรกนี้ เรียกว่า นาตาแฮก คือ นาที่ลงมือทำที่แรก

ข้าวที่ปักดำในนาตาแฮกนั้น เขาจะจัดมา 8 ต้น เอาคาย(เครื่องเข่น) ชั้น 5 ยกมาตั้งไว้ เวลาจะปักแต่ละต้นให้ว่าข้อความดังต่อไปนี้

ปักกนกนี้พุทธรักษา	ปักกนกนี้ธรรมรักษา
ปักกนกนี้สังฆรักษา	ปักกนกนี้เพิ่นเสียให้กูได้
ปักกนกนี้เพิ่นให้กูมี	ปักกนกนี้ให้ได้หมั้นมาเฮีย
ปักกนกนี้ให้ได้หมั้นเยี่ยพันเล่า	ปักกนกนี้ขวัญข้าวให้มาโฮม

เมื่อปักครบทั้ง 8 ต้น ก็เป็นอันเสร็จพิธี ครั้นเมื่อจะเริ่มทำนาจริง ๆ ตามฤดูกาล ให้ทำพิธีปักกนกแฮกก่อน โดยจัดหาเครื่องขัน 5 มาทำพิธี และกล้า 14 ต้น ก่อนจะลงมือปักดำ ให้เสกมนต์ดังต่อไปนี้

โฮ่นี้โฮ่กำขวา นานี้เนา้าวทุม ท้าวทุมให้กูมาแฮกนาจุกแฮก พระยาให้กูมาแฮกโฮ่จุกแฮก ปักกนกนี้ให้กูได้จัวแม่ลาย ปักกนกนี้ให้กูได้ควายเขาซ่อง ปักกนกนี้นกจิบโตตาบอดให้บินหนี ปักกนกนี้นกกระจอกตาโตเหลวให้บินหนี ปักกนกนี้ให้แมงคาโตฮู้ฮักกข้าวให้บินหนี ปักกนกนี้ให้ได้ซ่องเก้ากำ ปักกนกนี้ให้มานใหญ่ท่อมานอ้อย ปักกนกนี้ให้มานน้อยท่อมานเลา ปักกนกนี้ให้ได้เป็นเศรษฐีเท่าเผ่า โอมสพุมฯ

(ปริชา พิณทอง, 2542:1901-1902)

จะเห็นว่าผีแดน หรือผีฟ้า ผิมเหศักดิ์หลักบ้านหลักเมือง ผีปู่ตา ผีดำ และผีตาแฮก เป็นผีที่ทำให้คุณแก่มนุษย์มากกว่าให้โทษ มนุษย์ผู้นับถือจะต้องมีการบวงสรวงเช่นไหว้กันทุกปี และต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามแบบแผนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ผีแดนหรือผีฟ้าเชื่อว่าเป็น

เทวดาที่คอยช่วยเหลือมนุษย์ ทั้งด้านเกษตรกรรม และการรักษาอาการเจ็บป่วย ส่วนผีมหัศจรรย์ อาจจะเป็นหลักบ้านหลักเมือง ชาวบ้านมักเรียกว่า “เจ้าพ่อ” และเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตน ผีปู่ตา แต่เดิมอาจไม่ทราบที่มาว่าอพยพมาอย่างไร แต่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษ หรือปู่ ตายาย ของตน ผีปู่ตามีหน้าที่บันดาลความอุดมสมบูรณ์และปกป้องคุ้มครองลูกหลานเช่นเดียวกัน

ในปัจจุบัน ชาวบ้านบางหมู่บ้านในชุมชนแถบภาคอีสานมักนำผีมหัศจรรย์หลักบ้านมารวมกับผีปู่ตาและเรียกรวมเป็นผีตนเดียวกัน เช่นไหว้ครั้งเดียวก่อนลงนา หรือในบางหมู่บ้านกระทำสองครั้งต่อปี แล้วแต่ความเชื่อ

เป็นที่น่าสังเกตว่าการปฏิบัติในระดับปัจเจกสิ่งหนึ่งที่คนในแต่ละหมู่บ้านพึงปฏิบัติเหมือนกัน คือ “ การแปงดิน ” หมายถึง การนำศพของคนจากชุมชนอื่นผ่านหรือเข้ามาในหมู่บ้าน ผู้เป็นเจ้าของศพจะต้องเสียเงินค่าแปงดินและฆ่าควายเพื่อเซ่นไหว้เจ้าพ่อที่เป็นหลักบ้านนั้นก่อน เพราะถือว่าเป็นสิ่งอัปมงคล จึงจะได้รับการอนุญาตให้นำศพผ่านหรือเข้ามาในหมู่บ้านได้ ค่าใช้จ่ายในการแปงดินแตกต่างกัน ตั้งแต่หลักหน่วยไปจนถึงหลักพัน ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของเจ้าหรือหมู่บ้านที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ

2.1.3 ประวัติชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงที่มีศาลเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ในชุมชน

ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางและมีศาล หรือสถูปเจดีย์ตั้งอยู่ในชุมชนมี 13 ชุมชนในเขตจังหวัดเลย หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ นครพนม และมุกดาหาร ได้แก่

2.1.3.1 ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

2.1.3.2 ชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู

2.1.3.3 ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

2.1.3.4 ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

2.1.3.5 ชุมชนบ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

2.1.3.6 ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

2.1.3.7 ชุมชนวัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

2.1.3.8 ชุมชนอำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ

2.1.3.9 ชุมชนบ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

2.1.3.10 ชุมชนบ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

2.1.3.11 ชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

2.1.3.12 ชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

2.1.3.13 ชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนมีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนาง แต่ละกลุ่มชนมีพิธีปฏิบัติในการเช่นสรวงบูชาทั้งในระดับชุมชนและปัจเจกชนเหมือนและแตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน ความแพร่หลายของความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางในกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง จึงทำให้น่าสนใจว่า ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางมีความสำคัญอย่างไรต่อกลุ่มชน เกี่ยวข้องกับการอพยพผู้คนในสมัยประวัติศาสตร์หรือไม่ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจึงจะศึกษาประวัติการตั้งชุมชนที่มีศาลเจ้าแม่สองนาง และสถูปเจดีย์ตั้งอยู่ในชุมชน ทั้ง 13 ชุมชนตามลำดับ ดังนี้

2.1.3.1 ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ชุมชนวัดหอสองนางเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองเชียงคานมากนัก เมืองเชียงคานเป็นเมืองเก่าที่มีมาแต่สมัยล้านช้าง เดิมชื่อว่า เมืองซ้ายเชียงคาน เป็นเมืองหน้าด่านทางซ้าย และเป็นเมืองลูกหลวงของเมืองหลวงพระบางมาก่อน ในสมัยสมเด็จพระสุริยวงศาธรรมิกราชมีพลเมืองประมาณพันกว่าคนเท่านั้น (ฉัตรกุล ตันมิ่ง, 2552 :16)

ชาวเมืองเชียงคานคุ้นเคยกับพระธาตุองค์เล็ก และหอเจ้าแม่สองนางมาแต่บรรพบุรุษ แต่เดิมพระธาตุและหอสองนางตั้งอยู่ในป่ากร้างชายฝั่งแม่น้ำโขง ต่อมาเมื่อพระภิกษุมาสร้างวัดขึ้นในบริเวณดังกล่าว หลวงปู่บุญมา ปัญญาวโร (สัมภานันท์, 2 พฤษภาคม 2552) กล่าวว่า “ แต่ก่อนบริเวณพระธาตุและหอสองนางเป็นป่ากร้างว่างเปล่า มีพระภิกษุรูปหนึ่งที่บวชอยู่วัดท่าแขกซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กัน เกิดปัญหาขัดแย้งกันกับพระภิกษุรูปอื่นในวัดจึงแยกตัวออกมาสร้างกระต๊อบหลังเล็ก ๆ อยู่ตามลำพัง ต่อมาได้หางบประมาณมาสร้างเป็นวัดขึ้นในปี พ.ศ.2533 แล้วตั้งชื่อวัดว่า วัดหอสองนาง ซึ่งสอดคล้องกับหอเจ้าแม่สองนางที่มีอยู่เดิม ”

ในปัจจุบันยังมีพระธาตุและหอเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ในบริเวณวัดหอสองนาง ซึ่งเดิมเป็นชุมชนวัดท่าแขก

ภาพที่ 1 ศาลและพระธาตุสองนาง วัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ชาวบ้านเชื่อว่าพระธาตุนี้เป็นที่บรรจุอัฐิของพระธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เรียกว่า “เจ้าแม่สองนาง” หอเจ้าแม่สองนางเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมืองเชียงคานและผู้ที่ล่องเรือไปมาในลำน้ำโขง เมื่อล่องเรือผ่านหอเจ้าแม่สองนางทุกคนจะต้องบอกกล่าวขอพรให้เจ้าแม่สองนางคุ้มครองให้ตนเดินทางไปด้วยความปลอดภัย ปราศจากอันตรายใด ๆ ทั้งปวง หอเจ้าแม่สองนางไม่มีการบวงสรวงเช่นไหว้ประจำปี ไม่มีนางเทยม และจำเหมือนศาลเจ้าพ่ออื่น ๆ ในเขตเมืองเชียงคาน พระธาตุและหอสองนางจึงเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ให้ผู้ที่เคารพนับถือบูชากราบไหว้และขอพรในระดับปัจเจกชนเท่านั้น

2.1.3.2 ชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู

เมืองหนองบัวลำภูเคยเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของเมืองเวียงจันทน์มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเคยพาผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในเขตเมืองหนองบัวลำภู ซึ่งสมัยนั้นไพร่พลได้ช่วยกันบูรณะสร้างบ้านแปงเมืองหนองบัวลำภูขึ้นใหม่ที่ริมหนองบัวลำภู(หนองซำซ้าง) และตั้งชื่อเมืองว่า “ จำปานครกบแก้วบัวบาน ” มีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเวียงจันทน์ คนทั่วไปเรียกเมือง “หนองบัวลำภู (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2544 : 40)

ต่อมาพระวอพระตามีปัญหาขัดแย้งกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เนื่องจากเจ้าเมืองเวียงจันทน์เกรงว่าพระวอพระตาจะมีอำนาจเหนือตนจึงมีราชโองการออกประกาศใช้กฎอาญาสี่กึ่งปลดพระวอพระตาออกจากตำแหน่งทางการเมืองการปกครอง พระวอพระตาไม่พอใจจึงพาไพร่พลและญาติพี่น้องของตน ประมาณ 5 หมื่นคน อพยพหนีออกจากเมืองเวียงจันทน์ไปตั้งเมืองหนองบัวลำภูและได้ประกาศเป็นอิสระไม่ขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์ เรียกชื่อเมืองว่า “ นครเขื่อนขันธ์กบแก้วบัวบาน ” ต่อมาหลวงราชโกษาในยได้แยกกองกำลังออกจากเมืองหนองบัวลำภูไปตั้งเมืองอยู่ใกล้ลำน้ำก่า ชื่อว่า “ เมืองฝ้าขาวพันนา ” ส่วนท้าวนาม(คชนาม) แยกไปตั้งเมืองภูเวียง พระเจ้าสิริบุญสารไม่พอใจ จึงแต่งตั้งทัพไปตีเมืองหนองบัวลำภูรบกันอยู่ 3 ปี ในที่สุดพระตาตายในที่รบ พระวอและท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผง ท้าวพรหมบุตรของพระตา และท้าวกำบุตรของพระวออพยพไพร่พลหนีไปอยู่ที่ดอนมดแดงในเขตเมืองจำปาศักดิ์ หนองบัวลำภูจึงกลายเป็นเมืองร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.2313 เป็นต้นมา

เมื่อเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ เจ้าอนุวงศ์ได้นำกองทัพใหญ่มาตั้งทัพอยู่ที่เมืองหนองบัวลำภูเพื่อสู้รบกับกองทัพไทยแต่สู้ไม่ได้จึงถอยทัพไปยังเมืองเวียงจันทน์ และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ยกบ้านหนองบัวลำภูเป็นเมืองกมุทธาสัย หรือ กมุทธาสัยขึ้นกับเมืองหนองคาย และในปี พ.ศ. 2433 ได้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จัดการปกครองหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก โดยรวมหัวเมือง โท ตรี และจัตวา เข้าด้วยกัน เป็น 4 กองใหญ่ ๆ เมืองกมุทธาสัยมีฐานะเป็นเมืองเอกรวมกับหัวเมืองลาวฝ่าย

เหนือและขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ จนกระทั่งถึง ปี พ.ศ.2450 จึงโปรดเกล้าฯ ให้รวมหัวเมืองมณฑลย
กมุทวาปี หนองหาน และอำเภอบ้านหมากแข้ง เป็นเมืองจัตวา ชื่อว่า เมืองอุดรธานี เมืองก
มุทวาปียุบเป็นอำเภอ หนองบัวลำภู และในวันที่ 1 ธันวาคม 2536 กระทรวงมหาดไทยได้ยก
ฐานะอำเภอหนองบัวลำภูเป็นจังหวัดหนองบัวลำภูสืบมาจนปัจจุบัน (ไพฑูริย์ มีกุล, 2542 :
4932-4934)

ภาพที่ 2 หอสองนาง อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู

เมืองหนองบัวลำภูมีศาลพระวอเป็นศาลหลักบ้านหลักเมืองเดิม ชาวบ้าน
ส่วนใหญ่ในชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภูจะให้ความสำคัญกับพิธีเลี้ยงผีประจำปีที่ศาลพระวอ
อันเป็นศาลหลักเมืองของเมืองหนองบัวลำภู ในช่วงเดือน 6 วันขึ้น 4 – 6 ค่ำ วันใดวันหนึ่งที่
ไม่ใช่วันพระ การที่ชาวบ้านให้ความสำคัญแก่ศาลเจ้าพ่อดังกล่าวเพราะชาวบ้านเชื่อว่าเป็นนักรบ
และเป็นบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านเมืองมาแต่โบราณ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังมีความเชื่อเรื่องเจ้า
แม่สองนางไม่ต่างจากเจ้าพ่ออื่นๆ ในชุมชน เพราะเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นบุคคลสำคัญ
เช่นเดียวกันจึงมีศาลเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ริมบึงหนองบัวลำภู ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องความ
ศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนาง และนิยมมาบูชากราบไหว้และขอพรกัน แต่ที่หอสองนางไม่มีการ
เช่นไหว้ประจำปี จะมีพิธีเลี้ยงลงและเลี้ยงขึ้นในช่วงเดือนเจ็ดและเดือนสาม การเลี้ยงจะเลี้ยงด้วย
ไก่ต้ม อาหารหวาน ไม่มีการลงเทียน หากมีความจำเป็นในการลงเทียนต้องยืมร่างเทียมของญาพ่อ
ต๋อง คือ นางบังอร จันทวงศ์

2.1.3.3 ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

ชุมชนวัดกลางเป็นส่วนหนึ่งของเมืองพานพร้าว กลุ่มคนที่อาศัยอยู่
ชายฝั่งลุ่มน้ำโขงทั้งฝั่งเมืองเวียงจันทน์และเมืองพานพร้าวเป็นกลุ่มชนเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2077

สมัยพระเจ้าโพธิสารราชทรงจัดพิธีอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงยอคทพิย์ที่เมืองเวียงจันทน์ ทรงแต่ง
ขันหมากพร้าวมารับเจ้าหญิงแห่งเมืองเชียงใหม่อ่างยิ่งใหญ่ จึงเรียกชื่อเมืองนี้ว่า เมืองพานพร้าว
(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2542 : 41)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมืองพานพร้าวเป็นเมืองที่มีบทบาท
สำคัญทางด้านการเมืองการปกครองเพราะเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของเมืองเวียงจันทน์ มีการ
สร้างค่ายคูประตูหอรบไว้อย่างมั่นคงแข็งแรง แต่ต่อมาเมืองพานพร้าวก็ตกเป็นเมืองประเทศราช
ของไทยในสมัยกรุงธนบุรี เมืองพานพร้าวจึงกลายเป็นค่ายพานพร้าวของกองทัพไทยในสมัย
กบฏเจ้าอนุวงศ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองพานพร้าวเป็นหัวเมืองหนึ่งในมณฑลลาวพวน และ
ขึ้นกับเมืองหนองคาย ต่อมามีการแบ่งเป็นเขตอำเภอ เมืองพานพร้าวจึงเปลี่ยนเป็นอำเภอศรี
เชียงใหม่ มาจนปัจจุบัน

วัดกลางในบ้านพานพร้าวเป็นชุมชนเก่าแก่ เชื่อว่าสร้างในปี พ.ศ. 2106
(สมคิด ไชยวงศ์, 2542 : 4070) ซึ่งในสมัยนั้นเชื่อว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ส่งพระธิดา 2 องค์
พร้อมกับช้างเผือกมาเพื่อถวายเป็นเครื่องบรรณาการแด่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อขบวนเครื่อง
บรรณาการมาถึงเมืองพานพร้าวได้หยุดพักแรมเพื่อรอข้ามไปยังเมืองเวียงจันทน์ แต่ช้างเผือกได้
ล้มตายจึงนำกระดูกช้างเผือกไปบรรจุไว้ที่เจดีย์วัดช้างเผือก ส่วนพระธิดา 2 องค์ เสียใจมากจึงล้ม
ป่วยและเสียชีวิตในเวลาต่อมา บรรดาไพร่พลและบริวารจึงได้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ที่วัดกลาง
เรียกว่า เจดีย์ศรีสองนาง

ภาพที่ 3 เจดีย์ศรีสองนาง วัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

เจดีย์ศรีสองนางนี้ ชาวบ้านบางคนในชุมชนบ้านพานพร้าวมีเชื้อสายของ
เจ้าเมืองเชียงใหม่ เจดีย์ศรีสองนางในวัดกลางมีลักษณะคล้ายหอสองนางที่วัดหอสองนาง อำเภอ

เชียงคาน จังหวัดเลย คือ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพ ไม่มีการไหว้บวงสรวงประจำปี ไม่มีนางเทียม การบูชาขอพร มักเป็นเรื่องปัจเจกชน ซึ่งกระทำกันเองตามความปรารถนาของตน

2.1.3.4 ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

ชุมชนห้วยม่งอยู่ทางด้านทิศเหนือของอำเภอท่าบ่อติดกับชายฝั่งแม่น้ำโขง เดิมบริเวณอำเภอท่าบ่อ คือ บ้านท่าบ่อเกลือ เพราะในสมัยก่อนชาวบ้านค้าไฟ ตำบลบ้านว่าน อำเภอท่าบ่อมีอาชีพต้มเกลือสินเธาว์ขาย ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านท่าบ่อ

ในปี พ.ศ.2436 ประเทศไทยได้ยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ท้าวขัตติยะ(ชาลี)ซึ่งรับราชการอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ เป็นบุตรเขยของพระยาวิสุทธิคุณ (เคน) เจ้าเมืองหนองคาย ไม่สมัครใจอยู่ใต้อำนาจของฝรั่งเศสจึงพากันอพยพครอบครัวมาอยู่ที่เมืองหนองคาย ในปี พ.ศ.2438 รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะบ้านท่าบ่อ เป็นเมืองท่าบ่อ แล้วแต่งตั้งให้ท้าวขัตติยะเป็นผู้ว่าราชการเมืองท่าบ่อ และในปี พ.ศ. 2450 ได้เปลี่ยนจากเมืองท่าบ่อ เป็นอำเภอท่าบ่อ อยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดหนองคาย (สมคิด ไชยวงศ์, 2542 : 1570-1571)

ในชุมชนเมืองท่าบ่อมีศาลหลักเมืองเดิม คือ ศาลเจ้าพ่ออุเทน และเจ้าพ่อบริวารอื่น ๆ ซึ่งตั้งเรียงรายเป็นศาล 9 ห้อง ที่ชุมชนแก้วพิจิตร ซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ของอำเภอท่าบ่อ ติดกับชายฝั่งแม่น้ำโขง ศาลเจ้าพ่ออุเทน รวมทั้งเจ้าพ่อบริวารอื่น ๆ ล้วนเป็นนักรบสมัยโบราณ

ศาลเจ้าพ่ออุเทนมีนางพนิดา ประเสริฐสุข อายุ 60 ปี เป็นนางเทียม ซึ่งคอยดูแลศาล และเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเช่น ไข่เป็นประจำปี การบวงสรวงเจ้าพ่ออุเทนและเจ้าพ่อบริวารจะกระทำในเดือน 6 ของทุกปี ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ลงผาม” ในพิธีบวงสรวงจะมีนางเทียมของเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่าง ๆ มากมายมาร่วมพิธี นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงลง ในวันข้างขึ้นเดือน 6 ซึ่งต้องตรงกับวันพุธแรกของเดือน 6 เพื่อเลี้ยงเจ้าพ่อก่อนลงนา และจะเลี้ยงขึ้นอีกครั้งในวันข้างขึ้นเดือนี่ ซึ่งต้องตรงกับวันพุธแรกของเดือนี่เช่นเดียวกัน ถือว่าเป็นการเลี้ยงฉลองหลังฤดูกาลการเก็บเกี่ยว ศาลเจ้าพ่ออุเทน และศาลบริวาร 9 ห้อง มีอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมของชาวท่าบ่อเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังถือว่าเป็นศาลหลักบ้านหลักเมือง และเป็นบรรพบุรุษของคนในชุมชนมาแต่โบราณ

ภาพที่ 4 ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

ส่วนศาลเจ้าแม่สองนางปัจจุบันเป็นศาลไม้ 2 หลัง ทาสีแดงตั้งอยู่คู่กัน ชาวเวียดนามนิยมมาบูชากราบไหว้ขอพรกันอยู่เนืองๆ นางเถาะ เหงียนถิ (สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2553) กล่าวว่า ในสมัยก่อนมีเด็กผู้หญิงวัยรุ่นชาวเวียดนามไปอาบน้ำที่ชายฝั่งแม่น้ำโขง เจ้าแม่สองนางมาปรากฏตัวให้เห็นและจะเอาเด็กคนนั้นไปอยู่ด้วย เด็กคนนั้นไม่รู้ว่าเป็นเจ้าแม่สองนาง พอกลับมาบ้านก็เจ็บป่วย และพยายามบอกให้พี่ชายไปบนบานบอกกล่าวขอความช่วยเหลือจากเจ้าแม่สองนาง แต่ไม่มีใครเชื่อ เด็กสาวก็ตายในเวลาต่อมา อยู่มาอีกไม่นาน เด็กผู้หญิงอีกคนหนึ่งไปเก็บผักนึ่งมาให้หมู ก็ได้ยินเสียงผู้หญิงมาพูดอยู่ข้างหู เชอมองไม่เห็นใครจึงดำไปหยาบๆ คายๆ พอกลับมาบ้านก็ป่วยตายในอาการเช่นเดียวกัน

แต่เดิมเจ้าแม่สองนางมีเจ้าเป็นผู้ชายชาวเวียดนามคอยดูแลอยู่ ในสมัยนั้น นางเถาะยังเป็นสาวรุ่นๆ อยู่ แม่ของตนมีอาชีพค้าขายและปล่อยเงินกู้ให้แก่คนเวียดนาม และคนลาวในเมืองท่าบ่อ ซึ่งก็ถูกโกงไปมากมาย แม่จึงไปบนบานให้เจ้าแม่สองนางช่วย ขอให้ได้เงินคืนมา เจ้าแม่เลยมาเข้าฝัน บอกว่าจะช่วยแต่เจ้าแม่สองนางขอให้ลูกสาว(นางเถาะ)ไปเป็นนางเทียมให้ตน ซึ่งแม่ก็รับปาก พอจำตายไปขณะนั้น นางเถาะอายุ 37 ปี ก็รับหน้าที่เป็นนางเทียมของเจ้าแม่สองนาง แล้วเงินที่ปล่อยกู้ไป ถูกโกงไปบ้างก็ได้คืนมาจนหมด ครอบครัวของตนจึงมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางเป็นอย่างมาก (เถาะ เหงียนถิ, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

เป็นที่น่าสังเกตว่าศาลเจ้าแม่สองนางที่ชุมชนห้วยม่งเป็นชุมชนที่มีคนไทยอาศัยอยู่มาก แต่เมื่อสอบถามตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนาง ไม่มีผู้ใดให้ข้อมูลได้ ต่างบอกว่าให้ไปสอบถามจากนางเถาะ เหงียนถิ ซึ่งเป็นเชื้อสายเวียดนาม ศาลเจ้าแม่สองนางที่อำเภอท่าบ่อ มีเจ้าเป็นชาวเวียดนามมาตั้งแต่ช่วงที่ชาวเวียดนามพากันอพยพข้ามฝักราชอาณาจักร

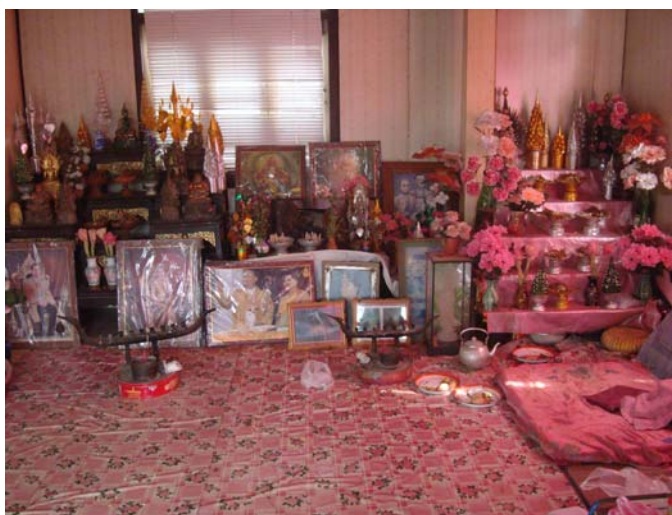
ประชาติปไตยประชาชนลาว หรือเป็นช่วงที่ประชาชนลาวต่อต้านอำนาจปกครองของประเทศฝรั่งเศส ปกติจะมีการบวงสรวงเช่นไหว้เจ้าแม่สองนางกันเป็นประจำทุกปี โดยถือเอาวันที่ 2 ของเดือน 9 เพราะชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวันที่เจ้าแม่สองนางเรือล่มตายในแม่น้ำโขง (เกาะเหียงถิ, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2553)

การบวงสรวงและเช่นไหว้เจ้าแม่สองนาง จะเช่นไหว้ด้วยหมู เป็ด ไก่ อาหารหวาน ผลไม้ หรืออาหารที่บรรดาลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางจัดเตรียมมาถวาย การเช่นไหว้นางเกาะเหียงถิ จะเป็นนางเทียม ประกอบพิธีกรรม และรำฟ้อนเพื่อบวงสรวง ถือว่าเป็นการรำถวายเจ้าแม่สองนาง การรำรำไม่มีเครื่องดนตรีประกอบ จะรำรำช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เสร็จแล้วชาวบ้านที่มาร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน เป็นอันเสร็จพิธี

2.1.3.5 ชุมชนบ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ชุมชนบ้านเวียงคุกเดิม คือ เมืองเวียงคุก และเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเวียงจันทน์มาตั้งแต่สมัยล้านช้าง เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชย้ายเมืองหลวงจากเมืองหลวงพระบางมาตั้งอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ ชาวลาวที่อพยพมาในครั้งนั้นส่วนหนึ่งได้มาตั้งชุมชนอยู่ในเมืองเวียงคุกด้วย ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี พระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้ยกกองทัพออกมาตั้งรับกองทัพไทยที่เมืองพานพร้าว เมืองพะโค เมืองเวียงคุก และเมืองหนองคาย การสงครามครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านล้มตายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งส่วนหนึ่งก็ถูกกองทัพไทยกวาดต้อนไปพร้อมกับชาวลาวเวียงจันทน์ ในช่วงที่เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ชาวลาวเวียงจันทน์ส่วนหนึ่งได้อพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเวียงคุกเช่นเดียวกัน (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2542 : 39)

ในปัจจุบันเมืองเวียงคุกมีฐานะเป็นตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ชาวบ้านในชุมชนบ้านเวียงคุกมีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางกันมาก และเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นวิญญูณบรรพบุรุษที่เฝ้าดูแลแม่น้ำโขงและลูกหลานในชุมชน ใครที่ล่องเรือผ่าน หรือหาปลาในแม่น้ำโขงจะต้องบอกกล่าวเจ้าแม่สองนางเสมอ เพื่อจะได้รับการคุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง ในชุมชนบ้านเวียงคุกไม่มีศาลเจ้าแม่สองนางเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ มีแต่หอหรือหิ้งเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่บนบ้านของนางบุญศรี อินทรจิริ ซึ่งการมาลงเทียมนางบุญศรี อินทรจิริได้นั้น เนื่องจากนางบุญศรีได้บนบานให้ช่วยเหลือและกู้เรือของตนที่ล่มกลางแม่น้ำโขง เมื่อเจ้าแม่สองนางช่วยจนสำเร็จแล้วจึงต้องรับเป็นนางเทียม หรือร่างทรงของเจ้าแม่สองนาง

ภาพที่ 5 หอเจ้าแม่สองนาง บ้านเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

เจ้าแม่สองนางที่บ้านเวียงคุก ไม่มีการบวงสรวงประจำปี หรือการไหว้ลงและไหว้ขึ้นเหมือนชุมชนอื่น ๆ การกราบไหว้บูชาเจ้าแม่สองนาง นางเทียมจะนำผลไม้ ของหวานมาถวายทุกวันสัปดาห์พระ ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางที่เวียงคุกเป็นเรื่องของปัจเจก ส่วนมากชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนมักมาขอความช่วยเหลือจากเจ้าแม่สองนาง และให้นางเทียมประกอบพิธีกรรมลงเทียมและทำนายทายทัก บอกวิธีการแก้ปัญหาของแต่ละคน ไปตามสาเหตุ เช่น ของหาย การคัดเลือกทหาร เดินทางไกล และการสมัครงาน เป็นต้น

2.1.3.6 ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ชุมชนวัดหายโศกเป็นชุมชนเก่าแก่อยู่ในเมืองหนองคาย เมืองหนองคาย เดิมเป็นหมู่บ้านเล็ก เรียกว่า บ้านไผ่ เมืองหนองคายเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเวียงจันทน์มาแต่อดีตเช่นเดียวกับ เมืองเวียงคุก และเมืองพานพร้าว ในสมัยที่พระยาราชสุภาวดียกกองทัพมาปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมืองเวียงจันทน์ถูกทำลายและยุบเป็นเมืองร้าง ชาวลาวเวียงจันทน์จึงต้องอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองหนองคายเป็นจำนวนมาก ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งท้าวสุวอธรรมมาเป็นพระปฐมเทวาภิบาลและเป็นเจ้าเมืองหนองคาย (รัชช ปุณ โณทก, 2542 : 4904-4913)

กลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในเมืองหนองคายส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่สมัยโบราณ ในเมืองหนองคายมีเจ้าพ่อหลักบ้านหลักเมืองเดิม คือ เจ้าพ่อออกแพง มีศาลตั้งอยู่ในชุมชนเมืองหนองคาย ขณะเดียวกันชาวเมืองหนองคายก็มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนาง ซึ่งมีศาลตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในบริเวณวัดหายโศก ชาวเมืองเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นเทพผู้ปกป้องรักษาแม่น้ำโขงและปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข

หากต้องเรือผ่านศาลเจ้าแม่สองนางจะต้องบอกกล่าว เพราะเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางจะปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

ภาพที่ 6 ศาลเจ้าแม่สองนาง วัดห้วยโสภณ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ในชุมชนวัดห้วยโสภณจะบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี ในเดือน 7 ต่อจากงานบุญบั้งไฟประมาณ 1 สัปดาห์ การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นพิธีกรรมระดับชุมชน มีการลงพวง(ตั้งประรำพิธี) เช่น ไหว้ด้วย เหล้าไห ไก่ มะพร้าวอ่อน กล้วย อาหารหวานคาว ผลไม้ น้ำหวาน และบูชาด้วยรูป 9 ดอก เทียน 2 เล่ม ดอกไม้ 2 ดอก นางเทียมต้องเตรียมเครื่องกาย เงินฮ้อย เงินฮาง เงิน 9 บาท พร้อมขัน 5 เจ้าแม่จะลงเทียมแล้วรำฟ้อน ระยะเวลาหนึ่งและรำเบิกดาบเพื่อขจัดปีศาจเคราะห์ภัยให้แก่บรรดาลูกศิษย์และชุมชน พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะเริ่มตั้งแต่เวลา 9.00 น. ไปจนถึงเวลาประมาณ 11.00 น. แล้วจึงนำเครื่องเซ่น และเครื่องสะเดาะเคราะห์ไปลอยในแม่น้ำโขงเพื่อเป็นการส่งเคราะห์ออกไปให้พ้นจากเมืองเป็นอันว่าเสร็จพิธี

2.1.3.7 ชุมชนวัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

ชุมชนวัดจอมนางและชุมชนอื่น ๆ ในเขตอำเภอโพนพิสัย เป็นชุมชนที่มีความสำคัญมาแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง เพราะชุมชนดังกล่าว คือ เมืองปากห้วยหลวงเดิม และเคยเป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรล้านช้างเชียงทอง เจ้าเมืองเดิมชื่อ พระยาปากห้วยหลวง

เมืองปากห้วยหลวงมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเมืองเวียงจันทน์ เมื่อครั้งที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชย้ายเมืองหลวงมาตั้งอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ เมืองปากห้วยหลวงก็ยังมีสถานะเป็นเมืองลูกหลวงอยู่เหมือนเดิม เจ้าเมืองที่ปกครองเมืองปากห้วยหลวงแต่ละคนล้วนเป็นบุคคลสำคัญในราชวงศ์ของอาณาจักรล้านช้างทั้งสิ้น เช่น เจ้าชายมุย พระยาจันทร์ และพระยาแสนสุรินทร์ลือชัย เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เรียกชื่อเมืองปากห้วยหลวงว่าเมืองโพนแพนและต่อมาเปลี่ยนเป็นเมืองโพนพิสัย เมืองโพนพิสัยแต่เดิมเป็นเมืองเหมาะแก่การตั้งบ้านแปงเมืองอย่างยิ่งเพราะมีพื้นที่กว้าง และเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานสืบต่อกันมาแต่โบราณ (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2542 : 31-36)

ชาวบ้านในชุมชนวัดจอมนางเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นพระธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ที่สร้างวัดจอมนางไว้เพื่อเป็นศาสนกุศล เมื่อเสียชีวิตไปแล้วชาวบ้านที่เคารพศรัทธาจึงได้สร้างศาลเจ้าแม่สองนางไว้เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนสืบมาจนปัจจุบัน

ภาพที่ 7 ศาลเจ้าแม่สองนาง วัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

พระครูสิทธิธรรมปคุณ (สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2552) ให้สัมภาษณ์ว่าแต่ก่อนวัดจอมนางเป็นวัดร้าง เคยมีเจ้าอาวาสองค์อื่น ๆ มาอยู่หลายองค์แต่อยู่ไม่ได้ พระรูปใดไม่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยก็จะอยู่ไม่ได้ แต่ก่อนเวลาคืนเดือนเพ็ญออกพรรษา ได้ยินมีคนเห็นผู้หญิง 2 คน รูปร่างสูง เดินขึ้นมาจากริมแม่น้ำโขง แล้วมาบอกให้พระและสามเณรไปทำความสะอาดทำน้ำ เพราะตนจะขึ้นมาทำบุญที่วัด จะนำเงินมาถวายหลวงพ่อก็เพื่อใช้บูรณะซ่อมแซมวัด หลังจากนั้นไม่นานก็มีศาสนิกชนจากหลายที่มาบริจาคเงินสร้างกุศลอยู่มิได้ขาด ซึ่งทำให้วัดเจริญขึ้นมาจนทุกวันนี้

แม้ว่าชาวบ้านจะเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางแต่ก็ไม่ค่อยมีใครรับรู้ประวัติความเป็นมาของเจ้าแม่สองนางเพราะว่า ศาลเจ้าแม่สองนางเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนที่ไม่มีการลงเทียม และไม่มีการบวงสรวงในระดับชุมชน หากใครปรารถนาจะบนบานขอพรก็เป็นเรื่องปัจเจกชนที่จะต้องปฏิบัติกันเอง

2.2.3.8 ชุมชนอำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ

ชุมชนอำเภอเมืองบึงกาฬเดิม คือ ตำบลบึงกาฬญัตน์ อำเภอไชยบุรี จังหวัดนครพนม ในปี พ.ศ. 2459 ทางราชการได้ยุบอำเภอไชยบุรี เป็นตำบลไชยบุรี ขึ้นกับอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม แล้วตั้งตำบลบึงกาฬญัตน์ เป็นอำเภอไชยบุรี อยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดหนองคาย ในปี พ.ศ. 2475 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้เดินทางมาตรวจราชการที่อำเภอไชยบุรี พบว่าน้ำในบึงกาฬญัตน์ที่ชาวบ้านใช้บริโภคกันมีสีดำ จึงทำรายงานไปยังกระทรวงมหาดไทยเพื่อขอเปลี่ยนชื่อจากอำเภอไชยบุรี เป็น อำเภอบึงกาฬญัตน์ และต่อมาเปลี่ยนเป็นบึงกาฬเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพน้ำที่มีสีคล้ำ ๆ ก่อนข้างดำ (สมคิด ไชยวงศ์, 2542 : 2399-2400)

กลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในบริเวณอำเภอเมืองบึงกาฬ น่าจะเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาตั้งแต่สมัยที่พระครูโพธิ์นเรศวรเจ้าหน่อกษัตริย์และพระมารดาอพยพมาจากเวียงจันทน์ แล้วให้ตั้งบ้านเมืองอยู่ที่ตำบลจันทน์คำโสมสนุก (บริเวณอำเภอเมืองบึงกาฬ) พร้อมกับครอบครัวว่าวไพร่จำนวนหนึ่ง

ในชุมชนอำเภอเมืองบึงกาฬมีศาลหลักบ้านหลักเมืองเดิม คือ ศาลเจ้าปู่ฝ้ายขาว ศาลตั้งอยู่ที่ดอนกุดทิง ส่วนศาลเจ้าแม่สองนางเดิมตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับค่ายทหารบึงกาฬ แต่เนื่องจากอยู่ไกลชุมชนไม่มีคนดูแล ปล่อยให้ศาลเก่าผุพังและรกร้าง จึงย้ายศาลมาตั้งที่หน้าโรงพยาบาลบึงกาฬ ศาลเจ้าแม่สองนางได้รับการเคารพนับถือไม่น้อยไปกว่าศาลเจ้าปู่ฝ้ายขาว เพราะในตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นหลานของเจ้าปู่ฝ้ายขาวบ้าง เป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์บ้าง ในปัจจุบันทางเทศบาลเมืองบึงกาฬได้เห็นความสำคัญของเจ้าแม่สองนางมากขึ้นจึงเข้ามาดูแลและช่วยเหลือ จัดสรรงบประมาณบางส่วนมาสร้างศาลให้ใหม่ และช่วยจัดซื้อเครื่องเช่น สรรวให้ด้วย ซึ่งปฏิบัติมาตั้งแต่ปี 2550 เป็นต้นมา

ภาพที่ 8 ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ

เจ้าแม่สองนางที่บึงกาฬ ไม่มีร่างเทียม มีแต่นางแก้ว สุริยะกาญจน์ ที่ทำหน้าที่เป็นจ้ำ คอยดูแลและประกอบพิธีกรรมบวงสรวงทั้งศาลเจ้าปู่ผ้าขาว และเจ้าแม่สองนาง หากมีความจำเป็นต้องลงเทียมจริงๆ ก็จะยืมร่างเทียมของเจ้าแม่กนิรี ชื่อ นางเต็ง ซึ่งเป็นคนในชุมชนเขตเทศบาลบึงกาฬ

การบวงสรวงและเลี้ยงเจ้าแม่สองนางที่อำเภอเมืองบึงกาฬจัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง คือ เลี้ยงลง จะจัดเลี้ยงในเดือน 6 ของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงฤดูทอผ้าก่อนทำนา จำจะต้องไปประกอบพิธีเลี้ยงที่ศาลเจ้าปู่ผ้าขาวก่อนในวันแรก และในวันต่อมาจะมาเลี้ยงเจ้าแม่สองนาง จำและบรรดาลูกศิษย์จะถวายเครื่องเช่น เหล้า ยาสูบ หมาก พลู และไก่ต้ม พร้อมเครื่องบูชา ชันห้า ชันแปด ฐูป เทียน ดอกไม้หอม หลังจากนั้นจะรำรอรอบ ๆ ศาลเจ้าแม่สองนาง 3 รอบ เพื่อถวายเจ้าแม่สองนาง

ในวันเลี้ยงขึ้นก็เช่นเดียวกัน ส่วนมากจะเลี้ยงในวันขึ้น 2 หรือ 3 ค่ำ ของเดือนอ้ายของทุกปี ในวันแรกก็ต้องไปเลี้ยงเจ้าปู่ผ้าขาวก่อนแล้วในวันที่สองจึงมาเลี้ยงเจ้าแม่สองนาง ด้วยเครื่องบูชาและเครื่องเช่นเหมือน ๆ กันกับในวันเลี้ยงลง และเมื่อเลี้ยงเสร็จแล้วทุกคนจะรับประทานอาหารร่วมกันโดยไม่นำกลับบ้าน

2.1.3.9 ชุมชนบ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

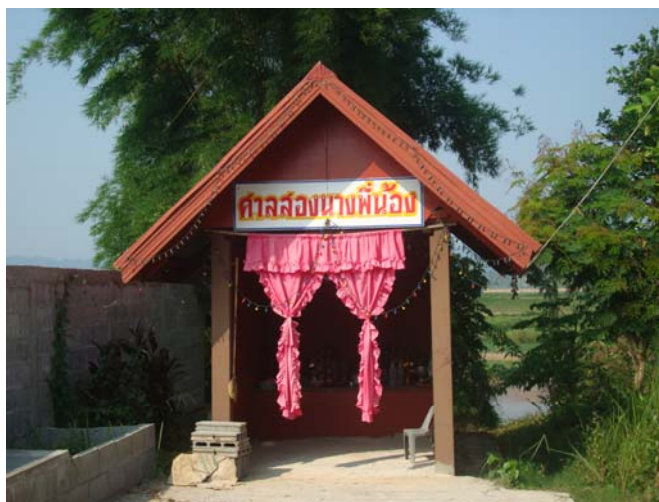
ชุมชนบ้านแพงใต้เป็นชุมชนเก่าแก่และเป็นชุมชนขนาดใหญ่ น่าจะมีการอพยพเข้ามาตั้งบ้านรวมกันหลายครั้ง นายพรหมา เขียวคำ (สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552) กล่าวว่า ในสมัยก่อนบรรพบุรุษของตนพากันอพยพมาจากเวียงจันทน์ แล้วมาตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ อยู่ในป่าดงดิบแถบนี้

ชาวบ้านในชุมชนบ้านแพงได้เป็นกลุ่มชนที่อพยพหนีสงครามมาจาก เวียงจันทน์ แต่เดิมมีชาวบ้านอยู่กันประมาณ 10 ครัวเรือน ที่อพยพหนีมาด้วยกันพากันอพยพล่องเรือมาตามแม่น้ำโขง แต่ก่อนบริเวณนี้เป็นป่าดงดิบรก ร้าง เมื่อตั้งบ้านเรือนก็ตั้งศาลเจ้าแม่สองนางขึ้นกลางบ้านเพื่อเป็นศาลหลักบ้านหลักเมืองไว้เพื่อปกป้องคุ้มครองชาวบ้าน ในสมัยก่อนเจ้าแม่สองนางมีความศักดิ์สิทธิ์มากในวันสี่วันพระชาวบ้านทุกคนต้องเข้าวัดทำบุญถือศีลฟังธรรมกันที่วัด ห้ามทำไร้ไถนา เก็บยาสูบหรือตัดไม้ใด ๆ หากใครไม่เชื่อฟังจะถูกเจ้าแม่เข้าสิง ลงโทษ จะต้องขอขมาจึงจะหาย

จากประวัติบอกเล่าของชุมชนพอสันนิษฐานได้ว่ากลุ่มชนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในแถบบ้านแพงน่าจะเป็นกลุ่มชนที่อพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ แล้วพากันมาหลบซ่อนอยู่ในป่าแห่งนี้ก่อนที่จะตั้งเป็นหมู่บ้านในภายหลัง ต่อมาก็มีกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาอยู่ร่วมกันอีก นายสำเนียง ภาโสสม (สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2553) กล่าวว่า บรรพบุรุษของตนได้พากันอพยพมาจากเมืองโปงเลง หรือเมืองป่งลิง แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ความว่า

แต่ก่อนชุมชนนี้อพยพมาจากหลายเมือง แต่เดิมมีไม่กี่ครัวเรือนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ พากันล่องเรือหนีสงครามมาแล้วมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านแพง แต่ก่อนมีไม่กี่ครัวเรือน แยกเป็นสายตระกูลต่าง ๆ ประมาณ 7 สายตระกูล ตระกูลของตนอพยพมาภายหลัง สมัยปู่ย่าตาทวดเล่าว่าพวกตนอพยพมาจากเมืองโปงเลง แขวงคำม่วน พากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ท่าอุเทนก็มี และที่บ้านแพงก็มี

จากประวัติศาสตร์บอกเล่าสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชนดังกล่าวเป็นกลุ่มชนที่อพยพหลบหนีสงครามมาจากเมืองเวียงจันทน์ และได้เข้ามาหลบซ่อนในป่าแถบนี้ แล้วในเวลาต่อมาได้ตั้งบ้านเรือนขึ้น แล้วตั้งศาลเจ้าแม่สองนางเพื่อเป็นหลักบ้านและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มตน เจ้าแม่สองนางที่บ้านแพงได้เป็นศาลหลักบ้านเก่าแก่ที่ชาวบ้านเคารพเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์กันมาก เปรียบเสมือนวิญญูณาบรรพบุรุษที่ติดตามมาปกป้องคุ้มครองพวกตน ชาวบ้านที่นับถือเจ้าแม่สองนางมีกฎข้อห้ามในการประพฤติปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในวันสี่วันพระ ชาวบ้านจะต้องเข้าวัดทำบุญ ถือศีลฟังธรรม ห้ามทำไร้ ไถนา เก็บยาสูบหรือตัดไม้ใด ๆ หากใครละเมิดกฎดังกล่าวจะถูกเจ้าแม่สองนางลงโทษ

ภาพที่ 9 ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

ศาลเจ้าแม่สองนางที่บ้านแพงใต้ ไม่มีนางเทียม มีแต่จำคอยดูแลศาล และเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนาง จำคนปัจจุบัน คือ นายพรหมา เขียวคำ อายุ 83 ปี ซึ่งรับหน้าที่เป็นเจ้าสืบต่อมาจากจำคนก่อนที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยจำคนที่ 1 คือ นายชัย พรหมจอม คนที่ 2 นายผัน ภาโสสม คนที่ 3 นายแพง พันซ์แพง คนที่ 4 นายแดง แพงวงศ์ และคนที่ 5 นายพรหมา เขียวคำ (ปัจจุบัน) ซึ่งเป็นจำมา 11 ปีแล้ว และนายประดับ ผาคี เป็นผู้ช่วยที่จะรับหน้าที่จำคนต่อไป การเลือกคนที่ทำหน้าที่จำ คนในชุมชนจะเป็นผู้เลือก ผู้ที่ได้รับเลือกจะเป็นเครือญาติในสายตระกูลเดียวกันหรือสายตระกูลอื่นก็ได้ แต่ผู้ที่ได้รับเลือกจะต้องมีความรู้เรื่องพิธีปฏิบัติและเป็นบุคคลที่ชาวบ้านในชุมชนยอมรับนับถือ ปัจจุบันนายพรหมา เขียวคำ ชรามากแล้วการปฏิบัติหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับการเลี้ยงเจ้าแม่สองนาง ไม่ค่อยสะดวกนัก จึงมอบให้นายประดับ ผาคี อายุ 62 ปี ซึ่งไม่ใช่เครือญาติกันแต่เป็นบุคคลที่สนใจพิธีกรรมต่าง ๆ และเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือปฏิบัติหน้าที่แทน

การเลี้ยงเจ้าแม่สองนางที่เป็นพิธีกรรมระดับชุมชนมี 2 ครั้ง คือ การเลี้ยงลง เป็นการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางก่อนฤดูกาลทำนาเพื่อเป็นการเลี้ยงทวยความอุดมสมบูรณ์ และขอพรให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน วั ว ควาย และบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ การเลี้ยงลง จะเลี้ยงในช่วงเดือน 6 หรือประมาณวันที่ 10 พฤษภาคม ของทุกปี

การเลี้ยงขึ้น เป็นการเลี้ยงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นการเช่นสร้างเจ้าแม่สองนาง ปกติจะเลี้ยงในช่วงเดือน 12 หรือประมาณวันที่ 31 ธันวาคม ของทุกปี ซึ่งการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางทั้งเลี้ยงขึ้นและเลี้ยงลงจะเตรียมเครื่องเช่นเหมือนกัน คือ เหล้า 4 ไห ไก่ 4 ตัว หมาก พลุ บุหรี่ ของหวาน ผลไม้

2.1.3.10 ชุมชนบ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

ชุมชนบ้านนาเขท่าเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ติดชายฝั่งแม่น้ำโขง ห่างจากอำเภอบ้านแพ่งมาทางด้านทิศใต้ประมาณ 6 กิโลเมตร ชาวบ้านเล่าว่าบรรพบุรุษของพวกเขาอพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ อพยพมาทางเรือแล้วพากันหลบซ่อนอยู่ในป่า แต่ก่อนเป็นป่ารก้าง ได้ช่วยกันตัดไม้หักร้างถางพง ทำไร่ทำนา และตั้งบ้านเรือนขึ้น แต่ก่อนมีไม้ก่ครัวเรือน แต่ปัจจุบันมีคนมากขึ้นได้ขยายครัวเรือนออกไปหลายหมู่บ้าน ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางสืบต่อกันมาแต่โบราณ ตั้งแต่มีการตั้งบ้านเรือน

ศาลเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ที่คอนปู่ตาทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านซึ่งติดกับชายฝั่งโขง ในสมัยก่อนศาลเจ้าแม่สองนางที่บ้านนาเขท่ามีนางเทียมและเจ้าทำพิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนาง นางเทียมคนแรกคือ นางเบ็ง ท้ากองแพง คนที่ 2 คือ นางกะรี บาจะ ซึ่งได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว แต่ในปัจจุบันไม่มีนางเทียมเพราะว่าเจ้าแม่ไม่ยอมเลือกใครเป็นนางเทียมคนต่อไป

ภาพที่ 10 ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

เจ้าก็เช่นเดียวกัน คนแรกคือ นางใจ บาจะ คนที่ 2 คือ นางอ่อน ท้ากองแพง ซึ่งก็เสียชีวิตไปหมดแล้ว และเจ้าแม่ก็ยังไม่ได้เลือกใครมาทำหน้าที่แทนเป็นคนต่อไป

ทั้งนางเทียมและเจ้าต่างก็เป็นคนในสายตระกูลเดียวกัน แม้ว่าเจ้าแม่สองนางจะยังไม่เลือกใครมาเป็นนางเทียมและเจ้าแล้วก็ตาม ก็มีนางจัน ศรีประเสริฐ ที่รับหน้าที่นำชาวบ้านประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าแม่สองนางสืบต่อมาเป็นประจำทุกปี

การเลี้ยงเจ้าแม่สองนางทุกวันนี้จะเลี้ยงร่วมกับการเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งมีพิธีกรรมระดับชุมชน 2 พิธีกรรม คือ การเลี้ยงลง หรือการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางก่อนลงนา การ

เลี้ยงลงจะเลี้ยงในช่วงเดือน 6 และการเลี้ยงขึ้น หรือการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางหลังฤดูกาลการเก็บเกี่ยว จะเลี้ยงเจ้าแม่สองนางในช่วงเดือน 12 ของทุกปี

เครื่องเซ่นในพิธีกรรมเลี้ยงลง และเลี้ยงขึ้น ก็คือ เหล้า 4 ไห ไก่ 4 ตัว หมาก พลู บุหรี่ และอาหารหวาน ผลไม้ การถวายอาหารนั้นเหล่า ไก่ หมาก พลู บุหรี่ นำไปถวายผีปอบตา สำหรับเจ้าแม่สองนางจะถวายเฉพาะอาหารหวานเท่านั้น

2.1.3.11 ชุมชนบ้านน้ำก่า หมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ชุมชนบ้านน้ำก่า หมู่ 17 ตั้งอยู่ที่ทิศเหนือวัดโพธิ์คำ ปากห้วยน้ำก่าและติดกับชายฝั่งแม่น้ำโขง ชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนเข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมมาตั้งแต่ในสมัยโบราณ ในสมัยล้านช้างชุมชนที่เป็นเข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมมีการอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ คือ ในสมัยพระเจ้าโพธิสารราช พระองค์ได้เสด็จมาบูรณะวัดพระธาตุพนมแล้วได้บริจาคข้าทาสบริวารไว้เป็นเข้าโอกาสวัดประมาณ 3,000 คน ในสมัยต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็เสด็จลงมาบูรณะวัดพระธาตุพนมอีก แล้วบริจาคข้าทาสไว้เป็นเข้าโอกาสวัดอีกจำนวนหนึ่ง (พระธรรมราชานุวัตร, 2551 : 104-106)

ในสมัยต่อมาพระยาแสนเมืองขุนนางเวียงจันทน์ได้ยึดอำนาจราชบัลลังก์ ท่านพระครูโพนเสม็ดได้ช่วยให้ร่มโพธิ์ ร่มไทรให้แก่เจ้านายในราชตระกูลของเจ้าชมพู่ คือ เจ้าหน่อกษัตริย์ โดยให้คนไปเชิญพระมารดาและเจ้าหน่อกษัตริย์จากภูสะง้อหอคำ ให้เข้าไปในขบวนเรือเพื่อไปปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม ในช่วงปี พ.ศ. 2233 ซึ่งการไปปฏิสังขรณ์ครั้งนี้พระครูโพนเสม็ดได้แบ่งครัวจำนวนหนึ่งไว้เป็นเข้าโอกาสพระธาตุพนม ดังความว่า

เมื่อซ่อมพระธาตุเสร็จแล้ว ท่านพระครูโพนเสม็ดได้แบ่งครัวจำนวนหนึ่งให้ที่อยู่ปลูกรากพระบรมธาตุ นอกนั้นท่านพาอพยพลงไปจนถึงเมืองบันทายเพชรประเทศกัมพูชา

(พระธรรมราชานุวัตร, 2551 :114)

ในช่วง พ.ศ. 2273 และ พ.ศ. 2279 บ้านธาตุพนมเกิดสงครามจนทำให้ครัวกลุ่มชนเข้าโอกาสพระธาตุพนมได้แตกตื่นพากันอพยพหนีสงครามไปอยู่จำปาศักดิ์เสีย 2 ส่วน เหลืออยู่เพียงส่วนเดียว แต่ในปี พ.ศ. 2301 เจ้าชัยกุมารเจ้าเมืองจำปาศักดิ์โอรสเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรเกิดวิวาทกับเจ้าอุปราชธรรมเทโวพระอนุชา ทำให้ชาวเข้าโอกาสพระธาตุพนมที่เคยอพยพหนีไปอยู่จำปาศักดิ์แต่ก่อนได้พากันอพยพกลับคืนมายังธาตุพนมอีก มีบางส่วนพากันค้างอยู่บ้านท่าสะโนและบ้านชะโนดบ้าง (พระธรรมราชานุวัตร, 2551 : 116)

ชาวบ้านที่เป็นกลุ่มชนเข้าโอกาส หรือเลกวัด หรือบุคคลที่เจ้าศรัทธานำไปอุทิศให้เป็นทาสวัด หรือเรียกบุคคลกลุ่มนี้ว่า “เข้าพระ” เข้าโอกาสจะเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดตลอดชีวิตและรวมไปถึงลูกด้วย ฝ่ายอาณาจักรไม่สามารถเรียกตัวไปรับใช้ เกณฑ์แรงงาน และ

เรียกเก็บส่วยได้ ซึ่งกลุ่มข้าโอกาสมีหน้าที่คล้ายทาสทั่วไป แต่ต่างกันว่าข้าโอกาสจะทำงานรับใช้ พุทธศาสนา ทำไร่ ทำนา และส่งส่วยให้แก่วัด คอยดูแลซ่อมแซมวัดวาอาราม บุคคลกลุ่มนี้ไม่สามารถไถ่ถอนตนเองจากการเป็นข้าโอกาสได้เลย ในขณะเดียวกันจะได้รับสิทธิพิเศษ คือ ไม่ต้องถูกเกณฑ์ไพร่พลออกรบในสงคราม เว้นแต่กรณีที่บ้านเมืองเกิดศึกใหญ่และขาดกำลังไพร่พล (ปิยนัทร สันธูสอาด, 2540 : 68-69)

กลุ่มชนบ้านน้ำก่า หมู่ 17 เป็นกลุ่มชนข้าโอกาสที่เคร่งในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ในวันศีลวันพระ ชาวบ้านจะเข้าวัดถือศีลฟังธรรมกันอยู่เสมอมิได้ขาด และในเดือน 3 ก็จะรวมตัวกันส่งส่วยและข้าวพืชภาคแด่องค์พระธาตุพนมกันเป็นประจำทุกปี อย่างไรก็ตามกลุ่มชนดังกล่าวก็ยังคงมีความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ กลุ่มชนบ้านน้ำก่ายังมีความเชื่อเรื่องผีปู่ตา เจ้าพ่อเพชรกมล และเจ้าแม่สองนางซึ่งมีศาลตั้งอยู่ปากแม่น้ำก่าทิศเหนือหมู่บ้าน

ภาพที่ 11 ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำก่า หมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

พิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนางในระดับชุมชนมี 2 พิธีกรรม คือ การเลี้ยงลงหรือการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางก่อนฤดูการทำนา เพื่อเป็นการทำนายนและขอพรเพื่อความสันติสุขและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน การเลี้ยงลง จะเลี้ยงในเดือน 6 ของทุกปี และพิธีการเลี้ยงขึ้นหรือการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางหลังการเก็บเกี่ยว จะจัดทำพิธีเลี้ยงในช่วงเดือนยี่ของทุกปี เครื่องเซ่นในการเลี้ยงลงและเลี้ยงขึ้น คือ เหล้าไห ไก่ตัว หมาก พลุ และดอกบัว 2 ดอก(ปลัดจิก)

2.2.3.12 ชุมชนบ้านน้ำก่า หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ชุมชนบ้านน้ำก่า หมู่ 10 เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งบ้านเรือนมาแต่โบราณ แต่เดิมเป็นหมู่บ้านเดียวกันกับบ้านน้ำก่า หมู่ 17 หมู่บ้านทั้งสองตั้งอยู่ติดกัน บ้านน้ำก่า หมู่ 17 อยู่

เหนือวัดโพธิ์คำ ส่วนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 อยู่ด้านใต้วัดโพธิ์คำและเป็นชุมชนเข้าโอกาสเหมือนกัน

ศาลเจ้าแม่สองนางบ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 ตั้งอยู่ชายฝั่งแม่น้ำโขงด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน นางดี มิลา อายุ 75 ปี เป็นก๊วนจ้ำ เจ้าแม่สองนางที่บ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 ไม่มีนางเทียมเช่นเดียวกัน นางดี มิลา เป็นก๊วนจ้ำสืบต่อมาจากคนอื่น ๆ ตั้งแต่จ้ำคนแรกคือ นางแปมน้อยนั้นตะ และคนต่อมาคือ นางศรี อินทนนท์ (ลูกนางแปม) และนางดี มิลา (หลานนางศรี) เป็นก๊วนจ้ำคนปัจจุบัน คนที่รับหน้าที่เป็นก๊วนจ้ำล้วนเป็นเครือญาติในสายตระกูลเดียวกันทั้งสิ้น

ภาพที่ 12 ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 มี 2 ครั้ง คือ การเลี้ยงลง หรือการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางก่อนฤดูกาลทำนา การเลี้ยงลงจะเลี้ยงในเดือน 6 ของทุกปี และการเลี้ยงขึ้น หรือการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว ซึ่งเลี้ยงในเดือน 3 ของทุกปี เครื่องเซ่นในการเลี้ยงลงและเลี้ยงขึ้น คือ เหล้า 1 ไห ไก่ 1 ตัว กอกยา 2 กอก หมาก 2 กำ อาหารหวาน นอกจากนี้ยังมี ข้าว 5 ขัน 8 ผ้าแดง ดอกบัว 2 ดอก การเลี้ยงเจ้าแม่สองนางจะเลี้ยงหลังจากเลี้ยงเจ้าพญา(ผีปู่ตา) ประมาณ 1 - 2 วัน สำหรับการเลี้ยงเจ้าพญาจะใช้ตัวแลน แทนไก่ การเลี้ยงทายจะทำนวยจากลายที่หางแลนเป็นหลักโดยพิจารณาจากสี และความเข้มของสี จากโคนหาง กลาง และปลายหางว่าสีเป็นอย่างไร โคนหาง หมายถึง ต้นปี กลางหาง หมายถึง กลางปี ปลายหาง หมายถึง ปลายปี สีดำแสดงว่าน้ำมาก สีเทาแสดงว่าน้ำน้อย ถ้าขาว แสดงว่าฝนแล้ง จำจะพิจารณาอีกว่าสีใดตกที่ โคนหาง กลางหาง หรือปลายหาง

2.2.3.13 ชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงกลุ่มชนที่อพยพลงมาทางตอนใต้หลายครั้ง คือ ในสมัยพระยาแสนเมืองมอกกบฏแย่งชิงอำนาจจากเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. 2233 พระครูโพนเสม็ดพาญาติโยมและศิษย์ประมาณ 3,000 คน อพยพล่องเรือลงมาทางใต้และบูรณะพระธาตุพนมจนแล้วเสร็จ และได้ถวายเข้าโอกาสส่วนหนึ่งไว้ที่พระธาตุพนม หลังจากนั้นพระครูโพนเสม็ดได้ล่องเรือพาญาติโยมและราชวงศ์แห่งราชอาณาจักรล้านช้างไปยังเมืองบันทายเพชร

ในตำนานเมืองจำปาศักดิ์ ได้กล่าวถึงนางแพง นางเกาและแสนท้าวพระยา ลาวได้อารธนาพระครูโพนเสม็ดบัญชาการบ้านเมืองและสั่งสอนพระพุทธศาสนา แล้วในปี พ.ศ. 2256 พระครูโพนเสม็ดจึงให้แสนท้าวพระยาลาวไปเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์และพระมารดาจากตำบลจิวพันลำโสมสนุกมาเป็นกษัตริย์เมืองจำปาศักดิ์ ชื่อว่า เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร แล้วเปลี่ยนชื่อเมือง เป็น “ เมืองจำปาศักดิ์นาคบุรีศรี ” แล้วได้แต่งตั้งตำแหน่งเจ้านายแสนท้าวพระยาลาวตามธรรมเนียมของกรุงศรีสัตนาคมนหุต พร้อมทั้งแต่งตั้งให้แสนท้าวพระยาส่วนหนึ่งไปเป็นนายอำเภอตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น ให้จารหวดเป็นนายอำเภอรักยบ้านคอนโงง (เมืองศรีทันครปัจจุบัน) ท้าวสุคเป็นพระไชยเชษฐารักยอำเภอบ้านหางโคปากน้ำเซกอง(เมืองเชียงแตงปัจจุบัน) จารแก้วเป็นนายอำเภอรักยบ้านท่ง(เมืองสุวรรณภูมิปัจจุบัน) และให้ท้าวจันสุริวงค์เป็นนายอำเภอรักยบ้านโพนสิม เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง ความว่า

ครั้นจุลศักราช 1075 พระครูโพนเสม็ดพร้อมด้วยแสนท้าวพระยาลาว จัดตั้งพิชัยกษัตริย์ขึ้นเป็นเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรครองเมืองกาลจำบากนาคบุรีศรีแล้วเปลี่ยนนามเมืองว่าเมืองจำปาศักดิ์นาคบุรีศรี แล้วตำแหน่งเจ้านายแสนท้าวพระยาลาวเต็มตามตำแหน่งอย่างกรุงศรีสัตนาคมนหุต... ให้จันสุริวงค์เป็นนายอำเภอรักยบ้านโพนสิม เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง....

(กรมศิลปากร, 2512 : 192-194)

เอกสารประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่รวบรวมโดยสุรจิตต์ จันทรสาขา กล่าวว่า เจ้าจันทรสุริวงค์ ได้ตั้งบ้านเมืองอยู่บ้านหลวงโพนสิม หรือเมืองคันทุริมานานหลายสิบปี จนถึงสมัย เจ้าจันทกนิริ ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าจันทรสุริวงค์ ได้ปกครองบ้านเมืองแทน จนกระทั่งสมัยกรุงธนบุรี ชาวบ้านที่บ้านหลวงโพนสิมได้ข้ามปากมายังฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงบริเวณปากห้วยมุก พบว่าเป็นเมืองร้าง และพบดินตาล 7 ยอด อยู่ริมแม่น้ำโขง ก็กลับไปรายงานให้เจ้าจันทกนิริทราบ เจ้าจันทกนิริเห็นว่าคงเป็นเมืองโบราณมาก่อนและมีทำเลที่อุดมสมบูรณ์กว่าพื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง จึงได้พากันอพยพครัวเรือนจากบ้านหลวงโพนสิมมาตั้งเมืองใหม่ตรง

ปากห้วยมุก ในปี พ.ศ. 2310 ชาวบ้านได้ช่วยกันหักร้างถางพงเพื่อตั้งเมืองใหม่ ให้ชื่อว่า “แก้วมุกดาหาร” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “เมืองมุกดาหาร” ตั้งแต่ปีกุน จุลศักราช 1132 (พ.ศ. 2313) และต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าจันทกนิริเป็นเจ้าเมืองคนแรกของเมืองมุกดาหาร ชื่อว่า พระยาจันทรศรีสุราชอุปราชมันธาตุราช (สุรจิตต์ จันทรสาขา, มปป, 7 – 8)

เมืองมุกดาหารจัดการปกครองตามธรรมเนียมล้านช้าง โดยมีเจ้าเมือง อุปฮาด ราชบุตร และราชวงศ์ และเพี้ยกรมการฝ่ายต่าง ๆ สืบต่อกันมาตั้งแต่เจ้าเมืองคนแรกจนถึงเจ้าเมืองคนที่ 7 (พ.ศ. 2430-2440) พอสมัยเจ้าเมืองคนที่ 8 พระจันทรเทพสุริยวงษา (แสงจันทรสาขา) มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระจันทรเทพสุริยวงษา เป็นผู้ว่าการเมืองมุกดาหารคนแรก ไม่มีตำแหน่งอุปฮาด ราชบุตรและราชวงศ์ แต่มีตำแหน่งปลัดเมือง ยกกระบัตรเมืองมหาดไทยเมือง นครบาลเมือง คลังเมือง และโยธาเมือง

กลุ่มชนที่อพยพมาจากบ้านหลวงโพนสิมพร้อมกับเจ้าจันทกนิริ ส่วนใหญ่เป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพติดตามเจ้าจันทรสุริยวงศ์มาจากเมืองจำปาศักดิ์ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ไทย ข่า อีกจำนวนหนึ่ง กลุ่มชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง และในปี พ.ศ. 2375 เจ้าเมืองมุกดาหารได้จัดไพร่พลเป็นกองลาดตระเวนออกไปยังเมืองมหาชัย เมืองชุมพร (จำพอน) เมืองพ็อง เมืองพลาน ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพเมืองมุกดาหารได้กวาดต้อนผู้คนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาจำนวน 1,057 คน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นพวกข่า กะโซ่ กะเลิง ได้ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตเมืองมุกดาหารเพื่อไม่ให้เป็นกองกำลังของเมืองเวียงจันทน์อีกต่อไป และในปี พ.ศ. 2383 สมุหนายกได้มีท้องตราพระราชสีห์มาถึงเมืองมุกดาหารว่า ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ทางเมืองวัง เมืองพิน เมืองนอง เมืองพ็อง เมืองพลาน เมืองตะโปน(เซโปน) และเมืองชุมพร (จำพอน) ยังมีกลุ่มคนหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ผู้ไทย ข่า กะโซ่ กะเลิง ย้อ ฯลฯ เป็นอันมากอาจจะเป็นกำลังแก่กองทัพญวน จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเทพวงษา เจ้าเมืองเขมราฐ เป็นแม่ทัพคุมกองทัพเมืองอุบลราชธานี เมืองเขมราฐ และเมืองมุกดาหาร ไปกวาดต้อนผู้คนตั้งแต่เมืองพิน เมืองเชียงฮ่ม เมืองผาบ้งจนถึงเมืองตะโปน (เซโปน) จรดแดนญวน เพื่อตัดเส้นทางของกองทัพญวนให้ห่างไกลออกไป (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2542 : 74-75)

เนื่องจากเมืองมุกดาหารเป็นเมืองหน้าด่านชายฝั่งแม่น้ำโขงที่สำคัญเมืองหนึ่งของไทย กลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณเมืองมุกดาหารจึงประกอบด้วยกลุ่มชาวลาวเวียงจันทน์ กลุ่มผู้ไทย ข่า กะโซ่ กะเลิง และย้อ ที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง กลุ่มชนต่าง ๆ ที่มาอาศัยอยู่ในเมืองมุกดาหารส่วนใหญ่มักจะถูกเอารัดเอาเปรียบ และถูกกลุ่มเจ้าเมืองและเพี้ยกรมการจับตัวไปเป็นทาสเพื่อใช้แรงงานบ้าง จับตัวเอาไปขายเป็นทาสบ้าง โดยเฉพาะกลุ่มชาติ

พันธุ์ข้า พวกข้าส่วนใหญ่จึงอพยพหนีไปตั้งถิ่นฐานตามป่าตามเขาในเขตอำเภออำชะอี หนองสูง และดงหลวงจำนวนมาก

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มคนจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในแถบหัวเมืองต่าง ๆ ในแถบชายฝั่งลุ่มน้ำโขงตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังเช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีตราสารลงวันที่ 14 พฤศจิกายน 2422 แจงให้เจ้าเมืองมุกดาหาร เจ้าเมืองหนองสูง เอาใจใส่ทำนุบำรุงพุทธศาสนา พลเมืองและลูกค้าพาณิชย์ และพวกคนจีนให้ทำมาหากินในแขวงเมืองให้อยู่เป็นสุข (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2542 : 112)

ชาวเวียดนาม เป็นกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาภายหลังในฐานะ “ญวนอพยพ” ชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาอยู่ในแถบภาคอีสานและตามหัวเมืองชายฝั่งลุ่มน้ำโขง เป็นชาวเวียดนามที่อพยพมาในปี พ.ศ.2463 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นช่วงเวลาที่ฝรั่งเศสยึดครองเวียดนามทั้งหมดและทำการปกครองแบบใช้อำนาจกดขี่อย่างรุนแรง เพราะถือว่าประเทศเวียดนามเป็นเมืองขึ้น ชาวเวียดนามบางส่วนพากันหนีเข้ามาอยู่ในประเทศลาว และมีบางกลุ่มเลยเข้ามาถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แล้วเข้ามาพักอาศัยอยู่ในแถบจังหวัดอุบลราชธานี นครพนม สกลนคร อุดรธานี และหนองคาย ส่วนชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชา ก็อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และปราจีนบุรี (จจัดภัย บุรุษพัฒน์, 2521 : 8-9)

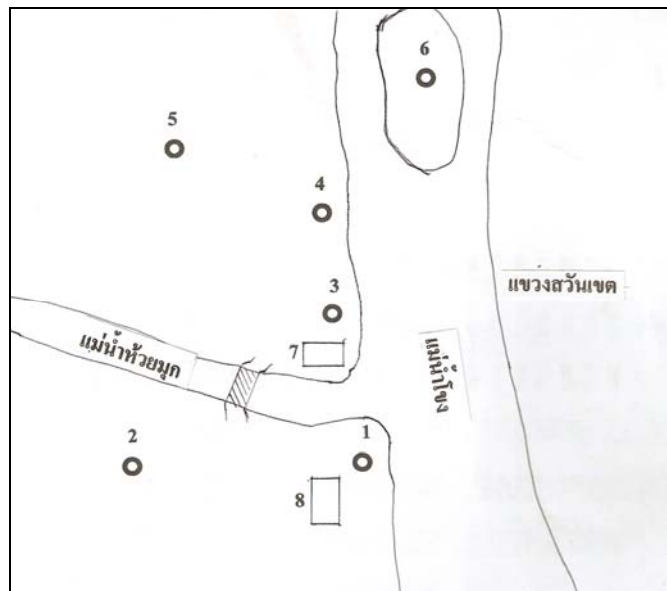
เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ฝรั่งเศสกลับเข้ามาครอบครองลาวและกัมพูชาอีก ซึ่งก็ได้รับการต่อต้านจากขบวนการชาตินิยมของทั้งสองประเทศ จึงทำให้ฝรั่งเศสทำการปราบปรามอย่างรุนแรง เป็นผลให้ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในลาวและกัมพูชาจำนวนมากอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยอีก ในช่วง พ.ศ. 2488-2489 ชาวเวียดนามจากเวียงจันทน์ได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดหนองคาย ชาวเวียดนามจากท่าแขก พากันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในตำบลต่าง ๆ ในจังหวัดนครพนม และชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในแขวงสะหวันนะเขต ก็มาอาศัยอยู่ในอำเภอธาตุพนม และอำเภอมุกดาหาร ในปี 2496 กองกำลังของฝ่ายเวียดมินท์ ได้รุกรานเข้ามาในลาวจนเกือบถึงหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และสะหวันนะเขต ชาวเวียดนามที่ยังคงอาศัยอยู่ในลาวก็พากันอพยพเข้ามาในประเทศไทยอีกประมาณ 50,000 คน ซึ่งนับเป็นการอพยพครั้งใหญ่ของชาวเวียดนามที่เข้ามาในประเทศไทย เป็นรุ่นสุดท้าย (จจัดภัย บุรุษพัฒน์, 2521 : 9-10)

ในเมืองมุกดาหารจึงประกอบด้วยกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ มีทั้งลาว เวียงจันทน์ ผู้ไทย ข้า ชาวจีน และชาวเวียดนาม

ภายในเมืองมุกดาหารมีการนับถือเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองซึ่งเป็นหลักบ้านหลักเมืองเดิม และเจ้าแม่สองนางซึ่งชาวเมืองมุกดาหารเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตน เดิมศาลเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ชายฝั่งปากห้วยมุกติดกับวัดศรีมงคลเหนือ เนื่องจากน้ำกัดเซาะชายฝั่งทำให้ชายฝั่ง

ปากห้วยมุกพังทลาย ชาวบ้านจึงย้ายศาลมาตั้งใหม่ที่ชายฝั่งแม่น้ำโขง หน้าวัดศรีมงคลใต้ ศาลเจ้าแม่สองนางปัจจุบันมีพื้นที่ตัวศาลและลานอเนกประสงค์กว้าง 18 เมตร ยาวออกไปทางด้านชายฝั่งโขง 20 เมตร สร้างเสร็จเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2546 ศาลเจ้าแม่สองนางจังหวัดมุกดาหารถือเป็นศาลที่ใหญ่ที่สุดในจำนวนศาลเจ้าแม่สองนางทั้ง 13 ชุมชน ศาลเจ้าแม่สองนางจังหวัดมุกดาหารเป็นที่เคารพนับถือของชาวไทย ชาวจีน ชาวเวียดนาม กลุ่มชนผู้ไทย ข่า และชาวลาวจากฝั่งซ้ายอย่างยิ่ง โดยเฉพาะชาวไทยอีสานในชุมชนเมืองมุกดาหาร ชาวลาวจากฝั่งซ้ายเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นวิญญานบรรพบุรุษของตนที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองกันทบุรีและเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองที่อพยพมาจากเวียงจันทน์

ชาวเมืองมุกดาหารเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นลูกหลานเจ้าเมืองเป็นเชื้อสายเดียวกัน เมื่อทำพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะต้องเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองมาร่วมพิธีด้วยในฐานะหลักเมืองเก่า นอกจากนี้ยังมีเจ้าพ่อและเจ้าแม่บริวารอีก 3 ศาล คือ ศาลเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา ศาลตั้งอยู่ที่ชุมชนบ้านนาโป ศาลเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง ตั้งอยู่ชุมชนหน้าวัดศรีมงคลเหนือ ศาลเจ้าแม่เวินซั่ว(ไม่ลงเทียม) ตั้งอยู่ชุมชนหน้าวัดศรีมงคลเหนือ และเจ้าพ่อหัวดอน อยู่เกาะกลางแม่น้ำโขง เมื่อบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะต้องเชิญเจ้าพ่อบริวารทุกศาลมาร่วมพิธีด้วย เพราะเชื่อว่าเป็นทหารผู้ติดตามเจ้าแม่สองนางมาจากเวียงจันทน์เช่นเดียวกัน ศาลเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และศาลเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวารจะอยู่ในบริเวณไม่ไกลกันนัก ดังแผนผังต่อไปนี้

ภาพที่ 13 แผนผังที่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนาง

หมายเลข 1 ศาลเจ้าแม่สองนาง ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงติดกับด่านตรวจคนเข้าเมืองหน้าวัดศรีมงคลใต้

ภาพที่ 14 ศาลเจ้าแม่สองนาง และรูปสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนาง

หมายเลข 2 ศาลเจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง หรือศาลหลักเมืองเก่า ตั้งอยู่ใจกลางเมืองมุกดาหาร

หมายเลข 3 ศาลเจ้าแม่เวินชีว ตั้งอยู่ปากห้วยมุก หน้าวัดศรีมงคลเหนือ ในชุมชนชาวเวียดนาม

หมายเลข 4 ศาลเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลียง ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง ชุมชนวัดศรีมงคลเหนือ

หมายเลข 5 ศาลเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัวและหลวงวิชา ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของนางแฉว คำจันทร์ (นางเทียมเดิมซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว) ในชุมชนบ้านนาโป

หมายเลข 6 คอนกลางแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นที่อยู่ของเจ้าพ่อหัวดอน (พญานาค)

หมายเลข 7 วัดศรีมงคลเหนือ ตั้งอยู่บริเวณปากห้วยมุก

หมายเลข 8 วัดศรีมงคลใต้ ตั้งอยู่คนละฟากแม่น้ำห้วยมุกติดกับด่านตรวจคนเข้าเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขง

ศาลเจ้าแม่สองนางเป็นศูนย์กลางสำหรับประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง มีกลุ่มบุคคลผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ นางเทียม จ้า นางเปียง และเจ้าโคตร ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเจ้าเมืองเก่าและเป็นเครือญาติกันทั้งหมด ดังนั้นกลุ่มชนดังกล่าวจึงให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จะจัดขึ้นเพื่อเป็นการบูชาและบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ทั้งพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี ประเพณีสว่างเฮือประจำปี พิธีทำบุญสงกรานต์และการถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม

ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถปกป้องคุ้มครองตนให้ปลอดภัยจากอันตรายได้ ศาลเจ้าแม่สองนางเสมือนเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมุกดาหารให้เป็นหนึ่งเดียว ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยอีสาน จีน เวียดนาม ลาว หรือกลุ่มผู้ไทย และข้า ต่างก็เคารพยำเกรงในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อถึงวันบวงสรวงเจ้าแม่สองนางกลุ่มชนกลุ่มต่าง ๆ จะมาร่วมบวงสรวงบูชากันอย่างเนืองแน่นกันเป็นประจำทุกปี เพื่อถวายตัวเป็นลูกศิษย์และถวายเครื่องสักการะเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง และครอบครัว

สรุปเหตุการณ์และประวัติศาสตร์ที่เป็นสาเหตุให้กลุ่มชนชาวลาวเวียงจันทน์ และกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงอพยพย้ายถิ่น มีเหตุการณ์ครั้งสำคัญ ๆ 8 ครั้ง ตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งไปตีเมืองเชียงทอง จนถึงสมัยกบฏเจ้าอนุวงศ์ ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทำสงครามกับพม่า หลังจากนั้นเป็นต้นมาทำสงครามกับไทยจนถึงสมัยกบฏเจ้าอนุวงศ์ สงครามแต่ละครั้งล้วนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวลาวเวียงจันทน์ต้องอพยพหลบหนีบ้าง และถูกกวาดต้อนไปบ้าง แต่ส่วนใหญ่ชาวลาวเวียงจันทน์จะตั้งบ้านเรือนและชุมชนอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

กลุ่มชนในชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษมาแต่ดั้งเดิม โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนาง เมื่ออพยพย้ายถิ่นจากเมืองเวียงจันทน์มาตั้งชุมชนต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงจึงตั้งศาลเจ้าแม่สองนางขึ้นเพื่อเป็นหลักบ้านบ้าง หรือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้าง ดังจะเห็นได้จากการตั้งศาล สถูปเจดีย์ที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน

2.2 ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ชุมชนที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่เคยเป็นหัวเมืองหน้าด่านสำคัญของเมืองเวียงจันทน์ในอดีต เช่น เมืองเชียงคาน หนองบัวลำภู พานพร้าว (ศรีเชียงใหม่) ท่าบ่อ เวียงคุก หนองคาย และปากห้วยหลวง (โพนพิสัย) เป็นต้น กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเหล่านี้ล้วนเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์เกือบทั้งสิ้น ชาวบ้านในทุกชุมชนมีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางและมีศาลหรือสถูปเจดีย์เป็นที่บูชากราบไหว้ของชาวบ้านในชุมชน ตำนานเจ้าแม่สองนางที่พบ เป็นตำนานมุขปาฐะที่รวบรวมจากผู้ให้สัมภาษณ์ในแต่ละชุมชน จำนวน 15 ตำนาน และตำนานลายลักษณ์ที่ปรากฏในเอกสารสิ่งพิมพ์ ป้ายประวัติเจ้าแม่สองนางที่ติดตั้งไว้บริเวณศาล และในเว็บไซต์ต่าง ๆ อีกจำนวน 7 ตำนาน ดังนี้

2.2.1 ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดหอสองนาง พบตำนานมุขปาฐะ 1 ตำนาน และตำนานลายลักษณ์ที่ปรากฏในงานวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์และตระกูลเมืองเชียงคานของ

ณัฐพล ตันมิ่ง อีก 1 ส่วนวน คำานานทั้ง 2 ส่วนวน มีรายละเอียดด้านชื่อผู้เดินทาง และ เหตุการณ์การเดินทางต่างกัน ดังนี้

ส่วนวนที่ 1 เป็นส่วนวนมุขปาฐะ หลวงปู่บุญมาเล่าว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และพระธิดา เดินทางล่องเรือไปตามแม่น้ำโขงเพื่อไปบูรณะพระธาตุพนม ล่องเรือไปถึงแก่งฟ้า แก่งจันทร์ เรือล่มทำให้พระธิดาทั้งสองจมน้ำเสียชีวิต พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงนำศพของ พระธิดาล่องเรือย้อนกลับมายังเชียงคานแล้วฝังศพไว้ชายฝั่งแม่น้ำโขง ความว่า

หอเจ้าแม่สองนางเป็นสถานที่บรรจุอัฐิของสองนางพี่น้องซึ่งเป็นธิดา ของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในสมัยก่อนพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจะเสด็จลงไป บูรณะซ่อมแซมพระธาตุพนม ได้ขนำสิ่งของต่างๆ มากมายลงเรือไป สิ่งของ หนักมากเพราะเป็นพวกอัฐิ หินต่างๆ การเดินทางล่องเรือไปยังพระธาตุพนม ครั้งนั้นมีพระมเหสี อำมาตย์ พระธิดาสองคนและบริวารมากมายได้ล่องเรือ ไป ด้วยและเมื่อล่อง เรือไปถึงแก่งฟ้าแก่งจันทร์ที่บ้านหาดเบียซึ่งเป็นร่องน้ำที่มีแต่ โขดหิน และแม่น้ำคดเคี้ยว น้ำเชี่ยวมาก เรือของพระธิดาล่มกลางแม่น้ำจน เสียชีวิต พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงนำศพของพระธิดาล่องเรือกลับคืนมาและ หาสถานที่ฝังศพ จนได้สถานที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงที่เป็นสถานที่สร้างพระธาตุ ปัจจุบัน พื้นที่นี้แต่เดิมเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ต่อมาเมื่อพระภิกษุรูปหนึ่งที่แยกออกมา จากวัดท่าแขกมาสร้างวัดใหม่ คือ วัดหอสองนางปัจจุบัน

(หลวงปู่บุญมา ปุญญวโร, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2552)

คำานานส่วนวนนี้มีเนื้อเรื่อง ผู้เดินทาง และเหตุการณ์การเดินทางตรงกับ เหตุการณ์ครั้งที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเดินทางไปนมัสการ และบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมที่ ปรากฏในอรรถนิทานทุก ๆ ส่วนวน

ข้อความดังกล่าวไม่มีปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง เหตุการณ์การเดินทางไป นมัสการและบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่ เมืองเวียงจันทน์แล้ว ดังนั้นการเดินทางไปนมัสการพระธาตุพนมจะต้องผ่านเมืองหนองคาย ต่อไปจนถึงเมืองนครพนม ไม่ใช่ผ่านเมืองชัยเชียงคาน แก่งฟ้าแก่งจันทร์ซึ่งอยู่เหนือหนองคาย ดังที่ปรากฏอยู่ในคำานานส่วนวนแรก อีกประการหนึ่งเนื้อความในอรรถนิทานมิได้กล่าวถึง เหตุการณ์เรือล่มแต่อย่างใด อาจเป็นไปได้ว่าผู้เล่าคำานานเจ้าแม่สองนางส่วนวนนี้ผู้กรรือเรื่องและ เหตุการณ์ต่าง ๆ ของเจ้าแม่สองนางเข้ากับเหตุการณ์การเดินทางของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ปรากฏในอรรถนิทาน แล้วเล่าสืบต่อกันเรื่อยมา

สำนวนที่ 2 เป็นสำนวนลายลักษณ์ เนื้อเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่พระเจ้าไชยเชษฐาหายตัวไป แล้วพระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์เข้ามาหาชีวิตครองเมืองเวียงจันทน์แทนแล้วเกิดข้าศึกตีเมืองเวียงจันทน์แตก พระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์เข้ามาหาชีวิตจึงพาพระธิดาสององค์ล่องเรือหนีขึ้นมาทางเหนือเพื่อหวังพึ่งพระเจ้ากรุงหงสาวดี เมื่อเรือมาถึงแก่งฟ้า บ้านหาดเบีย อำเภopakหม จังหวัดเลย เกิดเรือล่มพระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์และพระธิดาทั้งสององค์จมน้ำเสียชีวิตทั้งหมดตำนานไว้กล่าวว่า

ครั้งเมื่อมีคนมาอ้างตัวเป็นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่หายสาบสูญไปนั้น ได้มีกองทัพเข้ามาตีเมืองคำทองใหญ่ พระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์เข้ามาหาชีวิตครองเมืองเวียงจันทน์ ให้พระยาเชียงเหนือและพญาเชียงใต้ นำกองทัพไปต่อต้านข้าศึก แต่สู้ไม่ได้เมืองเวียงจันทน์แตก พระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์จึงพาพระราชธิดาและข้าราชการบริวารลงเรือที่น่องพายขึ้นมาทางเหนือที่เมืองหลวงพระบาง พอไปถึงแก่งฟ้า บ้านหาดเบีย อำเภopakหม จังหวัดเลยเรือก็ล่ม ทำให้พระธิดาจมน้ำตาย จึงให้ตั้งศาลหอสองนางขึ้นเป็นที่เคารพบูชากราบไหว้ของคนที่เดินทางผ่านเชียงคาน - ปากหม หอสองนางตั้งอยู่ในบริเวณวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

(ณัฐพล ตันมิ่ง, 2552 : 15)

เนื้อความในสำนวนที่ 2 กล่าวถึงเหตุการณ์การเดินทางของกษัตริย์เวียงจันทน์ สอดคล้องกับเนื้อความในพงศาวดารล้านช้าง แต่ต่างกันที่ชื่อของกษัตริย์ ในสำนวนนี้ ชื่อว่า “พระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์” แต่ในพงศาวดารล้านช้างชื่อว่า “พระมหาอุปราชล้านช้าง” และเป็นสมัยที่มีผู้อ้างตนว่าเป็นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงจันทน์แตก พระมหาอุปราชล้านช้างพาพระราชธิดาสององค์ล่องเรือล่องขึ้นมาทางเหนือเพื่อเดินทางไปพึ่งพระเจ้ากรุงหงสาวดี แต่เรือล่มระหว่างเดินทางจึงทำให้พระมหาอุปราชและพระราชธิดาทั้งสองพระองค์จมน้ำเสียชีวิต

การเชื่อมโยงเรื่องราวของพระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์เข้ามาหาชีวิตกับพระราชธิดาทั้งสองพระองค์คู่สืบสันและไม้ตรงกับเนื้อความในพงศาวดาร ในพงศาวดารล้านช้าง (กรมศิลปากร, 2506 :416-417) กล่าวถึง พระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์ได้ครองเมืองเวียงจันทน์ในช่วงเวลาที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชหายสาบสูญไปเป็นเวลา 4 ปี ก่อนที่พระเจ้ากรุงหงสาวดีจะมาตีเมืองเวียงจันทน์ แล้วกวาดต้อนผู้คนรวมทั้งพระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์ไปยังกรุงหงสาวดีด้วย แล้วจึงแต่งตั้งให้พระมหาอุปราชล้านช้างซึ่งเป็นอนุชาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชมาปกครองเมืองเวียงจันทน์แทน

เนื้อความในพงศาวดารล้านช้าง มิได้กล่าวว่า มีเหตุการณ์เรือล่ม หรือมีพระราช ธิดาแต่อย่างใด ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าผู้เล่าตำนานสำนวนที่ 2 อาจจะทำชื่อของกษัตริย์และเหตุการณ์ ต่าง ๆ สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนจึงทำให้รายละเอียดด้านตัวบุคคล และเหตุการณ์ใน เนื้อความคลาดเคลื่อนไปบ้าง เพราะถ้าระยะเวลาตามหลักฐานที่ปรากฏ ตำนานนี้น่าจะมีมา นานกว่า 390 ปี

2.2.2 ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู พบตำนานสำนวน มุขปาฐะ 1 สำนวน และสำนวนลายลักษณ์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดหนองบัวลำภู 1 สำนวน ตำนานเจ้าแม่สองนาง ทั้ง 2 สำนวน มีรายละเอียดเกี่ยวกับตัวบุคคลและเหตุการณ์สำคัญเหมือนกัน ดังนี้

สำนวนที่ 1 เป็นสำนวนมุขปาฐะเล่าโดยนางเทียมเจ้าปู่หลุบ นางหนูวาดเล่าว่า เจ้าแม่สองนางเป็นหลานพระวอพระตา ที่เฝ้าห้องอยู่ริมหนองบัวลำภู ดังความว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นหลานสาวของพระวอพระตาที่อพยพหนีสงครามมา จากเวียงจันทน์ ในสมัยนั้นพระวอพระตาได้มาตั้งเมืองที่บริเวณ หนองบัวลำภูตอนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ได้นำห้องใบใหญ่คู่บ้านคู่เมืองมา ด้วย แต่เมื่อเกิดสงครามพระวอพระตาได้นำห้องไปฝังไว้ที่ริมหนองบัวลำภู และสั่งให้หลานสาวสองคนเฝ้าห้องไว้บ่ให้เอาผิด เมื่อสองนางพี่น้องตายไปก็ เป็นผีเฝ้าห้องมาจนทุกวันนี้

(หนูวาด สุพรรณภูวงษ์, สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2552)

สำนวนที่ 2 เป็นสำนวนลายลักษณ์ที่บันทึกไว้ใน เอกสาร วัฒนธรรม พัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดหนองบัวลำภู ความว่า

ในสมัยก่อนมีสวนกล้วยอยู่บริเวณริมห้วยซึ่งเป็นสวนของพ่อตู้ “หลวง เมืองแม่ตุ้ม” เป็นชาวบ้านกลางคุ้มตะวันออกของกำแพงเมืองเก่า สวนอยู่ ห่างจากศาลพระวอพระตาประมาณ 2-3 เส้น ชาวบ้านโดยทั่วไป เรียกว่า สวนท่ากระแส พ่อตู้หลวงเมืองและแม่ตุ้มมีลูกสาว 1 คน ชื่อว่าแก้ว แก้ว แต่งงานกับทิดสอนแล้วก็อาศัยอยู่กับพ่อแม่

วันหนึ่งทิดสอนและแก้วก็ไปเก็บใบหม่อนที่สวนท่ากระแส ก่อน กลับบ้านนางแก้วได้ลงไปอาบน้ำในห้วยเชียง ขณะอาบน้ำอยู่นั้นนางแก้วรู้สึก

เหมือนมีงูใหญ่มารัดขาของตนไว้จนก้าวขาขึ้นมาจากน้ำไม่ได้ นางแก้พยายามร้องให้ทิดสอนมาช่วยแต่สวนหม่อนอยู่ไกลมาก ทิดสอนไม่ได้ยินเสียงร้องเรียกของนางแก้ว นางจันดาที่อยู่ในบริเวณใกล้ห้วยเชียงได้ยินเสียงร้องก็เข้าไปดูและพยายามช่วยเหลือ แต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลือนางแก้วขึ้นมาจากสระได้ นางจันดาจึงรีบไปตามทิดสอนสามีของนางแก้วให้มาช่วย แต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลือได้ สุดท้ายจึงบนบานพระวอพระตาให้ช่วย ทันใดนั้นงูใหญ่ก็คลายตัวออก นางแก้วก็รีบขึ้นมาจากสระน้ำ

ต่อมานางแก้วก็ล้มป่วยและมีอาการประหลาด ๆ รู้สึกหวาดผวากลัวใหญ่อยู่ตลอดเวลา พ่อแม่สามีจึงให้ยายคำดีประกอบพิธี “สู่ขวัญ” เมื่อยายคำดีประกอบพิธีสู่ขวัญก็ทราบว่าเป็นวิญญาณของเจ้าแม่สองนางซึ่งเป็นหลานสาวของพระวอพระตา ที่อยู่ริมหนองบัวลำภูเฝ้ารักษา “เมืองมิ่งเมือง” ของพระวอพระตา ที่นำมาเมื่อครั้งที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ แล้วเอาไปฝังไว้ที่ริมหนองบัวลำภู เพื่อไม่ให้เจ้าเมืองเวียงจันทน์นำกลับไปเมืองเวียงจันทน์ พระวอพระตาสั่งให้หลานสาวสองคนชื่อว่า “นางคำสี และนางคำใส” เฝ้าเมืองไว้มิได้ไปเกิดใหม่ การที่แปลงเป็นงูใหญ่มารัดนางแก้วเพราะต้องการหาคนมาเฝ้าและดูแลเมืองแทนตน ตนอยากมีที่อยู่อาศัยที่ถาวร ยายคำดีกล่าวว่า เจ้าแม่สองนางต้องการให้ชาวบ้านตั้งศาลให้ตนที่ริมหนองบัวลำภูบริเวณต้นมะขาม ซึ่งสมัยนั้นชาวบ้านเรียกว่า “โพนกบักขามหอสองนาง” การสร้างศาลครั้งนั้นต้องเตรียมเครื่องเช่นต่าง ๆ ได้แก่ บักพร้าวล้อม 2 ลูก (มะพร้าวที่ทำเหมือนรูปไข่) กล้วยหอม 2 หวี เรือเงิน เรือคำ อย่างละ 1 ลำ เทียนเงิน เทียนคำ อย่างละ 1 คู่ คนใช้ชายหญิงอย่างละ 1 คน กำไลแขน คนละ 1 คู่ พร้อมทั้งดอกไม้หอม เมื่อตั้งศาลและประกอบพิธีเช่นไหว้แล้วอาการป่วยของนางแก้วก็หายเป็นปกติ ชาวบ้านต่างเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางมาก ต่างก็พากันกราบไหว้เป็นประจำแทบทุกวัน

(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2544 : 105-106)

ตำนานเจ้าแม่สองนางสำนวนที่ 2 ได้บันทึกไว้ในปี พ.ศ.2544 และมีรายละเอียดค่อนข้างมาก มีการเล่าโยงให้สัมพันธ์กับสถานที่ต่าง ๆ ที่มีอยู่จริงในเมืองหนองบัวลำภู ทำให้เนื้อเรื่องดูน่าเชื่อถือ และชาวบ้านต่างเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์และบรรพบุรุษของตน

ตำนานเจ้าแม่สองนางทั้ง 2 ส่วน แม้จะมีรายละเอียดต่างกันแต่ก็มีโครงเรื่อง และเหตุการณ์ของเรื่องเหมือนกัน คือ เจ้าแม่สองนางเป็นหลานสาวของพระวอพระตาที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ด้วยกัน เมื่อเสียชีวิตแล้วกลายเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไม่พบข้อมูลที่กล่าวว่าพระวอพระตามีหลานสาวดังในตำนานเจ้าแม่สองนาง พบแต่ว่าพระวอพระตามีลูกสาวหลายคน ดังความว่า

พระยาราชภักดีรับราชการตำแหน่งแม่ทัพ อพยพครอบครัวภรรยา
ชื่อนางพิพาและบุตรธิดา 8 คน คือ ท้าวกำ ท้าวแสน ท้าวเครือ ท้าวราช
ท้าวรส นางประทุมมา นางถ่อนแก้ว และนางประทุมมาน้อย ส่วนพระยาด
ดวงสารับราชการตำแหน่งเสนาบดีได้นำเอาภรรยาบุตรธิดาอพยพไปอยู่ด้วย
คือ นางคำแท่งและบุตรธิดาอีก 6 คน คือ ท้าวคำผิง ท้าวพรม ท้าวอินทร์
นางประจารา นางอำคา นางอมิตา

(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2544 : 49)

ในตำนานเจ้าแม่สองนางมิได้กล่าวถึงลูกสาวของพระวอพระตา แต่กล่าวถึงหลานพระวอพระตาชื่อ “นางคำสี และนางคำใส” ตำนานเจ้าแม่สองนางส่วนรายละเอียดเล่าโดยนางเทียมชื่อนางคำดีที่ทำพิธีเข้าทรง แล้วบอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของเจ้าแม่สองนางให้ชาวบ้านฟัง ชาวบ้านจึงจดจำตำนานเจ้าแม่สองนางสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน

2.2.3 ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

ตำนานเจ้าแม่สองนางชุมชนวัดกลางพบเป็นตำนานมุขปาฐะ 1 ส่วน เล่าโดยพระครูวิมล เล่าว่า เจ้าแม่สองนางเป็นพระธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่มาพักแรมแล้วเสียชีวิตไปพรพลและบริวารจึงสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิให้ จึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนสืบมาจนปัจจุบัน ความว่า

คนเฒ่าคนแก่เล่าว่าเจดีย์ศรีสองนางสร้างมาช้านานแล้ว เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิของนางสองศรีพี่น้อง ซึ่งเป็นธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่พระองค์หนึ่ง ในสมัยนั้นเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นของเมืองเวียงจันทน์ เป็นสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในสมัยก่อนมีการล่าเมืองขึ้นกัน พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชไปรบที่ไหนทั้นนะ เมืองที่แพ้ก็ต้องเป็นเมืองขึ้น ถึงเวลาครบปีก็ต้องส่งด้วยสาอากร ถ้าเมืองไหนไม่ส่งด้วยแสดงว่าแข็งข้อไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจและจะต้องมีการรบราฆ่าฟันเอาแพ้เอาชนะกันอีก

ในครั้งนั้นเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ส่งส่วยมามอบให้แก่เจ้าเมืองเวียงจันทน์ คือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในบรรดาส่วยสาอากรได้จัดส่งช้างเผือกและนางสองศรีมาด้วย ในสมัยก่อนการส่งส่วยต้องเดินทางเท้าบุกป่าฝ่าดงมาจากเมืองเชียงใหม่ ระหว่างเดินทางมาก็ป่วยตายกันไปบ้าง และเมื่อเดินทางมาถึงริมฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งตรงข้ามกับเมืองเวียงจันทน์ก็ได้พักแรมตรงบริเวณโรงเรียนศรีเชียงใหม่ปัจจุบัน ซึ่งแต่ก่อนเป็นเพนียดช้าง ช่วงระยะเวลาพักแรมเพื่อเตรียมเดินทางข้ามฝั่งแม่น้ำโขงนั้นช้างเผือกก็ล้มตาย จึงได้ช่วยกันทำเจดีย์บรรจุกระดูกไว้ที่วัดช้างเผือก ธิดาพี่น้องสองศรีเสียใจมากถึงกับล้มป่วยและตายในเวลาต่อมา ชาวบ้านจึงช่วยสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิของสองนางพี่น้องไว้ที่วัดกลาง แล้วเรียกว่า “เจดีย์ศรีสองนาง”

(พระครูวิมล วรรณาน, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนางชุมชนวัดกลางต่างจากตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนอื่น ๆ เพราะเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นพระธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่เดินทางมาพร้อมกับช้างเผือก 2 เชือก ที่เจ้าเมืองเชียงใหม่นำมาเป็นเครื่องบรรณาการถวายแด่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อเดินทางมาถึงชายฝั่งแม่น้ำโขงที่เมืองพานพร้าวได้หยุดพักแรมเพื่อรอข้ามแม่น้ำโขงไปยังเมืองเวียงจันทน์ แต่พระธิดाप่วยเสียชีวิตก่อน ไพร่พลและบริวารจึงสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิของพระธิดาทั้ง 2 องค์ที่วัดกลาง เรียกว่า เจดีย์ศรีสองนาง

ในพงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในฉบับเดิม พงศาวดารเมืองล้านช้างของพระยาประมวญวิชาพูล ประวัติศาสตร์ลาวของลีลา วิระวงศ์ ตลอดจนตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว มิได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เจ้าเมืองเชียงใหม่ส่งช้างเผือกพร้อมพระธิดามาเป็นเครื่องบรรณาการแด่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช นอกจากกล่าวว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้พระธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นอัครมเหสี (พระยาประมวญวิชาพูล, 2482 : 20)

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านในชุมชนวัดกลางก็มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนาง และความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน

2.2.4 ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนห้วยม้ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนห้วยม้ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เป็นตำนานมุขปาฐะ 1 ตำนาน ตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนางได้มาเข้าฝันยายคนหนึ่งว่าตนเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มเสียชีวิตในแม่น้ำโขง และขอให้ตั้งศาลให้ ดังตำนานเล่าว่า

แต่ก่อนยายคนหนึ่งเป็นคนไทย นอนฝันเห็นเจ้าแม่สองนางมาบอกว่า ตนเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้มาพายเรือเที่ยวไปตามลำน้ำโขงแล้วเรือล่ม ทำให้เจ้าแม่สองนางจมน้ำตายอยู่บริเวณชายฝั่งแม่น้ำโขง อยากให้ตั้งศาลให้ ชาวบ้านก็เลยช่วยกันตั้งศาลไม้หลังเล็กๆ ให้ และทำพิธีลงเทียมเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางให้มาสิงสถิตอยู่ที่ศาล ศาลเจ้าแม่สองนางจึงเป็นที่เคารพเชื่อถือของคนในชุมชนสืบมาปัจจุบัน

(เถาะ เหมียนถิ, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2551)

ชาวบ้านเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นวิญญาณของธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มในแม่น้ำโขงแล้วเสียชีวิต ต่อมาได้มาเข้าฝันยายคนหนึ่งซึ่งเป็นชาวลาวในชุมชนห้วยม่ง ขอให้ตั้งศาลให้ ชาวบ้านจึงช่วยกันตั้งศาลเจ้าแม่สองนางให้และทำพิธีลงเทียมเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางให้มาสิงสถิตอยู่ประจำศาล ตำนานเจ้าแม่สองนางเป็นเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาปากต่อปากจึงไม่สามารถระบุชัดเจนได้ว่าเจ้าแม่สองนางเป็นใคร หรือเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์องค์ใด เพราะในตำนานเป็นเพียงวิญญาณที่เข้ามาฝันและขอให้ตั้งศาลให้เท่านั้น อย่างไรก็ตามชาวบ้านในชุมชนห้วยม่งและชุมชนอำเภอท่าบ่อต่างก็เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางกันสืบมาจนปัจจุบัน

2.2.5 ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัด

หนองคาย

ตำนานเจ้าแม่สองนางบ้านเวียงคุกเป็นตำนานมุขปาฐะ มี 1 ตำนาน ตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มจมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขง วิญญาณเจ้าแม่สองนางสิงสถิตอยู่ในแม่น้ำโขง ดังตำนานว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มตายในแม่น้ำโขง แต่ก่อนตนมีอาชีพล่องเรือค้าขายปลาร้า ไห และโองตามลำน้ำโขงจากเวียงคุกไปจนถึงเมืองโพนพิสัย วันหนึ่งเกิดเรือล่มข้าวของสูญหายหมด ก็ช่วยกันกู้เรือเพื่อให้ได้ข้าวของคืนมาจึงบนบานให้เจ้าแม่สองนางช่วย จนได้ข้าวของคืนมาเกือบทั้งหมด ต่อมาตนเกิดอาการเจ็บป่วย เหมือนคนบ้า ไปรักษาที่ไหนก็ไม่หาย เจ้าแม่สองนางมาบอกให้ตนรับเป็นนางเทียม ตนอยากหายป่วยก็เลยรับเป็นนางเทียมเมื่อรับแล้วก็หายป่วย เจ้าแม่สองนางที่มาเทียมเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มจมน้ำตายในแม่น้ำโขงแล้ว วิญญาณยังอยู่ในลำน้ำโขง คนที่ล่องเรือหาปลาหรือเดินทางผ่านไปผ่านมาถ้าไม่ได้บอกกล่าวเจ้าแม่สองนางก็จะมีอันเป็นไป ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนยังมีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางเป็นอย่างมาก

(บุญศรี อินทรศิริ, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนางสำนวนบ้านเวียงคุก มีลักษณะคล้ายตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนห้วยม้ง อำเภอท่าบ่อ กล่าวคือ เนื้อเรื่องในตำนานไม่สามารถระบุได้ว่าเจ้าแม่สองนางเป็นใคร หรือเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์องค์ใด

ชาวบ้านในชุมชนบ้านเวียงคุกต่างก็มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนาง เพราะชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะนับถือเจ้าแม่สองนางที่ชุมชนวัดหายโศกอยู่ก่อนแล้ว เมื่อมีการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปร่วมพิธีบวงสรวงกันเป็นประจำทุกปี และชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางที่มาลงเทียมนางบุญศรี เป็นเจ้าแม่องค์เดียวกับเจ้าแม่สองนางที่ประจำอยู่ที่ศาลเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดหายโศก

2.2.6 ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ตำนานเจ้าแม่สองนางชุมชนวัดหายโศกพบสำนวนมุขปาฐะ 2 สำนวน สำนวนลายลักษณ์ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ www.goodthailand.com 1 สำนวน และประวัติเจ้าแม่สองนางที่ติดตั้งไว้บริเวณหน้าศาล 1 สำนวน รวม 4 สำนวน แต่ละสำนวนมีโครงเรื่องเหมือนกัน คือเล่าว่า ธิดา 2 องค์ของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ล่องเรือหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ และเรือล่มบริเวณวังน้ำวนหน้าวัดหายโศกจนเสียชีวิต กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน

สำนวนที่ 1 เป็นสำนวนมุขปาฐะเล่าโดยลูกชายของเจ้าคนก่อน เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์หนีภัยสงครามมากับพวกบริวารแล้วเรือล่มในแม่น้ำโขงจนเสียชีวิต ต่อมาได้มาเข้าฝันบอกให้เจ้าอาวาสวัดหายโศกสร้างศาลให้ เจ้าอาวาสจึงให้ชาวบ้านสร้างศาลให้ที่บริเวณหน้าหน้าวัดหายโศก ความว่า

มีตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่หนีภัยสงครามข้ามฝั่งมาในสมัยก่อนที่มีการแย่งชิงเมืองกัน มีบรรดาข้าราชการบริวาร และเจ้าแม่สองนาง พวกเขาล่องเรืออพยพหนีมา แต่ก่อนแม่น้ำโขงลึกและเชี่ยวมากและเป็นน้ำวนเรือเลยล่ม เจ้าแม่สองนางเลยจมน้ำตายกลางแม่น้ำโขงก่อนที่จะมีการตั้งศาล เจ้าแม่สองนางได้มาเข้าฝันเจ้าอาวาสที่วัดหายโศก เจ้าอาวาสจึงให้นางเทียมมาเทียมคู่ว่าเป็นใคร ก็ทราบว่าเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ จึงได้ตั้งศาลไม้หลังเล็ก ๆ ให้เจ้าแม่สองนางสิงสถิตอยู่เพื่อคอยปกป้องรักษาสาयน้ำ รวมทั้งปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน แต่ก่อนเจ้าแม่สองนางได้ปรากฏตัวเป็นงูใหญ่ 2 ตัว ชาวบ้านในชุมชนวัดหายโศกและชุมชนอื่นๆ ในเมืองหนองคายมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางเป็นอย่างมาก

(เฉลิมพันธ์ วิเศษรัตน์, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

สำนวนที่ 2 เป็นสำนวนมุขปาฐะเล่าโดยนางเทียมเจ้าแม่สองนาง เล่าว่าเจ้าแม่สองนางซึ่งเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ได้ล่องเรือเที่ยวในแม่น้ำโขง น้ำเชี่ยวมากจึงทำให้เรือล่ม ธิดาทิ้งสององค์จมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขง ความว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ได้ล่องเรือเที่ยวในแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงไหลแรงและเชี่ยวเป็นวังน้ำวน เรือจึงล่มทำให้เจ้าแม่สองนางเสียชีวิต ต่อมาได้ตั้งศาลและเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางมาสิงสถิตที่ศาลเพื่อเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยช่วยเหลือ ปกป้องคุ้มครองลูกหลานและชาวบ้านโดยทั่วไป ให้ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง ในช่วงเดือน 7 จะมีการบวงสรวงเช่นไหว้เจ้าแม่สองนางกันทุกปี

(จันดา อุดามาลัย, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

สำนวนที่ 3 เป็นสำนวนลายลักษณ์ ที่เขียนไว้ที่ป้ายหน้าศาลเจ้าแม่สองนาง เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2549 โดยเทศบาลเมืองหนองคาย เขียนไว้ว่า เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่อพยพลงเรือหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ แล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขง ความว่า

ตามตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนางคือ ธิดา 2 องค์ ของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ที่หนีภัยสงครามข้ามฝั่งมาแต่ได้จมน้ำเสียชีวิตไประหว่างทาง และได้กลายเป็นเทพารักษ์ซึ่งคอยปกป้องรักษาแม่น้ำสายนี้ รวมทั้งเป็นที่ยึดเหนี่ยว คุ้มครอง ดูแลชาวบ้านให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ และบางครั้งอาจปรากฏตัวในร่างของงูใหญ่ 2 ตัวดังคำบอกเล่าของชาวบ้านที่พบเห็น ส่วนใหญ่แล้วศาลเจ้าแม่สองนางจะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไปแต่ความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อเจ้าแม่สองนาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคียงคู่วิถีชีวิตของพวกเขา ก็ยังมีอยู่อย่างเหนียวแน่นเสมอมา

(เทศบาลเมืองหนองคาย, 25 มิถุนายน 2549)

สำนวนที่ 4 เป็นสำนวนลายลักษณ์ที่เผยแพร่ในระบบอินเทอร์เน็ต ในเว็บไซต์ www.goodthailand.com รายละเอียดของเนื้อเรื่องคล้ายกับสำนวนที่ 1 และสำนวนที่ 3 แต่มีรายละเอียดด้านชื่อของเจ้าแม่สองนาง คือ นางมัทฉี และศรีสุพรรณ ดังความว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นลูกกษัตริย์ประเทศลาว องค์พี่ชื่อ มัทฉี องค์น้องชื่อ ศรีสุพรรณ พอบ้านเมืองเกิดสงครามเจ้าแม่สองนางได้ขนสมบัติข้าวของ

เครื่องใช้ที่จำเป็น ได้นั่งเรือพร้อมทหาร สนมบริวารที่เหลือ ล่องเรือมาลงแม่น้ำโขง พอมาถึงท่าน้ำวัดหายโศกซึ่งสมัยนั้นเป็นห้วยน้ำจะไหลเชี่ยวและเป็นน้ำวน เรือของเจ้าแม่สองนางจึงล่มกลางแม่น้ำโขง ทำให้คณะของเจ้าแม่สองนางทั้งหมดเสียชีวิต ต่อมาวิญญาณเจ้าแม่สองนางได้มานิมนต์เข้าฝันเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดหายโศก แต่ยังไม่สามารถรู้ว่าชื่อของเจ้าอาวาสนั้นชื่ออะไร วิญญาณของเจ้าแม่สองนางได้บอกเจ้าอาวาสวัดหายโศกให้ตั้งศาลเพียงตาให้เพราะว่าอยากอยู่ที่นี้ พอรุ่งเช้าเจ้าอาวาสจึงได้นำชาวบ้านมาช่วยกันทำศาลให้ที่ปากห้วย ทำเป็นศาลไม้ทรงไทย 2 หลังคู่กัน ชาวบ้านจึงเรียกว่าศาลเจ้าแม่สองนางตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

(แหล่งที่มา : www.goodthailand.com, 5 กันยายน 2553)

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดหายโศกทั้ง 4 ตำบล มีรายละเอียดของเรื่องราวที่คล้ายกันและแตกต่างกันไปบ้าง ตำบลที่ 1 ตำบลที่ 3 และตำบลที่ 4 มีรายละเอียดเหมือนกัน คือ เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่ล่องเรือหนีสงครามข้ามฝั่งมาจากเมืองเวียงจันทน์แล้วเรือล่มในแม่น้ำโขง แต่ในตำบลที่ 4 ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ www.goodthailand.com ระบุชื่อเจ้าแม่สองนางว่า ชื่อนางมัทรี และนางศรีสุพรรณ และกล่าวถึงการตั้งศาลเจ้าแม่สองนางว่า ตั้งหลังจากที่เจ้าอาวาสองค์แรกของวัดหายโศกได้ฝันเห็นเจ้าแม่สองนาง แต่ก็ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าเมื่อไร ตำบลที่ 2 กล่าวว่าเจ้าแม่สองนางล่องเรือเที่ยวในแม่น้ำโขงแล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิต อย่างไรก็ตาม ตำนานเจ้าแม่สองนางทั้ง 4 ตำบล ก็ระบุตรงกันว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์เรือล่ม เสียชีวิตในแม่น้ำโขงเหมือนกัน

จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ข้างต้น ไม่พบข้อมูลในหลักฐานใดที่บันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์เรือล่มบริเวณเมืองหนองคาย แม้ว่าในตำนานตำบลที่ 4 จะระบุชื่อของเจ้าแม่สองนางก็ไม่มีปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์เช่นเดียวกัน

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดหายโศกเล่าสืบต่อกันมาปากต่อปากหลายชั่วอายุคน จึงทำให้รายละเอียดสำคัญ ๆ ที่จะเป็นหลักฐานด้านยุคสมัยขาดหายไป แม้ว่าจะมีตำนานประเภทลายลักษณ์แต่ก็เป็นตำนานที่บันทึกขึ้นใหม่จากตำนานมุขปาฐะจึงทำให้ข้อมูลด้านตัวบุคคลและยุคสมัยขาดหายไปเช่นเดียวกัน

2.2.7 ตำนานเจ้าแม่สองนาง วัดจอมนาง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดจอมนางพบเป็นตำนานมุขปาฐะ 1 ตำนาน ตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ที่สร้างวัดจอมนางเพื่อเป็นศาสน

กุศล เมื่อเสียชีวิตไปแล้วชาวบ้านจึงสร้างศาลไว้ในบริเวณวัด และเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์สืบต่อมาจนปัจจุบัน ตำนานเล่าว่า

ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช มีพระธิดา 2 องค์ เป็นพระธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ พระธิดาเกิดความศรัทธาในพุทธศาสนา จึงได้สร้างวัดขึ้น 2 วัด คือ วัดจอมมณี และวัดจอมนาง ต่อมาพระธิดาก็เสียชีวิตชาวบ้านที่มีความเคารพนับถือพระธิดาจึงช่วยกันสร้างศาลเจ้าแม่สองนางขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานให้แก่เจ้าแม่สองนาง ศาลเจ้าแม่สองนางเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อถือกันมากคราบเท่าปัจจุบัน

(พระครูสิทธิธรรมปคุณ, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดจอมนางเล่าถึงพระธิดาสองพระองค์ของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ที่สร้างวัดจอมมณี อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย และวัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ซึ่งชื่อของวัดจอมมณีสอดคล้องกับชื่อของพระมเหสีของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพระองค์หนึ่ง คือ เจ้าจอมมณี ซึ่งน่าสนใจว่าชื่อของพระมเหสีและตำนานเจ้าแม่สองนางที่ชุมชนวัดจอมนางเกี่ยวข้องกันหรือไม่ ซึ่งอาจจะเป็นร่องรอยสำคัญที่บ่งบอกยุคสมัยหรือตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชน

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นอกจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจะอภิเษกสมรสกับเจ้านางคนทิพย์ และเจ้านางคนคำพระราชธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้ว พระองค์ยังได้อภิเษกกับเจ้าจอมมณี ธิดาของพระยาแสนสุรินทรลือชัย ผู้เป็นเสนาบดีของพระองค์ และเป็นเจ้าเมืองปากห้วยหลวง และมีบุตรธิดา 3 องค์ คือ นางสุก เสริม และใส (พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์โน, 2553 :1)

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดจอมนาง เล่าว่าพระธิดาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช 2 องค์ เป็นผู้สร้าง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระธิดาที่เกิดกับเจ้าจอมมณี การสร้างวัดที่เมืองปากห้วยหลวงก็เป็นเมืองของปู่จึงมีความเป็นไปได้ว่าพระธิดา 2 ใน 3 องค์ที่เกิดจากเจ้าจอมมณี อาจจะมาสร้างวัดจอมนางไว้จริงดังตำนาน อย่างไรก็ตาม ตำนานดังกล่าวเล่าสืบต่อกันมาด้วยปากต่อปาก ข้อมูลอาจคลาดเคลื่อนไปบ้าง จึงไม่สามารถระบุชื่อของเจ้าแม่สองนางที่ชัดเจนได้ แต่ตำนานเจ้าแม่สองนางได้ระบุว่าเป็นยุคสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

2.2.8 ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนอำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนอำเภอบึงกาฬ พบสำนวน मुखปาฐะ 2 สำนวน และสำนวนลายลักษณ์ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ www.bungkan.com 1 สำนวน

สำนวนที่ 1 เป็นสำนวนมุขปาฐะเล่าโดยจำ เล่าว่าเจ้าแม่สองนาง ชื่อ นางเหลา และนางเพา เป็นหลานของเจ้าปู่ผู้ชาย ล่องเรืออพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ แล้วเรือแตกกลางแม่น้ำโขง ทำให้นางเหลาและนางเพา จมน้ำเสียชีวิต ดังความว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นหลานสาวของเจ้าปู่ผู้ชาย ชื่อว่า นางเหลา และนางเพา ในสมัยก่อนเกิดสงครามที่เมืองเวียงจันทน์ เจ้าแม่สองนางได้พากันล่องเรือลงมาทางใต้ แล้วมาจอดพักที่เมืองบึงกาฬ แต่เมื่อล่องเรือต่อไปเกิดเรือแตกกลางแม่น้ำโขง เรือล่มทำให้เจ้าแม่สองนางจมน้ำตาย วิญญาณของเจ้าแม่สองนางเลือกที่จะมาอยู่ที่บึงกาฬ เจ้าแม่สองนางชอบทหาร แล้วลงเทียมบอกให้ตั้งศาลให้ที่ค่ายทหาร ซึ่งอยู่ไกลชุมชนออกไปทางทิศเหนือไม่มีคนดูแล ต่อมาจึงย้ายศาลมาตั้งไว้ที่หน้าโรงพยาบาลบึงกาฬ

(แก้ว สุริยะกาญจน์ สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552)

สำนวนที่ 2 เป็นสำนวนมุขปาฐะเล่าโดยชาวบ้านในชุมชน เล่าว่าเจ้าแม่สองนาง ชื่อ นางเหลา และนางเพา เป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ได้ล่องเรือเล่นในลำน้ำโขงแล้วพญานาคมาเห็น ชอบนางทั้งสองจึงทำให้เรือล่ม และพาไปอยู่ด้วย ในสมัยก่อนจะได้ยินเสียงผู้หญิงมาร้องไห้ที่ริมฝั่งโขงบ่อย ๆ ชาวบ้านจึงให้นางเทียมทำพิธีส่งดวงจิตทราบว่าเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ จึงตั้งศาลให้ที่บริเวณค่ายทหาร แต่ต่อมาย้ายมาที่หน้าโรงพยาบาลบึงกาฬ

ความว่า

เจ้าแม่สองนางชื่อว่าย่าเพา และย่าเหลาเป็นลูกของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ได้ล่องเรือในแม่น้ำโขง พญานาคที่อยู่ใต้น้ำเห็นว่ายมากอยากได้เอาไปอยู่ด้วยก็เลยทำให้เรือล่ม จนย่าเพาและย่าเหลาจมน้ำตาย เรือล่มที่วังน้ำวนที่หน้าวัดหายโศก เจ้าแม่สองนางชอบทหารที่บึงกาฬ จึงขอให้มาตั้งศาลที่ใกล้ ๆ กับค่ายทหารที่บึงกาฬ แต่ก่อนจะมีคนได้ยินเสียงผู้หญิงร้องไห้ที่ชายฝั่งแม่น้ำโขงแถบบึงกาฬบ่อย ๆ นางเทียมของเจ้าปู่ผู้ชายก็เลยมาเทียมส่งดูแลและสอบถามความประวัติดูว่าเป็นใคร มาจากไหน ก็เลยรู้ว่าเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ที่ล่องเรือมาแล้วเรือล่มจมน้ำตายในแม่น้ำโขง จึงขอให้ตั้งศาลให้บริเวณใกล้ ๆ กับค่ายทหารบึงกาฬ แต่ต่อมาได้ย้ายศาลมาไว้ที่ได้ต้นพุทราหน้าโรงพยาบาลบึงกาฬปัจจุบัน

(ขุนทอง นิมเจริญ, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552)

สำนวนที่ 3 เป็นสำนวนลายลักษณ์เผยแพร่ในเว็บไซต์ www.bungkan.com เล่าว่า
เจ้าแม่สองนาง คือ ลูกสาวของพ่อผู้พรมผู้นำชุมชนที่อพยพมาครั้งศึกฮ่อ แล้วป่วยตาย มิได้ระบุ
ชัดเจนว่าเกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนางหรือไม่ อย่างไร ความว่า

พ่อผู้จ๋านาค สุริยะกาญจน์ และพ่อผู้เฮือง ผิวเฟื่องเล่าว่า เมื่อปี พ.ศ.
2137 เกิดศึกฮ่อได้ขับไล่คนไทยออกจากลุ่มน้ำโขงลงมาทางตอนใต้ พวก
เผ่าพันธุ์ไทยเดิมก็อพยพลงมาตามแม่น้ำโขง มาปักหลักอยู่หลายแห่ง แบ่งกัน
อยู่คนละมุมตามลำน้ำโขง ในช่วงที่อพยพลงมาพ่อผู้พรมก็ได้เสียเมียรักไป
ด้วยโรคคอหิวด์ ระหว่างเดินทาง เหลือแต่ลูกสาว 2 คน คือ นางสมลี และ
นางบัวลี จึงเดินทางต่อลงมาในเขตไชยบุรี (อำเภอบึงกาฬปัจจุบัน) พ่อพรม
เป็นผู้มีวิชาอาคมแก่กล้า ก็ไปอยู่ดอนห่อทุ้ง(บ้านกุดทิง) ให้ลูกสาว 2 คน
อยู่หนองบึงกาฬ สองคนไม่ยอมแต่งงานขออยู่เป็นโสดตลอดไป ต่อมาพ่อ
พรมเสียชีวิตลงลูกทั้งสองจึงเอาศพไว้ ณ ที่ดอนห่อทุ้ง ต่อมานางสมลีและ
นางบัวลียกป่วยตายเพราะขาดพ่อ ขาดแม่ ได้เอาสุสานไปเก็บไว้ที่บ้านผู้จารย์
มา ต้นหาบั้ง หลังจากนั้นมาเมื่อปี พ.ศ. 2498 ได้ย้ายศาลมาอยู่ที่มุมทางเข้า
โรงพยาบาล และได้ย้ายศาลเจ้าแม่สองนางมาอยู่ที่ปัจจุบันทุกวันนี้ศาลเจ้าแม่
สองนางเป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนนิยมมากราบไหว้บูชา

(แหล่งที่มา : www.bungkan.com, 23 ตุลาคม 2553)

ตำนานเจ้าแม่สองนางที่อำเภอบึงกาฬทั้ง 3 สำนวน มีรายละเอียดของเรื่องเล่า
คล้ายกัน 2 สำนวน คือ สำนวนที่ 1 และสำนวนที่ 2 โดยเฉพาะชื่อของเจ้าแม่สองนาง คือ ชื่อ
นางเพา และนางเหลา แต่มีรายละเอียดบางตอนที่แตกต่างกันคือ สถานภาพและเหตุการณ์เรื่อล่ม
ในสำนวนที่ 1 เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นหลานของเจ้าปู่ผ้าขาวที่อพยพหนีสงครามมาจาก
เวียงจันทน์และเรื่อล่มในแม่น้ำโขงจนเสียชีวิต แต่ในสำนวนที่ 2 เจ้าแม่สองนางมีสถานภาพเป็น
ธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เรื่อล่มที่หน้าวัดหายโศกแล้วเสียชีวิต แต่วิญญาณเจ้าแม่สองนาง
ต้องการมาอยู่ที่บริเวณค่ายทหารบึงกาฬ จึงตั้งศาลให้ใกล้กับค่ายทหารบึงกาฬ

ส่วนเนื้อเรื่องในสำนวนที่ 3 ผู้เล่าเชื่อมโยงเข้ากับเหตุการณ์บ้านเมืองเมื่อครั้ง
ปราบกบฏฮ่อ โดยกล่าวว่ากลุ่มของตนอพยพหนีพวกฮ่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2137 ซึ่งจากหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์ดินแดนแถบนี้เคยมีกลุ่มฮ่อเข้ามาบุกรุกขับไล่ชาวเมืองหนองคายและเมืองโพน
พิสัย ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2418 ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนี้ชาวเมืองหนองคายและเมืองโพนพิสัย ไม่ยอม
ต่อสู้และพากันหลบหนีจนทำให้พวกฮ่อบุกเข้าโจมตีเมืองเวียงจันทน์ได้ (กระทรวงมหาดไทย
กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2542 : 46)

กลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในแถบบึงกาฬ คือ กลุ่มชนที่อพยพมาพร้อมกับพระครู โพนเสม็ด และให้เจ้าหน่อกษัตริย์และพระมารดา พร้อมครอบครัวจำนวนหนึ่งสร้างบ้านเรือนอยู่ที่บึงกาฬ และอาจจะมีกลุ่มชนที่อพยพหนีฮ่อมาสบทบอีกในภายหลัง กลุ่มชนที่อพยพมาภายหลัง ได้เล่าเรื่องลูกสาวของท้าวผู้พรหมที่ตายไปแต่ก็มีได้ระบุชัดเจนว่าเกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนางแต่อย่างใด เพราะเรื่องเล่าในสำนวนที่ 3 กล่าวถึงสุสานของนางสมลีและนางบัวลิแล้วเชื่อมโยงกับศาลเจ้าแม่สองนางซึ่งค่อนข้างคลุมเครือไม่ได้บอกว่าเป็นเจ้าแม่สองนางหรือไม่อย่างไร อีกประการหนึ่งศาลเจ้าแม่สองนางเหมือนหลักบ้านหลักเมืองในสมัยก่อน การจะตั้งศาลเจ้าแม่สองนางเป็นหลักบ้านนั้นเจ้าแม่สองนางจะต้องเป็นผู้หญิงสูงศักดิ์ หรือมีเชื้อสายเจ้าเมืองมาก่อน ชาวบ้านจึงเคารพนับไหว เชื่อถือและศรัทธา ฉะนั้นมีความเป็นไปได้ว่าผู้เล่าตำนานเจ้าแม่สองนางสำนวนที่ 3 อาจจะไม่เชื่อมโยงเหตุการณ์ และรายละเอียดบางตอนให้สัมพันธ์กับยุคสมัยหรือต้นตระกูลของตนที่อพยพมามากกว่า

2.2.9 ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนบ้านแพงใต้พบเป็นสำนวนมุขปาฐะ 1 สำนวนเล่าโดยจำได้ว่า เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ล่องเรืออพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์แล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขง ความว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มจมน้ำตายในแม่น้ำโขงในสมัยก่อนเกิดสงครามพวกกลุ่มของตน ได้พากันล่องเรืออพยพหนีมาตามแม่น้ำโขงอพยพกันมาประมาณ 10 ครั้วเรือน บริเวณนี้เป็นป่ารกพวกตนได้พากันแอบซ่อนอยู่ในป่า แต่ก่อนเสื่อชุมมาก ได้พากันหักร้างถางพงตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกัน การอพยพมาครั้งนี้เชื่อว่าวิญญาณเจ้าแม่สองนางได้ติดตามมาอยู่ด้วย พวกตนจึงช่วยกันตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้กลางหมู่บ้านเป็นศาลหลักบ้านที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านสืบมา

(พรหมา เขียวคำ, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนบ้านแพงใต้ ชาวบ้านเล่าว่า เมื่อบรรพบุรุษของตนอพยพหลบหนีสงครามมาหลบซ่อนอยู่บริเวณนี้ ได้มีวิญญาณเจ้าแม่สองนางติดตามมาด้วย จึงได้ตั้งศาลให้เจ้าแม่สองนางเพื่อเป็นหลักบ้านไว้คอยปกป้องคุ้มครองลูกหลาน ศาลเจ้าแม่สองนางจึงเป็นศาลหลักบ้านมาแต่อดีตและยังคงเชื่อกันอยู่ในปัจจุบัน

2.2.10 ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

ตำนานเจ้าแม่สองนางชุมชนบ้านนาเขท่า พบเป็นสำนวนมุขปาฐะ 1 สำนวน เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่ล่องเรือหนีสงคราม และเรือล่มจมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขง ความว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่พากันอพยพหนีสงครามกันมาตามแม่น้ำโขงแล้วเรือล่มในแม่น้ำโขง วิญญาณของเจ้าแม่สองนางอยู่ในแม่น้ำโขง ได้มาร้องเรียก ร้องให้อยู่บริเวณ หน่วยงาน นปช. ชาวบ้านจึงให้นางเทียมสองคู่รู้ว่าเป็นวิญญาณของเจ้าแม่สองนาง จึงพากันตั้งศาลที่ใกล้ หน่วยงาน นปช. แต่ปัจจุบันได้ย้ายศาลมาตั้งไว้คู่กับศาลปู่ตา ที่ดอนปู่ตาซึ่งอยู่เหนือหมู่บ้านและติดกับชายฝั่งโขง เจ้าแม่สองนางมีความศักดิ์สิทธิ์มาก เป็นที่ยำเกรงของชาวบ้านอย่างมาก ในสมัยก่อนมีคนเห็นเจ้าแม่สองนางมาพายเรือเล่นในแม่น้ำโขงประจำ ชาวบ้านกลัวมาก ในบางปีเจ้าแม่สองนางก็มาเอาผู้หญิงในหมู่บ้านไปอยู่ด้วย ซึ่งครั้งหนึ่งชาวบ้านไปตัดไม้มาทำเรือสว่างคืนไม้ล้มทับผู้หญิงสองคนตาย ชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางมาก จึงมีพิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนางกันทุกปี

(นางอำนาจ บำจะ, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนางที่บ้านนาเขท่ามีลักษณะคล้ายกับตำนานเจ้าแม่สองนางที่บ้านแพงได้ เพราะชาวบ้านทั้งสองกลุ่มเชื่อว่าวิญญาณเจ้าแม่สองนางอยู่ในแม่น้ำโขงและติดตามมาจากเวียงจันทน์ ชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณเจ้าแม่สองนางเป็นวิญญาณบรรพบุรุษที่ติดตามมาปกป้องคุ้มครองลูกหลานในช่วงที่หนีสงครามมา และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพียงสิ่งเดียวที่สร้างขวัญและกำลังใจได้ในสมัยนั้น

2.2.11 ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำก่ำหมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ตำนานเจ้าแม่สองนางชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 เป็นสำนวนมุขปาฐะ มี 1 สำนวน เล่าโดยจำ เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ชื่อ นางมะลิจันทร์ และนางศรีสุพรรณ เป็นพี่น้องฝาแฝดกัน

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองที่ล่องเรือมาจากเวียงจันทน์ ชื่อว่า นางมะลิจันทร์ และนางศรีสุพรรณ เจ้าแม่สองนางเป็นพี่น้องฝาแฝด ยังไม่แต่งงาน คนที่มากกราบไหว้บูชาต้องนำดอกบัว 2 ดอก (ปลัดจิกที่ทำจาก

ต้นนุ่นหรือต้นกล้วย) มาถวาย เพราะชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าแม่ชอบ ศาลเจ้าแม่สองนางมีศาลตั้งอยู่ปากห้วยน้ำคำใกล้กับศาลเจ้าพ่อเพชรกลม เจ้าพ่อทรงธนู และต้นโพธิ์ห้อยบาตร (แขวนบาตร) ชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางมาก ในสมัยก่อนถ้าล่องเรือผ่าน หรือลงแม่น้ำโขงจับปลาก็ต้องบอกกล่าวเจ้าแม่สองนางก่อน ถ้าไม่บอกกล่าวก็จะเกิดอันตรายถึงตายได้

(เงา เหมนนท์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2550)

ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มในแม่น้ำโขง และได้ติดตามมาคุ้มครองลูกหลานในชุมชน แม้ว่าในตำนานเจ้าแม่สองนางจะระบุชื่อเจ้าแม่สองนาง คือ นางมะลิจันทร์ และนางศรีสุพรรณ แต่ก็ไม่ปรากฏชื่อดังกล่าวในพงศาวดารล้านช้างหรือเอกสารประวัติศาสตร์ใด ๆ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็เชื่อว่าเจ้าแม่สองนาง คือ ธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ที่เรือล่มและจมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขงแล้วเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำแม่น้ำโขงและชุมชน ที่ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อถือกันสืบมา

2.2.12 ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำคำ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ตำนานเจ้าแม่สองนางชุมชนบ้านน้ำคำ หมู่ 10 เป็นตำนานสำนวนมุขปาฐะ มี 1 ตำนวนเล่าโดยจำ เล่าว่า เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ที่เรือล่มจมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขง และได้มาอยู่ในชุมชนตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชน ความว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นพี่น้องฝาแฝด เป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เรือล่มจมน้ำตายตั้งแต่เมื่อครั้งอพยพลงเรือมาตามลำน้ำโขง เจ้าแม่สองนางยังบ่เคยเอาหัว มาอยู่หั้นตั้งแต่ครั้งชาวบ้านตั้งบ้านแปงเฮือน ชาวบ้านตั้งศาลให้อยู่เพื่อคุ้มครองชาวบ้านและเป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อถือกันมาก แต่ก่อนใครที่ล่องเรือผ่าน หรือลงหาปลาในแม่น้ำโขงจะต้องบอกเจ้าแม่สองนางก่อน ถ้าไม่บอกจะมีอันเป็นไปถึงตายได้ เวลาเจ้าแม่จะเอาคนไปอยู่ด้วยมักเอาไปเป็นคู่ ตายเป็นคู่เสมอ

(ดี มิลา, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนบ้านน้ำคำหมู่ 10 เล่าคล้ายสำนวนของบ้านน้ำคำหมู่ 17 เพราะเดิมเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ในสมัยต่อมาได้แยกออกเป็น 2 หมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ตั้งศาลขึ้นมาใหม่ไว้เป็นศาลประจำชุมชน ชาวบ้านเล่าว่าเจ้าแม่สองนางได้ติดตามพวกตนมาเช่นเดียวกัน และได้ตั้งศาลเจ้าแม่สองนางขึ้นพร้อมกับการตั้งชุมชน เป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนที่ชาวบ้านเชื่อถือสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน

2.2.13 ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ตำนานเจ้าแม่สองนางชุมชนเมืองมุกดาหาร มี 3 สำนวน เป็นสำนวนมุขปาฐะ 1 สำนวน และสำนวนลายลักษณ์ 2 สำนวน ทุกสำนวนมีโครงเรื่อง พระธิดาเรือล่ม จมน้ำเสียชีวิตแล้วกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหมือน ๆ กัน แต่มีรายละเอียดบางตอนต่างกัน มีดังนี้

สำนวนที่ 1 เป็นสำนวนมุขปาฐะเล่าโดยชาวบ้านในชุมชน เล่าว่าเจ้าแม่สองนางชื่อนางพิมพาและนางลมพามา เป็นธิดาของเจ้าเมืองที่ล่องเรือมาในแม่น้ำโขงแล้วเรือล่มจมน้ำตายที่บริเวณปากห้วยมุก เนื้อเรื่องเล่าว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นลูกเจ้าเมืองในสมัยโบราณเชื่อว่านางพิมพาและนางลมพามา ในสมัยก่อนพ่อจะให้แต่งงานกับผู้บ่าวแต่นางไม่ชอบจึงขอลงมาเที่ยวล่องเรือมาตามแม่น้ำโขงจนถึงปากห้วยมุก มีอันเกิดลมเกิดฝนตรงกับวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 เรือจึงล่มอยู่บริเวณปากห้วยมุกใกล้วัดศรีมงคลเหนือ

ในสมัยก่อนเป็นป่า ชาวบ้านพากันมาสร้างบ้านแปงเมืองมุกดาหาร ชาวบ้านในบริเวณนี้พอฮอดเมื่อขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ก็ได้ยินเสียงโหยหวนฮ้องไห้ เขาก็ว่ามันเป็นแนวไคหนอ ก็พากันลงไปเบิ่ง ก็อาจจะเห็นบางสิ่งบางอย่าง ชาวบ้านในละแวกนั้นก็พากันมาจุกจุกดูเทียบบอก ถ้าแม่่นว่ามีผู้ใดมาฮ้องมาให้อยู่นี้ ก็ให้ขึ้นมาอยู่นี้ ก็ให้ขึ้นมาทางเทิงชะ อย่าไปอยู่บ่อนั้น เขาก็เลยมาตั้งศาลขึ้น แล้วก็ย้ายมาอยู่ที่ปัจจุบันนี้

แต่แรกเป็นศาลไม้เล็ก ๆ อยู่ปากห้วยมุกใหญ่ เป็นเสาสูง 4 เสา มีบันไดขึ้นทางทิศตะวันออก ต่อมาผู้มาเข้าทรงสอบถามประวัติก็เลยรู้ว่าเป็นลูกเจ้าเมืองขณะเข้าทรงก็จะเล่าประวัติให้ฟัง

(สมรักษ์ วงษ์วัฒน์, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2548)

สำนวนที่ 2 เป็นสำนวนลายลักษณ์ที่บันทึกไว้ในวิทยานิพนธ์ของวิรุทธ ไชยเพชร เล่าว่า เจ้าแม่สองนางชื่อ นางพิม และนางพาเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่อพยพมาสร้าง

เมืองทางตอนใต้หรือเมืองคันทบุรี แล้วได้ล่องเรือเล่นน้ำในงานสว่างเอือ เรือล่มที่สบมูกจมน้ำ เสียชีวิต ตำนานเล่าว่า

เจ้าแม่สองนางพี่น้องเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ที่เดินทางมาสร้างบ้านแปงเมืองยังภาคใต้หรือเมืองคันทบุรี แขวงสะหวันนะเขต เจ้าแม่สองนางเป็นฝาแฝดกัน ชื่อนางพิม และนางพา ทั้งสองคนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการเมืองและการปกครองเป็นอย่างดี มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้ด้านโหราศาสตร์ตลอดจนดูแลด้านการเก็บส่วยอากรที่ขึ้นกับเมืองมุกดาหารในอดีต เมืองต่าง ๆ ที่ส่งส่วยจะมาชุมนุมกันในงานพิธีสว่างเอือ ซึ่งจัดวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี และในปีหนึ่งขณะที่เจ้าแม่สองนางได้ลงเล่นน้ำในงานบุญสว่างเอือ ก็เกิดเรือล่มบริเวณที่เป็นสบมูก เป็นเหตุให้นางพิมและนางพาสองพี่น้องเสียชีวิต

การเสียชีวิตของเจ้าแม่สองนางสร้างความโศกเศร้าเสียใจแก่ชาวเมืองเป็นอันมาก ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันอธิษฐานจิตขอให้ดวงวิญญาณของเจ้าแม่ได้มาปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองนี้สืบไป ชาวบ้านจึงได้สร้างศาลให้เจ้าแม่สองนางบริเวณสบมูก แต่ในฤดูน้ำจะท่วมบริเวณนี้ทุกปี ชาวบ้านจึงร่วมกันสร้างศาลขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นศาลที่อยู่ในปัจจุบัน

(วิริยฤทธิ์ ไชยเพชร, 2542 : 52-53)

ตำนานที่ 3 เป็นตำนานลายลักษณ์บันทึกไว้ที่ฝาผนังหน้าศาลด้านขวามือ เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2546 หลังจากการสร้างศาลเจ้าแม่สองนางหลังใหม่เสร็จ โดยคณะกรรมการเทศบาลเมืองมุกดาหาร ความว่า

มีเรื่องเล่าขานกันว่า ราวปี พ.ศ. 1896 เจ้าฟ้าจ๋มแห่งเมืองล้านช้างเป็นบุตรเขยกษัตริย์เมืองอินทปัตย์ได้พาลูกหลานอพยพมาตามแม่น้ำโขง ผ่านเมืองหนองคาย เมืองนครพนม จนถึงเขตเมืองมุกดาหาร แล้วเกิดเรือล่มที่บริเวณปากห้วยมุก ธิดาสาวทั้งสองมีพระนามว่าพระนางพิมพาและพระนางลมพามาจมน้ำตาย ต่อมาทุกวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 จะมีเสียงร่ำไห้ของผู้หญิงสองคนซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเสียงของพระนางพิมพาและพระนางลมพามา แล้วได้แสดงอภินิหารให้ปรากฏอยู่เนืองๆ เจ้ากินรี เจ้าเมืองมุกดาหารได้สืบทราบความเป็นมาจึงตั้งศาลขึ้น ณ ที่แห่งนี้ เพื่อให้วิญญาณได้สิงสถิตเมื่อ พ.ศ. 2314 และได้ขนานนามว่า หอเจ้าแม่สองนางพี่น้อง อันเป็นที่

เคารพสักการะของชาวเมืองมุกดาหารทั่วกันและถือเอาวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี เป็นวันที่ทำพิธีเซ่นไหว้ และบวงสรวงขอเจ้าแม่สองนางตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

(เทศบาลเมืองมุกดาหาร, 29 มกราคม 2546)

ตำนานเจ้าแม่สองนางทั้ง 3 สำนวนมีรายละเอียดบางตอนแตกต่างกันไปบ้าง ทั้งด้านเหตุการณ์เรือล่มและกลุ่มชนที่อพยพเดินทาง ในสำนวนที่ 1 เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมือง พายเรือหนีมาเที่ยวแล้วเรือล่มที่ปากห้วยมุก ในสำนวนที่ 2 เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่ลงมาสร้างเมืองกันทบุรี พายเรือมาเล่นน้ำในงานบุญสว่างเฮือ แล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิตที่สบมุก หรือปากห้วยมุก ส่วนสำนวนที่ 3 กล่าวว่าพระธิดาเดินทางมาพร้อมขบวนเรือในสมัยเจ้าฟ้ารุ่ง (พ.ศ. 1896) ซึ่งเป็นช่วงสมัยที่ห่างจากสมัยที่เจ้าจันสุริวงค์มาครองเมืองกันทบุรี นานกว่า 330 ปี

ตำนานเจ้าแม่สองนางมุกดาหารทุกสำนวนเล่าเรื่องเชื่อมโยงกับเจ้าเมืองที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ และเชื้อพระวงศ์ในสมัยอาณาจักรล้านช้าง แต่ชาวบ้านค่อนข้างรับรู้ตำนานสำนวนที่ 1 และสำนวนที่ 2 มากกว่าสำนวนที่ 3 เพราะเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในสำนวนที่ 3 ค่อนข้างเป็นเรื่องไกลตัวและต่างสมัยกันมาก อีกทั้งไม่มีเหตุการณ์ที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางอีกด้วย ชาวเมืองมุกดาหารส่วนใหญ่จะรับรู้ตำนานเจ้าแม่สองนางสำนวนที่ 2 มากกว่าสำนวนที่ 1 เพราะสถานภาพของเจ้าแม่สองนางในตำนานสัมพันธ์กับประวัติการอพยพย้ายถิ่นของบรรพบุรุษที่อพยพมาจากบ้านหลวงโพนสิม เมืองกันทบุรีมากกว่า และที่สำคัญกลุ่มนางเทียม จ้า และนางเปียงเป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารเดิม และเป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองที่อพยพมาจากเวียงจันทน์มาอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ ต่อมาอพยพขึ้นมาตั้งบ้านอยู่ที่บ้านหลวงโพนสิม แล้วจึงอพยพมาตั้งเมืองมุกดาหารในช่วงสมัยกรุงธนบุรี

ตำนานเจ้าแม่สองนางทั้ง 3 สำนวน สำนวนที่ 3 แม้จะระบุว่าเป็นสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง แต่เป็นยุคสมัยที่ไกลกับประวัติความเป็นมาของกลุ่มชนมาก เพราะกลุ่มชนดั้งเดิมอพยพมาจากบ้านหลวงโพนสิม เมืองกันทบุรี ดังนั้นชาวบ้านจะรับรู้และเล่าถึงตำนานเจ้าแม่สองนางในสำนวนที่ 1 และสำนวนที่ 2 มากกว่า เพราะทั้งสองสำนวนเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองกันทบุรี อย่างไรก็ตามตำนานเจ้าแม่สองนางของชุมชนเมืองมุกดาหารก็ยังไม่สามารถระบุชัดได้ว่า พระธิดา คือ ใคร และเกี่ยวกับกับเจ้าเมืององค์ใด สมัยใด แต่ชาวเมืองมุกดาหารต่างเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองและเป็นบรรพบุรุษของตนซึ่งก็เป็นลูกหลานเจ้าเมืองด้วยเช่นเดียวกัน

สรุปการศึกษาตำนานเจ้าแม่สองนางทั้ง 13 ชุมชน ในเขตจังหวัดเลย หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ นครพนม และมุกดาหาร พบตำนานเจ้าแม่สองนางจำนวนมุขปาฐะ จำนวน 15 สำนวน และลายลักษณ์ จำนวน 7 สำนวน รวม 22 สำนวน ตำนานเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่ เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่ล่องเรืออพยพหนีสงครามจากเมืองเวียงจันทน์ แล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขง กลายเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำแม่น้ำโขง และมีบางชุมชนเล่าเชื่อมโยงกับสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน เช่น เล่าว่าเรือล่มที่ทำน้ำในบริเวณชุมชน เช่น ที่ชุมชนวัดหายโศก บึงกาฬ และมุกดาหาร เป็นต้น

ในพงศาวดารล้านช้าง สมัยพระมหาอุปราชล้านช้างได้บันทึกไว้ว่า พระมหาอุปราชล้านช้างได้พาพระธิดา 2 องค์ ล่องเรืออพยพหนีสงครามขึ้นไปทางเหนือ แล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิตทั้งหมดที่แก่งแห่งหนึ่ง ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวเกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดหอสองนางเพียงสำนวนเดียว สำหรับสำนวนอื่น ๆ ในชุมชนอื่น ๆ ไม่สามารถระบุยุคสมัยที่ชัดเจนได้ แต่สิ่งหนึ่งที่ค้นพบคือ กลุ่มชนที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางล้วนเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ทั้งสิ้น กลุ่มชนทุกกลุ่มมีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางทั้งที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองเดิม และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนที่สืบทอดกันมาช้านานจนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้สรุปรายละเอียดเกี่ยวกับชื่อ สถานภาพ เหตุการณ์ และความสำคัญของศาลเจ้าแม่สองนางในแต่ละชุมชน ดังนี้

ตารางแสดงที่ตั้งศาลและตำนานเจ้าแม่สองนาง

ที่ตั้งศาลเจ้าแม่ สองนาง	ชื่อเจ้าแม่ สองนาง	สถานภาพ	เหตุการณ์เกี่ยวกับการเสียชีวิต	ความสำคัญของศาล
1. หอเจ้าแม่ สองนาง วัดหอสองนาง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย	-	เป็นพระธิดา ของพระเจ้า ไชยเชษฐาธิราช และพระ สุมังคะ โพธิสัตว์	ล่องเรือไปบูรณะ พระธาตุพนม และ ล่องเรือหนีสงคราม ขึ้นมาทางเหนือ แล้วเรือล่มที่แก่งฟ้า แก่งจันทน์ เสียชีวิต	มีศาลและสถูป
2. หอเจ้าแม่ สองนางริมบึง หนองบัวลำภู อำเภอเมือง หนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู	นางคำสี และ นางคำใส	หลานของ พระวอพระตา	พระวอพระตาให้ อยู่เฝ้าห้องมิ่งเมือง เมื่อตายแล้วเป็น วิญญาณเฝ้าห้องมิ่ง เมือง	ศาลมีความสำคัญ น้อยกว่าศาล พระวอ ซึ่งถือว่าเป็นศาลหลักเมือง เวลาไหว้ จะไหว้ หลังจากไหว้ พระวอแล้ว 1 วัน
3. เจดีย์ศรี สองนาง วัดกลาง ตำบล พานพร้าว อำเภอ ศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย	-	พระธิดาของเจ้า เมืองเชียงใหม่	ป่วยตายขณะที่ตั้ง ค่ายที่บ้านพาน พร้าว	มีเจดีย์ศรีสองนาง
4. หอเจ้าแม่ สองนางชุมชน ห้วยมง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย	-	พระธิดาของเจ้า เมืองเวียงจันทน์	พายเรือเล่นใน แม่น้ำโขงแล้ว เรือล่ม	มีความสำคัญน้อยกว่าศาลเจ้าพ่อ อุเทน ที่เป็นศาล หลักบ้านหลัก เมืองเก่า

ที่ตั้งศาลเจ้าแม่ สองนาง	ชื่อเจ้าแม่ สองนาง	สถานภาพ	เหตุการณ์เกี่ยวกับ การเสียชีวิต	ความสำคัญของ ศาล
5. เจ้าแม่สองนาง บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	-	พระธิดาของเจ้า เมืองเวียงจันทน์	เรือล่มจมน้ำตายใน แม่น้ำโขง	มีหิ้งผีตั้งอยู่บน บ้านนางเทียม
6. ศาลเจ้าแม่ สองนาง ชุมชน วัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	นางมัทชี และ นางศรีสุพรรณ	พระธิดาของเจ้า เมืองเวียงจันทน์	หนีสงครามมาแล้ว เรือล่มในแม่น้ำโขง บริเวณทำน่าน้ำ วัดหายโศก	เป็นศาลที่ชาวบ้าน เชื่อถือในความ ศักดิ์สิทธิ์
7. ศาลเจ้าแม่ สองนาง ตำบลบึงกาฬ อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ	นางเพา และ นางเหลา นางสมสี และ นางบัวลี	พระธิดาของเจ้า เมืองเวียงจันทน์ หลานสาวของ เจ้าปู่ผ้าขาว และลูกสาวของ ผู้พรหม	หนีสงครามมาแล้ว เรือล่มในแม่น้ำโขง และระบุว่า พญานาคทำให้เรือ ล่ม และอีก สำนวนหนึ่งระบุว่า ป่วยตาย	มีความสำคัญรอง จากศาลเจ้าปู่ ผ้าขาวซึ่งถือว่าเป็น หลักบ้านเก่า
8. หอเจ้าแม่ สองนาง วัดจอม นาง ตำบลจุมพล อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย	-	พระธิดาของ พระเจ้าไชย เชษฐาธิราช	สร้างวัดจอมนางไว้ เป็นศาสนกุศล เมื่อ ตายแล้วชาวบ้านจึง ตั้งศาลให้	มีศาลเจ้าแม่ สองนาง
9. ศาลเจ้าแม่ สองนาง บ้านแพง ใต้ ตำบลบ้านแพง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม	-	พระธิดาของเจ้า เมืองเวียงจันทน์	เรือล่มจมน้ำตายใน แม่น้ำโขง	เป็นศาลหลักบ้าน เก่า

ที่ตั้งศาลเจ้าแม่ สองนาง	ชื่อเจ้าแม่ สองนาง	สถานภาพ	เหตุการณ์เกี่ยวกับ การเสียชีวิต	ความสำคัญของ ศาล
10.ศาลเจ้าแม่ สองนาง บ้านนาเขท่า ตำบลนาเข อำเภอ บ้านแพง จังหวัด นครพนม	-	พระธิดาของเจ้า เมืองเวียงจันทน์	เรือล่มจมน้ำตายใน แม่น้ำโขง	มีความสำคัญรอง จากศาลปู่ตา
11.ศาลเจ้าแม่ สองนาง บ้านน้ำคำ หมู่ 17 ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม	นางมะลิ จันทร์และ นางศรี สุพรรณ	พระธิดาของเจ้า เมืองเวียงจันทน์	เรือล่มจมน้ำตายใน แม่น้ำโขง	มีความสำคัญรอง จากศาลเจ้าพ่อ เพชรกลมที่เป็น หลักบ้าน
12.ศาลเจ้าแม่ สองนาง บ้านน้ำคำ หมู่ 10ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม	-	พระธิดาของเจ้า เมืองเวียงจันทน์	เรือล่มจมน้ำตายใน แม่น้ำโขง	มีความสำคัญรอง จากศาลเจ้าพญาที่ เป็นผีปู่ตา
13.ศาลเจ้าแม่ สองนาง ชุมชน เมืองมุกดาหาร อำเภอ เมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร	นางพิมพา และนางลม พามา	พระธิดาเจ้า เวียงจันทน์และ เมืองคันทบุรี	ล่องเรือเที่ยวงาน สว่างเหือและเรือล่ม เสียชีวิต	มีความสำคัญเท่า เทียมกับศาลเจ้าพ่อ ฟ้ามุงเมืองที่เป็น ศาลหลักเมืองเก่า

จากการศึกษารายละเอียดด้านชื่อ สถานภาพ เหตุการณ์เสียชีวิตและความสำคัญ
ของศาลเจ้าแม่สองนางในแต่ละชุมชน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การตั้งศาลเจ้าแม่สองนางล้วนเป็น
ที่เคารพนับถือของชาวบ้านในทุกชุมชน เนื่องมาจากชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็น
ผู้หญิงสูงศักดิ์และเป็นเชื้อสายของกษัตริย์ เจ้าเมือง และนักรบในสมัยล้านช้าง และในบางชุมชน
เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตน การเช่นสรวงบวงสรวงอย่างถูกต้องธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมา
แต่โบราณย่อมทำให้ทุกชีวิตในชุมชนเกิดความผาสุกร่มเย็น ตลอดจนพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดม
สมบูรณ์ตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวบ้านจะเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ ให้ความเคารพ และเช่น
ไหว้บวงสรวง แต่ในทางปฏิบัติเกือบทุกชุมชนสะท้อนให้เห็นสถานภาพและการแบ่งชนชั้นของ

เจ้าพ่อ และเจ้าแม่ไว้อย่างชัดเจน เพราะในบางชุมชนยกย่องเชิดชูเจ้าพ่อให้อยู่ในสถานภาพที่สูงกว่า มีการเซ่นไหว้บวงสรวงก่อนเจ้าแม่ เพราะถือว่าเจ้าพ่อเป็นเจ้าเมือง นครบผู้ปกป้องคุ้มครองชาวบ้านโดยตรงและเป็นผู้นำในการสร้างบ้านแปงเสือนมาแต่อดีตกาล

แม้ว่าชุมชนส่วนใหญ่จะยกย่องเชิดชูเจ้าพ่อให้สูงส่งกว่าเจ้าแม่ แต่ก็มีบางชุมชนให้ความสำคัญต่อเจ้าแม่สองนางเสมอกับเจ้าพ่อที่เป็นหลักบ้านหลักเมือง คือ ชุมชนเมืองมุกดาหาร ในชุมชนเมืองมุกดาหารจะมีการบวงสรวงที่ศาลเจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปี ในการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองลงเทียม พร้อม ๆ กับเจ้าแม่สองนางในวันเดียวกัน อาจจะเป็นเพราะเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สองนางต่างก็เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองจากเมืองกันทบุรีเหมือนกัน ในการบวงสรวงหรือพิธีปฏิบัติจึงมิได้แสดงให้เห็นว่ามีการจัดลำดับชั้นทางสังคมระหว่างเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองกับเจ้าแม่สองนาง เพราะในพิธีบวงสรวงต่างมีหน้าที่ช่วยเหลือลูกหลานร่วมกัน กล่าวคือ เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองมีหน้าที่ขจัดเคราะห์ภัยให้แก่บ้านเมืองในฐานะหลักเมืองแก่ขณะเดียวกันก็ให้พรแก่ลูกหลานด้วย ส่วนเจ้าแม่สองนางจะช่วยขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานที่มารอเข้าเฝ้าถวายเครื่องสักการะเช่นกัน ผู้วิจัยเห็นว่าในทางปฏิบัติชาวบ้านให้ความสำคัญทั้งเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและเจ้าแม่สองนางเพราะเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองและยังเป็นบรรพบุรุษของตนเหมือนกัน

2.3 แบบเรื่องของตำนานเจ้าแม่สองนาง

จากการรวบรวมและศึกษาตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนต่าง ๆ พบว่า เนื้อเรื่องตำนานเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่มีอนุภาคคล้ายคลึงกัน คือ อนุภาคเกี่ยวกับตัวบุคคล จะเล่าถึงผู้หญิงสองพี่น้องเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ หรือนครบในสมัยโบราณ อนุภาคเกี่ยวกับเหตุการณ์จะเล่าถึงการเดินทางหนีสงครามจากเวียงจันทน์โดยเรือหรือล่องเรือเล่นมาตามแม่น้ำโขง เรือล่มจมน้ำเสียชีวิต และกลายเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำแม่น้ำโขงและชุมชนต่าง ๆ

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ทั้ง 22 ลำานวน แบ่งได้เป็น 3 แบบเรื่อง(tale type) ดังนี้

แบบเรื่องที่ 1 แบบเรื่องผู้หญิงสองพี่น้องเดินทางโดยเรือ

โครงเรื่องหลัก คือ

- ธิดาเจ้าเมืองสองพี่น้องเดินทางโดยเรือ
- เรือล่ม
- จมน้ำเสียชีวิตแล้ววิญญาณสองพี่น้องกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำแม่น้ำ

โขงและชุมชน

ตำนานเจ้าแม่สองนางแบบเรื่องดังกล่าว พบใน 10 ชุมชน คือ ชุมชนวัดหายโศก 3 ตำบล ชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหาร 3 ตำบล ชุมชนอำเภอบึงกาฬ 2 ตำบล ชุมชนวัดหอสองนาง 2 ตำบล ชุมชนอำเภอท่าบ่อ บ้านเวียงคุก บ้านแพงใต้ บ้านนาเขท่า บ้านน้ำคำ หมู่ 17 และ หมู่ 10 ชุมชนละ 1 ตำบล รวมทั้งสิ้น 17 ตำบล

อนุภาคเกี่ยวกับผู้หญิงสองพี่น้อง เล่าคล้าย ๆ กันว่า เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองและเจ้าเมืองเวียงจันทน์ 16 ตำบล และเป็นหลานสาวนักรบหรือเจ้าปู่ฝ่ายขาว 1 ตำบล

อนุภาคเกี่ยวกับเหตุการณ์ เล่าว่าเจ้าแม่สองนางล่องเรือหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ แล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิตในแม่น้ำโขง จำนวน 11 ตำบล เล่าว่าพระธิดาล่องเรือลงมาจากหลวงพระบางเพื่อไปบูรณะพระธาตุพนม แล้วเรือล่มเสียชีวิต 1 ตำบล และเล่าว่าล่องเรือเที่ยวงานสว่างเฮือบ้าง ล่องเรือมาตามแม่น้ำโขงแล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิตและพญานาคทำให้เรือล่มจมน้ำเสียชีวิตบ้าง รวม 5 ตำบล ในเวลาต่อมาวิญญาณของเจ้าแม่สองนางกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนต่าง ๆ และสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

แบบเรื่องที่ 2 แบบเรื่องพระธิดาสองพี่น้องเดินทางมาทางบก

โครงเรื่องหลัก คือ

- ธิดาเจ้าเมืองสองพี่น้องเดินทางมาทางบก
- อยู่ที่หัวเมืองจนแก่เฒ่า
- เจ็บป่วยเสียชีวิตแล้ววิญญาณสองพี่น้องกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

ตำนานเจ้าแม่สองนางแบบเรื่องดังกล่าว เป็นตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนเมืองหนองบัวลำภู 2 ตำบล และ ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ 1 ตำบล

อนุภาคเกี่ยวกับผู้หญิงสองพี่น้องในตำนานเจ้าแม่สองนาง จำนวนของหนองบัวลำภู เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นหลานสาวของพระวอ พระตา และจำนวนของชุมชนวัดกลาง เล่าว่า เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่

อนุภาคเกี่ยวกับเหตุการณ์การเดินทาง ตำนานเจ้าแม่สองนางจำนวนหนองบัวลำภู เล่าว่าเจ้าแม่สองนางได้อพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์พร้อมกับพระวอพระตา มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองหนองบัวลำภู ต่อมาเสียชีวิต วิญญาณของเจ้าแม่สองนางกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน

ตำนานเจ้าแม่สองนางชุมชนวัดกลาง เล่าว่า เจ้าแม่สองนางเดินทางมาจากเมืองเชียงใหม่ ตั้งค่ายพักแรมอยู่ชายฝั่งแม่น้ำโขงเมืองพานพร้าว แล้วป่วยเสียชีวิตในเวลาต่อมา ชาวบ้านได้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิไว้เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์มาจนปัจจุบัน

แบบเรื่องที่ 3 แบบเรื่องผู้หญิงสองพี่น้องอาศัยอยู่ที่หัวเมืองจันทน์ ต่อมาเสียชีวิต

โครงเรื่องหลัก คือ

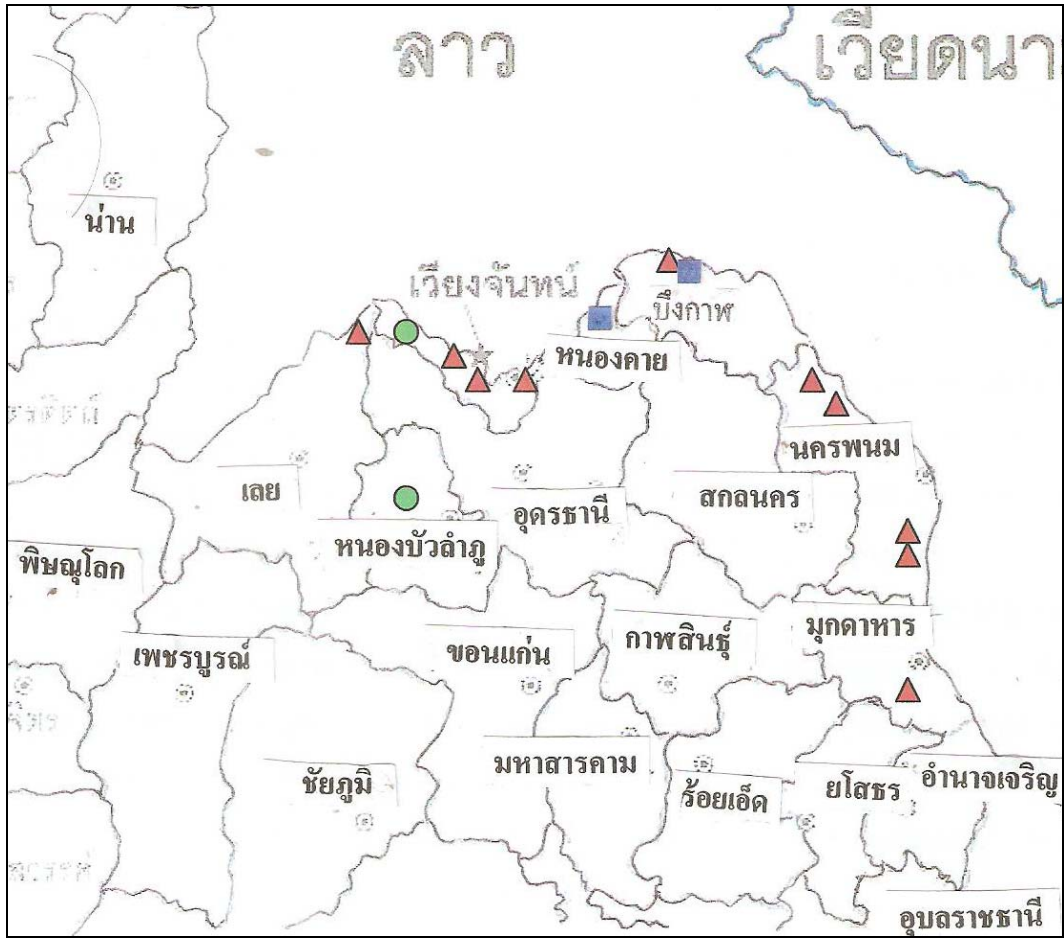
- ธิดาเจ้าเมืองสองพี่น้อง
- อาศัยอยู่ที่หัวเมืองจันทน์
- เสียชีวิตแล้ววิญญาณผู้หญิงสองพี่น้องกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน

ตำนานเจ้าแม่สองนางแบบเรื่องดังกล่าวมี 2 ส่วน คือ ส่วนของชุมชนวัดจอมนาง และบึงกาฬ

อนุภาคเกี่ยวกับผู้หญิงสองพี่น้องในตำนานเจ้าแม่สองนางส่วนชุมชนวัดจอมนาง เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่สร้างวัดจอมนางไว้เพื่อเป็นศาสนกุศล ส่วนตำนานส่วนในชุมชนอำเภอบึงกาฬเล่าว่า เจ้าแม่สองนางเป็นลูกสาวของนายพรหมซึ่งเป็นผู้นำชุมชน

อนุภาคเกี่ยวกับเหตุการณ์ในตำนานส่วนชุมชนวัดจอมนาง เล่าว่า พระธิดาแก่ชราแล้วเสียชีวิต ชาวบ้านจึงสร้างศาลเจ้าแม่สองนางไว้เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ส่วนตำนานเจ้าแม่สองนางส่วนชุมชนอำเภอบึงกาฬ เจ้าแม่สองนางป่วยแล้วเสียชีวิต ชาวบ้านได้ทำสุสานไว้ที่บ้านผู้จารัมา

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ทั้ง 3 แบบเรื่อง แบบเรื่องที่พบมากที่สุด คือ แบบเรื่องที่ 1 ที่เล่าถึงพระธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เดินทางโดยเรือ เรือล่มจมน้ำเสียชีวิต แล้ววิญญาณกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำแม่น้ำโขง และชุมชนต่าง ๆ มีจำนวน 17 ส่วน พบใน 10 ชุมชน ดังแผนผังต่อไปนี้

ภาพที่ 15 ภาพแสดงแบบเรื่องและที่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนาง

- แบบเรื่องที่ 1
- แบบเรื่องที่ 2
- แบบเรื่องที่ 3

ตำนานเจ้าแม่สองนางทั้ง 3 แบบเรื่องมีโครงเรื่องแกน (archetype) เหมือนกัน คือ พระธิดาเจ้า

- เมืองสองพี่น้องเสียชีวิต
- กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำแม่น้ำโขงและชุมชนต่าง ๆ

เนื้อเรื่องในตำนานเจ้าแม่สองนางบางส่วนมีชื่อบุคคลและเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์อพยพของชาวลาวเวียงจันทน์ในประวัติศาสตร์ 3 สมัย คือ สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2093 – 2115) สมัยพระมหาอุปราชล้านช้าง (พ.ศ. 2212) และสมัยที่พระครูโพนเสม็ดพาลูกศิษย์และชาวลาวเวียงจันทน์อพยพมาจากเวียงจันทน์ (พ.ศ. 2233)

จากการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์พระธิดาเรือล่มในพงศาวดารล้านช้างพบว่า ในปี พ.ศ. 2122 เป็นช่วงเวลาที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชหายตัวไปในช่วงที่รบกับพม่า ต่อมาพระเจ้ากรุงหงสาวดีแต่งตั้งให้พระมหาอุปราชล้านช้างมาครองเมืองเวียงจันทน์แทน ต่อมาผู้มีอำนาจคนว่าเป็นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ยกกองทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์ พระมหาอุปราชล้านช้างผู้ไม่ได้จึงพาพระธิดา 2 องค์ ลงเรือหนีสงครามจากเวียงจันทน์เดินทางไปทางอำเภอเชียงคานเพื่อหวังไปพึ่งพระเจ้ากรุงหงสาวดี ระหว่างเดินทางเรือล่มที่แก่งแห่งหนึ่งจนกระทั่งเสียชีวิตทั้งหมด ดังความว่า

พระมหาอุปราชเมืองล้านช้างก็พ่ายหนีจากเวียงจันทน์มาทางเรือ หวังจักไปพึ่งเจ้าฟ้าหงสาวดีดังแก่นั้นแล ที่นั่นเลยขึ้นมาถึงปุ๋ยามพังแห่งหนึ่ง เรือก็ล่มจมเสียตัวพระยามหาอุปราชกับราชธิดากุมารี ลูกหญิงทั้งสองก็เลยตายตกน้ำเสียที่นั่น ไปตามกรรมแห่งเขาเจ้าพ่อลูกทั้งสามนั้นแล

(กรมศิลปากร, 2506 : 417-418)

เหตุการณ์ในพงศาวดารตรงกับตำนานเจ้าแม่สองนางวัดหอสองนางมากที่สุด และมีความเป็นไปได้ว่า ตำนานสำนวนดังกล่าวอาจจะเป็นเค้าโครงเรื่องสำหรับตำนานเจ้าแม่สองนางสำนวนอื่น ๆ ที่ผู้เล่าได้เล่าเรื่องให้เชื่อมโยงกับความเชื่อในชุมชนและการอพยพย้ายถิ่นของตน จะเห็นว่าตำนานเจ้าแม่สองนางหลายสำนวนเล่าเรื่องและเชื่อมโยงเหตุการณ์เรือล่มให้สัมพันธ์กับชุมชนของตน เช่น ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนวัดหายโศก เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเรือล่มกลางแม่น้ำโขงหน้าวัดหายโศก จึงตั้งศาลไว้ที่หน้าวัดหายโศก และตำนานเจ้าสองนางอำเภอเมืองมุกดาหารทั้ง 3 สำนวน เล่าตรงกันว่าเจ้าแม่สองนางล่องเรือมาล่มแล้วเสียชีวิตที่ปากห้วยมุก จึงตั้งศาล บริเวณปากห้วยมุก เป็นต้น

นอกจากนี้ตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนบ้านเวียงคุก บ้านแพงใต้ บ้านนาเขท่า บ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 และ หมู่ 10 ก็เล่าเหมือนกันว่า วิญญาณเจ้าแม่สองนางได้ติดตามพวกตนมา แล้วได้ตั้งศาลไว้เป็นหลักบ้านและสถานศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเมืองใหญ่ ๆ หรือชุมชนสำคัญ ๆ ที่ตั้งอยู่ชายฝั่งแม่น้ำโขงบางเมืองไม่มีศาลเจ้าแม่สองนาง คือ เมืองนครพนม ชานุมาน เขมราฐ และ โขงเจียม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าความเชื่อดังกล่าวน่าจะมีปัจจัยมาจากพื้นเพดั้งเดิมของชาวบ้านในชุมชนว่าเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมหรือว่าเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากที่อื่น ดังรายละเอียดดังนี้

เมืองนครพนม เป็นเมืองสำคัญมาแต่สมัยล้านช้าง เดิมคือเมืองศรีโคตรบูรณที่ตั้งอยู่เมืองท่าแขกฝั่งลาวตรงข้ามกับจังหวัดนครพนมปัจจุบัน ในสมัยพระบรมราชา พ.ศ.2281 – 2308 ได้ย้ายเมืองศรีโคตรบูรณลงมาทางใต้ แล้วตั้งเมืองใหม่ ชื่อ เมืองมรุกขนคร ซึ่งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับ

พระธาตุพนม ต่อมาสมัยพระเมืองानุรักษ์ (พ.ศ. 2308) ครองเมืองต่อจากพระบรมราชาเกิดปัญหาขัดแย้งกับท้าวภูแก้ว(บุตรของพระบรมราชา) พระเมืองานุรักษ์จึงรวบรวมไพร่พลอพยพข้ามฝากแม่น้ำโขงมายังฝั่งขวา แล้วตั้งเมืองใหม่ที่บ้านธาตุน้อยศรีบุญเรือง(พระธาตุพนม) ห่างจากจังหวัดนครพนมปัจจุบัน 30 กิโลเมตร ในสมัยพระบรมราชา(พหมา) พ.ศ. 2322 – 2338 เมืองมรุกขนครที่ตั้งอยู่ริมห้วยบังฮวงถูกแม่น้ำกักเซาะทำให้บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมห้วยพังทลายจำนวนมาก จึงได้ย้ายเมืองและครัวเรือนไปตั้งเมืองที่บ้านหนองจันทน์ ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้เปลี่ยนชื่อเมืองมรุกขนคร เป็น เมืองนครพนม และเป็นชื่อจังหวัดนครพนมในปัจจุบัน (สุรจิตต์ จันทรสาขา, 2542 : 1954-1957)

จากหลักฐานข้างต้นจะเห็นว่ากลุ่มชนที่อาศัยในเมืองนครพนมในอดีต ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อพยพติดตามเจ้าเมืองมาจากเมืองศรีโคตรบูรน์ ไม่ใช่กลุ่มชนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ จึงไม่มีตำนานเจ้าแม่สองนางปรากฏในเมืองนครพนม

เมืองขานูมาน เดิมเป็นบ้านท่าชัย ตั้งเป็นเมืองขานูมาน เมื่อ พ.ศ. 2422 ในฐานะเมืองจัตวาที่ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี (ไพฑูรย์ มีกุล, 2542 : 1088-1089) ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบ้านท่าชัยดั้งเดิมส่วนใหญ่น่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข่าซึ่งไม่สัมพันธ์กับกลุ่มชนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์เช่นเดียวกัน

เมืองเขมราฐ เดิมเป็นบ้านโคกกงคงพะเนียง ตั้งเป็นเมืองเขมราฐในสมัยรัชกาลที่ 2 กลุ่มชนที่อาศัยในเมืองเขมราฐส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนพื้นถิ่นดั้งเดิม และกลุ่มชาติพันธุ์ข่า (ธวัช ปุณโณทก, 2542 : 558-560) ซึ่งไม่ใช่กลุ่มคนที่อพยพย้ายถิ่นมาจากเวียงจันทน์ จึงไม่ปรากฏตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางเช่นกัน

เมืองโขงเจียม เดิมเป็นบ้านถ่านเก่า ตั้งเป็นเมืองโขงเจียม เมื่อ พ.ศ. 2364 ในสมัยรัชกาลที่ 2 ขึ้นตรงต่อเมืองจำปาศักดิ์ กลุ่มชนดั้งเดิมน่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข่า และส่วย ซึ่งไม่สัมพันธ์กับกลุ่มคนที่อพยพจากเวียงจันทน์และตำนานเจ้าแม่สองนางเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ตำนานเจ้าแม่สองนางหลายสำนวนก็ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่า เจ้าแม่สองนาง เป็นพระธิดาของใคร สมัยใด แม้ว่าบางสำนวนจะปรากฏชื่อของเจ้าแม่สองนาง แต่ชื่อดังกล่าวก็ไม่ปรากฏในพงศาวดารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ นอกจากประวัติบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเท่านั้น แต่สิ่งที่สะท้อนให้เห็นเด่นชัดในตำนานเจ้าแม่สองนางกับประวัติความเป็นมาของกลุ่มชนในชุมชนต่าง ๆ คือ กลุ่มชนที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางล้วนอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ทั้งสิ้นและชุมชนต่าง ๆ ตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้เป็นหลักบ้านตั้งแต่ตั้งบ้านเรือนและชุมชน

แม้ว่าในแต่ละชุมชน จะมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางเหมือน ๆ กันก็ตาม แต่ในพิธีปฏิบัติก็มีนัยความสำคัญและสถานภาพที่แตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อของคนในชุมชน ดังเช่น เจ้าแม่สองนางที่หนองบัวลำภู แม้ว่าชาวบ้านจะเชื่อถือกันมาก แต่ศาลที่มี

อิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็คือศาลเจ้าพ่อพระวอ ซึ่งเป็นศาลหลักบ้านหลักเมือง ศาลปู่ หลปู่ เจ้าพ่อผาแดง ที่เป็นนักรบที่ปกป้องบ้านเมืองเคียงบ่าเคียงไหล่ร่วมกับพระวอพระตา ชาวบ้านที่หนองบัวลำภูจะให้ความสำคัญต่อศาลพระวอมาก เพราะชาวบ้านเชื่อว่า พระวอ และ นักรบบริวารเป็นผู้ก่อตั้งบ้านเมืองจึงถือว่าเป็นบรรพบุรุษคนสำคัญของพวกตน ส่วนเจ้าแม่สอง นางเป็นหลานที่ไม่มีบทบาทสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมือง แม้จะมีคนให้การเคารพนับถือแต่ก็ ไม่เข้มข้นเท่าการนับถือพระวอ (หนูวาด สุพรรณภูวงศ์, สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2552) ดังนั้น เวลามีการบวงสรวงประจำปีจะบวงสรวงที่ศาลพระวอเป็นหลัก ส่วนศาลเจ้าแม่สองนางจะจัด อาหารพาทาน ผลไม้ไปถวายในวันถัดไปเพื่อการบอกกล่าวเท่านั้น

ในชุมชนอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านจะบวงสรวงศาลเจ้าพ่อ หรือศาลปู่ตาก่อนและจึง ไปเลี้ยงที่ศาลเจ้าแม่สองนางในวันถัดไป ดังเช่น ศาลเจ้าปู่ฟ้าขาวที่อำเภอบึงกาฬ ศาลเจ้าพ่อเพชร กมล ที่บ้านน้ำก่ำหมู่ 17 ศาลเจ้าพญาที่บ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 และศาลเจ้าพ่ออุเทนที่อำเภอท่าบ่อ เป็นต้น ศาลเจ้าพ่อเหล่านี้ล้วนเป็นหลักบ้านหลักเมืองเก่าแก่ ที่ชาวบ้านเชื่อว่ามียุทธศาสตร์สำคัญต่อการ รบทัพจับศึก และการสร้างบ้านแปงเมืองและเป็นบรรพบุรุษคนสำคัญของชุมชน ดังนั้นจึงมีการ บวงสรวงกันเป็นประจำทุกปี และหากมีการเลี้ยงเจ้าแม่สองนางก็ต้องเลี้ยงภายหลังจากที่เลี้ยงเจ้า พ่อเสร็จแล้ว

สำหรับชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหารมีลักษณะเด่นที่ต่างไปจากชุมชนอื่น ๆ เพราะที่อำเภอ เมืองมุกดาหารมีทั้งศาลเจ้าพ่อฟ้ามุขเมืองที่เป็นศาลหลักเมืองเก่า และมีศาลเจ้าแม่สองนางซึ่ง ตั้งอยู่ห่างกันประมาณ 200 เมตร แต่เวลาบวงสรวงประจำปีจะต้องมาบวงสรวงที่ศาลเจ้าแม่สอง นาง ประหนึ่งเจ้าแม่สองนางเป็นหลักบ้านหลักเมือง และในการบวงสรวงแต่ละครั้งจะต้องมีเจ้า พ่อและเจ้าแม่บิรารมาร่วมบวงสรวงเป็นเสนาม้าพ้อนด้วยเสมอ

2.4 ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางกับการอพยพย้ายถิ่นของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของตำนานเจ้าแม่สองนางทั้ง 13 ชุมชน ทำให้เห็น ร่องรอยการอพยพเดินทางของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางเหมือน ๆ กัน แม้ว่าชุมชนตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงจะมีชุมชนมากมายแต่ความเชื่อดังกล่าวก็ไม่มีในทุกชุมชน ชุมชนที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางมักสัมพันธ์กับการอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มคนใน ประวัติศาสตร์ ในบางชุมชนปรากฏหลักฐานการอพยพย้ายถิ่นในพงศาวดารและหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ และในบางชุมชนมีประวัติบอกเล่าจากผู้อาวุโสในท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยแบ่งตามกลุ่ม ชนหรือเส้นทางอพยพได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มชนเข้าโอกาสที่มีการอพยพมาจากหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ตั้งแต่ สมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ. 2063 - 2093) และสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2093 -

2115) (ปิยฉัตร สันธุสอาด, 2540 : 121-123) กลุ่มชนข้าโอกาสดังกล่าวตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านน้ำท่า หมู่ 17 และหมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ซึ่งเดิมเป็นหมู่บ้านเดียวกัน

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์พร้อมกับพระครูโพนเสม็ด ในสมัยที่พระยาแสนเมืองยศอำนาจ พระครูโพนเสม็ดได้พาบรรดาลูกศิษย์และชาวลาวเวียงจันทน์อพยพมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2233 (พระธรรมราชานุวัตร, 2551 : 112) การอพยพมาครั้งนี้กลุ่มชนส่วนหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลจิวพันลำโสมสนุก หรืออำเภอบึงกาฬในปัจจุบัน อีกส่วนหนึ่งเดินทางไปยังเมืองจำปาศักดิ์พร้อมกับพระครูโพนเสม็ด ต่อมาเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรครองเมืองจำปาศักดิ์ ในปี พ.ศ. 2256 ได้ส่งเจ้าจันสุริวงส์ไปปกครองบ้านหลวงโพนสิม เมืองคันทบุรี (กรมศิลปากร, 2512 : 192-194) และในช่วง พ.ศ. 2310 เจ้ากินรีบุตรของเจ้าจันสุริวงส์ได้อพยพไปตั้งเมืองมุกดาหาร

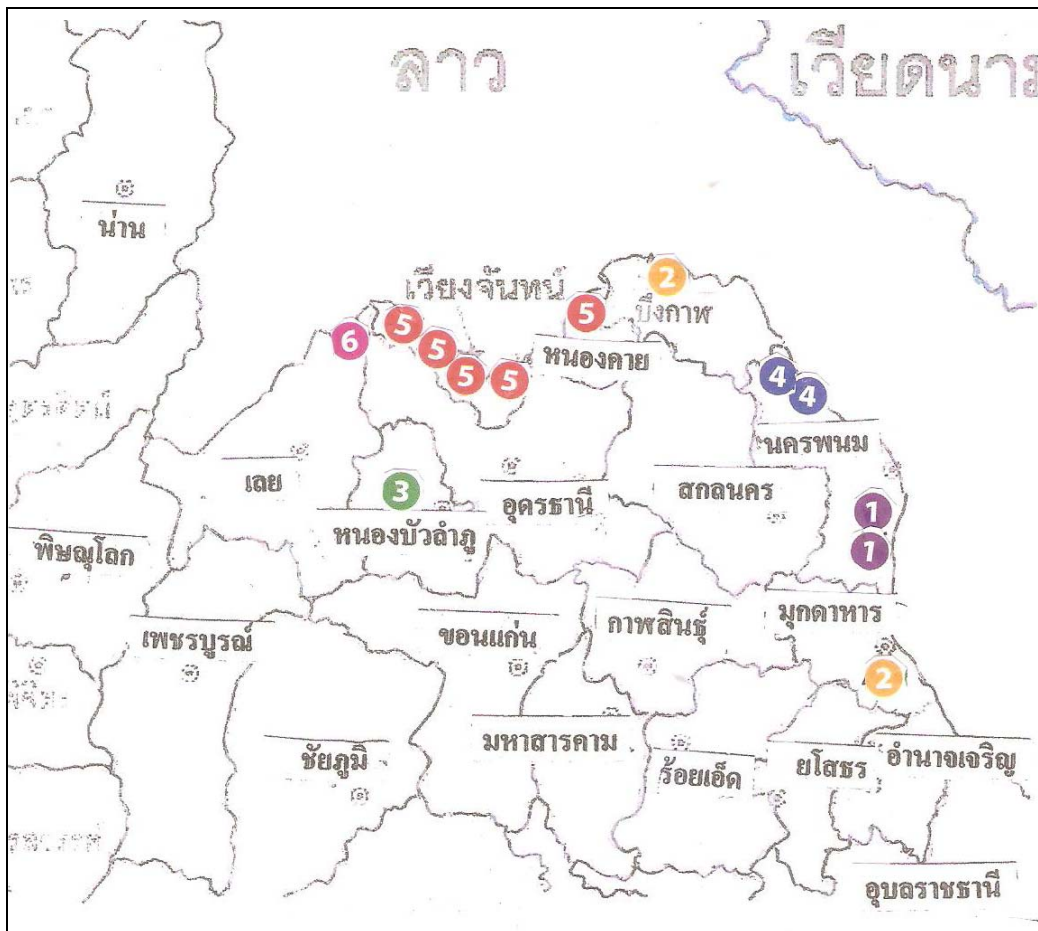
กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มชนที่อพยพจากเมืองเวียงจันทน์พร้อมกับพระวอ พระตา เนื่องจากมีปัญหาขัดแย้งกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ในช่วงปี พ.ศ. 2302-2314 (พระยาประมวญวิชาพล, 2482 : 35) กลุ่มชนดังกล่าวได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองหนองบัวลำภู

กลุ่มที่ 4 เป็นกลุ่มชนที่หนีสงครามจากเวียงจันทน์หลบซ่อนอยู่ตามป่า ต่อมาได้ตั้งเป็นหมู่บ้านและชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านแพงใต้ ในประวัติศาสตร์บอกเล่าไม่สามารถระบุยุคสมัยได้ พรหมมา เขียวขำ (สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552) กล่าวว่า บรรพบุรุษของตนพากันอพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์แล้วหลบซ่อนอยู่ในป่า ต่อมาได้ตั้งบ้านเรือนขึ้น และบ้านนาเขท่ากัเช่นเดียวกัน อำนวย บาจะ (สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552) กล่าวว่า บรรพบุรุษของตนอพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์แล้วพากันหลบซ่อนอยู่ในป่า ต่อมาได้ตั้งบ้านเรือนขึ้น ซึ่งทั้ง 2 ชุมชนน่าจะเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาในเวลาใกล้เคียงกันหรือร่วมสมัยกัน

กลุ่มที่ 5 เป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองหน้าด่านของเมืองเวียงจันทน์ กลุ่มชนดังกล่าวมีทั้งกลุ่มชนดั้งเดิมและกลุ่มชนที่อพยพหนีภัยสงครามมาจากเวียงจันทน์ หัวเมืองต่าง ๆ เหล่านี้จะได้รับผลกระทบจากการสงครามโดยตรง ดังนั้นเมื่อเกิดสงครามแต่ละครั้งจะทำให้ชาวลาวเวียงจันทน์ตามหัวเมืองเหล่านี้อพยพข้ามแม่น้ำโขงไปมาอยู่เนื่อง ๆ คือ เมืองพานพร้าวหรือศรีเชียงใหม่ ท่าบ่อ เวียงคุก หนองคาย และโพนพิสัย กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเหล่านี้ไม่สามารถระบุชัดเจนได้ว่าอพยพกันมาตั้งแต่เมื่อไร เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามเมืองเวียงจันทน์ซึ่งไม่ไกลมากนัก ชาวลาวเวียงจันทน์ที่ประสบปัญหาด้านสงครามสามารถอพยพข้ามไปข้ามมาได้ตลอดเวลา

กลุ่มที่ 6 เป็นกลุ่มชนที่อาศัยที่เมืองเชียงคาน จังหวัดเลย เดิมเมืองเชียงคานเป็นหัวเมืองของเมืองหลวงพระบาง เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่เมืองเวียงจันทน์ เมืองเชียงคานก็ยังคงมีความสำคัญต่อเมืองเวียงจันทน์เช่นเดียวกัน

จากการศึกษาข้อมูลจากพงศาวดารและประวัติศาสตร์บอกเล่าจะเห็นว่ากลุ่มชนต่าง ๆ ที่มีความเชื่อในตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางล้วนเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์เกือบทั้งสิ้น รวมทั้งชุมชนส่วนใหญ่ ก็เคยเป็นหัวเมืองหน้าด่านของเมืองเวียงจันทน์มาแต่สมัยล้านช้าง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำแผนผังเส้นทางการอพยพของกลุ่มชน และตารางแสดงชุมชนที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางกับการอพยพย้ายถิ่น ดังภาพแผนผังต่อไปนี้

ภาพที่ 16 ภาพแผนผังการตั้งฐานของกลุ่มชนที่มีตำนานเจ้าแม่สองนางตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

1 กลุ่มที่ 1	4 กลุ่มที่ 4
2 กลุ่มที่ 2	5 กลุ่มที่ 5
3 กลุ่มที่ 3	6 กลุ่มที่ 6

ตารางแสดงชุมชนที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางกับการอพยพย้ายถิ่น

ชุมชนที่มีศาลเจ้าแม่สองนาง	การอพยพของกลุ่มชน	ยุคสมัยที่อพยพ	ความสำคัญของชุมชน
1. ชุมชนวัดหอสองนาง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย	เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ตามหัวเมือง	-	เดิมเป็นหัวเมืองด้านซ้ายของเมืองหลวงพระบาง
2. ชุมชนอำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู	เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์พร้อมกับพระวอพระตา	ปี พ.ศ. 2302-2314	เดิมคือเมืองหนองบัวลำภูและเป็นหัวเมืองหน้าด่านของเวียงจันทน์มาก่อนที่พระวอพระตาจะอพยพมาตั้งเป็นเมือง
3. ชุมชนวัดกลาง ตำบลพานพร้าว อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย	เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมและผู้ที่ย้ายเข้ามาเนื่องจากภาวะสงคราม	ตำนานเจ้าแม่สองนางระบุว่าสร้างเจดีย์ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ปี พ.ศ. 2106	เดิมคือเมืองพานพร้าวและเป็นหัวเมืองหน้าด่านของเวียงจันทน์
4. ชุมชนห้วยมุง ตำบลท่าบ่อ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย	เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของเวียงจันทน์และผู้ที่ย้ายเข้ามาเนื่องจากภาวะสงคราม	-	เดิมเป็นบ้านท่าบ่อ ต่อมาเป็นเมืองท่าบ่อเป็นส่วนหนึ่งของเวียงจันทน์
5. ชุมชนบ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อพยพมาตั้งแต่ครั้งย้ายเมืองหลวงพระบางมาตั้งที่เวียงจันทน์และผู้ที่ย้ายเข้ามาเนื่องจากภาวะสงคราม	-	เดิมคือเมืองเวียงคุก เป็นหัวเมืองหน้าด่านของเวียงจันทน์

ชุมชนที่มีศาลเจ้าแม่ สองนาง	การอพยพของกลุ่มชน	ยุคสมัยที่อพยพ	ความสำคัญของ ชุมชน
6. ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัด หนองคาย	เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของ เวียงจันทน์และผู้ที่อยู่ เข้ามาเนื่องจากภาวะ สงคราม	-	เดิมคือเมืองหนองคาย และเป็นหัวเมืองหน้า ด่านของเวียงจันทน์
7. ชุมชนอำเภอ บึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ	เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจาก เวียงจันทน์พร้อมกับพระครู โพนเสม็ด	พระยาแสนเมือง ยี่ดออำนาจ ประมาณ ปี พ.ศ.2233	เมืองบึงกาฬเคย เป็น เมืองหน้าด่านของ เวียงจันทน์
8. ชุมชนวัดจอมนาง ตำบลจุมพล อำเภอ โพนพิสัยจังหวัด หนองคาย	เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของ เวียงจันทน์และผู้ที่อยู่ เข้ามาเนื่องจากภาวะ สงคราม	ตำนานเจ้าแม่ สองนางระบุว่า สมัยพระเจ้าไชย เชษฐาธิราช	เดิมคือเมืองปากห้วย หลวง ซึ่งเป็นหัวเมือง หน้าด่านสำคัญของ เวียงจันทน์
9. ชุมชนบ้านแพงใต้ ตำบลบ้านแพง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม	เป็นกลุ่มชนที่อพยพหนี สงครามมาจากเวียงจันทน์	-	เดิมเป็นหมู่บ้านเล็กๆ มีไม้ก่คร้วเรือน
10. ชุมชนบ้านนาเข ท่า ตำบลนาเข อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม	เป็นกลุ่มชนที่อพยพหนี สงครามมาจากเวียงจันทน์	-	เดิมเป็นหมู่บ้านเล็กๆ มีไม้ก่คร้วเรือน

ชุมชนที่มีศาลเจ้าแม่ สองนาง	การอพยพของกลุ่มชน	ยุคสมัยที่อพยพ	ความสำคัญของ ชุมชน
11. ชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม	เป็นกลุ่มชนข้าโอกาสที่ อพยพมาจากหลวงพระบาง และเวียงจันทน์	สมัยพระเจ้า โพธิสารราช (พ.ศ.2063-2093) และสมัยเจ้า ไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2093- 2115)	เดิมเป็นหมู่บ้านน้ำก่ำ
12.ชุมชนบ้านน้ำก่ำ หมู่ 10ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม	เป็นกลุ่มชนข้าโอกาสที่ อพยพมาจากหลวงพระบาง และเวียงจันทน์	สมัยพระเจ้า โพธิสารราช (พ.ศ.2063-2093) และสมัยเจ้า ไชยเชษฐาธิราช	เดิมเป็นหมู่บ้านน้ำก่ำ
13. ชุมชนอำเภอเมือง มุกดาหาร จังหวัด มุกดาหาร	เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจาก เวียงจันทน์มาอยู่เมืองจำปา ศักดิ์และอพยพมาอยู่บ้าน หลวงโพนสิมก่อนอพยพ ครัวเรือนมาตั้งเมือง มุกดาหาร	พระยาแสนเมือง ยี่ดออำนาจ ประมาณ ปี พ.ศ. 2233 พระครู โพนเสม็ดพา อพยพไปอยู่ จำปาศักดิ์ ต่อมา ประมาณปี พ.ศ. 2256 เจ้าสร้อย ศรีสมุทร พุทธางกูรครอง เมืองจำปาศักดิ์ แล้วส่งเจ้าจันสุริ วงศ์ไปปกครอง บ้านหลวงโพน สิม ต่อมาเจ้ากินรี (บุตร)ย้ายไปตั้ง	เดิมเป็นเมือง มุกดาหาร

		เมืองมุกดาหาร ประมาณปี พ.ศ. 2310	
--	--	--	--

จากการศึกษาความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางที่สัมพันธ์กับชุมชนพบว่า กลุ่มชนที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนที่อพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ การอพยพย้ายถิ่นไปจากเมืองเวียงจันทน์อันเนื่องมาจากสงครามมีครั้งสำคัญ ๆ หลายครั้ง ตั้งแต่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช มาจนถึงสมัยกบฏเจ้าอนุวงศ์ เหตุการณ์พระธิดาเรือล่มในการอพยพหนีสงครามจะมีเกือบทุกชุมชน อาจจะร่วมสมัยกัน หรือไม่ อย่างไร ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน คงมีเพียงแต่เรื่องเล่ามุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้นรายละเอียดที่สำคัญ ๆ ของตำนานจึงขาดหายไปบ้างจึงไม่สามารถหาข้อสรุปที่ชัดเจนได้ คงเป็นเพียงข้อสันนิษฐานได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

อย่างไรก็ตามความเชื่อดังกล่าวก็สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชนดังกล่าวเป็นกลุ่มชนที่มีถิ่นฐานบ้านเกิดเมืองนอนเดิมมาจากเวียงจันทน์เหมือน ๆ กัน และในบางกลุ่มอพยพมาในช่วงสมัยเดียวกัน จึงทำให้หลายชุมชนมีการติดต่อ ผูกพันกันเสมือนเครือญาติ มีความคิดความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางเหมือน ๆ กันเสมือนเป็นความทรงจำและความสำนึกร่วมของเหตุการณ์พระธิดาเรือล่มที่มีความเชื่อถือมาแต่ดั้งเดิมก่อนที่จะอพยพมาจากเวียงจันทน์ และเมื่ออพยพไปตั้งถิ่นฐาน ณ ที่แห่งใหม่ ความเชื่อดังกล่าวที่ติดตรึงอยู่ในความทรงจำมาโดยตลอดได้รำลึกถึงในยามที่ชีวิตต้องทุกข์ยาก หวาดกลัว และพลัดบ้านจากเมืองไปอยู่ต่างถิ่น ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางที่ฝังแน่นในจิตสำนึกของตน จึงเป็นสิ่งสำคัญหนึ่งเดียวที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความรู้สึกสงบ และปลอดภัยจากภัยอันตรายใดๆ ทั้งปวง กลุ่มชนที่หนีสงครามมาจากเวียงจันทน์จึงมักตั้งศาลเจ้าแม่สองนางขึ้นพร้อม ๆ กับการตั้งบ้านเรือนเพื่อเป็นหลักบ้านช่วยคุ้มครองลูกหลานในหมู่บ้านและชุมชน

2.5 พิธีกรรมเซ่นไหว้และบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ศาลเจ้าแม่สองนางในทุกชุมชนต่างก็ได้รับความเคารพ เชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์จากชาวบ้านไม่ต่างไปจากศาลเจ้าพ่อต่าง ๆ การบูชากราบไหว้ในระดับปัจเจกชน ชาวบ้านปฏิบัติกันเป็นปกติเกือบทุกวัน ถ้าเป็นเรื่องส่วนตัว ชาวบ้านก็จะบนบานขอพรให้คุ้มครองในขณะที่เดินทางไกล ขอให้อาการเจ็บป่วยหายเร็ววันขึ้น ถ้าสมัครงาน เกณฑ์ทหาร ของหาย หรืออื่น ๆ ชาวบ้านก็จะบนบานขอกันเอง ส่วนการแก้บนส่วนมากจะเน้นอาหารหวาน ผลไม้ พวงมาลัย ดอกไม้หอม และชุดแต่งกายเป็นหลัก

สำหรับพิธีกรรมในระดับชุมชนก็จะประกอบพิธีกรรมคล้าย ๆ กัน คือ เลี้ยงลง หรือเลี้ยง ก่อนฤดูกาลทำนาเพื่อทำนายฟ้า ฝน และผลผลิตทางเกษตรกรรม การเลี้ยงลง นิยมเลี้ยงในเดือน 6 ส่วนการเลี้ยงขึ้น เป็นการเลี้ยงหลังเก็บข้าวขึ้นเต้าแล้ว นิยมเลี้ยงในเดือน 2 หรือ เดือน 3 ของทุกปี ผู้ที่ประกอบพิธีกรรมโดยมากเป็นจำ หรือบางที่เรียก กว๋านจำ การเลี้ยงลงและเลี้ยงขึ้น นิยมเลี้ยงด้วยไก่ อาหารหวาน และผลไม้ ที่มีไก่ต้มเป็นเครื่องจัดเลี้ยงเพราะจะต้องมีการทำนาย ฟ้า ฝน และความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยพิจารณาจากกระดูกางไก่ ถ้ากระดูก ากไก่เรียวงอนเสมอกัน เชื่อว่าปีนั้น น้ำฝนจะอุดมสมบูรณ์ ถ้าหากว่ากระดูกางไก่เรียวงอนขึ้นไป คนละด้านไม่สวยงาม เชื่อว่าปีนั้นจะแห้งแล้งไม่อุดมสมบูรณ์

ในบางศาลที่มีตำนานเล่าว่าพบเห็นเจ้าแม่สองนาง หรือเรือล่มในวันใด ก็จะถือเอาวันนั้น เป็นวันสำคัญในการจัดเลี้ยง หรือบวงสรวงประจำปี ได้แก่ การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางที่อำเภอ ท่าบ่อ ถือเอาวันที่ 2 ของเดือน 9 เป็นวันบวงสรวง ที่ชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหาร ถือเอาวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันบวงสรวงประจำปี เพราะเชื่อว่าเป็นวันที่เจ้าแม่สองนางมาปรากฏตัวให้ ชาวเมืองได้เห็นแล้วมีการตั้งศาลให้ การบวงสรวงประจำปีที่ศาลเจ้าแม่สองนางที่ชุมชนวัดหยา โศก จังหวัดหนองคาย และชุมชนเมืองมุกดาหาร มีการตั้งผามหรือปะรำพิธี และลงเทียน เจ้าแม่ สองนางโดยนางเทียนทุกปี สำหรับชุมชนที่จัดพิธีเลี้ยงอย่างยิ่งใหญ่ มีการลงเทียน ฟ้อนรำ กัน ตลอดทั้งวัน ตั้งแต่ เวลา 9.00 น. ไปจนถึง เวลา 16.00 น. โดยประมาณ คือชุมชนเมือง มุกดาหาร การถวายเครื่องเซ่นสำหรับเจ้าแม่สองนาง มักเป็นอาหารหวาน ผลไม้ มากกว่าอาหาร คาว เพราะเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็น “เทพ” ส่วนไก่เตรียมไว้ถวายเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองซึ่งเป็นหลัก เมืองเก่า เพื่อใช้เสี่ยงทายตามธรรมเนียมพิธีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ

ตารางแสดงการประกอบพิธีกรรม บวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ชุมชน	ระดับพิธีกรรม	วัน / เวลา ประกอบ พิธีกรรม	ความเชื่อ	เครื่องเซ่นไหว้
1. หอเจ้าแม่ สองนาง วัดหอสองนาง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย	ความเชื่อระดับ ปัจเจก	-	เมื่อเดินทางผ่านจะ ขอพร เชื่อว่าเจ้าแม่ สองนางจะคุ้มครอง ให้เดินทาง ปลอดภัย	-
2. หอเจ้าแม่ สองนางริมบึง หนองบัวลำภู อำเภอ หนองบัวลำภู จังหวัด หนองบัวลำภู	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	เดือน 6 หลัง วันขึ้น 4-6 ค่ำ ที่ ไม่ใช่วันพระ เดือนขึ้นเดือน อ้าย หลังการ เก็บเกี่ยว	มีพิธีกรรมเลี้ยงผี ระดับชุมชน เชื่อว่า จะช่วยปกป้อง คุ้มครองชุมชนให้ เป็นสุข และเกิด ความอุดมสมบูรณ์	เหล้า ไข่ อาหาร หวาน
3. เจดีย์ศรี สองนาง วัดกลาง ตำบล พานพร้าว อำเภอศรี เชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย	ความเชื่อระดับ ปัจเจก	-	เชื่อว่าเจ้าแม่สอง นางเป็นเจ้าของ เมืองเชียงใหม่	-

ชุมชน	ระดับพิธีกรรม	วัน / เวลา ประกอบ พิธีกรรม	ความเชื่อ	เครื่องเซ่นไหว้
4. หอเจ้าแม่สองนาง ตำบลท่าบ่อ อำเภوتاบ่อ จังหวัดหนองคาย	พิธีกรรมระดับชุมชน	บวงสรวงประจำปี วันที่ 2 ของเดือน 9 เชื่อว่าเป็นวันที่เจ้าแม่สองนางเรือล่มเสียชีวิต	เชื่อว่าจะช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชนให้เป็นสุข และเกิดความอุดมสมบูรณ์	บวงสรวงด้วย หมู เป็ด ไก่ อาหารหวาน ผลไม้
5. เจ้าแม่สองนาง บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	ความเชื่อระดับปัจเจก	ทุกวันศีลวันพระ	เชื่อว่าเจ้าแม่สองนางคุ้มครองตน	ถวายอาหารหวาน และผลไม้
6. ศาลเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	พิธีกรรมระดับชุมชน	บวงสรวงประจำปี เดือน 7 หลังงานบุญบั้งไฟ 1 สัปดาห์	เชื่อว่าจะช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งอวมงคล ปกป้องคุ้มครองชุมชนให้เป็นสุข และเกิดความอุดมสมบูรณ์	เหล้า ไห่ ไก่ตัว มะพร้าวอ่อน อาหารหวาน ผลไม้
7. ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ	พิธีกรรมระดับชุมชน	เลี้ยงลง เดือน 6 หลังเลี้ยงเจ้าปู่ผ้าขาว 1 วัน เลี้ยงขึ้นเดือนอ้าย วันขึ้น 2-3 ค่ำ หลังเลี้ยงเจ้าปู่ผ้าขาว	เชื่อว่าจะช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งอวมงคล ปกป้องคุ้มครองชุมชนให้เป็นสุข และเกิดความอุดมสมบูรณ์	เหล้า หมาก พลุ ไก่ต้ม อาหารหวาน

ชุมชน	ระดับพิธีกรรม	วัน / เวลา ประกอบ พิธีกรรม	ความเชื่อ	เครื่องเซ่นไหว้
8. หอเจ้าแม่ สองนาง วัดจอมนาง ตำบลจุมพล อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย	ความเชื่อระดับ ปัจเจก	-	เชื่อว่าเจ้าแม่ สองนางช่วยเหลือ และคุ้มครองคนได้	-
9. ศาลเจ้าแม่ สองนาง บ้านแพงใต้ ตำบลบ้านแพง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	เลี้ยงลง เดือน 6 ก่อน ลงนา เลี้ยงขึ้น เดือน 12 หลังข้าว ขึ้นแล้ว	เชื่อว่าจะช่วยขจัด ปัดเป่าสิ่งอวมงคล ปกป้องคุ้มครอง ชุมชนให้เป็นสุข และเกิดความอุดม สมบูรณ์	เหล้า 4 ไห ไก่ 4 ตัว หมาก พลุ อาหารหวาน
10.ศาลเจ้าแม่ สองนาง บ้านนาเขท่า ตำบลนาเข อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	เลี้ยงลง เดือน 6 ก่อนลงนา เลี้ยงขึ้น เดือน 12 หลังข้าว ขึ้นแล้ว	เชื่อว่าจะช่วยขจัด ปัดเป่าสิ่งอวมงคล ปกป้องคุ้มครอง ชุมชนให้เป็นสุข และเกิดความอุดม สมบูรณ์	เหล้า 4 ไห ไก่ 4 ตัว หมาก พลุ สำหรับผีปูด อาหารหวาน สำหรับเจ้าแม่ สองนาง
11.ศาลเจ้าแม่ สองนาง บ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	เลี้ยงลง เดือน 6 ก่อนลงนา เลี้ยงขึ้น เดือน ยี่ หลังข้าวขึ้น แล้ว	เชื่อว่าจะช่วยขจัด ปัดเป่าสิ่งอวมงคล ปกป้องคุ้มครอง ชุมชนให้เป็นสุข และเกิดความอุดม สมบูรณ์	เหล้า ไห ไก่ตัว หมาก พลุ อาหาร หวาน และ ดอกบัว(ปลัดจิก)

ชุมชน	ระดับพิธีกรรม	วัน / เวลา ประกอบ พิธีกรรม	ความเชื่อ	เครื่องเซ่นไหว้
12.ศาลเจ้าแม่ สองนาง บ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	เดือน เดือน 6 ก่อนลงนา เดือน เดือน 3 หลังข้าว ขึ้นแล้ว	เชื่อว่าจะช่วยขจัด ปัดเป่าสิ่งอวมงคล ปกป้องคุ้มครอง ชุมชนให้เป็นสุข และเกิดความสุข สมบูรณ์	เหล้า ไก่ตัว หมาก 2 คำ กอกยา 2 กอก อาหารหวาน และดอกบัว (ปลัดจิก)
13.ศาลเจ้าแม่ สองนาง ชุมชนเมือง มุกดาหาร อำเภอ เมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	บวงสรวง ประจำปี ใน วันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ทุกปี	เชื่อว่าจะช่วยขจัด ปัดเป่าสิ่งอวมงคล ปกป้องคุ้มครอง ชุมชนให้เป็นสุข และเกิดความสุข สมบูรณ์	เหล้า ไก่ น้ำหวาน หมาก พลู อาหารหวาน ผลไม้
	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	ประเพณีส่าง เฮือ ระหว่าง ขึ้น 13 -15 ค่ำ เดือน 11 ทุกปี	บูชาผีน้ำ พญานาค และบรรพบุรุษ เพื่อให้คุ้มครอง ชุมชนและเกิด ความสุขสมบูรณ์	เหล้า หมาก พลู บุหรี อาหาร หวาน ผลไม้
	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	ทำบุญวัน สงกรานต์ และถวาย เครื่อง บรรณาการ ระหว่างวันที่ 13 -15 เมษายน ทุกปี	ทำบุญอุทิศส่วน กุศลให้เจ้าแม่สอง นางและบรรพบุรุษ ผู้ว่าฯ ถวายเครื่อง บรรณาการ	เหล้า น้ำดื่ม น้ำหวาน หมาก พลู บุหรี และ อาหารหวานคาว
	พิธีกรรมระดับ ชุมชน	ถวายเครื่อง บรรณาการ	ถวายเครื่อง บรรณาการแด่องค์	ข้าวสาร อาหารแห้ง

		แด่องค์พระ ธาตุนม ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ของ ทุกปี	พระธาตุนม	ผลไม้
--	--	---	-----------	-------

สรุปการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นการบวงสรวงผีฝ่ายผู้หญิง ซึ่งในบางชุมชนอาจจะปฏิบัติหลังจากเลี้ยงผีฝ่ายชาย หรือเจ้าพ่อ ที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองเก่ามาก่อน แต่ในจิตสำนึกของชาวบ้านมิได้คิดว่า เจ้าแม่สองนางมีความสำคัญน้อยกว่าเจ้าพ่อ ชาวบ้านอธิบายว่าเป็นธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ จากตำนานเจ้าแม่สองนางเกือบทุกสำนวน กล่าวว่าเจ้าแม่สองนางล้วนเป็นธิดาของกษัตริย์ และเจ้าเมืองในสมัยล้านช้างซึ่งเป็นผู้หญิงสูงศักดิ์ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือเสมอเหมือนกษัตริย์หรือเจ้าเมืองเช่นกัน ศาลเจ้าแม่สองนางจึงเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นที่พักพิงเพื่อผ่อนคลายความทุกข์ยาก ความหวาดกลัวจากภัยสงครามที่บรรพบุรุษของพวกเขาประสบมาแต่สมัยพลัดบ้านจากเมืองมา ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางสามารถปกป้องคุ้มครองบรรพบุรุษและพวกตนให้ผ่านพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงมาได้ด้วยดี ทำให้ชุมชนของพวกเขาสัมผัสกับสันติสุข และความอุดมสมบูรณ์สืบมาตราบนานเท่าทุกวันนี้ ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางและพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ จึงดำรงอยู่ และหยั่งรากฝังลึกในจิตสำนึกของชาวบ้านอยู่เสมอมา อีกทั้งยังมีจำ กว้านจำ และนางเทียมที่คอยเป็นผู้สืบทอดพิธีปฏิบัติจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง และผ่านมาหลายชั่วอายุคน ลักษณะดังกล่าวช่วยเน้นย้ำให้เห็นว่าเจ้าแม่สองนางมีความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญไม่ต่างไปจากเจ้าพ่อที่มีอยู่ในชุมชนต่าง ๆ เช่นกัน

บทที่ 3

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางจังหวัดมุกดาหาร

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางในชุมชนเมืองมุกดาหารมีความสำคัญต่อชาวเมืองมุกดาหารอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นพิธีกรรมเก่าแก่ที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ครั้งตั้งเมืองมุกดาหาร พิธีกรรมพิธีทุก ๆ พิธีล้วนเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของตน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ปฏิบัติเพื่อเป็นการร้องขอให้วิญญาณบรรพบุรุษช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานและชุมชนให้ประสบแต่ความสุขความเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งลดบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชุมชนอีกด้วย และผู้ที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนเป็นลูกหลานเชื้อสายเจ้าเมืองมุกดาหารทั้งสิ้น ถือเป็นหน้าที่หลักสำคัญที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและมีการสืบทอดกันมาทางสายตระกูลหลายชั่วอายุคน ซึ่งในรอบ 1 ปี จะต้องประกอบพิธีกรรมสำคัญ 4 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี พิธีสว่างเฮือประจำปี พิธีทำบุญวันสงกรานต์และการถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการต่อองค์พระธาตุพนม ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงพิธีกรรมและขั้นตอนของพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างละเอียดตามลำดับ ดังนี้

3.1 พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี

พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปีของชุมชนเมืองมุกดาหารจัดในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ซึ่งเชื่อว่าเป็นวันที่มีคนได้ยินเสียงร้องไห้หรือวิญญาณของเจ้าแม่สองนางปรากฏให้คนได้รู้เห็นและตั้งศาลไว้ในเวลาต่อมา

ชาวเมืองมุกดาหารมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนาง จึงมีการจัดพิธีกรรมบวงสรวงเพื่อเชิญวิญญาณให้ลงมาเยี่ยมเยือนลูกหลานทุกปี พิธีบวงสรวงดังกล่าวมีความสำคัญยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นการบวงสรวงบรรพบุรุษแล้ว ยังเชื่อว่าพิธีกรรมดังกล่าวจะนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขร่มเย็นให้แก่ชาวบ้านและบ้านเมือง ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงจึงต้องมีการเตรียมองค์ประกอบและมีขั้นตอนสำคัญด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.1.1 ผู้ประกอบพิธีกรรม

ผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางมีทั้งกลุ่มนางเทียมเจ้าแม่สองนาง ที่เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองมุกดาหาร นักดนตรี นางเทียมเจ้าพ่อ และเจ้าแม่บริวาร และบรรดาลูกศิษย์ที่มาคอยเข้าเฝ้าและถวายเครื่องสักการะ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

3.1.1.1 นางเทียม จ้ำ นางเปียงและเจ้าโคตรของเจ้าแม่สองนาง

กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่นางเทียม จ้ำ นางเปียงและเจ้าโคตร ในพิธีกรรม บวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองมุกดาหารโดยตรง ได้แก่

นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย อายุ 65 ปี อาชีพค้าขาย เป็นนางเทียมหรือร่างทรงเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ซึ่งเป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองมุกดาหาร รับหน้าที่เป็นนางเทียมมาตั้งแต่ อายุ 52 ปี รวม 13 ปี นางเทียมคนแรกชื่อ นางเทียบ แสนวิเศษ คนที่ 2 นางคุณ บำรุงสวัสดิ์ คนที่ 3 นางประยงค์ โภททรัพย์ และนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นคนที่ 4 แต่เป็นคนทีสืบทอดมาจากสายจ้ำที่เจ้าแม่สองนางเลือกให้มาเป็นนางเทียม นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นเชื้อสายเดียวกันกับเจ้าเมือง “ ต้นตระกูลจันทรสาขา ” แต่สืบเชื้อสายมาจากสายสกุล “ สวัสดิ์วงศ์ไชย ” นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย (สัมภาษณ์ , 15 พฤษภาคม 2552) กล่าวว่า “ในสมัยที่มีการตั้งนามสกุล ผู้ที่อยู่ในคุ้มเจ้าเมืองจะใช้นามสกุล “จันทรสาขา” ซึ่งมีจำนวนมาก ผู้ที่อยู่นอกหอโองหรือคุ้มเจ้าเมืองที่เป็นเครือญาติกันเห็นว่ามีคนใช้นามสกุล “จันทรสาขา” มากแล้ว บรรพบุรุษของตนจึงขอใช้นามสกุล “ สวัสดิ์วงศ์ไชย ”

นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย ได้แต่งงานกับนายเทียนชัย เทียนลัคณานนท์ ซึ่งเป็นคนจีนมีอาชีพค้าขายอยู่ในเมืองมุกดาหาร เมื่อแต่งงานกันแล้วได้ให้สามีเปลี่ยนนามสกุล มาใช้นามสกุล “ สวัสดิ์วงศ์ไชย ” เช่นเดียวกับตนเพราะถือว่าสายสกุลดังกล่าวเป็นตระกูลเดียวกันกับเจ้าเมืองมุกดาหารมาแต่โบราณ มีความสำคัญและเป็นทีเคารพนับถือของผู้คนในสังคมเมืองมุกดาหาร

ภาพที่ 17 นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย

นายประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย อายุ 61 ปี เป็นจำ อดีตเคยเป็นข้าราชการ
ตำรวจ แต่ลาออกจากราชการมารับหน้าที่เป็นจำมาตั้งแต่อายุ 50 ปี รวม 10 ปี สืบทอดหน้าที่จำ
เป็นคนที่ 5 จำคนที่ 1 นายอ้น สวัสดิ์วงศ์ไชย คนที่ 2 นายมิ่ง โทณฑาทา คนที่ 3 นายฉลก
สวัสดิ์วงศ์ไชย และคนที่ 4 นายพร สวัสดิ์วงศ์ไชย ทั้งหมดเสียชีวิตแล้ว จำแต่ละคนเป็นคนใน
สายตระกูลเดียวกันที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารโดยตรง

ภาพที่ 18 นายประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย

นางทองสุข ปริบุญโญ อายุ 84 ปี ทำหน้าที่แทนนางเปียงเปื้องขวา
เป็นข้าราชการครูปลดเกษียณ ทำหน้าที่แทนนางเปียงมาตั้งแต่อายุ 79 ปี รวม 5 ปี นางเป็
งเปื้องขวาคนแรก คือ นางทองบูน บำรุงสวัสดิ์ (สวัสดิ์วงศ์ไชย) คนที่ 2 นางกาศอัมพร สุริยา
ชัยวัฒน์ แต่ละคนเป็นเครือญาติที่สืบเชื้อสายมาจากสายตระกูลของเจ้าเมืองมุกดาหารเช่นเดียวกัน
นางเปียงเปื้องขวามีหน้าที่จัดเครื่องทรง และแต่งตัวให้เจ้าแม่สองนาง

ภาพที่ 19 นางทองสุข ปรินุญโญ

นางอรรณณ เชื้อหาญ อายุ 82 ปี เป็นนางเปียงเบื่องซ้าย เป็นข้าราชการครูปลดเกษียณ เป็นนางเปียงมาตั้งแต่อายุ 76 ปี รวม 6 ปี ก่อนที่จะได้รับเลือกเป็นนางเปียงเบื่องซ้าย นางอรรณณ เชื้อหาญทำหน้าที่แทนนางเปียงที่เสียชีวิตไปอยู่ประมาณ 4 ปี ก่อนที่จะได้รับเลือกในปี พ.ศ. 2553 ผู้ที่เคยรับหน้านางเปียงเบื่องซ้าย คนแรกคือ นางแพง คนที่ 2 นางหมูน กรณวงศ์ (เป็นป้าของนางอรรณณ เชื้อหาญ) คนที่ 3 นางบุญมี กรณวงศ์ (เป็นลูกของนางหมูน กรณวงศ์) คนที่ 4 นางแหว โทณฑา (เป็นลูกของนายมั่ง โทณฑา ซึ่งเป็นจำคนที่ 2) และตนเองรับหน้าที่นางเปียงคนที่ 5 แต่ละคนก็เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองมุกดาหาร เช่นเดียวกัน นางเปียงเบื่องซ้ายมีหน้าที่จัดขัน 5 ประกอบด้วย เทียนขาว 5 คู่ ดอกไม้สีขาว 10 ดอก ขัน 8 ประกอบด้วย เทียนขาว 8 คู่ ดอกไม้สีขาว 16 ดอก และแต่งขันคายนหรือขันครุฑที่เตรียมไว้เพื่อประกอบพิธีลงเทียน บายศรีปากชาม และหมากเบ็งที่ทำด้วยใบตองลักษณะคล้ายบายศรีแต่อันเล็กสูงประมาณ 6-8 นิ้ว ซึ่งเป็นเครื่องบูชาเจ้าแม่สองนาง

ภาพที่ 20 นางอรวรรณ เชื้อหาญ (นางเปียงเมืองซ้าย)

นายสีมา จันทรสาขา อายุ 87 ปี ข้าราชการเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ปลดเกษียณ เป็นหลานของท้าวแสง หรือพระจันทรเทพสุริยวงษา (แสง จันทรสาขา) เจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 8 นายสีมา จันทรสาขา เป็นผู้อาวุโสในสายตระกูล “จันทรสาขา” ที่ชาวเมืองมุกดาหารเคารพนับถือ และถือว่าเป็นบุคคลสำคัญในสังคมเมืองมุกดาหาร นายสีมา จันทรสาขา ได้มาร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปีในฐานะ “เจ้าโคตร” แต่เดิมหลวงพิทักษ์พนมเขต (สีห์ จันทรสาขา) ซึ่งเป็นบุตรของพระยาศรีวงษ์ประวัติ (เมฆ จันทรสาขา) เจ้าเมืองมุกดาหารที่ 7 ได้มาร่วมพิธีกรรมบวงสรวงและนั่งเป็น “เจ้าโคตร” จนกระทั่งเสียชีวิตไปในปี พ.ศ. 2512 หลังจากนั้นก็ไม่มีใครมานั่งร่วมพิธีบวงสรวงอีก จนกระทั่งนายสีมา จันทรสาขา ได้เข้าร่วมพิธีกรรมและนั่งในตำแหน่ง “เจ้าโคตร” แทนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 มาจนถึงปัจจุบัน เพราะถือว่าตนเป็นผู้อาวุโสของสายตระกูลเจ้าเมือง เป็นตัวแทนของเจ้าเมืองเก่าที่ต้องมาพบปะกับวิญญานบรรพบุรุษประจำปี และยังเป็นโอกาสสำคัญที่จะแสดงตนแก่บรรดาลูกหลานรุ่นใหม่ให้รู้จักในฐานะเจ้าโคตรหรือผู้อาวุโสของสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหารอีกด้วย

ภาพที่ 21 นายสีมา จันทรสาขา

3.1.1.2 นางเทียมและนางเปียงของเจ้าพ่อ เจ้าแม่ บริวาร

นางเทียมเจ้าพ่อและเจ้าแม่บริวารหรือทหารติดตามเจ้าแม่สองนาง และนางเปียง รวมมี 4 คน ซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชนวัดศรีมงคลเหนือและชุมชนบ้านนาโป้ ชุมชนดังกล่าวมีทั้งชาวไทยอีสาน กลุ่มข่า (ปัจจุบันเป็นไทยอีสาน) และชาวเวียคนามอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก นางเทียมของเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวารของเจ้าแม่สองนาง มีดังนี้

นางดอกกล้า จารุดัน อายุ 72 ปี อาชีพทำนา เป็นนางเทียมของเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา ซึ่งเป็นทหารบริวารของเจ้าแม่สองนาง มีศาลตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของนางแถว คำจันทร์ นางเทียมคนก่อนที่เสียชีวิตไปแล้วและเป็นพี่สาวของนางดอกกล้า จารุดันซึ่งเป็นนางเทียมคนปัจจุบัน รับเป็นนางเทียมมาตั้งแต่ อายุ 68 ปี รวม 4 ปี

ภาพที่ 22 นางดอกกล้า จารุดัน

นางแจ่มจันทร์ เหมแดง อายุ 63 ปี เป็นบุตรของนางแถว คำจันทร์ (นางเทียมที่เสียชีวิตไปแล้ว) นางแจ่มจันทร์ มีอาชีพทำนาและค้าขาย เป็นนางเปียงมาตั้งแต่นางแถว คำจันทร์ ยังมีชีวิตอยู่ ต่อมานางดอกกล้า จารุตัน ซึ่งเป็นน้ำ รับหน้าที่เป็นนางเทียมสืบต่อจากพี่สาว นางแจ่มจันทร์ ก็ยังคงทำหน้าที่นางเปียงให้กับน้ำสืบต่อมา โดยมีหน้าที่แต่งขัน 5 ชั้น ภาย บายศรี หมากเบ็ง ตลอดจนจัดเครื่องแต่งกายให้แก่เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก หลวงวิชาและเจ้ากรมหัว ในเวลาที่ไปร่วมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง

ภาพที่ 23 นางแจ่มจันทร์ เหมแดง

นางเพ็ญโสภา พรหมเมือง อายุ 47 ปี อาชีพค้าขายอยู่ฝั่งลาว เป็นนางเทียมของเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวคอน มีศาลตั้งอยู่ที่ชุมชนวัดศรีมงคลเหนือ อยู่ในบริเวณบ้านของนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง นางเพ็ญโสภา พรหมเมืองเป็นนางเทียมสืบทอดมาจากนางเกลี้ยง พรหมเมือง (มารดา) ซึ่งเสียชีวิตไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 นางเพ็ญโสภา พรหมเมือง รับเป็นนางเทียมมาตั้งแต่อายุ 42 ปี รวม 5 ปี

ภาพที่ 24 นางเพ็ญโสภา พรหมเมือง

นางพัน จันถม เป็นนางเทียมของเจ้าแม่เวินซิว มีศาลอยู่ปากห้วยมุก ในชุมชนหน้าวัดศรีมงคลเหนือ นางพัน จันถม รับหน้าที่นางเทียมต่อจากนางวัน ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข่า เมื่อร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะไม่ลงเทียมแต่ไปทำหน้าที่เป็นนางเปียงให้แก่เจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน มีหน้าที่ จัดขัน 5 ขันคาย บายศรี และหมากเบ็ง ตลอดจนเตรียมเครื่องแต่งตัวให้เจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน ในขณะที่ร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง เสียชีวิตเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2551 อายุ 87 ปี ปัจจุบันเจ้าแม่สองนางยังไม่ได้เลือกใครเป็นนางเทียมเจ้าแม่เวินซิวแทนนางพัน จันถม

ภาพที่ 25 นางพัน จันถม

3.1.1.3 นักดนตรี

นักดนตรีหรือชาวบ้านเรียกว่า “ หมอผ้า ” มีหน้าที่ตีกลองคຸ້ມเป็นกลองหຸ້ມสองหน้าใบเล็กและตື້ນ จำนวน 2 ใบ และ ฆື່ງ 1 ใบ แต่เดิมเคยมีหมอแคนเป่าแคนประกอบพิธีบวงสรวงด้วย แต่ในปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอด นักดนตรีเป็นลูกหลานและมีเชื้อสายของเจ้าเมืองเช่นเดียวกัน ได้แก่ นายเกียรติ เลกวาง อายุ 47 ปี นายวิเชียร ยอดสิงห์ อายุ 47 ปี นายประวัตติ สวัสดิ์วงศ์ไชย อายุ 34 ปี นายกิจจันนัส อุตุนันท์ อายุ 28 ปี นายฤทธิรงค์ พิบูลย์ อายุ 25 ปี และนายจิรศักดิ์ ไตรราช อายุ 15 ปี

นักดนตรีต้องมีจำนวนหลายคน เพราะพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะต้องตีกลองและฆື່ງตลอดทั้งวันตั้งแต่เริ่มบวงสรวง เวลาประมาณ 9.00 น. ถึง 16.00 น. นักดนตรีจึงต้องสลับผลัดเปลี่ยนกันไปตลอดทั้งวันอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะเสร็จสิ้นพิธี

3.1.1.4 ลูกศิษย์ที่มาคอยเข้าเฝ้าและถวายเครื่องสักการะ

บรรดาลูกศิษย์ที่มาคอยเข้าเฝ้าและถวายเครื่องสักการะ เป็นคนกลุ่มใหญ่ที่สลับผลัดเปลี่ยนกันมาทั้งวัน มีทั้งกลุ่มคนไทย ชาวจีน เวียดนาม ผู้ไทย ข่า (ปัจจุบันเป็นชาวไทยอีสานในเขตอำเภอเมืองมุกดาหาร) และคนลาวจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

ภาพที่ 26 ลูกศิษย์ที่มาคอยเข้าเฝ้าและถวายเครื่องสักการะ

3.1.2. ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง

การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นพิธีกรรมสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวเมืองมุกดาหารอย่างยิ่ง เพราะพิธีกรรมดังกล่าววิญญูณของบรรพบุรุษจะลงมาพบปะบรรดาลูกหลาน การประกอบพิธีกรรมจึงมีขั้นตอนสำคัญหลายขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมวัตถุสิ่งของเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น ซึ่งจะต้องถูกต้องตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ

หากเตรียมไม่ถูกต้องในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็อาจทำให้วิญญานของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวารไม่มาลง ขั้นตอนต่างๆ ในการประกอบพิธีกรรมมี 5 ขั้นตอน ดังนี้

3.1.2.1 การเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น

นางเทียม นางเปียง และเครือญาติจะเป็นฝ่ายเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น เจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร แถน และวิญญานบรรพบุรุษ รวมทั้งเครื่องกาย ชั้น 5 ชั้น 8 บายศรี หมากเบ็ง และขันเชิญเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร ให้เสร็จภายในวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 6

3.1.2.1.1 เครื่องแต่งขันคาย

ขันคายหรือขันบูชาครูประกอบด้วยเทียนชนิดต่าง ๆ ข้าวสาร (ข้าวเหนียว) ไข่ไก่ กรวยใบตอง จัดไว้เป็นชุดตั้งในชามตราไก่ใบใหญ่ เตรียมไว้ 3 ชุด และสิ่งของอื่นๆ ที่ใช้ในพิธีที่ลงเทียม ดังนี้

เทียน ประกอบด้วยเทียนขนาดต่าง ๆ ซึ่งต้องพันขึ้นใหม่ด้วยขี้ผึ้งเดือน 5 ซึ่งนางเทียมจะต้องเตรียมไว้ให้พร้อมทุกปี ได้แก่

- **เทียนคืบ** ใช้แต่งขันคายบูชาเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ชุดละ 32 เล่ม จำนวน 2 ชุด

- **เทียนค่าคิง** ซึ่งวัดจากลิ้นปีจรดสะดือ เตรียมไว้แต่งขันคาย

- **เทียนเวียนหัว** ซึ่งวัดโดยนำเทียนมาขดรอบศีรษะ 1 รอบ จำนวน 10 เล่ม เพื่อนำมาขดเป็นวงแล้วใช้จุดบูชาเจ้าแม่สองนางในขณะที่ประกอบพิธีกรรมลงเทียม เทียนเวียนหัว จะต้องจุดต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มพิธีจนกระทั่งเสร็จสิ้นพิธี

- **เทียนปลายดาบ ปลายธนู** ใช้พันรอบปลายดาบ ปลายธนูแล้วจุดในขณะที่รำเบิกดาบเพื่อเป็นการตัดและส่งเคราะห์ให้หลุดพ้นจากบุคคลและบ้านเมือง

- **เทียนเล่มบาท** ใช้ 4 คู่ สำหรับแต่งขันคาย

- **เทียนหง่าหรือเทียนกึ่ง** ใช้เป็นอาวุธลักษณะคล้ายสามง่ามหรือตรีศูล มีครวมกับเทียน 32 เล่ม ด้วยด้ายมงคลหรือสายสิญจน์

ตาเหลวน้อย หรือตาเหลวอันเล็กๆ 2 อัน เตรียมไว้มีครวมกับเทียนกึ่ง และเทียน 32 เล่ม ซึ่งใช้แต่งขันคาย

ขันคาย คือ ขันไหว้ครูใช้ชามตราไก่ใบใหญ่

ข้าวสาร (ข้าวเหนียว) 3 กิโลกรัม ใส่ในขันคาย

ไข่ไก่คืบ 2 ฟอง ตั้งในขันคาย

เงินค่าครู มีเงินลาด (คล้ายเรือ) 1 อัน เงิน 6 บาท และเงินซ้อย
(สตางค์แดง) 1 อัน

ภาพที่ 27 ชั้นคายของนางเทียมทั้ง 3 คน

3.1.2.1.2 สิ่งของประกอบพิธีลงเทียมอื่น ๆ

ชั้นเชิญเจ้าแม่สองนาง เตรียมไว้ 2 ชุด ใช้เชิญเจ้าแม่ลงเทียม 1 ชุด และอีก 1 ชุด ตั้งไว้ที่โต๊ะเครื่องบวงสรวง ชั้นเชิญประกอบด้วย ชั้น 5 หมากเบ็ง 1 คู่ ซวายน้อย 1 ห้อง (กรวยใบตอง) 2 อัน คำหมาก 2 คำ และ รูป 9 ดอก

ชั้นเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง เตรียมไว้ 2 ชุด สำหรับเชิญลงเทียม 1 ชุด และตั้งไว้ที่โต๊ะเครื่องบวงสรวง อีก 1 ชุด ชั้นเชิญประกอบด้วย ชั้น 8 หมากเบ็ง 1 คู่ ซวายน้อย 2 ห้อง (กรวยใบตอง 2 กรวยคู่กัน) 2 คู่ กอกยา(ยาสูบ) หมาก 1 คำ รูป 9 ดอก

ชั้นเชิญเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา เตรียมไว้ 1 ชุด ใช้เชิญเจ้าพ่อลงเทียม ประกอบด้วย ชั้น 5 หมากเบ็ง 1 คู่ กอกยา(ยาสูบ) คำหมาก

ชั้นเชิญเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน ใช้เชิญเจ้าพ่อ เจ้าแม่ ลงเทียม ประกอบด้วย ชั้น 5 หมากเบ็ง 1 คู่ กอกยา(ยาสูบ) คำหมาก

บายศรี เตรียมไว้ 7 ชุด เป็นเครื่องบูชา จัดตั้งไว้ที่พื้นทีลงเทียม 3 ชุด และที่โต๊ะเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง 2 คู่

ผ้าฝ้าย สำหรับรองชั้นคาย กว้าง ยาว 1 เมตร

หมอนรองเครื่องคาย เป็นหมอนจิดสี่เหลี่ยม

ซวายน้อย (กรวยใบตอง) 32 อันใส่เทียนและดอกไม้ แต่งชั้น

คาย

ช่วย 2 ห้อง (กรวยใบตอง 2 ช่อง) ใส่เทียนและดอกไม้ แต่ง
ชั้นคาย

เครื่องทรงเจ้าแม่สองนางและเจ้าฟ้าฟามุงเมืองใส่พานเตรียมไว้
ด้านข้างเครื่องคาย

ดาบเสียดาย วางไว้บนพานเครื่องคาย (เครื่องคายของเจ้าแม่
สองนางและเจ้าพ่อฟามุงเมือง)

เหล้าขาว ตั้งไว้ใกล้ๆ ชั้นคาย 1 ขวด แก้ว 1 ใบ
ชั้นน้ำลอยดอกไม้หอม (ดอกมะลิ) และชั้นใบเล็ก 2 ใบ ตั้งไว้
ใกล้ๆ กับชั้นคาย

มะพร้าวอ่อน 2 คู่ ตั้งในพื้นที่ลงเทียนของเจ้าแม่สองนาง 1 คู่
และที่โต๊ะเครื่องเช่น 1 คู่

กระโถน 1 ใบ ตั้งในพื้นที่ลงเทียน

บายศรีเทพ มีลักษณะคล้ายหมากเบ็งแต่อันใหญ่ เตรียมไว้เป็น
เครื่องบูชา 4 คู่ ตั้งไว้ที่โต๊ะเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟามุงเมือง โต๊ะละ 2 คู่

กระทงลอยเคราะห์ ทำจากกาบกล้วยพับเป็นรูปทรงเรือ
สามเหลี่ยม และสี่เหลี่ยม รวม 3 อัน ก่อนที่จะนำเอากระทงลอยเคราะห์มาจัดไว้ที่ประรำพิธี
นางเทียม และบรรดาเครือญาติทุกคนจะตัดเล็บ หรือเส้นผม หรือนำข้าวเหนียวมาจุ่มตามตัวของ
ตนเพื่อเป็นการเอาเคราะห์ออกจากร่างกายแล้วทิ้งลงในกระทง เพื่อเป็นการลอยเคราะห์ให้แก่ตน

เครื่องเช่นที่โต๊ะใหญ่ ประกอบด้วย ไก่ 3 ตัว (ใช้เช่นเจ้าพ่อ
ฟามุงเมือง 2 ตัว และแกน 1 ตัว) ตั้งไว้ที่โต๊ะเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟามุงเมือง นอกจากจะเตรียม
ไว้เป็นเครื่องเช่นแล้วยังใช้ไก่เสียดายความอุดมสมบูรณ์ ทำนายฟ้าฝน ชะตาบ้านและชะตาเมือง
อีกด้วย มะพร้าวอ่อนที่โต๊ะเจ้าแม่สองนาง 1 คู่ โต๊ะเจ้าพ่อฟามุงเมือง 1 คู่ และ เช่นแกน 1 ลูก
กล้วยที่ละ 2 หวี ข้าวเหนียว น้ำดื่ม น้ำหวาน ที่โต๊ะเจ้าพ่อฟามุงเมือง 1 ชุด โต๊ะเจ้าแม่สองนาง
2 ชุด ขนมหวาน ผลไม้ อีก 2 ชุด วางไว้ที่โต๊ะเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางเท่านั้น ชาวบ้านเชื่อ
ว่าเจ้าแม่สองนางเป็นเทพ จึงถวายเฉพาะอาหารหวานเท่านั้น ไม่มีอาหารคาว

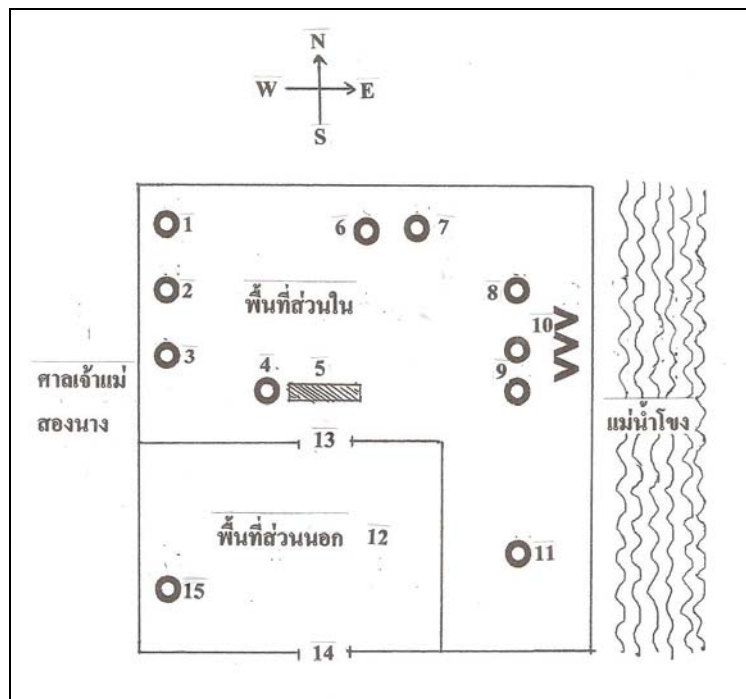
การเตรียมเครื่องเช่นต่าง ๆ จะไม่เตรียมไว้ก่อนล่วงหน้าหรือค้าง
คืนเพราะเชื่อว่าผีจากฝั่งลาวจะมากิน เครื่องเช่นจะกลายเป็นสิ่งเหลือเดน ซึ่งถ้านำมาเช่นวิญญาณ
เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อบรivar จะทำให้วิญญาณของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อบรivar ไม่มาลง
ฉะนั้นการเตรียมเครื่องเช่นจะต้องเตรียมตอนเช้ามีดก่อนถึงเวลาประกอบพิธีกรรมลงเทียน ซึ่งถือ
ว่าเป็นของใหม่จะทำให้เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อบรivarพอใจและมาลงเทียม

3.1.2.2 การจัดตำแหน่งบุคคลและจัดวางวัสดุสิ่งของในปะรำพิธี

การจัดเตรียมพื้นที่ปะรำพิธีเป็นหน้าที่ของเจ้า และบรรดาเครือญาติที่เป็นฝ่ายชาย การตกแต่งปะรำพิธีจะต้องเตรียมไว้ตั้งแต่วันขึ้น 10 เดือน 6 โดยเฉพาะตาแหลว หรือ แลลว และดอกไม้ประดับ จะต้องติดไว้โดยรอบปะรำพิธี

ปัจจุบันปะรำพิธีเป็นพื้นซีเมนต์ถาวรสร้างเชื่อมต่อจากหน้าศาลเจ้าแม่สองนางยื่นไปทางทิศตะวันออกติดกับริมฝั่งแม่น้ำโขง พื้นที่ปะรำพิธีมีขนาดกว้างยาว 18 x 20 เมตร มีหลังคาเฉพาะในส่วนที่ลงเทียมเท่านั้น พื้นที่ปะรำพิธีแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ส่วนใน เป็นพื้นที่ลงเทียมและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และเป็นพื้นที่เฉพาะของคนในสายตระกูลเจ้าเมืองเท่านั้น และพื้นที่ส่วนนอกเป็นพื้นที่สำหรับบรรดาลูกศิษย์ที่มาคอยเข้าเฝ้าและถวายเครื่องสักการะ แต่เจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่ออื่นๆ ได้แก่ เหล้า พวงมาลัยดอกไม้หอม น้ำหอม น้ำอบ การแบ่งอาณาเขตพื้นที่ส่วนในและส่วนนอกจะกั้นด้วยไม้ไผ่ หรือเชือกแล้วประดับด้วยแลลวอีกชั้นหนึ่งเพื่อป้องกันไม่ให้วิญญาณร้าย และคนนอกเข้ามาสู่พื้นที่พิธีชั้นใน พื้นที่ส่วนในจะเว้นช่องว่างเหมือนประตูชั้นในไว้ แต่ตั้งแผงอาวูชโบราณ กั้นขวางไว้ด้านในอีกชั้นหนึ่ง สำหรับโต๊ะเครื่องเซ่นจะต้องตั้งไว้ในที่โล่งแจ้งติดชายฝั่งแม่น้ำโขง การจัดวางวัสดุสิ่งของต่างๆ ในปะรำพิธีจะต้องจัดวางไว้ถูกต้องตามธรรมเนียมปฏิบัติที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ ดังแผนผังดังนี้

พื้นที่ปะรำพิธี

ภาพที่ 28 แผนผังปะรำพิธี

หมายเลข 1 ที่นั่งของนางสุตศากร สวัสดิ์วงศ์ไชย นางเทียมเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก หน้าศาลเจ้าแม่สองนาง และศาลเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองซึ่งตั้งอยู่ในทิศทางเดียวกัน และนั่งอยู่ตำแหน่งเหนือสุดเพราะถือว่าเป็นประธานพิธี ที่นั่งของนางสุตศากร สวัสดิ์วงศ์ไชย จะตั้งชันคายไว้ข้างหน้า มีคาบเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองวางไว้บนพานที่ตั้งชันคาย มีชัน 5 ชัน 8 เตรียมไว้สำหรับเชิญเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เทียนวง ใช้จุดตลอดพิธีลงเทียน พานเครื่องทรง บายศรี 1 ชุด ชันน้ำ เหล้าขาว น้ำดื่ม พานหมาก พลุบุหรี พวงมาลัย ดอกไม้หอม และกระโถน วางไว้ใกล้ ๆ นางเทียม

หมายเลข 2 ที่นั่งของนางดอกกล้า จารุตัน นางเทียมของเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา ซึ่งนั่งตรงกลางหรือทิศใต้รองจากเจ้าแม่สองนาง ใช้ชันคายเหมือนกัน แต่ไม่มีคาบ มีชัน 5 เตรียมไว้เชิญเจ้าพ่อ เทียนวง บายศรี 1 ชุด ชันน้ำ เหล้า น้ำดื่ม พวงมาลัย ดอกไม้หอม เครื่องทรงเป็นชุดของเจ้าพ่อแต่ละองค์ เทียนวง พร้อมชันเชิญเจ้าพ่อ

หมายเลข 3 เป็นที่นั่งของนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง ร่างเทียมของเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน(พญานาค) ชันคายเหมือนกับชันคายของเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก มีชัน 5 เตรียมไว้เชิญเจ้าพ่อ เทียนวง บายศรี 1 ชุด เหล้า น้ำดื่ม พวงมาลัย ดอกไม้หอม และเครื่องทรงของเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลืองและเจ้าพ่อหัวดอน

ภาพที่ 29 ที่นั่งลงเทียมของนางเทียมทั้ง 3 คน

หมายเลข 4 โองใส่หน้าที่ตัดมาจากแม่น้ำโขง พร้อมทั้งต้นไคร้ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่ตัดมาจากชายฝั่งโขง ใส่ไว้ในโอง ปริมาณน้ำในโองจะต้องใส่ให้เต็มเพื่อแสดงความอุดมสมบูรณ์ของน้ำในแม่น้ำโขง และฟ้าฝนประจำฤดูกาล

ภาพที่ 30 แผงอาวูทและโองน้ำ

หมายเลข 5 เป็นที่ตั้งแผงอาวูทโบราณ ประกอบด้วย ทวน ดาบ หอก ปืน หน้าไม้ แผงอาวูทจะตั้งอยู่ด้านในของประตูชั้นใน ซึ่งห้ามมิให้บุคคลอื่นที่มีได้เกี่ยวข้องกับนาง เทียมโดยตรงเข้าไปในอาณาบริเวณชั้นใน แผงอาวูทตกแต่งด้วยเจลวเช่นเดียวกัน

หมายเลข 6 เป็นพื้นที่ของหม่อมม้าหรือคนตีกลอง และฆ้อง กลองคຸ້ມ 2 ใบ และฆ้อง 1 ใบ แขนงไว้กับราวไม้ไผ่ที่ตกแต่งด้วยดอกไม้และเจลว ซึ่งเดิมเคยมีแคน แต่ในปัจจุบันหาหม่อมแคนยาก และการเป่าแคนเพื่อเชิญวิญญาณนั้นมีท่วงทำนองเฉพาะซึ่งไม่มีใคร สืบทอด ปัจจุบันจึงมีเพียงกลอง และฆ้องเท่านั้น

ภาพที่ 31 ที่นั่งนักดนตรี

หมายเลข 7 ที่นั่งของเจ้าโคตร คือ ผู้อาวูทในสายตระกูลที่ญาติผู้ใหญ่ และลูกหลานให้ความเคารพนับถือ ย่าเกรงและเชื่อฟัง และที่นั่งของญาติผู้ใหญ่และลูกหลาน

ของเจ้าเมืองมุกดาหาร หรือบุคคลอื่นที่เจ้าแม่สองนางอนุญาต เช่น นักการเมืองท้องถิ่น นางเทียม
เจ้าพ่อ เจ้าแม่ที่อื่นที่เชื่อว่าเป็นเครือญาติกัน เป็นต้น

หมายเลข 8 โต๊ะเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ปัก
สัปทนไว้ด้านหลังโต๊ะ ตั้งขันเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองไว้ได้สัปทน ด้านข้างมีพานเครื่องทรง และ
ขันน้ำ มีบายศรี 2 ชุด และบายศรีเทพ 2 คู่ ตั้งไว้ด้านซ้ายมือ ด้านหน้ามีขันหมาก พลู บุหรี่
ข้าว กล้วย มะพร้าวอ่อน 2 ลูก ไข่ 2 ตัว น้ำดื่ม เหล้าขาว น้ำหวาน

ที่โต๊ะเดียวกันจะตั้งขันเชิญวิญญาณนางเทียมและบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไป
แล้ว พร้อมทั้งน้ำดื่ม เหล้า น้ำหวาน และผลไม้ 9 อย่าง พร้อมทั้งเครื่องเซ่นแถบประกอบด้วย
ไก่ต้ม 1 ตัว มะพร้าวอ่อน 1 ลูก ข้าว น้ำดื่ม เหล้าขาว เหล้าแดง อย่างละ 1 ขวด

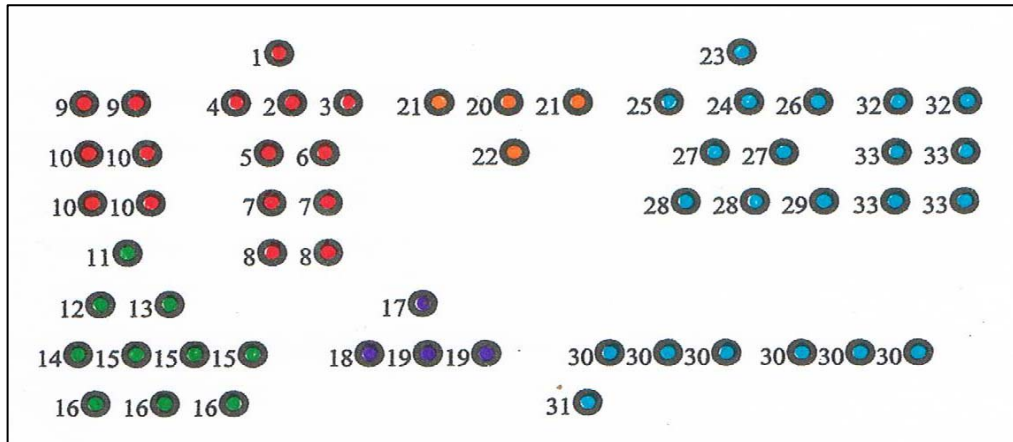
ตรงกลางระหว่างที่ตั้งเครื่องบวงสรวงเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สอง
นาง จะตั้งเทียนเล่มใหญ่ 1 คู่ และรูปดอกใหญ่ 1 ดอก ซึ่งจะต้องจุดตลอดเวลาตั้งแต่เริ่มพิธี
บวงสรวงเพื่อให้แสงเทียนและควันรูปได้ติดต่อสื่อสารถึงแดน และวิญญาณทั้งหลายให้รับทราบ
และลงมาร่วมพิธีกรรม

ภาพที่ 32 โต๊ะเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

หมายเลข 9 โต๊ะเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนาง ปักสัปทน
ไว้ด้านหลังโต๊ะ วางขันเชิญเจ้าแม่สองนางไว้ด้านหน้าสัปทน พานเครื่องทรงเจ้าแม่สองนางองค์
ที่วางด้านขวา และพานเครื่องทรงเจ้าแม่สองนางองค์น้องวางไว้ด้านซ้าย ด้านริมโต๊ะด้านทิศใต้
ตั้งบายศรี 2 ชุด และบายศรีเทพ 2 คู่ ด้านหน้าของขันเชิญมีเครื่องเซ่นประกอบด้วย พานหมาก
พลู 1 ชุด และกล้วย มะพร้าว ข้าวเหนียว ขนมหวาน น้ำ น้ำหวาน อย่างละ 2 ชุด พร้อมทั้ง
ถาดพวงมาลัยดอกไม้หอม

แผนผังโต๊ะเครื่องบวงสรวง เครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

ภาพที่ 33 แผนผังโต๊ะเครื่องบวงสรวง เครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

กลุ่มหมายเลข 1- 10 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

หมายเลข 1 สัปทน(ได้สัปทนมีเก้าอี้สำหรับเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง 1 ตัว)

หมายเลข 2 ชั้นเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

หมายเลข 3 พานเครื่องทรงเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

หมายเลข 4 ชั้นน้ำ

หมายเลข 5 พานหมาก พลุ บุหรี่

หมายเลข 6 กล้วย 1 หวี

หมายเลข 7 มะพร้าวอ่อน 1 คู่

หมายเลข 8 ไก่ต้ม 2 ตัว

หมายเลข 9 บายศรี 1 คู่

หมายเลข 10 บายศรีเทพ 2 คู่

กลุ่มหมายเลข 11- 16 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเช่นแกน

หมายเลข 11 มะพร้าวอ่อน 1 ลูก

หมายเลข 12 ไก่ต้ม 1 ตัว

หมายเลข 13 ข้าวเหนียว 1 กระติบ

หมายเลข 14 น้ำดื่ม

หมายเลข 15 น้ำหวาน

หมายเลข 16 เหล้าขาว เหล้าแดง

กลุ่มหมายเลข 17- 19 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเข้าวิญญานนางเทียมและ
บรรพบุรุษ

หมายเลข 17 ชั้นเชิญวิญญานบรรพบุรุษ

หมายเลข 18 น้ำดื่ม

หมายเลข 19 น้ำหวาน

กลุ่มหมายเลข 20- 22 เครื่องบูชาและเชิญแดนและวิญญานบรรพบุรุษ

หมายเลข 20 ฐูปบูชาและเชิญแดนและวิญญานบรรพบุรุษ ดอกใหญ่ 1 ดอก

หมายเลข 21 เทียนเล่มใหญ่ 2 เล่ม

หมายเลข 22 ถาดผลไม้

กลุ่มหมายเลข 23- 33 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง

หมายเลข 23 สัปทน(ได้สัปทนมีเก้าอี้สำหรับเจ้าแม่สองนาง 2 ตัว)

หมายเลข 24 ชั้นเชิญเจ้าแม่สองนาง

หมายเลข 25 พานเครื่องทรงเจ้าแม่สองนางองค์พี่

หมายเลข 26 พานเครื่องทรงเจ้าแม่สองนางองค์น้อง

หมายเลข 27 มะพร้าวอ่อน 1 คู่

หมายเลข 28 ข้าวเหนียว 2 กระติบ

หมายเลข 29 ขนมหวาน

หมายเลข 30 น้ำดื่ม น้ำหวาน

หมายเลข 31 ถาดพวงมาลัยดอกไม้หอม น้ำอบ น้ำหอม

หมายเลข 32 บายศรี 1 คู่

หมายเลข 33 บายศรีเทพ 2 คู่

หมายเลข 10 กระทงลอยเคราะห์ทำจากกาบกล้วยเป็นรูปสี่เหลี่ยม
สามเหลี่ยม และรูปเรือ ภายในบรรจุเศษเล็บ เส้นผม ข้าวเหนียวก้อนเล็ก ๆ ที่ผู้ร่วมพิธีจำเอา
เคราะห์ห่อออกจากตัวแล้วนำมาใส่ไว้ในกระทง นอกจากนี้ยังมีข้าวเหนียว 4 สี คือ สีแดง สีดำ สี
เหลืองและ สีขาว ข้าวปลาอาหารเพื่อเป็นเครื่องเช่นผีจากฝั่งลาว และผีน้ำที่จะมารอรับเอาไป
กระทงลอยเคราะห์เตรียมไว้เพื่อเป็นการลอยเคราะห์บุคคลและบ้านเมืองหลังจากเสร็จสิ้นพิธี
บวงสรวงเจ้าแม่สองนาง

ภาพที่ 34 กระทงลอยเคราะห์

หมายเลข 11 อ่างน้ำใบใหญ่ ใส่น้ำจากแม่น้ำโขงจนเต็มพร้อมกับแช่ไม้จันทน์ให้มีกลิ่นหอม เพื่อเตรียมไว้ให้พญานาคเล่น

หมายเลข 12 เป็นพื้นที่สำหรับบรรดาลูกศิษย์ที่มาเข้าเฝ้าเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อบริวารอื่นๆ เพื่อคอยถวายเครื่องสักการะ ได้แก่ เหล้า น้ำอบ น้ำหอม พวงมาลัยดอกไม้หอม เพราะเชื่อว่าจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

หมายเลข 13 ประตูลิ้นสำหรับให้ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือคนในสายตระกูลเดียวกันที่มาร่วมพิธีเดินผ่านเข้าออก ห้ามบุคคลอื่นเดินผ่านพื้นที่ชั้นในเพราะถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นพื้นที่เฉพาะของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อบริวารเท่านั้น บรรดาลูกศิษย์ที่มาร่วมเข้าเฝ้าต่างเกรงกลัวจึงไม่กล้าล่วงล้ำเข้าสู่บริเวณชั้นใน ประตูลิ้นในติดเฉลว และตั้งแผงอาวุธโบราณไว้เพื่อป้องกันวิญญาณผีร้ายอีกด้วย

หมายเลข 14 ประตูลิ้นนอก อยู่ตรงบันไดทางขึ้นสู่ปะรำพิธี ติดเฉลวไว้เพื่อป้องกันผีร้ายไม่ให้เข้ามาในปะรำพิธีเช่นเดียวกัน

หมายเลข 15 กระถางรูป สำหรับให้บรรดาลูกศิษย์ที่เข้ามาบูชากราบไหว้เจ้าแม่สองนาง

รูปแบบของการจัดวางตำแหน่งบุคคลที่ทำหน้าที่สำคัญ ๆ ในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวจะต้องจัดวางในตำแหน่งที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด โดยมีเจ้าและนางเทียมเจ้าแม่สองนางตรวจดูความเรียบร้อยก่อนที่จะประกอบพิธีกรรมลงเทียม เพราะถ้าหากไม่ถูกต้องตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติกันมาแต่โบราณก็จะทำให้วิญญาณของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อบริวารไม่มาลงเทียม ซึ่งจะส่งผลต่อขวัญและกำลังใจของชาวเมืองมุกดาหารอย่างยิ่ง เพราะต่างไม่ได้รับทราบคำทำนายว่าในปีนั้น ๆ ฟ้าฝน และเหตุการณ์บ้านเมืองจะเป็นอย่างไร

3.1.2.3 การประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง

การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ในตอนเช้า นางเทียมทั้ง 3 คนจะแต่งชุดขาว พร้อมทั้งนางเปียง และเครื่องญาติมารวมกันที่บ้านนางสุคสาคร ก่อนที่จะเคลื่อนย้ายเครื่องบวงสรวง และเครื่องเซ่นไปจัดวางที่ปะรำพิธี ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

3.1.2.3.1 บุษพาพระแม่ธรณี และเซ่นไหว้วิญญาณนางเทียมที่เป็นบรรพบุรุษ

ก่อนเดินทางออกจากบ้านในตอนเช้า นางเทียมของเจ้าแม่สองนางจะต้องบุษพาพระแม่ธรณี และเซ่นไหว้วิญญาณนางเทียมที่เป็นบรรพบุรุษของตน ด้วยพาน 1 สำรับ เพื่อบอกกล่าวให้พระแม่ธรณี และวิญญาณนางเทียม บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ได้รับทราบและขอให้วิญญาณของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อบริวารอื่นๆ มาลงเทียมโดยง่าย และทำให้งานบวงสรวงเจ้าแม่สองนางสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีปราศจากปัญหาอุปสรรคทั้งปวง

3.1.2.3.2 เชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

หลังจากที่บอกกล่าวพระแม่ธรณีแล้ว นางเทียมและบริวารจะเดินทางไปยังศาลเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเพื่อเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองให้ไปร่วมพิธีกรรมบวงสรวงที่ศาลเจ้าแม่สองนาง

3.1.2.3.3 ตรวจสอบเครื่องบวงสรวง และเครื่องเซ่น

เมื่อนางเปียงจัดวางเครื่องบวงสรวง และเครื่องเซ่นบนโต๊ะเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและเจ้าแม่สองนางเรียบร้อยแล้ว จำจะตรวจสอบความถูกต้องและความเรียบร้อยของสิ่งของต่างๆ และตำแหน่งที่วางของก่อน แล้วเชิญให้นางเทียมของเจ้าแม่สองนางไปตรวจดูอีกครั้งหนึ่งเพื่อดูว่าขาดเหลือสิ่งใด หรือจัดวางสิ่งของตามตำแหน่งที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณหรือไม่ โดยมีเจ้าเดินตาม ประนมมือคอยรับฟังคำสั่งอยู่อย่างใกล้ชิด

3.1.2.3.4 นางเทียมประกอบพิธีกรรมลงเทียม

พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะเริ่มขึ้นในเวลาประมาณ 9.00 น. หลังจากทีนางเทียมเจ้าแม่สองนางตรวจสอบเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นเรียบร้อยแล้ว หากไม่มีสิ่งอื่นสิ่งใดขาดตกบกพร่องก็จะเดินไปนั่งลงบนพื้นที่ลงเทียมเพื่อเริ่มพิธีลงเทียม การลงเทียมต้องลงเทียม 4 ครั้ง ดังนี้

1) การลงเทียมครั้งที่ 1 เชิญเจ้าฟ้ามุงเมือง และบริวาร

นางเทียมทั้ง 3 คน นั่งประจำที่ของตน แล้วยกขันเชิญเจ้าพ่อแต่ละองค์ขึ้นอธิษฐานเชิญวิญญาณเจ้าพ่อทั้งหลายลงเทียม ขณะที่นางเทียมอธิษฐานนั้น นักดนตรีจะตีกลอง ฆ้อง เสียงดังและรัวถี่ขึ้น การลงเทียมในลำดับแรกจะใช้ขัน 8 เชิญวิญญาณเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และใช้ขัน 5 เชิญเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก และเจ้าพ่อคำแดงมาลงเทียมก่อน

เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ลงเทียมนางสุตสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย เมื่อวิญญาณลงเทียมแล้วจะลุกขึ้นยืนยกแขนชูมือขึ้น ทำทางแข็งแรง ชิงชัง ไบหน้าเรียบเฉย นางเปียงจะช่วยกันหยิบชุดของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองที่เตรียมไว้มาสวมใส่ให้นางเทียม ซึ่งเป็นชุดสีแดงแบบนักรบโบราณ การเปลี่ยนชุดจะใช้ผ้ากวางล้อมไว้มิให้บุคคลภายนอกมองเห็น เมื่อแต่งกายเรียบร้อยแล้ว นางสุตสาครซึ่งขณะนี้ถูกซ่อนทับด้วยวิญญาณเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง จะออกมารำรำและเดินไปตรวจดูเครื่องเช่นอีกครั้งหนึ่ง โดยมีเจ้าประนมมือเดินตามเพื่อรอรับคำสั่ง หากเจ้าพ่อทักท้วงหรือต้องการสิ่งใดเพิ่มเติม เมื่อตรวจเสร็จแล้วจึงเดินมาหาบรรดาลูกศิษย์ เพื่ออวยพร และรับเครื่องสักการะ

ภาพที่ 35 เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก ลงเทียมนางคอกกล้า จารุดัน แล้วลุกขึ้นยืน ชูแขนทั้งสองข้าง แสดงท่าทางกระโดดโลดเต้นชิงชังแข็งแรง เนื่องจากเป็นทหารบริวารของเจ้าแม่สองนาง นางคอกกล้าจะยกแขนชูขึ้นรำรำ นางเปียงก็ช่วยกันนำชุดสีแดงของเจ้าพ่อราชวงศ์ศึกมาสวมทับให้ แล้วรำรำไปกับเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

ภาพที่ 36 เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก

เจ้าพ่อคำแดง ลงเทียมนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง แล้วลุกขึ้นยืนแสดงท่าทางกระโดดโลดเต้น ส่งเสียงดัง ร่ายรำด้วยท่าทางกระฉับกระเฉง แข็งแรง เนื่องจากเป็นทหาร บริวารของเจ้าแม่สองนางเช่นเดียวกัน ขณะที่กระโดดโลดเต้นอยู่นั้น นางเปียงก็จะพยายามนำชุดสีแดงของเจ้าพ่อคำแดงมาสวมทับให้

ภาพที่ 37 เจ้าพ่อคำแดง

นางเทียมทั้ง 3 คน ขณะนี้ถูกซ่อนทับด้วยวิญญาณของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก และเจ้าพ่อคำแดง ในบริบทของพิธีกรรมสำคัญนี้บรรดาลูกศิษย์จะรับรู้และเชื่อว่าวิญญาณของเจ้าพ่อทั้ง 3 ลงเทียมจริง ๆ นางเทียมทั้ง 3 คน ได้ร่ายรำไปยังโต๊ะเครื่องเซ่น ขณะร่ายรำใช้นิ้วชี้ ไปยังเครื่องเซ่นที่จัดวางไว้บนโต๊ะ เพื่อแสดงให้เห็นว่าวิญญาณของเจ้าพ่อได้รับ หรือกินเครื่องเซ่นเรียบร้อยแล้ว

หลังจากนั้นเจ้าพ่อทั้ง 3 องค์ก็ร่ำรามายังกลุ่มลูกศิษย์ที่คอย
เข้าเฝ้าและรอคอยเพื่อถวายเครื่องสักการะและรอรับพรกันอย่างเนืองแน่น ลูกศิษย์บางคนถวาย
เหล้า ต้องเปิดฝาขวดก่อนแล้วส่งให้เจ้าพ่อ เจ้าพ่อก็จะยกขึ้นดื่ม 1 ครั้ง แล้วส่งคืนผู้ที่นำมาถวาย
หรือไม่ก็ให้จ้มนำไปตั้งไว้ที่โต๊ะเครื่องเช่น บางคนถวายพวงมาลัยดอกไม้หอม เจ้าพ่อก็จะหยิบ
ขึ้นมาดมแล้วส่งคืน หรือบางคนถายน้ำอบ น้ำหอม เจ้าพ่อก็จะประพรมให้ผู้ถวายเพื่อความเป็น
สิริมงคล

เจ้าพ่อทั้ง 3 องค์จะรับเครื่องสักการะจากลูกศิษย์จนกระทั่ง
หมดชุดแรก โดยใช้เวลาประมาณ 40 นาที นางเทียมจะกลับไปนั่งที่เดิมแล้วยกขันเชิญขึ้น
อธิษฐานเชิญวิญญาณเจ้าพ่อให้ออกจากร่างของนางเทียม แล้ววิญญาณเจ้าพ่อก็ออกจากร่างนาง
เทียมไป นางเปียงก็ช่วยกันถอดชุดของเจ้าพ่อออก และปล่อยให้นางเทียมได้พักเหนื่อยและพูดคุย
กับบรรดาญาติผู้ใหญ่ และนางเปียงที่มาคอยรับใช้เจ้าแม่ เจ้าพ่อ นางเทียมจะหยุดพักประมาณ 10
นาที เพื่อรอการลงเทียมครั้งต่อไป

ในขณะที่หยุดพัก หมอม้าก็ยังคงตีกลอง ฆ้อง ไปเรื่อย ๆ มิได้
หยุดพัก กลุ่มลูกศิษย์บางกลุ่มก็ยังคงขับลำผู้ไทยถวายเจ้าแม่สองนางอยู่เป็นระยะ ๆ

2) การลงเทียมครั้งที่ 2 เชิญเจ้าแม่สองนางองค์พี่และบริวาร

เมื่อได้เวลาการลงเทียมครั้งที่ 2 หมอม้าจะตีกลอง ฆ้องรัวเร็ว
ขึ้น โดยมีจำ และคนอื่น ๆ คอยบอกเร่งจังหวะให้ตีกระชั้นขึ้น นางเทียมทั้ง 3 คน ก็จะนั่งประจำที่
เดิมและปฏิบัติเช่นเดิม คือ ยกขัน 5 เชิญเจ้าแม่ และเจ้าพ่อขึ้นอธิษฐานเชิญวิญญาณให้มาลงเทียม
ต่อไป

เจ้าแม่สองนางองค์พี่ลงเทียมนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย
ชาวบ้านเรียกชื่อนางพิมพา หรือนางพิม เมื่อลงเทียมแล้วจะเลือกชุดให้นางเปียงช่วยกันแต่งชุด
โดยช่วยกันกางผ้าเป็นกระโจมไม่ให้บุคคลภายนอกเห็น เจ้าแม่พิมพาสวมชุดผ้าไหมตัดเย็บคล้าย
ชุดไทย ใส่เครื่องประดับ สร้อยทองข้อมือ แหวนเพชร เพื่อแสดงสถานภาพและฐานะทางสังคม
เจ้าแม่พิมพาจะมีลีลาท่าร่าที่อ่อนช้อย การย่างก้าวเดินเรียบร้อย เพื่อแสดงให้เห็นถึงสถานภาพ
ของคนที่เป็นคริชาของเจ้าเมืองหรือเป็นหญิงสูงศักดิ์ในอดีต

ภาพที่ 38 เจ้าแม่สองนางองค์พี่ (นางพิมพา)

เจ้ากรมหัว ลงเทียมนางดอกกล้า จารุตัน เมื่อวิญญานเจ้ากรมหัวมาลงเทียม นางดอกกล้าก็จะแสดงอาการ ทำทางขึงขังแข็งแรง เพื่อแสดงพลังกำลังของความ เป็นทหารนักรบ ในขณะที่ร้ายรำนางเปียงก็จะพยายามนำชุดสีแดงของเจ้ากรมหัวมาสวมซ้อนทับ ให้

ภาพที่ 39 เจ้ากรมหัว

เจ้าแม่คำเหลือง ลงเทียมนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง เจ้าแม่คำเหลืองเป็นน้องสาวของเจ้าพ่อคำแดง ที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ด้วยกัน เจ้าแม่คำเหลืองจะสวมชุดสีเหลือง และรำร่าร่วมไปกับเจ้าแม่พิมพา และเจ้ากรรมหัว เจ้าพ่อ และเจ้าแม่ที่เป็นบริวาร เจ้าแม่สองนาง ที่มาร่วมรำร่าด้วยนั้น ชาวบ้านเรียกรวม ๆ กันว่า “เสนาม้าฟ้อน”

ภาพที่ 40 เจ้าแม่คำเหลือง

บรรดานางเทียมต่างก็รำร่าตามเสียงกลอง ฆ้อง อยู่ภายในพื้นที่ส่วนใน และเดินมารับเครื่องสักการะที่บรรดาลูกศิษย์นำมาถวาย ได้แก่ แก้ว เหล้า น้ำหอม น้ำอบ พวงมาลัยดอกไม้หอม กลุ่มลูกศิษย์กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มาใหม่ และทยอยกันมาเรื่อย ๆ ตลอดทั้งวัน การถวายเครื่องสักการะนั้นบางคนถวายทั้งเจ้าแม่ และเจ้าพ่อ บางคนถวายเฉพาะเจ้าแม่สองนางเท่านั้นก็มี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อถือ หรือถวายให้เฉพาะเจ้าพ่อ เจ้าแม่ที่อยู่ในศาลประจำหมู่บ้านของตน

บรรดาลูกศิษย์ที่ทยอยกันมาตลอดทั้งวัน มีทั้งกลุ่มคนไทย คนไทยเชื้อสายจีน เชื้อสายเวียดนาม ผู้ไทย ข่า และคนลาวจากฝั่งลาว และมีทั้งเด็กวัยรุ่น ผู้ใหญ่ และวัยชรา การถวายเครื่องสักการะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนผู้คนเบาบางลง นางเทียมก็จะกลับไปยังที่นั่งของตนตามเดิม เพื่อเจริญวิญญานเจ้าแม่ เจ้าพ่อออกด้วยวิธีการเดิม แล้วนั่งพักผ่อนด้วยอาการปกติ พุดคุยกับบุคคลทั่วไปเป็นปกติ

3) การลงเทียมครั้งที่ 3 เชิญเจ้าแม่สองนางองค์น้อยและบริวาร

การลงเทียมครั้งที่ 3 เริ่มปฏิบัติเช่นเดิม เมื่อนางเทียมยกขันเชิญเจ้าแม่และเจ้าพ่อมาลง ขณะที่หมอม้าก็จะตีกลอง ฆ้อง รำกระชั้น เพื่อสื่อสารกับวิญญาณเจ้าแม่ เจ้าพ่อให้รับรู้ว่าได้เชิญวิญญาณให้มาประทับร่างของนางเทียม

เจ้าแม่สองนางองค์น้อย ลงเทียมนางสุคนธา สวัสดิ์วงศ์ไชย ซึ่งชาวบ้านเรียกชื่อนางลมพามา หรือนางพา เมื่อวิญญาณเจ้าแม่องค์น้อยลงเทียม ก็จะเลือกชุดเพื่อให้นางเพียงช่วยเปลี่ยนชุดให้ เจ้าแม่องค์น้อยเลือกชุดผ้าไหมซึ่งเป็นชุดไทย อาทิ ปกิริยาการรำรำของเจ้าแม่องค์น้อย จะรำรำอ่อนช้อยสวยงาม แต่รำด้วยมือขวาข้างเดียว ส่วนแขนข้างซ้ายจะงอพับไว้เพียงเอว ชาวบ้านเล่าว่าเจ้าแม่องค์น้อยแขนข้างซ้ายหักขณะที่เรือล่ม จึงยกแขนขึ้นรำไม่ได้

ภาพที่ 41 เจ้าแม่สองนางองค์น้อย (นางลมพามา)

หลวงวิชา ลงเทียมนางดอกกล้า จารุตัน เมื่อลงเทียมแล้วก็จะเปลี่ยนเป็นชุดสีแดงเหมือนกับเจ้าพ่อองค์อื่น ๆ การรำรำก็รำรำคล้าย เจ้าราชวงศ์ศึก และเจ้ากรมหัว คือ ยกแขนขึ้นแสดงท่าทางขึงขังแข็งแรงเพราะเป็นทหารนักรบ

เจ้าพ่อหัวดอน(พญานาค) มาลงเทียมนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง เมื่อเจ้าพ่อหัวดอนลงเทียม ก็จะเปลี่ยนชุดสะโพรงและเสื้อที่ตัดเย็บด้วยผ้าขาวม้า และมีผ้าขาวม้าผูกเอว บุคลิกของเจ้าพ่อหัวดอนเป็นคนสนุกสนานร่าเริง ขณะรำรำ แสดงอาการกระโดดโลดเต้น หยอกล้อกับบรรดาลูกศิษย์ บางครั้งไปวกน้ำในอ่างใส่ตัวเองจนเปียกชุ่ม แล้ว

นอนหลับไปกับพื้นเพื่อแสดงตนว่าเป็นพยานาค และขณะร้ายร้ายจะส่งเสียงดังสนุกสนานซึ่งทำให้บรรดาลูกศิษย์ที่มาเฝ้าได้รับความสนุกสนานไปด้วย

การลงเทียมครั้งที่ 3 ปฏิบัติเช่นเดียวกับครั้งแรกและครั้งที่ 2 ไม่ว่าจะเป็นการให้พรหรือรับเครื่องสักการะจากลูกศิษย์ เจ้าแม่ เจ้าพ่อจะไม่ค่อยแสดงอาการยิ้มแย้ม มักทำสีหน้าเรียบเฉย ไม่ค่อยพูดคุยและทักทายผู้ใดทำให้บรรยากาศดูเคร่งขรึม คู่ศักดิ์สิทธิ์นำเกรงขาม บรรดาลูกศิษย์เองก็แสดงอาการนอบน้อมและเกรงกลัวอยู่ในที่ ยกเว้นเจ้าพ่อหัวดอนที่แสดงอาการสนุกสนานชอบทำเสียงร้องเหมือนลิง ทำให้บรรยากาศที่ดูเคร่งขรึมได้ผ่อนคลายและดูสนุกสนานขึ้นบ้าง

การลงเทียมในครั้งที่ 3 ใช้เวลานานจนกระทั่งบรรดาลูกศิษย์ถวายเครื่องสักการะกันจนครบทุกคนแล้วก็จะกลับไปยังพื้นที่ลงเทียมเพื่อเจริญวิญญูณเจ้าแม่ เจ้าพ่อ ออกจากร่างนางเทียมเช่นเดิม และเตรียมลงเทียมครั้งที่ 4 ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย ช่วงเวลานี้จะมีบรรดาลูกศิษย์รอคอยอยู่มากจนแน่นปะรำพิธีเพราะหลังจากการลงเทียมครั้งสุดท้าย บรรดาลูกศิษย์จะได้ฟังคำทำนายฟ้าฝน และแบ่งปันสิ่งของเครื่องเช่นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพิธีกรรม แล้วนำกลับบ้านเพื่อเป็นการเสริมความเป็นมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

4) การลงเทียมครั้งที่ 4 การเสี่ยงทาย

การลงเทียมครั้งที่ 4 เริ่มขึ้นเวลาประมาณ 15.00 น. เมื่อถึงเวลาลงเทียม นางเทียมก็จะยกขันเชิญเจ้าพ่อให้มาลงเทียม หมอม้าจะตีกลอง ม้องเสียงดังขึ้นเพื่อเรียกวิญญูณเจ้าพ่อลงเทียม การเสี่ยงทายจะเป็นหน้าที่ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก และเจ้าพ่อหัวดอน

เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง มาลงเทียมนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชยอีกครั้งหนึ่ง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นมเหศักดิ์ หลักบ้าน หลักเมืองเก่าซึ่งมีมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเมืองมุกดาหาร เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเลือกเครื่องทรงสีแดง ซึ่งเป็นชุดเดียวกับตอนลงเทียมครั้งที่ 1

เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก มาลงเทียมนางดอกกล้า จารุดัน อีกครั้งหนึ่ง และ เจ้าพ่อหัวดอน ลงเทียมนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง เช่นเดิม

การร้ายร้ายในครั้งที่ 4 เจ้าพ่อทั้ง 3 องค์กรร้ายร้ายออกมาในที่โล่งแจ้งเพื่อทำพิธีส่ง โดยแหงนหน้าแล้วชี้มือขึ้นบนท้องฟ้าเพื่อตรวจดู ฟ้า ฝน ระดับน้ำในแม่น้ำโขง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะส่งดูว่า ปีนี้ก่อนฤดูกาลทำนาที่กำลังจะมาถึง ฟ้า ฝน เป็นอย่างไร น้ำท่าจะอุดมสมบูรณ์ดีหรือไม่ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่บรรดาลูกศิษย์ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

ภาพที่ 42 การเสีงทายและส่องดูฟ้าฝน

3.1.2.4 พิธีลอยเคราะห์

หลังจากที่ทำพิธีส่องฟ้า ฝน น้ำในแม่น้ำโขงแล้ว เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองก็จะไปหยิบคาบมาจากแผงอาวูธ 2 เล่ม เจ้าพ่อราชวงศ์ศึกก็เช่นเดียวกัน ส่วนเจ้าพ่อหัวดอนใช้หน้าไม้ ซึ่งเป็นอาวูธแบบโบราณ ถือว่าเป็นอาวูธของชนพื้นเมืองดั้งเดิม จำจะติดเทียนไว้ที่ปลายคาบ และหน้าไม้ ในขณะที่ร้ายราคาบ และหน้าไม้ จำก็จะจุดเทียนให้ส่องสว่างอยู่ตลอดเวลา การร้ายคาบดังกล่าวเรียกว่า “ร้ายเบิกคาบ” เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะร้ายราคาบโดยร้ายคาบวนรอบศีรษะและลำตัวแล้ววาคคมคาบไปโดยรอบปะรำพิธี แล้วเดินไปยังกระทงลอยเคราะห์ และนำเทียนที่ปลายคาบไปจุด รูป เทียนในกระทงทั้ง 3 กระทง ตามด้วยเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก และเจ้าพ่อหัวดอนตามลำดับ

ภาพที่ 43 การร้ายเบิกคาบ

เมื่อเจ้าพ่อทั้ง 3 จุดรูปเทียนที่กระทงลอยเคราะห์ครบเรียบร้อยแล้ว จะมีผู้นำกระทงไปลอยในแม่น้ำโขงเพื่อเป็นการลอยเคราะห์ไปกับสายน้ำ เพื่อให้ผีน้ำและผีจากฝั่งลาว มานำออกไปจากเมือง ชาวบ้านเชื่อว่าในขณะที่มีการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะมีวิญญาณ บรรพบุรุษ และผีอื่นๆ ข้ามมาจากฝั่งลาวจำนวนมาก ดังนั้นในกระทงลอยเคราะห์จึงต้องใส่ อาหารเพื่อเป็นเครื่องเซ่นไหว้วิญญาณต่าง ๆ นำกลับไปยังที่อยู่ของตน ถ้าหากไม่มีเครื่องเซ่น วิญญาณจะไม่กลับไป ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเจ็บป่วยไม่สุขกายสบายใจ

ภาพที่ 44 การลอยเคราะห์

3.1.2.5 การส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับ

หลังจากที่นำกระทงไปลอยเคราะห์ในแม่น้ำโขงแล้ว เจ้าพ่อฟ้าเมืองก็จะมาประพรมน้ำมนต์ให้แก่บรรดาลูกศิษย์ ซึ่งมาเฝ้ารอกันอยู่อย่างเนืองแน่น แล้วทักทายกับเจ้าโคตรและญาติผู้ใหญ่ของสายตระกูล เพื่อสอบถามสารทุกข์สุกดิบ และความเป็นอยู่ของบรรดาเครือญาติและลูกหลานก่อนที่จะกลับไปนั่งที่เดิมเพื่อเชิญวิญญาณเจ้าพ่อออกแล้วส่งกลับบ้านเกิดเมืองนอน โดยยกขันเชิญขึ้นอธิษฐานบอกกล่าวให้วิญญาณกลับไป แล้วถอดผ้าโพกศีรษะออกเอามือลูบผมขึ้น 3 ครั้ง แล้วหันหน้าไปยังศาลและยกมือไหว้บอกกล่าวเจ้าแม่สองนาง ซึ่งถือว่าเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี ในเวลาประมาณ 16.00 น.

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนต่าง ๆ ทั้ง 13 ชุมชน พบว่าการจัดพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชุมชนเทศบาลเมืองมุกดาหารเป็นพิธีที่จัดเป็นงานใหญ่มีการลงแขกกันตลอดทั้งวันและมีชาวเมืองมุกดาหารมาร่วมพิธีบวงสรวงกันเป็นจำนวนมาก การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางมีทั้งนางเทียมเจ้าแม่สองนางและนางเทียมเจ้าพ่อ เจ้าแม่ บรวิาร รวม 3 คน แต่ละคนต่างก็เป็นศูนย์กลางและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในชุมชนของตนเอง การรวมตัวกันเพื่อประกอบ

พิธีกรรมดังกล่าวช่วยให้ชาวบ้านแต่ละชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและก่อให้เกิดความสามัคคี
สมานสามัคคีกันยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชาวเมืองมุกดาหารเป็นงานใหญ่
และมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มนางเทยและเจ้าหลายประการ คือ

1. พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชาวเมืองมุกดาหารจัดพิธีบวงสรวงต่อเนื่องกันตลอด
ทั้งวัน ตั้งแต่ เวลาประมาณ 9.00 - 16.00 น. การประกอบพิธีลงเทยได้เชิญทั้งเจ้าแม่สองนาง
และเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวารอีก 6 องค์ มาร่วมพิธีและพบปะบรรดาลูกหลาน
ของตน ตามลำดับ ตามธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ

ในช่วงเวลาลงเทย กลุ่มนางเทยดำเนินพิธีกรรมไปอย่างเคร่งครัด นำเกรงขาม
ส่วนกลุ่มบริวารก็เฝ้ารอคอยถวายเครื่องสักการะอย่างสงบเสงี่ยม นบถนอบและยำเกรงในอำนาจ
ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ปะรำพิธีเดิมเป็นพื้นที่สามัญที่บุคคลทั่วไปสามารถขึ้นไปบูชากราบไหว้เจ้าแม่
สองนางกันเป็นปกติสามัญ แต่ในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี จะปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่
ศักดิ์สิทธิ์ที่เต็มไปด้วยกฎระเบียบและข้อห้าม นางเทย เจ้า นางเปียง ลูกหลานและบริวารจะต้อง
ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกฎระเบียบและแบบแผนของพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดจนกว่าจะเสร็จสิ้น
พิธีกรรม นางเทยทุกคนต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ในฐานะนางเทยหรือร่างทรง
วิญญาณบรรพบุรุษที่ลงมาประทานพร และความเป็นสิริมงคลให้แก่ลูกหลานจนเป็นที่พอใจและ
บันดาลความสุขสบายปรารถนา เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมบวงสรวง สภาพของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็กลับ
ไปสู่สภาวะพื้นที่สามัญอีกครั้งหนึ่ง ทุกคนที่ต้องปฏิบัติตนเคร่งครัดอยู่ในบริบทของพิธีกรรมก็
กลับไปสู่สภาวะที่เป็นตัวตนของตนเอง สามารถดำเนินวิถีชีวิตอยู่ภายใต้บรรทัดฐานของสังคมได้
เหมือนเดิมเฉกเช่นบุคคลโดยทั่วไป

2. การจัดพื้นที่ลงเทยมีการแบ่งเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ออกจากพื้นที่สามัญอย่างชัดเจน
พื้นที่ชั้นในเป็นพื้นที่ลงเทยของเหล่านางเทยและ เป็นพื้นที่เฉพาะของผู้อาวุโสและลูกหลานเจ้า
เมืองมุกดาหารเท่านั้น พื้นที่ชั้นในยังล้อมรอบด้วยเฉลว และกั้นประตูชั้นในด้วยแผงอาวุธโบราณ
เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายอีกชั้นหนึ่ง พื้นที่ส่วนนอกที่กั้นด้วยไม้ไผ่และเชือกเป็นพื้นที่ของลูกศิษย์
และบริวารที่ประกอบด้วยกลุ่มคนไทยอีสาน คนไทยเชื้อสายจีน เวียดนาม ลาว ผู้ไทย และกลุ่ม
ข่า(เดิม) ที่มารอคอยเข้าเฝ้าถวายเครื่องสักการะ การแบ่งเขตพื้นที่ดังกล่าวเสมือนการจำลองพื้นที่
ลงเทยเป็นหอโองของเจ้าเมืองในอดีตที่มีบริวารมาคอยเข้าเฝ้าและถวายเครื่องสักการะอยู่เนื่อง
แน่น ลักษณะดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเรื่องชนชั้นได้อย่างชัดเจน

3. กลุ่มบุคคลที่ประกอบพิธีกรรมประกอบด้วย นางเทย เจ้า นางเปียง เจ้าโคตร ต่างก็
เป็นเครือญาติกันและเป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารทั้งสิ้น การประกอบพิธีกรรมได้แบ่งหน้าที่
และจัดลำดับความสำคัญตามสถานภาพที่มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ 3 ตระกูลหลัก คือ
จันทร์สาขา สวัสดิวงศ์ไชย และ แสนวิเศษ ในแต่ละตำแหน่งมีการกิจที่ต้องปฏิบัติร่วมกันตาม

ธรรมเนียมและแบบแผนของพิธีกรรมโดยมีนางเทียมเป็นศูนย์กลางความศรัทธาที่ทำหน้าที่เป็น
ประธานพิธี และเป็นสื่อกลางระหว่างวิญญาณบรรพบุรุษกับบรรดาลูกหลาน ผู้ร่วมประกอบ
พิธีกรรมทุกคนมีความสัมพันธ์กันด้วยระบบเครือญาติและมีความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ
ร่วมกัน การประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางนอกจากจะเป็นการแสดงความกตัญญูต่อ
วิญญาณบรรพบุรุษแล้วยังช่วยให้ลูกหลานทั้ง 3 ตระกูล มีความสมัคสมานสามัคคีกันยิ่งขึ้น การ
ประกอบพิธีกรรมร่วมกันจะช่วยเน้นย้ำให้ลูกหลานทุกคนตระหนักในคุณค่าของพิธีกรรมที่
บรรพบุรุษของตนปฏิบัติกันในปัจจุบันและจะเป็นผู้ที่สืบสานพิธีกรรมดังกล่าวให้ดำรงอยู่สืบไป

3.2 ประเพณีสว่างเอือประจำปี จังหวัดมุกดาหาร

ประเพณีสว่างเอือประจำปีของจังหวัดมุกดาหารเป็นประเพณีสำคัญที่สืบทอดกันมาแต่
โบราณ และเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเพราะก่อนแข่งเรือ
กลุ่มนางเทียมและจำจะต้องเชิญเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองทำพิธีเบิกน่านน้ำก่อนจึงจะ
แข่งเรือได้ ประเพณีสว่างเอือจะต้องเตรียมงานและประกอบพิธี ตั้งแต่วันขึ้น 12 – 15 ค่ำ เดือน
11 ทุกปี

ประเพณีสว่างเอือประจำปีจังหวัดมุกดาหารปฏิบัติตามฮีตสิบสองที่มีบทบัญญัติไว้แต่
โบราณและถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน ในคองสิบสี่มีบทบัญญัติของเจ้าเมืองที่ต้องป่าว
ประกาศให้ชาวบ้านชาวเมืองประพฤติปฏิบัติตามฮีตสิบสอง ดังเช่น ในเดือน 11 ให้เจ้าเมืองและ
พระยาบุชาพระธาตุนทุกปี เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง พระสงฆ์ออกพรรษาปวารณาตนแก่กัน
และจะต้องไหลเรือไฟเพื่อบูชาพระยานาค 15 ตระกูล เพื่อจะทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ความ
ว่า

เป็นท้าวพระยาถึงฤดูเดือน 11 เพิ่ง ให้สลองพุทธาภิเษก พระธาตุน
ภูจอมสิทุกปีอย่าขาด ด้วยเป็นศรีบ้านศรีเมือง แล้วให้ไหว้ภิกษุสงฆ์เจ้ามา
ขออดิมนในสนามหลวงให้สังฆเจ้าปวารณาในที่นั้น ครั้นแล้วก็จงฆ์ให้สุด
ถอดสิมนั้นเสีย บ้านเมืองจึงอยู่อุติจำริญ เสนาอำมาตย์จึงจักเป็นสามัคคี
พร้อมเพรียงกันจัดราชการบ้านเมืองจึงบ่ขัดข้องแก่กันและกัน ครั้นถึงแรม
ค่ำหนึ่ง ให้ป่าวเดือนราษฎรไหลเรือไฟ บูชาพระยานาคสิบห้าตระกูล
บ้านเมืองจะอยู่สุขเกษมเดิมคอง

(ธวัช ปุณโณทก, 2542 : 648)

ในเดือน 12 พระยากรมการเมืองทั้งหลายจะต้องประกาศให้ชาวบ้านตามหัวเมืองต่าง ๆ ประกอบพิธีสว่างเชื้อเพื่อแห่เจ้ามหาชีวิตไปลงเรือและนมัสการพระธาตุศรีธรรมมาโสกราช และเพื่อบูชาพญานาคอันเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันสืบมา ความว่า

เป็นทำวพระยาครั้งถึงเดือน 12 ขึ้นค่ำหนึ่งให้เดินหัวบ้าน หัวเมือง สิบร้อย น้อยใหญ่ในขอบขันทสี่มาเข้ามาโสมนครหลวงพระบาง เป็นต้นว่า ข้าลาว (ข้าลาว) ชาวคอย เพื่อแห่พระบาทสมเด็จพระเจ้ามหาชีวิตไปลงสว่าง เชื่อนมัสการพระธาตุศรีธรรมมาโสกราช เดือน 12 ขึ้น 3 ค่ำ น้ำ (พระพิพัฒน์ สัตยานุสสัย) ขึ้น 13 ค่ำ สว่างเรือสลองอุสุภานาค วัดหลวงให้เพี้ยวัดมีเรือ วัดละด้า อัครมหาเสนาบดี ตั้งแต่แสนเมืองจันทร์ลงไปศรีนครุต เวียงแก่น นาใต้ นาเหนือ ให้ตั้งเป็นผามทุกตำแหน่ง เป็นเทศกาลบุญสว่างเชื้อสลอง พญานาค 15 ตระกูลและอารักษ์หลักเมือง เทพดาทางน้ำทางบก เดือนสิบสองเพ็งเสนาอำมาตย์ และสังฆเจ้าพร้อมราษฎร แห่พระเจ้ามหาชีวิต และเจ้าข้าหม่อมทั้ง 5 ไปนมัสการพระธาตุศรีธรรมมาโสกราช พร้อมทั้งเครื่องบูชา มี ต้นเทียน ดอกไม้ บั้งไฟดอก บั้งไฟหาง กองบิด กองดาวรูปหุ่นละคร ลิง โขน และเครื่องเล่นมหรสพต่าง ๆ ไปหลั่นอยู่พลานเค้นพระธาตุ ถ้วน 3 วัน 3 คืน แล้ว จึงเสด็จกลับคืนเพื่อให้เป็นที่ยิ้มชื่นยินดีซึ่งกันและกัน ข้าลาว ชาวคอยทั้งหลายก็จักได้เห็นกันและกัน และจักได้ไว้โลมกันเป็นมิตร สหาย จึงเป็นเกียรติยศลือชาผากดแก่บ้านน้อยเมืองใหญ่ อันอยู่ใกล้เคียง นั้นชะแล

(ชวัช ปุณโณทก, 2542 : 648)

ในฮีตสิบสองจะกำหนดประเพณีไหลเรือไฟและสว่างเชื้อไว้ในเดือน 11 และเดือน 12 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ต่อเนื่องกัน แต่ก็ยังเป็นบทบัญญัติที่กำหนดไว้ตั้งแต่สมัยล้านช้าง ในทางปฏิบัติ ประเพณีสว่างเชื้อของชุมชนริมฝั่งลุ่มน้ำโขงนิยมจัดในช่วงออกพรรษาหรือในช่วงเดือน 11 ทุกปี

ในประชุมพงสาวดารเรื่องตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์ ฉบับของพระยามหาอำมาตยาธิบดี กล่าวถึง นางเกา นางโนและภรรยาเพี้ยกรมการเมืองทั้งหลาย พร้อมกันไปทำบุญบริจาคทานในวันออกพรรษาในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ในวันแรม 2 ค่ำ ได้ทำพิธีบูชาเทพดาและในวันแรม 4 ค่ำ ประกอบพิธีสว่างเชื้อ โดยให้กลุ่มชาติพันธุ์ข่าสวมเสื้อแดง แต่งเป็นคนรำ 4 คน และพายเรือมหัศจรรย์นำขบวนเรือแข่งเพื่อเบิกน่านน้ำ โดยมีเจ้าสร้อยศรีสมุทรท้าวทรงกูร เสด็จออกไปหอยไซย ทรงคูการแข่งเรือ ในวันแข่งเรือจะมีคนทรงทอดหุ่นเหนือน้ำ ใต้น้ำ แล้วบวงสรวงเสื้อเมืองแล้ว จึงแข่งเรือไปจนถึงเวลาบ่าย 4 โมง เรือมหัศจรรย์นำลงมาก่อน เรือแข่งจะแข่งกันทีละ 2 ลำ จนลำ

ยิงปืนใหญ่ 1 นัด พวกเรือแข่งก็พายเรือลงมาโดยพร้อมเพรียงกัน(พิธีตีช้างน้ำนอง) หลังจากนั้นก็จะจุดดอกไม้ไฟพะเนียงบูชาเทพารักษ์ เป็นอันเสร็จพิธีแข่งเรือครบ 3 วัน จนเป็นธรรมเนียมมาจวบปัจจุบัน (กรมศิลปากร, 2512 : 177-178)

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนต่าง ๆ ที่มีศาลเจ้าแม่สองนาง มีเพียงชุมชนเมืองมุกดาหารเพียงชุมชนเดียวที่เชิญเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองทำพิธีเบิกน่านน้ำก่อนแข่งเรือประเพณี กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและรักษาธรรมเนียมดังกล่าวไว้อย่างเหนียวแน่นคือกลุ่มนางเทียม จ้า และลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร ชาวเมืองมุกดาหารเชื่อว่าประเพณีดังกล่าวเป็นการบูชาบรรพบุรุษและพญานาคแห่งสายน้ำโขง และยังเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บรรดาลูกหลานชาวเมืองมุกดาหารอีกด้วย พิธีสว่างเฮือจึงเป็นพิธีที่สำคัญอีกพิธีหนึ่งที่กลุ่มนางเทียม จ้าจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งมีองค์ประกอบและลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.2.1 ผู้ประกอบพิธีสว่างเฮือ

ผู้ประกอบพิธีสว่างเฮือ จังหวัดมุกดาหาร เป็นกลุ่มลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารเก่าหรือพวกนางเทียมเจ้าแม่สองนาง นางเทียมเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร จ้า นางเปียง เจ้าโคตร และบรรดาลูกหลาน ประกอบด้วย

3.2.1.1 นางเทียม จ้า นางเปียง และเจ้าโคตร

กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีสว่างเฮือเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มบุคคลที่ทำพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ทั้งนางเทียม จ้า นางเปียงต่างก็มีหน้าที่รับผิดชอบแตกต่างกันไปตามบริบทของพิธีสว่างเฮือ นางเทียม นางเปียงและลูกหลานฝ่ายหญิงส่วนใหญ่เป็นผู้จัดเตรียมเครื่องบวงสรวง และเครื่องเซ่น ส่วนจ้าและลูกหลานฝ่ายชายเป็นผู้จัดหาเรือสว่างเพื่อทำพิธีเบิกน่านน้ำ เรือไฟ จัดเตรียมสถานที่ และอื่น ๆ ที่ต้องใช้แรงแบกหาม

นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นนางเทียมของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองมีหน้าที่เตรียมสิ่งของต่าง ๆ ทั้งเครื่องเซ่น และเครื่องบวงสรวงต่าง ๆ ที่จะใช้ในการเซ่นสรวงพญานาค ผีน้ำและบรรพบุรุษ นางเทียมเป็นตัวแทนเจ้าแม่สองนางทำพิธีเบิกน่านน้ำและไหลเรือไฟ ในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 และในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ทุกปี

นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจ้าประจำศาลเจ้าแม่สองนางและศาลเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง มีหน้าที่จัดเตรียมสถานที่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้าแม่สองนาง จัดหาเรือสว่าง 2 ลำ มาเตรียมไว้ที่ท่าหน้าศาลเจ้าแม่สองนาง ตั้งแต่วันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 11 เรือสว่าง ลำแรกชื่อ “เจ้าฟ้ามุกดาสวรรค์” เป็นเรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เรือลำที่ 2 ชื่อ “เจ้าแม่สองนางมุกดา” เป็นเรือสว่างของเจ้าแม่สองนาง จ้าและบรรดาลูกหลานฝ่ายชายจะต้องช่วยกันตกแต่งเรือสว่างให้แล้วเสร็จภายในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 11 หลังจากนั้นจะต้องเตรียมก้านจู้(กระทงสาย) ทำโครงเรือ

ไฟ และพาเสนียด เพื่อใช้ลอยเคราะห์ในแม่น้ำโขง จำเป็นตัวแทนเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ทำหน้าที่เบิกน่านน้ำ และไหลเรือไฟในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 และในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ทุกปี

นางทองสุข ปรีปญโญ เป็นนางเปียงเปื้องขวา จะต้องช่วยนางเทียมจัดเตรียมเครื่องเช่นและเครื่องบวงสรวงพร้อมทั้งลงเรือสว่างด้วย แต่เนื่องจากในปัจจุบันอายุมากแล้วจึงมิได้ลงเรือสว่างด้วย

นางอรวรรณ เชื้อหาญ เป็นนางเปียงเปื้องซ้าย มีหน้าที่จัดเตรียมเครื่องเช่น เครื่องบวงสรวง และลงเรือสว่าง

นายสีมา จันทรสาขา เป็นเจ้าโคตร และเป็นผู้อาวุโสของเชื้อสายเจ้าเมืองมุกดาหารต้องมาร่วมพิธีสว่างเฮือในฐานะตัวแทนเจ้าเมืองมุกดาหารเก่าเป็นประจำทุกปี

3.2.1.2 นางเทียมเจ้าพ่อบริวาร

กลุ่มนางเทียมบริวารเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มที่ร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง นางเทียมเจ้าพ่อบริวารมีหน้าที่ช่วยจัดเตรียมเครื่องบวงสรวง และเครื่องเช่นเช่นเดียวกัน

นางดอกกล้า จารุดัน เป็นนางเทียมเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก หลวงวิชา และเจ้ากรมหัว ซึ่งเป็นเจ้าพ่อบริวารของเจ้าแม่สองนาง ต้องมาร่วมพิธีสว่างเฮือทุกปี แต่ไม่ลงเรือสว่างเพราะว่าอายุมากแล้ว

นางเพ็ญโสภิตา พรหมเมือง เป็นนางเทียมเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน ซึ่งเป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวารของเจ้าแม่สองนาง ต้องมาร่วมพิธีและลงเรือสว่างด้วยทุกปี

3.2.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีสว่างเฮือประจำปี จังหวัดมุกดาหาร

เรือสว่างที่ใช้ในการประกอบพิธีในแม่น้ำโขง จำ ลูกหลานตลอดจนนักการเมืองท้องถิ่นที่ได้รับอนุญาตให้ลงเรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะต้องเป็นผู้ชายทั้งหมด ลงเรือได้ประมาณ 40 คน รวมทั้งฝีพาย

เรือสว่างของเจ้าแม่สองนางจะเป็นกลุ่มของนางเทียม นางเปียง และลูกหลานที่เป็นผู้หญิง ยกเว้นฝีพายจะเป็นผู้ชาย รวมทั้งหมดประมาณ 30 คน

การจัดงานประเพณีสว่างเฮือมีผู้รับผิดชอบอยู่ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายจัดการแข่งขันเรือยาวประเพณีประจำปี เป็นหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัด และหน่วยงานราชการในจังหวัดมุกดาหารร่วมมือกับเจ้าเมืองไกรสรอนพรหมวิหาร และคณะประจำผัดแขวง ทั้งฝ่ายรัฐบาลไทยและฝ่ายลาวจะมาร่วมพิธีเปิดในเวลา 9.00 น. โดยมีขบวนแห่ด้วยรางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดแห่ไปรอบ ๆ เมืองด้วยขบวนฟ้อนรำสวยงามของชาวบ้านคุ้มบ้านต่าง ๆ ทั้งของประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ขบวนแห่ด้วย

รางวัลพระราชทานจะแห่ไปจนถึงศาลหลักเมืองใหม่ นำโดยผู้ว่าราชการจังหวัด และคณะ มาสมทบกับขบวนของนางเทียม จ้า และนางเปียง ที่รอคอยอยู่ที่ศาลเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

อีกฝ่ายหนึ่ง คือ กลุ่มของนางเทียม จ้า นางเปียง และบรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหาร จะทำพิธีสู่ขวัญเรือสว่างและนำเรือสว่างลงท่อน้ำในวันขึ้น 12 ค่ำ เบิกน่านน้ำในวันขึ้น 13 ค่ำ และไหลเรือไฟ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 โดยมีได้ขู่เกี่ยวกับทางคณะของฝ่ายจัดการแข่งขัน ขั้นตอนและพิธีกรรมต่าง ๆ ในการสว่างเรือดำเนินไปตามขั้นตอนที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ ผู้วิจัยจะศึกษาการประกอบพิธีกรรมอย่างละเอียดตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.2.2.1 พิธีสู่ขวัญเรือสว่าง

การสู่ขวัญเรือสว่างเป็นการสู่ขวัญแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ ก่อนที่จะนำไปลงท่อน้ำ จัดขึ้นในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 11 พร้อมทั้งเชิญวิญญาณของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สองนางลงประทับบนเรือเจ้าฟ้ามุกดาสวรรค์ และเรือเจ้าแม่สองนางมุกดา ตามลำดับ การสู่ขวัญเรือสว่าง มีขั้นตอน ดังนี้

3.2.2.1.1 การเตรียมเครื่องสู่ขวัญ

เครื่องสู่ขวัญประกอบด้วยบายศรีสู่ขวัญเรือ เครื่องบูชาและเครื่องเช่นแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ นางเทียมและลูกหลานจะช่วยกันเตรียมเครื่องบูชาต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า 1 วัน สำหรับเครื่องเช่นจะต้องเตรียมตอนเช้ามีดเพื่อให้เสร็จทันเวลาการสู่ขวัญเรือในตอนเช้า นางเทียมจะไม่เตรียมเครื่องเช่นไว้ล่วงหน้าหรือค้างคืน เพราะเชื่อว่าผีจากฝั่งลาวจะมากินการเตรียมเครื่องสู่ขวัญเรือต้องเตรียมไว้ 2 ชุด ดังนี้

บายศรีสู่ขวัญ บายศรีสู่ขวัญเรือสว่างมีลักษณะเช่นเดียวกับบายศรีสู่ขวัญคน แต่ที่ฐานของบายศรีประดับด้วยดอกดาวเรือง มิได้นำอาหาร ไข่ไก่วางไว้เหมือนการสู่ขวัญคน บายศรีสู่ขวัญเรือจะทำ 3 ชั้น มียอดแหลม มีด้ายมงคลคล้องไว้รอบ ๆ บายศรี มี 2 ชุด เหมือนๆ กัน สำหรับสู่ขวัญเรือของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและเรือของเจ้าแม่สองนาง

ภาพที่ 45 บายศรีสู่ขวัญเรือสว่าง

บายศรีหัวเรือ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “แหงมหัวเรือ” ทำด้วย
ใบตอง เรียงซ้อนกันมีลักษณะโค้งปลายเรียวจนคล้ายหัวพญานาค เตรียมไว้เพื่อผูกติดกับหัว
เรือและท้ายเรือทั้งด้านซ้ายและด้านขวา ถิ่นละ 4 อัน รวม 8 อัน

ภาพที่ 46 บายศรีหัวเรือหรือแหงมหัวเรือ

หมากเบ็ง ทำด้วยใบตองคล้ายบายศรี แต่อันเล็ก ๆ เตรียมไว้
2 คู่ เป็นเครื่องบูชาแม่ย่านางเรือเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง 1 คู่ และเรือเจ้าแม่สองนาง 1 คู่
ขันเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ประกอบด้วย ขัน 8 มีเทียน 8 คู่และ
ดอกไม้ 16 ดอก หมาก พลู บุหรี่ และหมากเบ็ง อีก 1 คู่

ชั้นเชิญเจ้าแม่สองนาง ประกอบด้วย ชั้น 5 มีเทียน 5 คู่ ดอกไม้ 10 ดอก หมาก พลุ และหมากเบ็ง อีก 1 คู่

หมาก พลุ และยาเส้นของเจ้าแม่สองนาง เตรียมไว้ 1 ชุด ใช้เป็นเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง เพื่อเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางลงมาประทับบนเรือสว่าง

พานหมาก พลุ ยาเส้นและบุหรี ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เตรียมไว้ 1 ชุด ใช้เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เพื่อเชิญวิญญาณเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองลงมาประทับบนเรือสว่าง

เครื่องทรงของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เตรียมวางไว้ที่หัวเรือเพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงว่าเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองได้ลงมาประทับที่หัวเรือแล้ว

ผลไม้และขนมหวาน ผลไม้และขนมหวานจะจัดใส่โตก ผลไม้ประกอบด้วยผลไม้ 9 ชนิด ได้แก่ มะพร้าว กล้วย ส้มโอ ส้ม แอปเปิล สาลี่ ทับทิม องุ่น และข้าวโพด และขนมหวาน 9 ชนิด ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ข้าวต้มมัด ขนมเทียน ขนมชั้น ขนมถ้วยฟู และข้าวหลาม จะต้องใส่ให้พูนโตก เป็นเครื่องเช่นแม่ย่านางเรือสว่าง

มะพร้าวอ่อนและกล้วย วางรวมกันในจาน เตรียมไว้ 2 ชุด เพื่อเช่นแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ

ไก่ต้ม 1 ตัว ไช้ต้ม 12 ฟอง เป็นเครื่องเช่นแม่ย่านางเรือสว่างวางรวมกันในถาด เตรียมไว้ 2 ชุด เพื่อใช้เช่นแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ

ข้าวเหนียว 1 กระติ๊บ เป็นเครื่องเช่นแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ เตรียมไว้ 2 กระติ๊บ

เหล้าขาว เหล้าสาโท น้ำดื่ม และข้าวหมาก เป็นเครื่องเช่นแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ พระแม่ธรณี พญานาค และผีน้ํา ต้องเตรียมไว้หลายชุด

ดอกไม้ เป็นเครื่องบูชาแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ พระแม่ธรณี พญานาค และผีน้ําในแม่น้ําโขงในขณะที่นำเรือสว่างลงทำน้ําในแม่น้ําโขง ประกอบด้วยดอกดาวเรืองและดอกกุหลาบ จะต้องเตรียมไว้จำนวนมาก

คำหมาก พลุ ยาเส้น เตรียมไว้เป็นชุด ๆ หลายชุดเป็นเครื่องเช่นแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ พระแม่ธรณี พญานาค และผีน้ําในแม่น้ําโขงในขณะที่นำเรือสว่างลงทำน้ําในแม่น้ําโขง ต้องเตรียมไว้หลายชุด

น้ำอบ น้ำหอม เป็นเครื่องบูชาแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ พระแม่ธรณี พญานาค และผีน้าในแม่น้ำโขง

3.2.2.1.2 เครื่องประดับเรือ

จ้ำและลูกหลานผู้ชายจะช่วยกันประดับตกแต่งเรือสว่างให้สวยงาม ชาวบ้านเรียกว่า “การเอ้เรือ” การประดับตกแต่งเรือสว่างจะต้องต่อหัวเรือและท้ายเรือก่อน แล้วช่วยกันตกแต่งให้สวยงามก่อนที่จะทำพิธีสู่ขวัญเรือต่อไป

ภาพที่ 47 การเอ้เรือสว่าง

ฉัตรเงิน ฉัตรทอง เป็นเครื่องสูงชนิดหนึ่งมีรูปคล้ายร่มที่ซ้อนกันไปเป็นชั้น ๆ ชั้นบนมีขนาดเล็กกว่าชั้นล่างลดหลั่นกันไปโดยลำดับ สำหรับแขวนหรือตั้งหรือเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 334) ฉัตรเงิน ฉัตรทอง เป็นเครื่องประกอบยศชนชั้นเจ้านาย เตรียมไว้ประดับเรือสว่างลำละ 5 คัน ฉัตรทอง 7 ชั้น 2 คัน และ 5 ชั้น 4 คัน ฉัตรเงิน 5 ชั้น 4 คัน การติดตั้งฉัตรเงิน ฉัตรทอง จะนำไปติดตั้งในเรือที่ทำน้ำ หากติดตั้งก่อนจะทำให้ขนย้ายเรือลำบาก

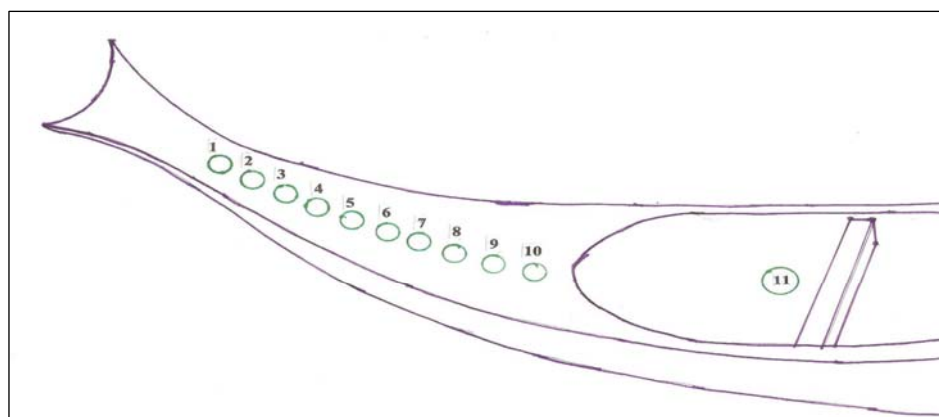
ลูกปัด ลูกปัดหลากสีเป็นเครื่องประดับตกแต่งหัวเรือและท้ายเรือของเรือสว่าง ทั้ง 2 ลำ เพื่อให้ดูสวยงาม

พวงมาลัย และผ้า 7 สี เตรียมไว้ 2 ชุด สำหรับประดับตกแต่งหัวเรือ ทั้ง 2 ลำ

3.2.2.1.3 การจัดวางสิ่งของในพิธีสู่ขวัญเรือ

การสู่ขวัญเรือสำงของเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “การฮ้องขวัญ” ของแม่ย่านางประจำเรือ ให้มารับเครื่องเซ่นและเครื่องบวงสรวง และประจำอยู่ในเรือสำง นางเทียมและจำจะจัดวางสิ่งของต่าง ๆ ที่เรือสำงเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองก่อนโดยเริ่มที่หัวเรือก่อน แล้วไปที่ท้ายเรือ เมื่อสู่ขวัญเรือสำงของเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองเสร็จแล้วก็จะ สู่ขวัญเรือสำงของเจ้าแม่สองนางต่อไป

การจัดวางเครื่องบวงสรวง และเครื่องเซ่นบนหัวเรือเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง จะจัดวางเครื่องทรงและขันเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองไว้ที่หัวเรือ และจัดวางบายศรีและเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นแม่ย่านางเรือตามแผนผัง ดังนี้

ภาพที่ 48 แผนผังการจัดวางเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นบนเรือสำงเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

หมายเลข 1 เครื่องทรงเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ใส่พานตั้งไว้ที่หัวเรือ

หมายเลข 2 ขันเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

หมายเลข 3 บายศรีสู่ขวัญ

หมายเลข 4 เหล้าขาว น้ำดื่ม เหล้าสาโท และข้าวหมาก ขณะทำพิธีสู่ขวัญจะต้องเปิดขวดและเทใส่แก้ว ให้ครบ ทั้งสามแก้ว

หมายเลข 5 ไก่ต้ม 1 ตัว ไช้ไก่ต้ม 12 ฟอง และข้าวเหนียว 1 กระติบ ตั้งรวมกันในถาด

หมายเลข 6 มะพร้าวอ่อน 1 ผล และกล้วย 1 หวี

หมายเลข 7 หมาก พลู ยาเส้นและบุหรี

หมายเลข 8 หมากเบ็ง และบายศรีหัวเรือ

หมายเลข 9 ผลไม้ และขนมหวาน จัดวางรวมกันในโตกหวาย

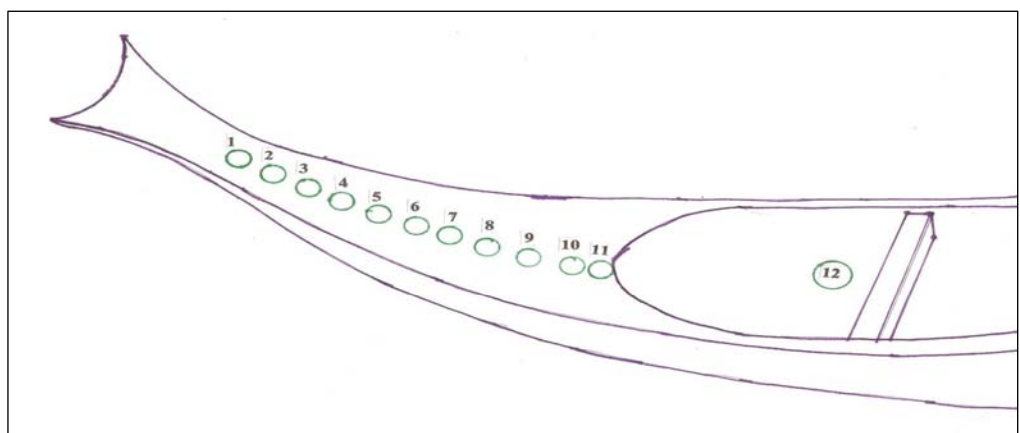
หมายเลข 10 ชั้น 8 เตรียมไว้ให้จ้ำใช้ประกอบพิธีในเรือสว่าง

หมายเลข 11 ที่นั่งของจ้ำ ขณะที่ทำพิธีสู่ขวัญแม่ย่านางเรือ

ภาพที่ 49 การจัดวางสิ่งของสู่ขวัญเรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

การจัดวางเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นบนหัวเรือเจ้าแม่สองนาง ก็จัดวางคล้าย ๆ กัน อาจจะมีสิ่งของบางอย่างวางสลับที่กันบ้าง เนื่องจากมีพื้นที่ค่อนข้างจำกัด สำหรับเครื่องบวงสรวง และเครื่องเซ่นใช้เหมือนกันกับการสู่ขวัญเรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองตามแผนผัง ดังนี้

ภาพที่ 50 แผนผังการจัดวางเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นบนเรือสว่างเจ้าแม่สอง

นาง

หมายเลข 1 เครื่องทรงเจ้าแม่สองนางจัดใส่พานตั้งที่หัวเรือ

หมายเลข 2 หมากเบ็ง 1 คู่

หมายเลข 3 ชั้นเชิญเจ้าแม่สองนาง

หมายเลข 4 บายศรีสู่ขวัญ

หมายเลข 5 หมาก พลุ และยาเส้น

หมายเลข 6 มะพร้าวอ่อน 1 ผล และกล้วย 1 หวี ตั้งรวมในงาน

เดียวกัน

หมายเลข 7 ไก่ต้ม 1 ตัว ไช้ไก่ต้ม 12 ฟอง และข้าวเหนียว 1

กระติบ ตั้งรวมกันในถาด

หมายเลข 8 เหล้าขาว น้ำดื่ม เหล้าสาโท และข้าวหมาก ขณะ

ทำพิธีสู่ขวัญจะต้องเปิดขวดและเทใส่แก้วให้ครบทั้งสามแก้ว

หมายเลข 9 บายศรีหัวเรือ หรือแหงมหัวเรือ

หมายเลข 10 ผลไม้ และขนมหวาน จัดวางรวมกันในโตกหวาย

หมายเลข 11 ชั้น 5

หมายเลข 12 ที่นั่งของเจ้า ขณะที่ทำพิธีสู่ขวัญแม่ย่านางเรือ

ภาพที่ 51 การจัดวางสิ่งของสู่ขวัญเรือส่วเจ้าแม่สองนาง

3.2.2.1.4 สู่ขวัญเรือส่ว

เมื่อจัดวางเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นที่หัวเรือส่ว เจ้าพ่อฟ้า
มุงเมือง และเจ้าแม่สองนางเรียบร้อยแล้ว นางเทียม และเจ้าจะช่วยกันตรวจดูความพร้อมอีกครั้ง

แล้วจึงทำพิธีสู่ขวัญแม่ย่านางเรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองก่อน จ้าจะเปิดขวดเหล้าขาว เหล้าสาโท และน้ำดื่ม รินใส่แก้ว ครอบ 3 ใบ แล้วจ้าจะลงไปนั่งในเรือสว่างใกล้ ๆ กับหัวเรือ โดยนั่งหันหน้าไปยังหัวเรือ นางเทียมจะนั่งด้านข้างเรือสว่าง หลังจากนั้นจะจุดธูปคนละ 9 ดอก แล้วกล่าวเชิญขวัญแม่ย่านางเรือสว่างมาประทับเรือสว่างว่า “วันนี้เป็นวันดีถึงเทศกาลสว่างเฮือ ขอเชิญแม่ย่านางเรือสว่างให้มาประทับในเรือ และจะเชิญไปลงท่าน้ำเพื่อให้เจ้าพ่อฟ้ามงเมืองทำพิธีเบิกน่าน้ำ ช่วยให้มีพิธีแข่งเรือสำเร็จลุล่วงไปด้วยความปลอดภัย และคุ้มครองลูกหลานด้วย ” (ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2553)

เมื่อกกล่าวเชิญขวัญแม่ย่านางเรือแล้วต้องบอกกล่าวเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองให้รับรู้และเชิญให้ลงมาประทับที่เรือสว่างด้วยเพื่อที่จะนำเรือไปลงท่าน้ำ แล้วจึงนำธูปทั้ง 9 ดอก ปักตามเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นจนครบทุกอย่าง นางเทียมและจ้าจะนำบายศรีหัวเรือไปมัดติดกับหัวเรือคนละด้าน พร้อมทั้งประพรมน้ำอบน้ำหอมที่บริเวณหัวเรือ แล้วจึงย้ายเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นไปจัดวางที่ท้ายเรือ แต่เหล้าขาว เหล้าสาโท น้ำดื่ม จะต้องเปลี่ยนขวดใหม่ ขวดเก่าจะต้องเททิ้งให้หมด พร้อมทั้งเปิดขวดใหม่เทลาดไปตามพื้นดิน โปรยคำหมากและดอกไม้ไปยังพื้นดินเพื่อเป็นการเซ่นพระแม่ธรณีด้วย

การจัดตำแหน่งสิ่งของต่าง ๆ ที่ท้ายเรือต้องจัดวางเหมือนกับการจัดวางสิ่งของที่หัวเรือ จ้าจะลงไปนั่งที่ท้ายเรือโดยหันหน้าไปยังท้ายเรือ นางเทียมนั่งด้านข้างเรือ แล้วจุดธูปคนละ 9 ดอก กล่าวเชิญขวัญแม่ย่านางเรือสว่างเหมือนครั้งแรก แล้วปักธูปลงบนเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่นจนครบ นางเทียมจะประพรมน้ำอบน้ำหอมที่บริเวณท้ายเรือ เหล้าขาว เหล้าสาโท และน้ำดื่มที่เหลือจะเททิ้งให้หมดขวด พร้อมทั้งเปิดขวดใหม่เทลาดไปตามพื้นดิน โปรยคำหมากและดอกไม้ไปยังพื้นดินเพื่อเป็นการเซ่นพระแม่ธรณีด้วย

ภาพที่ 52 การสู่ขวัญเรือสว่าง

นางเทียมและจ้าวจะนำบายศรีท้ายเรือไปมัดติดกับท้ายเรือคนละข้าง หลังจากนั้นทั้งนางเทียม จ้าว และผู้ที่ไปร่วมพิธีสู่ขวัญเรือจะช่วยนำค้ำมงคลจากบายศรีไปผูกตามกงเรือจนครบทุกอัน เพื่อเป็นการผูกเอาขวัญแม่ย่านางเรือของเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองให้ประจำอยู่ในเรือ

เมื่อทำพิธีสู่ขวัญเรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองเสร็จแล้ว จะเก็บสิ่งของต่าง ๆ รวมไว้ในเรือ เพื่อเตรียมลากจูงเรือไปลงทำน้ำที่ด่านศุลกากรเก่า ซึ่งห่างจากสถานที่เก็บเรือประมาณ 6 กิโลเมตร ยกเว้นเครื่องทรง และขันเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองจะถูกยึดติดไว้กับหัวเรือที่เดิม

ภาพที่ 53 การผูกขวัญเรือสว่าง

การสู่ขวัญเรือสว่างเจ้าแม่สองนาง มีขั้นตอนการสู่ขวัญ เหมือนกับการสู่ขวัญเรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง กล่าวคือ เมื่อจัดวางสิ่งของต่าง ๆ พร้อมแล้ว จะเริ่มสู่ขวัญที่หัวเรือก่อน จ้าวจะเปิดขวดเหล้าขาว เหล้าสาโท น้ำดื่ม และรินใส่แก้ว 3 แก้ว แล้วจึงลงไปนั่งในเรือสว่าง โดยนั่งหันหน้าไปยังหัวเรือ นางเทียมนั่งข้างเรือ แล้วจุดธูปคนละ 9 ดอก เรียกเอาขวัญแม่ย่านางเรือว่า “วันนี้เป็นวันดีถึงเทศกาลสว่างเชื้อขอเชิญแม่ย่านางลงมาประทับในเรือและไปลงทำน้ำเพื่อให้เจ้าแม่สองนางทำพิธีเบิกน่าน้ำ ช่วยคุ้มครองให้พิธีแข่งเรือสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีมีความปลอดภัย และคุ้มครองลูกหลานด้วย ” (ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2553)

เมื่อเรียกเอาขวัญแม่ย่านางและบอกกล่าวเจ้าแม่สองนางแล้วก็ปักธูปบนเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นจนครบ นางเทียมและจ้าวช่วยกันผูกบายศรีหัวเรือคนละข้าง เทเหล้าขาว เหล้าสาโท และน้ำ ทิ้งให้หมด แล้วเปิดขวดใหม่เทลาดไปตามพื้นดิน โปรยค้ำหมาก ดอกไม้ไปยังพื้นดินเพื่อเซ่นพระแม่ธรณี นางเทียมจะประพรมน้ำอบน้ำหอมบริเวณหัวเรือ แล้วย้ายเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นไปจัดวางไว้ที่ท้ายเรือ โดยจัดวางเหมือนกัน

ขั้นตอนการสู่ขวัญที่ท้ายเรือก็ทำเหมือนกัน จ้าจะเปิดเหล่าขาว เหล่าสาโท และน้ำขวดใหม่ รินใส่แก้ว ครบ 3 ใบ จ้าลงไปนั่งที่ท้ายเรือ โดยหันหน้าไปยังท้ายเรือ นางเทียมนั่งข้างเรือ จุฑรูปคนละ 9 ดอก แล้วกล่าวเรียกขวัญแม่ย่านางเรือเหมือนครั้งแรก แล้วนำรูปไปปักตามเครื่องบวงสรวงและเครื่องจันครบ นางเทียมและจ้าจะช่วยกันผูกบายศรีที่ท้ายเรือคนละข้าง หลังจากนั้น ผู้ที่ไปร่วมพิธีสู่ขวัญเรือสว่างจะช่วยกันนำค้ายมงคลจากบายศรีไปผูกตามกงเรือจันครบ เพื่อเป็นการผูกเอาขวัญแม่ย่านางให้อยู่กับเรือ เหล่าขาว เหล่าสาโท และน้ำดื่มที่เหลือต้องเททิ้งให้หมด แล้วเปิดขวดใหม่เทลาดไปตามพื้นดิน โปรยคำหมาก และดอกไม้ไปยังพื้นดินเพื่อเป็นการเซ่นพระแม่ธรณี ก่อนที่จะเคลื่อนย้ายเรือสว่างไปลงทำน้ำต่อไป

3.2.2.2 การนำเรือลงทำน้ำ

เรือสว่างทั้งสองลำมีล้อ 2 ล้อ รองรับเพื่อความสะดวกในการชักลากเรือไปยังทำน้ำที่ด่านศุลกากรเก่า ระยะทางอยู่ห่างจากสถานที่เก็บเรือประมาณ 6 กิโลเมตร ระหว่างทางที่ชักลากเรือสว่างไปต้องเทเหล่าขาว และโปรยคำหมาก และดอกไม้ไปตามท้องถนนเป็นระยะๆ เพื่อเซ่นพระแม่ธรณีและขอเบิกทางให้นำเรือผ่านไปยังทำน้ำ

ภาพที่ 54 การลากเรือสว่างไปลงทำน้ำ

เมื่อนำเรือสว่างมาถึงทำน้ำแล้ว นางเทียมจะต้องจุฑรูปบอกกล่าวพญานาค และผีน้ำ เทเหล่าขาว น้ำดื่ม คำหมาก พลุ บุหรี่ โปรยดอกไม้ และพรมน้ำอบน้ำหอม ลงในแม่น้ำโขง เป็นการบูชาเช่นสรวงพญานาคและผีน้ำ เพื่อขอให้เบิกน่านน้ำ และอนุญาตให้นำเรือลงในแม่น้ำโขง

ภาพที่ 55 การเซ่นสรวงพญานาคและผิน้ำก่อนนำเรือสว่างลงทำน้ำ

เมื่อนางเทียมและจำขออนุญาตให้พญานาคเบิกน่านน้ำแล้วจำและกลุ่มผู้ชายประมาณ 30 คน จนช่วยกันเข็นล้อเพื่อนำเรือสว่างมาลงทำน้ำ โดยนำเรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองลงก่อนแล้วตามด้วยเรือสว่างของเจ้าแม่สองนาง

ภาพที่ 56 การนำเรือสว่างลงทำน้ำ

หลังจากนั้น จะพายเรือไปจอดไว้ที่ท่าหน้าศาลเจ้าแม่สองนาง ตกแต่งฉัตรเงิน ฉัตรทอง และตรวจสอบดูความเรียบร้อยอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรอทำพิธีเบิกน่านน้ำในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 ต่อไป

3.2.2.3 การกู่เรือ

จำและลูกหลานผู้ชายเป็นผู้กู่เรือ หรือนำเรือสว่างขึ้นจากทำน้ำเพื่อนำไปเก็บไว้ที่วัดบรรพตมโนรมย์ตามเดิม การกู่เรือจะทำได้หลังจากเสร็จสิ้นพิธีไหลเรือไฟแล้ว คือ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 พิธีกู่เรือขึ้นจากทำน้ำไม่ยุ่งยากและซับซ้อน โดยจำจะจุดธูปบอกพญานาค

และเช่นด้วยเหล่าชาว หมาก พลุ บูหรี พร้อมทั้งเช่นพระแม่ธรณีเพื่อขอให้เบิกทางนำเรือกลับไป
ยังสถานที่เก็บเรือ ระหว่างทางจะต้องเทเหล่าชาวและโปรย คำหมาก ดอกไม้ เป็นระยะ ๆ ไป
ตลอดทางเพื่อเช่นพระแม่ธรณี เมื่อนำเรือไปถึงสถานที่เก็บเรือแล้ว จ้าก็จะจุดธูปบอกกล่าวแม่
ย่านางเรือและพระแม่ธรณีให้ช่วยดูแลปกป้องรักษาเรือสว่าง แล้วเช่นไหว้ด้วยผลไม้และขนมหวาน
ซึ่งถือว่าเสร็จสิ้นพิธี

3.2.2.4 พิธีเบิกน่านน้ำ

พิธีเบิกน่านน้ำเป็นพิธีสำคัญของประเพณีสว่างเฮือ เพราะนางเทียมและ
จ้าจะต้องทำหน้าที่แทนเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สองนางทำพิธีเบิกน่านน้ำเพื่อขออนุญาตให้
พญานาค และผีนํ้าเปิดเส้นทางให้บรรดาลูกหลานได้ใช้เส้นทางนํ้าแข่งขันเรือยาวประเพณี
พิธีกรรมดังกล่าวเป็นการร้องขอให้พญานาคซึ่งเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตนเปิดเส้นทางและช่วย
ปกป้องคุ้มครองลูกหลาน เป็นการสร้างขวัญ และเชื่อมั่นในความปลอดภัยว่า การสว่างเฮือเพื่อ
เฉลิมฉลองรื่นเริงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีปราศจากภัยอันตรายใด ๆ ทั้งปวง
การเบิกน่านน้ำของชาวเมืองมุกดาหารจะทำในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี โดยจะทำพิธีใน
ช่วงเวลา 10.00 น ถึง 12.00 น. โดยประมาณ การเบิกน่านน้ำแม้จะใช้เวลาไม่นานนักแต่ก็มี
ขั้นตอนสำคัญ ๆ ดังนี้

3.2.2.4.1 การเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นในพิธีเบิกน่านน้ำ

สิ่งของเครื่องใช้ในพิธีเบิกน่านน้ำประกอบด้วยเครื่องบูชา และ
เครื่องเซ่นซึ่งต้องเตรียมไว้ประกอบพิธีในเรือสว่างทั้ง 2 ลำ ดังนี้

ขันเชิญ ขัน 5 เตรียมไว้เชิญของเจ้าแม่สองนาง 1 ชุด และขัน 8
เตรียมไว้เชิญของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง 1 ชุด ขันเชิญจะตั้งไว้ที่หัวเรือทั้ง 2 ลำ

เครื่องทรง เป็นเครื่องทรงของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง 1 ชุด ใส่พาน
ตั้งไว้ที่หัวเรือสว่างเจ้าฟ้ามุกดาสวรรค์ และเครื่องทรงของเจ้าแม่สองนาง 2 ชุด ใส่พานตั้งไว้ที่หัว
เรือสว่างเจ้าแม่สองนางมุกดา

บายศรี เป็นเครื่องบูชาเรือสว่าง ตั้งไว้ที่หัวเรือสว่างทั้ง 2 ลำ

หมากเบ็ง เป็นเครื่องบูชา เตรียมไว้ 2 คู่ เพื่อแต่งขันเชิญเจ้าแม่
สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ตั้งไว้ที่หัวเรือสว่างทั้งสองลำ

หมอนขวาน หรือหมอนอิง เป็นเครื่องสูงประกอบยศศักดิ์ชั้น
ชั้นเจ้านาย ใช้หมอนขวาน หรือหมอนอิง 3 ใบ ตั้งที่หัวเรือเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง 1 ใบ และเรือสว่าง
ของเจ้าแม่สองนาง 2 ใบ

ชั้น 5 ชั้น 8 ชั้น 5 เป็นชั้นเชิญเจ้าแม่สองนางที่ตั้งไว้ที่หัวเรือสว่างเจ้าแม่ 1 ชุด และนางเทยมใช้ประกอบพิธีในเรือสว่างอีก 1 ชุด ส่วนชั้น 8 เป็นชั้นเชิญของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ตั้งไว้ที่หัวเรือสว่างเจ้าพ่อ 1 ชุด และเจ้าใช้ประกอบพิธีในเรือสว่างอีก 1 ชุด

น้ำอบน้ำหอม เป็นเครื่องบูชาพญานาคและผีนํ้า นางเทยมและเจ้าต้องเตรียมไว้ซัดลงในแม่นํ้าโขงเพื่อบูชาพญานาคและผีนํ้าก่อนพายเรือออกจากท่านํ้า ที่วังนํ้าวน จุดปล่อยเรือ และจุดเส้นชัย ต้องเตรียมไว้ใช้ในเรือสว่างอย่างน้อยลํ้าละ 4 ชุด

ดอกไม้ เป็นเครื่องบูชาพญานาคและผีนํ้าในแม่นํ้าโขง ดอกไม้ที่ใช้ คือ ดอกดาวเรืองและดอกกุหลาบ ต้องเตรียมใส่พานไว้ 2 ชุด

สัปทน เป็นเครื่องประกอบยศของเจ้าเมือง หรือผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ชั้นสูง เตรียมไว้ 2 คัน สำหรับกางร่มให้แก่นางเทยม และเจ้าที่เป็นตัวแทนของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ในเรือสว่างทั้ง 2 ลํ้า

เหล้าขาว เหล้าสาโท และนํ้าดื่ม เป็นเครื่องเช่นพญานาคและผีนํ้าในแม่นํ้าโขง นางเทยมและเจ้าต้องเตรียมไว้ อย่างน้อยคนละ 4 ชุด ทั้งนางเทยมและเจ้าจะใช้เช่นสรวงพญานาคและผีนํ้าโดยเทเหล้าขาว เหล้าสาโท และนํ้าดื่ม ลงแม่นํ้าโขงตั้งแต่เริ่มทำพิธี 1 ครั้ง บริเวณวังนํ้าวนหน้าศาลเจ้าแม่เวินซิว 1 ครั้ง เพื่อเช่นผีนํ้าที่รักษาวังนํ้าวน และตรงจุดปล่อยเรือหรือร่อนนํ้าที่ใช้แข่งเรือ 1 ครั้ง และเส้นชัยอีก 1 ครั้ง

หมาก พลุ และยาเส้น เป็นเครื่องเช่นพญานาคและผีนํ้าในแม่นํ้าโขง นางเทยมและเจ้าจะใช้เช่นตั้งแต่คอนออกเรือ ที่วังนํ้าวน จุดปล่อยเรือ และจุดเส้นชัย จะต้องเตรียมไว้ใช้ในเรือสว่าง อย่างน้อยลํ้าละ 4 ชุด

3.2.2.4.2 การคอบเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและเจ้าแม่สองนาง

ในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 11 นางเทยมจะทำพิธีคอบเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เพื่อบอกให้เจ้าแม่และเจ้าพ่อรับทราบและกล่าวเชิญให้ไปร่วมพิธีเบิกนํ้าในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11

นางเทยมจะต้องเตรียมชั้น 5 ไปบอกกล่าวเจ้าแม่ที่ศาลเจ้าแม่สองนาง และเตรียมชั้น 8 ไปบอกกล่าวเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง โดยการกล่าวเชิญให้เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองลงมาร่วมพิธีสว่างเฮือประจำปี รวมทั้งร้องขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข และช่วยคุ้มครองผู้ที่มาร่วมงานแข่งเรือให้ได้รับความปลอดภัย เพื่อให้งานแข่งเรือสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี (สดสสาร สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2552)

3.2.2.4.3 เชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สองนางลงเรือสว่าง

การเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและเจ้าแม่สองนางลงเรือสว่าง จะเริ่มพิธีเชิญในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 หลังจากที่ฝ่ายจัดการแข่งขันเรือยาวประเพณีประจำปี

จังหวัดมุกดาหารเปิดงานแล้ว กล่าวคือ ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารจะรอต้อนรับคณะรัฐบาลลาว และชาวเมืองไกรสรพนมวิหาร ซึ่งเป็นชาวบ้านคุ้มต่าง ๆ ได้จัดขบวนมาร่วมแห่ ถ้วยรางวัลพระราชทานในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับขบวนแห่ของชาวคุ้มต่าง ๆ ของไทย

ทางคณะรัฐบาลลาวนำโดยเจ้าแขวงและเจ้าเมืองซึ่งเทียบเท่ากับ ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอตามลำดับ ฝ่ายลาวจะเดินทางมาถึงปะรำพิธีเปิดงานเวลา ประมาณ 9.00 น. เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดและเจ้าแขวงสะหวันนะเขตดีพร้อมขบวนแห่ร่วมกันแล้ว ขบวนแห่ของคุ้มต่าง ๆ ทั้งไทยและลาว ก็จะเดินแห่รอบเมืองไปยังศาลหลักเมืองใหม่ แล้วเดิน ต่อมาที่ศาลเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ซึ่งทางคณะของนางเทียม จ้ำ นางเปียง และบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารได้มาทำพิธีเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองโดยการถวายเหล้าขาว เหล้าแดง เหล้าสาโท น้ำดื่ม หมากพลู บุหรี่ เครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่นต่าง ๆ ที่จะเตรียมลงเรือสว่าง เตรียมไว้ที่ศาลเพื่อ รอขบวนแห่ด้วยพระราชทานฯ

เมื่อขบวนแห่ของชาวลาวมาถึงที่ศาลเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง บรรดา นางเทียม ผึ้งลาวและผู้อาวุโสที่เป็นเครือญาติกันก็จะเข้ามาบวงสรวงเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองก่อนด้วยการถวายพานพุ่มและบายศรี หลังจากนั้นก็จะเคลื่อนขบวนแห่ไปยังศาลเจ้าแม่สองนาง

ในขบวนแห่ จ้ำจะถือขันเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง บรรดาลูกหลาน จะช่วยกันอุ้มหมอนขวาน พานบายศรี เพื่อไปสักการะเจ้าแม่สองนาง แล้วเชิญเจ้าแม่สองนางลง เรือสว่างพร้อมกันในเวลาประมาณ 10.00 น

ภาพที่ 57 การเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองไปลงเรือสว่าง

เมื่อขบวนแห่เดินทางมาถึงศาลเจ้าแม่สองนาง ผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องไปบูชากราบไหว้เจ้าแม่สองนางก่อน พร้อมทั้งดื่มเหล้าของเจ้าแม่สองนางด้วย ชาวลาวที่เป็นผู้นำและกลุ่มเทียมฝั่งลาวซึ่งเป็นผู้ชาย ชื่อว่า นายปรานิด แสงจันทร์ ซึ่งเป็นเทียมของเจ้าพ่อสุทนต์ หลักบ้านหลักเมืองของเมืองไกรสอนพรหมวิหาร ก็นำบายศรี หมากเบ็ง มาบวงสรวงเจ้าแม่สองนางด้วย

หลังจากที่ทุกฝ่ายสักการะบูชาเจ้าแม่สองนางแล้ว จำสวมชุดเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองถือขันเชิญลงไปยังเรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองก่อน นางเทียมจะถือขันเชิญเจ้าแม่สองนางเพื่อเตรียมลงเรือสว่างที่ทำน้ำหน้าศาลเจ้าแม่สองนางที่หลัง ผู้ที่ลงเรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะต้องเป็นผู้ชายทั้งหมด ห้ามผู้หญิงลงเรือสว่างเจ้าพ่อเด็ดขาด ในเรือสว่างประกอบด้วยลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหาร ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารและนักการเมืองท้องถิ่นที่เจ้าพ่ออนุญาต และฝีพาย รวมประมาณ 40 คน

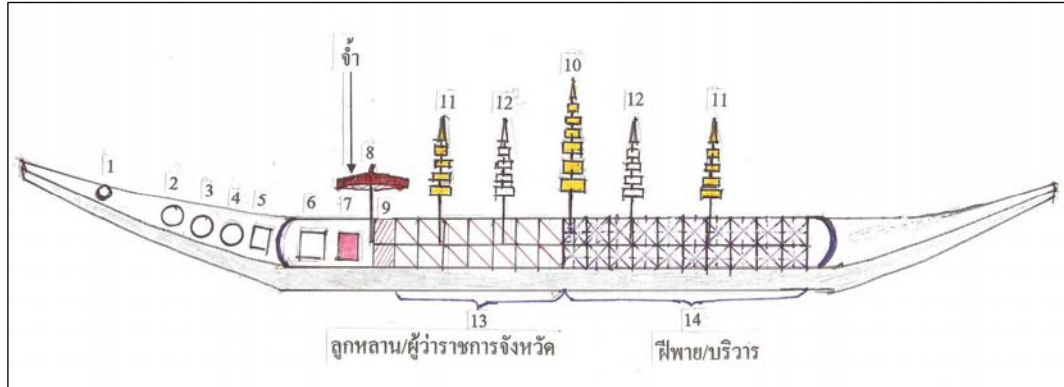
ในเรือสว่างเจ้าแม่สองนางก็เช่นเดียวกัน นางเทียมแต่งชุดของเจ้าแม่สองนาง ถือขันเชิญเจ้าแม่สองนางเดินลงเรือสว่าง ผู้ที่จะลงเรือสว่างของเจ้าแม่สองนางเป็นกลุ่มผู้หญิงซึ่งลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร ซึ่งจะนั่งประมาณครึ่งลำเรือด้านหัวเรือ ส่วนท้ายเรือจะเป็นฝีพายผู้ชาย รวมคนที่ลงในเรือสว่างของเจ้าแม่สองนางประมาณ 30 คน

3.2.2.4.4 การจัดวางเครื่องบวงสรวงเครื่องเซ่นและตำแหน่งบุคคลบน

เรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

การประกอบพิธีบนเรือสว่างเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ประกอบกิจกรรมในวันแข่งเรือว่าจะปราศจากเคราะห์ภัยทั้งปวง และเชื่อว่าถ้าประกอบพิธีกรรมถูกต้องตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติสืบมาแต่โบราณจะช่วยให้การจัดงานสำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดี ดังนั้น การจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และตำแหน่งของผู้ประกอบพิธีกรรมจะต้องถูกต้องครบถ้วน

จำเป็นผู้ตรวจสอบการจัดวางเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นว่าครบและถูกต้องตามธรรมเนียมหรือไม่ ตำแหน่งของบุคคลก็เช่นเดียวกันจะต้องจัดลำดับที่นั่งตามสถานภาพของบุคคล โดยจำจะต้องนั่งที่ด้านหน้าสุดของเรือเพื่อเป็นตัวแทนของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ถัดต่อมาก็ต้องเป็นเจ้าเมือง เครื่องญาติลดหลั่นกันไปตามลำดับ ในปัจจุบันจะเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารและข้าราชการท้องถิ่นมาประกอบพิธีร่วมกับบรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารแต่ต้องนั่งด้านหลังของลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร และสุดท้ายคือบรรดาฝีพายหรือบริวาร ดังแผนผังต่อไปนี้

ภาพที่ 58 แผนผังจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และตำแหน่งบุคคลบนเรือสำเภา
เจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง

หมายเลข 1 ชั้นเชิญ ประกอบด้วย ชั้น 8 และหมากเบ็ง 1 คู่

หมายเลข 2 พานพุ่ม 1 พาน

หมายเลข 3 บายศรี 1 ชุด

หมายเลข 4 เครื่องทรงของเจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง 1 ชุด

หมายเลข 5 หมอนขวาน 1 ใบ

หมายเลข 6 ชั้น 8 สำหรับเจ้าใช้กล่าวเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง และรูป เทียน พานหมากพลู บุหรี่ น้ำดื่ม 5 ขวด เหล้าขาว 5 ขวด พานพวงมาลัยดอกไม้หอม น้ำหอม น้ำอบ สำหรับบูชาและเซ่นพญานาค

หมายเลข 7 ที่นั่งของเจ้า เจ้าจะสวมชุดสีแดงเป็นตัวแทนของเจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมประจำเรือสำเภาของเจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง

หมายเลข 8 สัปทน

หมายเลข 9 ผู้ทำหน้าที่จับสัปทน

หมายเลข 10 ฉัตรทอง 7 ชั้น 1 คัน

หมายเลข 11 ฉัตรทอง 5 ชั้น 2 คัน

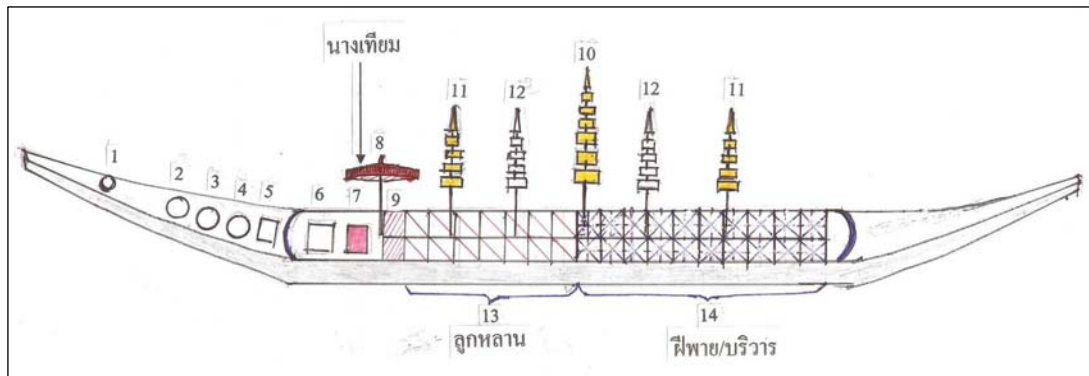
หมายเลข 12 ฉัตรเงิน 5 ชั้น 2 คัน

หมายเลข 13 ที่นั่งของลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารและผู้ว่าราชการจังหวัด และข้าราชการในจังหวัดที่มาเข้าร่วมพิธีสงฆ์ประจำปี ผู้ที่ลงเรือเจ้าพ่อฟ้ามุมเมืองเป็นผู้ชายทั้งหมด

หมายเลข 14 บรรดาศิพายหรือบริวาร

3.2.2.4.5 การจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และตำแหน่งบุคคลบนเรือสำงเจ้าแม่สองนาง

นางเทียมเป็นผู้ตรวจดูการจัดวางเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นให้ถูกต้องตามธรรมเนียมโบราณ ส่วนการจัดที่นั่งของบุคคล นางเทียมจะต้องนั่งด้านหน้าเพื่อทำหน้าที่แทนเจ้าแม่สองนาง ถัดไปก็จะเป็นผู้อาวุโสและลูกหลานที่มีสถานภาพลดหลั่นกันลงไปตามลำดับ ส่วนตอนท้ายของเรือสำงจะเป็นที่นั่งของผีพายหรือบริวาร

ภาพที่ 59 แผนผังจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และตำแหน่งบุคคลบนเรือสำงเจ้าแม่สองนาง

หมายเลข 1 ชั้นเชิญเจ้าแม่สองนาง ประกอบด้วย ชั้น 5 และหมากเบ็ง 1 คู่

หมายเลข 2 พานพุ่ม 1 พาน

หมายเลข 3 พานบายศรี 1 ชุด

หมายเลข 4 เครื่องทรงของเจ้าแม่สองนาง 2 ชุด

หมายเลข 5 หมอนขวาน 2 ใบ

หมายเลข 6 ชั้น 5 สำหรับนางเทียมใช้กล่าวเชิญเจ้าแม่สองนางและบอกกล่าวพญานาค และรูป เทียน พานหมาก พลุ เหล้า 5 ขวด น้ำดื่ม 5 ขวด พานพวงมาลัยดอกไม้หอม น้ำอบ น้ำหอมสำหรับบูชาและเซ่นสรวงพญานาค

หมายเลข 7 นางเทียมสวมชุดของเจ้าแม่สองนางเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมภายในเรือสำงของเจ้าแม่สองนาง

หมายเลข 8 สัปทน

หมายเลข 9 ลูกหลาน(ผู้ชาย) จับสัปทน

หมายเลข 10 ฉัตรทอง 7 ชั้น 1 คัน

หมายเลข 11 ฉัตรทอง 5 ชั้น 2 คัน

หมายเลข 12 ฉัตรเงิน 5 ชั้น 2 คัน

หมายเลข 13 บรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารฝ่ายหญิงและ
ฝ้ายผู้หญิง

หมายเลข 14 ฝ้ายผู้ชายหรือบริวาร

3.2.2.4.6 เบิกน่านน้ำ

เรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามุมเมืองจะทำพิธีเบิกน่านน้ำก่อน กล่าวคือ หลังจากที่ได้จัดวางเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นพร้อมแล้ว เจ้าและทุกคนลงเรือครบแล้ว เจ้าจะยกขัน 8 ชั้นบอกกล่าวเจ้าพ่อฟ้ามุมเมืองลงมาประทับบนเรือสว่างเพื่อนำพาลูกหลานทำพิธีเบิกน่านน้ำ และบอกกล่าวร้องขอให้พญานาคและผีน้ำเปิดเส้นทางเพื่อให้ลูกหลานใช้เส้นทางน้ำในการสว่างเฮือ ซึ่งเป็นการบูชาพญานาคและวิญญูณบรรพบุรุษตามฮีตสิบสอง เป็นการสร้างขวัญให้แก่ผู้ ที่มาร่วมงานประเพณีแข่งเรือเกิดความรู้สึกมั่นใจในความปลอดภัย และช่วยให้งานแข่งเรือสำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดีปราศจากปัญหาอุปสรรคใด ๆ ทั้งปวง

หลังจากนั้นจะเปิดเหล่าขาว น้ำดื่ม เทลงในแม่น้ำโขง โปรง ดอกไม้หอม และชดน้ำอบน้ำหอมลงในแม่น้ำโขง เพื่อเป็นการเซ่นสรวงและบูชาพญานาค และผี น้ำ ที่คอยดูแลและปกป้องรักษาแม่น้ำโขงให้ได้รับรู้และร้องขอให้เปิดเส้นทางน้ำให้บรรดา ลูกหลานได้แข่งเรือด้วยความปลอดภัย

ภาพที่ 60 นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย ทำพิธีเบิกน่านน้ำ

เมื่อเจ้าบอกกล่าวแก่พญานาคและผีน้ำแล้วก็เริ่มออกเรือพายทวน กระแสน้ำไปยังปากห้วยมุกที่เป็นวังน้ำวน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “สะดือพญานาค” วังน้ำวนนี้อยู่ บริเวณหน้าศาลเจ้าแม่เวินซิว เมื่อพายเรือมาถึงวังน้ำวน เจ้าจะเปิดเหล่า น้ำดื่ม เทลงในแม่น้ำโขง พร้อมทั้งโปรงดอกไม้หอม และชดน้ำอบน้ำหอมเพื่อเป็นการเซ่นสรวงบูชาพญานาคและผีน้ำ

ผู้ดูแลรักษาวังน้ำวน บอกกล่าวเพื่อเป็นการขออนุญาตใช้เส้นทางน้ำและร้องขอให้พญานาคและผีน้ำเปิดน่านน้ำ และช่วยคุ้มครองลูกหลานและผู้ที่มาร่วมแข่งเรือให้ได้รับความปลอดภัย

เมื่อบวงสรวงพญานาคและผีน้ำที่วังน้ำวนเสร็จแล้ว ก็จะพายเรือออกกลางแม่น้ำโขงซึ่งเป็นร่องน้ำที่จะใช้แข่งเรือ ซึ่งถือว่าเป็นจุดที่จะปล่อยเรือแข่งลงมา แล้วเจ้าจะเทเหล้าขาว น้ำคั้น เพื่อบวงสรวงพญานาคอีกครึ่งหนึ่ง แล้วก็พายเรือต่อลงมาตามร่องน้ำที่จะใช้เป็นเส้นทางแข่งเรือ พายเรือไปจนถึงจุดเส้นชัย ก็ก็จะเทเหล้า น้ำคั้น ลงในแม่น้ำเพื่อบอกกล่าวแก่พญานาคและผีน้ำอีกครั้ง แล้วก็พายเรือย้อนกลับขึ้นมาจอดเทียบท่าไว้ที่หน้าศาลเจ้าแม่สองนาง จนกว่าจะแข่งเรือเสร็จจึงจะกู้เรือไปเก็บไว้ที่วัดบรรพตมโนรมย์ตามเดิม

เรือสว่างของเจ้าแม่สองนางจะทำพิธีเบิกน่านน้ำต่อจากเรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง กล่าวคือ เมื่อเรือสว่างของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองออกจากท่าเรือไปแล้ว นางเทียมจะยกขัน 5 เชิญเจ้าแม่สองนางลงประทับในเรือสว่างเพื่อบอกกล่าวและนำพาลูกหลานทำพิธีเบิกน่านน้ำ ช่วยให้การประกอบพิธีสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และคุ้มครองลูกหลานและผู้ที่มาร่วมงานประเพณีสว่างเฮือให้ได้รับความปลอดภัย

เมื่อกล่าวเชิญเจ้าแม่สองนางแล้ว นางเทียมจะเปิดขวดเหล้าขาว น้ำคั้น เทลงแม่น้ำโขง พร้อมทั้งโปรยดอกไม้และน้ำอบน้ำหอม เพื่อบวงสรวงพญานาคและผีน้ำ กล่าวขออนุญาตเพื่อให้พญานาคและผีน้ำเปิดเส้นทางและคุ้มครองผู้ที่ประกอบกิจกรรมในแม่น้ำโขงให้ได้รับความปลอดภัย เมื่อบวงสรวงพญานาคและบอกกล่าวเสร็จแล้ว ก็พายเรือออกจากท่าน้ำมุงตรงไปยังบริเวณวังน้ำวน หน้าปากห้วยมุก บริเวณหน้าศาลเจ้าแม่เวินซั่ว

ภาพที่ 61 นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย ทำพิธีเบิกน่านน้ำ

เมื่อถึงบริเวณวังน้ำวน ฝีพายจะจอดเรือเพื่อให้นางเทียม ทำพิธีบวงสรวงพญานาคและผีน้ำโดยเทเหล้าขาว น้ำคั้น ลงในบริเวณวังน้ำวน พร้อมทั้งช้ค่น้ำอบน้ำหอม เพื่อบอกกล่าวพญานาคและผีน้ำช่วยคุ้มครองบรรดาลูกหลานและช่วยให้การจัดงานสว่างเฮือสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีมีความปลอดภัย

เมื่อบวงสรวงพญานาคและผิวน้ำบริเวณวังน้ำวนเสร็จแล้ว ผีพายจะหันหัวเรือออกไปสู่ร่องน้ำที่จะใช้ในการแข่งเรือ นางเทียม จะต้องบวงสรวงพญานาคและผิวน้ำอีกครั้งหนึ่ง แล้วล่องเรือไปตามร่องน้ำที่ใช้เป็นเส้นทางในการแข่งเรือ ไปจนถึงจุดเส้นชัยที่ทะเล้า น้ำคึม น้ำอบน้ำหอม เช่นบวงสรวงพญานาคและผิวน้ำอีกครั้งหนึ่งแล้วจึงพายเรือย้อนกลับมาจอดเทียบไว้ที่ท่าหน้าหน้าศาลเจ้าแม่สองนาง เป็นอันเสร็จพิธีเบิกน่านน้ำ

การที่เรือสว่างทั้ง 2 ลำ ทำพิธีเบิกน่านน้ำสำเร็จลุล่วงไปด้วยความปลอดภัย เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คณะผู้จัดงานแข่งเรือและบรรดาเรือที่เข้าแข่งขันว่า จะได้รับการคุ้มครองจากพญานาคให้ได้รับความปลอดภัยไปตลอดการแข่งขัน

อนึ่ง ขณะที่ประกอบพิธีเบิกน่านน้ำ จะมีเรือสว่างจากเมืองไกรสรพนมวิหารมาร่วมพิธีเบิกน่านน้ำด้วย 2 ลำ โดยการพายตามเรือเจ้าแม่สองนางไปยังจุดต่าง ๆ เพื่อเป็นการบอกกล่าวพญานาคให้คุ้มครองเรือที่มาจากเมืองไกรสรพนมวิหาร หรือเมืองอื่น ๆ จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวด้วย

การทำพิธีเบิกน่านน้ำจะเสร็จสิ้นในเวลาประมาณ 12.00 น. ซึ่งถือว่าเสร็จสิ้นภารกิจของกลุ่มนางเทียม จำ และบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร ในช่วงวันแรกเท่านั้น หลังจากนั้นต่อไป เวลาประมาณ 13.00 น. คณะจัดการแข่งขันเรือยาวของจังหวัดมุกดาหาร จะดำเนินการแข่งขันเรือยาว รุ่นต่าง ๆ ไปจนกว่าจะเสร็จสิ้นภายในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11

3.2.2.5 พิธีชิงชันน้ำอง

พิธีชิงชันน้ำอง แต่เดิมเป็นพิธีกรรมที่จะต้องทำหลังจากการแข่งขันเรือเสร็จสิ้นแล้ว อรวรรณ เชื้อหาญ (สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2554) กล่าวว่า “ในสมัยก่อนเวลาสว่างเช้าจะมีเฉพาะเรือในแถบเมืองมุกดาหารเท่านั้น เช่น กลุ่มวัดศรีบุญเรือง วัดศรีสุมังคัวนาราม วัดอรุณรังษีโมลีนาวาส วัดศรีมงคลใต้ อำเภอคอนตาล และห้วยน้ำใหญ่ เรือที่เดินทางมาจากคอนตาลและห้วยน้ำใหญ่จะเดินทางมาก่อนล่วงหน้า และนอนพักแรมที่วัดศรีมงคลใต้ ชาวบ้านในเมืองมุกดาหารจะช่วยกันทำอาหารไปเลี้ยงคุณจนกว่าจะเสร็จงานสว่างเช้า เรือที่มาร่วมประเพณีสว่างเช้ามี คู่ละ 1 ลำ เมื่อเรือเจ้าแม่สองนางเบิกน่านน้ำแล้วก็แข่งเรือกัน เสร็จแล้วก็ทำพิธีชิงชันน้ำอง เรือทุกลำจะต้องเข้าร่วมทำพิธีชิงชันน้ำองในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ในสมัยก่อนเรือที่เข้าร่วมพิธีชิงชันน้ำองจะต้องพายเรือไปจนถึงทุ่งปล่อยเรือ แล้วเรือทุกลำจะหันหัวเรือลงมาทางทิศใต้เรียงแถวหน้ากระดานเสมอกัน จะมีคนปล่อยเรือยิงปืนขึ้นฟ้าส่งสัญญาณ แล้วเรือทุกลำก็จะพายแข่งกันลงมาถึงเส้นชัย แล้วจะตีหัวเรือพายย้อนกลับมาเพื่อผ่านหน้าปะรำพิธีของเจ้าเมือง การพายเรือจะต้องใช้ไม้พายวกน้ำให้กระจายขึ้นบนท้องฟ้าเหมือนน้ำฝนอย่างพร้อมเพรียงกัน ในเรือจะมีคนร่ายกยเพื่อให้เกิดความสวยงาม และผีพายก็จะร้องเพลงสว่างเช้ากันอย่างสนุกสนาน ” แต่ ในปัจจุบันการแข่งขันเรือยาวมิได้มีเฉพาะเรือในท้องถิ่น เมื่อสิ้นสุดการแข่งขัน

เรือที่แพ้ตกรอบต่างก็พากันกลับก่อน มิได้อยู่รอจนถึงวันสุดท้าย เรือที่เหลืออยู่มีจำนวนน้อยจึง มิได้ทำพิธี

ในปัจจุบันคณะกรรมการจัดงานแข่งเรือออกพรรษาได้ริเริ่มพิธีนี้ขึ้นมา ใหม่ (ประภทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551)

ภาพที่ 62 พิธีตีฆ้องน้ำนอง

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่ปี พ.ศ.2550-2553 ผู้วิจัยพบว่า คณะกรรมการจัดการแข่งขันเรือออกพรรษา ได้จัดให้มีพิธีตีฆ้องน้ำนองแต่รูปแบบอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยได้นำพิธีตีฆ้องน้ำนองมาปฏิบัติในช่วงวันขึ้น 13 ค่ำ บ้าง วันขึ้น 14 ค่ำ บ้าง ซึ่งเป็นวันที่มีเรือแข่งอยู่จำนวนมาก จัดเป็นขบวนเรือแห่ด้วยพระราชทาน ทางน้ำ โดยจัด กระบวนเรือจากด้านทิศใต้บริเวณหน้าวัดศรีบุญเรือง แล้วพายเรือทวนน้ำผ่านประรำพิธี พายขึ้นไป จนถึงวังน้ำวน แล้วก็หันหัวเรือกลับ พายตามน้ำล่องลงมาจนถึงเส้นชัย การพายเรือนี้ คณะกรรมการจัดงานได้อธิบายให้บรรดาฝีพายพายแล้ววกน้ำขึ้นไปบนอากาศ ให้มีลักษณะ เหมือนช้างพ่นน้ำ เมื่อขบวนเรือพายแข่งกันไปจนถึงหน้าวัดศรีบุญเรืองที่เป็นเส้นชัย ก็ถือว่า เสร็จสิ้นพิธีการตีฆ้องน้ำนอง

3.2.2.6 การแข่งขันเรือยาวประเพณี ประจำปี

การแข่งขันเรือยาวประเพณีประจำปี จังหวัดมุกดาหาร แต่เดิมเป็นการแข่งขัน เรือยาวที่อยู่ในท้องถิ่นซึ่งมีจำนวนไม่มากนักแต่ในปัจจุบันมีผู้สนใจจากถิ่นอื่นส่งเรือเข้าแข่งขัน

กันมาก ทางคณะกรรมการแข่งขันจึงได้กำหนดประเภทเรือที่ร่วมแข่งขันขึ้น เพื่อความสะดวกในการจัดการแข่งขัน และสอดคล้องกับกฎกติกาของการแข่งขันเรือยาวโดยทั่วไป ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และได้สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในงานแข่งเรือยาวประเพณีออกพรรษาไทย-ลาว (มุกดาหาร-สะหวันนะเขต) มาตั้งแต่ปี 2550-2553

ปี พ.ศ.2550 จัดการแข่งขันวันที่ 24 ตุลาคม 2550 ถึงวันที่ 26 ตุลาคม 2550

ปี พ.ศ.2551 จัดการแข่งขันวันที่ 12 ตุลาคม 2551 ถึงวันที่ 14 ตุลาคม 2551

ปี พ.ศ.2552 จัดการแข่งขันวันที่ 2 ตุลาคม 2552 ถึงวันที่ 4 ตุลาคม 2552

ปี พ.ศ.2553 จัดการแข่งขันวันที่ 21 ตุลาคม 2553 ถึงวันที่ 23 ตุลาคม 2553

การจัดการแข่งขันเรือออกพรรษาไทย-ลาว (มุกดาหาร-สะหวันนะเขต)

ในแต่ละปี ใช้สถานที่แข่งขันเดิม จุดเริ่มต้นหรือจุดปล่อยเรืออยู่หน้าสถานีตำรวจน้ำมุกดาหาร ซึ่งอยู่ด้านเหนือและจุดสิ้นสุดหรือเส้นชัย อยู่หน้าวัดศรีบุญเรือง ทางด้านทิศใต้ รวมเป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร การแข่งขันจะพายเรือตามน้ำ ปล่อยเรือทีละ 3 - 4 ลำ ลำที่ได้ลำดับที่ 1 และ 2 เข้ารอบต่อไป ส่วนลำที่ได้ลำดับที่ 3 และ 4 ตกรอบแรก ลำที่เข้ารอบในแต่ละประเภทจะต้องจับฉลากแบ่งสายกันใหม่ เรือในแต่ละประเภทที่เข้ารอบแต่ละครั้งจะต้องจับฉลากแบ่งสายและแข่งกันใหม่จนกว่าจะเหลือเพียง ประเภทละ 8 ลำ เรือที่เหลือ 8 ลำ ในแต่ละประเภทจะต้องจับฉลากแข่งขันกันใหม่อีกครั้ง ในการแข่งขันรอบนี้เรือที่ได้อันดับ ที่ 1 และ 2 จะจัดเป็นเรือแข่งประเภท ก ซึ่งจะได้ทั้งหมด 4 ลำ ส่วนเรือที่ได้ลำดับที่ 3 และ 4 จะจัดเป็นเรือแข่งประเภท ข ซึ่งจะมี 4 ลำ เช่นเดียวกัน และเรือทั้งประเภท ก และ ประเภท ข จะต้องแข่งขันกันในรอบชิงชนะเลิศ ซึ่งมี 4 รางวัล คือ รางวัลชนะเลิศ รองชนะเลิศอันดับที่ 1 รองชนะเลิศอันดับที่ 2 และรองชนะเลิศอันดับที่ 3 การจัดการแข่งขันเรือออกพรรษาไทย-ลาว (มุกดาหาร-สะหวันนะเขต) ประจำปี 2553 จะแบ่งประเภทเรือออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

เรือรุ่นจิ๋ว ไม่เกิน 12 ฝีพาย (เฉพาะเรือในเขตเทศบาลเมืองมุกดาหาร)

เรือรุ่นกลาง 30-40 ฝีพาย (เฉพาะเรือในเขตเทศบาลเมืองมุกดาหาร)

เรือรุ่นเล็ก ไม่เกิน 30 ฝีพาย (เรือทั่วไปประเภท ก และ ข)

เรือรุ่นกลาง ไม่เกิน 40 ฝีพาย (เรือทั่วไปประเภท ก และ ข)

เรือรุ่นใหญ่ ไม่เกิน 60 ฝีพาย (เรือทั่วไปประเภท ก และ ข)

การมอบถ้วยพระราชทานฯ พร้อมเงินรางวัลจะมอบให้หลังจากเสร็จสิ้นการแข่งขันในวันสุดท้าย ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ซึ่งถือว่าเสร็จสิ้นภารกิจคณะกรรมการจัดการแข่งขันเรือยาวประเพณี

3.2.2.7 พิธีไหลเรือไฟและลอยก้านจู้

นางเทียม จ้ำ และบรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารจะทำหน้าที่ไหลเรือไฟและลอยก้านจู้ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นประจำทุกปี การไหลเรือไฟจะทำ หลังจาก

ที่แข่งเรือยาวประเพณีเสร็จสิ้นแล้ว ทุกคนจะเตรียมสิ่งของต่าง ๆ มาลงเรือประมาณ 19.00 น การไหลเรือไฟเป็นประเพณีสำคัญเพราะเป็นการลอยเคราะห์ให้แก่บ้านเมือง และบววารตลอดจนส่งเครื่องเซ่นไปให้วิญญาณบรรพบุรุษของตนอีกด้วย การไหลเรือไฟทั้งนางเทียมและจ่าจะต้องจัดเตรียมสิ่งของต่าง ๆ และประกอบพิธีกรรมไปตามขั้นตอน ดังนี้

3.2.2.7.1 การเตรียมสิ่งของในพิธีไหลเรือไฟและลอยก้านจู้

จ่าจะเป็นผู้เตรียมสิ่งของบางอย่างที่ใช้ในพิธีกรรมไหลเรือไฟ เช่น ก้านจู้ เรือไฟ และพาเสนียด ส่วนนางเทียม และนางเปียงจะช่วยกันเตรียมเครื่องบวงสรวงเครื่องเซ่น และกระทงลอยเคราะห์ ดังนี้

1) การเตรียมเรือไฟ

จ่าและลูกหลานฝ่ายชายจะช่วยกันต่อเรือไฟในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 โครงเรือไฟทำด้วยไม้ไผ่สีสุกซึ่งถือว่าเป็นไม้มงคลมาทำเป็น โครงเรือไฟยาวประมาณ 15 เมตร โครงส่วนล่างเป็นไม้ไผ่ทั้งลำซึ่งสามารถลอยน้ำได้ ส่วนโครงด้านบนเป็นไม้ไผ่ลำเล็ก ทำเป็นชั้น ๆ 3-4 ชั้น เพื่อใช้แขวนดวงไฟที่ทำจากขวดเล็ก ๆ เช่น ขวดเครื่องคืมกระทิงแดง หรือขวดเครื่องคืมลิโพ บรรจุน้ำมันก๊าดแล้วใช้ผ้าทำเป็นไส้เพื่อจุดไฟ ซึ่งใช้จำนวนมากเพื่อให้แสงไฟสว่างไสวขณะไหลเรือไฟไปตามแม่น้ำโขง

ภาพที่ 63 การเตรียมเรือไฟ

2) การเตรียมก้านจู้

ก้านจู้หรือกระตงสาย แต่เดิมทำด้วยกะลามะพร้าวใส่น้ำมันก๊าดผสมกับขี้เถ้าอย่าง ฝ้ายบ้าง จุดไฟแล้วลอยไปตามน้ำ สมัยก่อนชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะออกมาลอยก้านจู้กันตามริมฝั่งแม่น้ำโขงเพื่อลอยเคราะห์ให้แก่ครอบครัวของตน (ประภัสร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2552) การลอยก้านจู้ในปัจจุบัน ทำรวมกันเป็นชุมชน จำจะเตรียมก้านจู้ไว้ก่อนล่วงหน้า เพราะต้องใช้เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันไม่ได้ใช้กะลามะพร้าว แต่ใช้ขวดน้ำพลาสติกตัดเฉพาะก้นขวดแล้วนำมาหล่อเทียนใช้ฝ้ายทำเป็นไส้เทียนเพื่อจุดและลอยน้ำได้เช่นเดียวกัน

ภาพที่ 64 ก้านจู้

3) การเตรียมพาเสนียด

พาเสนียด คือ แพนไม้ไผ่รูปสี่เหลี่ยมกว้างยาวประมาณ 1 x 2 เมตร ใช้สำหรับใส่อาหาร หวานคาว ผลไม้ และเสื้อผ้าใหม่ เพื่อส่งไปให้วิญญาณบรรพบุรุษ และอาหารหวานคาวที่จะเตรียมไว้เช่นผิมน้ำและผิฝงลาวที่มารอรับเครื่องเช่น นอกจากนี้ยังมีสิ่งของบูชา ประเภทช้าง ม้า ตุ๊กตารำที่ชำระแล้ว และพวงมาลัยเก่าจากศาลเจ้าแม่สองนางและศาลเจ้าฟ้ามุงเมืองใส่เรือไฟไปทิ้งในแม่น้ำโขงด้วย

ภาพที่ 65 พาเสนียด

4) การเตรียมกระทงลอยเคราะห์

นางเทียมจะเตรียมกระทงลอยเคราะห์ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เพื่อนำไปลอยในแม่น้ำโขงพร้อมกับการไหลเรือไฟ นางเทียมจะนำข้าวเหนียวจ้ำตามตัวบรรดาลูกหลานเพื่อดูชั้บทุกข์โศกโรคภัยทั้งปวง ใส่งในกระทง บางคนตัดเล็บบ้าง ตัดผมบ้าง แล้วใส่งในกระทงเพื่อตัดเคราะห์ออกจากตัวให้ลอยไปกับกระแสน้ำ นอกจากนี้ยังมีอาหารหวานคาวเพื่อใช้เช่นฝั่่น้ำและฝั่่น้ำลาวให้มารับเอาไปด้วย

ภาพที่ 66 กระทงลอยเคราะห์

3.2.2.7.2 ไฟลเรือไฟและลอยกำบัง

การไฟลเรือไฟและลอยกำบัง จัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หรือหลังจากที่การแข่งขันเรือเสร็จสิ้นแล้ว โดยจะไฟลเรือไฟและลอยกำบังในเวลากลางคืน ประมาณ 20.00-21.00 น. กลุ่มนางเทียม จำ และบรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารจัดพิธีไฟลเรือไฟขึ้นเพื่อบูชาพญานาค ส่งเครื่องเซ่นให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษ และลอยเคราะห์ให้แก่บ้านเมือง

ผู้ที่จะไปร่วมไฟลเรือไฟและลอยกำบัง จะต้องมาพร้อมกันที่ด่านท่าเรือ ริมฝั่งแม่น้ำโขง ทางด้านศุลกากรจะอนุญาตให้ผู้ที่จะทำพิธีอันสำคัญนี้ผ่านด่านไปโดยไม่ต้องตรวจหรือ ยื่นเอกสารใด ๆ และยังให้เจ้าหน้าที่ของด่านนำเรือโดยสารจำนวน 2 ลำ นำคณะผู้ที่จะไปร่วมทำพิธีไฟลเรือไฟต้องนั่งเรือไปยังจุดปล่อยเรือไฟ คือ คอนพญานาค กลางแม่น้ำโขง

นางเทียมจะยกขัน 5 ขัน 8 ขันบอกกล่าวอัญเชิญเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองให้คุ้มครองบรรดาลูกหลานในขณะที่ไปทำพิธีอยู่กลางแม่น้ำโขง หลังจากนั้นก็จะเทเหล้าขาว น้ำคั้น น้ำอบน้ำหอม และโปรยคำหมาก ยาเส้น ดอกไม้หอมลงในแม่น้ำโขงเพื่อเซ่นสรวงพญานาคและผีน้ำ แล้วจึงออกเรือไปยังคอนพญานาค

เมื่อถึงคอนพญานาค นางเทียมจะยกขัน 5 บอกกล่าวแก่พญานาค วิญญาณบรรพบุรุษ ว่าบรรดาลูกหลานจะมาร่วมกันทำพิธีไฟลเรือไฟ เพื่อบูชาและส่งเครื่องเซ่นไปให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษ แล้วจึงเทเหล้าขาว น้ำคั้น น้ำอบน้ำหอม และโปรยคำหมาก ยาเส้นดอกไม้หอม ลงในแม่น้ำโขง แล้วจุดไฟที่เรือไฟจนครบทุกดวง นำอาหารหวานคาวที่เป็นเครื่องเซ่นใส่ลงในพานียศที่ตั้งอยู่กลางเรือไฟ แล้วลอยไปกับเรือไฟ

ภาพที่ 67 ไฟลเรือไฟ

เมื่อไหลเรือไฟไปแล้ว นางเทยมก็จะลอยกระทงลอยเคราะห์ให้
ลอยไปตามแม่น้ำโขง และลอยกำจัญหรือกระทงสายต่อไป

การลอยกำจัญนั้นมีจำนวนมาก เป็นพัน ๆ ดวง เพราะเป็นสิ่ง
แทนชาวบ้านชาวเมือง เสมือนเป็นการลอยเคราะห์ให้แก่ชาวบ้านชาวเมืองที่อยู่ในความดูแลของ
เจ้าเมือง ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านจะออกมาลอยกำจัญกันเองตามชายฝั่งแม่น้ำโขง

บรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองต่างช่วยกันจุดไฟในกำจัญแล้ว
ช่วยกันปล่อยในแม่น้ำโขง ซึ่งมีจำนวนมาก กว่าจะแล้วเสร็จใช้เวลาเกือบ 2 ชั่วโมง ซึ่งทำให้
กลางแม่น้ำโขงยามค่ำคืนสว่างไสวไปด้วยแสงไฟจากกำจัญหรือกระทงสาย

ภาพที่ 68 ลอยกำจัญ

เมื่อกำจัญหมดแล้วถือว่าเสร็จสิ้นพิธีสว่างเฮือประจำปีของจังหวัด
มุกดาหาร ในวันรุ่งขึ้น จำและลูกหลานก็จะนำเรือสว่างขึ้นจากแม่น้ำโขงและนำไปเก็บไว้ที่วัด
มโนรมย์ตามเดิม

3.2.2.8 ประเพณีสว่างเฮือ เมืองไกรสอนพรวิหาร แขวงสะหวันนะเขต

วันที่ 24 ตุลาคม 2553 ซึ่งตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 เป็นพิธี
เปิดงานแข่งเรือออกพรรษาประจำปี 2553 ของเมืองไกรสอนพรวิหาร ทางคณะนางเทยม จำ
และบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารจะต้องไปร่วมพิธีเปิดงานด้วย ในการเดินทางไปร่วมงาน
ครั้งนี้ คณะของนางเทยมต้องสวมเสื้อแขนยาวสีเหลืองแถบไหล่เสื้อสีแดง มีตัวหนังสือด้านหลัง
ขนาด 1 นิ้ว ว่า “เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เจ้าแม่สองนาง” ซึ่งตัดเย็บขึ้นมาเฉพาะกิจในแต่ละปี เพื่อ

เป็นสัญลักษณ์ของคณะนางเทียมจากเมืองมุกดาหาร ซึ่งทุกคนที่เดินทางไปพร้อมกับคณะของ
เจ้าแม่สองนางจะใส่เสื้อเหมือนกันทุกคน จำนวนประมาณ 50 คน ในวันที่ด่านตรวจคนเข้า
เมืองของทั้งสองประเทศจะเปิดด่านฟรีสำหรับคณะของเจ้าแม่สองนาง ซึ่งสามารถเดินทางไปลง
เรือที่ท่าเรือได้โดยไม่ต้องตรวจเอกสารใด ๆ

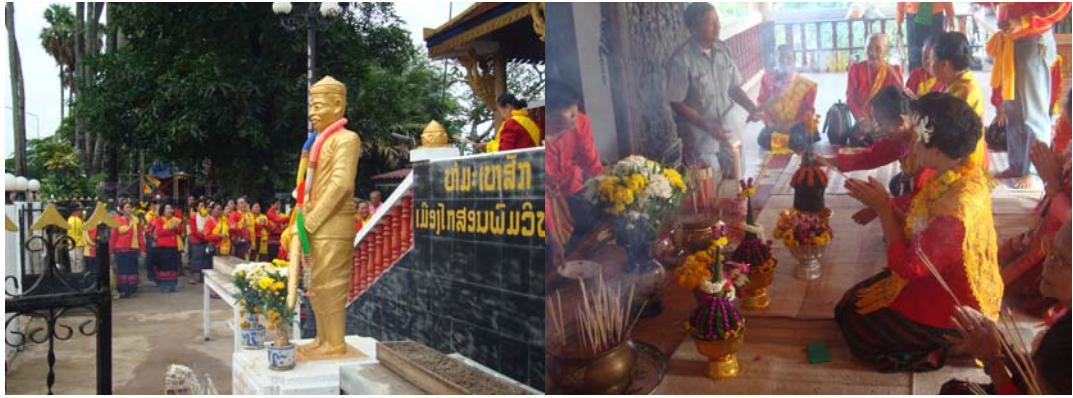
ส่วนคนไทยที่ต้องการไปเที่ยวงานประเพณีสว่างเฮือประจำปีที่แขวง
สะหวันนะเขตต้องซื้อบัตรผ่านแดนจากด่านศุลกากรของไทย เป็นเงิน 150 บาท ในแต่ละปีจะมี
คนไทยข้ามไปเที่ยวที่แขวงสะหวันนะเขตเป็นจำนวนหลายหมื่นคน โดยฝั่งลาวจะเปิดด่านไม้เก็บ
ค่าธรรมเนียมแต่ต้องแสดงบัตรร่วมงานดังกล่าวให้เจ้าหน้าที่ได้เห็น

การเดินทางไปร่วมงานแข่งเรือออกพรรษาปี 2553 ณ แขวงสะหวันนะเขต
คณะของผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด นายกเทศมนตรี และรองนายกเทศมนตรี
เดินทางโดยรถยนต์ ส่วนนางเทียม จ้า และบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร เดินทางโดยเรือ
ยนต์ของด่านศุลกากร

ทุกคนจะมาพร้อมกันที่ศาลเจ้าแม่สองนาง เวลา 7.00 น. นางเทียมจะทำพิธี
คอบเจ้าแม่สองนาง โดยนำขัน 5 คำหมากพลู 2 คำ มาบอกกล่าวให้เจ้าแม่สองนางให้ช่วย
คุ้มครองลูกหลานที่จะเดินทางไปร่วมงานสว่างเฮือที่แขวงสะหวันนะเขต จากนั้นจึงลงเรือ
โดยสารที่ทำน้ำซึ่งด่านตรวจคนเข้าเมืองจัดเตรียมเรือยนต์ไว้ให้ 1 ลำ เพื่อไปส่งและไปรับกลับใน
เวลา 17.00 น.

เมื่อลงเรือพร้อมกันทุกคนแล้ว นางเทียมจะเทเหล้า น้ำดื่ม คำหมาก พลุ ยา
เส้นและน้ำอบน้ำหอมลงในแม่น้ำโขงเพื่อบูชาพญานาคและผีน้าบอกกล่าวให้คุ้มครองคณะ
เดินทางให้ได้รับความปลอดภัย และขณะที่เรือแล่นผ่านดอนพญานาค นางเทียมจะเทเหล้าขาว น้ำ
คำหมากพลู ยาเส้นและน้ำอบน้ำหอม ลงในแม่น้ำโขงเพื่อบอกกล่าวแก่พญานาคอีกครั้งหนึ่ง

การไปร่วมงานประเพณีสว่างเฮือที่เมืองไกรสอนพรหมวิหาร แขวงสะหวัน
นะเขต กลุ่มของนางเทียมจะต้องเตรียมขัน 5 ดอกไม้ พวงมาลัย น้ำอบน้ำหอม คำหมากพลู
บุหรี หมากเบ็ง และบายศรี อย่างละ 2 ชุด เพื่อไปบวงสรวงศาลเจ้าพ่อสุทรนุ ซึ่งเป็นศาลหลักบ้าน
หลักเมือง และศาลเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกห่างจากศาลเจ้าพ่อสุทรนุออกไป
ประมาณ 3 กิโลเมตรและเป็นศาลเก่าแก่ของเมืองไกรสอนพรหมวิหาร

ภาพที่ 69 การบวงสรวงเจ้าสุทธรู

เมื่อไปถึงแขวงสะหวันนะเขต กลุ่มนางเทียมจะขึ้นไปไหว้เจ้าพ่อสุทธรู ที่ศาลหลักเมือง ภายในศาลหลักเมืองจะมี “ญาพ่อ” หรือ “เจ้าพ่อ” ต่าง ๆ 8 องค์ ได้แก่ ญาพ่อแสนคำลงท่า ญาพ่อเขียวหางเห็น ญาพ่อพมวงไซ เจ้าสุทธรู เจ้าราชวงศ์ศึก ญาพ่อโองแป้น ญาพ่อพาสี และญาพ่อหลวงเต่า เจ้าสุทธรูเป็นเจ้าพ่อใหญ่ประจำศาล การคอบ(การบอกกล่าว) กลุ่มนางเทียมจะต้องมาคอบเจ้าสุทธรู โดยการยกขัน 5 ขึ้นบอกกล่าวว่า “บรรดาลูกหลานเดินทางมาร่วมงานสว่างเฮือ ขอให้เจ้าพ่อช่วยคุ้มครองให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง” (ศุคสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2553)

การไหว้เจ้าพ่อสุทธรู นางเทียม จะต้องบูชาด้วยหมากเบ็ง 1 คู่ บายศรี 1 คู่ และพวงมาลัยดอกไม้หอม หลังจากนั้น ไปทำพิธีคอบเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของเมืองไกรสอนพรวิหาร

ภาพที่ 70 บวงสรวงเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก

การคบเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก นางเทียมจะยกขัน 5 บอกล่าวเช่นเดียวกัน พร้อมทั้งถวายหมากเบ็ง 1 คู่ พานบายศรี 1 ชุด และพวงมาลัยดอกไม้หอม หลังจากนั้นก็จะมาร่วมพิธีสว่างเหนือที่ปะรำพิธี เทียมของลาว(ผู้ชาย)จะเชิญเจ้าพ่อสุทนต์ลงเรือเพื่อทำพิธีเบิกน่านน้ำก่อนที่จะแข่งขันเรือยาวประเภทต่าง ๆ กันต่อไป การแข่งเรือออกพรรษาประจำปีของแขวงสะหวันนะเขตส่วนใหญ่เป็นเรือจากฝั่งลาวที่เข้าร่วมการแข่งขัน เรือจากฝั่งไทยมีน้อยมาก และในบางปีไม่มีมาร่วมแข่งขันเลย เนื่องจากมีเงินรางวัลน้อย จึงไม่เป็นที่สนใจจากบรรดานักแข่งเรือชาวไทย

หลังจากทำพิธีเบิกน่านน้ำแล้ว เทียม และจำ ของเมืองไกรสอนพรหมวิหาร จะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญต้อนรับคณะนางเทียมจากจังหวัดมุกดาหารกันตามประเพณีแล้วก็จะรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน ร่วมสังสรรค์กันไปจนถึงเวลาประมาณ 15.00 น. เสร็จพิธีทางคณะคนไทยที่เดินทางมาร่วมงานก็จะเดินเที่ยวงานเพื่อรอเรือมารับในช่วงเวลา 17.00 น. ซึ่งก็ถือว่าเสร็จสิ้นพิธีการไปร่วมงานประเพณีสว่างเหนือที่แขวงสะหวันนะเขต

ประเพณีสว่างเหนือที่จัดขึ้นในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นประเพณีเก่าแก่ที่มีมาแต่สมัยล้านช้างชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงหลายชุมชนมีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางเหมือนกัน แต่ก็มีเพียงชุมชนเมืองมุกดาหารเพียงชุมชนเดียวที่จัดประเพณีสว่างเหนือแล้วเชิญเจ้าแม่สองนางลงเรือสว่างเพื่อทำพิธีเบิกน่านน้ำก่อนการแข่งขันเรือประเพณี การแข่งเรือของชาวเมืองมุกดาหารจะไม่ได้จัดมาเป็นเวลานานเนื่องจากในสมัยก่อนมีปัญหาเรื่องเส้นแบ่งแดนในแม่น้ำโขงกับลาว จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2531 ได้มีการรื้อฟื้นประเพณีสว่างเหนือขึ้นมาใหม่ ตามนโยบายของรัฐบาลไทยที่กำหนดนโยบายเสริมสร้างความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นด้วยการแลกเปลี่ยนการเยือน และจัดการแข่งขันเรือระหว่างแขวงต่าง ๆ ของลาวกับจังหวัดต่าง ๆ ของไทยบริเวณพรมแดนริมฝั่งแม่น้ำโขง (สมศักดิ์ ศรีวรรณะ, 2534 : 27)

กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการจัดประเพณีสว่างเหนือของเมืองมุกดาหาร คือ กลุ่มนางเทียมและลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเดิมที่ต้องทำเพื่อบูชาพญานาคและบรรพบุรุษตามฮีตสิบสองอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาแต่ล้านช้าง

ในปัจจุบันชาวเมืองมุกดาหารได้รื้อฟื้นประเพณีสว่างเหนือขึ้นมาใหม่ภายใต้้นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลไทย แต่กลุ่มของนางเทียมซึ่งเป็นลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารก็ยังถือปฏิบัติตามคติความเชื่อดั้งเดิม ยังคงรักษาแบบแผนธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ไว้ได้อย่างดี กลุ่มนางเทียมยังยึดมั่นในอุดมการณ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษของตนไว้อย่างเหนียวแน่น การจัดประเพณีสว่างเหนือของจังหวัดมุกดาหารเกิดจากความร่วมมือกันระหว่างฝ่ายของรัฐกับฝ่ายของนางเทียม โดยแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ฝ่ายของรัฐที่นำโดยผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารจะจัดการแข่งขันเรือประเพณีประจำปี ส่วนฝ่ายนางเทียมจะรับผิดชอบประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์เพื่อบูชาพญานาคและบรรพบุรุษของตน เช่น พิธีเบิกน่านน้ำ และไหลเรือ

ไฟ ในขณะที่เดียวกันรัฐก็ยังสนับสนุนและส่งเสริมกลุ่มนางเทียมอนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมอันสำคัญของจังหวัดสืบต่อไป

3.3 การทำบุญสงกรานต์ และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าฟ้ามุงเมือง

ในวันสงกรานต์กลุ่มนางเทียม จำ และลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารจะต้องทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและบรรพบุรุษเป็นประจำทุกปี การทำบุญเนื่องในวันสงกรานต์เป็นการแสดงความกตัญญูต่อวิญญาณบรรพบุรุษอีกวาระหนึ่ง ประเพณีดังกล่าวเป็นประเพณีเก่าแก่ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ

แต่เดิมนั้นปีใหม่ของลาวหลวงพระบางจัดขึ้นในระหว่างวันที่ 10 – 20 เมษายน ในวันที่ 15 เมษายน ซึ่งเป็นวันแรกของวันขึ้นปีใหม่ (เมื่อสังขารขึ้น) เป็นวันที่มีพิธีสมมาคารวะพระรัตนตรัย เจ้ามหาชีวิต ผู้ใหญ่ต่าง ๆ และพ่อแม่ การคารวะผู้ใหญ่เป็นการไปเยี่ยมผู้ใหญ่โดยเตรียมกรวยดอกไม้และเทียนวางในขันแล้วไปมอบให้แก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็จะจับขันแล้วให้พร ประเพณีนี้เรียกว่า “สมมา” จะทำกันภายในครอบครัวหรือผู้ซึ่งเคารพนับถือ และในวันที่ 16 เมษายน มีพิธีค้ำน้ำหลวงซึ่งเป็นพิธีที่เจ้ามหาชีวิตทรงสร้างน้ำพระพุทธรูป หลังจากนั้นพลเมืองก็สร้างน้ำเจ้ามหาชีวิต เดิมทีนั้นน้ำที่สร้างนี้เรียกว่า “น้ำเทียง” เป็นน้ำผสมจากธารน้ำ 3 แห่ง คือจากถ้ำนางอันฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ผานกแอ่น (แม่น้ำอู) และผาดิน (เมืองนาน ทิศใต้ของหลวงพระบาง) ตามตำนานพื้นเมืองหลวงพระบาง ได้บันทึกไว้ว่าน้ำเทียงนี้่นำมาจากป่าหิมพานต์โดยฤๅษีสองพี่น้อง

(อ่ำไฟ ดอเร่, 2532 : 2-4)

การทำบุญวันสงกรานต์ของชาวเมืองมุกดาหาร เมื่อทำบุญสร้างน้ำพระเสร็จแล้ว จำจะนำรูปสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนางที่แกะสลักด้วยไม้มาตั้งไว้เพื่อให้ชาวเมืองมุกดาหารสร้างน้ำ ซึ่งชาวเมืองเชื่อว่าการสร้างน้ำให้แก่เจ้าแม่สองนางเสมือนเป็นการสร้างน้ำเจ้ามหาชีวิตเช่นเดียวกัน เดิมจะนำรูปสัญลักษณ์ของเจ้าแม่สองนางมาตั้งไว้ที่บริเวณวัดศรีมงคลใต้เพื่อให้ชาวเมืองสร้างน้ำทำให้บริเวณวัดเฉอะแฉะสกปรกมาก ในเวลาต่อมาจึงย้ายมาจัดที่บริเวณศาลเจ้าแม่สองนางแทน (รัชณี สุริยาชัยวัฒน์, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2550)

เนื่องในโอกาสดังกล่าวผู้ว่าราชการจังหวัดก็จะนำเครื่องบรรณาการมาถวายเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองตามธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมา หลังจากนั้นหมอขวัญจะทำพิธีสู่ขวัญให้แก่ผู้ที่มาร่วมทำบุญตามประเพณี

การทำบุญเนื่องในวันสงกรานต์จะถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ตามพิธีทางพุทธศาสนาก่อนแล้วจึงถวายเครื่องบรรณาการและสู่ขวัญตามลำดับ พิธีดังกล่าวแม้จะไม่ซับซ้อนยุ่งยากเหมือนพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง แต่ก็มืองค์ประกอบและขั้นตอนที่สำคัญ ๆ ดังนี้

3.3.1 ผู้ประกอบพิธี

ผู้ประกอบพิธีทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองในปัจจุบัน เป็นกลุ่มนางเทียม จำ และลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหาร แต่ในพิธีนี้จะมีหมอขวัญทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ และพระสงฆ์อีก 9 รูป ได้แก่

นายเดช เกษกุล อายุ 74 ปี เป็นหมอขวัญทำพิธีสู่ขวัญหลังจากการถวายเครื่องบรรณาการ นางเทียม และจำจะเป็นผู้ไปเชิญมาทำพิธี ปกติจะเชิญหมอขวัญมาจากอำเภอคอนตาล จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งปัจจุบันได้เสียชีวิตไปแล้ว จึงได้เชิญนายเดช เกษกุล ซึ่งเป็นหมอขวัญอยู่ในเมืองมุกดาหาร

พระสงฆ์ 9 รูป จำจะเป็นผู้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดในเขตเมืองมุกดาหาร 9 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ และฉันภัตตาหารเพล ที่ลานอเนกประสงค์หน้าศาลเจ้าแม่สองนาง

3.3.2 ขั้นตอนการประกอบพิธี

การทำบุญสงกรานต์และการถวายเครื่องบรรณาการแก่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นพิธีสำคัญเพราะนอกจากจะเป็นวันที่บรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารและชาวเมืองมุกดาหาร ได้มีโอกาสพบปะกันแล้ว ยังเป็นโอกาสสำคัญที่ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร และข้าราชการในระดับท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มลูกหลานของเจ้าเมืองและใกล้ชิดกับชาวเมืองมุกดาหารมากยิ่งขึ้น

ในพิธีทำบุญดังกล่าวจำและบรรดาลูกหลานผู้ชายเป็นผู้จัดเตรียมสถานที่ทำบุญพื้นที่ของพระสงฆ์ให้สูงกว่าที่นั่งของฆราวาส จัดโต๊ะหมู่บูชาพระรัตนตรัยไว้ทางด้านทิศตะวันออก หันหน้าไปทางทิศเหนือ ส่วนโต๊ะเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่น และเครื่องบรรณาการ ตั้งไว้หน้าศาลเจ้าแม่สองนาง ทางด้านทิศตะวันออกใกล้ กับโต๊ะหมู่บูชาพระรัตนตรัยและที่นั่งของนางเทียม จัดวางโต๊ะและเก้าอี้ตัวเล็ก ๆ เตี้ย ๆ ไว้ 3 ชุด เพื่อเป็นพื้นที่สัญลักษณ์แทนเจ้าฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สองนาง แต่ต้องตั้งไว้นอกชายคาปะรำพิธี ด้านหน้าพระสงฆ์เป็นที่นั่งของนางเทียม จำ นางเทียมบริวารและบรรดาลูกหลาน และลูกศิษย์ที่มาร่วมทำบุญ

ส่วนนางเทียมและลูกหลานผู้หญิงจะช่วยกันเตรียมเครื่องบวงสรวงบูชาและเครื่องเซ่นต่าง ๆ ดังนี้

3.3.2.1 การเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น

นางเทียมและลูกหลานจะช่วยกันเตรียมเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น โดยจัดเตรียมเครื่องบูชาไว้ก่อนวันงาน 1 วัน ส่วนเครื่องเซ่นจะไม่เตรียมล่วงหน้าหรือค้างคืน เพราะเชื่อว่าผีจากฝั่งลาวจะมากินจะกลายเป็นสิ่งของเหลือเดน จะต้องช่วยกันเตรียมตั้งแต่เช้ามีดเสร็จแล้วจึงนำมาจัดวางไว้บน โต๊ะเครื่องเซ่น เพื่อรอทำพิธีต่อไป

3.3.2.1.1 เครื่องบวงสรวง

การจัดเตรียมเครื่องบวงสรวง บรรดานางเทยัมและลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร จะช่วยกันจัดเตรียม โดยมีนางเทยัมช่วยดูแลความเรียบร้อยและช่วยคว่ำสิ่งของเครื่องบวงสรวงต่าง ๆ มีครบหรือไม่ เครื่องบวงสรวงจัดเป็น 3 ชุด สำหรับเจ้าแม่สองนาง 2 ชุด และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง 1 ชุด ประกอบด้วย

ชั้น 5 เตรียมไว้เชิญเจ้าแม่สองนาง

ชั้น 8 เตรียมไว้เชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

ผ้าฝืน แพรวาว เตรียมไว้เป็นเครื่องบูชาและใช้ตกแต่งศาลเจ้าแม่สองนางและศาลเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

ผ้าแดง 5 สอก เตรียมไว้เป็นเครื่องบูชา และใช้ประดับตกแต่งศาลเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

บายศรีใหญ่ เป็นเครื่องบูชาจัดวางไว้ที่โต๊ะเครื่องเช่น 1 คู่

บายศรีปากชาม เป็นเครื่องบูชาจัดวางไว้ที่โต๊ะเครื่องเช่น 1 คู่

รูป เทียน เป็นเครื่องบูชาจัดเตรียมไว้เพื่อถวายเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สองนาง หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรม จะนำไปจัดวางเพื่อให้ลูกหลานนำไปจุดบูชาเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สองนาง

พวงมาลัยดอกไม้หอม และน้ำอบน้ำหอม เป็นเครื่องบูชาเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและเจ้าแม่สองนาง

3.3.3.1.2 เครื่องเช่น

เครื่องเช่นมี 2 ชุด เครื่องเช่นชุดใหญ่จะจัดวางไว้ที่โต๊ะใหญ่ที่ตั้งไว้บริเวณหน้าศาลเจ้าแม่สองนาง บนโต๊ะใหญ่จะมีเครื่องเช่นถวายเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และบรรพบุรุษ รวม 3 ชุด นอกจากนี้ยังมีโต๊ะเครื่องเช่นขนาดเล็กที่ตั้งไว้ทางด้านทิศตะวันออกอีก 3 ชุด เพื่อแสดงสัญลักษณ์ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง 1 ชุด และเจ้าแม่สองนาง 2 ชุด

1) เครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และบรรพบุรุษ

เครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และบรรพบุรุษ บนโต๊ะใหญ่ จะต้องจัดทำให้ครบตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา นางเทยัมจะต้องเป็นผู้กำกับดูแลอย่างใกล้ชิด ประกอบด้วย

ขาแซ(เปิดไก่ หมูต้ม) เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

ไข่ต้ม เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

หัวหมู ขา และหาง เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
ปลา กุ้ง – ปลา ยำ เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
กุ้ง หอย ปู ปลา ต้ม เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
มันต้ม เผือกต้ม เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
ขนมหวาน เช่น ฝอยทอง ทองหยิบ ทองหยอด เม็ดขนุน
ขนมจันอับ ขนมชั้น ฯลฯ เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง เจ้าแม่สองนางและบรรพบุรุษ

ผลไม้ 9 อย่าง ได้แก่ สับปะรด ถั่วฝักยาว สาลี่ องุ่น แอปเปิล
ส้ม ทับทิม มะขาม มะละกอ เป็นเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง

มะพร้าวอ่อน เป็นเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางและบรรพบุรุษ
กล้วย เป็นเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางและบรรพบุรุษ
เหล้า น้ำเขียว น้ำแดง น้ำดื่ม น้ำชา เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้า
มงเมือง เจ้าแม่สองนางและบรรพบุรุษ

น้ำลอยดอกมะลิ เป็นเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง

หมากพลู กอกยา (มวนบุหรี) สำหรับเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

คำหมาก สำหรับเจ้าแม่สองนาง

ในปัจจุบันอาจจะมีเครื่องเช่นอย่างอื่นเพิ่มขึ้นมาด้วยเนื่องจาก
มีลูกหลานนำมาถวาย นางเทียมจึงอนุญาตให้จัดวางรวมไว้ด้วยกัน การถวายเหล่านี้ก็เช่นเดียวกัน
ปกติต้องถวายแค่เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง แต่มีลูกหลานนำมาถวายเจ้าแม่สองนางด้วยจึงนำไปถวายรวม
ไว้กับน้ำหวาน

ภาพที่ 71 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเช่น

2) เครื่องเช่นชุดเล็ก

เครื่องเช่นชุดเล็กจัดไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
และเจ้าแม่สองนาง ที่โต๊ะเล็กด้านทิศตะวันออกใกล้กับโต๊ะหมุ่มบูชา ตั้งไว้ที่โล่งแจ้งนอกปะรำพิธี

ได้แก่โต๊ะของเจ้าแม่สองนาง ประกอบด้วย ชั้น 5 ข้าวเหนียว 1 กระจับ ขนมหวาน ผลไม้ น้ำ
ดื่ม พานหมากและพลู โดยจัดไว้ 2 ชุด วางไว้บนโต๊ะเล็ก ๆ เตี้ย ๆ 2 ตัว

ภาพที่ 72 โต๊ะเครื่องเซ่นของเจ้าแม่สองนาง

โต๊ะเครื่องเซ่นของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ประกอบด้วย ชั้น 8
ข้าวเหนียว 1 กระจับ อาหารคาว หวาน เหล้า น้ำ พานหมากพลู และบุหรี

ภาพที่ 73 โต๊ะเครื่องเซ่นของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

3.3.2.2 การเตรียมเครื่องสะเดาะเคราะห์

เครื่องสะเดาะเคราะห์ จัดทำเป็นกระทงกาบกล้วย 3 รูปทรง คือ ลีเหลี่ยม
สามเหลี่ยม และรูปเรือ ภายในกระทงแต่ละอันใส่ข้าวเหนียว อาหารหวานคาว หมากพลู บุหรี

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีแล้ว กระทงรูปเรือนำไปลอยน้ำในแม่น้ำโขง กระทงสี่เหลี่ยมนำไปลอยบริเวณปากห้วยมุก หรือวังน้ำวนที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสะดือพญานาค และกระทงสามเหลี่ยมนำไปวางไว้ในบริเวณวัดศรีมงคลใต้

ภาพที่ 74 เครื่องสะเดาะเคราะห์

3.3.2.3 การเตรียมเครื่องบรรณาการ

การถวายเครื่องบรรณาการเป็นหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดโดยตรง ผู้ว่าราชการจังหวัดถือว่าเป็นพ่อเมืองที่มีอำนาจสูงสุดในจังหวัดมุกดาหาร และส่วนใหญ่เป็นคนนอกพื้นที่ที่ย้ายเข้ามารับตำแหน่งในจังหวัดมุกดาหาร ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกคนจะต้องมาถวายเครื่องบรรณาการเป็นประจำทุกปี ซึ่งถือว่าเป็นการถวายตัว เคารพนับถือต่อวิญญูณของเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ซึ่งเป็นเสมือนหลักบ้าน หลักเมืองมาแต่โบราณ การแสดงตัวนอบน้อมต่อเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองซึ่งก็หมายถึงการเคารพนอบน้อมต่อกลุ่มลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารอีกด้วย กลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเป็นผู้มีอำนาจทางวัฒนธรรมที่มีบารมี และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของชาวเมืองมุกดาหารอย่างยิ่ง การเคารพนอบน้อมต่อกลุ่มบุคคลดังกล่าวจะส่งผลดีต่อการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะพ่อเมืองมุกดาหาร เพราะประเพณีและพิธีกรรมสำคัญ ๆ ของเมืองมุกดาหารหลายพิธีผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องเป็นผู้สืบสานต่อไปเพื่อสนองนโยบายของท้องถิ่น ซึ่งจะต้องพึ่งอำนาจบารมีของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารอย่างมากเพื่อจะช่วยให้ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ สำเร็จและลุล่วงไปด้วยดี เมื่อมีผู้ว่าราชการจังหวัดย้ายเข้ามาดำรงตำแหน่งในจังหวัดมุกดาหารจะต้องนำเครื่องบรรณาการมาถวายแต่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองทุกคนตั้งแต่ผู้ว่าราชการจังหวัดคนแรก คือ นายจำลอง ราษฎร์ประเสริฐ (ปี 2525-2528) ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นธรรมเนียมจนปัจจุบัน ซึ่งต้องถวายเครื่องบรรณาการดังต่อไปนี้

ฉัตรเงิน ฉัตรทอง 9 ชั้น เตรียมไว้ถวายเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง 1 คู่
ต้นไม้มงคล ต้นไม้มงคล เตรียมไว้ถวายเจ้าแม่สองนาง 2 ต้น
ช้างเผือก 1 คู่ เตรียมไว้ถวายเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
พวงมาลัย 7 สี เตรียมไว้ถวายเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
ผ้า 7 สี เตรียมไว้ถวายเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
รูป เทียน 2 ชุด เตรียมไว้ถวายเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง
พวงมาลัย ดอกไม้หอม 3 ชุด ถวายเจ้าแม่สองนาง 2 ชุด และเจ้าพ่อฟ้ามง
เมือง 1 ชุด

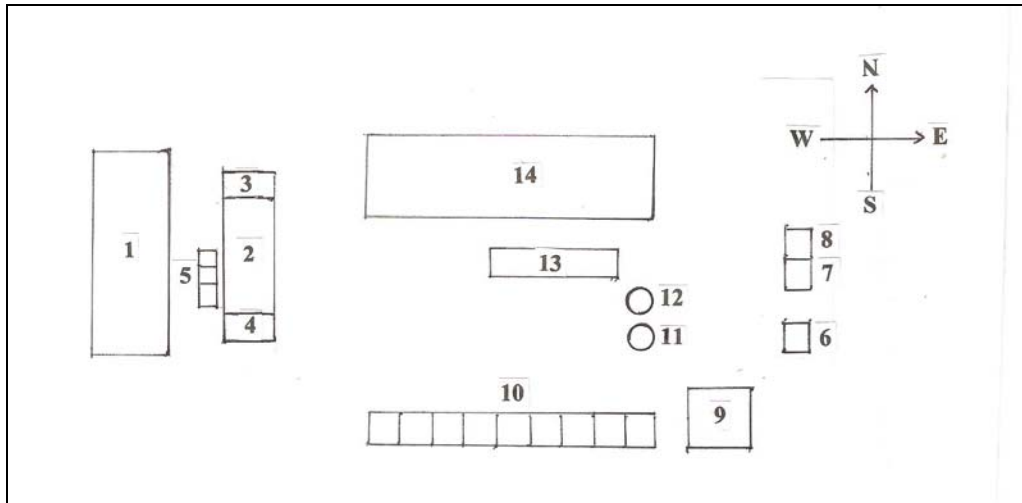
ผู้ว่าราชการจังหวัดจะนำเครื่องบรรณาการมาถวายเจ้าแม่สองนางและเจ้า
พ่อฟ้ามงเมือง หลังจากที่ได้รับแจ้งนัดอาหารเพลแล้ว จะนำมาตั้งที่โต๊ะเครื่องเช่นบริเวณหน้า
ศาลเจ้าแม่สองนาง ด้านทิศเหนือ ตั้งเครื่องบรรณาการของเจ้าแม่สองนาง และทิศใต้ตั้งเครื่อง
บรรณาการของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

ภาพที่ 75 เครื่องบรรณาการ

3.3.2.4 การจัดพื้นที่ประกอบพิธีกรรม

การจัดพื้นที่ตั้งเครื่องบวงสรวง เครื่องเช่น บุคคลและพื้นที่ของพระสงฆ์
จะจัดที่ลานอเนกประสงค์ บริเวณหน้าศาลเจ้าแม่สองนาง ซึ่งมีหลังคาสังกะสีถาวร แต่เว้นพื้นที่
ด้านตะวันออกสุดติดริมฝั่งแม่น้ำโขงให้เป็นที่โล่งแจ้งกว้างประมาณ 3 เมตร การจัดพื้นที่ทำบุญ
มีการจัดแบ่งบริเวณของส่วนต่าง ๆ ตามแผนผังดังนี้

ภาพที่ 76 แผนผังการจัดพื้นที่ประกอบพิธีกรรม

หมายเลข 1 ศาลเจ้าแม่สองนาง ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกและด้านหน้าศาลหันไปทางทิศตะวันออกและแม่น้ำโขง

หมายเลข 2 โต๊ะเครื่องบวงสรวงและ เครื่องเซ่น ประกอบด้วย เป็ด ไก่ หมูต้ม ไข่ต้ม หัวหมู ขา หาง ปลา กุ้ง ปลาดุก กุ้ง หอย ปู ปลาต้ม มันต้ม เผือกต้ม ขนมหวาน ขนมหันอับ ผลไม้ 9 อย่าง มะพร้าวอ่อน กล้วย เหล้า น้ำดื่ม น้ำเขียว น้ำแดง น้ำชา น้ำลอยดอกมะลิ หมาก พลุ บุหรี่ และอื่นๆ ซึ่งบรรดาลูกศิษย์นำมาถวาย

หมายเลข 3 เครื่องบรรณาการถวายเจ้าแม่สองนาง ประกอบด้วย ดันไม้เงิน ดันไม้ทอง 2 คู่ ช้างเผือก 1 เชือก พวงมาลัย 7 สี ผ้า 7 สี พวงมาลัยดอกไม้หอม รูป เทียน น้ำอบ น้ำหอม

หมายเลข 4 เครื่องบรรณาการ เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ประกอบด้วย ถักรเงิน 9 ชั้น ถักรทอง 9 ชั้น 1 คู่ ช้างเผือก 1 เชือก พวงมาลัย 7 สี ผ้า 7 สี พวงมาลัยดอกไม้ รูปเทียน น้ำอบ น้ำหอม

หมายเลข 5 กระทงลอยเคราะห์ ประกอบด้วย กระทงกาบกล้วย สี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม และรูปเรือ

หมายเลข 6 โต๊ะ แก้อั่วตัวเล็กสัญลักษณ์เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง มีขันเชิญ ประกอบด้วย หมากเบ็ง 1 คู่ เทียนขาว 8 คู่ ดอกไม้ขาว 8 คู่ และเครื่องเซ่น ได้แก่ ข้าวเหนียว อาหารคาว ขนมหวาน ผลไม้ เหล้า น้ำดื่ม พานหมาก พลุ และบุหรี่

หมายเลข 7 โต๊ะ แก้อั่วตัวเล็กสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนางองค์พี่ มีขันเชิญ ประกอบด้วย หมากเบ็ง 1 คู่ เทียนขาว 5 คู่ ดอกไม้ขาว 5 คู่ และเครื่องเซ่น ได้แก่ ข้าวเหนียว ขนมหวาน ผลไม้ น้ำดื่ม พานหมาก พลุ

หมายเลข 8 โต้ะ เก้าอี้ตัวเล็กสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนางองค์น้อย มีชั้นเชิญ ประกอบด้วย หมากเบ็ง 1 คู่ เทียนขาว 5 คู่ ดอกไม้ขาว 5 คู่ และเครื่องเช่น ได้แก่ ข้าวเหนียว ขนมหวาน ผลไม้ น้ำดื่ม พานหมากพลู

หมายเลข 9 โต้ะหมุ่มบูชาพระรัตนตรัย

หมายเลข 10 พระสงฆ์ 9 รูป

หมายเลข 11 นางเทียมใส่ชุดสีขาว เป็นประธานพิธีทำบุญและอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

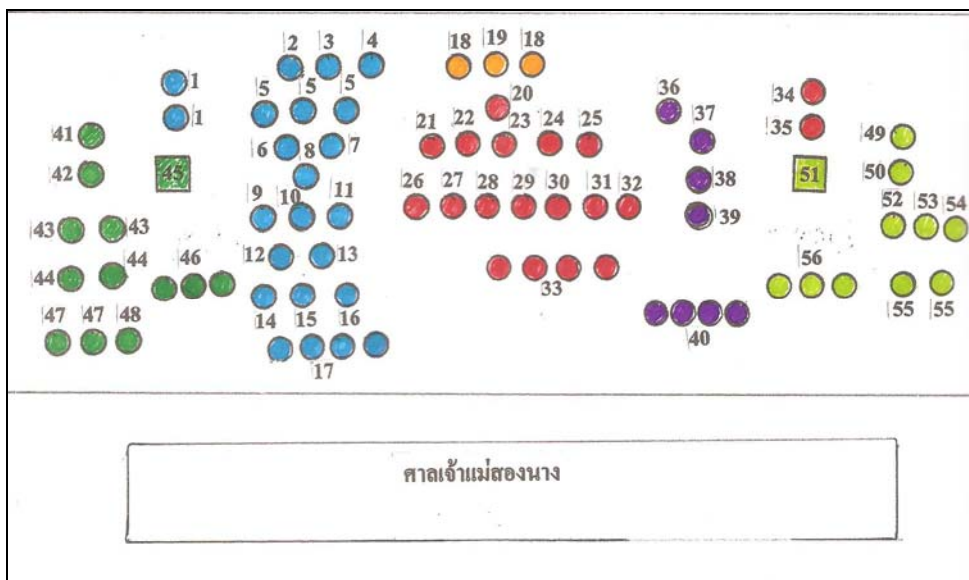
หมายเลข 12 จำ เป็นผู้เตรียมสิ่งของ และตรวจดูความเรียบร้อย และพิธีการทำบุญให้ดำเนินไปตามขั้นตอนของสงฆ์

หมายเลข 13 นางเทียมบริวาร และนางเปียง ประกอบด้วย นางดอกกล้า จารุตัน นางเพ็ญโสภา พรหมเมือง และนางทองสุข ปริบุญโญ

หมายเลข 14 เจ้าโคตร และบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารและลูกศิษย์ ที่เข้าร่วมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

3.3.2.5 การจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเช่น และเครื่องบรรณาการ

การจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเช่น และเครื่องบรรณาการ จัดวางไว้บนโต้ะใหญ่หน้าศาลเจ้าแม่สองนาง โดยจัดวางเครื่องบวงสรวง และเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว สำหรับเครื่องบรรณาการจัดไว้ 2 ชุด เพื่อถวายเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง การจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเช่น และเครื่องบรรณาการจะวางเป็นชุด ๆ บนโต้ะใหญ่ ตามแผนผังดังนี้

ภาพที่ 77 แผนผังการจัดวางเครื่องบวงสรวง เครื่องเช่น และเครื่องบรรณาการ

3.3.2.5.1 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนาง

เครื่องบวงสรวง และเครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนาง จะไม่มีอาหารคาว จะมีแต่นมหวาน ผลไม้และน้ำดื่ม น้ำหวาน จัดวางไว้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน คือ หมายเลข 1 – 17

หมายเลข 1 พานบายศรีปากชาม 1 คู่

หมายเลข 2 พานข้าวต้มมัด

หมายเลข 3 น้ำอบน้ำหอม

หมายเลข 4 รูป เทียน ผ้าและพวงมาลัย 7 สี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องบรรณาการที่ผู้ว่าราชการจังหวัดน่านถวาย

หมายเลข 5 มะพร้าวอ่อน 3 ลูก

หมายเลข 6 ผลไม้ 9 อย่าง

หมายเลข 7 นมหวาน

หมายเลข 8 กล้วย 1 หวี

หมายเลข 9 ผลไม้

หมายเลข 10 นมหวาน

หมายเลข 11 มะพร้าวอ่อน

หมายเลข 12 ข้าวโพคัม

หมายเลข 13 ข้าวเหนียว 1 กระติบ

หมายเลข 14 น้ำดื่ม

หมายเลข 15 เหล้าสาโท

หมายเลข 16 เหล้าขาว

หมายเลข 17 น้ำหวาน

3.3.2.5.2 รูป เทียนบูชา

การจัดรูปเทียนที่โต๊ะบวงสรวง จุดเพื่อเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และวิญญาณบรรพบุรุษให้ลงมารับเครื่องเซ่นและเครื่องบรรณาการที่บรรดาลูกหลานจัดถวาย คือ หมายเลข 18 -19

หมายเลข 18 เทียน 2 เล่ม

หมายเลข 19 รูปใหญ่ 3 ดอก

3.3.2.5.3 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

เครื่องเซ่นของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง มีทั้งอาหารคาว อาหารหวาน ผลไม้ น้ำดื่ม และเหล้าแดง เหล้าขาว เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นจะจัดวางอยู่ในกลุ่มเดียวกัน คือ หมายเลข 20-35 ดังนี้

หมายเลข 20 เครื่องทรงของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

หมายเลข 21 ขนมหัน

หมายเลข 22 ขนมหงอกหีบ ทองหยอด ผอยทอง

หมายเลข 23 ปลาต้ม

หมายเลข 24 ขนมหงอกหีบ ทองหยอด ขนมหันอับ

หมายเลข 25 ขนมหัน

หมายเลข 26 ไก่ต้ม 2 ตัว

หมายเลข 27 หมูต้ม

หมายเลข 28 หัวหมู หาง ขา

หมายเลข 29 ลาบปลา

หมายเลข 30 ปลาแห้ง

หมายเลข 31 เปือก มัน ต้ม

หมายเลข 32 ไก่ต้ม ไข่เค็ม

หมายเลข 33 เหล้าขาว เหล้าแดง สาโท น้ำดื่ม

หมายเลข 34 บายศรีปากชาม

หมายเลข 35 บายศรีปากชาม

3.3.2.5.4 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นวิญญาณบรรพบุรุษ

เครื่องเซ่นวิญญาณบรรพบุรุษอื่นๆ เช่น วิญญาณของนางเทียม และจำคนก่อน ๆ จะมีทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน น้ำหวาน น้ำดื่ม เครื่องเซ่นจะจัดวางไว้เป็นกลุ่ม ถัดจากเครื่องเซ่นของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ทางด้านทิศใต้ คือ หมายเลข 36-40

หมายเลข 36 ไก่ต้ม 1 ตัว

หมายเลข 37 อาหารหวาน คาว

หมายเลข 38 กกล้วย 1 หวี

หมายเลข 39 มะพร้าวอ่อน 1 ลูก

หมายเลข 40 น้ำเขียว น้ำแดง น้ำหวาน และน้ำดื่ม

3.3.2.5.5 เครื่องบรรณาการเจ้าแม่สองนาง

เครื่องบรรณาการที่คณะของผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารนำมาถวายเจ้าแม่สองนางจะจัดวางไว้ทางด้านทิศเหนือ การถวายเครื่องบรรณาการจะถวายทั้งเครื่องสูง พาหนะ(ช้างเผือก) พร้อมทั้งอาหาร และเหล้า ตามปกติ การถวายเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง จะไม่นิยมถวายอาหารคาว และเหล้า แต่ในบริบทของพิธีกรรมนี้ ถือว่าเป็นเครื่องบรรณาการ ซึ่งเมื่อถวายแล้วเจ้าแม่สองนางไม่ดื่ม กิน ก็จะยกให้แก่ลูกหลานได้ดื่ม กินแทน ถือว่าเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่ได้ดื่มกินอีกด้วย เครื่องบรรณาการของเจ้าแม่สองนาง คือ หมายเลข 41-48

หมายเลข 41 บายศรีสำหรับคู่ขวัญ

หมายเลข 42 ช้างเผือก 1 เชือก

หมายเลข 43 ต้นไม้เงิน 1 คู่

หมายเลข 44 ต้นไม้ทอง 1 คู่

หมายเลข 45 หมูหัน 1 ตัว

หมายเลข 46 เหล้าขาว เหล้าแดง เหล้าสาโท

หมายเลข 47 หมากเบ็ง 1 คู่

หมายเลข 48 บายศรีปากชาม

3.3.2.5.6 เครื่องบรรณาการเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

เครื่องบรรณาการที่คณะของผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารนำมาถวายเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง จะจัดวางไว้ทางด้านทิศใต้ การถวายเครื่องบรรณาการจะถวายทั้งเครื่องสูง พาหนะ(ช้างเผือก) พร้อมทั้งอาหาร และเหล้า เครื่องบรรณาการของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง คือ หมายเลข 49-56

หมายเลข 49 พานบายศรีคู่ขวัญ

หมายเลข 50 ช้างเผือก 1 เชือก

หมายเลข 51 หมูหัน 1 ตัว

หมายเลข 52 ฉัตรทอง 9 ชั้น 1 คัน

หมายเลข 53 ฉัตรเงิน 9 ชั้น 1 คัน

หมายเลข 54 บายศรีปากชาม

หมายเลข 55 หมากเบ็ง

หมายเลข 56 เหล้าขาว เหล้าแดง น้ำขาว

3.3.2.6 พิธีทำบุญ

พิธีทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมืองและวิญญูณบรรพบุรุษ เป็นพิธีสงฆ์ที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไป ขึ้นตอนต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของเจ้าเป็นผู้เตรียมการ ตั้งแต่การจัดเตรียมสถานที่ การนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 9 รูป จัดโต๊ะหมู่บูชา พระรัตนตรัย จัดอาสนะสำหรับพระสงฆ์ เตรียมน้ำดื่ม กระจโกลน เตรียมปัจจัยไทยธรรม เตรียมบาตร หรือขันน้ำมนต์ใส่น้ำไว้เพื่อทำน้ำมนต์ เตรียมเทียนน้ำมนต์ ไม้มงคลหรือไม้ไขว่ตีนกาเพื่อเอามาวางไขว่กันบนปากบาตรขันน้ำมนต์ ซึ่งจะใช้ไม้ไผ่ เตรียมด้ายมงคลหรือที่เรียกว่าด้ายสายสิญจน์ เตรียมที่ประพรมน้ำมนต์ ซึ่งใช้มัดหญ้าคา 1 กำ มีขนาดพอเหมาะสำหรับประพรมน้ำพระพุทธรูป

สิ่งของที่将在ใช้ในพิธีสงฆ์ มรรคนายกจะต้องช่วยตรวจสอบดูอีกครั้งว่าครบหรือไม่ และรายงานให้เจ้าจัดเตรียมให้ครบถ้วน

ภาพที่ 78 การทำบุญวันสงกรานต์

พิธีทำบุญ เริ่มเวลาประมาณ 10.00 น. หลังจากที่พระสงฆ์เดินทางมาถึงปะรำพิธีแล้ว ได้เวลาเจริญพระพุทธรูป นางเทียมเป็นประธานจุดเทียนรูปที่โต๊ะหมู่บูชาเพื่อบูชาพระรัตนตรัย จ्ञานำบาตรน้ำมนต์และด้ายมงคลถวายแด่พระสงฆ์ มรรคนายกกล่าวนำคำบูชาพระรัตนตรัย แล้วกล่าวคำอาราธนาศีล พระประธานสงฆ์ให้ศีลแก่ฆราวาส หลังจากนั้น อาราธนาพระปริตร เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่มาร่วมทำบุญ แล้วสวด “สัคเค กาเม...” ประกาศชุมนุมเทวดา

เมื่อประกาศชุมนุมเทวดาเสร็จแล้ว พระประธานสงฆ์เริ่มสวด “ นะโมตัสสะ ณะกะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ ” (3 จบ) จนถึง “ ตติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ ” แล้วก็เริ่มสวดบทต่าง ๆ เช่น บทนะมการะสิทธิคาถา สวดเพื่อขจัดภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวง บทมงคลสูตร สวดเพื่อบอกทางปลอดภัยและประสบแต่ความเจริญก้าวหน้า ขณะสวดบทนี้ พระประธานสงฆ์จะจุดเทียนน้ำมันต์ไปด้วย บทรัตนสูตร สวดเพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพแก่ผู้มาร่วมทำบุญ บทกรณียะเมตตะสูตร สวดเพื่อแผ่เมตตาและผูกไมตรีให้แก่คน สัตว์ เทวดา และวิญญาณทั้งหลายทั้งปวง บทขันธะปริตร สวดเพื่อปกป้องคุ้มครองให้รอดพ้นจากสัตว์ร้ายและผีร้ายทั้งหลายทั้งปวง บทชัคคะสูตร บทเทเวตา อุโยชนะคาถา บทชัยมงคลคาถา สวดเพื่อเสริมขวัญกำลังใจ บทอะระหะปริตร บทรัตนะโอสถคาถา บทอาฏานาฏิยปริตร บทโพชฌณคปริตร บทวิภูฏกะปริตร บทอุณหิสสะวิชะยะคาถา สวดเพื่อต่ออายุ บทมงคลจักรวาลใหญ่ สวดเพื่อป้องกันภัยและให้ได้โชคลาภ นานัปการ และจบด้วยบทสวัสดิการคาถา และสวด ม้วนค้ายมงคล

เมื่อพระสงฆ์สวดจบแล้ว มรรคนายกจะนำกล่าวคำถวายสังฆทานก่อนที่จะนำภัตตาหารถวายแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ฉันภัตตาหารแล้ว ถวายเครื่องไทยธรรมต่อจากนั้น พระสงฆ์อนุโมทนาโดยประธานสงฆ์นำสวด “ ยะถาวาริวะหา ปุรา...” เพื่อให้บรรดาญาติโยม กรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญาณเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและวิญญาณบรรพบุรุษทั้งหลายทั้งปวง แล้วพระสงฆ์รับพร้อมกันว่า “ สัพพิติโย วิวัชขันตุ...” จนถึง “ อายุ วัฒน โส สุขัง พะลังฯ...” เป็นอันเสร็จพิธีสงฆ์ในเวลาประมาณ 12.00 น. ก่อนที่พระสงฆ์จะกลับ พระประธานสงฆ์จะประพรมน้ำมันต์ให้แก่ญาติโยมโดยทั่วถึงกันแล้วจึงกลับวัด

3.3.2.7 การถวายเครื่องบรรณาการและสู่ขวัญ

ผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะข้าราชการนำเครื่องบรรณาการมาถวายเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองหลังจากที่เสร็จสิ้นพิธีสงฆ์แล้ว โดยคณะของผู้ว่าราชการจังหวัดจะจัดขบวนแห่เครื่องบรรณาการมาจากศาลากลางจังหวัดมุกดาหาร จะมาอยู่ที่ศาลเจ้าแม่สองนาง เวลาประมาณ 12.00 น. เมื่อมาถึงผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องจุดธูปบอกกล่าวแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองก่อนแล้วนำเครื่องบรรณาการวางไว้บนโต๊ะใหญ่ในตำแหน่งที่นางเทียมกำหนดไว้ โดยนางเทียมคอยกำกับดูแล เมื่อจัดวางเรียบร้อยแล้วบรรดาลูกศิษย์และผู้มาร่วมงานทำบุญก็จะร่วมพิธีสู่ขวัญตามธรรมเนียมอีสาน

หมอขวัญกล่าวชุมนุมเทวดาก่อน แล้วกล่าวเชิญเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองให้มารับเครื่องบรรณาการ เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นต่าง ๆ ที่บรรดาลูกหลานและลูกศิษย์นำมาถวายหลังจากนั้นจึงกล่าวคำสู่ขวัญเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่บรรดาผู้มาร่วมงานทำบุญ

เมื่อกว่าคำสู่ขวัญเสร็จแล้วก็ใช้ด้ายมงคลผูกข้อมือกันตามธรรมเนียมอีสาน เมื่อพิธีผูกข้อมือเสร็จแล้วบรรดาลูกหลานและลูกศิษย์จะแบ่งเครื่องเช่นต่าง ๆ ที่จัดวางไว้บนโต๊ะเพื่อแบ่งปันกันให้ทั่วถึงแล้วนำกลับบ้านเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว และบางคนก็รับประทานอาหารร่วมกันในปะรำพิธี

3.3.2.8 การลอยเคราะห์

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการสู่ขวัญแล้วลูกหลานจะนำกระทงลอยเคราะห์ไปทิ้งยังสถานที่ต่าง ๆ กระทงรูปเรือ นำไปลอยในแม่น้ำให้ไหลไปตามสายน้ำ กระทงสี่เหลี่ยมนำไปลอยบริเวณปากห้วยมุก หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ สะดือพญานาค ” และกระทงรูปสามเหลี่ยมนำไปวางไว้ในบริเวณวัดศรีมงคลใต้

การลอยเคราะห์ในพิธีทำบุญวันสงกรานต์ก็มีความเชื่อเช่นเดียวกับพิธีกรรมอื่น ๆ กล่าวคือ การลอยเคราะห์เป็นการส่งเครื่องเช่นให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษและผีจากฝั่งลำนนำไปยังถิ่นที่อยู่ของตน และนำพาเอาเคราะห์ โศก โรค ภัย ทั้งหลายทิ้งปวงออกไปจากบุคคลและบ้านเมืองอีกด้วย

การทำบุญวันสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองสะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่หลากหลาย ทั้งความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา พราหมณ์ และผี ซึ่งชาวเมืองมุกดาหารสามารถนำมาปรับใช้ในพิธีกรรมได้อย่างกลมกลืน

ในพิธีกรรมดังกล่าวเริ่มด้วยการพิธีสงฆ์ โดยทำบุญ ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์สวดชุมนุมเทวดา สวดพระปริตรในบทต่าง ๆ เช่น บทรัตนสูตร บทขันธปริตร และบทโพชฌงคปริตร เพื่อร้องขอให้พระพุทธรเจ้าเทวดา พญานาค และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งปวงช่วยปกป้องคุ้มครองให้ลูกหลานปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง อีกทั้งยังกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษอีกด้วย

ในพิธีสงฆ์มีการประพรมน้ำพระพุทธรมนต์ให้แก่ลูกหลานเพื่อความป็นสิริมงคล อีกทั้งหมอขวัญยังประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่ลูกหลานตามธรรมเนียมแบบอีสาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานลัทธิพราหมณ์ไว้ในพิธีกรรมทั้งสิ้น

ในการสู่ขวัญมีการเชิญขวัญวิญญาณบรรพบุรุษให้ลงมารับเครื่องเช่นและเครื่องบรรณาการที่ลูกหลานจัดถวาย และมีการลอยเคราะห์ตามความเชื่อดั้งเดิมเพื่อขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยให้แก่ชุมชนและบ้านเมือง

ทุกขั้นตอนของพิธีทำบุญสงกรานต์ของชาวเมืองมุกดาหารดำเนินไปตามพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิม และมีการผสมผสานความเชื่อเรื่องพุทธ พราหมณ์ และผีได้อย่างกลมกลืน ซึ่งนับหนึ่ง

ก็สะท้อนให้เห็นระบบคิดและการประนีประนอมกันระหว่างพุทธ กับผีที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวเมืองมุกดาหารมาก่อน

อย่างไรก็ตามพิธีกรรมดังกล่าวมีผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้าเมืองด้วยซึ่งแฝงนัยทางการเมืองไว้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ การที่ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารซึ่งมีสถานภาพและมีอำนาจทางการเมืองสูงสุดในฐานะ “ พ่อเมืองมุกดาหาร ” แต่ต้องมาถวายเครื่องบรรณาการแด่วิญญาณบรรพบุรุษของลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร แสดงให้เห็นว่าผู้ว่าราชการจังหวัดยอมรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองมุกดาหารเช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไป การถวายเครื่องบรรณาการมิได้ลดบทบาทและอำนาจทางการเมืองของผู้ว่าราชการจังหวัดแต่อย่างใด แต่เป็นการเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อให้ลูกหลานเจ้าเมืองและคนในชุมชนยอมรับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

3.4 การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม

พระธาตุพนมเป็นพุทธสถานอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวล้านช้าง มีความเชื่อว่าเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐกธาตุของพระพุทธเจ้า ตามตำนานอูรังคนิทาน (พระธรรมราชาวัตร, 2551 : 43-46) มีบันทึกไว้ว่า พระมหากัสสป ได้ใช้ฝ่ามือเป็นแบบกว้างยาวให้เป็นขนาดของการปั้นดินดิบเพื่อนำมาก่อสร้างองค์พระธาตุ โดยมีพญาสุวรรณภิงคารผู้ครองแคว้นหนองหารหลวง (หนองหารสกนทร) พญาจุลณีพรหมทัต ผู้ครองแคว้นอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขง พญาอินทปัฐนครผู้ครองแคว้นกัมพูชาสมัยโบราณ พญาคำแดง ผู้ครองแคว้นหนองหาน้อย (หนองกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี) และพญานันทเสน ผู้ครองแคว้นศรีโคตรบูรณ์ อยู่ใต้ปากเซบั้งไฟ ตรงข้ามพระธาตุพนม ช่วยกันขุดหลุมและแบ่งหน้าที่กันก่ออุโมงค์

เมื่อร่วมมือกันก่อสร้างจนเสร็จแล้ว ได้ช่วยกันดูแลรักษาพร้อมทั้งถวายเครื่องบรรณาการและเข้าโอกาสเพื่อดูแลรักษาองค์พระธาตุพนมสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย ดังเช่น สมัยของพญาสุมิตตธรรมวงศา เชื้อสายของเจ้าเมืองศรีโคตรบูรณ์ รวมทั้งพระเจ้าโพธิสารราช และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต

ในตำนานอูรังคนิทาน ได้กล่าวถึงเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 2 มีความศรัทธาในองค์พระธาตุพนมและได้ร่วมสร้างสะพานจากทำนํามายังหน้าวัดร่วมกับเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ และเจ้าเมืองนครพนม และยังได้บูรณปฏิสังขรณ์พัทธสีมาไว้ในวัดพระธาตุพนม และได้จารึกอิฐเผาไว้มีเนื้อความว่า

ศักราชล่วงได้ช้อย 68 ตัว ปีชวายุ เจ้าพระยาจันทบุรียวงศา เมือง
มุกดาหารกับทั้งปุตตานัตตาทริยา มีอัครมหาเสนาเจ้าใหญ่ทั้งปวง มีปีสสารท
สัตถาในวรศาสนานันล้ำยิ่ง จึงให้พระยาหลวงเมืองจันทร์ขึ้นมาก็คัดหะกับ
ขุนโอกาสพร้อมทั้งโมทนาเจ้าสังฆราชกับทั้งอันเตวาสิกพร้อม กันริจนาสิมมา
สืบชอยมีอรหันตเจ้าไว้ ขอให้ได้ตั้งใจงนิพพานปัจจโยโหตุ

(พระธรรมราชาวัตร, 2551 : 117-118)

เจ้าเมืองมุกดาหารนอกจากจะมีหน้าที่ดูแลบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมร่วมกันกับ
เจ้าเมืองตามหัวเมืองอื่น ๆ แล้ว ยังมีข้าโอกาสของพระธาตุพนมในความดูแลอีกจำนวนหนึ่ง
โดยเฉพาะกลุ่มข้าโอกาสที่อยู่ในเขตอำเภอหว้านใหญ่

ข้าโอกาสจะต้องมาร่วมทำพิธีถวายข้าวพิชภาคทุกปี โดยกลุ่มข้าโอกาสจะกระทำในวัน
พระขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ในสมัยก่อนข้าโอกาสจะต้องเสียเงินค่าหัวให้แก่วัดศรีวละ 4 บาท
พร้อมทั้งพืชผักธัญญาหารต่างๆ นำมาถวายแด่องค์พระธาตุพนม (ทศพล อัจฉาญ, 2542 : 76)

กลุ่มของเจ้าเมืองจากหัวเมืองต่าง ๆ จะนำเครื่องบรรณาการมาถวายแด่องค์พระธาตุพนม
ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ในสมัยก่อนเจ้าเมืองมุกดาหารพร้อมนางเทียม จ้า และลูกหลานจะขน
เครื่องบรรณาการและล่องเรือพายขึ้นไปตามแม่น้ำโขง การเดินทางใช้เวลา 2 วัน เนื่องจากที่แก่ง
กะเบาจะมีโขดหินสูง น้ำไหลเชี่ยวมาก ขณะเดินทางจะต้องลงเดินเท้าช่วยกันขนของลงจากเรือ
และแบกหามกันไป ส่วนเรือต้องใช้เชือกกลากจูงให้ผ่านพ้นจากโขดหินและร่องน้ำที่ไหลเชี่ยวไป
ก่อนถึงจะเดินทางต่อไปได้ ซึ่งเสียเวลามากจะต้องนอนพักค้างคืนที่แก่งกะเบา 1 คืน แล้วจึง
เดินทางต่อไปได้ (ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2554)

ในบันทึกการเดินทางเพื่อสำรวจหาศิลาจารึกของ Mission Etienne Aymonier ได้กล่าว
ไว้เช่นกันว่า “ผ่านแก่งกะเบาซึ่งเป็นแก่งน้ำที่เต็มไปด้วยโขดหินมากมาย และมีกระแสน้ำไหล
แรงมาก ถึงกับต้องใช้เชือกชักลากเรือ พวกเขาหยุดพักค้างคืนที่บ้านทรายมูล” (ทองสมุทร โดเร
และสมหมาย เปรมจิตต์, 2539 : 124) ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์
2554) กล่าวว่า “ในสมัยก่อนเครื่องบรรณาการนอกจากจะมีอาหารหวาน ผลไม้แล้ว ยังมีหน่อ
กล้วย อ้อย ฝรั่ง ลูกเดือย และเมล็ดพันธุ์ข้าว ข้าวโพด เม็ดเดือย สำหรับเตรียมไว้ให้กลุ่มข้า
โอกาสในความดูแลของตนนำไปเพาะปลูกต่อไป”

ในสมัยอาณาจักรล้านช้าง เมืองมุกดาหารเป็นหัวเมืองของเวียงจันทน์ ในสมัย
รัตนโกสินทร์เมืองมุกดาหารก็ยังมีหน้าที่ดูแลรักษาองค์พระธาตุพนม พร้อมทั้งกลุ่มข้าโอกาสใน
เขตอำเภอหว้านใหญ่ส่วนหนึ่งด้วย ข้าโอกาสหรือทาสวัดที่มีหน้าที่ถวายข้าวพิชภาคแด่องค์พระ
ธาตุพนมเป็นประจำทุกปี เจ้าเมืองมุกดาหารก็มีหน้าที่ถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธา
ตุพนมทุก ๆ ปีเช่นเดียวกัน และถือธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา

ตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารถูกยกเลิกไปตั้งแต่ครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองตามประกาศข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ.117 โดยมีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองให้เหมือนกันทั้งหมดทั่วราชอาณาจักร ให้ยกเลิกการปกครองตามธรรมเนียมโบราณในภาคอีสาน ซึ่งเคยมีเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เปลี่ยนมาเป็นผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตรเมือง ผู้ช่วยราชการเมือง ฯลฯ ในปี พ.ศ.2450 กระทรวงมหาดไทย ประกาศยุบเลิก บริเวณลงเป็นเมืองทั้งหมด คงมีแต่ มณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน และได้เปลี่ยนเมืองมุกดาหารเป็นอำเภอเมืองมุกดาหารของจังหวัดนครพนม (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2542 : 114-118)

แม้ว่าตำแหน่งเจ้าเมืองมุกดาหารจะถูกยกเลิกไป แต่ด้วยหน้าที่ของเจ้าเมืองที่เคยทำนุบำรุงองค์พระธาตุพนมมาแต่โบราณก็มิได้ละเลิกไป ในปัจจุบันก็ยังมีกลุ่มของบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเดิม โดยมีนางเทียมและเจ้าประจำศาลเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและบรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารทำหน้าที่ถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมแทนบรรพบุรุษของตน และปฏิบัติสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน

ในสมัยปัจจุบัน พิธีการถวายเครื่องบรรณาการของเจ้าเมืองมุกดาหาร อาจจะมีพิธีการและขั้นตอนเปลี่ยนไปบ้าง แต่ก็ยังถือปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมาเป็นประจำทุกปี

3.4.1 ผู้ประกอบพิธี

การประกอบพิธีถวายเครื่องบรรณาการของบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร ซึ่งมี 3 สายตระกูลหลัก คือ “ สวัสดิวงศ์ไชย แสนวิเศษ และจันทร์สาขา” ถือว่าเป็นผู้สืบทอดหน้าที่แทนเจ้าเมืองมุกดาหาร และเป็นตัวแทนของเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ผู้ที่ทำหน้าที่สืบทอดภารกิจในการนำเครื่องบรรณาการไปถวายแด่องค์พระธาตุพนม ได้แก่ นางเทียม จำ ลูกหลานและพระสงฆ์ของวัดพระธาตุพนม 1 รูป ทำหน้าที่รับเครื่องบรรณาการแทนองค์พระธาตุพนม และปัจจัยไทยธรรมเพื่อใช้ทำนุบำรุงวัดพระธาตุพนม

3.4.2 ขั้นตอนพิธีถวายเครื่องบรรณาการ

นางเทียม และจำต้องถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมเป็นประจำทุกปี ส่วนใหญ่จะถวายเครื่องบรรณาการในวันพระขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ในปี พ.ศ.2554 คณะของนางเทียมนำเครื่องบรรณาการไปถวายแด่องค์พระธาตุพนมในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2554 (วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3) ซึ่งกระทำหลังจากที่กลุ่มข้าโอกาสทำพิธีถวายข้าวพิชภาคกันเสร็จแล้ว การถวายเครื่องบรรณาการเป็นพิธีกรรมเรียบง่ายเหมือนการถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรมหรือสังฆทานโดยทั่วไป แต่ขั้นตอนการถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุและการบูชาองค์พระธาตุพนมยังคงยึดถือและปฏิบัติตามธรรมเนียมโบราณ มีพิธีการและขั้นตอนดังนี้

3.4.2.1 การเตรียมเครื่องบรรณาการ

นางเทียมและลูกหลานจะต้องช่วยกันเตรียมเครื่องบรรณาการให้แล้วเสร็จก่อนวันที่จะเดินทาง เพราะต้องออกเดินทางตั้งแต่เวลา 7.00 น. เพื่อให้ถึงวัดพระธาตุพนมก่อนเวลา 9.00 น. สิ่งของต่างๆ ที่นำไปถวายมีทั้งเครื่องบูชาองค์พระธาตุพนมและสิ่งของที่จะถวายแด่พระสงฆ์ ดังนี้

บายศรีปากชาม เป็นเครื่องบูชาเทวดารักษาพระธาตุพนม ทั้ง 4 ทิศ จำนวน 4 ชุด

เครื่องสังฆทาน เป็นตัวแทนเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง 2 ชุด

ผลไม้ เป็นผลไม้ตามฤดูกาล

ขนมหวาน เป็นขนมที่มีชื่อเป็นมงคล

พานหมาก พลุ บุหรี่ เป็นเครื่องบูชาเทวดารักษาพระธาตุพนมทั้ง 4 ทิศ

ชั้น 5 ชั้น 8 เป็นสิ่งแทนเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

ในสมัยก่อนเครื่องบรรณาการ จะต้องเตรียมพืชผลทางการเกษตร ได้แก่ ข้าวโพด ข้าวเปลือก หัวหอม กระเทียม พริก ผลไม้ต่าง ๆ ตลอดจนพันธุ์พืชได้แก่ หน่อกล้วย อ้อย ไม้ตง และเมล็ดพันธุ์ข้าวโพด ข้าว ลูกเดือย และอื่น ๆ สิ่งที่ได้รับประทานได้ถวายพระภิกษุ ส่วนพันธุ์พืชจะเตรียมไว้ให้กลุ่มข้าโอกาสนำไปเพาะปลูกต่อไป

3.4.2.2 การเชิญเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

การเชิญเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ชาวบ้านเรียกว่า “ การคอบ ” จะต้องทำก่อนวันเดินทางไปถวายเครื่องบรรณาการ นางเทียมต้องแต่งชั้น 5 ไปเชิญเจ้าแม่สองนาง และแต่งชั้น 8 ไปเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองให้ไปร่วมถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม

3.4.2.3 การนิมนต์พระสงฆ์ให้มารับเครื่องบรรณาการ

เจ้าจะเป็นผู้ไปนิมนต์พระสงฆ์มารับเครื่องบรรณาการและปัจจัยไทยธรรม ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย (สัมภษณ, 18 กุมภาพันธ์ 2554) กล่าวว่า “ ปกติการถวายเครื่องบรรณาการ ตนจะต้องติดต่อกับทางวัดพระธาตุพนมก่อนล่วงหน้า เพื่อนัดวัน และเวลา การถวายเครื่องบรรณาการ เพราะในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 เป็นช่วงเวลาดำเนินการประจำปีของวัดพระธาตุพนม บริเวณวัดจะมีชาวบ้านมาร่วมงานนมัสการพระธาตุพนมเป็นจำนวนมาก ถ้าได้นัดกับทางวัดแล้ว ทางวัดจะจัดพื้นที่ให้เฉพาะ ซึ่งสะดวกมากขึ้น พระสงฆ์ที่มารับเครื่องบรรณาการ ก็เป็นพระสงฆ์รูปเดิม ซึ่งท่านเคยมารับเครื่องบรรณาการเป็นประจำทุกปี ”

ในอดีตชาวบ้านไม่มากเท่ากับปัจจุบัน วัดจะนัดวันให้เจ้าเมืองจากหัวเมืองต่าง ๆ เข้ามาถวายเครื่องบรรณาการ โดยไม่ซ้ำซ้อนกัน มีการแบ่งวันและเวลาไว้ว่า เจ้าเมืองเมืองใด จะถวายเครื่องบรรณาการช่วงวัน และเวลาไหน ซึ่งก็ใช้เวลาไม่นานนัก (ประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2554)

3.4.2.4 การจัดวางเครื่องบรรณาการและตำแหน่งบุคคล

การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมของเจ้าเมืองมิได้มีขั้นตอนยุ่งยากซับซ้อนและสิ่งของที่นำมาถวายก็ไม่มากนัก ต่างจากข้าวพืชภาคของกลุ่มข้าโอกาสซึ่งเป็นพิธีกรรมระดับชุมชนสิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาถวายจึงมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งรวมกันมาทั้งหมดบ้านและชุมชน

เมื่อมาถึงบริเวณหน้าองค์พระธาตุพนม นางเทียม และคนอื่นๆ ก็จะช่วยกันจัดพื้นที่ ซึ่งทางวัดกำหนดไว้ให้แล้ว การจัดวางสิ่งของเครื่องบรรณาการ โดยตั้งเครื่องบรรณาการที่ด้านหน้าขององค์พระธาตุพนม คือ ด้านทิศตะวันออก ดังนี้

ภาพที่ 79 แผนผังการจัดวางเครื่องบรรณาการและตำแหน่งบุคคล

หมายเลข 1 พระธาตุพนม

หมายเลข 2 บายศรีปากชาม 4 ชุด เตรียมไว้บูชาเทวดาผู้รักษาร่องค์พระธาตุ ทั้ง 4 ทิศ

หมายเลข 3 พานหมากพลุ นุหรี 4 ชุด ถวายคู่กับพานบายศรี

หมายเลข 4 เครื่องสังฆทานและปัจจัยไทยธรรมของเจ้าแม่สองนาง 1 ชุด และเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง 1 ชุด เตรียมไว้เพื่อถวายแด่พระสงฆ์

หมายเลข 5 พานผลไม้จัดหาตามฤดูกาล เช่น มะขาม มะละกอ มะพร้าวอ่อน ส้ม ชมพู่ แอปเปิ้ล สาลี่ และขนุน เป็นต้น

หมายเลข 6 พานขัน 5 ขัน 8 และสบง จีวร

หมายเลข 7 ขนมหวาน

หมายเลข 8 จ้า

หมายเลข 9 นางเทียม

หมายเลข 10 พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่รับเครื่องบรรณาการและปัจจัยไทยธรรม

หมายเลข 11 ลูกหลานและบริวาร

3.4.2.5 การถวายเครื่องบรรณาการ

เมื่อจัดวางเครื่องบรรณาการเรียบร้อยแล้ว จ้าจะไปนิมนต์พระสงฆ์มารับเครื่องบรรณาการตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติกันมา

นางเทียมและบรรดาลูกหลานกล่าววนะโมฯ 3 จบ พร้อมกันและจ้านำกล่าวนำคำถวายสังฆทาน(อุทิศ) ด้วยภาษาบาลี และกล่าวคำแปลเป็นภาษาไทยว่า

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายเครื่องบรรณาการ กับทั้งบริวารเหล่านี้ แด่องค์พระธาตุ ขององค์พระธาตุ จงรับ เครื่องบรรณาการกับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลายเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย แก่ญาติของข้าพเจ้าทั้งหลายและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง เจ้าแม่สองนาง ผู้ทำกาละล่วงลับไปแล้วด้วย สิ้นกาลนานเทอญ

เมื่อกล่าวคำถวายสังฆทานแล้วนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย และบรรดาลูกหลานช่วยกันประเคนเครื่องบรรณาการ เครื่องสังฆทาน และปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์รับเครื่องบรรณาการ เครื่องสังฆทาน และปัจจัยไทยธรรมแล้ว สวดบทกรวดน้ำ เพื่อให้ผู้ถวายเครื่องบรรณาการกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และสวดให้พร เป็นอันเสร็จพิธีการถวายเครื่องบรรณาการ

ภาพที่ 80 เครื่องบรรณาการและปัจจัยไทยธรรม

หลังจากนั้นนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย จะจุดธูปแจกให้ผู้มาร่วมถวาย เครื่องบรรณาการ 2 ชุด ชุดแรก เทียน 1 เล่ม และธูป 3 ดอก ชุดที่ 2 เทียน 1 เล่ม และธูป 9 ดอก เพื่อบูชาเทวดาอารักษ์หลักบ้านหลักเมืองที่ดูแลรักษาพระธาตุพนมทุกองค์

เทียน 1 เล่ม และธูป 3 ดอก ใช้บูชาพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า

เทียน 1 เล่ม และธูป 9 ดอก ใช้บูชาเทวดาอารักษ์ทั้ง 9 องค์ที่เฝ้าดูแลรักษา พระธาตุพนม คือ วนปทุมพา ผู้รักษาพระธาตุอยู่ด้านทิศเหนือ กุมมปติรุกขา ผู้รักษาพระธาตุอยู่ ด้านทิศใต้ สรททกา ผู้รักษาพระธาตุอยู่ด้านทิศตะวันออก โปธิรุกขปัตตะ ผู้รักษาพระธาตุอยู่ด้าน ทิศตะวันตก เทวดาทั้ง 4 จะดูแลเครื่องที่พระอินทร์ตกแต่งไว้สักการะพระธาตุ

สุนทริธรณี เป็นเทวดาอยู่ในพื้นภูเก้าพร้าว จิตตเลขา เป็นเทวดาที่อยู่บน ท้องฟ้า และเทวดามเหศักดิ์อีก 3 องค์ ชื่อ ทักขิณรัฐธา คือ เจ้าเมืองขวา สหัสสรรัฐธา คือเจ้าแสน เมือง และนาคกุญฐวิถถาร คือ เจ้าโถ่งกว้าง (พระธรรมรานาชวัคร, 2551 : 63-64) จำจะนำพาน บายศรีและพานหมาก พลู บุหรี ทั้ง 4 คู่ ไปวางตามทิศต่าง ๆ ทั้ง 4 ทิศ เพื่อถวายแด่เทวดาผู้รักษา องค์พระธาตุพนมทั้ง 4 ทิศ

หลังจากนั้นแต่ละคนก็จะบูชาพระธาตุพนมด้วยดอกไม้ ธูปเทียนว่า

ปริมายะ ทิสายะ ทักขินายะ ปัจฉิมมายะ ทิสายะ อุตตะรายะ ทิสายะ
 เหนฎฐิมายะ ทิสายะ อุปะริมายะ ทิสายะ จะปะณะคิริสมิง ปัพพะเต
 มหากัสสปนะฐาปีตัง พุทธอรัังคะธาตุตุง สิริสา นะมาอิ

ข้าพเจ้าขอหมั้นสารพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระอุระของพระพุทธเจ้า
ที่พระมหากัสสปะเถระ ได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่ภูเก้าแห่งนี้ ทางด้านทิศ
ตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศเบื้องบน และทิศเบื้องล่างด้วยเศียร
เกล้า

(วัดพระธาตุพนม, 18 กุมภาพันธ์ 2554)

เมื่อทุกคนบูชาองค์พระธาตุพนมแล้วก็ถือว่าเสร็จสิ้นพิธีการถวายเครื่อง
บรรณาการของบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร

การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่ลูกหลานเจ้าเมือง
มุกดาหารจะต้องปฏิบัติทุกปี กลุ่มนางเทียมและจำจะเป็นตัวแทนเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุง
เมืองมาถวายเครื่องบรรณาการในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี แม้ว่าองค์ประกอบของการ
ถวายเครื่องบรรณาการจะปรับเปลี่ยนไปบ้างโดยเฉพาะสิ่งของที่นำมาถวาย ในสมัยก่อนมีการนำ
พันธุ์พืชมาถวายเพื่อให้กลุ่มข้าโอกาสนำไปเพาะปลูกตามฤดูกาล แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นผลไม้
และอาหารหวานเพื่อนำมาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ อย่างไรก็ตามขั้นตอนพิธีกรรมในบางขั้นตอนก็
ยังยึดถือและปฏิบัติตามธรรมเนียมดั้งเดิม เช่น การบูชาพระธาตุพนมและเทวดาผู้รักษาองค์พระ
ธาตุพนม

การถวายเครื่องบรรณาการของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารมิใช่ปฏิบัติเพราะเป็นเพียง
หน้าที่ตามธรรมเนียมที่สืบสานมาแต่บรรพบุรุษเท่านั้น การยึดถือพิธีกรรมที่ปฏิบัติแด่องค์พระ
ธาตุพนมยังเป็นการสืบสานอุดมคติเช่นเดียวกับบรรพบุรุษในฐานะพุทธศาสนิกชน ซึ่งในตำนาน
อูรังคินทานแสดงให้เห็นอานิสงส์ผลบุญของการทำนุบำรุงองค์พระธาตุพนม จะช่วยคำฐาให้เกิด
ยุคพระศรีอาริย์ และที่สำคัญการยึดถือและสืบทอดพิธีปฏิบัติของบรรพบุรุษไว้อย่างเคร่งครัดและ
เหนียวแน่นยังเป็นการแสดงสถานภาพของกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารซึ่งเคยมี
อำนาจและมีเกียรติสูงส่งที่มีสิทธิธรรมในองค์พระธาตุพนมซึ่งเป็นพุทธสถานศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่ของ
อาณาจักรล้านช้างแต่โบราณด้วย

สรุปพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหาร ทั้ง 4 พิธีกรรมเป็นพิธีกรรมระดับ
ชุมชนที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตามความเชื่อที่สัมพันธ์กับตำนานเจ้าแม่สองนาง อีกทั้งยังเป็น
การปฏิบัติตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ที่เป็นจารีตประเพณีของชาวล้านช้างแต่โบราณ กลุ่มชน
ชาวเมืองมุกดาหารดั้งเดิมเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์เช่นเดียวกับกลุ่มชนอื่น ๆ
จึงมีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองและบรรพบุรุษเช่นเดียวกัน ในทุก ๆ ปี

จะต้องมีการบวงสรวงประจำปีเพื่อเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางให้ลงมาเยี่ยมเยือนลูกหลาน ปิดเป่า
ทุกข์ โศก โรค ภัยให้แก่ลูกหลาน ตลอดจนให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชนอีกด้วย

ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเมืองมุกดาหาร คือ กลุ่มลูกหลานของเจ้า
เมืองมุกดาหารเดิม การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ปฏิบัติสืบทอดกันแต่บรรพบุรุษ และประกอบ
พิธีกรรมกันอย่างยิ่งใหญ่ต่างจากชุมชนอื่น ๆ เนื่องจากเชื่อว่าเจ้าแม่สองนาง คือ บรรพบุรุษของ
คนที่เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางทุก
พิธีกรรมจึงมีความสำคัญ และประกอบพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดเป็นจริงเป็นจัง การปฏิบัติ
ดังกล่าวเป็นการแสดงความกตัญญูต่อวิญญาณบรรพบุรุษตน และที่สำคัญการรวมกลุ่มกันอย่าง
เหนียวแน่นเพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารทุกสายตระกูล เป็นการ
แสดงสถานภาพอันสูงส่งของบรรพบุรุษและกลุ่มของตนที่เป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเดิมด้วย
เช่นกัน

บทที่ 4

สัญลักษณ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหาร

การศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง พิธีสว่างเฮือ พิธีทำบุญวันสงกรานต์ และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมล้วนเป็นพิธีสำคัญที่นางเทียม จำ และลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารยังคงอนุรักษ์และสืบทอดหน้าที่ผู้ประกอบพิธีกรรมกันมาเสมือนเจ้าเมืองมุกดาหารในอดีต การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อวิญญาณบรรพบุรุษร่วมกัน และยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงที่ยังยึดมั่นศรัทธาในวิญญาณบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่น

ชาวบ้านเชื่อว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางมีความศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวเมืองมุกดาหารอย่างมาก เพราะชาวเมืองมุกดาหารส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และจับปลาในแม่น้ำโขงเป็นหลัก ในแต่ละพิธีกรรมจะต้องเตรียมเครื่องบูชา และเครื่องเซ่นที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมในแต่ละพิธีกรรมมีขั้นตอนปฏิบัติแตกต่างกัน แต่ก็สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ พญานาค ความอุดมสมบูรณ์ และการขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยให้แก่ลูกหลานและชุมชน อีกทั้งยังเป็นการถือปฏิบัติตามฮีตสิบสองซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ การจัดพื้นที่ในแต่ละพิธีกรรม เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่น พฤติกรรมการแสดงออกของนางเทียมและเหล่าบริวารล้วนสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ด้านต่าง ๆ ที่แฝงนัยที่น่าสนใจ

การศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางทุกพิธีกรรม ผู้วิจัยจะศึกษาตั้งแต่วิธีการจัดพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม วัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ต่าง ๆ ว่ามีความหมายและความสำคัญต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวเมืองมุกดาหารอย่างไร ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) เป็นกรอบแนวคิดหลัก วิกเตอร์ เทอร์เนอร์ ได้เลือกทำความเข้าใจสังคมโดยมองผ่านพิธีกรรมเพราะเห็นว่าการแสดงที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมแต่ละประเภท เป็นกระบวนการที่มีแบบแผน หน่วยของพิธีกรรมก็คือ การรวมกันของวัตถุสัญลักษณ์ และชุดของพฤติกรรมสัญลักษณ์ ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นระบบการศึกษาความหมาย ซึ่งต้องมีการเปรียบเทียบกับส่วนต่าง ๆ ของระบบทั้งหมด โดยพิจารณาถึงความหมายที่เห็นชัดแจ้งกับความหมายที่เห็นอยู่ภายใน รวมทั้งการวิเคราะห์แง่มุมสังคมที่เกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นนักมานุษยวิทยา (Turner, 1967 : 45 - 46 อ้างใน พิเชฐ สายพันธ์, 2539 : 12-14)

วิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) ได้ศึกษาสัญลักษณ์ต้นไม้น้ำนมของเผ่าเด็มบู (Ndem bu) ในแอฟริกากลาง ซึ่งเรียกว่า ต้น muddyi อันมีน้ำยางสีขาวไหลออกมา เทอร์เนอร์เชื่อว่า ยางสีขาวนี้เป็นสัญลักษณ์ที่ซับซ้อน มีความหมายหลายอย่าง อย่างแรกคือ เป็นน้ำนมมนุษย์ซึ่งเชื่อมโยงถึงหน้าอกแม่และเด็กทารก หรืออีกนัยหนึ่งสื่อถึงความผูกพันระหว่างแม่ลูก และยังเชื่อมโยงสู่สัญลักษณ์ที่เป็นนามธรรมมากกว่าที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง คือ ระบบครอบครัวที่เขาเชื่อว่าเป็นพื้นฐานของความมั่นคงของสังคมทั้งหมด ต้นไม้นี้ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมหลายอย่าง แต่ที่เทอร์เนอร์หยิบยกขึ้นมาคือ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านสำหรับเด็กหญิงซึ่งเด็กหญิงจะถูกห่อด้วยผ้าห่มนอนอยู่ใต้ต้นไม้ที่ถูกเลือกให้เป็นญาติฝ่ายหญิงของเธอ โดยแม่และผู้ที่ทำพิธีผู้หญิง พื้นที่นี้ต้องห้ามนี้ถือเป็นพื้นที่แห่งความทุกข์ เพื่อเตือนเด็กหญิงถึงความเจ็บปวดในการให้กำเนิด และเด็กถูกห้ามมิให้ขยับแขนขา ขณะนอนนิ่ง ๆ และถูกห้ามมิให้กินและพูดตลอดพิธี ในบทขับลำนำของผู้หญิงกล่าวว่า บรรพสตรีก่อนหน้านั้นหลายรุ่น เคยนอนใต้ต้นไม้นี้ เคยผ่านพิธีกรรมสู่ความเป็นสาวที่นี้ ที่นี้คือที่ที่เผ่าของเราถือกำเนิด ต้นไม้น้ำนมจึงเป็นที่สำหรับผู้เป็นแม่ทุกคน ในแง่นี้ ต้นไม้นี้จึงเป็นสัญลักษณ์ของการสืบสายสกุลทางมารดา (matrilineage) อีกด้วย (Turner, 1965 : 75-79 อ้างใน อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2551 : 81-82)

สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา (2533) ได้ศึกษาสัญลักษณ์ในงานวิจัยเรื่อง “สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา” จากการศึกษาสัญลักษณ์สำคัญ (Dominant Symbols) ในบุญบั้งไฟอีสาน พบว่าทั้งวัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ อันได้แก่ อวัยวะเพศชายจำลอง ตุ๊กตาชายหญิงในท่าร่วมเพศ ตุ๊กตาสัตว์ในท่าร่วมเพศ “ลิงเด้าไม้” การละเล่นเต็นรำ การดื่มสุราอย่างหนักและการล้อเล่นที่รุนแรงและไม่ถือโทษกัน การแต่งกายพิศมัย และการแสดงออกที่สวนทางกับบรรทัดฐานของสังคม

ทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ดังกล่าว สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา (2533) ได้นำมาตีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ตามกรอบแนวคิดของเทอร์เนอร์ โดยแบ่งออกเป็น 2 ขั้ว คือ ขั้วของความรู้สึกลึก (Sensory Pole) สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอวัยวะเพศ แสดงความหมายของพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ (Fertility Rite) และพิธีกรรมบุญบั้งไฟเป็นเสมือนไบอัญญาตให้สมาชิกในสังคมได้คลายความตึงเครียดที่เกิดจากกฎระเบียบของสังคม (Ritual Licence) และขั้วอุดมคติ (Ideological Pole) สะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องโลกมนุษย์ โลกเทวดา และโลกบาดาล มนุษย์ดำเนินวิถีชีวิตอยู่ภายใต้อิทธิพลของเทวดาหรือพญาแถน ที่มีอำนาจในการบันดาลฝนให้ตกลงมายังพื้นดินหรือแม่ธรณี ฝนที่ตกลงมายังผืนดินเสมือนการรับน้ำเชื้อของเทวดาไว้ในอุทร คือ ภายในดิน ทำให้เกิดความเจริญงอกงามของพืชพันธุ์ธัญญาหารทั้งปวง และบุญบั้งไฟยังสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้าง และการจัดระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านอีสาน (Social Structure) คือ การสืบทอดมรดกและการอยู่อาศัยกับครอบครัวฝ่ายหญิงหลังจากแต่งงานแล้วสามีจะต้องใช้ชีวิตร่วมชายคาเดียวกับพ่อตาแม่ยาย อยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก่อนที่จะแยกเรือน

ออกไป ซึ่งแน่นอนฝ่ายหญิงมักเป็นผู้ได้รับมรดกและเป็นเจ้าของมรดก แต่ฝ่ายชายกลับมีบทบาทในการเป็นผู้นำครอบครัว โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรม ดังนั้น ในพิธีกรรมบุญบั้งไฟจึงเป็นหน้าที่รับผิดชอบของผู้ชายที่จะต้องรับผิดชอบต่อความอุดมสมบูรณ์ของครอบครัว และชุมชน จึงถือเป็นเงื่อนไขหรือกลไกทางสังคมวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อเพศชาย

จากกรอบแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner) จะเห็นว่าวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ ศึกษาวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีกรรม และสุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา ศึกษาสัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟใช้กรอบแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ ได้ศึกษาวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์เช่นเดียวกัน

การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางทุกพิธีกรรม ผู้วิจัยพบว่าสัญลักษณ์ในพิธีกรรม นอกจากมีวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์แล้ว ยังมีพื้นที่สัญลักษณ์อีกด้วย สัญลักษณ์เหล่านี้ส่วนใหญ่สัมพันธ์กับตำนานเจ้าแม่สองนางและแสดงสถานภาพชนชั้นสูงหรือเจ้าเมืองและบรรพบุรุษในอดีตที่ให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งปกป้องคุ้มครอง ขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน ดังนี้

4.1 สัญลักษณ์แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางเป็นชนชั้นสูงหรือเจ้าเมือง

การศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ทั้ง 4 พิธีกรรม ในแต่ละพิธีกรรมมีองค์ประกอบที่เหมือนและแตกต่างกันบ้างตามความเชื่อและจุดมุ่งหมายของพิธีกรรม ส่วนใหญ่มีทั้งพื้นที่สัญลักษณ์ วัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพและหน้าที่ของเจ้าแม่สองนางที่เป็นชนชั้นสูงหรือเจ้าเมือง ผู้วิจัยจึงศึกษาเฉพาะสิ่งที่แสดงสัญลักษณ์ที่เด่นชัดและสัมพันธ์กับความเชื่อของชาวเมืองมุกดาหารเป็นสำคัญ ดังนี้

4.1.1 พื้นที่สัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางเป็นชนชั้นสูงหรือเจ้าเมือง

การจัดพื้นที่ประกอบพิธีกรรมในแต่ละพิธีกรรมล้วนมีความสำคัญที่สัมพันธ์กับความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติของแต่ละพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่บริเวณศาลเจ้าแม่สองนางประกอบพิธีกรรม พื้นที่ดังกล่าวเดิมเป็นพื้นที่สามัญแต่เมื่อประกอบพิธีกรรม จำจะเป็นผู้จัดพื้นที่โดยจำลองให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในแต่ละพิธีกรรมจะจัดปีละ 1 ครั้งเท่านั้น ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ประเพณีตวงเฮือ และพิธีทำวันบุญสงกรานต์และการถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ส่วนพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม นางเทียมและจำจะต้องเดินทางไปประกอบพิธีที่วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม การศึกษาพื้นที่สัญลักษณ์ในงานวิจัยนี้จะศึกษาพื้นที่สัญลักษณ์ทั้ง 4 พิธีกรรม ดังนี้

4.1.1.1 ความหมายของการจัดพื้นที่และตำแหน่งบุคคลในพิธีบวงสรวง

เจ้าแม่สองนาง

การจัดพื้นที่ปะรำพิธี ตำแหน่งที่นั่งของบุคคลและการจัดวางวัตถุสิ่งของในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะต้องปฏิบัติและจัดวางสิ่งของต่าง ๆ ตามธรรมเนียมโบราณอย่างเคร่งครัด เพราะพิธีกรรมดังกล่าวได้เชิญวิญญาณของบรรพบุรุษลงมาพบลูกหลาน

บริเวณปะรำพิธีจะต้องติดเฉลวไว้โดยรอบเพื่อป้องกันวิญญาณผีร้ายเข้ามาทำลายพิธีหรือรบกวนวิญญาณบรรพบุรุษ ภายในปะรำพิธีจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ส่วนในใช้เป็นที่เฉพาะของนางเทียม นักดนตรี และเจ้าโคตร และลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารเท่านั้น และพื้นที่ส่วนนอก เป็นพื้นที่ของบริวารที่มาเฝ้าคอยถวายเครื่องสักการะและขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล

4.1.1.1.1 พื้นที่ส่วนใน

การจัดพื้นที่ปะรำพิธี รอบ ๆ ปะรำพิธีประดับด้วยดอกไม้ และเฉลวไม้ไผ่ เว้นหน้าประตูเป็นช่องว่างประมาณ 1 เมตร เพื่อให้เฉพาะคนในสายตระกูลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในเดินเข้าออก ด้านหน้าประตูชั้นในกันด้วยแผงอาวุธโบราณประดับด้วยเฉลว อาวุธโบราณเป็นอาวุธศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งขวางกันไว้เพื่อปกป้องคุ้มครองมิให้วิญญาณผีร้ายเข้ามาสู่ในบริเวณพื้นที่ประกอบพิธีชั้นใน

การจัดตำแหน่งของบุคคลในพื้นที่ชั้นใน ตำแหน่งที่นั่งนางเทียม และการตั้งเครื่องคายและสิ่งของอื่น ๆ สำหรับเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาลงเทียม ต้องตั้งหันหน้าไปยังหน้าศาลด้านทิศตะวันตก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนดินแดนของคนตาย ในขณะที่นางเทียมยกขันเชิญขึ้นเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาลงเทียมจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเพื่อติดต่อสื่อสารกับวิญญาณคนตาย

ตำแหน่งที่นั่งของนางเทียมจัดตามบรรดาศักดิ์ของวิญญาณที่จะมาลงเทียม จัดให้นางเทียมเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองอยู่ด้านทิศเหนือสุด เพราะถือว่าเป็นประธานพิธี นางเทียมเจ้าพ่อ และเจ้าแม่บริวาร ต้องนั่งถัดไปทางทิศใต้ตามลำดับได้แก่ นางเทียมเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา ซึ่งเป็นทหารอารักษ์ของเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และตำแหน่งท้ายสุดเป็นที่นั่งของนางเทียมเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน ซึ่งเป็นทหารบริวารของเจ้าแม่สองนางที่ติดตามมาจากเวียงจันทน์เช่นเดียวกัน

ตำแหน่งที่นั่งของหม่อมม้า หรือนักดนตรีอยู่ระหว่างกลางกับตำแหน่งนางเทียมกับเจ้าโคตร ทำหน้าที่ตีกลอง และฆ้องเพื่อส่งสัญญาณและติดต่อสื่อสารให้วิญญาณของเจ้าแม่สองนางและวิญญาณเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวาร ได้รับรู้ว่ามีกรบวงสรวง และเชิญวิญญาณให้มาลงเทียม และพบปะกับบรรดาลูกหลาน

ตำแหน่งของเจ้าโคตรหรือญาติผู้ใหญ่เชื้อสายเจ้าเมืองเก่า สายตระกูล “จันทรสาย” อยู่ทางทิศตะวันออก ใกล้กับโต๊ะเครื่องเช่น ทิศตะวันออกเป็นสัญลักษณ์ทิศที่อยู่ของบรรพบุรุษ คือ บ้านหลวงโพนสิม เมืองคันทบุรี ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ตำแหน่งของเครื่องบวงสรวงและเครื่องเช่น จัควางไว้บนโต๊ะตั้งอยู่นอกชายคาปะรำพิธีด้านทิศตะวันออก ซึ่งเป็นที่โล่งแจ้งติดชายฝั่งแม่น้ำโขงเพราะพิธีกรรมดังกล่าวมีการบูชาแถนผู้บันดาลเมฆฝนเพื่อให้บังเกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชน การจัดตำแหน่งเครื่องบวงสรวงและเครื่องเช่นไว้ทิศตะวันออกนี้ เพราะเป็นทิศที่อยู่ของบรรพบุรุษ คือ บ้านหลวงโพนสิม เมืองคันทบุรีเดิม และการตั้งเครื่องเช่นติดกับชายฝั่งแม่น้ำโขงถือว่าเป็นการเช่นสรวงบูชาพญานาค ซึ่งก็เป็นบรรพบุรุษเช่นเดียวกัน เพราะในตำนานปู่เจ้าธานีสร้างเมืองล้านช้างมีคติความเชื่อดั้งเดิมว่านาคไม่ใช่เจือกงูเศียรล้าน แต่เป็นพระยาหรือเจ้าผู้ปกครองแคว้นหรือหัวเมืองทั้งหลาย (หุมพันธ์ รัตนวงศ์, 2537 : 106) และในตำนานขุนบรมราชา กล่าวว่า ฤๅษีได้ตรวจดูชะตาเมือง และเห็นว่าควรมีการตั้งเมืองเชียงคอง เชียงทองขึ้น จึงได้เรียกพญานาคทั้ง 15 ตระกูล มาชุมนุมกันเพื่อให้ช่วยกันรักษาย่านเมืองและแม่น้ำโขงทุกอ้อยทั้งหลาย (กรมศิลปากร, 2512 : 260-261)

4.1.1.1.2 พื้นที่ส่วนนอก

พื้นที่ส่วนนอก เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของปะรำพิธีที่จำได้แบ่งโดยกันด้วยเชือกและไม้ไผ่เพื่อเป็นสถานที่นั่งของบวริวและลูกศิษย์ที่เข้าร่วมพิธีกรรม บวริวและลูกศิษย์ที่มานั่งในปะรำพิธีมีทั้งชาวไทยอีสาน ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม ชาวผู้ไทย และชาวลาวจากฝั่งลาว นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ข่า ซึ่งปัจจุบันมีสถานภาพเช่นเดียวกับชาวไทยอีสาน โดยทั่วไป ในปัจจุบันมีกลุ่มชาติพันธุ์ข่าอาศัยอยู่ชายฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณชุมชนบ้านนาโป และชุมชนวัดศรีมงคลเหนือไม่กี่ครัวเรือน กลุ่มชาติพันธุ์ข่าส่วนใหญ่อพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านพังคอง ในตำบลบ้านโคก บ้านนาเสื่อหลาย ตำบลคำป่าหลาย อำเภอเมือง และอำเภอคองหลวง จังหวัดมุกดาหาร

จะเห็นว่าพื้นที่ชั้นในและพื้นที่ชั้นนอกแบ่งแยกและกันด้วยไม้ไผ่และเชือกอย่างชัดเจน ไม้ไผ่และเชือกที่กั้นระหว่างพื้นที่ชั้นในกับชั้นนอก จึงเป็นสัญลักษณ์ของเส้นแบ่งแดนระหว่างชนชั้นเจ้านายกับชาวบ้าน พื้นที่ชั้นในเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมของนางเทียมซึ่งได้เชิญให้เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้าเมืองมาลงเทียมซ้อนทับในร่างของนางเทียมซึ่งในบริบทของพิธีกรรมเสมือนเจ้าเมืองมุกดาหารได้ลงมาพบปะลูกหลานและบวริวประจำปี ลักษณะการจัดพื้นที่ชั้นในจึงเป็นสัญลักษณ์ของหอโองหรือคุ้มเจ้าเมืองอันเป็นอาณาบริเวณของ

เจ้าเมืองที่เป็นเขตหวงห้ามมิให้บัวไพร่ล่วงล้ำเข้าไปโดยพลการ บรรดาบัวไพร่ที่จะนำเครื่องบรรณาการมาถวายต่างก็เฝ้ารออยู่ในเขตพื้นที่เฉพาะของตนเท่านั้น

4.1.1.2 ความหมายของการจัดพื้นที่วัดตุลิ่งของและบุคคลในเรือสว่าง

ประเพณีสว่างเรือเป็นประเพณีโบราณ ที่ถือปฏิบัติกันตามฮีตสิบสองเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองความอุดมสมบูรณ์ และบูชาพญานาคทั้ง 15 ตระกูลที่ชาวเมืองมุกดาหารเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตน การแข่งเรือจะต้องทำพิธีเบิกน่านน้ำเพื่อขออนุญาตพญานาคก่อน ซึ่งนางเทียมและจำจะต้องเป็นผู้เชิญเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองลงประทับในเรือสว่างเพื่อทำหน้าที่เจ้าเมืองผู้ทำพิธีเบิกน่านน้ำตามฮีตสิบสอง การเบิกน่านน้ำจัดในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 ทุกปี จนเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน การจัดวางเครื่องบวงสรวงเครื่องเช่นและจัดตำแหน่งบุคคลในเรือสว่างจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมเนียมโบราณเพื่อให้พญานาคและบรรพบุรุษพอใจ ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้การจัดประเพณีสว่างเรือสำเร็จลุล่วงไปด้วยความปลอดภัย

4.1.1.2.1 พื้นที่หัวเรือเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

วัตถุสิ่งของที่ใช้ในเรือสว่าง ได้แก่ ขันเชิญ เครื่องทรง หมอนขวานเป็นสิ่งของสำคัญที่ต้องจัดวางไว้ที่หัวเรือทั้ง 2 ลำ

เรือเจ้าฟ้ามุกดาสวรรค์ เป็นเรือของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ใช้ขันเชิญ (ขัน 8) หมอนขวาน 1 ใบ และเครื่องทรง 1 ชุด เป็นสัญลักษณ์ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ตั้งอยู่บนหัวเรือ

ภาพที่ 81 การจัดวางวัตถุสิ่งของในเรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

การจัดตำแหน่งโดยใช้สัญลักษณ์ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองตั้งไว้ที่หัวเรือ เชื่อว่าเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองได้ลงมาประทับที่หัวเรือแล้ว เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะทำหน้าที่เจ้าเมืองผู้นำทาง และติดต่อสื่อสารกับบรรพบุรุษหรือพญานาคเพื่อขอให้เบิกน่านน้ำและนำพาลูกหลานล่องเรือไปด้วยความปลอดภัย การเบิกน่านน้ำจะใช้สัญลักษณ์ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองติดต่อสื่อสารกับพญานาคซึ่งเป็นบรรพบุรุษผู้ดูแลแม่น้ำโขง การเบิกน่านน้ำเป็นพิธีกรรมที่จะสร้างขวัญและกำลังใจให้บรรดาลูกหลานที่มาร่วมงานแข่งเรือ เกิดความเชื่อมั่นในความปลอดภัยทั้งหลายทั้งปวง

เรือเจ้าแม่สองนางมุกดา เป็นเรือสว่างของเจ้าแม่สองนาง มีชั้นเชิง (ชั้น 5) เครื่องทรง 2 ชุด และหมอนขวาน 2 ใบ เป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแม่สองนางที่ประทับอยู่ที่หัวเรือ สัญลักษณ์ของเจ้าแม่สองนางเหมือนเจ้าเมืองผู้มีหน้าที่ทำพิธีเบิกน่านน้ำเช่นเดียวกัน เจ้าแม่สองนางจะเป็นผู้นำทางและติดต่อสื่อสารกับบรรพบุรุษหรือพญานาคผู้ดูแลแม่น้ำโขงให้เบิกน่านน้ำและเส้นทางตลอดจนช่วยคุ้มครองบรรดาลูกหลานที่มาร่วมกระทำพิธีบูชากันอย่างพร้อมเพรียงให้ได้รับความปลอดภัย

ภาพที่ 82 การจัดวางวัตถุสิ่งของในเรือสว่างเจ้าแม่สองนาง

ดังนั้น ในพิธีเบิกน่านน้ำ ชั้นเชิง เครื่องทรง และหมอนขวานที่ตั้งอยู่บนหัวเรือ จึงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ได้ลงมาประทับที่หัวเรือในฐานะเจ้าเมืองและ เป็นผู้นำทางและติดต่อสื่อสารกับพญานาค วิญญาณบรรพบุรุษแห่งสายน้ำโขง ให้เบิกน่านน้ำและเปิดทางให้บรรดาลูกหลาน ได้ทำการแข่งเรือเพื่อเป็นการบูชาพญานาคที่เป็นบรรพบุรุษทั้ง 15 ตระกูลตามฮีตสิบสองที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ

4.1.1.2.2 การจัดตำแหน่งบุคคลในเรือสว่าง

พื้นที่ในหัวเรือเป็นที่นั่งของบุคคล ซึ่งประกอบด้วยนางเทียม จำ และลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหาร โดยด้านหน้าสุดเป็นที่นั่งของนางเทียมและจำผู้ประกอบ พิธีกรรมแทนเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

ในเรือสว่างเจ้าแม่สองนางผู้ที่นั่งถัดจากนางเทียมเป็นลูกหลานเจ้าเมืองฝ่ายผู้หญิง ส่วนพี่พายบรืวารเป็นผู้ชาย

ในเรือสว่างเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองผู้ที่นั่งถัดจากจำเป็นผู้อาวุโสในสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหาร และลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร ซึ่งในปัจจุบันได้เชิญนักการเมืองท้องถิ่น เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร และ นายกเทศมนตรี ที่ถวายเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองแล้ว จึงได้รับการอนุญาตให้ลงเรือสว่างได้

แต่เดิมผู้ที่จะลงเรือสว่างเจ้าพ่อทำพิธีเบิกน่านน้ำจะต้องเป็นเจ้าเมืองและลูกหลานเจ้าเมืองเท่านั้น แต่ในสมัยปัจจุบันไม่มีเจ้าเมืองแล้ว ลูกหลานเจ้าเมืองก็ยังคงทำหน้าที่แทนสืบมา ส่วนการอนุญาตให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลงเรือสว่างร่วมกับลูกหลานเจ้าเมืองนั้นเพราะถือว่าผู้ว่าราชการจังหวัด เป็น “พ่อเมือง” ซึ่งผ่านการคบและได้ถวายเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางแล้ว

หลังจากที่อำเภอเมืองมุกดาหาร ได้ยกฐานะเป็นจังหวัดมุกดาหาร ตั้งแต่วันที่ 27 กันยายน 2525 ในปี พ.ศ. 2531 ได้มีการฟื้นฟูประเพณีสว่างเฮือขึ้นครั้งแรก หลังจากที่ไม่ได้จัดประเพณีสว่างเฮือมาเป็นเวลายาวนานเนื่องจากปัญหาเรื่องเส้นแบ่งแดนในแม่น้ำโขง ในสมัยที่ ร.ต.ไมตรี ไนยกุลเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร ได้ฟื้นฟูประเพณีสว่างเฮือของจังหวัดมุกดาหารขึ้นใหม่ตามนโยบายของรัฐบาล ที่กำหนดนโยบายเสริมสร้างความสัมพันธ์ ไทย - ลาว ในระดับท้องถิ่น โดยมีการแลกเปลี่ยนการเยือน การแข่งเรือระหว่างแขวงกับจังหวัดบริเวณพรมแดนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง (สมศักดิ์ ศรีวรรณนะ, 2534 : 27) ในปี พ.ศ. 2531 ร.ต.ไมตรี ไนยกุล ได้เชิญนายบุญยัง วอลละจิต เจ้าแขวงสะหวันนะเขตมาร่วมประเพณีสว่างเฮือเพื่อเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวครั้งแรกที่จังหวัดมุกดาหาร ก่อนการแข่งขันเรือยาวประเพณี นางเทียม และจำได้ทำพิธีเบิกน่านน้ำตามฮีดลีสองและได้อนุญาตให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร และนายบุญยัง วอลละจิตลงเรือสว่างเจ้าพ่อเพื่อประกอบพิธีเบิกน่านน้ำร่วมกับบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารด้วย การอนุญาตให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารและนายบุญยัง วอลละจิต ลงเรือสว่างร่วมกันถือเป็นโอกาสสำคัญที่จะช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทย - ลาวเกิดความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น การอนุญาตให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลงเรือสว่างครั้งนั้นจึงเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบทอดมาจนปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้ว่าราชการจังหวัดจะได้รับเกียรติให้ลงเรือสว่างทำพิธีเบิกน่านน้ำในฐานะพ่อเมืองมุกดาหารได้ แต่ในบริบทของพิธีกรรมจะได้รับ

อนุญาตให้นั่งด้านหลังเจ้าและลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร ลักษณะดังกล่าวเสมือนเป็นการลดบทบาทและอำนาจทางการเมืองการปกครองให้อยู่ในฐานะลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมของชาวเมืองมุกดาหาร ภายใต้อำนาจทางวัฒนธรรมของนางเทียมและเจ้าที่เป็นตัวแทนของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเพื่อให้พิธีกรรมอันสำคัญของจังหวัดมุกดาหารสำเร็จลุล่วงไปด้วยความปลอดภัย

ผู้ที่นั่งถัดต่อจากลูกหลานเจ้าเมือง เป็นฝัพายหรือบริวารของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ซึ่งแต่เดิมเป็นกลุ่มข้าที่เป็นข้าทาสบริวาร ปัจจุบันเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนาง

การจัดพื้นที่ในเรือสว่างทั้งการจัดวางวัตถุสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง การจัดตำแหน่งนางเทียม เจ้า และลูกหลานเจ้าเมืองล้วนเป็นสัญลักษณ์เจ้าเมืองผู้ประกอบพิธีเบิกน่านน้ำตามฮีตสิบสองที่ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ

4.1.1.3 ความหมายของการจัดพื้นที่วัตถุสิ่งของและตำแหน่งบุคคลในพิธีทำบุญวันสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

การทำบุญวันสงกรานต์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง วิทยุณบรรพบุรุษอื่น ๆ และการถวายเครื่องบรรณาการของผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารมีขั้นตอนการทำพิธีไม่ยุ่งยากซับซ้อนเหมือนการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี พิธีดังกล่าวเป็นหน้าที่ของนางเทียมและบรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารต้องจัดถวายทุกปี การประกอบพิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานแนวคิดระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผีได้อย่างกลมกลืน โดยเริ่มตั้งแต่การทำบุญตามประเพณี ซึ่งได้สอดแทรกพิธีทางพราหมณ์ไว้ด้วย และมีการเชิญขวัญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าแม่สองนางให้ลงมารับเครื่องบรรณาการ และการสู่ขวัญผูกข้อต่อแขนให้แก่ลูกหลานตามประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวไทยอีสาน ในทุกขั้นตอนของพิธีกรรมล้วนมีจุดมุ่งหมายเป็นหนึ่งเดียวกัน คือ สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ลูกหลาน การประกอบพิธีกรรมในวันดังกล่าวแม้จะเป็นช่วงเวลาสั้นๆ ซึ่งโดยปกติเริ่มพิธีประมาณ 10.00 น. และเสร็จสิ้นเวลา ประมาณ 13.00 น. แต่ก็มีวิธีการจัดพื้นที่วัตถุสิ่งของและตำแหน่งบุคคล ที่น่าสนใจหลายประการ

การจัดพื้นที่ในปะรำพิธีทำบุญ มีการจัดพื้นที่สัญลักษณ์เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง พื้นที่ของพระสงฆ์ และบุคคลที่มาร่วมในพิธีทำบุญไว้ในปะรำพิธี การจัดพื้นที่ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ กับพุทธศาสนาอย่างชัดเจน และการจัดตำแหน่งของพระสงฆ์ วิทยุณบรรพบุรุษและบุคคล มีการจัดตำแหน่งลดหลั่นกันไปตามสถานภาพทางสังคมของบุคคล

พื้นที่สัญลักษณ์เจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง จัดไว้ด้านทิศตะวันออกในที่โล่งแจ้งเพราะเป็นทิศที่อยู่ของบรรพบุรุษ โดยใช้โต๊ะเก้าอี้ตัวเล็ก ๆ 3 ชุด เป็นสัญลักษณ์ ตั้งอยู่ในระดับต่ำกว่าอาสนะของพระสงฆ์ โต๊ะของเจ้าแม่สองนางประกอบด้วยขันเชิญ ถาดอาหารหวาน หมากพลู และน้ำดื่ม ทั้ง 2 ชุด เหมือนกัน ส่วนโต๊ะของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองประกอบด้วย ขันเชิญ ถาดอาหารคาว หวาน พานหมากพลู ยาสูบ เหล้า และน้ำดื่ม

การจัดที่นั่งแสดงสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองไว้ทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งหมายถึงทิศที่อยู่ของบรรพบุรุษที่พากันอพยพมาจากบ้านหลวงโพธิ์นิมในขณะเดียวกันการจัดวางไว้ในพื้นที่โล่งแจ้ง เชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นเทพที่จะลงมาจากเบื้องบนและการจัดโต๊ะ เก้าอี้สัญลักษณ์ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและเจ้าแม่สองนางจึงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองที่ลงมารับเครื่องบรรณาการจากผู้ว่าราชการจังหวัด อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองที่มาร่วมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษอีกด้วย

พื้นที่ของนางเทียมเจ้าแม่สองนางอยู่ในตำแหน่งของประธานฝ่ายฆราวาสจะนั่งใกล้กับพระสงฆ์และพื้นที่ของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองมากที่สุด นางเทียมจะแต่งชุดขาวประคองผู้ทรงศีล นางเทียมจะเป็นผู้สื่อสารกับวิญญาณเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง โดยบอกกล่าวให้รับศีลรับพรตลอดจนรับเครื่องเช่นในพิธีกรรม

พื้นที่ของเจ้าเป็นพื้นที่ที่อยู่ถัดออกมาจากพื้นที่ของนางเทียม เจ้าจะต้องคอยรับคำสั่งจากนางเทียม หากมีบางสิ่งบางอย่างขาดตกบกพร่อง นางเทียมจะบอกให้เจ้าดูแลและจัดหาทุกอย่างมาให้พร้อม

พื้นที่ของบรรดานางเทียมบริวารคนอื่น ๆ และนางเปียง จะนั่งถัดออกมาด้านหลังของเจ้า ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมีความสำคัญรองลงมาแต่ก็เป็นตำแหน่งที่ใกล้กับพระสงฆ์ และพื้นที่ของวิญญาณบรรพบุรุษมากกว่าลูกหลานทั่วไป

พื้นที่ของเจ้าโคตรถือว่าเป็นประธานฝ่ายลูกหลาน และบริวาร ของเจ้าแม่สองนางซึ่งมีทั้งชาวไทยอีสาน ลาว ข่า ชาวไทยเชื้อสายจีนและเวียดนามจะนั่งด้านหลังสุด กลุ่มบรรดาลูกหลานและลูกศิษย์จะเตรียมข้าวปลาอาหารมาถวายเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และทำบุญตักบาตรร่วมกันด้วย

4.1.1.4 ความหมายของการจัดพื้นที่วัตถุสิ่งของและตำแหน่งบุคคลในพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม

ในอดีตการถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองมุกดาหารโดยตรง เจ้าเมืองจะต้องมีหน้าที่ทำนุบำรุง และบูรณะวัดและองค์พระธาตุพนมร่วมกับเจ้าเมืองนครพนม ในปัจจุบันกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารได้สืบทอดหน้าที่ดังกล่าวแทนเจ้าเมืองมาแต่โบราณ ในการประกอบพิธีกรรมลูกหลานเจ้าเมืองจะต้องเตรียมขันเชิญและ

ปัจจัยไทยธรรมเป็นสัญลักษณ์เจ้าพ่อฟ้ามงเมืองและเจ้าแม่สองนางผู้ทำหน้าที่เจ้าเมืองมุกดาหารมา ถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมเป็นประจำทุกปี

ดังนั้น ชั้นเชิง และเครื่องปัจจัยไทยธรรมของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และเจ้าแม่ สองนางจึงเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าเมืองมุกดาหารผู้ถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม ในฐานะผู้อุปถัมภ์และคำชูพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ

สรุปพื้นที่สัญลักษณ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางทุกพิธีกรรมล้วนเกี่ยวข้องกับ สถานภาพของเจ้าแม่สองนางในฐานะชนชั้นสูงหรือเจ้าเมือง พื้นที่บวงสรวงเจ้าแม่สองนางมีการ แบ่งเขตชั้นนอกและชั้นในอย่างชัดเจน ลูกหลานที่มารอเข้าเฝ้าถวายเครื่องสักการะอยู่ในพื้นที่ ส่วนนอก ส่วนเจ้าแม่สองนางอยู่ในพื้นที่ชั้นในซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของหอโองอันเป็นที่ประทับของ เจ้าเมือง ส่วนการจัดวางสิ่งของ เครื่องเช่นต่าง ๆ ในทุกพิธีกรรมจะต้องจัดวางไว้ทางทิศ ตะวันออกเสมอ เพราะเป็นทิศที่อยู่ของบรรพบุรุษและพญานาคในแม่น้ำโขง

4.1.2 วัตถุประสงค์ที่แสดงสถานภาพชนชั้นสูงและเจ้าเมือง

วัตถุประสงค์ของเครื่องใช้ที่ใช้ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ประเพณีสว่างเฮือ พิธีทำบุญวันสงกรานต์และการถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม ประกอบด้วยเครื่องบวงสรวงบูชา เครื่องเช่น และเครื่องบรรณาการ ซึ่งส่วนใหญ่แสดงสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับตำนานเจ้าแม่สองนางและแสดง สถานภาพของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

4.1.2.1 เครื่องทรง

เครื่องทรงเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ใช้ ในทุกพิธีกรรม โดยจัดวางใส่พานตั้งไว้ในพื้นที่พิธีกรรม ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะใส่ พานตั้งไว้ 2 ที่ คือ ที่โต๊ะเครื่องเช่น และใกล้ ๆ กับ เครื่องคาย ในประเพณีสว่างเฮือจะตั้งไว้ที่หัว เรือ และในพิธีทำบุญสงกรานต์จะตั้งไว้บนโต๊ะเครื่องเช่น

ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง นอกจากจะมีเครื่องทรง ของเจ้าแม่สอง นาง และเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ยังมีเครื่องทรงของเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวารอีกหลายชุด ซึ่งตั้งไว้ใกล้ ๆ เครื่องคายเช่นเดียวกัน เครื่องทรงของเจ้าแม่สองนางจะจัดวางไว้ใกล้ ๆ เครื่องคาย 2 ชุด เพื่อใช้ สวมใส่ในขณะที่ยกเทียม นอกจากเครื่องทรงของเจ้าแม่สองนางทั้ง 2 องค์แล้ว ยังมีเครื่องประดับ อื่นๆ ที่นางเปียงเมืองขวามเป็นผู้ดูแล อันได้แก่ สร้อยทองประดับเพชร แหวนเพชร สร้อยข้อมือ ทองคำ ต่างหูทองคำฝังเพชร เครื่องประดับแต่ละชิ้นเป็นของมีค่าราคาแพง นางเปียงจะเก็บไว้ใน กระเป๋าถือคู่มืออย่างระมัดระวัง เครื่องทรงเจ้าแม่สองนางเป็นชุดผ้าไหม เสื้อแขนกระบอกและ ผ้าชั้นไหมขาวสีเดียวกัน ตัดเย็บด้วยฝีมือประณีต ส่วนสีของชุดนั้นแล้วแต่เจ้าแม่สองนางจะเป็นผู้

เลือก แต่โดยมากเจ้าแม่สองนางองค์ที่ชอบสวมชุดไหมสีครีม ส่วนเจ้าแม่สองนางองค์นี้ชอบสวมชุดผ้าไหมสีชมพู การแต่งตัวของนางเทียมที่ซ่อนทับด้วยวิญญาณของเจ้าแม่สองนางจะแตกต่างจากเจ้าแม่องค์อื่น ๆ เพราะชุดที่ใส่ตัดเย็บประณีต ราคาแพง มีเครื่องประดับหุรราราคาแพง การแต่งกายด้วยชุดผ้าไหมและเครื่องทองฝังเพชรทั้งสร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู และแหวนเพชร เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางว่าเป็นหญิงสูงศักดิ์และเป็นธิดาของเจ้าเมืองตามตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนาง อีกประการหนึ่ง ชุดและเครื่องประดับที่สวมใส่ เจ้าแม่สองนางเป็นผู้เลือกเองทั้งสิ้น อีกนัยหนึ่ง นางสุคนธ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย ผู้ทำหน้าที่นางเทียมหรือเป็นสื่อกลางระหว่างวิญญาณเจ้าแม่สองนางกับชาวเมืองมุกดาหาร ก็เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองมุกดาหาร และเป็นเชื้อสายเดียวกับเจ้าแม่สองนางเช่นกัน การแต่งชุดที่หุรราร นอกจากจะแสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางแล้ว ยังสะท้อนถึงสถานภาพทางสังคมของนางเทียมที่เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าผู้มั่งคั่งด้วย ทรัพย์สินเงินทองและบริวารซึ่งเป็นที่รู้จักและเคารพนับถือของชาวเมืองมุกดาหารตราบเท่าปัจจุบัน

เครื่องทรงของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง จัดไว้ 2 ชุด ชุดที่เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองสวมใส่เป็นชุดนักรบของเจ้าเมืองโบราณมีสีแดง โปกผ้าสีแดง เสื้อสีแดงปักลายทอง กางเกงสีแดง พร้อมผ้าคาดเอวสีแดง เครื่องทรงดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองที่เป็นเจ้าเมืองเช่นเดียวกัน

เครื่องทรงของเจ้าพ่อบริวาร ได้แก่ เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว หลวงวิชา และเจ้าพ่อคำแดง ล้วนเป็นชุดสีแดง เสื้อสีแดง กางเกงสีแดง ผ้าคาดเอวสีแดง และผ้าโปกสีกระดี่สีแดง ซึ่งเป็นชุดทหารโบราณ

ชุดแต่งกายของเจ้าพ่อบริวารเป็นชุดสีแดงเหมือนกันทั้งหมดเพื่อแสดงสัญลักษณ์ว่าตนเป็นทหารบริวารและเป็นนักรบของเจ้าเมืองโบราณ การแต่งกายของเจ้าพ่อบริวารแต่งกายแบบเรียบง่ายเสื้อผ้าตัดเย็บไม่ประณีตเหมือนชุดของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง อีกทั้งนางเทียมของเจ้าพ่อบริวารก็เป็นหญิงชาวบ้านที่สืบเชื้อสายมาจากบ่าวไพร่หรือบริวารของเจ้าเมืองมุกดาหารแต่อดีต นางเทียมทุกคนต่างรับหน้าที่เป็นนางเทียมสืบทอดมาจากเครือญาติของตนทั้งสิ้น การแต่งกายที่เรียบง่ายสื่อถึงสถานภาพทางสังคมของเจ้าพ่อที่เป็นทหารบริวารในขณะเดียวกันนางเทียมก็มีสถานะเป็นชาวบ้านหรือบ่าวไพร่ของเจ้าเมืองเช่นเดียวกัน

เครื่องแต่งกายของเจ้าพ่อหัวคอนแตกต่างจากเจ้าพ่อบริวารอื่น ๆ เพราะชุดแต่งกายที่สวมใส่ตัดเย็บจากผ้าโสร่ง และผ้าคาดเอวทำจากผ้าขาวม้า ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อหัวคอนเป็นพญานาคที่อาศัยอยู่ในคอนกลางแม่น้ำโขง ลักษณะการแต่งกายของเจ้าพ่อหัวคอนจึงเป็นสัญลักษณ์ของชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่เป็นบรรพบุรุษของชาวลาวในอดีต

เครื่องแต่งกายของเจ้าแม่คำเหลือง เป็นชุดสีเหลือง เสื้อและผ้าชั้น ดัดเย็บแบบเรียบง่ายมิได้หรูหราราคาแพงเหมือนชุดเจ้าแม่สองนาง ชุดดังกล่าวแสดงสัญลักษณ์ความเป็นป่าไพรหรือชาวบ้านของเมืองมุกดาหารในอดีต

4.1.2.2 เครื่องประกอบยศเจ้าเมือง

ฉัตร สัปทน หมอนขวาน พานหมาก และกระโถน เป็นเครื่องประกอบยศเจ้าเมืองซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางและประเพณีสว่างเฮือ เครื่องใช้ดังกล่าวเป็นเครื่องประกอบยศชนชั้นเจ้าเมืองหรือผู้ที่มีบรรดาศักดิ์สูง ในใบบอกการตั้งเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 5 หลังจากปลดเจ้าจันทรสุนทรวิวงษ์ออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองแล้วได้แต่งตั้งให้พระเจ้าจันทรสุนทรวิวงษ์เป็นเจ้าเมือง แล้วได้พระราชทานเครื่องประกอบยศจำนวนหนึ่ง ความว่า

โปรดเกล้าพระราชทานนามสัญญาบัตรประทับพระราชลัญจกรตั้งพระพฤกษมนตรีเป็นที่พระเจ้าจันทรสุนทรวิวงษ์เจ้าเมืองพระราชทาน *พานหมาก¹* *เงินกลมกลีบบัวถมหนึ่ง* เครื่องในทองคำหนึ่ง คนโททองคำหนึ่ง *กระโถนทองคำหนึ่ง* กระบี่บั้งทองห้าบั้งหนึ่ง ประคำทอง 108 เม็ดสายหนึ่ง ปืนคาบศิลาอาจบอกหนึ่ง *สัปทนปักตุ๊กตาคันหนึ่ง* เสื้อหนึ่ง หมวกตุ้มปีหนึ่ง รวมสอง เสื้อเข้มขาบริ้วดีหนึ่ง กำมะลิสห่มนอนหนึ่ง แพรขาวห่มเพลาะหนึ่ง แพรขาวห่มฝืนหนึ่ง ปุ่มเขมรหนึ่ง ผ้าลายเกี่ยวรวมสอง เป็นเครื่องยศบรรดาศักดิ์

(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2542 : 87)

ในพิธีกรรมบางพิธีจึงมีฉัตร สัปทน หมอนขวาน พานหมาก กระโถน เป็นเครื่องประกอบยศศักดิ์เพื่อแสดงสถานภาพของเจ้าแม่ และเจ้าพ่อ ดังนั้นเครื่องประกอบยศศักดิ์ที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงบรรดาศักดิ์ของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองที่เป็นชนชั้นสูงหรือเจ้าเมือง

4.1.2.3 เครื่องบรรณาการ

ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้นำเครื่องบรรณาการมาถวายเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองในพิธีทำบุญวันสงกรานต์ประจำปีของชาวเมืองมุกดาหาร ตามธรรมเนียมดั้งเดิมผู้ว่าราชการจังหวัดทุกคนที่เข้ามารับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารจะต้องมาทำพิธี

¹ เน้น โดยผู้วิจัย

คอบและถวายตัวเป็นศิษย์ของเจ้าแม่สองนางทุกคน และจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเมืองมุกดาหาร การถวายเครื่องบรรณาการเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ แต่เดิมเมืองมุกดาหารเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดนครพนม นายอำเภอต้องมาถวายเครื่องบรรณาการทุกปี และเมื่ออำเภอเมืองมุกดาหารยกฐานะเป็นจังหวัดมุกดาหารแล้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดก็ต้องมาถวายเครื่องบรรณาการเช่นเดียวกัน เครื่องบรรณาการที่ต้องจัดถวายเป็นเครื่องสูงประกอบยศศักดิ์ชั้นเจ้าเมือง ได้แก่

ฉัตรเงิน ฉัตรทอง เป็นเครื่องสูงชนิดหนึ่ง มีรูปคล้ายร่มที่ซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 334) เป็นเครื่องบรรณาการที่ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารจัดนำมาถวายแต่เจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง ซึ่งการถวายฉัตรเงินและฉัตรทองแต่เจ้าพ่อฟ้ามุมเมือง เป็นการแสดงความเคารพและการถวายตัวเป็นลูกศิษย์ของเจ้าพ่อฟ้ามุมเมืองซึ่งเป็นหลักเมืองเดิม เพื่อให้อำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครอง และบันดาลให้การทำงานปราศจากปัญหาอุปสรรคทั้งปวง ฉัตรเงินและฉัตรทอง 2 คัน เป็นเครื่องสูงประกอบยศชนชั้นเจ้าเมืองจึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพของเจ้าพ่อฟ้ามุมเมืองที่เป็นเจ้าเมือง

ภาพที่ 83 ฉัตรเงิน ฉัตรทอง

ต้นไม้มงคล และต้นไม้มงคล ในบริบทของพิธีกรรม ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารต้องนำต้นไม้มงคลและต้นไม้มงคลมาถวายแต่เจ้าแม่สองนาง แสดงให้เห็นว่าผู้ว่าราชการจังหวัดต้องเคารพนับถือและถวายตัวเป็นศิษย์ของเจ้าแม่สองนาง และอยู่ใต้อำนาจ การคุ้มครองของเจ้าแม่สองนาง ซึ่งเป็นวิญญานศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเมืองมุกดาหารให้ความเคารพนับถือและ

ศรัทธามาแต่อดีตกาล ดังนั้น ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่
สองนางที่เป็นเจ้าเมืองเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 84 ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง

ช้างเผือก 1 คู่ เป็นเครื่องบรรณาการที่ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร
จะต้องจัดมาถวายทุกปี ช้างเผือกจึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพชนชั้นเจ้านายหรือเจ้าเมือง
ของเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

ภาพที่ 85 ช้างเผือก 1 คู่

ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นบุคคลที่มาจากส่วนกลางที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐและเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองการปกครองในระดับจังหวัด แต่ในบริบทของพิธีกรรมการถวายเครื่องบรรณาการ ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนาง ต้องกราบไหว้บูชาและนับถือเจ้าแม่สองนางเช่นเดียวกับชาวเมืองมุกดาหารโดยทั่วไป และยังต้องให้ความเคารพนับถือนางเทียม ซึ่งเป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองเก่า ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนที่เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองเก่าแสดงนัยทางอำนาจของบรรพบุรุษ แต่อำนาจดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนจากอำนาจทางการเมืองการปกครองเป็นอำนาจทางวัฒนธรรม นางเทียม จำ และลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ต้องเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมสำคัญของเมืองมุกดาหารที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางหลายพิธีกรรม ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารที่มาปฏิบัติหน้าที่ในฐานะ “พ่อเมือง” มุกดาหารจะต้องเข้าร่วมพิธีสำคัญ 2 พิธี คือ ประเพณีสว่างเสื่อ และการทำบุญสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุขเมือง การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของจังหวัดมุกดาหารที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางต้องอาศัยพลังและความร่วมมือจากชาวเมืองมุกดาหารเป็นสำคัญ ผู้ที่มีอำนาจในการประสานความร่วมมือจากชาวเมืองมุกดาหารที่สำคัญที่สุด คือ นางเทียม จำ และลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชาวเมืองมุกดาหารมาช้านาน อีกทั้งความร่วมมือต่าง ๆ เกิดจากความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนาง และความเคารพนับถือในตัวของนางเทียมและจำเป็นสำคัญ ในบางโอกาสผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องขอความร่วมมือจากนางเทียม จำ และลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารเพื่อช่วยให้การดำเนินพิธีกรรมต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารยอมรับในอำนาจของนางเทียม จำ และลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารเช่นเดียวกับชาวเมืองมุกดาหารโดยทั่วไป

4.1.2.4 โตะเครื่องเช่นชุดเล็ก

โตะเครื่องเช่นชุดเล็ก มี 3 ชุด ใช้ในพิธีทำบุญวันสงกรานต์ ชุดที่ 1 สำหรับเจ้าพ่อฟ้ามุขเมือง จะมีโตะเล็ก แก้อีตัวเล็กคลุมด้วยผ้าแพรสีแดงซึ่งสีแดงเป็นสีสัญลักษณ์ชุดนักรบของเจ้าพ่อฟ้ามุขเมือง พร้อมด้วยพวงมาลัย 1 พวง กระโถน 1 ใบ บนโตะประกอบด้วย ชั้น 8 ซึ่งเป็นชั้นเชิญ พานหมากพลู บุหรี่ และอาหารคาว หวานและเหล้า และน้ำดื่ม ชุดที่ 2 และ 3 สำหรับเจ้าแม่สองนาง จัดเหมือนกันทั้ง 2 ชุด คือ มีโตะเล็ก แก้อีคลุมด้วยผ้าแพรสีชมพู ซึ่งสีชมพูเป็นสีสัญลักษณ์เครื่องทรงของเจ้าแม่สองนาง และพวงมาลัยดอกไม้หอม บนโตะ ประกอบด้วย ชั้น 5 ซึ่งเป็นชั้นเชิญ พานหมากพลู และถาดอาหารหวาน และน้ำดื่ม การจัดโตะเครื่องเช่นดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของวิญญูณของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุขเมืองหรือเจ้าเมืองมุกดาหารให้ลงมาร่วมพิธีทำบุญและมารับเครื่องบรรณาการจากผู้ว่าราชการจังหวัด

ภาพที่ 86 โต๊ะเครื่องเซ่นสัญลักษณ์เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

4.1.2.5 ชั้นเชิงและเครื่องไทยธรรมของเจ้าแม่ – เจ้าพ่อ

ชั้นเชิงและเครื่องปัจจัยไทยธรรมที่จัดเตรียมไว้ถวายแด่พระสงฆ์พิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม ซึ่งเครื่องบรรณาการมีสิ่งของเหมือน “ข้าวพิชภาค” ของข้าโอกาสหรือทาสวัด ถือเป็น การส่งส่วยและเงินค่าหัวให้แก่วัดในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 ทุกปี แต่สิ่งของที่เจ้าเมืองนำมาถวายจะเรียกว่า “เครื่องบรรณาการ” และเงินที่นำมาถวายถือเป็นปัจจัยไทยธรรม ลักษณะดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเรื่องชนชั้นที่ชัดเจน ดังนั้นเครื่องบรรณาการชั้นเชิงและเครื่องปัจจัยไทยธรรมของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองที่นางเทียมจัดมาถวายแด่องค์พระธาตุพนมจึงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองมุกดาหาร ผู้ทำหน้าที่ทำนุบำรุงพุทธศาสนาที่เป็นธรรมเนียมสืบต่อกันมาในอดีต

4.1.3 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพชนชั้นสูงและเจ้าเมือง

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหารทุกพิธี มีนางเทียมเป็นผู้นำประกอบพิธีเป็นหลัก พฤติกรรมของนางเทียมจึงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแม่สองนางหรือเจ้าเมืองมุกดาหาร ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะพฤติกรรมที่เด่นชัดในแต่ละพิธีกรรมตามลำดับ เนื่องจากแต่ละพิธีกรรมมีขั้นตอนปฏิบัติ องค์ประกอบและบริบทที่แตกต่างกัน ดังนี้

4.1.3.1 พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง

การบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง มีการเชิญวิญญาณของเจ้าแม่และเจ้าพ่อมาลงเทียม พฤติกรรมการแสดงออกของนางเทียมล้วนเป็นสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยและเข้าใจร่วมกันว่า พฤติกรรมการแสดงออกในแต่ละขั้นตอนเป็นวิญญาณใครมาลง และในบางพฤติกรรมอาจจะมิได้แสดงความหมายออกมาโดยตรงและชัดเจน แต่ด้วยรากฐานของความเชื่อและวัฒนธรรม

ร่วมกันของชุมชน ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจได้ ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมการร้ายรำ การถวายนกกระทา ผู้วิจัยจะศึกษาตามลำดับดังนี้

4.1.3.1.1 การร้ายรำของนางเทียม

หลังจากวิญญาณเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวาร ลงเทียมในแต่ละชั้นตอน นางเทียมซึ่งขณะนั้นซ่อนทับด้วยวิญญาณของเจ้าแม่และเจ้าพ่อที่เชิญมาลงก็จะร้ายรำไปตามบุคลิกลักษณะของวิญญาณที่ลงเทียม ทำทางการร้ายรำที่แตกต่างกัน ผู้ที่เข้าร่วมพิธีอยู่เป็นประจำทุกปีจะสังเกตเห็นและรับรู้ได้ทันทีว่าทำรำนั้นเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแม่ เจ้าพ่อองค์ใด

อากัปกิริยาร้ายรำของเจ้าแม่สองนางองค์พี่ ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าเอื้อย” จะร้ายรำช้า ๆ อ่อนช้อย ใบหน้าเรียบเฉย ลีลาการก้าวเดินดูสง่าสวยงาม แสดงนัยของความเป็นผู้หญิงสูงศักดิ์ที่เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองที่อพยพมาจากเวียงจันทน์

การร้ายรำของเจ้าแม่สองนางองค์น้อง ที่ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าน้อง” จะอ่อนช้อยสวยงาม การก้าวเดินดูเรียบร้อยและเชื่องช้า ใบหน้าเรียบเฉยเช่นเดียวกับองค์พี่ แต่แขนข้างซ้ายจะงอพับแนบลำตัวไว้ตลอด ตามตำนานชาวบ้านเล่าว่าเจ้าน้องนั้นแขนหักตั้งแต่ครั้งเรือล่ม แขนข้างซ้ายจึงงอพับอยู่ตลอดเวลา ขณะร้ายรำจึงรำด้วยแขนข้างขวาข้างเดียว (สมรภัษ วงษ์วัฒน์, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2551)

ทำทางการร้ายรำของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะมีอากัปกิริยาชิงชัง ทำทางแข็งแรงชูแขนสะบัดขึ้น การก้าวเดินดูกระฉับกระเฉงว่องไว แต่ก็ดูสง่าน่าเกรงขามเพราะตามตำนานเล่าว่า เป็นลูกเจ้าเมืองเก่าและเป็นนักรบในสมัยโบราณ ดังนั้น ทำทางการแสดงออกและการร้ายรำจึงแสดงถึงความเป็นนักรบผู้มีอำนาจและน่าเกรงขาม

ทำทางร้ายรำของเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว หลวงวิชาและเจ้าพ่อคำแดง มีลักษณะอากัปกิริยาค้ำยันกัน คือ ทำทางชิงชัง แข็งแรง การก้าวเดินกระฉับกระเฉงว่องไว ใบหน้าเคร่งขรึม เพราะเป็นสัญลักษณ์ของทหาร ซึ่งเป็นบริวารที่ติดตามเจ้าแม่สองนางมาด้วยกัน

เจ้าพ่อหัวดอนหรือพญานาค จะแสดงทำทางกระโดดโลดเต้น ร่าเริง สนุกสนาน ชอบชักน้ำในอ่างน้ำใส่ตัวจนเปียกชุ่ม ในบางครั้งทำท่าเลื้อยคล้ายพญานาค การแสดงออกและการเยื้องเขื่อนและทักทายกับบรรดาลูกศิษย์ แสดงถึงความสนิทสนมใกล้ชิดคิดว่าเจ้าแม่และเจ้าพ่อองค์อื่น ๆ ลักษณะดังกล่าวสื่อนัยความเป็นชนพื้นถิ่นดั้งเดิม การแสดงออกจึงมีความสนิทสนมกับชาวบ้านมากกว่าเจ้าแม่และเจ้าพ่อองค์อื่น ๆ ซึ่งเป็นชนชั้นเจ้านายและทหารนักรบโบราณ

ในสมัยก่อนเมื่อเจ้าพ่อหัวดอนลงเทียม เจ้าพ่อหัวดอนต้องกินไข่เป็ดดิบเป็นตะกร้า ๆ ทำให้ปะรำพิธีมีกลิ่นเหม็นคาวไปทั่วบริเวณ เจ้าแม่สองนางเหม็นมากจนบางครั้งอาเจียน เลยสั่งห้ามและให้เจ้าพ่อหัวดอนสัญญาว่าจะไม่กินไข่ดิบอีก ถ้ากินจะไม่อนุญาตให้เข้าร่วมพิธีอีก (ดอกกล้า จารุตัน, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2553)

การรำรำของเจ้าแม่คำเหลือง แสดงออกด้วยท่าทางสนุกสนาน ร่าเริง ดูเป็นกันเองกับชาวบ้าน ลักษณะการก้าวเดินกระฉับกระเฉงว่องไว ไม่อ่อนช้อย เนื่องจากเป็นชนชั้นบริวาร

การรำรำของนางเทียมตลอดจนการแสดงออกในขณะที่ลงเทียมในทุกขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม เป็นการแสดงออกของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร ที่ซ่อนทับในร่างกายของนางเทียมแต่ละคน ดังนั้น ทุก ๆ พฤติกรรมที่แสดงออกจึงมีความหมายแฝงไว้ด้วยพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ บรรยากาศในพิธีกรรมเต็มไปด้วยความเคร่งขรึม ลูกศิษย์ ที่มาเฝ้าคอยถวายเครื่องสักการะ ได้แก่ เหล้า น้ำหอม น้ำอบ และพวงมาลัยดอกไม้หอม ถวายเครื่องสักการะด้วยความนอบน้อม ชาวบ้านต่างมีความศรัทธาในพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์อย่าง เป็นจริงเป็นจัง ต่างคาดหวังว่าพลังอำนาจของวิญญาณเจ้าแม่สองนางจะช่วยให้ตนพ้นเคราะห์ภัย และประสบแต่ความสุขความเจริญ

4.1.3.1.2 การถวายเครื่องสักการะ

บรรดาลูกศิษย์หรือกลุ่มชาวเมืองมุกดาหารที่มาคอยเฝ้าถวายเครื่องสักการะ ได้แก่ เหล้า น้ำอบน้ำหอม และพวงมาลัย ดอกไม้หอมแต่วิญญาณผีบรรพบุรุษที่ประทับอยู่ในร่างนางเทียม

การถวายเหล้า นิยมนำมาถวายเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และเจ้าพ่อบริวาร แต่หากมีลูกศิษย์นำเหล้ามาถวายเจ้าแม่สองนาง เจ้าแม่ก็จะรับไว้แล้วนำมาดื่ม 1 ครั้ง ต่อจากนั้นจะส่งคืนเจ้าของเหล้า หรือหากพอใจก็จะให้จ้มนำไปตั้งไว้ที่โต๊ะเครื่องเช่น ซึ่งผู้ที่นำมาถวายจะไปปรับคืนได้หลังจากเสร็จสิ้นพิธี เพราะสิ่งของเครื่องเช่นที่โต๊ะเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางจะแบ่งให้บรรดาลูกศิษย์ นำกลับไปที่บ้านทุกคน เหล้าที่เหลือจากการดื่มของเจ้าแม่สองนางหรือเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองก็ตาม ล้วนเป็นสิ่งมงคลที่ชาวบ้านจะต้องนำกลับไปบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคลของทุกคนภายในครอบครัวด้วย

การถวายน้ำอบน้ำหอม นิยมนำมาถวายเจ้าแม่สองนาง เมื่อเจ้าแม่รับน้ำอบน้ำหอมแล้ว เจ้าแม่จะสูดดมแล้วประพรมให้ผู้ที่นำมาถวายเบา ๆ ซึ่งผู้ที่ถวายจะต้องพนมมือก้มศีรษะรับน้ำอบน้ำหอมเช่นเดียวกับการได้รับการประพรมน้ำพระพุทธรูป ความหอมอบอวลในพื้นที่ของพิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคลที่ครอบคลุมอยู่ทั่วบริเวณ

พวงมาลัยดอกไม้หอม นิยมนำมาถวายเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อบริวาร เช่นเดียวกัน เมื่อชาวบ้านถวายพวงมาลัยดอกไม้หอมแล้ว เจ้าแม่และเจ้าพ่อบริวาร จะรับมาสูดดมแล้วส่งคืน หรือหากเป็นพวงมาลัยก็จะคล้องคอผู้ที่นำมาถวาย ผู้ที่ได้รับสิ่งของคืนจะก้มศีรษะและประนมมือไหว้อย่างนอบน้อม เพราะเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางได้ประทานความเป็นสิริมงคลให้แก่ตนแล้ว เชื่อว่าจากนี้ไปตนจะประสบแต่โชคลาภ ความเป็นสิริมงคลและความสุข ความเจริญตลอดไป

สิ่งที่บริวารและลูกศิษย์เข้าใจและรับรู้ในบริบทของการถวายเครื่องสักการะ คือ นางเทียมถูกซ่อนทับด้วยวิญญาณของเจ้าแม่สองนาง หรือเจ้าเมืองในอดีตที่ลงมาพบปะลูกหลานและบริวาร ดังนั้น ทั้งพฤติกรรมของผู้มาเข้าเฝ้าและนางเทียมจึงเป็นสัญลักษณ์ของเหล่าบริวารที่มาคอยเข้าเฝ้าเจ้าเมืองนั่นเอง

การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางดำเนินพิธีกรรมตลอดทั้งวัน ในช่วงเวลาลงเทียมเป็นเวลาสำคัญที่มีนัยของความศักดิ์สิทธิ์ บรรยากาศเต็มไปด้วยความเคร่งขรึมน่าเกรงขาม นางเทียมประกอบพิธีกรรมอย่างเคร่งครัด ส่วนบรรดาลูกศิษย์ก็เฝ้ารอคอยถวายเครื่องสักการะด้วยกิริยาอาการเคารพนบและยำเกรง เครื่องบวงสรวงและเครื่องเช่นต่าง ๆ ล้วนมีความหมายสำคัญที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ของบรรพบุรุษและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน พื้นที่ประำพิธีเดิมเป็นพื้นที่สามัญที่บุคคลทั่วไปสามารถขึ้นไปบูชากราบไหว้ขอพรจากเจ้าแม่สองนางกันเป็นปกติ แต่ในช่วงเวลาขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี พื้นที่ดังกล่าวได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเต็มไปด้วยกฎระเบียบและข้อห้าม ทั้งนางเทียม นางเปียงจ๋า ญาติผู้ใหญ่เชื้อสายเจ้าเมือง ตลอดจนบรรดาลูกศิษย์ที่มาคอยเข้าเฝ้าต้องประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกฎข้อห้ามและแบบแผนของพิธีกรรมจนกว่าจะเสร็จสิ้นพิธีกรรม เมื่อนางเทียมปฏิบัติภารกิจของตนเสร็จสิ้นได้อย่างสมบูรณ์ในฐานะสื่อกลางของวิญญาณบรรพบุรุษที่มาประทาน ความเป็นสิริมงคลแก่ลูกหลานทุก ๆ คน ทำให้ทุก ๆ คนต่างก็เบิกบานพึงพอใจในสิ่งที่ตนพึงปรารถนา และเมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมโดยสมบูรณ์สภาวะของพื้นที่ อันศักดิ์สิทธิ์ที่เต็มไปด้วยกฎระเบียบแบบแผนก็จะปรับเปลี่ยนกลับเข้าสู่สภาวะปกติสามัญอีกครั้งหนึ่ง นางเทียมและผู้คนที่มาร่วมพิธีกรรมก็จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่ภาวะที่เป็นตัวตนของตนเอง ดำเนินวิถีชีวิตอยู่ภายใต้กฎระเบียบและบรรทัดฐานของสังคมเหมือนเดิมเฉกเช่นบุคคลทั่วไป

4.1.3.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ในประเพณีสว่างเฮือ

ประเพณีสว่างเฮือประจำปี จังหวัดมุกดาหาร เป็นประเพณีที่จัดตามฮีตสิบสอง และเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการบูชาพญานาค และความอุดมสมบูรณ์ มีพฤติกรรมบางขั้นตอนที่นางเทียมต้องทำหน้าที่แทนเจ้าแม่สองนาง และจำทำหน้าที่แทนเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เพื่อบวงสรวงบูชาและร้องขอให้พญานาคเบิกน่านน้ำ ในพิธี “เบิกน่านน้ำ”

เรือสว่างที่ใช้ประกอบพิธีเบิกน่านน้ำ จะตั้งเครื่องทรง และเครื่องประกอบยศเจ้าเมืองไว้บนหัวเรือ เพื่อแสดงว่าเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองได้ลงประทับบนเรือ เพื่อทำหน้าที่เจ้าเมืองผู้ประกอบพิธีตามฮีตสิบสอง การประกอบพิธีจะมีนางเทียมและจ้ำ ซึ่งเป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารประกอบพิธีกรรมแทนเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองทุกชั้นตอน ดังนั้น สัญลักษณ์เจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง และพฤติกรรมของนางเทียมที่ล่องเรือไปบูชา เช่นไหว้พญานาคตามจุดต่าง ๆ ในแม่น้ำโขงเพื่อให้เบิกน่านน้ำและร้องขอความคุ้มครองจึงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองที่ทำหน้าที่เบิกน่านน้ำเพื่อขออนุญาตพญานาคและเสี่ยงทายเรือเพื่อให้ลูกหลานเกิดขวัญกำลังใจและเชื่อมั่นในความปลอดภัย

4.1.3.3 พฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีทำบุญสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการ

พิธีทำบุญสงกรานต์และการถวายเครื่องบรรณาการแต่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง มีพฤติกรรมบางชั้นตอนที่แสดงถึงสถานภาพความเป็นเจ้าเมืองของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง โดยเฉพาะชั้นตอนที่ผู้ว่าราชการจังหวัดมาถวายเครื่องบรรณาการแต่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

การถวายเครื่องบรรณาการ ผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องจัดเครื่องบรรณาการ 2 ชุด เพื่อนำมาถวายและสักการะเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองในวันทำบุญสงกรานต์เป็นประจำทุกปี ธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวเคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ ตั้งแต่ครั้งยังมีเจ้าเมืองมุกดาหาร และเมื่อเมืองมุกดาหารถูกยุบเป็นอำเภอเมืองมุกดาหาร นายอำเภอก็ต้องนำเครื่องบรรณาการมาถวาย และต่อมาอำเภอเมืองมุกดาหารยกฐานะเป็นจังหวัดมุกดาหาร ผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องจัดเครื่องบรรณาการ 2 ชุด เพื่อนำมาถวายเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองในวันสงกรานต์เป็นประจำทุกปีเช่นเดียวกัน การถวายเครื่องบรรณาการแต่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองเดิมของเมืองมุกดาหารมาแต่โบราณ แสดงให้เห็นว่าผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารยอมรับอำนาจและถวายตัวเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง อีกนัยหนึ่ง คือ การยอมรับนับถือ และมีความเคารพต่อนางเทียม และจ้ำที่เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองมุกดาหารที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของชาวเมืองมุกดาหาร การปฏิบัติดังกล่าวเหมือนสภาพสังคมของหัวเมืองมุกดาหารในอดีตที่ บรรดาเจ้าเมือง หรือเพี้ยกรมการเมืองตามหัวเมืองที่เป็นเมืองขึ้นของเมืองมุกดาหารที่ต้องถวายเครื่องบรรณาการแต่เจ้าเมืองมุกดาหารเป็นประจำปี เพื่อเป็นการยอมรับและปฏิบัติตนอยู่ใต้อำนาจการปกครองของเจ้าเมืองมุกดาหาร

ภาพที่ 87 หมอขวัญกล่าวเชิญขวัญเจ้าแม่ เจ้าพ่อ และถวายเครื่องบรรณาการ

4.1.4 สัญลักษณ์เจ้าเมืองผู้ปกป้องคุ้มครองและขจัดปีศาจและสร้างขวัญ กำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน

ในประเพณีส่วงเฮือและการทำบุญวันสงกรานต์^๓ เจ้าแม่สองนางเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองผู้ทำหน้าที่ติดต่อและร้องขอให้บรรพบุรุษช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานที่มาร่วมงานให้ได้รับความปลอดภัย หรือในพิธีทำบุญวันสงกรานต์^๓ หมอขวัญจะกล่าวเชิญขวัญเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองให้ลงมารับเครื่องบรรณาการในฐานะเจ้าเมือง และในบริบทของพิธีกรรมนางเทียมเจ้าแม่สองนางจะผูกข้อต่อแขนให้ลูกหลานซึ่งถือว่าเป็นทำหน้าที่แทนเจ้าแม่สองนางหรือเจ้าเมืองเช่นเดียวกัน

4.1.4.1 การบายศรีสู่ขวัญและผูกข้อต่อแขน

การบายศรีสู่ขวัญและผูกข้อต่อแขนทำในพิธีทำบุญสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแก่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง หลังจากที่ผู้ว่าราชการจังหวัดถวายเครื่องบรรณาการแล้ว หมอขวัญจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่ผู้มาร่วมทำบุญ เมื่อสู่ขวัญเสร็จแล้วนางเทียมในฐานะตัวแทนเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองหรือเจ้าเมืองก็จะใช้ค้ายมงคลผูกข้อมือให้แก่บรรดาลูกหลานและลูกศิษย์ที่เข้ามาขอพร ชาวบ้านเชื่อว่าการที่นางเทียมผูกข้อมือให้เสมือนเจ้าเมืองได้ปกป้องความคุ้มครองให้คลาดแคล้วและปราศจากเคราะห์ภัย ไข้เจ็บ และเชื่อว่าตนจะประสบแต่ความสุขความเจริญสืบไป

ภาพที่ 88 การผูกข้อต่อแขน

4.1.4.2 การเบิกน่านน้ำ

การเบิกน่านน้ำเป็นพิธีกรรมสำคัญในประเพณีสงกรานต์ประจำปี การเบิกน่านน้ำเป็นหน้าที่ของนางเทียม และเจ้า ที่ต้องเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ลงเรือสว่าง เพื่อเซ่นสรวงพญานาคและผีน้ำด้วยเหล้าขาว น้ำดื่ม น้ำอบ น้ำหอม และดอกไม้หอม เพื่อให้พญานาคเกิดความพึงพอใจและเบิกน่านน้ำให้ลูกหลานได้กระทำการแข่งเรือ

การเบิกน่านน้ำทั้งนางเทียมและเจ้า จะต้องล่องเรือไปยังวังน้ำวน จุดปล่อยเรือ ร่องน้ำที่ใช้ในการแข่งเรือ และจุดเส้นชัยของการแข่งเรือ ในแต่ละจุดจะต้องเทเหล้าขาว น้ำดื่ม น้ำอบ น้ำหอม และดอกไม้ ลงไปในแม่น้ำโขงเช่นสรวงพญานาคและผีน้ำ เพื่อร้องขอให้พญานาคและผีน้ำเปิดเส้นทางให้บรรดาลูกหลานได้ใช้เส้นทางน้ำแข่งเรือ

พฤติกรรมดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองที่ส่งเครื่องเซ่นสรวงให้แก่พญานาค และผีน้ำผู้ดูแลรักษาแม่น้ำโขง และร้องขอให้พญานาคและผีน้ำเปิดทางและอนุญาตให้บรรดาลูกหลานได้ใช้เส้นทางในการแข่งเรือเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองและบูชาพญานาคอันเป็นบรรพบุรุษของตน และขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานที่มาร่วมแข่งเรือให้ได้รับความปลอดภัย และช่วยให้การจัดงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีโดยปราศจากปัญหาอุปสรรคใด ๆ ทั้งปวง

การพายเรือสว่างไปตามตามจุดต่าง ๆ ในแม่น้ำโขง ฝายสามารถพายไปสู่จุดหมายปลายทางด้วยความปลอดภัย จึงเป็นสัญลักษณ์ของการได้รับอนุญาตและการคุ้มครองจากพญานาคและผีน้ำแล้ว ลักษณะดังกล่าวจะเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่บรรดาฝายและลูกหลานเกิดความเชื่อมั่นว่าสามารถดำเนินการแข่งเรือไปได้ด้วยความปลอดภัยและปราศจากภัยพิบัติทั้งปวง

4.1.4.3 การไหลเรือไฟเพื่อบูชาพญานาค

ในวันไหลเรือไฟ จำและลูกหลานฝ่ายชายจะช่วยกันลากจูงเรือไฟไปรออยู่ที่ดอนพญานาคกลางแม่น้ำโขง เพื่อรอให้นางเทยืมเป็นผู้เริ่มทำพิธี ส่วนกลุ่มนางเทยืมและลูกหลานจะเดินทางไปโดยเรือยนต์ ก่อนออกเดินทางต้องเช่นสรวงพญานาคและฝืนน้ำด้วยเหล้าขาว น้ำดื่ม น้ำอบน้ำหอม และดอกไม้หอม โดยกล่าวว่า “บรรดาลูกหลานจะร่วมกันทำพิธีไหลเรือไฟเพื่อบูชาพญานาคและบรรพบุรุษของตนที่ดอนพญานาคและขอให้พญานาคและบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองลูกหลานด้วย” (สุคตสาร สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2553)

เมื่อเดินทางมาถึงดอนพญานาคแล้วก็จะเช่นสรวงพญานาคอีกครั้งหนึ่งแล้วนางเทยืม จึงจุดไฟที่แขวนอยู่บนเรือไฟเป็นคนแรก แล้วบรรดาลูกหลานก็ช่วยกันจุดไฟจนครบทุกดวง แล้วปล่อยให้เรือไฟไหลไปตามแม่น้ำโขง

เรือไฟที่จังหวัดมุกดาหาร เป็นเรือไฟที่มีได้ตกแต่งประดับประดามากนัก เคยทำสืบเนื่องกันมาอย่างนี้แต่โบราณ การไหลเรือไฟของลูกหลานชาวเมืองมุกดาหารกระทำเพื่อบูชาพญานาคและบรรพบุรุษตามประเพณีที่ทำกันมาแต่โบราณจริง ๆ (ประภัสร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2553)

ในเรือไฟจะมีพาเสนียดตั้งอยู่กลางลำเรือ จะไหลไปพร้อมกับเรือไฟภายในพาเสนียด ประกอบด้วยอาหารหวานคาว ผลไม้ น้ำดื่ม ตลอดจนเครื่องลอยเคราะห์อื่น ๆ เช่น ข้าวเหนียว เส้นผม เศษเล็บ ซึ่งบรรดาชาวบ้าน ตัดและนำมาใส่ไว้เพื่อลอยเคราะห์ให้กับตนเอง สิ่งของบูชาจากศาลเจ้าแม่สองนาง และศาลเจ้าพ่อฟ้าเมืองที่เก่า ชำรุดแตกหัก ก็จะใส่เรือไฟไปทิ้งในแม่น้ำโขงด้วย และที่สำคัญ ภายในเรือจะต้องใส่อาหารหวาน คาว ผลไม้ เค็มเคี้ยวใส่สิ่งของเครื่องใช้ เช่น เสื้อผ้า เพื่อส่งไปให้วิญญาณบรรพบุรุษด้วย

การไหลเรือไฟในอดีต เป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองที่ต้องกระทำตามฮีตสิบสองที่สืบต่อกันมาแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง การไหลเรือไฟเป็นการบูชาพญานาคทั้ง 15 ตระกูล อันเป็นบรรพบุรุษของชาวล้านช้าง มาแต่ดั้งเดิม การไหลเรือไฟจึงเป็นการบูชาพญานาคและบรรพบุรุษ เพื่อความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขของบ้านเมือง ดังความในฮีตสิบสอง ความว่า

ในเดือนนี้เพิ่นว่าให้ ลงทอดพายเฮือช่วงกัน บูชาฝูงนาโคเนาเนา
ในพื้นที่ชื่อว่าอุษุพะนาโค เนาในพื้นที่แผ่นดินสิบห้าสกุล บอกไว้บูชาให้ส่งสะการ
จงให้ทำทุกบ้านบูชาท่านนาโค แล้วลงโมนาตอมชื่นชมกันเล่น กลางวัน
กลางคืนให้กันขับเสพ จึงสิสุขอยู่สร้างสบายเนื้ออยู่เย็น ทุกข์ทั้งหลายหลีก
เว้นหนีห่างบ่มีพาน ของสามานทั้งปวงบ่ได้มีมาใกล้ ไฟผู้ทำตามนี้เจริญขึ้น
ยิ่ง ๆ ทุกสิ่งบ่ใช้ทั้งข้าวหมูของกรรมบ่ได้ถิกต้องลำบากในตัวโรคบ่มีมัวหมอง
อย่างใดพอดี มีแต่สุขสันครองคนสนุกยิ่ง อดให้หลังป่องนี้เด้อเจ้าแก่ชรา

(จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, 2521:66)

ความเชื่อเรื่องไหลเรือไฟ พระมหาโกวิท สิริวัฒนโณ (2553 : 66) กล่าวว่า การไหลเรือไฟในแถบภูมิภาคอีสาน กระทำเพื่อบูชารอยพระพุทธบาท ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษามูลเหตุของการกระทำพิธีไหลเรือไฟว่า เป็นการบูชารอยพระพุทธบาทน่าจะเป็นการตีความใหม่ เมื่อสังคมไทยแถบภาคอีสานได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเข้ามาแล้ว แต่สังคมไทยภาคอีสานดั้งเดิมตั้งแต่อาณาจักรล้านช้างนับถือผีบรรพบุรุษมาก่อน การกระทำพิธีไหลเรือไฟดั้งเดิมน่าจะเป็นการบูชาพญานาคที่เป็นบรรพบุรุษมากกว่า

คนเฒ่าคนแก่ในเมืองมุกดาหารที่มาร่วมกันทำพิธีไหลเรือไฟในปัจจุบันยังมีความเชื่อว่า การทำพิธีไหลเรือไฟ คือ การบูชาพญานาคที่เป็นบรรพบุรุษแต่โบราณ (รัชนิ สุริยาชัยวัฒน์, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2553)

ดังนั้น การไหลเรือไฟของชาวเมืองมุกดาหารจึงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองที่แสดงความกตัญญูและบูชาเช่นไหว้พญานาค ทั้ง 15 ตระกูลที่เป็นบรรพบุรุษของตน พร้อมทั้งเป็นการลอยเคราะห์ให้แก่บ้านเมืองอีกประการหนึ่งด้วย

ตะเกียงหรือแสงไฟที่ประดับบนเรือไฟมิใช่ประดับเพื่อความสวยงามเท่านั้น แต่แสงตะเกียงเสมือนเป็นแสงไฟที่ส่องทางให้เรือไฟได้เดินทางไปยังเมืองของผีหรือหรือถิ่นที่อยู่ของบรรพบุรุษของตนได้โดยง่ายและยังส่องให้วิญญาณบรรพบุรุษมองเห็นเครื่องเซ่นสรวงอีกด้วย

4.1.4.4 การลอยก้านจู้

ก้านจู้ในสมัยก่อนทำจากกะลามะพร้าวใส่ขี้เถ้าผสมน้ำมันก๊าด เวลาจะลอยในแม่น้ำโขงจะจุดไฟแล้วปล่อยให้ลอยไปกับสายน้ำ การลอยก้านจู้เป็นเรื่องของปัจเจกชน กล่าวคือ ในแต่ละครอบครัวจะลอยก้านจู้กันเองเพื่อเป็นการลอยเคราะห์ของตนเอง และบูชาพญานาค เช่นเดียวกับการไหลเรือไฟของเจ้าเมือง การไหลเรือไฟที่เป็นพิธีกรรมในระดับชุมชน เป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองที่จะต้องกระทำเพื่อความสันติสุขของชุมชนเป็นสำคัญ

การลอยก้านจู้ในสมัยก่อนจะกระทำกันทุกครอบครัว บางครั้งชาวบ้านเรียกว่ากระทงสาย เพราะมีก้านจู้และแสงไฟจำนวนมากลอยไปในแม่น้ำยาวเป็นทางหรือเป็นสาย (รัชนิ สุริยาชัยวัฒน์, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2553)

การลอยก้านจู้ของบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารในปัจจุบันจะลอยก้านจู้เป็นจำนวนมากจึงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองที่บูชาพญานาคและลอยเคราะห์แทนบริวารและชาวบ้านในชุมชนของตน

4.1.4.5 การเช่นพญานาคและผีนํ้า

ในประเพณีสว่างเอือมีพิธีเช่นไหว้พญานาคและผีนํ้าหลายครั้ง ตั้งแต่การนำเรือสว่างลงท่า การเบิกนํ้าและการเดินทางไปร่วมพิธีสว่างเอือเมืองไกรสอนพรหมวิหาร แขวงสะหวันนะเขต เช่น

ครั้งที่ 1 คือ ตอนนำเรือสว่างลงท่าจําจะต้องเทเหล้าขาว กำหมาก ยาเส้น ลงในแม่นํ้าโขงเช่นไหว้พญานาคและผีนํ้า เพื่อร้องขอให้เปิดเส้นทางหรือเบิกนํ้าให้เรือสว่างสามารถเดินทางไปได้ด้วยความปลอดภัย

ครั้งที่ 2 คือ ตอนที่เชิญเจ้าแม่สองนางลงเรือสว่าง เพื่อทำพิธีเบิกนํ้า ทั้งนางเทียมและจํา จะต้องเทเหล้าขาว น้ำดื่ม และนํ้าอบนํ้าหอม ดอกไม้หอม ลงในแม่นํ้าโขงเพื่อเป็นการเช่นไหว้พญานาคและผีนํ้า

ครั้งที่ 3 คือ ตอนที่เรือสว่างไปถึงวังนํ้าวนซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “สะคือพญานาค” ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามีพญานาคและผีนํ้าเฝ้าดูแลอยู่ เมื่อพายเรือมาถึงวังนํ้าวนและจอดเรือเพื่อให้นางเทียมและจําเทเหล้าขาว น้ำดื่ม นํ้าอบ นํ้าหอม และดอกไม้ลงลงในแม่นํ้าโขงเพื่อเป็นการเช่นสรวงพญานาคและผีนํ้าและร้องขอให้เปิดเส้นทางเพื่อให้เรือพายผ่านไปได้อย่างปลอดภัย

ครั้งที่ 4 คือ ตอนที่พายเรือไปยังจุดปล่อยเรือเหนือร่องนํ้า ที่ใช้ในการแข่งเรือบริเวณหน้าสถานีตำรวจนํ้าเก่า จะจอดเรือให้นางเทียมและจํา เทเหล้าขาว น้ำดื่ม นํ้าอบ นํ้าหอม และดอกไม้ ลงในแม่นํ้าโขงอีกครั้ง เพื่อบอกกล่าวขอให้พญานาคและผีนํ้าเบิกนํ้าหรือเส้นทางเพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ในการแข่งเรือ

ครั้งที่ 5 คือ ตอนที่ต้องเรือไปถึงจุดเส้นชัยบริเวณหน้าวัดศรีบุญเรืองซึ่งเป็นวัดที่เจ้ากินรีเจ้าเมืองมุกดาหารสร้างไว้แต่โบราณ นางเทียมและจําจะจอดเรือ เทเหล้าขาว น้ำดื่ม นํ้าอบ นํ้าหอม และดอกไม้ ลงในแม่นํ้าโขงอีกครั้ง เพื่อบอกกล่าวขอให้พญานาคและผีนํ้าเบิกนํ้าหรือเปิดเส้นทางเพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ในการแข่งเรือ แล้วจึงพายเรือย้อนกลับขึ้นมาจอดไว้ที่ท่าหน้าศาลเจ้าแม่สองนาง

การเทเครื่องเช่นสรวงประกอบด้วยเหล้าขาว น้ำดื่ม นํ้าอบ นํ้าหอม และดอกไม้ลงลงในแม่นํ้าโขง จึงเป็นสัญลักษณ์ของการส่งเครื่องเช่น ไปให้พญานาคและผีนํ้าเพื่อร้องขอให้พญานาคและผีนํ้าเปิดเส้นทางนํ้าหรือเบิกนํ้าให้ลูกหลานได้ใช้เส้นทางนํ้าในการแข่งเรือตามประเพณี ตลอดจนร้องขอให้ช่วยคุ้มครองลูกหลานให้ประสบแต่ความปลอดภัยอีกด้วย

4.1.5 สัญลักษณ์เจ้าเมืองในฐานะผู้นำทางศาสนาของค้พระธาตุพนม

การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม มีสิ่งของไม่มากและหลากหลาย เช่นเดียวกับพิธีอื่น ๆ การถวายเครื่องบรรณาการเป็นการสืบทอดธรรมเนียมปฏิบัติของ

บรรพบุรุษที่มีการทำนุบำรุงและถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมกันมาแต่โบราณ ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย (สัมภายณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2554) กล่าวว่า ในสมัยก่อนสิ่งของทุกอย่าง จะต้องนำไปถวายเทวดาผู้รักษาพระธาตุทั้ง 4 ทิศ ซึ่งจะต้องนำไปถวายด้านในแล้ววางไว้ทั้ง 4 มุมขององค์พระธาตุ แต่ในปัจจุบันทางเจ้าอาวาสไม่อนุญาตให้เข้าไปประกอบพิธีด้านในเนื่องจาก ผู้คนมาร่วมงานมากมายเกรงว่าจะเกิดความเสียหาย จึงให้ผู้ที่มานมัสการองค์พระธาตุวางสิ่งของที่ นำมาถวายไว้ด้านนอกกำแพงชั้นในเท่านั้น

ภาพที่ 89 การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม

การถวายเครื่องบรรณาการของบรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารในปัจจุบัน นางเทียมของเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นตัวแทนของเจ้าเมืองมุกดาหารนำเครื่องบรรณาการไปถวายแด่องค์พระธาตุพนมทุกปี พระสงฆ์จะเป็นตัวแทนขององค์พระธาตุพนมที่มารับเครื่องบรรณาการซึ่งทำให้พิธีกรรมดังกล่าวมีความเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

นางเทียม จ้าและลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารได้มาถวายเครื่องบรรณาการเป็นประจำ มิใช่ปฏิบัติเพราะเพียงเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่จะธำรงรักษาขนบธรรมเนียมของบรรพบุรุษให้คงอยู่สืบไปเท่านั้น แต่พิธีกรรมดังกล่าวยังเป็นสิ่งแสดงสถานภาพอันสูงส่งของตน ในฐานะลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารเก่า และยังมีอุดมคติร่วมกันกับบรรพบุรุษที่ได้มีโอกาสทำนุบำรุงองค์พระธาตุด้วยปรารถนาได้เกิดร่วมยุคสมัยกับพระศรีอาริย์เมตไตรย์อีกด้วย

การถวายเครื่องบรรณาการถือเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมโยงความเชื่อในตำนานอุรังคนิทานกับความศรัทธาอันสูงส่งของเจ้าเมืองต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ค้ำชูพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่ตราบนานเท่านาน ในการถวายเครื่องบรรณาการจึงมีพฤติกรรมปฏิบัติที่มีความหมายน่าสนใจ ดังนี้

4.1.5.1 การบูชาเทวดาอารักษ์ทั้ง 9 องค์

เมื่อถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมและถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรมแก่พระสงฆ์แล้ว นางเทยมจะจุดธูปเทียนแจกจ่ายให้แก่ผู้มาร่วมพิธี มีเทียน 2 เล่ม และธูป 12 ดอก แล้วจัดเป็นชุด ๆ ชุดแรก เทียน 1 เล่ม ธูป 3 ดอก เป็นสัญลักษณ์ของการบูชาองค์พระธาตุพนม ชุดที่ 2 เทียน 1 เล่ม ธูป 9 ดอก เป็นสัญลักษณ์ของการบูชาเทวดาอารักษ์องค์พระธาตุพนมทั้ง 9 ได้แก่ วนปทุมพา ผู้รักษาองค์พระธาตุพนมด้านทิศเหนือ กุมมปติรุกขา ผู้รักษาองค์พระธาตุด้านทิศใต้ สรุทธกา ผู้รักษาองค์พระธาตุด้านทิศตะวันออก โพธิรุกขปัดตะ ผู้รักษาองค์พระธาตุด้านทิศตะวันตก สุนทิธรณี เทวดาผู้รักษาอยู่ในพื้นภูเก้าพรว้า จิตตเลขา เป็นเทวดาผู้รักษาอยู่เบื้องบน(อากาศ) และเทวดามเหศักดิ์อีก 3 องค์ คือ ทกขยนิรฐฐา คือ เจ้าเมืองขวา สหัสสรฐฐา คือ เจ้าแสนเมือง และนากกุฎฐวิถถาร คือ เจ้าโถ่งกว้าง (พระธรรมราชา นวภัทร, 2551 : 63-64) ซึ่งเทวดามเหศักดิ์ทั้ง 3 องค์ มีศาลตั้งอยู่กลางสระน้ำหน้าองค์พระธาตุพนม ชาวบ้านบริเวณพระธาตุพนมเรียกว่า “ศาลเจ้าเฮือน 3 องค์”

ภาพที่ 90 ศาลเจ้าเฮือน 3 องค์

ภาพที่ 91 การบูชาเทวดาอารักษ์ทั้ง 9 องค์

4.1.5.2 การบูชาเทวดาทั้ง 4 ทิศ

เมื่อถวายเครื่องบรรณาการแล้วจ้ะเป็นผู้นำพานบายศรี พานหมาก พลู บุหรี่ ไปวางไว้ทั้ง 4 ทิศ รอบองค์พระธาตุพนม นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย (สัมภานันท์, 18 กุมภาพันธ์ 2554) กล่าวว่าในสมัยก่อนจะต้องถวายทั้งผลไม้ ขนมหวาน ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องนำไปวางไว้ด้านในให้ครบทั้ง 4 ทิศ แต่ปัจจุบันเจ้าอาวาสไม่อนุญาตให้เข้าด้านใน จึงวางเครื่องถวายไว้ด้านนอก การนำพานบายศรี พานหมาก พลู บุหรี่ วางไว้ทั้ง 4 ทิศ จึงเป็นสัญลักษณ์ของการนำเครื่องบรรณาการมาบูชาเทวดาทั้ง 4 ทิศ คือ วนปคุมภา เทวดาด้านทิศเหนือ สรุทธธา เทวดาด้านทิศตะวันออก โพธิรุกขปัตตะ เทวดาด้านทิศตะวันตกและกุ่มมปดิรุกขาเทวดาทิศใต้

ภาพที่ 92 การบูชาเทวดาทั้ง 4 ทิศ

การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมปฏิบัติคล้ายกับการถวายข้าวพืษภาคของบรรดาข้าโอกาส แต่เป็นพิธีกรรมเฉพาะของเจ้าเมืองเท่านั้น สิ่งของที่นำมาถวายแด่องค์พระธาตุในสมัยก่อนจะเป็นพืษ ผลไม้ตามฤดูกาล รวมทั้งพันธุ์ข้าว ข้าวโพด ฝั่ตง และลูกเดือย ประเภทผลไม้ อาหารแห้งเตรียมมาถวายพระสงฆ์ ส่วนพันธุ์พืษต่าง ๆ จะถวายไว้เพื่อแจกจ่ายให้แก่ข้าโอกาสนำไปเพาะปลูกตามฤดูกาล

การถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเป็นการสืบสานอุดมคติของบรรพบุรุษ ที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ ซึ่งในตำนานอูร์งคันทานแสดงความปรารถนากุศลผลบุญช่วยคำชูให้ไปเกิดร่วมยุคสมัยกับพระศรีอารีย์ การปฏิบัติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชนดังกล่าวที่เคยนับถือศึมาก่อนได้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาไว้ด้วย และที่สำคัญ การยึดถือปฏิบัติพิธีกรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษไว้อย่างเคร่งครัดและเหนียวแน่น ยังเป็นการแสดงสถานภาพของตนที่เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองมุกดาหารซึ่งเคยมีอำนาจ

และมีเกียรติสูงส่งที่มีสิทธิอุทธรณ์ต่อองค์พระราชาตพมซึ่งเป็นพุทธสถานอันศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่ของอาณาจักรล้านช้างมาแต่โบราณ

4.1.6 สัญลักษณ์เจ้าเมืองผู้ทำพิธีผูกขวัญแม่ย่านางเรือและเช่นไหว้พระแม่ธรณี

ในประเพณีสว่างเฮือ ก่อนนำเรือสว่างลงในแม่น้ำโขงเพื่อทำพิธีเบิกน่านน้ำ นางเทียมและจ่า และลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารจะต้องทำพิธีผูกขวัญเรือสว่างก่อน ก่อนทำพิธีลูกหลานเจ้าเมืองต้องเชิญเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้าเมือง ด้วยขันเชิญ และจัดตั้งเครื่องทรงไว้ที่หัวเรือเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าเจ้าแม่และเจ้าพ่อได้ลงมาประทับที่ในเรือแล้ว การผูกขวัญเรือสว่างและชักลากไปลงทำน้ามีพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เด่นชัดและน่าสนใจ ดังนี้

4.1.6.1 การผูกขวัญแม่ย่านางเรือ

นางเทียมและจ่าจะต้องเตรียมพาขวัญ 2 ชุด เครื่องเช่นและอาหารหวานสำหรับเช่นแม่ย่านางเรือสว่างทั้ง 2 ลำ นางเทียมและจ่าจะทำพิธีเรียกขวัญแทนเจ้าเมือง โดยไม่มีหมอขวัญ ขั้นตอนของการเรียกขวัญจะกล่าวเชิญขวัญแม่ย่านางให้มากินเครื่องเช่นและเชิญให้แม่ย่านางลงประทับในเรือสว่างทั้ง 2 ลำ

เมื่อนางเทียมและจ่ากล่าวเชิญขวัญแม่ย่านางเรือสว่างแล้ว นางเทียม และจ่าจะนำบายศรีหัวเรือผูกไว้ที่หัวเรือ และท้ายเรือ และทุก ๆ คนที่มาร่วมผูกขวัญเรือจะช่วยกันนำค้ายมงคลผูกที่กงเรือจนครบทุกอัน พฤติกรรมดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของการผูกเอาขวัญของแม่ย่านางเรือสว่างให้อยู่กับเรือสว่างและพร้อมทั้งเชิญให้เดินทางไปยังทำน้าตลอดจนทำพิธีเบิกน่านน้ำด้วยกัน จนกว่าจะเสร็จสิ้นพิธี

4.1.6.2 การเทเหล้าขาว หมาก พลุเช่นพระแม่ธรณี

ในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันที่นางเทียม จ่าและลูกหลานเจ้าเมืองทำพิธีผูกขวัญเรือ และลากจูงเรือมาลงทำน้า นางเทียมและจ่าจะต้องเทเหล้าขาว หมาก พลุ ลงบนพื้นดินก่อนที่จะลากจูงเรือไปยังทำน้า และจะต้องเทเหล้าขาว หมาก พลุ ไปตามเส้นทางเป็นระยะ ๆ จนไปถึงทำน้า การเทเหล้าขาว หมาก พลุ ลงบนพื้นดินเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองที่ส่งเครื่องเช่นให้แก่พระแม่ธรณี เพื่อร้องขอให้เบิกเส้นทางให้นำเรือสว่างผ่านไปยังทำน้า

4.2 สัญลักษณ์แสดงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งของชุมชน

พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางและประเพณีสว่างเฮือประจำปี เป็นพิธีกรรมที่จัดในช่วงเดือน 6 ก่อนฤดูกาลทำนา และกระทำหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว ทั้ง 2 พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์โดยตรง ส่วนพิธีกรรมอื่น ๆ แม้จะไม่มีจุดมุ่งหมายร้องขอความอุดมสมบูรณ์โดยตรงแต่ก็มีสิ่งทีแสดงสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์เป็นองค์ประกอบของพิธีกรรม

เช่นเดียวกัน สิ่งที่แสดงสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ ดังนี้

4.2.1 วัตถุสัญลักษณ์ที่แสดงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งของชุมชน

ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชาวจังหวัดมุกดาหาร ในบางขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม ชาวเมืองมุกดาหารเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือเป็นทั้งเจ้าเมืองและบรรพบุรุษที่ลงมาให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งของชุมชน ส่วนใหญ่สิ่งทีแสดงสัญลักษณ์ดังกล่าวเป็นวัตถุสิ่งของที่เป็นสัญลักษณ์แทนธรรมชาติที่มีอยู่ในบริบทของชุมชน และสัญลักษณ์ประเภทเครื่องเซ่น ดังนี้

4.2.1.1 โองน้ำ

โองน้ำตั้งอยู่ข้างแผงอาวุธโบราณ ด้านหน้าประตูชั้นในของพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ภายในโองใส่ น้ำที่ตักจากแม่น้ำโขงไว้จนเต็ม ปิดด้วยใคร์ไไว้ในโองเพื่อแสดงสัญลักษณ์ของปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงที่มีความอุดมสมบูรณ์

ภาพที่ 93 โองน้ำ

4.2.1.2 อ่างน้ำ

อ่างน้ำตั้งอยู่ด้านนอกปะรำพิธีบวงสรวง ฝั่งตะวันออกติดชายฝั่งแม่น้ำโขง ภายในอ่างใส่น้ำจนเต็มแช่ไม้จันทน์ให้มีกลิ่นหอม เพื่อให้เจ้าพ่อหัวดอนซึ่งเป็นพญานาคเล่นน้ำ โดยการวิกน้ำใส่ตัวเองบ้าง ตักรดตัวเองบ้าง เพื่อให้ไม่ให้เกลียดของตนแห่งและเกิดอาการแสบร้อนและที่ใส่วไมจันทน์ให้น้ำมีกลิ่นหอมเพื่อเป็นการดับกลิ่นคาวของเจ้าพ่อหัวดอนซึ่งเจ้าแม่

สองนางไม่ชอบ (นายแจ่มจันทร์ เหมแดง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2554) อ่างน้ำจึงเป็นสัญลักษณ์ของแม่น้ำโขงที่อุดมสมบูรณ์และเป็นที่อยู่อาศัยของพญานาค

4.2.1.3 เครื่องเซ่น

เครื่องเซ่นในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางมีความหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของพิธีกรรม ถ้าเป็นเครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนางก็ใช้เครื่องเซ่นประเภทอาหารหวาน หมาก พลู ถ้าเป็นเครื่องเซ่นเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองจะใช้อาหารคาวและอาหารหวาน และเหล้า หมาก พลู บุหรี่ พิธีกรรมที่ใช้เครื่องเซ่นจำนวนมากและหลายชุด คือ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง และพิธีทำบุญวันสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

เครื่องเซ่นในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะจัดวางรวมไว้ที่โต๊ะเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่นมีหลายชุด มีทั้งเครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง บรรพบุรุษ (นางเทียมที่เสียชีวิตไปแล้ว) และเครื่องเซ่นแกน ดังนี้

เครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนางมี 2 ชุด ประกอบด้วย พานหมาก พลู ข้าวเหนียว 2 กระจับ และอาหารหวาน ผลไม้ น้ำดื่ม น้ำหวาน ชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณเจ้าแม่สองนางเป็นเทพไม่กินอาหารคาว เครื่องเซ่นชุดนี้เป็นสัญลักษณ์ของการเซ่นไหว้เจ้าแม่สองนาง

เครื่องเซ่นของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ประกอบด้วย พานหมาก พลู บุหรี่ อาหารคาว กล้วย 1 หวี มะพร้าวอ่อน 1 คู่ ไก่ 2 ตัว เหล้า เครื่องเซ่นชุดนี้เป็นสัญลักษณ์ของการเซ่นไหว้ของเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง

เครื่องเซ่นแกน ประกอบด้วย มะพร้าวอ่อน 1 ลูก ไก่ต้ม 1 ตัว น้ำ ข้าวเหนียว 1 กระจับ น้ำ น้ำหวาน เหล้าขาว เหล้าแดง

ไก่ในชุดเครื่องเซ่นแกนมีไว้สำหรับเสี่ยงทาย โดยเสี่ยงทายจากการพิจารณาดูกระดูกคางไก่ ถ้ากระดูกคางไก่เรียงอนเสมอกันสวยงามแสดงว่าในปีนี้น้ำ ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ดี หากกระดูกคางไก่ชี้ไปคนละด้านแสดงว่าปีนั้นจะแห้งแล้ง และชุมชนจะประสบปัญหาข้าวยากหมากแพง เครื่องเซ่นชุดนี้เป็นสัญลักษณ์การเซ่นไหว้แกน

เครื่องเซ่นของผีบรรพบุรุษ ประกอบด้วย อาหารหวาน น้ำหวาน และน้ำดื่ม เครื่องเซ่นชุดนี้เป็นสัญลักษณ์ของการเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษที่เคยเป็นนางเทียมมาก่อน

เครื่องเซ่นต่าง ๆ เหล่านี้อันประกอบด้วยเครื่องเซ่นเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง แกน และวิญญาณบรรพบุรุษ จะต้องจัดให้ครบถ้วนและมีจำนวนมากเท่าที่จะจัดวางได้ ชันน้ำจะต้องมีน้ำเต็มขัน อาหารคาว อาหารหวาน และผลไม้ จะต้องจัดวางให้พูนภาชนะ เพื่อแสดงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหารอันจะนำมาซึ่งความสมบูรณ์พูนสุขของลูกหลานและชุมชน

4.2.1.4 ผลไม้

ผลไม้เป็นเครื่องเช่นที่ใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางทุกพิธีแต่เดิมใช้ผลไม้ที่มีตามฤดูกาล แต่ในปัจจุบันนิยมนำผลไม้ที่มีชื่อและคุณลักษณะที่เป็นมงคล และสื่อความหมายด้านความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเครื่องเช่น ปัจจุบันนิยมใช้ 9 ชนิด ผลไม้ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผลไม้มงคล เช่น ส้มโอ มะพร้าวอ่อน กล้วย องุ่น ทับทิม แอปเปิ้ล ส้ม สาลี่ ข้าวโพด สับปะรด มะขามหวาน และมะละกอ เป็นต้น นางอรรณพ เชื่อหาญ (สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2554) อธิบายว่า ผลไม้ที่นำมาใช้ในพิธีกรรม ต้องเลือกนำมาใช้ให้ครบ 9 ชนิด ซึ่งเป็นผลไม้ที่สื่อความหมายที่เป็นมงคลทั้งสิ้น จะต้องใส่ให้พูนจนล้นภาชนะ เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และลูกหลานจะอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป เช่น

ส้มโอ เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์

มะพร้าวอ่อน เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์

กล้วย เป็นผลไม้ที่มีลูกจำนวนมากใน 1 เครือ เป็นสัญลักษณ์ของการมีบริวารจำนวนมาก

องุ่น เป็นผลไม้ที่มีผลดกเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรือง

ทับทิม เป็นผลไม้ที่มีเมล็ดมากใน 1 ผล เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์

ส้ม เป็นสัญลักษณ์ของการมีโชคลาภและโชคดี

แอปเปิ้ล เป็นผลไม้ที่มีผิวสวยสดงดงามเป็นสัญลักษณ์ของการมีสุขภาพพลานามัยดีและสมบูรณ์

สาลี่ เป็นผลไม้ที่มีสีเหลืองทอง เป็นสัญลักษณ์ของการดำรงไว้ซึ่งคุณงามความดีและรักษาโชคลาภ เงินทองไว้ตลอดไป

ข้าวโพด เป็นพืชที่มีเมล็ดมากซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการมีอำนาจและมีบริวารมาก

สับปะรด เป็นผลไม้ที่มีตารอบหัว สับปะรดสื่อความหมายของการเป็นผู้มีหูตากว้างไกล รอบรู้สิ่งต่าง ๆ มีความรอบคอบซึ่งสามารถดำเนินกิจการงานต่าง ๆ ได้อย่างดีและทั่วถึง

มะขาม เป็นผลไม้ที่มีชื่อสัมพันธ์กับคำว่า “น่าเกรงขาม” มะขามจึงเป็นสัญลักษณ์ของการมีอำนาจบริวารมีที่บริวารพึ่งยำเกรง และให้ความเคารพนับถือ

มะละกอ เป็นผลไม้ที่ออกผลรวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ความสมัครสมานสามัคคี หรือความอุดมสมบูรณ์เพราะมีผลดก

4.2.1.5 ขนมหวาน

ขนมหวานเป็นเครื่องเช่นที่ใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางทุกพิธี ขนมหวานที่นิยมนำมาเป็นเครื่องเช่นเป็นขนมที่มีชื่อและคุณลักษณะที่แสดงถึงความหมาย ความเจริญรุ่งเรืองความมั่งคั่งและเป็นมงคลเช่นเดียวกัน เช่น ขนมหั่น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ขนมหเทียน ถ้วยฟู ข้าวต้มมัด และข้าวหลาม ซึ่ง อรวรรณ เชื้อหาญ (สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2554) อธิบายว่า ขนมที่นำมาใช้ในพิธีดังกล่าวต้องเป็นขนมที่สื่อความหมายที่เป็นมงคลทั้งสิ้น เช่น

ขนมหั่น เป็นสัญลักษณ์ของความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน ลาภยศ และบรรดาศักดิ์

ทองหยิบ ทองหยอด และฝอยทอง เป็นขนมที่มีชื่อและสีเหลืองทองมีลักษณะเป็นมงคลจึงเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งด้วยทรัพย์สินเงินทอง

เม็ดขนุน เป็นสัญลักษณ์ของการได้รับความเกื้อหนุน คำจุน ให้กิจการก้าวหน้าและเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขนมหเทียน มีชื่อสอดคล้องกับ เทียนที่ให้แสงสว่างจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสว่างไสว และความรุ่งโรจน์ในการดำเนินชีวิต

ถ้วยฟู เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรือง เฟื่องฟู ในการดำเนินชีวิตหน้าที่การงาน และทรัพย์สินเงินทองทั้งหลายทั้งปวง

ข้าวต้มมัด เป็นสัญลักษณ์ของความรักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน

ข้าวหลาม เป็นสัญลักษณ์ของความสมัครสมานสามัคคีกันของคนในชุมชน และอีกประการหนึ่ง ในสมัยก่อนไม้ไผ่ที่จะนำมาใส่ข้าวหลามจะต้องเป็นไม้ไผ่สีสุก ซึ่งเป็นไม้ไผ่มงคลซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความสุภาพสบายใจของคนในชุมชนอีกด้วย

4.2.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งของชุมชน

ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง และประเพณีสว่างเฮือประจำปีเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์โดยตรง การประกอบพิธีกรรมจะมีทั้งพฤติกรรมร้องขอ การเสี่ยงทาย เพื่อให้ความหวังและแสดงสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ และการใช้ธรรมชาติสื่อสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่

4.2.2.1 การทำพิธีส่ง

การทำพิธีส่งหรือการเสี่ยงทายฟ้าฝนกระทำในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นขั้นตอนที่กระทำในการลงเทียมครั้งที่ 4 เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองมาลงเทียมอีกครั้งในฐานะบรรพบุรุษ การเชิญวิญญาณเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองทำพิธีส่งนั้น เพราะเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นหลักบ้านหลักเมืองเดิมมาตั้งแต่ครั้งตั้งเมืองมุกดาหาร

การทำพิธีส่งเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองพร้อมบริวารจะเดินออกไปยืนในที่โล่งแจ้งแห่งหนึ่งมองท้องฟ้าพร้อมทั้งชี้นิ้วไปยังท้องฟ้าเพื่อเป็นการสำรวจและทำนายดูว่าก่อนฤดูกาลทำนาที่ใกล้จะมาถึง ฟ้าฝนจะเป็นอย่างไร ในปีหน้าทีใกล้จะมาถึงจะมีความอุดมสมบูรณ์ดีหรือไม่อย่างไร จำจะเป็นตัวแทนของชาวบ้านและลูกหลานที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จะคอยถามว่าปีหน้าฟ้าฝนเป็นอย่างไร ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ดีหรือไม่ จำจะนำคำทำนายมาบอกให้ชาวบ้านฟังว่าเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองทำนายว่าอย่างไร

ในชุมชนเมืองมีลูกหลานส่วนหนึ่งประกอบอาชีพค้าขาย โดยเฉพาะชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม สิ่งทีกลุ่มลูกศิษย์ผู้ประกอบการค้าขายคาดหวัง นอกเหนือ ไปจากปริมาณฟ้าฝน คือ ความหวังด้านความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งด้านเศรษฐกิจ การค้าเป็นสำคัญ จำจะทำหน้าที่แทนเพื่อสอบถามนางเทียม แล้วจะรายงานให้ลูกศิษย์กลุ่มผู้ประกอบการค้าขายทราบว่ามีสภาพการค้าขายจะคล่องตัว และเศรษฐกิจโดยภาพรวมจะเจริญก้าวหน้า ร่ำรวยและมั่งคั่งหรือไม่ อย่างไร

พฤติกรรมสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีส่งจะสร้างขวัญและกำลังใจและให้ความหวังแก่ชาวบ้านและชาวเมืองมุกดาหารอย่างเสมอภาคกัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำรงวิถีชีวิตอยู่ในสังคมเกษตรกรรม การทำมาหากินและการดำรงวิถีชีวิตต้องพึ่งพาน้ำจากฟ้า ข้าวจากท้องนา และปลาจากแม่น้ำโขง คำทำนายต่าง ๆ จะสร้างความเชื่อมั่น ความมั่นใจและเกิดขวัญกำลังใจต่อการผลิตพืชผลทางการเกษตร ชาวเมืองที่ประกอบการค้าขายก็ต้องพึ่งพาผลผลิตจากกลุ่มชาวไร่ชาวนา นำมาค้าขายสร้างรายได้ให้กับตนเอง ชุมชน ตลอดจนความมั่งคั่งของรัฐด้วยเช่นกัน

4.2.2.2 การเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองไปลงทำ

การเชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองไปยังศาลเจ้าแม่สองนางเพื่อรอลงทำนน้ำทำพิธีเบิกน่านน้ำในประเพณีสว่างเฮือ ในระหว่างการเดินทางไปตามถนน นางเทียมจะหว่าน โปรงกลีบดอกไม้ ดอกดาวเรืองไปตามกลุ่มคนที่อยู่ในขบวนแห่และโปรงไปตามพื้นดิน และท้องถนนในชุมชนเมือง

ดอกดาวเรืองเป็นดอกไม้มงคล ซึ่งชาวบ้านนิยมนำมาบวงสรวงและใช้บูชากราบไหว้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งชื่อและสีของดอกดาวเรือง สื่อความหมายความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่ง ด้านทรัพย์สินเงินทอง

ในบริบทของพิธีกรรมการเชิญเจ้าพ่อฟ้ามงเมืองไปลงทำน้ำ ระหว่างการเดินทางไปตามท้องถนน นางเทียมจะต้องโปรยกลีบดอกไม้และดอกดาวเรืองไปยังกลุ่มคน และพื้นถนน พฤติกรรมการแสดงออกดังกล่าว เป็นสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษที่ปรารถนาความเป็นสิริมงคล ความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งด้านทรัพย์สินเงินทองให้แก่ลูกหลานชาวเมืองและบริวาร

4.2.2.3 การตีช้างน้ำนอง

การตีช้างน้ำนองเป็นพิธีในประเพณีสว่างเฮือ เรือทุกลำต้องพายไปรวมกันเพื่อตั้งขบวนเรือที่จุดปล่อยเรือ หลังจากนั้นจะมีสัญญาณปล่อยเรือ เรือทุกลำต้องพายแข่งกันลงมาตามสายน้ำจนถึงจุดเส้นชัย แล้วจึงหันหัวเรือกลับพายเรือย้อนกลับมาอีกครั้ง การพายเรือย้อนกลับมาพายจะต้องพายเรือและวกน้ำให้กระจายขึ้นสู่บนท้องฟ้าเพื่อให้ น้ำกระจายออกเหมือนสายฝน ขณะพายเรื่อนั้นฝีพายจะช่วยกันร้องเพลงสว่างเฮือ และส่งเสียงโห่ร้องดัง ๆ เพลงสว่างเฮือส่วนใหญ่มีเนื้อหาเชิงหยาบโหลน เพราะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เช่น

แข่งเรือสว่าง

อีสาวเอ้ยสาว สาวอยู่บ้านใต้ สาวอยู่บ้านใต้หรืออยู่บ้านเหนือ ลงมาจี่เฮือ มาแข่งเรือสว่าง อย่าเป็นข่าป้วง อยากรได้แต่หัว ย่านแต่บ่นัว เอาหัวแต่น้อย มาห่มวนนำซ้อย มาแข่งเฮือพาย มันสิห่มวนหลาย ห่มวนหลายแท้ ๆ

อีสาวเอ้ยสาว สาวตากลมใหญ่ สาวใส่เสื้อแดง อ้ายมักเจ้าแสง อ้ายแพงเจ้าหลาย มาเป็นคุณนาย นั่งหัวเรือสว่าง บ่ต้องมัวหวัง นำหมู้นำหมา นำไช่นานา นำกานำไก่ ห่วงหัวเฮือใหญ่ ดิกว่าเคือสาว

อีสาวเอ้ยสาว สาวหลงบางกอก อีสาวบ้านนอก อยากรได้หัวกรง หอบซิ่นใส่ถุง สีไปบางกอก ระวังเขาหลอก เคือหล่าน้องสาว อย่าลืมไทเฮา หมูคนบ้านนอก จะไปบางกอก กะให้หลบมา บุญออกพรรษา มาห่มวนนำกัน อย่าโบราณ งานแข่งเรือสว่าง

อีสาวเอ้ยสาว หน้าขาวหน้าแหล่ หน้าลายกับแก้ว หน้าแหล่หน้าสิ่ว ยาดกันเข้าคิว หม่าสิ่วหม่าฝ้า จักบีบจักทา ซีมาโลชั่น ว่าเหม่น... ทากันผิวหน้า ไร้อีน้องหล้า สิวให้ฟัง เว้าให้ดังๆ เขาทากันดาก ทากันจี้กาก ทั้งสบทั้งคัน บ่เหม่นสวรรค์ ของคนหน้าแหล่ หน้าลายกับแก้ว คือพวกหมูโต

ไอ้เฮาโอ เฮาไอ้เฮาโอ ขอเหล่าเค็ดนำเจ้าจักโอ ขอเหล่าโทนำเจ้าจักจอก เข้าบ่ให้ ซ้อยสิบหนี ตายเป็นผีสินามาหลอก ได้จักจอกกะ

ขอขอบคุณ ลีไปเอานูญ เบิ่งเซ็งเรือสว่าง เป็นของแหนหวง เป็นประเพณี
มันหม่วนอีหลี หม่วนหลายแท้ ๆ

อิสาวเอี้ยสาว สาวปากนอแวก สาวปากปลาแดก สาวฮ้ายแต่ผิว
สาวหลงเมามัว หลงควแต่ซู้ สาวเอยอยากฮู้ สาวหม่วนลำไ้ สาวมาไวไว
หนีไกลจากฮู้ สาวเอี้ยให้ฮู้ มันบาบแท้ไ้ สาวอย่าทำลาย ประเพณีเก่า สาว
เอี้ยฮีบเข้า มาสืบมาสาน มาสืบตำนาน โบราณเรือสว่าง อย่าให้ขาดช่วง สืบ
ทอดกันไป สร้างความเป็นไทย เจริญก้าวหน้า อย่าเป็นจี้เข้า ได้ทาสอารมณ์
ให้เขาเซยชม ทั้งนมทั้งดาก ให้เขาจูบปาก จี้เคียดน้ำลาย สมควรไปตาย ส
เคื่อน้องหล้า

อิสาวเอี้ยสาว หน้าขาวเป็นเหวิน อย่างมัวแต่สิ้น น้าบ้วนน้ำแพว อี
ห้วนมแหลว อีแอ้ออันแอน อีห้วนมแขน เป็นตาอยากอาย เมื่อภายภาค
หน้า ลูกหลานลิดำ อีด้านอีอิง ฮูมันลิตั้ง ย้อนไ้หลายผัวบมีตนตัว นำ
เขาเคื่อหล้า

อิสาวเอี้ยสาว สาวนกโกนโคก อีสาวหัวโปก กินซุรหลาย อีสาวฮี้
หล้าย สาวเกิดมาหยง เก็นเป็นตาซัง เกิดมาสกโลก โฮ้อย่าฟ้าวโสท หยอก
เล่นเคื่อสาว คั่นกขาขาว กั้นดากใหญ่ ๆ กะพอสิให้ ไปวัดไปวา ไปหม่วน
เฮสา นำแหนอยู่ดอก เอาบุญบ้านนอก บุญออกพรรษา แข่งเฮือนาวา ให้ไป
อยู่น้อง แต่อยากขอร้อง ซ่นอยู่ทางหลัง ให้ยีนบั้ง ๆ คนแหนจักหน้อย ตะ
เว็นคล้อย ๆ จังหม่วนโฮแซว มายีนปนแถว ส่อยเซยเฮือเซ็ง

อิสาวเอี้ยสาว ผมยวหน้ามัว เป็นลูกสาวหล้า มันยากเหลือแสน ผ่อ
แห่มหวงแหน อยากรไ้แฟนนายฮ้อย อีหล้าก้อมก้อย ไปไ้ อส. มะคักแท้
นอ อส.คนเก่ง เอ้าเต็งเลงเตง เลงหลายโข้ทอ้ง เลงหน้อยโข้ทอ้ง อีสาวตาม
ตากลมหมิงจิง มาลงเฮือซิ่ง เฮือเซ็งเฮือพาย จังบหน้าหน่าย จี้ปากสังคม มา
ขึ้นมาชม นิยมถิ่นฐาน หมู่เฮาชาวบ้าน ห้วนใหญ่เฮาเคื่อ

อิสาวเอี้ยสาว อีสาวบ้านท่ง อีสาวหลังกึ่ง หลงมักหมอล้า อีสาว
แขว่ดำ หลงมักหมอเซ็ง อีสาวแขว่เจิง หลงมักหมอแคน อีสาวดากแงน
หลงมักหมอฉ้อง อีปากบ่ล่อง หลงมักหมอพิณ เอาบุญกฐิน แต่เซ็งเรือสว่าง
บ่แหมน้ำป้วง คือการแสดง วัฒนธรรมเข้มแข็ง ประเพณีพื้นบ้าน เฮ
สืบเฮาसान ให้ลูกหลานไ้ อักษาชาติไทย ให้ผู้อยู่หลัง พากันระวัง
ประเพณีต่างถิ่น บิให้เขาหมิ่น ฟีน้องไทเฮา พากันจื่อเอา จื่อเคื่อจำไ้

อิสาวเอี้ยสาว อำเภอห้วนใหญ่ พากันอยู่ไ้ส เข้ามาใกล้ ๆ มาสร้าง
ความฝัน เป็นพี่น้องกัน สัมพันธ์สร้างชาติ หมู่เฮาอย่าขาด น้ำใจไมตรี

อักษษาประเพณี หมู่เฮาเอาไว้ เฮากะสิได้ ชื่อว่าชาติพลี มาเป็นคนดี กับ
เขาจักบาด เพื่อประเทศชาติ สิพัฒนา แต่ถึงเวลา สมควรต้องจาก บ่อยากสิ
พราว แต่ต้องจำใจ เพราะเซ็งบั้งไฟ กำลังทำอยู่ ขออิพ้อคู่ พ้อใหญ่กงหัน
ไปหม่วนสุขสันต์ ในงานของเฮา กองยาวผู้เฒ่า เหมาะโศ แล้วจึงไปโฮ
กับหมอลำซึ่งยังสดซิงๆ คอนม่วงสิคามเบ็งลูกแย่งหลานบ้านเฮาเด้อครับ ฯลฯ
(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2542 :191-192)

การพายเรือชักน้ำให้กระจายกลางอากาศแล้วตกลงมาเหมือนสายฝนตาม
ความเชื่อของชาวเมืองมุกดาหาร เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของ “ช่างพ่นน้ำ” ฝิพายในขบวนเรือที่พาย
เรือและชักน้ำขึ้นไปบนอากาศเป็นสัญลักษณ์ของ โขลงช่างเล่นน้ำและพ่นน้ำขึ้นบนอากาศ
ลักษณะดังกล่าวแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของสายน้ำและพืชพันธุ์ธัญญาหารด้วยเช่นกัน

จะเห็นว่า ความเชื่อเรื่อง “ช่างให้น้ำ” หรือ “นาคให้น้ำ” ล้วนเป็นความเชื่อ
ที่สัมพันธ์กับสังคมเกษตรกรรมที่คาดหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนเมืองมุกดาหาร หรือ
ชุมชนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงซึ่งเป็นอาณาจักรล้านช้างเดิมจะมีความเชื่อที่คล้ายกัน คือ
นาคเป็นทั้งบรรพบุรุษและเป็นผู้ดูแลรักษาสายน้ำโขงจึงต้องมีประเพณีส่งเฮือเพื่อเช่นสรวงบูชา
กันตามฮีตสิบสอง

4.3 สัญลักษณ์ของการปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย

ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางมีการจัดเครื่องคายซึ่งมีองค์ประกอบที่เป็นวัตถุสัญลักษณ์
หลายอย่าง เครื่องสะเดาะเคราะห์ พิธีรำบิวกดาบและการลอยเคราะห์ และในประเพณีส่งเฮือ
ประจำปี การทำบุญสงกรานต์จะมีการลอยเคราะห์ให้แก่ลูกหลานและชุมชนเช่นเดียวกัน
สัญลักษณ์ที่แสดงการปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย โรคภัยไข้เจ็บและสร้างขวัญ
กำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน สัญลักษณ์ที่ปรากฏเด่นชัดส่วนใหญ่เป็นวัตถุสัญลักษณ์ และ
พฤติกรรมสัญลักษณ์ ดังนี้

4.3.1 วัตถุสัญลักษณ์ที่แสดงการปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย

และการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน

วัตถุสัญลักษณ์ที่พบในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เหมือนกัน คือ กระทงลอยเคราะห์ แต่ใน
พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางนอกจากจะเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้ลงมาพบลูกหลานแล้ว พิธีกรรม
ดังกล่าวยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยให้แก่ลูกหลานและชุมชนอีกด้วย องค์ประกอบ
ของพิธีกรรมจะมีเครื่องคายที่มีสิ่งของสำคัญที่เป็นสัญลักษณ์ของการปกป้อง คุ้มครองและลอย
เคราะห์ให้แก่ลูกหลานและชุมชน มีดังนี้

4.3.1.1 เครื่องคาย

เครื่องคายหรือขันคาย คือ ขันครูที่ใช้ประกอบเครื่องเซ่นไหว้วิญญาณเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวารในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางให้มาลงเทียม สิ่งของที่ใช้ประกอบในเครื่องคายมีความหมายและความสำคัญแตกต่างกัน สิ่งที่แสดงสัญลักษณ์เด่นชัดได้แก่

เทียนคืบ 32 เล่ม มัดรวมกับเทียนกิ่ง และเจลวน้อย เทียนคืบที่ใช้ประกอบขันคายจะมัดเป็น 2 ชุด ๆ ละ 16 เล่ม รวมเป็น 32 เล่ม เป็นสัญลักษณ์ของอาการ 32 ของมนุษย์ ในบริบทของพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง หมายถึง อาการ 32 หรือ ขวัญทั้ง 32 ของเจ้าแม่สองนางและลูกหลานที่มาประกอบพิธีกรรม ที่จะได้รับความคุ้มครองปกป้องภัยอันตรายจากเทียนกิ่ง และเจลวน้อย ที่คุ้มครองปกป้องภัยจากวิญญาณร้ายทั้งหลายทั้งปวง

เทียนกิ่งหรือเทียนหง่า เป็นเทียนที่ใช้ประกอบกับเครื่องคาย โดยมีมัดรวมกับเจลวน้อยเล็ก คำหมากและเทียนอีก 2 ชุด ชุดละ 16 เล่ม รวมเป็น 32 เล่ม เทียนกิ่งมีลักษณะคล้ายอาวุธโบราณหรือตรีศูลใช้คู่กับเจลวน้อยเล็กเพื่อป้องกันวิญญาณผีร้ายไม่ให้เข้ามาทำร้ายขวัญทั้ง 32 ของเจ้าแม่สองนางและลูกหลาน มัดรวมกันด้วยด้ายมงคล ในบริบทของพิธีกรรมชาวบ้านใช้เทียนกิ่งเป็นสัญลักษณ์ของอาวุธศักดิ์สิทธิ์ หรืออาวุธโบราณคล้ายตรีศูลที่ใช้ปกป้องคุ้มครองขวัญของเจ้าแม่สองนางและขวัญของลูกหลานให้รอดพ้นจากวิญญาณผีร้ายและภัยอันตรายทั้งปวง

ภาพที่ 94 เทียนกิ่งหรือเทียนหง่า

เจลวอันเล็กหรือตาเหลวน้อย ทำด้วยไม้ไผ่จักสานเป็น 4 มุม ใช้ประกอบในชั้นคาย โดยมีดรวมกับเทียนกิ่งและเทียน 32 เล่ม ชาวบ้านเชื่อว่าเจลวมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถป้องกันวิญญาณผีร้ายได้ ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจึงใช้เจลวเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยปกป้องคุ้มครองขวัญของเจ้าแม่สองนางและลูกหลานเช่นเดียวกัน

บริเวณปะรำพิธีทั้งบริเวณชั้นในและชั้นนอกก็ใช้เจลวติดไว้โดยรอบเพื่อใช้ป้องกันไม่ให้วิญญาณผีร้ายเข้ามาในปะรำพิธี ชาวบ้านเชื่อว่าเจลวจะช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานที่เข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางอีกด้วย

ภาพที่ 95 เจลวอันเล็กใช้แต่งเครื่องคาย

ไข่ไก่ดิบ 2 ฟอง เป็นสัญลักษณ์ของการ “คุ้มโฮม” (คุ้มครอง) โดยธรรมชาติแม่ไก่จะปกป้องคุ้มครองลูกไก่จากภัยอันตรายทั้งปวง ด้วยพฤติกรรมของแม่ไก่ที่ปกป้องดูแลคุ้มครองลูกไก่อันเองชาวเมืองมุกดาหารจึงใช้เป็นสัญลักษณ์ของวิญญาณเจ้าแม่สองนางหรือผีบรรพบุรุษที่เฝ้าคอยปกป้องคุ้มครองบ่าวไพร่ชาวเมืองมุกดาหารให้รอดพ้นและปราศจากทุกข์เข็ญและโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง (รัชณี สุริยาชัยวัฒน์, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553)

ข้าวสาร เป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมเกี่ยวกับการไหว้ผีหรือการเข้าทรง อรรวรรณ เชื้อหาญ (สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2551) กล่าวว่า ข้าวสารเป็นสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ที่มีไว้ป้องกันผีร้าย เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมแล้ว นางเทียม นางเปียง และบรรดาลูกหลานจะนำข้าวสารส่วนหนึ่งไปซัดไว้รอบ ๆ บ้านเพื่อเป็นการขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายให้ออกไปจากครัวเรือน

ภาพที่ 96 เครื่องคายหรือขันคาย

เครื่องสะเดาะเคราะห์ ใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง ชาวบ้านเรียกว่ากระทงหน้าวัวหรือกระทงลอยเคราะห์ ทำเป็นรูปทรงเรือ สามเหลี่ยม และสี่เหลี่ยม เพื่อบรรจุอาหารหวานคาว ผลไม้ พร้อมทั้งข้าวเหนียวสีดำ สีแดง สีเหลืองและสีขาว นอกจากนี้ยังมีเศษเส้นผม เล็บ ข้าวเหนียวก้อนที่จำตามตัวคนเพื่อเป็นการดึงเคราะห์ออกจากตัวแล้วนำไปใส่ในกระทงลอยเคราะห์เพื่อนำไปลอยในแม่น้ำโขง

คติในการลอยเคราะห์นอกจากจะลอยเคราะห์ให้แก่ลูกหลานและชุมชนแล้ว ยังเป็นการส่งเครื่องเซ่นไปให้พญานาค ผีน้ำ ผีบรรพบุรุษและผีที่มาจากฝั่งลาวที่มาคอยรับเครื่องเซ่นและส่วนบุญ ในขณะที่เดียวกันก็จะรับเอาสิ่งอวมงคลและสิ่งชั่วร้ายจากตัวลูกหลานและชุมชนกลับไปด้วย ซึ่งจะทำให้ชีวิตของลูกหลานและชุมชนอยู่อย่างสงบสุขและร่มเย็นสืบไป

ข้าวเหนียวสะเดาะเคราะห์ทั้ง 4 สี คือ สีดำ สีแดง สีเหลือง และสีขาว ข้าวเหนียวสีดำเป็นสัญลักษณ์ของธาตุดิน ข้าวเหนียวสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของไฟ ข้าวเหนียวสีเหลือง เป็นสัญลักษณ์ของธาตุลม และข้าวเหนียวสีขาวเป็นสัญลักษณ์ของธาตุน้ำ ในบางครั้งอาจมี 5 สี เพิ่มสีใดสีหนึ่งเข้าไปเป็นตัวแทนของผู้ป่วย เช่น สีม่วง หรือชมพู เพื่อบูชาเทวดาให้เทวดาช่วยคุ้มครองอีกด้วย (ประภัสร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2551) การใช้สีข้อมข้าวเหนียวเป็นการสื่อนัยการนำเอาโรคร้ายไข้เจ็บและสิ่งอวมงคลออกจากธาตุทั้ง 4 อันเป็นองค์ประกอบของร่างกายแล้ว และส่งลงในกระทงเพื่อให้ผู้ที่มารอรับนำออกไปจากร่างกายและชุมชน

ในพิธีทำบุญวันสงกรานต์ทำกระทงลอยเคราะห์ 3 อัน เหมือนกับพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง โดยทำเป็นรูปเรือ สามเหลี่ยม และสี่เหลี่ยม ภายในกระทงลอยเคราะห์

ใส่อาหารหวานคาว ผลไม้ ข้าวเหนียวเช่นเดียวกัน เมื่อเสร็จสิ้นพิธี จะนำกระทงรูปเรือไปลอยในแม่น้ำโขง เพื่อลอยเคราะห์ออกจากบ้านเมือง และส่งเครื่องเซ่นให้แก่ผีน้ำและผีจากฝั่งลาวที่มารอรับ นำเอากลับไปยังถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ถ้าไม่ส่งเครื่องเซ่นให้แก่วิญญาณผีต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวบ้านเชื่อว่า ผีจะไม่กลับไปซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยและชุมชนไม่สงบสุข กระทงรูปสี่เหลี่ยมจะนำไปลอยที่ปากห้วยมุก หรือวังน้ำวนที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็น “ สะดือพญานาค” เป็นการส่งเครื่องเซ่นให้แก่พญานาคผู้ดูแลวังน้ำวน และเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวเมืองมุกดาหาร และกระทงรูปสามเหลี่ยมนำไปวางไว้ในบริเวณวัดศรีมงคลใต้เพื่อส่งเครื่องเซ่นให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษทั้งหลายทั้งปวง กระทงลอยเคราะห์ทั้ง 3 อัน จึงเป็นสัญลักษณ์ของพาหนะที่จะนำพาเอาเคราะห์ โศก โรคภัยออกไปจากตัวคนและบ้านเมือง รวมทั้งการส่งเครื่องเซ่นให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษ พญานาคและวิญญาณผีอื่น ๆ ให้มารับและนำออกนอกเมืองไป

4.3.1.2 ดาบ

ดาบใช้ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง การลงเทียมครั้งที่ 4 นางเทียมจะต้องรำเบิกดาบ วิธีการรำรำจะวนคมดาบไปรอบ ๆ ตัว และศีรษะของนางเทียมเอง และวาดคมดาบไปรอบ ๆ พื้นที่ชั้นในของปะรำพิธี ดาบเป็นสัญลักษณ์ของอาวุธศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจในการตัด และการทำลาย การวาดคมดาบไปรอบ ๆ ตัว และพื้นที่ชั้นในจึงเป็นสัญลักษณ์ของการตัด ทำลาย และขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย และสิ่งอัปมงคลทั้งหลายทั้งปวงให้พ้นไปจากตัวลูกหลานและชุมชน

ภาพที่ 97 กระทงลอยเคราะห์

4.3.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย และการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน

ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง นางเทียมจะทำหน้าที่แทนวิญญาณบรรพบุรุษที่ลงมาช่วยปกป้องคุ้มครองและขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยให้ลูกหลานและชุมชน โดยการรำเบิกดาบเพื่อขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย และลอยเคราะห์ให้ผ่านพ้นไปจากลูกหลานและชุมชน

4.3.2.1 การรำเบิกดาบ

การรำเบิกดาบทำในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง นางเทียมจะทำต่อเนื่องจากพิธีส่อง หลังจากที่ได้เข้าพ้อฟ้าเมืองเสียงทวยฟ้าฝนแล้วเจ้าพ้อฟ้าเมืองและเจ้าพ้อราชวงศ์ก็จะเดินไปหยิบดาบจากแหงอาวุธโบราณมาองค์ละ 2 เล่ม ส่วนเจ้าพ้อหัวดอนซึ่งเชื่อว่าเป็นพญานาค หรือบรรพบุรุษพื้นถิ่นดั้งเดิม เดินไปหยิบหน้าไม้มาร่วมรำเบิกดาบ ก่อนจะรำรำจำจะเป็นผู้นำเทียนปลายดาบมาติดที่ปลายดาบและหน้าไม้จนครบ แล้วจุดเทียนให้ส่องสว่างในขณะที่รำรำ ลักษณะการรำรำของเจ้าพ้อแต่ละองค์จะรำโดยการวนคมดาบไปรอบ ๆ ศีรษะและลำตัวนางเทียมและวาดคมดาบไปรอบ ๆ พื้นที่ปะรำพิธี ลักษณะดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของการตัดเคราะห์ โศกโรครภัย ไข้เจ็บและสิ่งอัปมงคลทั้งหลายให้ออกไปจากตัว และการวาดคมดาบไปทั่วบริเวณปะรำพิธีเป็นสัญลักษณ์ของการขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยต่าง ๆ ให้ออกไปจากชุมชนและบ้านเมืองแล้วนำไปใส่ลงในกระทงลอยเคราะห์ โดยมีแสงเทียนส่องแสงเพื่อเบิกทางให้นำเคราะห์ภัยและสิ่งอัปมงคลต่างๆ ไปส่งลงในกระทงลอยเคราะห์โดยปราศจากปัญหาอุปสรรคใดๆ ทั้งปวง

เมื่อรำเบิกดาบเพื่อตัดเคราะห์ภัยให้แก่ลูกหลานและชุมชนแล้ว นางเทียมทั้ง 3 คน จะนำเทียนที่ปลายอาวุธไปจุดเทียนในกระทงลอยเคราะห์เป็นสัญลักษณ์ของการส่งเคราะห์ทั้งหลายทั้งปวง ลงในกระทงเพื่อจะนำไปลอยในแม่น้ำโขงต่อไป

ขั้นตอนของพิธีการรำเบิกดาบเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ ดาบเป็นอาวุธมีคมเป็นสัญลักษณ์ของการตัด การทำลาย การขจัดปัดเป่าสิ่งอวมงคลทั้งหลายให้หลุดพ้นไปจากตัวคนและชุมชน และเทียนที่ส่องสว่างอยู่บนปลายดาบ ปลายธนูเป็นสัญลักษณ์ของแสงสว่างที่จะเบิกทางให้สรรพสิ่งก้าวไปสู่โลกใหม่ วันใหม่ หรือปีใหม่ที่ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวงอีกด้วย

4.3.2.2 การลอยเคราะห์

การลอยเคราะห์จะทำเป็นขั้นตอนสุดท้ายในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางทุกพิธี การลอยเคราะห์เป็นการสะเดาะเคราะห์ให้แก่ลูกหลานและชุมชนหรือบ้านเมืองเพราะสรรพสิ่งของเคราะห์ ทุกข์โศกโรครภัยได้ถูกส่งมาไว้ในกระทงจนหมดสิ้นแล้ว กระทงลอยเคราะห์จะเตรียมไว้อย่างเพียงพอสำหรับรองรับเคราะห์ของทุกคน อันประกอบด้วยข้าวจ้าว 4 สี สี

แดง สีดำ สีเหลือง และสีขาว รวมทั้งเส้นผม เศษเล็บ จะบรรจุไว้ในกระทงเพื่อนำไปลอยออกจากบ้านเมืองไป

นอกจากนี้ยังมีอาหารหวานคาวสำหรับเป็นเครื่องเซ่นผีน้ำและผีที่ติดตามมาจากฝั่งลาวซึ่งอาจจะเป็นบรรพบุรุษและบริวารที่มาร่วมเข้าเฝ้าเจ้าแม่สองนาง ในวันที่ 15 พฤษภาคม 2551 ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมปรากฏว่า ในขณะที่เจ้าแม่สองนางองค์พี่ลงเทียมอยู่นั้น ได้มีหญิงชราผู้หนึ่งได้หมอบคลานร้องให้พยายามจะเข้าไปในพื้นที่ชั้นใน ผู้ที่มาร่วมพิธีบวงสรวงพยายามจับขาดึงไว้ไม่ให้เข้าไปในพื้นที่ชั้นใน แต่นางก็ร้องไห้โหยหวานเสียงดังบอกว่าตนเป็นเชื้อสายเดียวกับเจ้าแม่สองนางข้ามมาจากฝั่งลาว ต้องการมาพบเจ้าแม่สองนาง เจ้าแม่จึงอนุญาตให้หญิงชราผู้นั้นเข้ามาในพื้นที่ชั้นในได้ เมื่อนางคลานไปถึงเท้าของเจ้าแม่สองนางก็กราบแทบเท้าเอามือลูบเท้าเจ้าแม่สองนางแล้วก็หมดสติไป ซึ่งหมายถึงวิญญาณจากฝั่งลาวได้ออกไปแล้ว

ในบริบทของพิธีกรรม สภาพโดยรอบประรำพิธีจะมีเจลาติดไว้โดยรอบเพื่อป้องกันวิญญาณผีร้ายไม่ให้เข้ามาในบริเวณประรำพิธี และชาวบ้านเชื่อว่าจะมีวิญญาณผีจากฝั่งลาวมาร่วมพิธีทุกปี ฉะนั้นจึงต้องเตรียมเครื่องเซ่น ใส่วัวในกระทงด้วย เพื่อเซ่นวิญญาณผีลาวที่มารอรับแล้วนำกลับไปยังถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ถ้าหากไม่มีเครื่องเซ่นวิญญาณผีจากฝั่งลาวก็จะไม่กลับไปเชื่อว่าลูกหลานในชุมชนจะเจ็บไข้ได้ป่วยตลอดทั้งปีและบ้านเมืองก็จะประสบแต่ทุกข์ภัยต่าง ๆ นานา

เช่นเดียวกับการลอยเคราะห์โดยทั่วไปที่ต้องเซ่นอาหาร หวานคาว ให้แก่ผีสงเคราะห์ที่สถิตอยู่ตามทิศต่าง ๆ พร้อมทั้งกล่าวเชื้อเชิญให้มารับเครื่องเซ่นและนำเอาเคราะห์โสภณ โรคภัยทั้งหลายทิ้งปวงออกไปจากคนและบ้านเมือง ความว่า

ดูราเทวดาเจ้าตนหนึ่งอยู่ที่ทิศอีสาน ชักเอาเจิญมาเป็นเหตุเจ้าเหย้าเจ้าเฮือนเจ้าท่งเจ้าเทียนจงเสด็จลงมาเอาเครื่องสักการบูชาเคราะห์อันนี้เท่าวันเทอญ ผุ่งข้าทั้งหลายพร้อมกันชวนขวาย หานำมายังเครื่องกียาบูชาเคราะห์อันนี้ถวายเป็นแก้เทวดาทั้งหลายมีต้นว่า ข้าวดำ ข้าวแดง แกงส้ม แกงหวาย ข้าวขาว ทุงช่อ ทุงชัย ทุงคำทุงแดง ทุงเหลือง ทุงขาว เสวตรฉัตร พัดจ๋ามร ฮูปแฉ่ง ฮูปกา ฮูปหมู ฮูปหมา มีทุกเหยื่อง เครื่องกินมีทุกอัน ก็คือว่า กลัยย้อฮอย หมากพลู เหล้ายา ปลาปิ้ง ปลาจี่ ข้าวเปลือก ข้าวสาร ทุกประการบ่ใช้ได้ถวายเป็นแก้เทวดาเจ้าทั้งหลาย มารับเอาเคราะห์อันนี้หนีเมื่อเมืองบน ชนเคราะห์อันนี้หนีเมื่อเมืองฟ้า ตั้งแต่หนีเมื่อหน้าเคราะห์ฮ้อย่าได้เห็น เจิญฮ้อย่าได้ฮู้ ลิบปีฮ้อย่าได้มาเด้า แก้วปีฮ้อย่าได้มาพาน โอมสิทิมมหาสิทอิ สวาม...

(พระมหาโกวิทย์ สิริวัณโณและคณะ, 2533 : 146)

การลอบกระชกเพื่อนำพาสรรพสิ่งไปกับสายน้ำจะมีแสงเทียนนำทางให้ฝีมองเห็นเส้นทางเพื่อกลับไปยังถิ่นฐานอันเป็นที่อยู่ของผีได้โดยสะดวก การลอบกระชกลอบเคราะห์จึงเป็นสัญลักษณ์ของการลอบเคราะห์ภัยต่าง ๆ ให้แก่ลูกหลานในชุมชนและบ้านเมือง เชื่อว่าจะประสบแต่ความสุขในอนาคตสืบไป

4.4 สัญลักษณ์ที่เป็นสื่อเชื่อมโยงติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษ

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางแต่ละพิธีกรรมจะต้องมีการติดต่อกับวิญญาณของเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง พญานาค บรรพบุรุษอื่น ๆ ซึ่งในแต่ละพิธีกรรมอาจมีขั้นตอนแตกต่างกัน ในพิธีบวงสรวงถือว่าเป็นพิธีที่สำคัญที่สุดเพราะต้องติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษและเชิญให้ลงมาพบลูกหลาน ด้วยวิธีการลงเทียนหรือเข้าทรง ส่วนพิธีกรรมอื่น ๆ ไม่มีการลงเทียน แต่นางเทียนจะต้องทำหน้าที่แทน สิ่งที่จะเป็นสื่อที่เชื่อมโยงติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษมีทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ ดังนี้

4.4.1 วัตถุสัญลักษณ์ที่เป็นสื่อเชื่อมโยงติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษ

วัตถุสัญลักษณ์ที่ใช้ติดต่อกับคนตาย หรือวิญญาณ ส่วนใหญ่จะใช้รูปและเทียน ชาวบ้านเชื่อว่ากลิ่นควันรูปและแสงสว่างของเทียนจะช่วยให้อาตมามองเห็น หรือในบางพิธีกรรมจะใช้วัตถุที่มีรูปทรงคล้ายเรือ หรือทำเป็นเรือเพื่อให้อาตมาบรรพบุรุษใช้เป็นพาหนะเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างดินแดนของผู้ตายกับดินแดนของมนุษย์

4.4.1.1 รูปดอกไม้ใหญ่ และเทียนเล่มใหญ่

รูปดอกไม้ใหญ่ 1 ดอก และเทียนเล่มใหญ่ 2 เล่ม ใช้จุดในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ตั้งไว้ตรงกลางระหว่างเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง การจุดรูปดอกไม้ใหญ่ 1 ดอก คล้ายการจุดรูปหน้าศพในปัจจุบัน ในสมัยโบราณเรียกว่า “ตามไฟหน้าศพ” การจุดเทียน 2 เล่ม และรูป 1 ดอก เสมือนเป็นไฟส่องทางให้ดวงวิญญาณเดินทางมารับเครื่องเช่น เพราะหนทางจากนรก(ที่อยู่ของผี) มายังเมืองมนุษย์จะมีด หากใครทำให้ไฟที่ตามไว้ดับ ถือว่าบาปหนัก เพราะจะทำให้ผีหลงทาง กลับมารับเครื่องเช่นไม่ได้ จะหมดที่พำนักอาศัย ต้องร่ำร้อนเป็นผีจรจัด (เสฐียรโกเศศ, 2551 : 175 – 178)

การจุดเทียน 2 เล่ม และรูป 1 ดอก ในพิธีกรรมดังกล่าวมีลักษณะเช่นเดียวกัน รูปเทียน จะต้องติดไฟและส่องแสงอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่เริ่มพิธีบวงสรวงจนกระทั่งเสร็จสิ้นพิธีกรรม ดังนั้น รูปเทียนที่จุดอยู่บนโต๊ะเครื่องเช่นจึงเป็นสัญลักษณ์ของไฟส่องทาง

ให้แก่วิญญาณของเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง แถน และวิญญาณนางเทียมผู้เสียชีวิตไปแล้ว ได้มองเห็นเส้นทางและเดินทางมาร่วมพิธีกรรมบวงสรวงและรับเครื่องเซ่นได้โดยสะดวก

4.4.1.2 เงินลาด

เงินลาดเสียบไว้ตรงกลางชันคายนเพื่อเป็นเครื่องบูชาครู เงินลาดมีรูปลักษณะคล้ายเรือซึ่งเป็นพาหนะที่ใช้เดินทางในแม่น้ำโขง ซึ่งในตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางเล่าว่าเจ้าแม่สองนางและบรรพบุรุษพากันนั่งเรืออพยพเดินทางมาตามแม่น้ำโขง ดังนั้น เงินลาดจึงเป็นสัญลักษณ์ของพาหนะนำทางที่จะนำเครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นส่งไปยังดินแดนคนตาย เพื่อเชิญวิญญาณบรรพบุรุษและบอกกล่าวให้วิญญาณบรรพบุรุษรับทราบว่าบรรดาลูกหลานได้ประกอบพิธีกรรมเชิญให้ลงมาพบลูกหลาน และในขณะเดียวกันวิญญาณสามารถใช้เรือดังกล่าวเป็นพาหนะเดินทางมายังดินแดนมนุษย์หรือพื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ 98 เงินลาด

4.4.1.3 เทียนวง

เทียนวงเป็นเทียนที่ขดเป็นวงกลม ปลายเทียนข้างหนึ่งตั้งขึ้นเพื่อใช้จุดขณะทำพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง เทียนวงต้องวางไว้หน้าเครื่องคาย และจุดให้ส่องแสงสว่างอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้น การจุดเทียนให้ส่องสว่างอยู่ตลอดเวลาเป็นสัญลักษณ์ของแสงไฟเบิกทางเพื่อให้วิญญาณของบรรพบุรุษมองเห็นในขณะที่เดินทางมาจากดินแดนของคนตายอันเป็นดินแดนที่มีดมายังดินแดนมนุษย์ได้โดยสะดวกปราศจากปัญหาอุปสรรคทั้งปวง (เสฐียรโกเศศ, 2551 : 178)

ภาพที่ 99 เทียนวง

4.4.1.4 เรือไฟ

เรือไฟที่ใช้ในพิธีไหลเรือไฟหลังจากการแข่งขันเรือเสร็จแล้ว หรือในคืนขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ในเรือไฟจะใส่พาเครื่องเช่นหรือพาเสนียดเพื่อส่งไปให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษอันรวมทั้งพญานาค 15 ตระกูล และยังเป็นเรือที่นำเอาเคราะห์ ความทุกข์โศกโรคภัยทั้งหลายทั้งปวงออกจากเมืองมุกดาหารไปด้วย เพื่อให้ชาวเมืองมุกดาหารได้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์เข็ญและภัยอันตรายทั้งปวง เรือเป็นพาหนะที่บรรพบุรุษใช้อพยพเดินทางมาในอดีต ชาวบ้านจึงใช้เรือเป็นพาหนะนำเครื่องเช่นกลับไปให้บรรพบุรุษ

ตะเกียงหรือดวงไฟที่แขวนประดับประดาในเรือไฟ ไม่เพียงแต่จะแขวนประดับประดาให้เกิดความสวยงามเท่านั้น แต่ดวงไฟยังเป็นสัญลักษณ์ของแสงสว่างที่ส่องทางให้เรือซึ่งเดินทางจากโลกมนุษย์ได้เดินทางไปยังถิ่นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษได้ถูกทาง และแสงสว่างยังช่วยให้ วิญญาณของบรรพบุรุษได้มองเห็นและมารับเครื่องเช่นนั้น ได้อีกประการหนึ่งด้วย

4.4.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการติดต่อสื่อสารกับวิญญาณบรรพบุรุษ

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่ามีการติดต่อกับวิญญาณ ส่วนใหญ่นางเทยิมจะใช้ขันเชิญประกอบกับการกล่าวเชิญด้วยวาจา และในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะใช้เสียงดนตรีประกอบเพื่อติดต่อสื่อสารกับวิญญาณอีกทางหนึ่ง ดังนี้

4.4.2.1 การกล่าวเชิญ

การประกอบพิธีกรรมทุกพิธีที่นางเทยิมต้องการเชิญเจ้าแม่สองนาง หรือเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง ไม่ว่าจะมีการลงเทยิมหรือไม่ก็ตาม นางเทยิมจะต้องใช้ขัน 5 และขัน 8 ยกขึ้น

และอธิษฐานกล่าวเชิญให้วิญญาณเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองลงมา โดยนางเทียมจะใช้ชั้น 5 เชิญเจ้าแม่สองนาง และใช้ชั้น 8 เชิญเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง

4.4.2.2 การใช้เสียงดนตรี

ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง นอกจากนางเทียมจะใช้ชั้น 5 ชั้น 8 เชิญเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองแล้ว ยังใช้เสียงดนตรีจาก กลอง และฆ้อง สื่อสารกับวิญญาณเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองให้มาลงเทียมอีกด้วย ขณะที่นางเทียมยกชั้น 5 ชั้น 8 ขึ้นอธิษฐานเชิญวิญญาณนั้น นักดนตรีจะต้องตีกลองและฆ้องให้เสียงดังที่สุด ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณของเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวารจะได้ยิน ดังนั้น การประโคมกลอง และฆ้องให้เกิดเสียงดัง เสียงดนตรีจึงเป็นสัญลักษณ์ของสื่อที่จะส่งสารไปให้วิญญาณรับทราบและลงมาร่วมในพิธีกรรม

4.5 สัญลักษณ์ที่แสดงขั้นตอนการส่งวิญญาณของบรรพบุรุษกลับ

การส่งวิญญาณของบรรพบุรุษกลับเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง หลังจากทีล้อยเคราะห์แล้ว นางเทียมจะมาทักทายกับเจ้าโคตรต้นตระกูล “จันทรสาขา” ตามไล่ทุกข์สุขของบรรดาเครือญาติและลูกหลานก่อน แล้วเดินกลับไปยังที่เดิม แล้วยกชั้นเชิญขึ้นอธิษฐานให้วิญญาณบรรพบุรุษออกจากร่างและเดินทางกลับไปยังถิ่นฐานบ้านเกิดของตน นางเทียมจะถอดผ้าโพกศีรษะออก ลูบผม 3 ครั้ง แล้วหันหน้าไปยังศาลเจ้าแม่สองนาง บอกกล่าวเจ้าแม่สองนาง พฤติกรรมดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของการส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของตน และถือว่าพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปีเสร็จสิ้นลง

สรุปการศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหาร ทั้ง 4 พิธี มีทั้งพื้นที่สัญลักษณ์ วัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ สัญลักษณ์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่สองนาง สถานภาพของเจ้าแม่สองนาง และความเชื่อดั้งเดิมของชาวเมืองมุกดาหาร

พื้นที่สัญลักษณ์ในแต่ละพิธีกรรมส่วนใหญ่แสดงสัญลักษณ์ตำแหน่งและสถานภาพของเจ้าแม่สองนางที่เป็นชนชั้นสูง หรือธิดาเจ้าเมือง และแสดงสัญลักษณ์ทิศที่อยู่บรรพบุรุษเดิมเคยอยู่ที่บ้านหลวงโพนสิม เมืองคันทรู ทิศที่อยู่ของพญานาค และแดน นอกจากนี้พื้นที่บวงสรวงเจ้าแม่สองนางยังเป็นสัญลักษณ์หอโองอันเป็นที่อยู่ของเจ้าเมืองในสมัยโบราณอีกด้วย

วัตถุสัญลักษณ์ส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางเป็นผู้หญิงสูงศักดิ์และเป็นธิดาเจ้าเมือง เพราะในพิธีกรรมทั้ง 4 พิธีมักใช้เครื่องสูง และเครื่องบรรณาการ เป็นองค์ประกอบของพิธี อีกทั้งยังมีเครื่องทรงที่ตัดเย็บด้วยผ้าไหมอย่างประณีต เครื่องประดับราคา

แพงซึ่งล้วนแสดงสถานภาพทางสังคมของเจ้าแม่สองนางทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีวัตถุสัญลักษณ์ แสดงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งของชุมชน และการปกป้องคุ้มครองเคราะห์ภัยให้แก่ลูกหลานและชุมชน เช่น เครื่องเซ่นต่าง ๆ เครื่องลอยเคราะห์ เทียนกิ่ง เฉลว และ คาบ เป็นต้น

ด้านพฤติกรรมสัญลักษณ์ มีทั้งสัญลักษณ์ที่แสดงบุคลิกลักษณะของเจ้าแม่สองนาง และ เจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวาร ซึ่งแตกต่างกันสถานภาพของเจ้าแม่และเจ้าพ่อแต่ละองค์ นอกจากนี้ยังมี พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ การปกป้องคุ้มครองเคราะห์ภัยเพื่อ เป็นการสร้างขวัญ กำลังใจให้แก่ลูกหลานในชุมชนอีกด้วย

บทบาทของลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ตำนานเจ้าแม่สองนางเป็นตำนานเก่าแก่ที่ปรากฏในเฉพาะกลุ่มชนที่อพยพมาจาก เวียงจันทน์ และกลุ่มชนดังกล่าวส่วนใหญ่ตั้งชุมชนอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ตั้งแต่จังหวัดเลย หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ นครพนมและมุกดาหาร ทุกชุมชนที่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้ เป็นหลักบ้านหรือเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางคล้าย ๆ กัน ชุมชนที่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้เป็นหลักบ้านมาตั้งแต่ตั้งชุมชนส่วนใหญ่เชื่อว่าเจ้าแม่สองนางคือ บรรพบุรุษของตนจึงมีพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปี

การทำพิธีบวงสรวงวิญญาณบรรพบุรุษถือเป็นการปฏิบัติตามฮิตสิบสองของชาวล้านช้าง ในเดือนเจ็ดต้องทำบุญบูชาเทวดาอารักษ์หลักเมือง (วีรบุรุษ) ทำการเช่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ผีพ่อผีแม่ ผีปู่ตา ผีเมือง (บรรพบุรุษ) ผีตาแฮก(เทวดาไรรักษา) ทำนองเดียวกับการแรกนาขวัญ ซึ่งเป็นพิธีก่อนที่จะมีกิจกรรมทำนา (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, 2521 : 65)

ชุมชนที่เชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางได้จัดพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางสืบต่อกันมาแต่ บรรพบุรุษเพราะเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางจะช่วยปกป้องคุ้มครองและบันดาลสรรพสิ่งให้แก่ลูกหลาน ได้ จึงสืบทอดตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางมาจนปัจจุบัน

ในการศึกษาบทบาทของตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง ผู้วิจัยจะศึกษาจาก ข้อมูลภาคสนามที่สัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนและบริบททางสังคมเป็นสำคัญ พบว่า ตำนานมีบทบาทแสดงสำนึกร่วมความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาตั้งชุมชนตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงของไทย พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางในชุมชนต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีบทบาทสำคัญในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งแก่ลูกหลานและชุมชน มีบทบาทในการให้ความหวังด้านความปลอดภัย การปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน มีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำโขง และพิธีกรรมยังมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดอำนาจทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชน ดังนี้

5.1 ตำนานเจ้าแม่สองนางมีบทบาทในการแสดงตำนานนี้กร่วมความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน

การศึกษาตำนานเจ้าแม่สองนางจำนวนมุขปาฐะ 14 ส่วน และลายลักษณ์ 7 ส่วน พบว่าตำนานเจ้าแม่สองนาง ส่วนใหญ่ เล่าว่า ผู้หญิง 2 คน ที่เป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ล่องเรือหนีสงครามจากเวียงจันทน์ไปตามแม่น้ำโขง เรือล่ม จมน้ำเสียชีวิต แล้วกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำแม่น้ำโขง และชุมชนต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

กลุ่มชนที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางล้วนเป็นกลุ่มชนที่อพยพย้ายถิ่นจากเวียงจันทน์มาตั้งบ้านเรือนและชุมชนอยู่ตามชายฝั่งโขงและส่วนใหญ่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้เป็นหลักบ้านหลักเมืองตั้งแต่ตั้งบ้านเรือนและชุมชนทุกชุมชน มีความเป็นไปได้ว่า ตำนานเจ้าแม่สองนางเป็นความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนลาวเวียงจันทน์มาก่อนแล้ว เมื่อกลุ่มชนดังกล่าวอพยพหนีสงครามมาโดยปราศจากที่พึ่งทั้งทางกายและจิตใจ ความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางที่หยั่งรากฝังลึกอยู่ในจิตใจของแต่ละคนมาแต่อดีตจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่งเดียวที่เป็นที่พึ่งทางใจ ดังนั้นเมื่อตั้งบ้านเรือนหรือชุมชนจึงร่วมใจกันตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้เพื่อเป็นหลักบ้านและเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ชาวบ้านทุกชุมชนต่างให้ความเคารพและเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์อย่างมาก แม้ว่าเจ้าแม่สองนางจะเป็นวิญญูณของผู้หญิงแต่ในตำนานก็กล่าวไว้ว่าเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเชื้อสายของเจ้ามหาชีวิตเช่นกัน โดยสถานภาพน่าจะเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับบ่าวไพร่ เพราะในตำนานเจ้าแม่สองนางบางสำนวนมีรายละเอียดของเรื่องเล่าว่า เจ้าแม่สองนางเป็นผู้เก็บส่วยสาอากรช่วยเจ้าเมือง

การศึกษาตำนานเจ้าแม่สองนาง การอพยพย้ายถิ่นและประวัติการตั้งบ้านเรือนหรือชุมชนผู้วิจัยพบว่า ตำนานเจ้าแม่สองนางได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กลุ่มชนที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางเป็นกลุ่มชนที่มีบรรพบุรุษมาจากเวียงจันทน์เหมือนกัน อาจกล่าวได้ว่า ตำนานเจ้าแม่สองนางเป็นความเชื่อเฉพาะในกลุ่มชนที่อยู่ตามชายฝั่งโขงของประเทศไทยในปัจจุบันที่อพยพมาจากเวียงจันทน์

นอกจากนี้ผู้วิจัยพบตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนภาคอีสานตอนกลาง คือ ตำนานเจ้าแม่สองนางบ้านตุม ริมบึงแก่นนคร อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และที่บ้านสิงห์โลก และบ้านสิงห์ท่า อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ก็มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางเช่นเดียวกัน ตำนานเจ้าแม่สองนางริมบึงแก่นนคร เล่าว่า เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่มาอาศัยอยู่กับน้ำ หลังจากที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสิ้นพระชนม์แล้ว ตำนานสำนวนลายลักษณ์ที่เขียนไว้ที่หน้าศาล กล่าวว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อครั้งอายุได้ประมาณ 16-17 ปี ได้เดินทางมากับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อครั้งยก

ทัพमारบกับพระมหาธรรมราชา เป็นเหตุส่วนตัวที่สืบเนื่องมาจาก กรณี พระเทพกษัตริย์ตรี ในสมัยนั้นพระเอกาทศรถทรงเห็นว่าพระมหาธรรมราชามี พระชนมายุมากแล้วจึงอาสาออกรบแทน ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทราบก็ ให้สองนางพี่น้องออกรบแทนเหมือนกัน กองทัพทั้งสองประจันหน้ากันที่ทุ่ง ชัยนาทห้วยหนองหานอันเป็นที่ตั้งอำเภอสรรพยาในปัจจุบัน พระเอกาทศรถ เห็นสองนางพี่น้องก็ถามชื่อ แต่สองนางพี่น้องไม่ตอบว่าอะไร การศึกครั้งนั้น ไม่มีการสู้รบแต่อย่างใด

ต่อมาเมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้สวรรคตแต่ไม่มีราชบุตร สืบราชสมบัติครองเมือง ต่อมาก็มีเจ้าเมืองคนใหม่ขึ้นครองราชย์แทน สองนาง พี่น้องชื่อนางคำหมื่น และนางคำแสนก็ได้พากันจีช่างอพยพมาพึ่งน้ำที่เมือง ขอนแก่น คือ ท้าวเพี้ยเมืองแพนผู้ก่อตั้งเมืองขอนแก่น นำให้อาศัยอยู่ริมบึง ขอน หรือริมบึงขอนแก่นนครปัจจุบัน คือ บริเวณเดียวกันกับที่ตั้งศาลเจ้าแม่ สองนางปัจจุบัน เพื่อที่จะได้ช่วยกันช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขชาวบ้าน สร้างบ้าน แปรเมือง สองนางพี่น้องได้ทำหน้าที่ดูแลไร่นาของน้ำ โดยใช้ช่างที่นำมาจาก เมืองมุกดาหารเป็นพาหนะ และทำหน้าที่ดูแลเสบียงคลังของผู้เป็นน้ำ เนื่องจากสองนางพี่น้องเป็นคนรูปร่างงดงามและเป็นที่ยกย่องของบรรดา หม่อมชวานาและคนยากคนจนโดยทั่วไป จนมีสำนวนหนึ่งที่กล่าวขานกันใน เมืองขอนแก่นว่า “ได้จีช่างกางหม่มเป็นพญา อย่าซีลิมชายพลอย ผู้จีควาย คอนก้า” สองนางพี่น้องจะจีช่างออกไปคุมชวานาที่เป็นบริวารของน้ำเป็นประจำ และเป็นที่รักและนับถือของชาวบ้านโดยทั่วไป และเมื่อตายไป ชาวบ้านก็พากันตั้งศาลให้ อันเป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเมืองขอนแก่นเคารพและ เชื้อถือกันสืบมาจนปัจจุบัน

(ศิษยา พรถาวรพีและปณตพร พลบำรุง, 30 เมษายน 2552)

สำนวนที่ 2 เป็นสำนวนมุขปาฐะ เล่าโดยนายนิรันดร์ ไชยนิจ ซึ่งเป็นลูกชายของเจ้าประจำ ศาลเจ้าแม่สองนาง ที่บึงแก่นนครคนเดิมซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว กล่าวว่า

เจ้าแม่สองนางเป็นหลานเจ้าพญา เจ้าเมืองขอนแก่นในสมัยก่อน แต่ ก่อนมีหน้าที่ดูแลชวานาที่เป็นบริวารของเจ้าเมืองขอนแก่น แต่ก่อนปลูกเรือน อยู่คุ้มบ้านดุม ริมบึงแก่นนคร ทั้งสองไม่ได้แต่งงาน ยามแก่เฒ่าก็พาชาวบ้าน เข้าวัดทำบุญถือศีลฟังธรรม ไปเป็นแม่ออกอยู่ที่วัดบ้านดุม เป็นที่เคารพรัก และ นับถือของชาวบ้านมาก พอตายไปชาวบ้านก็พากันตั้งศาล และเชิญดวงวิญญาณ

ให้มาสังสถิตอยู่ที่ศาล เพื่อให้ชาวบ้านที่เคารพนับถือมาบูชากราบไหว้ และ
ปกป้องคุ้มครองบรรดาชาวบ้านให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

(นิรันดร์ ไชยนิจ, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2552)

ตำนานลายลักษณ์กล่าวไว้ชัดเจนว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช
และเป็นหลานของเจ้าเมืองขอนแก่น ส่วนสำนวนที่ 2 มีรายละเอียดน้อยกว่าและเล่าว่าเป็น
หลานของเจ้าเมืองขอนแก่นเช่นเดียวกัน

ส่วนตำนานเจ้าแม่สองนางที่บ้านสิงห์โคก กล่าวว่า เจ้าแม่สองนางเป็นหลานพระวอ พระ
ตาที่อพยพมาจากเมืองหนองบัวลำภู ต่อมาเสียชีวิต ชาวบ้านจึงช่วยกันตั้งศาลให้ ความว่า

ในสมัยก่อนสมัยพระวอพระตาอพยพลงมาจากเมืองหนองบัวลำภู ได้
พากันมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสิงห์โคก มีหอโสงหรือคุ้มเจ้าเมืองอยู่กลาง
หมู่บ้าน และมีคุ้มบ้านต่าง ๆ มีหอญาพ่อเต่าเป็นหลักบ้านหลักเมือง และมีหอ
เจ้าแม่สองนางอยู่ท้ายหมู่บ้านติดกับทุ่งนาแม่โบราณ เจ้าแม่สองนางเป็น
หลานสาวฝาแฝดผู้ติดตามพระวอพระตาจากหนองบัวลำภู ได้ป่วยตาย
ชาวบ้านที่เคารพนับถือจึงได้พากันตั้งศาลให้วิญญาณได้สังสถิตอยู่ ชาวบ้านจึง
เคารพนับถือกันมาจนปัจจุบัน หากถึงฤดูกาลลงนาชาวบ้านก็ต้องไปบูชาบอก
กล่าวก่อนเสมอ

(สุริรา ไชยปัญญา, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2551)

ตำนานเจ้าแม่สองนางสำนวนบ้านสิงห์ท่า กล่าวว่าเจ้าแม่สองนางเป็นผู้หญิงพื้นเมือง
ดั้งเดิม เจ้าเมืองเดินทางมาพบแล้วชอบจึงได้เป็นภรรยา เสียชีวิตในเวลาต่อมา ชาวบ้านจึงตั้งศาล
ให้ ความว่า

ในสมัยก่อนพระวอพระตาได้ให้บรรดาบุตรหลานอพยพลงมาจากเมือง
หนองบัวลำภู ได้อพยพเข้ามาทางแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี แล้วมาตั้งบ้านอยู่ที่บ้าน
สิงห์โคก ต่อมาได้ให้ท้าวเมืองกลางและท้าวอินทิสารหาที่ตั้งเมือง ทั้งสองได้
พบดินแดนชายฝั่งแม่น้ำชีอุดมสมบูรณ์ดีเหมาะสำหรับการตั้งเมือง จึงได้
กลับไปแจ้งให้เจ้าเมืองทราบ ตอนตั้งเมืองท้าวคำสูทำพิธีเชิญเทพารักษ์มาเพื่อ
ขอตั้งเมือง จึงมีวิญญาณของพะละงุมมาเข้าร่างของผู้หญิงคนหนึ่ง แล้วบอกว่า
ตนเป็นเจ้าที่เดิมมาก่อน หากจะตั้งเมืองจะต้องตั้งศาลให้สามแห่ง คือ หอเจ้าปู่
ทางทิศเหนือดง หอซุมไถ้พระเจ้าใหญ่ และหอเจ้าแม่สองนางริมแม่น้ำชี

ชาวบ้านเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแถบนั้นมาก่อน ในสมัยที่มีเจ้าเมืองอพยพมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านสิงห์ท่ามาทางเรือ เมื่อขึ้นจากเรือมาก็พบกับสองนางพี่น้องกำลังทอหูกอยู่ ต่อมาได้นางทั้งสองเป็นภรรยา และเมื่อตายไปชาวจึงได้ตั้งศาลให้สถิตอยู่ เวลาทำพิธีบวงสรวงเจ้าปู่ก็ต้องบูชาเจ้าแม่สองนางด้วย ปกติจะทำพิธีในเดือนหกก่อนฤดูกาลทำนา เจ้าแม่สองนางจึงเป็นที่เคารพ บูชากราบไหว้ของชาวเมืองยโสธรมาตราบเท่าทุกวันนี้ (ประภักษ์ พลโยธา, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

จะเห็นว่าตำนานเจ้าแม่สองนางสำนวนบ้านดุม ริมบึงแก่นนคร เล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นพระธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และเป็นหลานของเจ้าเมืองขอนแก่น เจ้าเมืองขอนแก่นหรือเพี้ยเมืองแพน อพยพผู้คนมาตั้งเมืองที่ขอนแก่นในสมัยรัตนโกสินทร์ ปีพ.ศ.2332 (ข้อมูลจากประวัติศาสตร์เจ้าพ่อมหศักดิ์และประวัติอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ จังหวัดขอนแก่น) ซึ่งต่างสมัยกันมาก อาจเป็นไปได้ว่ากลุ่มชนที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์เหมือนกัน และตำนานเจ้าแม่สองนางสำนวนบ้านสิงห์โคก และบ้านสิงห์ท่า ก็ล้วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองหนองบัวลำภู ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้ก็มีบรรพบุรุษที่อพยพมาจากเวียงจันทน์เช่นเดียวกัน สรุปได้ว่า ตำนานเจ้าแม่สองนางเป็นตำนานเฉพาะของกลุ่มชนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ซึ่งต่างจากกลุ่มชนอื่น ๆ ในภาคอีสาน

5.2 บทบาทของพิธีกรรมในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งแก่ลูกหลานและชุมชน

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และจับปลาในแม่น้ำโขง วิถีชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาน้ำจากฟ้า และปลาจากแม่น้ำโขง ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการบวงสรวงบูชาผีบรรพบุรุษ เจ้าพ่อ เจ้าแม่ต่าง ๆ ที่ชุมชนของตนนับถือ ชุมชนต่าง ๆ ทั้ง 9 ชุมชนที่จัดพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปี เชื่อว่าเจ้าแม่สองนางสามารถบันดาลสิ่งที่ตนปรารถนาให้ได้เสมอ การประกอบพิธีบวงสรวงในแต่ละชุมชนอาจจะมีขั้นตอนที่ซับซ้อนต่างกันบ้าง แต่ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งแก่ลูกหลานและชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามพบว่า ทุกชุมชนที่มีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางจะมีศาลและสถานศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ชาวบ้านได้บูชากราบไหว้ ศาลเจ้าแม่สองนางที่วัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และศาลเจ้าแม่สองนางที่วัดจอมนาง อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย เจดีย์ศรีสองนางที่วัดกลาง ตำบลพรานพร้าว อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย และหอเจ้าแม่สองนางที่บ้านเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ทั้ง 4 แห่ง ไม่มีพิธีบวงสรวงประจำปี

ส่วนศาลเจ้าแม่สองนางที่มีพิธีบวงสรวงเป็นประจำทุกปี ปีละ 2 ครั้ง มี 6 ชุมชน คือ ศาลเจ้าแม่สองนางอำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ ศาลเจ้าแม่สองนางบ้านแพงใต้ และบ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม ศาลเจ้าแม่สองนางที่บ้านน้ำคำ หมู่ 17 และหมู่ 10 ตำบลน้ำคำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ทั้ง 6 ชุมชน จะมีพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางปีละ 2 ครั้ง คือ เลี้ยงลงในช่วงเดือน 6-7 ซึ่งเป็นฤดูกาลทำนา และเลี้ยงขึ้นในช่วงเดือน 12 – 3 ซึ่งเป็นช่วงหลังเก็บเกี่ยว สำหรับกำหนดเวลาในการเลี้ยงขึ้นและเลี้ยงลงของแต่ละชุมชนขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์และความพร้อมของแต่ละชุมชน

นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าแม่สองนางที่มีพิธีบวงสรวงประจำปี ปีละ 1 ครั้ง มี 3 ชุมชน คือ ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย และชุมชนเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ชุมชนวัดหายโศก จะจัดพิธีบวงสรวงในช่วงเดือน 7 หลังงานบุญบังไฟ 7 วัน ในช่วงเวลาประมาณ 9.00 -11.00 น. ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย จะบวงสรวงในวันที่ 2 ของเดือน 9 ทุกปี เวลาประมาณ 9.00 -11.00 น. และชุมชนเมืองมุกดาหาร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร จะจัดพิธีบวงสรวงในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี เวลาประมาณ 9.00 -16.00 น.

ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนทั้งในระดับหมู่บ้านและชุมชนเมืองมีพิธีกรรมบวงสรวงที่ซับซ้อนแตกต่างกัน แต่ความเชื่อในระดับปัจเจกชนคล้ายกัน เพราะการบนบานขอพรในระดับปัจเจกจะกระทำได้ทุกโอกาส และในทุก ๆ ศาล จะมีเจ้าหรือผู้ดูแลศาลคอยให้คำแนะนำ ซึ่งการบนบานร้องขอความช่วยเหลือส่วนใหญ่ ผู้ร้องขอจะได้รับความทุกข์ใจจากเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ การเดินทางไปทำงานในท้องถิ่นห่างไกล การหางานทำ การเกณฑ์ทหาร สิ่งของสูญหาย และความก้าวหน้าในอาชีพการงาน เป็นต้น

ในระดับชุมชนการร้องขอส่วนใหญ่เป็นการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์แก่กลุ่มชน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และกลุ่มชนที่ประกอบการค้าขายในชุมชนเมือง ซึ่งในบริบทของพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะเห็นทั้งบทบาทดั้งเดิมที่สืบทอดมาตามฮีตสิบสอง และบทบาทที่ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม ดังนี้

5.2.1 บทบาทในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ลูกหลานของชุมชนเกษตรกรรม

ชุมชนหรือหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีศาลเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มีเจ้าเป็นผู้ประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนางเพื่อร้องขอความอุดมสมบูรณ์ คือ ชุมชนเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู ชุมชนอำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ บ้านแพงใต้ และบ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม บ้านน้ำคำ หมู่ 17 และหมู่ 10

ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม รวม 6 ชุมชน ในทุก ๆ ชุมชนจะทำพิธีบวงสรวง
เจ้าแม่สองนางปีละ 2 ครั้ง คือ เลี้ยงลงช่วงก่อนทำนา และเลี้ยงขึ้นหลังการเก็บเกี่ยว เช่น การ
เลี้ยงลงของชุมชนอำเภอบึงกาฬ จำชื่อนางแก้ว สุริยะกาญจน์ อายุ 70 ปี จะเป็นผู้นำประกอบ
พิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนาง โดยกำหนดวันใดวันหนึ่งในเดือน 6 ซึ่งไม่ตรงกับวันพระ จำจะพา
ชาวบ้านไปเลี้ยงเจ้าปู่ฝ่ายขาวที่คอนกุดทิง อยู่ห่างจากอำเภอบึงกาฬ ประมาณ 10 กิโลเมตร
เครื่องเช่นประกอบด้วย เหล้าไห ไก่ตัว หมากพลู บุหรี่ และอาหารหวานคาว เมื่อเลี้ยงเสร็จแล้ว
จำและชาวบ้านจะพากันรำเชิงรอบศาล เพื่อเป็นการรำถวายเจ้าปู่ฝ่ายขาว เพื่อเป็นการร้องขอฝนเพื่อ
ฤดูกาลทำไรไถนาที่กำลังจะมาถึง เป็นอันเสร็จพิธี

ในวันต่อมาจำและชาวบ้านจะมารวมตัวบวงสรวงเจ้าแม่สองนางที่หอเจ้าแม่สอง
นาง จำและชาวบ้านจะช่วยกันเตรียมเหล้าไห ไก่ตัว หมากพลู และอาหารหวานคาวมาเลี้ยงเจ้า
แม่สองนาง ในช่วงเวลา 10.00 น. จำจะเป็นผู้จุดธูปเทียน กล่าวคำร้องขอเพื่อให้เจ้าแม่สองนาง
บันดาลฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล และความอุดมสมบูรณ์ ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และช่วย
ปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากเคราะห์ภัยต่าง ๆ นานา เมื่อกล่าวคำร้องขอ
เสร็จแล้ว ก็จัดเครื่องเช่นถวายเจ้าแม่สองนาง แล้วนำกระทงลอยเคราะห์ไปลอยในแม่น้ำโขง จำ
และชาวบ้านที่มาร่วมพิธีรำเชิงรอบศาล 3 รอบ หลังจากนั้นก็จะรับประทานอาหารร่วมกันที่
บริเวณศาล เป็นอันเสร็จพิธี

ในวันเลี้ยงขึ้น จะจัดพิธีเลี้ยงในวันขึ้น 2-3 ค่ำ เดือนอ้าย ซึ่งไม่ตรงกับวันพระ จำ
และชาวบ้านจะทำเครื่องเช่นไปบวงสรวงเจ้าพ่อฝ่ายขาว และในวันต่อมาก็จะจัดเครื่องเช่นไปเลี้ยง
เจ้าแม่สองนาง การประกอบพิธีเลี้ยงขึ้นทำเหมือนกับพิธีเลี้ยงลง แต่การเลี้ยงขึ้นจำจะเลี้ยงเพื่อ
ขอขอบคุณที่เจ้าแม่สองนางช่วยบันดาลฟ้าฝน ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และช่วยคุ้มครอง
ชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดมาทั้งปี หลังจากถวายเครื่องเช่นเสร็จแล้วก็จะนำกระทงลอย
เคราะห์ไปลอยในแม่น้ำโขงเช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงลง

บ้านแพงใต้ จำชื่อนายพรมมา เขียวคำ อายุ 82 ปี จำจะเป็นผู้นำทำพิธีเลี้ยงลง
และเลี้ยงขึ้น พิธีเลี้ยงลงจะทำพิธีในเดือน 6 ก่อนลงนาซึ่งไม่ตรงกับวันพระ พิธีเลี้ยงลงจำและ
ชาวบ้านจะช่วยกันเตรียมเหล้า 4 ไห ไก่ 4 ตัว หมากพลู และอาหารหวาน จัดไปถวายแด่เจ้าแม่
สองนาง พร้อมทั้งกระทงลอยเคราะห์ จำจะจุดธูปบอกกล่าวและร้องขอให้เจ้าแม่สองนางช่วย
บันดาลลูกหลานประสบแต่ความสุขปราศจากเคราะห์ภัยทั้งหลายทั้งปวง เมื่อจำกล่าวคำร้องขอ
เสร็จก็ถวายอาหารหวาน และนำกระทงลอยเคราะห์ไปลอยในแม่น้ำ หลังจากนั้น ชาวบ้านที่มา
ร่วมพิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนางก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งพิธีเลี้ยงเสร็จสิ้นไปอย่างเรียบง่าย

ในพิธีการเลี้ยงขึ้นก็เช่นเดียวกัน จำจะเลี้ยงเจ้าแม่สองนางในช่วงเดือน 12 หลังเก็บ
เกี่ยวข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้ว เครื่องเช่นประกอบด้วย เหล้า 4 ไห ไก่ 4 ตัว หมากพลู และอาหารหวาน

เช่นเดียวกัน จ้าจะจตุรบุบอกล่าวขอบคุณที่เจ้าแม่ช่วยบันดาลฟ้าฝนทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และช่วยขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยให้แก่ชุมชน ทำให้ชาวบ้านอยู่ดีมีสุขตลอดทั้งปี เมื่อถวายเครื่องเซ่นแล้วก็จะนำกระทงลอยเคราะห์ไปลอยในแม่น้ำ

บ้านน้ำคำ หมู่ 17 จ้า คือ นางเงา เหมนนท์ อายุ 77 ปี ที่ชุมชนบ้านน้ำคำ หมู่ 17 จะมีศาลเจ้าพ่อเพชรกมลเป็นศาลหลักบ้าน และมีศาลเจ้าแม่สองนาง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน พิธีเลี้ยงจะเลี้ยงปีละ 2 ครั้ง คือ เลี้ยงลงและเลี้ยงขึ้น และจะต้องเลี้ยงทั้ง 2 ศาลในเวลาเดียวกัน

พิธีเลี้ยงลง จะทำพิธีเลี้ยงในเดือน 6 ก่อนลงนา ซึ่งไม่ตรงกับวันพระ ประกอบด้วย เหล้าไห ไก่ตัว หมากพลู บุหรี่ และอาหารหวาน คาว เพื่อถวายเจ้าพ่อเพชรกมล และชุดที่ 2 จัดถวายเจ้าแม่สองนาง ประกอบด้วยอาหารหวาน ผลไม้ ดอกบัว 2 ดอก (ปลัดขิก) และกระทงลอยเคราะห์ จ้าจะเป็นผู้นำเครื่องเซ่นไปถวายเจ้าพ่อและเจ้าแม่สองนางเพื่อร้องขอให้ช่วยบันดาลฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เพื่อบังเกิดความอุดมสมบูรณ์ทั้งข้าวปลาพืชพันธุ์ธัญญาหารทั้งมวล และช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขปลอดภัยจากเคราะห์ภัย และเมื่อเสร็จสิ้นพิธีก็จะนำกระทงลอยเคราะห์ไปลอยในแม่น้ำโขง แล้วรับประทานอาหารร่วมกัน

พิธีเลี้ยงขึ้น จะจัดพิธีในเดือนยี่ หลังข้าวขึ้นเถ้า(ยุ่งฉาง) จ้าจะจัดเครื่องเซ่นและกระทงลอยเคราะห์เช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงลง จ้าและชาวบ้านที่มาร่วมพิธีจะถวายเครื่องเซ่น โดยจ้าจะจตุรบุบอกล่าวแต่เจ้าพ่อเพชรกมล และเจ้าแม่สองนาง เป็นการขอบคุณที่ช่วยบันดาลฟ้าฝน ความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาธัญญาหารแก่ชุมชน และช่วยคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา หลังจากนั้นก็จะนำกระทงลอยเคราะห์ไปลอยในแม่น้ำโขง และรับประทานอาหารร่วมกัน

ชุมชนที่มีการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางปีละ 2 ครั้ง ทุกชุมชน ต่างก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การเลี้ยงลง จะเลี้ยงเพื่อร้องขอให้เจ้าแม่สองนางบันดาลฟ้าฝน ความอุดมสมบูรณ์ และปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้พ้นจากทุกข์โศกโรคภัยไข้เจ็บ และเคราะห์ภัย รวมทั้งการลอยเคราะห์ให้แก่ลูกหลานและชุมชนอีกด้วย

ส่วนการเลี้ยงขึ้น เป็นการเลี้ยงขอบคุณเจ้าแม่สองนางที่ช่วยบันดาลให้บังเกิดความสุขสมบูรณ์พูนสุขแก่ชุมชนและช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกัน

พิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนางเพื่อร้องขอความอุดมสมบูรณ์ เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา คำร้องขอความอุดมสมบูรณ์โดยปกติในแต่ละชุมชนจะต้องเสี่ยงทายจากกระดูกงาไก่ โดยพิจารณาจากลักษณะของกระดูกงาไก่ ถ้าเรียงอนเสมอกัน แสดงว่าจะบังเกิดความสุขสมบูรณ์ตามคำร้องขอ แต่ถ้าลักษณะของกระดูกงาไก่เรียงอนไม่เสมอกันแสดงว่าในปีนั้นจะแห้งแล้งและเกิดภาวะข้าวยากมากแพง

จากการสังเกตการณ์ภาคสนามผู้วิจัยพบว่าในบางชุมชนมีไก่มาเช่นไก่หัวแต่ไม่ได้เสี่ยงทายจากกระดูกงาไก่เหมือนแต่ก่อน ดี มิลา (สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2552) กล่าวว่า ถ้า

การเช่นไหว้เจ้าแม่สองนางถูกต้องตามธรรมเนียมปฏิบัติและมีเครื่องเช่นครบและมีจำนวนมากจะทำให้เจ้าแม่สองนางเกิดความพึงพอใจ จึงเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางจะช่วยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์อย่างแน่นอน โดยที่ไม่ต้องเสี่ยงกระดุกกางไก่อ

จะเห็นว่าการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชุมชนหรือหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักเป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตามฮีตสิบสองโบราณ การร้องขอความอุดมสมบูรณ์แสดงให้เห็นบทบาทของพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิม สืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษและยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน

5.2.2 บทบาทในการให้ความหวังเรื่องโรคภัยและความเจริญรุ่งเรืองแก่ลูกหลานชุมชนเมือง

ในชุมชนเมืองมีลูกหลานที่ประกอบอาชีพค้าขายมากกว่ากลุ่มลูกหลานที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม กลุ่มลูกหลานที่ประกอบอาชีพค้าขายส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนและเวียดนาม ผู้ที่ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางในชุมชนเมือง คือ นางเทียมซึ่งต้องลงเทียมหรือเข้าทรง เพื่อทำพิธีส่งหรือทำนายนความอุดมสมบูรณ์ให้ลูกหลานได้รับรู้ มี 3 ชุมชนคือ ชุมชนเมืองท่าบ่อ ชุมชนเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย และชุมชนเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ชุมชนดังกล่าวจัดพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางปีละครั้ง ก่อนฤดูกาลทำนาหรือในเดือน 6 หลังการเก็บเกี่ยวไม่ทำพิธีบวงสรวงแต่จะมีประเพณีตวงเฮือเพื่อเฉลิมฉลองซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าเมือง ซึ่งเมืองมุกดาหารยังคงปฏิบัติอยู่จนปัจจุบัน พิธีกรรมและขั้นตอนในการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางในแต่ละชุมชนซับซ้อนแตกต่างกัน แต่มีจุดประสงค์หลักเพื่อให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขของชุมชนเช่นเดียวกัน ดังเช่น

ที่ศาลเจ้าแม่สองนางชุมชนวัดหายโศก ซึ่งเป็นศาลที่มีนางเทียม คือ นางจันดา อุคคามาลย์ อายุ 52 ปี การบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปีจะทำพิธีในช่วงเดือน 7 หลังงานบุญบั้งไฟ ประมาณ 1 สัปดาห์ เครื่องเช่นจะจัดเป็น 2 ชุด ชุดแรกเป็นเครื่องเช่นแกน ประกอบด้วย เหล้าไห ไก่ตัว มะพร้าวอ่อน กล้วย ผลไม้ และอาหารคาวหวานที่บรรดาลูกหลานนำมาถวาย ส่วนชุดที่ 2 จัดถวายเจ้าแม่สองนางจะเป็นของหวานและผลไม้

การประกอบพิธีต้องตั้งผามหรือปะรำพิธีที่หน้าศาลเจ้าแม่สองนาง และตั้งเสาหลักเมืองจำลอง และโต๊ะเครื่องเช่นไว้กลางปะรำพิธี จะเริ่มทำพิธีตั้งแต่เวลา 9.00 น. โดยที่นางจันดา อุคคามาลย์ จะแต่งเครื่องกาย เพื่อเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางมาลงเทียม การบวงสรวงจะมีเจ้าพ่อเจ้าแม่มาร่วมเป็นเสนาม้าพ้อนหลายองค์ มีทั้งมาจากฝั่ง สปป.ลาว และฝั่งไทย ในชุมชนเมืองหนองคายมีศาลหลักเมืองเดิม คือ ศาลเจ้าพ่อกอกแพง ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามีคำสำคัญรองจากเจ้าแม่สองนาง นางเทียมทุกคนจะรำรอรอบเครื่องเช่น และเสาหลักบ้านหลักเมือง 3 รอบ แล้วทำ

พิธีส่งเพื่อทำนายฟ้าฝน แล้วก็รำเบิกดาบเพื่อขจัดปีศาจเคราะห์ภัยของบ้านเมือง จุดเทียนที่พา (แพ) ลอยเคราะห์ หลังจากนั้นบริวารจะนำพาลอยเคราะห์ไปวางไว้ที่ท่าน้ำชายฝั่งโขง บรรดาเจ้าพ่อและเจ้าแม่บริวารจะลงไปรำเบิกดาบที่ท่าน้ำเพื่อเป็นการตัดเคราะห์ ให้ออกจากเมืองไป โดยรำดาบรอบพาลอยเคราะห์ 3 รอบ ก่อนที่จะปล่อยพาลอยเคราะห์ให้ลอยไปกับสายน้ำ เป็นอันเสร็จ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี

ศาลเจ้าแม่สองนางชุมชนเมืองมุกดาหาร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร นางเทียม คือ นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย อายุ 65 ปี ที่ศาลนี้มีทั้งนางเทียม จำนางสนมซ้ายขวา และเจ้าโคตร ซึ่งทุกคนเป็นเครือญาติที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารทั้งสิ้น

นอกจากนี้ ยังมีเจ้าพ่อ และเจ้าแม่บริวารจากชุมชนบ้านนาโปและชุมชนหน้าวัดศรีมงคลเหนือ ที่เป็นทหารผู้ติดตามมาร่วมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางอีกด้วย ซึ่งรายละเอียดกล่าวไว้แล้วในบทที่ 3

พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางในชุมชนเมืองมุกดาหารซับซ้อนกว่าชุมชนอื่น ๆ จะทำพิธีบวงสรวงในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 โดยเริ่มพิธีลงเทียนตั้งแต่เวลาประมาณ 9.00 น. จนถึงเวลา 16.00 น. โดยจัดเครื่องเช่นออกเป็น 4 ชุด ชุดที่ 1 เป็นเครื่องเช่นเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง มหะศักดิ์หลักบ้านหลักเมืองเดิม ชุดที่ 2 เป็นเครื่องเช่นเจ้าแม่สองนาง ชุดที่ 3 เป็นเครื่องเช่นแกน และชุดที่ 4 เป็นเครื่องเช่นวิญญานบรรพบุรุษ ซึ่งรายละเอียดกล่าวไว้ในบทที่ 3

ขั้นตอนของการลงเทียน วิญญานของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เจ้าแม่สองนางองค์พี่ และเจ้าแม่สองนางองค์น้อง จะลงเทียนร่างของนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย ตามลำดับ

เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก หลวงวิชา และเจ้ากรมหัว ซึ่งเป็นเจ้าพ่อบริวาร ลงเทียนนางดอกกล้า จารุดัน ร่วมบวงสรวงและเป็นเสนาม้าพื่อน

เจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน ลงเทียนนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง ร่วมบวงสรวงและเป็นเสนาม้าพื่อนเช่นเดียวกัน

การลงเทียนครั้งที่ 1-3 เป็นการลงเทียนเพื่อเชิญวิญญานของเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่ออื่น ๆ มาพบปะบรรดาลูกหลานที่มาเข้าเฝ้าถวายเครื่องสักการะ และขอรับพรอันเป็นสิริมงคลแก่ตนและครอบครัว

การลงเทียนครั้งที่ 4 นางเทียมจะทำพิธีส่งเพื่อทำนายฟ้าฝนและความอุดมสมบูรณ์ ของข้าวปลาธัญญาหาร ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งของชุมชน ซึ่งจำจะเป็นตัวแทนของบรรดาลูกหลานสอบถามเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองผู้ทำพิธีส่งฟ้าฝน

กลุ่มลูกหลานในชุมชนเมืองที่มาร่วมพิธีและรอฟังคำทำนายมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มลูกหลานที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมก็คาดหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ และพืชพันธุ์ธัญญาหารทั้งหลายทั้งปวง ชาวบ้านต่างสนใจถามว่าปีนี้ ฟ้าฝนจะเป็นอย่างไร ข้าวปลาอาหารจะ

อุดมสมบูรณ์ดีหรือไม่ ซึ่งลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและบทบาทของพิธีกรรมที่เป็นบทบาทดั้งเดิมที่สืบทอดมาตามฮีตสิบสองและยังดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน

ส่วนลูกหลานที่ประกอบอาชีพค้าขายอยู่ในชุมชนเมืองทั้งเมืองท่องเที่ยว หนองคาย และเมืองมุกดาหาร ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน และเวียดนาม ต่างคาดหวังมากกว่าความอุดมสมบูรณ์ด้านฟ้าฝนและพืชพันธุ์ธัญญาหาร เพราะคาดหวังเรื่องความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งด้านเศรษฐกิจและการค้าขาย กลุ่มลูกหลานที่ประกอบการค้าขายมักจะถามเรื่องการค้าขายว่า ปีนี้การค้าขายของบ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ สภาพเศรษฐกิจจะเป็นอย่างไร ซึ่งจำเป็นตัวแทนสอบถามคำทำนายจากเจ้าแม่ หรือเจ้าพ่อผู้ทำพิธีส่ง แล้วนำคำทำนายมาบอกกล่าวให้ลูกหลานฟัง ซึ่งผลของการทำนายต่างก็ให้ความหวังแก่ลูกหลานทั้ง 2 กลุ่มเสมอภาคกัน

5.3 พิธีกรรมมีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน

ในชุมชนที่ทำพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางปีละ 2 ครั้ง คือ การเลี้ยงลง และเลี้ยงขึ้น ในขั้นตอนสุดท้ายของการประกอบพิธีกรรมจะมีการลอยเคราะห์ให้แก่ลูกหลานและชุมชน วิธีการลอยเคราะห์ นางเทียมและจำเป็นจะทำกระทงหน้าวัว หรือนำกาบกล้วยมาทำเป็นกรอบสี่เหลี่ยมภายในบรรจุด้วยข้าวเหนียวที่ “เฒ่าจำเป็น” นำไปจำตามตัวลูกหลานที่มาเข้าร่วมพิธี ซึ่งเชื่อว่าเป็นการดูดซับเอาเคราะห์ โศก โรคภัยออกมาจากตัวลูกหลานแล้วนำไปทิ้งในกระทงเพื่อเตรียมลอยออกไปจากชุมชน

นอกจากนี้ยังใส่อาหารคาวหวานไว้สำหรับเช่นผีบรรพบุรุษที่ข้ามมาจากฝั่งลาวที่มารอรับเครื่องเช่น ชาวบ้านทุกชุมชนเชื่อเหมือนกันว่า ในวันที่บวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะมีผีบรรพบุรุษข้ามมาจากฝั่งลาวเพื่อมารับเครื่องเช่น เมื่อเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวงจะต้องส่งเครื่องเช่นให้วิญญาณเหล่านี้นำเอาเครื่องเช่นและเคราะห์ทั้งหลายทิ้งปวงกลับไปด้วย ถ้าหากไม่มีเครื่องเช่นวิญญาณที่ข้ามมาจากฝั่งลาวก็จะไม่กลับไปจะเป็นเหตุให้ลูกหลานเจ็บป่วยและชุมชนก็จะไม่สงบสุข

ชุมชนที่ทำพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมบวงสรวงก็จะนำกระทงลอยเคราะห์ไปลอยในแม่น้ำโขง มีบางชุมชน เช่น บ้านแพงได้ตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำโขง ชาวบ้านก็จะนำกระทงไปวางไว้ที่ทางสามแพร่ง เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีชุมชนเหล่านี้ไม่มีพิธีรำเบิกดาบเนื่องจากตอนทำพิธีไม่มีการเข้าทรง แต่การบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง จำเป็นผู้ร้องขอให้เจ้าแม่สองนางช่วยขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัยให้แก่ลูกหลานเช่นเดียวกัน และการลอยเคราะห์หรือการนำกระทงลอยเคราะห์ไปลอยในแม่น้ำโขงยังสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกหลานว่าตนได้ลอยเคราะห์ โศก โรคภัยไข้เจ็บไปจนหมดสิ้นแล้วและคาดหวังว่าการดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคตจะได้รับการปกป้องคุ้มครองจากเจ้าแม่สองนางให้ประสบแต่ความสุขร่วมเย็น

ในชุมชนเมืองที่มีการบวงสรวงปีละครั้ง พิธีบวงสรวงจัดเป็นพิธีใหญ่ มีการเชิญวิญญาณของเจ้าแม่สองนางและบรรพบุรุษมาลงเทียม การประกอบพิธีกรรมมีการรำเบิกดาบ เพื่อขจัดปีศาจเคราะห์ภัย และลอยเคราะห์ให้แก่ลูกหลานและชุมชนในชั้นตอนสุดท้ายเช่นเดียวกัน

ในชุมชนวัดห้วยโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ในชั้นตอนสุดท้ายนางเทียมจะรำเบิกดาบเพื่อตัดเคราะห์และขจัดปีศาจทุกข์โศกโรคร้ายออกจากชุมชน วิธีการรำรำจะวนคมดาบไปรอบ ๆ ตัว และทั่วบริเวณประรำพิธี ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการตัดเอาเคราะห์และขจัดปีศาจโรคร้ายให้พ้นไปจากตัวและชุมชน แล้วนำเทียนปลายดาบไปจุดเทียนในแพลอยเคราะห์ เชื่อว่าพฤติกรรมดังกล่าว คือ การส่งเคราะห์ลงในกระทง ก่อนที่จะนำแพลอยเคราะห์ลงไปตั้งที่หน้าหน้าวัดห้วยโศกเตรียมลอยในแม่น้ำโขง

เมื่อนำแพลอยเคราะห์ไปวางไว้ที่หน้าหน้าวัดห้วยโศก และจะมีเจ้าพ่อบริวารอีก 2 องค์ลงไปรำรำดาบรอบ ๆ แพลอยเคราะห์อีก 3 รอบ เพื่อตัดเคราะห์และขจัดปีศาจเคราะห์ภัยอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะนำแพลอยเคราะห์ลอยในแม่น้ำโขง พฤติกรรมดังกล่าวชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าแม่สองนางได้ช่วยตัดเคราะห์และภัยพิบัติ ทุกข์โศกโรคร้ายทั้งหลายออกไปจากลูกหลานและชุมชนแล้ว เชื่อว่าการดำเนินชีวิตต่อไปภายหน้าจะประสบแต่ความสงบสุขร่มเย็น

ในชุมชนเทศบาลเมืองมุกดาหารก็เช่นเดียวกัน ในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางได้เชิญทั้งเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองที่เป็นหลักบ้านเดิมลงมาพบกับลูกหลาน การลงเทียมสลับผลัดเปลี่ยนกันมาลงเทียมทั้งวัน จำนวน 4 ครั้ง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะลงเทียมครั้งที่ 1 และครั้งที่ 4 เจ้าแม่สองนางองค์พี่และองค์น้องลงเทียมครั้งที่ 2 และ 3 การลงเทียมแต่ละครั้งจะมีลูกหลานมาขอพรและขอให้ช่วยขจัดปีศาจภัยอยู่ตลอดทั้งวัน

การลงเทียมครั้งที่ 4 เป็นหน้าที่ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองที่เป็นหลักเมืองมุกดาหารเดิม เจ้าพ่อราชวงศ์ศึกซึ่งเป็นหลักบ้านของเหล่าบริวารและเป็นหลักเมืองเดิมของเมืองคันทบุรี สปป.ลาว และเจ้าพ่อหัวดอนซึ่งเชื่อว่าเป็นพญานาคและเป็นบรรพบุรุษของชาวเมืองมุกดาหารมาแต่โบราณ การรำเบิกดาบของชาวเมืองมุกดาหาร มีเจ้าพ่อทั้ง 3 องค์ช่วยกันทำพิธี วิธีการรำนางเทียมจะรำโดยวนคมดาบไปรอบศีรษะและลำตัว และวาดคมดาบไปรอบ ๆ ประรำพิธี ชาวบ้านเชื่อว่าพฤติกรรมดังกล่าว คือ การตัดเคราะห์ และขจัดปีศาจภัยทั้งหลายทั้งปวงออกไปจากลูกหลานและชุมชน หลังจากนั้นนางเทียมทั้ง 3 คน จะนำเทียนปลายดาบไปจุดเทียนในกระทงลอยเคราะห์ที่เตรียมไว้ 3 กระทง ถือว่าเป็นการนำเคราะห์ส่งลงในกระทง เพื่อเตรียมนำไปลอยในแม่น้ำโขงต่อไป

ภายในกระทงลอยเคราะห์บรรจุข้าวเหนียว 4 สี คือ สีดำ สีขาว สีเหลือง และสีแดง ข้าวเหนียวทั้ง 4 สี ได้นำไปจุ่มตามร่างกายของลูกหลานแล้วนำมาใส่ไว้ในกระทง ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการดูดซับเอาโรคร้ายไข้เจ็บทั้งหลายออกจากธาตุทั้ง 4 ของมนุษย์ คือ ธาตุดิน น้ำ ลม และ ไฟ นอกจากนี้ภายในกระทงยังบรรจุอาหารคาว หวานอีกมากมายเพื่อเช่นผีบรรพบุรุษและผีอื่น ๆ ที่

ข้ามมาจากฝั่งลาว ชาวบ้านเชื่อว่าในวันบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจะมีผีฝั่งลาวมาคอยเข้าเฝ้าเจ้าแม่สองนางด้วยเช่นกัน เพราะชาวลาวฝั่งแขวงสะหวันนะเขต ก็เชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นบรรพบุรุษของตนเช่นเดียวกัน ดังข้อความที่จารึกไว้บนหลักหินหน้าศาลเจ้าพ่อสุทนต์มเหศักดิ์เมืองคันทบุรี ความว่า “ มหศักดิ์คันทบุรี แม่นหออุณนานุสรณ์ แม่นบุคลลสำคัญของบ้านเมือง เมืองคันทบุรี...สถิตสองนางเอ้เรือกว่ากลางน้ำ ชาวเมืองคันทบุรี เทิดทูน บ่ลดสักการบูชา” ดังนั้น การใส่เครื่องเช่นคาวหวานลงในกระทงลอยเคราะห์ ชาวบ้านจึงเชื่อเหมือนกันว่า ผีจากฝั่งลาวจะมารอรับเอาเครื่องเช่นและนำกลับไปยังถิ่นฐานฝั่งลาวด้วย การที่ผีและวิญญาณต่าง ๆ มารับเครื่องเช่นไปนั้นก็หมายถึง การมาช่วยรับเอาเคราะห์ต่าง ๆ ออกไปจากลูกหลานและบ้านเมืองด้วยเช่นกัน ถ้าไม่มีเครื่องเช่นจะทำให้ผีและวิญญาณต่าง ๆ ไม่กลับไปยังถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ก็จะเป็นเหตุให้ชาวบ้านชาวเมืองเจ็บไข้ ประสบแต่เคราะห์ภัยต่าง ๆ นานา ชาวบ้านจะทุกข์ร้อนทั้งกายและใจ บ้านเมืองก็จะไม่สงบสุขร่มเย็น

พฤติกรรมปฏิบัติดังกล่าว คือ สิ่งที่บรรดาลูกหลานปรารถนาและคาดหวัง เพราะทุกขั้นตอนของพิธีรำเบิกดาบและการลอยเคราะห์เป็นการแสดงออกที่เป็นรูปธรรม ชาวบ้านสามารถรับรู้และเข้าใจร่วมกันว่าหลังจากนี้ต่อไปตนจะหมดเคราะห์ หมดโศกโรครภัย การดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคตจะประสบแต่ความสุข

จะเห็นว่า ในบริบทของพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางในทุกชุมชน แม้ว่าจะมีรายละเอียดและขั้นตอนของการประกอบพิธีบวงสรวงแตกต่างกัน แต่ท้ายที่สุดของพิธีกรรมก็คือ การตัดเคราะห์ และขจัดปัดเป่าทุกข์โศก โรครภัยให้แก่ลูกหลานและชุมชน อีกทั้งยังมีการลอยเคราะห์ให้แก่บ้านเมืองของตนเองอีกด้วย การแสดงออกและการปฏิบัติของนางเทียม ซึ่งประทับด้วยวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางหรือบรรพบุรุษอื่น ๆ จะช่วยให้ชาวบ้านเกิดขวัญกำลังใจและคาดหวังว่าการดำเนินวิถีชีวิตของพวกตนจะได้รับการปกป้องคุ้มครองให้ประสบแต่ความสมบูรณ์พูนสุข และปราศจากทุกข์โศกโรครภัยมาเบียดเบียนสืบไป

5.4 พิธีกรรมมีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำโขง

ในชุมชนหัวเมืองต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งกลุ่มคนไทยอีสาน ผู้ไทย ข่า กะโซ่ กะเลิง คนไทยเชื้อสายจีน และเวียคนาม

กลุ่มผู้ไทย ข่า กะโซ่ กะเลิง เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่ส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนมาจากหัวเมืองฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตั้งแต่ พ.ศ. 2375 ในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าเมืองมุกดาหารได้จัดไพร่พลเป็นกองลาดตระเวนออกไปยังเมืองมหาชัย เมืองชุมพร(จำพอน) เมืองพ็อง เมืองพลาน ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพเมืองมุกดาหารได้กวาดต้อนผู้คนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาได้ถึง 1,057 คน ซึ่งส่วนมากเป็นพวกข่า กะโซ่ กะเลิง ให้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตเมืองมุกดาหารทางฝั่งขวาแม่น้ำ

โงง เพื่อมิให้เป็นกำลังของฝ่ายเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. 2377 รัชกาลที่ 3 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ (เป๋อม อมาตยกุล) เป็นแม่ทัพไปตั้งอยู่ ณ เมืองนครพนม และให้พระราชมารินทร์ ยกไปตั้งอยู่ ณ เมืองหนองคาย เพื่อเตรียมเกณฑ์กองทัพหัวเมือง ในแถบลุ่มแม่น้ำโงงไปกวาดต้อนผู้คนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโงง (ดินแดนลาว) จนจรดแดนญวน เพื่อมิให้เป็นกำลังแก่ฝ่ายเวียงจันทน์ และญวน และในปี พ.ศ. 2383 สมุหนายก ได้มีท้องตราพระราชสีห์มาถึงเมืองมุกดาหารว่า ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโงงทางเมืองวัง เมืองพิน เมืองนอง เมืองพ่อง เมืองพลาน เมืองตะโปน (เซโปน) และเมืองชุมพร (จำพอน) มีกลุ่มชนหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ผู้ไทย ข่า กะโซ่ กะเลิง ย้อ ฯลฯ เป็นต้น อาจจะเป็นกำลังแก่ฝ่ายญวน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้พระเทพวงษา (บุญจันทร์) เจ้าเมืองเขมรราช เป็นแม่ทัพคุมกองทัพเมืองอุบลราชธานี เมืองเขมรราช และเมืองมุกดาหาร ยกทัพข้ามแม่น้ำโงงไปกวาดต้อนผู้คนตั้งแต่เมืองพิน เมืองเชียงฮ่ม เมืองผาบ้ง จนถึงเมืองตะโปน (เซโปน) จนจรดชายแดนญวน เพื่อตัดเส้นทางของกองทัพญวนให้ห่างไกลออกไป (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2542 : 74-75)

กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ตั้งบ้านเรือนในท้องถิ่นและเขตจังหวัดต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโงง เช่น จังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร ชาวผู้ไทยส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองเรณูนคร เมืองพรรณานิคม เมืองกุฉินารายณ์ เมืองภูแล่นช้าง เมืองวาริชภูมิ เมืองหนองสูง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

กลุ่มคนจีน เป็นกลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในแถบหัวเมืองต่าง ๆ ในแถบชายฝั่งลุ่มน้ำโงง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังตราสารลงวันที่ 14 พฤศจิกายน 2422 แจ้งให้เจ้าเมืองมุกดาหาร เจ้าเมืองหนองสูง เอาใจใส่ทำนุบำรุงพุทธศาสนา พลเมืองและลูกค้าพาณิชย์ และพวกคนจีนให้ทำมาหากินในแขวงเมืองให้อยู่เป็นสุข (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2542 : 112)

กลุ่มคนจีนนับเป็นกลุ่มชนที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจของเมืองตามชายฝั่งแม่น้ำโงง เพราะคนจีนจะเป็นกลุ่มชนที่ชอบประกอบอาชีพค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าตลอดจนซื้อขายสินค้าและเป็นพ่อค้าคนกลางในการซื้อขาย ผลผลิตทางการเกษตรจากชาวบ้านในดินแดนชายฝั่งลุ่มน้ำโงงมาโดยตลอดหลายทศวรรษ คนจีนกับคนไทยอีสานสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข เพราะบุคลิกของคนจีนมีอริยาศัยไมตรี รู้จักเอาอกเอาใจลูกค้า ในขณะที่พวกคนไทยอีสานก็มีอุปนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตนรักสันติ คนไทยอีสานกับคนจีนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนแบบเกื้อหนุนจนเจือซึ่งกันและกัน จึงทำให้คนจีนกับคนไทยอีสานในแถบชายฝั่งลุ่มน้ำโงง สามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข

ชาวเวียดนาม เป็นกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาภายหลังในฐานะ “ญวนอพยพ” ซึ่งในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่า “ชาวเวียดนาม” ชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาอยู่ในแถบภาคอีสานและตามหัวเมืองชายฝั่งลุ่มน้ำโงง เป็นชาวเวียดนามที่อพยพมาในปี พ.ศ. 2463 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 เป็น

ช่วงเวลาที่ฝรั่งเศสยึดครองเวียดนามทั้งหมดและทำการปกครองแบบใช้อำนาจกดขี่อย่างรุนแรง ชาวเวียดนามบางส่วนพากันอพยพหนีเข้ามาอยู่ในประเทศลาว และมีบางกลุ่มเลยเข้ามาถึงภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เข้ามาพักอาศัยอยู่ในแถบจังหวัดอุบลราชธานี นครพนม สกลนคร อุดรธานี และหนองคาย ส่วนชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชา ก็อพยพเข้ามา อาศัยอยู่ในแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และปราจีนบุรี (ขจัตถัย บุรุษพัฒน์, 2521 : 8-9)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ฝรั่งเศสกลับเข้ามาครอบครองลาวและกัมพูชาอีก ซึ่ง ก็ได้รับการต่อต้านจากขบวนการชาตินิยมของทั้งสองประเทศ จึงทำให้ฝรั่งเศสทำการปราบปราม อย่างรุนแรง เป็นผลให้ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในลาวและกัมพูชาจำนวนมาก อพยพเข้ามาอยู่ใน ประเทศไทยอีก ในช่วง พ.ศ. 2488-2489 ชาวเวียดนามจากเวียงจันทน์ได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ใน เขตอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดหนองคาย ชาวเวียดนามจากท่าแขก พากันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน อยู่ในตำบลต่าง ๆ ในจังหวัดนครพนม และชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในแขวงสะหวันนะเขต ก็มา อาศัยอยู่ในอำเภอธาตุพนม และอำเภอมุกดาหาร (ขจัตถัย บุรุษพัฒน์, 2521 : 9-10)

ในปี 2496 กองกำลังของฝ่ายเวียดนามที่ ได้รุกรานเข้ามาในลาวจนถึงหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และสะหวันนะเขต ชาวเวียดนามที่ยังคงอาศัยอยู่ในลาวก็พากันอพยพเข้ามาใน ประเทศไทยอีกประมาณ 50,000 คน ซึ่งนับเป็นการอพยพครั้งใหญ่ของชาวเวียดนามที่เข้ามาใน ประเทศไทย เป็นรุ่นสุดท้าย (ขจัตถัย บุรุษพัฒน์, 2521 : 10)

จะเห็นว่ากลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากฝั่ง ซ้ายของแม่น้ำโขง การเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันกับกลุ่มชนพื้นถิ่นดั้งเดิมย่อมเกิดปัญหาขัดแย้ง กันอยู่บ้าง โดยเฉพาะเรื่องของพื้นที่ทำมาหากิน ความเชื่อและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ อีกทั้งยังต้องปรับตัวให้อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของคนไทย กลุ่มชาติพันธุ์ที่สังคมจะถูกจะ ถูกเอารัดเอาเปรียบและกดขี่ให้เป็นทาส ดังเช่น กลุ่มชาติพันธุ์ข่า ส่วนกลุ่มชาวเวียดนามที่เข้ามา ภายหลัง มีลัทธิทางการเมืองที่แตกต่างจากคนไทย ทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งค่อนข้างรุนแรงใน หลายพื้นที่ ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ข่าและชาวเวียดนามจึงต้องพยายามปรับวิถีการดำรงชีวิตของตนให้ เข้ากับชนกลุ่มใหญ่ที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิม

จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์และได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามเชิงลึกพบว่ากลุ่ม ชนที่ได้รับผลกระทบจนนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาติพันธุ์ข่า และ ชาวเวียดนาม

ในอดีตรัฐบาลไทยมีนโยบายผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้เป็นคนไทย จาก ข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ข่า และชาวเวียดนามมีกุศโลบายในการปรับตัวเพื่อให้ กลุ่มคนไทยยอมรับได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาต่อไป ดังนี้

5.4.1 การสร้างความสมานฉันท์ของกลุ่มชาติพันธุ์เข้ากับกลุ่มชนชั้นปกครองและกลุ่มลูกหลานเจ้าเมือง

กลุ่มชาติพันธุ์ข่าแม้จะเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำโขงมาก่อน แต่ด้วยภาวะสงครามจึงทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นอยู่เสมอ กลุ่มชาติพันธุ์ข่าเป็นกลุ่มชนที่ถูกลดขี่ ข่มเหง และเอารัดเอาเปรียบจากชนชั้นปกครองอย่างมาก เพราะในสมัยก่อนบรรดาเจ้าเมืองและเพี้ยกรมการเมืองตามหัวเมืองชายฝั่งโขงนิยมจับพวกข่ามาเป็นทาสใช้สอยตามบ้านเรือนกันเป็นอันมาก จึงทำให้กลุ่มชนข่าบางกลุ่มอพยพหนีออกไปตั้งชุมชนอยู่ตามป่าเขาบ้าง กลุ่มที่ยังอยู่อาศัยปะปนกับชาวไทยอีสานก็พยายามปรับตัวเพื่อให้ชนกลุ่มใหญ่ยอมรับและสามารถดำรงวิถีชีวิตร่วมกันให้ได้ ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาต่อไป

5.4.1.1 สาเหตุและปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ข่ากับกลุ่มชนชั้นปกครองและกลุ่มลูกหลานเจ้าเมือง

ในพงศาวดารเมืองแกลงกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ผู้ไทย ข่า ฮ่อ และญวนไว้ว่า มีเทพยดา และนางเทพธิดา 5 คู่ พากันจุติลงมาเกิดยังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นต้นกำเนิดมนุษย์กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เทพยดาและนางเทพธิดาทั้ง 5 คู่ ก็อธิษฐานร่วมจิตเป็นน้ำเต้าปุง แล้วก็พากันเข้าไปนั่งรวมกันอยู่ในผลน้ำเต้าปุง จากนั้นผลน้ำเต้าปุงก็ลอยปลิวลงมาบนภูเขาที่ทุ่งนาเตา ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองแกลง ครั้นน้ำเต้าปุงแตกก็มีมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า 5 คู่ ข่าแจะ ออกมาก่อน แล้วตามด้วยผู้ไทย ลาว พุงขาว ฮ่อ และแกว ตามลำดับ ทั้งหมดพากันลงมาจากภูเขา ไปอาบน้ำชำระกายและดื่มน้ำในหนองสกลหนองฮายที่เชิงเขา น้ำในหนองน้ำเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์เย็นใสสะอาด ใครได้อาบได้ดื่มน้ำแล้วร่างกายจะมีผิวพรรณผ่องใสสะอาด และมีสติปัญญาดี รู้คิดราชการบ้านเมืองได้ดี แต่ข่าแจะที่ออกมาก่อนไม่อาบน้ำเพราะกลัวหนาว ผิวกายจึงดำคล้ำและเป็นคนโง่ กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ลาว ฮ่อ และแกว จึงมีผิวขาวผ่องพรรณ และฉลาดเฉลียวกว่ากลุ่มข่า ต่อมากลุ่มผู้ไทย ลาว ฮ่อ และญวน ปรึกษากันเพื่อแยกย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองกัน แต่ข่าแจะเป็นคนเกียจคร้าน ไม่คิดตั้งบ้านตั้งเมือง ชอบอาศัยอยู่ตามป่าเขา ประกอบอาชีพตัดไม้ทำไร่ ปลูกข้าว ปลูกพริก มะเขือ ไม่รู้จักคิดปั้นฝ้ายและทอผ้า จึงเก็บข้าว พริก ผักต่าง ๆ ไปแลกผ้าจากคนผู้ไทยบ้าง คนลาวบ้าง ต่อมาภายหลังกลุ่มคนลาว ผู้ไทย ก็ได้รวบรวมพวกข่าไว้เป็นบ่าวไพร่ เพื่อให้ช่วยทำงานหนักต่าง ๆ ไร่ และให้นำข้าว จี๋ฝ้าย และชันมาส่งส่วยทุกปี ถ้ามีงานหนักจะต้องทำเช่น ตัดไม้ ฟันเสา มาปลูกสร้างบ้านเรือน และขนเสบียงอาหารไปในที่ใด ๆ ก็ใช้พวกข่าช่วยขนย้าย เป็นธรรมเนียมต่อ ๆ มาถึงทุกวันนี้ (กรมศิลปากร, 2507 : 2281-2282)

กลุ่มชาติพันธุ์ข่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ทั่วไปทั้งในแถบชายฝั่งซ้ายและขวาของแม่น้ำโขง ตามสภาพสังคมในอดีตพวกข่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ชอบอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าดง นับถือผีเป็นหลัก กลุ่มชนอื่น ๆ ที่มีฐานะทางสังคมสูงกว่า มักจะดูถูกดูแคลนว่าข่าเป็นคนโง่

ในสมัยก่อนเจ้าเมืองท้าวเพี้ย กรมการต่าง ๆ ตามหัวเมืองลาวฝ่าย ตะวันออกชอบพากันไปจับพวกข่าที่อยู่ตามชุมชนต่าง ๆ มาเป็นทาสใช้สอยในบ้านเรือนของตน บ้างก็จับพวกข่าไปขายให้เป็นทาสแก่เจ้าเมืองและท้าวเพี้ยกรมการเมืองทั้งหลาย ดังในบันทึกการ เดินทางในลาวของเอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) ได้บันทึกการเดินทางไปสำรวจศิลา จารึกในเขตเมืองพระธาตุพนมว่า

ธาตุพนม...เป็นหมู่บ้านสำคัญริมฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตั้งอยู่หน้า ปากน้ำเซบั้งไฟ ...ที่นี่คือจุดเดินทางทั้งหมดของประเทศลาว เพราะมีสถานที่อัน ศักดิ์สิทธิ์ หมู่บ้านซึ่งมีกระท่อมร้อยกว่าหลังนั้น...ที่นี่มีตลาดซื้อขายข่าทาส มี คนบอกว่าการค้าขายควายซึ่งพวกกุลาหรือพม่าซื้อในเขตนี้เพื่อนำไปที่บางกอก เงินตลาดขนาดหนักแลกเปลี่ยนได้ 8 ตลาดต่อ 1 สลึง...

(เอเจียน แอมอนิเย แปลโดย ทองสมุทร โครและสมหมาย เปรมจิตต์, 2521 : 147)

มีกลุ่มข่าจำนวนมากที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำโขง ในส่วนของเมือง มุกดาหาร กลุ่มชนข่าบางกลุ่มได้อพยพหลบหนีไปตั้งชุมชนอยู่ตามป่าเขา ดังเช่น หมู่บ้านพังคอง ในเขตตำบลบ้านโคก บ้านนาเสื่อหลาย ตำบลคำป่าหลาย อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร บ้านกก ตูม บ้านसानแซ่ บ้านคำฝักกูด บ้านปากช่อง บ้านหินกอง ตำบลกกตูม อำเภอดงหลวง จังหวัด มุกดาหาร เป็นต้น(สุรจิตต์ จันทรสาขา, มปป. : 22) แต่ก็ยังมีกลุ่มข่าบางส่วนที่อาศัยปะปนอยู่ กับกลุ่มคนไทยอีสานอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำโขงในเขตอำเภอเมืองมุกดาหาร

สมัยก่อนกลุ่มเจ้าเมืองและท้าวเพี้ยกรมการเมืองที่ยังคงจับกลุ่มชนข่ามา เป็นทาสอยู่เป็นประจำ จนกระทั่งในสมัยที่พระจันทรสุริยวงศ์ เจ้าเมืองคนที่ 6 (พ.ศ.2421-2430) ได้มีหนังสือจากเจ้าเมืองนครพนมแจ้งไปยังเมืองมุกดาหารแล้วสั่งห้ามเจ้าเมืองและท้าวเพี้ย กรมการเมืองจับข่ามาเป็นทาส ความว่า

เจ้าเมืองท้าวเพี้ย หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกบางคนมีพฤติการณ์ชอบพา กันไปจับพวกข่ามาเป็นทาสและใช้สอยตามบ้านเรือน อาจจะเป็นที่ตำหนิติ เียดของชาวต่างประเทศได้ ถึงแม้จะอ้างว่าเคยจับข่ามาเป็นทาสก็ตาม จึงโปรดเกล้าฯให้มีท้องตราประกาศให้เจ้าเมืองท้าวเพี้ยกรมการเมืองได้ทราบทั่วกันว่า ตั้งแต่ นี้สืบไป ห้ามมิให้พากันไปจับพวกข่ามาเป็นทาสหรือขายพวกข่าเป็นทาส แต่ ทาสเดิมที่เจ้าเมืองท้าวเพี้ยราษฎรได้ซื้อทาสมาจากผู้ใดผู้หนึ่งคงให้อยู่กับเจ้าหมู่ มูลนายตามพระราชกำหนดกฎหมาย...

(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2542 : 95)

การใช้อำนาจหน้าที่ทางการเมืองการปกครองกคชชี่ ข่มเหงและเอารัดเอาเปรียบของเจ้าเมืองและเพี้ยกรมการเมืองทำให้กลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากอพยพหลบหนีไปตั้งชุมชนอยู่ตามป่าเขา แม้ว่าจะมีหนังสือสั่งการห้ามจับกลุ่มเข้ามาเป็นทาสแล้วก็ตาม แต่กลุ่มข้าก็ยังคงอยู่อย่างหวาดระแวง และมีกลุ่มข้าจำนวนมากที่ยังคงเป็นทาสอยู่ตามบ้านเรือนเจ้าเมืองและเพี้ยกรมการเมือง ในปัจจุบันพวกข้าได้กลายเป็นคนไทยไปหมดแล้ว

5.4.1.2 การปรับตัวและการสร้างความสมานฉันท์ของกลุ่มชาติพันธุ์ข้า

กลุ่มชนดั้งเดิมของเมืองมุกดาหารเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากบ้านหลวงโพนสิม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนที่มีเชื้อสายเจ้าเมืองและบริวารซึ่งมีทั้งลาว ผู้ไทย และข้า

ชาวเมืองมุกดาหารมีความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางว่าเป็นบรรพบุรุษของตน จึงมีการบวงสรวงกันเป็นประจำทุกปี ศาลเจ้าแม่สองนางจึงเป็นศูนย์กลางความเชื่อของชาวเมืองมุกดาหารมาช้านาน ในขณะเดียวกันก็มีเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวารที่มีศาลตั้งอยู่ในชุมชนใกล้เคียงกันได้แก่ เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา ซึ่งมีศาลอยู่บ้านนาโป และเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลียง มีศาลอยู่หน้าวัดศรีมิ่งคลเหนือ ส่วนเจ้าพ่อหัวดอนชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพญานาคอยู่ที่ดอนกลางแม่น้ำโขงบริเวณหน้าวัดศรีมิ่งคลเหนือ ซึ่งทั้ง 2 ชุมชนเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งบ้านเรือนในสมัยที่เจ้าเมืองมุกดาหารพาครัวเรือนอพยพมาจากบ้านหลวงโพนสิม ชาวบ้านต่างก็เคารพนับถือเจ้าพ่อต่าง ๆ ในชุมชนของตน ในขณะเดียวกันก็มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนาง ซึ่งถือว่าเจ้าแม่ที่ช่วยคุ้มครองบริวารอีกด้วย

นางเทียม หรือร่างทรงของเจ้าพ่อและเจ้าแม่ดังกล่าวก็ล้วนเป็นกลุ่มคนที่มีบรรพบุรุษที่อพยพมาจากบ้านหลวงโพนสิมทั้งสิ้น ในเวลาต่อมาได้มีเจ้าแม่เวินซิว มาลงเทียมยายวัน (ข้า) และขอเป็นบริวารของเจ้าแม่สองนาง โดยมีตำนานเรื่องเล่าว่าได้อพยพติดตามเจ้าแม่สองนางมาด้วยเช่นกันในตำนานเล่าว่า

เจ้าแม่เวินซิว แดกศึกมาจากเวียงจันทน์ พาคนขี่ควายมาบ้าง ขี่ขอนไม้ลอยน้ำมาบ้าง มาฮอดพี่ควายมันเหนื่อย สัมภาระมันหนัก ควายก็เลยจมน้ำตายในเวิน(วังน้ำวน) เจ้าแม่เวินซิวลอยน้ำมาได้ 8 เดือน จึงมาฮอดปากห้วยมุกก็จมน้ำ แต่ก่อนมีต้นตาล 7 ยอดอยู่ริมตะพัง ที่นี้ตะพังมันโหงยไปแล้ว โกล่ต้นโพธิ์ทุกวันนี้แหละ มีแก้วดวงซาไขเป็ด พอวันสี่ลเพิ่นก็ลอยขึ้นมาแต่ปากห้วยมุก เจ้าแม่เวินซิวมาติดเวิน ตะกี้เพิ่นมีหลาคำ มีกี้ มีฟิมและหูก มีคนไปยืมมาทอผ้าเวลาเยี่ยมจะต้องเตรียมขัน 5 แป้วไว้หั้น คั้นว่าสัญญาจะเยี่ยมเดือนหนึ่งถึงเดือนไม่เอาไปกิน ตายได้ เวลาเอาไปส่งคืนก็เอา ขัน 5 ไปวางไว้หั้นแหละ

เห็นว่า “เคื้อญาแม่เอย เอามาส่ง” เพิ่งก็ขึ้นมาเอา แต่งตัวเกล้าผม ใส่เสื้อค้ำมา
ให้เห็น นุ่งซิ่นไหมค้ำมีตีนซิ่น

(นางพัน จันถม, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2548)

นางเทียมของเจ้าแม่เวินซิวคนแรก คือ ยายวัน ซึ่งเป็นข้า(เสียชีวิตไปนาน
แล้ว) ต่อมานางพัน จันถม ได้รับหน้าที่เป็นนางเทียมของเจ้าแม่เวินซิว นางพัน จันถม เป็นนาง
เทียมตั้งแต่อายุ 41 ปี (พัน จันถม, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2550)(ปัจจุบันนางพัน จันถม ได้เสียชีวิต
ไปแล้วเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2551 ขณะอายุได้ 87 ปี)

สมัยก่อนเจ้าแม่เวินซิวขอเป็นบริวารและจะเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่
สองนางในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ค่ำ แต่เจ้าแม่ไม่อนุญาต เชื่อกันว่าเจ้าแม่เวินซิวเป็นเงือก เวลา
ลงเทียมจะมีกลิ่นตัวเหม็นเหมือนกลิ่นคาวปลา แต่อนุญาตให้คนที่เป็นนางเทียมของเจ้าแม่เวินซิว
มาเป็นนางเป็ยหรือนางสนมของเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอนแทนคำร้องขอ
(นางคอกกล้า จารุตัน, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2554)

การสร้างตำนานเรื่องเจ้าแม่เวินซิวและการขอเข้าร่วมเป็นบริวารของเจ้า
แม่สองนางน่าจะเป็นกุศโลบายในการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ข้า ซึ่งต้อง
พยายามปรับตัวเพื่อไม่ให้กลุ่มชนกลุ่มใหญ่ที่เคื้อตั้งข้อรังเกียจและเอารัดเอาเปรียบพวกคนที่เคย
เป็นทาส การถวายตัวเป็นบริวารก็เพื่อต้องการอาศัยอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์เจ้าแม่สองนางคุ้มครอง
กลุ่มของตนเช่นเดียวกับกลุ่มชนอื่น ๆ ดังเช่น เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว หลวงวิชา เจ้าพ่อคำ
แดง และเจ้าพ่อหัวดอน ชาวบ้านหรือบริวารของกลุ่มที่ได้รับความคุ้มครองจากเจ้าพ่อเหล่านี้
ล้วนได้รับการคุ้มครองและยอมรับให้เป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางทั้งสิ้น เมื่อได้ถวายตัวเป็น
ลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางแล้ว ทุกคนจะมีสถานะเป็น “ลูกศิษย์” เสมอภาคและเท่าเทียมกัน ไม่มี
การแบ่งชนชั้นทางชาติพันธุ์แต่อย่างใด มีแต่ความรักใคร่ปรองดองกันสมัครสมานสามัคคีกัน

ผู้วิจัยเห็นว่า การที่กลุ่มชาติพันธุ์ข้าพยายามสร้างตำนานเจ้าแม่เวินซิวและ
ร้องขอเพื่อจะเป็นบริวารของเจ้าแม่สองนาง ก็น่าจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้กลุ่มของนางเทียม
เจ้าแม่สองนางรวมทั้งลูกหลานเจ้าเมืองและบริวารทั้งหลายรับกลุ่มของตนเป็นสมาชิกร่วมใน
พิธีกรรมอันสำคัญ และเมื่อได้รับการยินยอมให้ร่วมเป็นบริวารของเจ้าแม่สองนางแล้ว พวกคนก็
จะได้มีโอกาสเป็นสมาชิกและได้รับการยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีสถานะทัดเทียม
กับกลุ่มชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

ถึงแม้ว่าเจ้าแม่สองนางจะไม่อนุญาตให้ยายวัน(ข้า) ลงเทียมเจ้าแม่เวินซิว
ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางก็ตาม แต่การอนุญาตให้ยายวัน มาทำหน้าที่นางเป็ย คอยรับใช้เจ้า
พ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอนแทน เท่ากับอนุญาตให้พวกข้ามาเข้าร่วมพิธีกรรม
อันสำคัญและถวายตัวเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางได้

กลุ่มข้าที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านนาโปและชุมชนหน้าวัดศรีมงคลเหนือซึ่งมีอยู่ประมาณ 10 ครัวเรือน ในสมัยก่อนเวลามาร่วมพิธีไหว้ผี พวกข้านิยมใช้ผ้าสีแดงผูกคอบริษะ เพราะเชื่อว่าเป็นผ้าที่เปื้อนเลือดบรรพบุรุษของตน พวกข้าจะค่อนข้างฉลาดกลัวกลุ่มเจ้าเมือง แต่เมื่อมาเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ทำให้เกิดความสนิทสนมกันมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันก็กลายเป็นคนไทยหมดแล้วไม่ว่าใครเป็นลาว หรือเป็นคนข้า (นางพัน จันถม, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2550)

จะเห็นว่ากรณีที่กลุ่มชาติพันธุ์ข้ามีโอกาสเข้ามาร่วมในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ กับกลุ่มชนอื่น กลุ่มชาติพันธุ์ข้าในเขตเมืองมุกดาหารที่เคยถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกกดขี่ข่มเหงมาโดยตลอด เมื่อถวายเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางแล้ว ต่างก็เชื่อว่าตนจะได้รับการคุ้มครองและช่วยให้พวกตนได้รับการยอมรับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกกดขี่ข่มเหงหรือรังเกียจเคียดจัญท์ โดยเฉพาะในสมัยเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 6 คือ เจ้าจันทร์สุริยวงศ์ได้มีใบบอกไปยังกรุงเทพฯ ได้ประกาศห้ามเจ้าเมือง ท้าวเพี้ย หัวเมืองลาวตะวันออก พากันเที่ยวกดขี่ข่มเหงจับขาม้าซื้อขายเป็นทาส และใช้สอยแรงงานอยู่ที่บ้านเรือนเป็นอันขาด (กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร, 2542 : 121)

การประกาศของเจ้าเมืองมุกดาหารเสมือนเป็นการปลดแอกความทุกข์ยากลำบากใจให้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ข้าโดยทั่วไปอย่างยิ่ง เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ข้าที่ต้องเร่ร่อนหลบหนีภัยจากกลุ่มเจ้าเมืองและเพี้ยกรมการเมือง ก็สามารถตั้งหลักแหล่งทำมาหากินแจกเช่นกลุ่มชนอื่น ได้โดยไม่ต้องหวาดระแวง แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มชนที่มีฐานะทางสังคมที่สูงกว่าก็ยังคงถูกรังเกียจและเอารัดเอาเปรียบเพราะถือว่าพวกข้าเคยเป็นทาส

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้วางรูปแบบการปกครองคนแบบใหม่ โดยมีการจัดปกครองท้องที่และมีการทำสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร และเลิกการสักเลกทั้งไพร่หลวง ไพร่สม และแบ่งคนออกเป็น 2 ประเภท คือ ทหารและพลเรือน ได้ออกประกาศเป็นพระราชบัญญัติทั่วราชอาณาจักรเพื่อสำรวจสำมะโนครัวให้ทั่วถึง เริ่มสำรวจในปี ร.ศ.114-115 (พ.ศ.2438-2439) ให้เสร็จทั้งในกรุงและหัวเมือง(ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, 2523 :127-128)

นอกจากนี้ ยังมีพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงการควบคุมเลิกจากมูลนายมายังท้องที่ที่ไพร่อาศัยอยู่ และพระราชบัญญัติเกณฑ์จ้าง ร.ศ.119 ซึ่งเป็นการทำลายลักษณะของระบบไพร่ลง เพราะเป็นการยกเลิกเกณฑ์แรงงานโดยไม่มีค่าตอบแทน ไพร่มีอิสระที่จะไปประกอบอาชีพได้ตามความพอใจ (ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, 2523 :136)

ในการสำรวจสำมะโนครัวจะต้องใช้แบบพิมพ์ทางราชการให้ปฏิบัติใหม่ โดยกรอกในช่องสัญชาตินั้นว่า “ชาติไทยบังคับสยาม” ทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลงหรือเขียนในช่อง

สัญชาติว่า ชาติลาว ชาติเขมร ส่วย ผู้ไทย ฯลฯ ดังที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด (เดิม
สิ่งหัชฐิต, 2499 อ้างใน ไพฑูรย์ มีกุล, 2517 : 71-72)

ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 จึงทำ
ให้มีการยกเลิกระบบไพร่โดยสิ้นเชิง ซึ่งในส่วนของมณฑลชายแดน เช่น อีสานหรืออุดร ได้
นำมาใช้ปฏิบัติจริงในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังนั้น ในกาลต่อมากลุ่มชาติพันธุ์ข้างที่กลุ่มที่ถวายเป็นลูกศิษย์ของเจ้า
แม่สองนาง และกลุ่มที่อาศัยอยู่ตามป่าเขาจึงได้รับอิสรภาพและมีความรู้สึกว่าการกลุ่มของตนก็เป็น
คนไทยที่มีสัญชาติเดียวกับคนอื่นๆ ในชุมชนและประชาชนในมณฑลชั้นใน

5.4.2 การสร้างความสมานฉันท์ของชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสาน

ชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบภาคอีสานของประเทศไทย ส่วน
ใหญ่อพยพเข้ามาในช่วง พ.ศ. 2463 ในสมัยที่ฝรั่งเศสเข้ายึดครองประเทศเวียดนามได้ทั้งหมด
ฝรั่งเศสทำการปกครองประเทศเวียดนามด้วยการใช้อำนาจกดขี่อย่างรุนแรง เพราะถือว่าประเทศ
เวียดนามเป็นเมืองขึ้น ชาวเวียดนามก็ตั้งข้อรังเกียจและไม่พอใจฝรั่งเศสมาก อีกทั้งยังเกิดภาวะ
ขาดแคลน ทำให้ชาวเวียดนามบางส่วนอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศลาว และเลยเข้ามาถึงภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี นครพนม สกลนคร อุดรธานี
และหนองคาย หลังจากนั้น ก็จะมีชาวเวียดนามอพยพเข้ามาในประเทศไทยอยู่เรื่อย ๆ แต่ส่วนมาก
จะอยู่อาศัยที่ประเทศลาว(ขจัตถัย นุรุษพัฒน์, 2521 : 8-9)

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝรั่งเศสกลับเข้ามาครอบครองประเทศลาวอีก แต่
ก็ได้รับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากรัฐบาลลาวอิสระ ส่วนทางตอนใต้ของลาวฝรั่งเศสได้ส่ง
กองทัพเข้าสู้รบเพื่อแย่งชิงเมืองสะหวันนะเขต เมืองท่าแขก และสามารถยึดครองเมืองสะหวัน
นะเขตได้ ในวันที่ 10 มีนาคม 2489(สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2543 : 293-296) การสู้รบกันอย่างรุนแรง
ในช่วงนี้เองทำให้ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในประเทศลาวพากันอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย
ในช่วงปี พ.ศ. 2488-2489 เป็นจำนวน 46,700 คน แล้วเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง
พวกที่อพยพมาจากเวียงจันทน์จะตั้งบ้านเรือนอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดหนองคาย พวกที่
อพยพมาจากท่าแขกจะเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ตามตำบลต่าง ๆ ในจังหวัดนครพนม และพวกที่
อพยพมาจากแขวงสะหวันนะเขตจะเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในอำเภอธาตุพนมและอำเภอมุกดาหาร
(ขจัตถัย นุรุษพัฒน์, 2521 : 8-10)

ชาวเวียดนามเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยในฐานะผู้อาศัยชั่วคราว รัฐบาลไทย
กำหนดให้ชาวเวียดนามที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2488-2489 และปี พ.ศ. 2496 มี
ฐานะเป็นเพียง “ผู้อพยพ” ไม่ใช่ “คนต่างด้าว” ทำให้ชาวเวียดนามมีความรู้สึกเป็นบุคคลอื่นที่
ไม่ใช่พลเมืองของประเทศไทย อาศัยอยู่ในเมืองไทยโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย(อมรา พงศา

พิชญ์ และคณะ, 2525 : 25) ชาวเวียดนามเหล่านี้เป็นเพียงผู้อพยพลี้ภัย แม้จะมีลูกหลานเกิดในประเทศไทยก็ไม่มีสิทธิ์ได้รับสัญชาติไทย ไม่ว่าจะอยู่ในประเทศไทยนานเพียงใด ด้วยเหตุนี้ ทำให้ชาวเวียดนามส่วนใหญ่จะปลุกฝังลูกหลานของตนให้มีทัศนคติว่าประเทศไทยไม่ใช่บ้านเกิด เมืองนอนของตน เป็นดินแดนที่พักอาศัยอยู่ชั่วคราวเท่านั้น การปลุกฝังทัศนคติต่าง ๆ ของชาวเวียดนามที่มีจิตสำนึกด้านชาตินิยม ทำให้กลุ่มชนเวียดนามรุ่นใหม่ ๆ รู้สึกสับสนในสถานภาพของตน ทั้ง ๆ ที่ตนเองคลุกคลีอยู่กับกลุ่มคนไทยอยู่ตลอดเวลา ความรู้สึกแปลกแยก และความไม่เป็นมิตรของชาวเวียดนามนี้เองเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งด้านต่าง ๆ ในสังคม จึงทำให้ชาวเวียดนามดำรงวิถีชีวิตอยู่อย่างยากลำบากท่ามกลางความเกลียดชังของกลุ่มชนชาวไทยโดยทั่วไป

5.4.2.1 สาเหตุและปัญหาความขัดแย้งของชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสาน

เมื่อชาวเวียดนามอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยก็เริ่มมีปัญหายุ่งเหยิงมา เพราะคนไทยส่วนใหญ่ตั้งข้อรังเกียจและมีความรู้สึกไม่เป็นมิตรกับชาวเวียดนาม ชาวเวียดนามเองก็มองว่าประเทศไทยเป็นดินแดนที่จะพำนักอาศัยอยู่ชั่วคราวเท่านั้น ซึ่งแตกต่างกับคนจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยในฐานะคนต่างด้าวที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ลูกหลานคนจีนที่เกิดในประเทศไทยจึงได้รับสัญชาติไทยตาม พ.ร.บ.สัญชาติ ขณะที่ชาวเวียดนามเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยในฐานะผู้อพยพลี้ภัยซึ่งตามธรรมเนียมปฏิบัติระหว่างประเทศ ผู้ลี้ภัยไม่ว่าจะอาศัยอยู่นานเท่าใดก็จะมีสถานะเป็นผู้อพยพเช่นนั้นตลอดไป ลูกหลานที่เกิดมาก็มิได้รับสัญชาติไทยแต่อย่างใด (ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, 2521 : 104-105)

ปัญหาอีกประการหนึ่ง เกิดจากบุคลิกและความเป็นชาตินิยมของชาวเวียดนามเอง โดยธรรมชาติของชาวเวียดนามจะมีความรู้สึกรักชาติ และผูกพันกับประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของตน ทำให้ชาวเวียดนามเหล่านี้สามารถรวมตัวกันได้เป็นอย่างดี พร้อมใจกันแยกตัวออกจากสังคมคนไทยซึ่งเป็นสังคมกลุ่มใหญ่และเป็นเจ้าของพื้นที่ ในสภาพเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันและเกิดความหวาดระแวงซึ่งกันและกันทั้ง 2 เชื้อชาติ จนทำให้เกิดความขัดแย้งกันในเวลาต่อมา

ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้อาศัยความรู้สึกชาตินิยมของชาวเวียดนามอพยพในทางที่เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายตน โดยการแทรกแซงเข้ามาทำลายประเทศไทยซึ่งเป็นปัญหากระทบกระเทือนต่อความมั่นคงและความปลอดภัยของชาติ ซึ่งส่งผลให้คนไทยมีอคติต่อชาวเวียดนามมากยิ่งขึ้น(ผล อัฐนาค, 2543 : 24)

ปัญหาด้านเศรษฐกิจก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่สร้างความขัดแย้งให้กับกลุ่มคนไทยอย่างมาก ซึ่งในขณะนั้นรัฐบาลไทยได้ช่วยโอบอุ้มและเปิดโอกาสให้ชาวเวียดนามประกอบอาชีพได้อย่างอิสระโดยกำหนดอาชีพให้แก่ชาวเวียดนามทำได้ 27 ประเภท คือ งานช่าง

ซ่อมจักรยาน งานช่างประกอบและซ่อมเบาะรถ งานช่างประกอบและซ่อมตัวถังรถ งานช่างประกอบและซ่อมท่อไอเสียรถ งานช่างบัดกรีโลหะแผ่นด้วยมือ งานเลื่อยไม้ในโรงงานแปรรูปไม้ งานช่างไม้เครื่องเรือน งานช่างไม้ก่อสร้างอาคาร งานช่างปูน งานช่างทาสี งานช่างประกอบและซ่อมประตูหน้าต่าง งานช่างตัดเย็บผ้า งานช่างเย็บผ้า งานซักรีดเสื้อผ้า งานทำสวนและผลไม้ งานเลี้ยงสัตว์ ยกเว้นงานเลี้ยงไหม งานขายปลีกสินค้าที่ไม่ใช่เวชภัณฑ์เคมี เครื่องรับวิทยุ เครื่องรับโทรทัศน์ กล้องถ่ายภาพนิ่ง กล้องถ่ายภาพยนตร์ อาวุธปืน และวัตถุระเบิด และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งเครื่องอะไหล่ งานขายอาหารและเครื่องดื่ม งานผลิตอาหารหรือเครื่องดื่ม งานช่างประกอบ ช่างซ่อมรองเท้า งานซ่อมนาฬิกา ปากกา และแว่นตา งานช่างลับมีด และของมีคมอื่น ๆ งานช่างทำกรอบรูป งานช่างเครื่องทอง เครื่องเงิน หรือเครื่องโลหะมีค่าอื่น ๆ งานช่างทอผ้าไหมพรม และทอผ้าด้วยมือ ยกเว้นงานทอผ้าไหม และงานทำผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับเส้นไหม งานกรรมกร(ผล อัฐนาค, 2543 : 14-15)

แม้รัฐบาลไทยจะมีนโยบายในการจำกัดอาชีพให้แก่ชาวเวียดนามอย่างชัดเจนเพื่อให้ชาวเวียดนามหารายได้ด้วยตนเอง โดยมีต้องรอพึ่งงบประมาณบางส่วนที่มีไว้ช่วยเหลือผู้อพยพ เพราะกว่ารัฐบาลไทยจะส่งชาวเวียดนามอพยพกลับจนหมด อาจจะต้องใช้เวลานาน การจำกัดอาชีพให้ชาวเวียดนามทำ อาจจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งด้านการทำมาหากินของทั้งกลุ่มคนไทยและชาวเวียดนามเอง แต่ชาวเวียดนามที่ประกอบอาชีพค้าขายกลับจ้องเอารัดเอาเปรียบคนไทย โดยลักษณะนิสัยของชาวเวียดนามที่จะขยันที่สุด อดทนที่สุด ประหยัดฉลาดที่สุดและเอาเปรียบที่สุด (ผล อัฐนาค, 2543 : 17) จึงทำให้คนไทยโดยทั่วไปมีอคติต่อชาวเวียดนามอยู่ตลอดเวลา คนไทยคิดอยู่เสมอว่าชาวเวียดนามเข้ามาแย่งที่อยู่อาศัย แย่งอาชีพของคนไทย แล้วยังจ้องเอารัดเอาเปรียบคนไทยซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่อีกด้วย คนไทยบางส่วนจึงรังเกียจและพยายามขับไล่ชาวเวียดนามออกนอกประเทศ

ชาวเวียดนามเองในบางครั้งก็มิได้ปฏิบัติตนอยู่ในกฎระเบียบและกฎหมายของไทยและยังสร้างปัญหาทางการเมืองและการปกครองในท้องถิ่นให้เกิดความวุ่นวายไม่สงบสุขอยู่เนื่อง ๆ เช่น การก่อปฏิกริยารุนแรงตอบโต้ หรือต่อต้านการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองและเจ้าหน้าที่ตำรวจ เช่น ยื่นคำร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่ நடชุมนุมเดินขบวนเพื่อเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ให้คนชรา เด็ก และผู้หญิง ขัดขวางการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ด้วยวิธีการต่าง ๆ แสดงความเดือนร้อนให้สาธารณชนเห็นใจ เช่น ไปทำบุญที่วัดเพื่อขอความเห็นใจจากพระสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยในการปกครองเป็นอย่างมาก ซึ่งนำไปสู่การแตกแยกขัดแย้งกันในสังคมอย่างรุนแรง (ผล อัฐนาค, 2543 : 22)

นอกจากนี้ ชาวเวียดนามบางกลุ่มยังมุ่งก่ออาชญากรรมฆ่าคนไทย เจ้าของประเทศแยกกฎหมาย วางแผนก่อกวนทางการเมือง กลางวันทำเป็นประกอบอาชีพสุจริต แต่พอลางคืนออกสนับสนุนส่งเสริมให้แก่อั้วการร้าย รับนโยบายจากหน่วยเหนือวางแผนยึด

ประเทศไทยเป็นเมืองขึ้นในเครือจักรวรรดินิยม บางคนที่เข้าบ้านคนไทยแล้วลอบเผาบ้านเพื่อเอาเงินประกันภัย ชาวเวียดนามส่วนใหญ่ ต่างกอบโกยผลประโยชน์ ลักลอบส่งเงินช่วยผู้ก่อการร้าย ทั้งในและนอกประเทศ(ขจัดภัย บรูซพัฒนา, 2521 : 153)

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนไทยอีสานกับชาวเวียดนามที่ความรุนแรงเรื่อยมา ถึงแม้ว่าทางรัฐบาลไทยจะพยายามเข้ามาไกล่เกลี่ยและแก้ปัญหาในทุกพื้นที่ แต่ด้วยพฤติกรรมของชาวเวียดนามที่พยายามสร้างปัญหาอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้กลุ่มคนไทยภาคอีสานที่มีความเกลียดชังชาวเวียดนามอยู่ก่อนแล้ว รวมตัวกันต่อต้านและขับไล่ชาวเวียดนามอย่างรุนแรงหลายพื้นที่

เหตุการณ์การรวมตัวต่อต้านและขับไล่ชาวเวียดนามในเขตจังหวัดต่าง ๆ ตามริมชายฝั่งโขง ซึ่งขจัดภัย บรูซพัฒนา (2521:142-153) ได้ประมวลจากข่าวหนังสือพิมพ์หลายฉบับช่วงวันที่ 11 - 13 พฤษภาคม 2518 และ 17-30 สิงหาคม 2519 ดังนี้

ในเดือนพฤษภาคม ประชาชนชาวจังหวัดสกลนคร ได้รวมตัวกันไปชุมนุม ที่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลไทยอพยพชาวเวียดนามทั้งหมดประมาณ 70,000 คน ออกจากประเทศไทยใน 1 ปี ซึ่งรัฐบาลไทยก็พยายามไกล่เกลี่ยและรับปากจะอพยพชาวเวียดนามออกจากประเทศให้ได้ภายใน 1 ปี เหตุการณ์จึงสงบลงในวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2518

ในวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 ประชาชนชาวจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองคาย แสดงท่าทีไม่พอใจ เคลื่อนไหวต่อต้านชาวเวียดนามที่เตรียมจะจัดงานฉลองชัยชนะของเวียดนามเหนือ และเวียดกง การต่อต้านที่จังหวัดอุดรธานีไม่ค่อยรุนแรงนัก แต่ที่จังหวัดหนองคาย อำเภอท่าบ่อ อำเภอโพนพิสัย อำเภอบึงกาฬ และอำเภอเมืองหนองคาย มีการต่อต้านชาวเวียดนามอย่างรุนแรง และเรียกร้องให้รัฐบาลจำกัดพื้นที่ของชาวเวียดนามให้ยกเลิกโรงเรียนที่สอนภาษาเวียดนามและอพยพชาวเวียดนามออกนอกประเทศให้เร็วที่สุด

ในปีต่อมา วันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2519 ประชาชนในอำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ได้เดินขบวนขับไล่ชาวเวียดนาม และขว้างปาทำลายบ้านเรือนชาวเวียดนามพังเสียหาย ช่วงเวลาค่ำในวันเดียวกัน ประชาชนจากอำเภอนาแก อำเภอดอนตาล อำเภอคำชะอี และอำเภอนิคมน้ำอ้อย จำนวนประมาณ 40,000 คน ได้นั่งรถประจำทางมายังตลาดอำเภอมุกดาหาร เดินขบวนขับไล่ขว้างปาบ้านชาวเวียดนาม ทบข้าวของพังเสียหาย ประมาณ 700 หลังคาเรือน

วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2519 นักเรียนการช่างในจังหวัดนครพนม จำนวน 400 คนได้รวมตัวกันขับไล่ชาวเวียดนามออกนอกประเทศ โดยอ้างว่าชาวเวียดนามคอยสูบเลือดเนื้อคนไทย อาศัยทรัพยากรจากไทยส่งไปสนับสนุนญวนแดงและให้อาผัดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทุจริตทำบัตรประชาชนให้ชาวเวียดนาม

วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2519 มีนักเรียนจากโรงเรียนการช่างสกลนคร นักศึกษาผู้ใหญ่ ประชาชน และครูจากโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดสกลนคร รวมตัวกันเพื่อให้ จังหวัดและรัฐบาลไทย ขับไล่ชาวเวียดนามให้อพยพออกนอกประเทศไทย

จะเห็นว่าชาวไทยอีสานในเขตจังหวัดมุกดาหาร นครพนม สกลนคร อุรธานี และหนองคาย พยายามขับไล่และทำร้ายชาวเวียดนามเพื่อกดดันให้ทางรัฐบาลไทยเร่ง อพยพชาวเวียดนามออกนอกประเทศอยู่ตลอดเวลา รัฐบาลไทยก็พยายามเข้ามาใกล้เคียงและ แก้ไขปัญหาตามพื้นที่ต่าง ๆ แม้จะมีกฎหมายควบคุมทั้งคนไทยอีสานและชาวเวียดนามไม่ให้ก่อ ความวุ่นวายและความไม่สงบในท้องที่ต่าง ๆ แต่ชาวไทยอีสานก็ยังไม่ลดละความพยายามที่จะ กดดันรัฐบาลไทยให้อพยพชาวเวียดนามออกนอกประเทศไทย

ในช่วงเวลาที่มีปัญหาขัดแย้งกัน ชาวไทยอีสานเรียกร้องให้รัฐบาลไทย ออกกฏข้อบังคับมิให้ชาวเวียดนามออกจากบ้านเรือนในเวลา 19.00-6.00 น. ซึ่งมติที่ประชุม คณะรัฐมนตรี ไม่สามารถปฏิบัติตามได้ เนื่องจากชาวเวียดนามมิได้อยู่ในค่ายกักกัน (ขจัดภัย บुरุษพัฒน, 2521 : 150-151) ชาวเวียดนามยังคงสัญจรกันได้อย่างอิสระ จึงทำให้วัยรุ่นไทยคอย หาโอกาสทำร้ายชาวเวียดนามที่ออกมาเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืน โดยเฉพาะในช่วงเวลา “tet” หรือ ปี ใหม่ของชาวเวียดนาม ซึ่งตรงกับเทศกาลตรุษจีน จะมีวัยรุ่นเวียดนามออกมาเที่ยวเตร่กันเป็น จำนวนมาก บรรดาวัยรุ่นคนไทยอีสานจะรวมตัวกันลอบทำร้ายไล่ตีชาวเวียดนามกันแทบทุก จังหวัดที่มีชาวเวียดนามอาศัยอยู่ ซึ่งคนไทยอีสานจะเรียกว่า “เทศกาลตีแก้ว” (ประภัทร์ สวัสดิ์ วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2551)

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนไทยอีสานกับชาวเวียดนามยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง แม้สภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงและเริ่มคลี่คลายลงบ้างก็ตาม ชาวเวียดนามก็ต้องเผชิญอยู่กับปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นชาวเวียดนามรุ่นใหม่ที่เกิดในผืนแผ่นดินไทย ซึ่งทั้ง ชาวเวียดนามรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ต่างก็มีอาการบอบช้ำทารุณว่าพวกตนจะดำรงชีวิตอยู่ในเมืองไทย หรือจะถูกส่งกลับประเทศเวียดนามต่อไป การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมไทย แม้จะมีกฎหมายคุ้มครอง และดูแลด้านสวัสดิภาพต่าง ๆ ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติและความเป็นจริง กฎหมายไม่สามารถ ปกป้องและคุ้มครองชาวเวียดนามได้ตลอดเวลา ดังนั้น ชาวเวียดนามจึงต้องพยายามปรับ พฤติกรรมความเป็นอยู่ของตนทุกวิถีทาง ให้กลุ่มคนไทยอีสานซึ่งเป็นเจ้าของผืนแผ่นดินยอมรับ พวกตน เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกสังคมต่อไป

5.4.2.2 การปรับตัวที่นำไปสู่ความสมานฉันท์ของชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสาน

หลังจากที่รัฐบาลไทยได้เจรจากับรัฐบาลเวียดนามอยู่หลายครั้งเพื่อส่งชาว เวียดนามอพยพกลับไปยังประเทศเวียดนาม ในช่วง ปี พ.ศ. 2502-2507 รัฐบาลไทยสามารถส่งชาว เวียดนามกลับไปได้จำนวน 46,256 คน แล้วหลังจากนั้นประเทศเวียดนามเกิดปะทะกับ

สหรัฐอเมริกาที่บริเวณอ่าวตังเกี๋ย รัฐบาลเวียดนามพยายามบ่ายเบี่ยงและไม่ยอมรับชาวเวียดนามกลับประเทศอีก เพราะประเทศเวียดนามต้องประสบปัญหานานัปการหลังสงครามอันยืดเยื้อที่จบสิ้นลง รัฐบาลเวียดนามเห็นว่า การรับชาวเวียดนามอพยพกลับเข้าสู่ประเทศจะเป็นภาระใหญ่ในยามที่ประเทศกำลังเผชิญกับปัญหาหอบด้าน รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงเจตนารมณ์ของรัฐบาลเวียดนาม และเข้าใจว่าคงหมดโอกาสที่จะส่งชาวเวียดนามกลับไปได้อีกแล้ว ยี่งนานวันลูกหลานชาวเวียดนามในประเทศไทยยิ่งมากขึ้นอยู่เรื่อย ๆ รัฐบาลจึงปรับเปลี่ยนนโยบายเสียใหม่โดยใช้นโยบายการผสมกลมกลืนชาวเวียดนามให้เป็นคนไทยแทน (ขจัดภัย บรูซพัฒนา, 2521 : 94-96)

ชาวเวียดนามที่ยังคงตกค้างอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก เกิดปัญหาขัดแย้งกันอย่างรุนแรงหลายครั้งอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ นโยบายการผสมกลมกลืนชาวเวียดนามให้เข้ากับคนไทย รัฐบาลจึงอนุญาตให้ชาวเวียดนามแต่งงานกับคนไทย และยังผ่อนปรนให้ผู้หญิงเวียดนามอพยพจดทะเบียนสมรสกับคนไทยได้ การแต่งงานกับผู้ชายไทยจึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้ชาวเวียดนามได้สัญชาติไทย และลูกหลานที่เกิดมาก็จะได้สัญชาติไทยตามกฎหมายอีกด้วย ชาวเวียดนามจำนวนมากจึงล้มเลิกความคิดที่จะกลับประเทศเวียดนาม แล้วหันมาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่ในประเทศไทยแทน (ขจัดภัย บรูซพัฒนา, 2521 : 101)

นอกจากนี้ ชาวเวียดนามที่หมดหวังที่จะเดินทางกลับประเทศเวียดนามแล้ว ได้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเสียใหม่เพื่อให้กลุ่มคนไทยเห็นอกเห็นใจ เช่น คนเฒ่าคนแก่ ซึ่งเดิมนับถือศาสนาคริสต์ ก็เริ่มปรับเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธกันมากขึ้น และเข้าไปร่วมทำบุญที่วัดกับกลุ่มคนไทย ขณะเดียวกันก็ขอความเห็นใจจากพระบิ๊ง หรือคนไทยที่มีอายุมาก ๆ ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารีบ้าง ซึ่งพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอ ในปัจจุบันมีชาวเวียดนามจำนวนมากนับถือศาสนาพุทธ และปฏิบัติเหมือนคนไทยทุกประการ เช่น เข้าวัดทำบุญทุกวันพระ และเมื่อลูกหลานถึงวัยบวชเรียน จะให้ลูกบวชเรียนเช่นเดียวกับคนไทย

ในสมัยก่อนชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาใหม่ ๆ พยายามมอบลูกหลานของตนให้เป็นลูกบุญธรรมของคนไทยเพื่อที่จะได้ขึ้นทะเบียนเป็นคนไทย ซึ่งจะทำให้มีที่อยู่อาศัยได้เรียนหนังสือ และรอดพ้นจากการถูกทำร้ายจากกลุ่มคนไทย

เมื่อทางรัฐบาลหรือหน่วยงานราชการในจังหวัดจัดงานสำคัญ ๆ หรือมีโอกาสด้อนรับบุคคลสำคัญของรัฐบาล ชาวเวียดนามก็จะหาโอกาสไปร่วมงานเพื่อแสดงออกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเมืองมุกดาหาร เป็นผู้ที่มีความหมาย มีความสำคัญที่ทางรัฐบาลไทยให้การยอมรับให้เข้าร่วมกิจกรรมสำคัญ ๆ ของสังคม

บรรดาชาวเวียดนามผู้อาวุโสที่เป็นหัวหน้ากลุ่มก็พยายามเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม เข้าหาชนชั้นระดับเจ้านาย เช่น นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ตำรวจ และทหาร และในช่วงเทศกาลปีใหม่หรือวันสำคัญต่าง ๆ ชาวเวียดนามที่มีอาชีพค้าขายก็จะจัดกระเช้าสิ่งของไป

ก้านัลพวกเจ้านาย โดยเอาไปวางไว้หน้าบ้านโดยที่เจ้าของบ้านรู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้างเพื่อมุ่งหวังให้คนไทยเห็นอกเห็นใจ ยอมรับและช่วยเหลือพวกตนไม่ให้โดนทำร้ายจากกลุ่มคนไทย

แม้ชาวเวียดนามจะหวังพึ่งพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่นให้ช่วยคุ้มครองพวกตน แต่ก็ยังเป็นเพียงการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ บุคคลเหล่านั้นไม่สามารถปกป้องและช่วยป้องกันเหตุร้ายได้ตลอดเวลา ชาวเวียดนามยังต้องดำเนินวิถีชีวิตอยู่ด้วยความหวาดระแวงต่อกลุ่มคนไทยที่คอยจ้องทำร้ายอยู่เป็นประจำเมื่อมีโอกาส

ชาวเวียดนามที่ตกค้างอยู่ในประเทศไทยจำนวนมาก ได้ตระหนักแล้วว่าพวกตนอาจจะไม่มีโอกาสอพยพกลับถิ่นฐานบ้านเกิดของตนได้อีกแล้ว ต่างเริ่มปรับตัวไปตามนโยบายการผสมกลมกลืนชาวเวียดนามให้เข้ากับคนไทยของรัฐบาลไทย ซึ่งก็มีใช้เรื่องง่ายที่จะทำให้ชาวไทยอีสานบางกลุ่มยอมรับชาวเวียดนามเข้าร่วมกลุ่มได้โดยเร็ว แต่มีชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย มีวิธีการปรับตัวเข้ากับคนไทยและให้คนไทยอีสานยอมรับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ด้วยการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยอีสานที่เป็นเจ้าของพื้นที่เดิม โดยเฉพาะความเชื่อในลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนาง ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาต่อไปดังนี้

5.4.2.2.1 การปรับตัวที่นำไปสู่ความสมานฉันท์ของชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสานในอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาอยู่ในเขตอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร จะตั้งชุมชนอยู่ชายฝั่งโขงบริเวณหน้าวัดศรีมงคลเหนือ หรือชุมชนบ้านนาโป ชาวเวียดนามจะตั้งบ้านเรือนอยู่ปะปนกับกลุ่มชาติพันธุ์ข่า และกลุ่มชาวไทยอีสานซึ่งเดิม คือ ลาว ที่อพยพมาจากบ้านหลวงโพธิ์สม เมืองคันทรูรี ชุมชนดังกล่าวมีศาลเจ้าแม่เวินซิวเป็นศูนย์กลางซึ่งชาวบ้านในชุมชนเชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์มาก ชาวบ้านในชุมชนเชื่อว่าเจ้าแม่เวินซิว ซึ่งเป็นวิญญาณบรรพบุรุษตามตำนานเล่าว่า เจ้าแม่เวินซิว อพยพติดตามเจ้าแม่สองนางมาจากเวียงจันทน์ เช่นเดียวกับเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวารอื่น ๆ ของเจ้าแม่สองนาง

ชาวเวียดนามที่ได้รับความเดือดร้อนก็มักจะมาบูชากราบไหว้และขอความช่วยเหลือจากเจ้าแม่เวินซิวอยู่เสมอ ๆ นางดอกกล้า จารุดัน (สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2554) กล่าวว่า “เจ้าแม่เวินซิว “ลิว” (ท่านายแม่น้ำ) เคยมีตำราวจีนหายมาบนบานขอให้เจ้าแม่เวินซิวช่วย เจ้าแม่เวินซิว ลงเทียมชายพัน จันถม แล้วบอกว่าปิ่นมิได้หาย แต่เก็บไว้ใต้ลิ้นชักโต๊ะซึ่งอยู่ลึกจึงมองไม่เห็น”

ชาวเวียดนามบางส่วนแม้จะนับถือศาสนาคริสต์ ก็ยังหันมานับถือเจ้าแม่เวินซิวด้วย เมื่อมีปัญหาเดือดเนื้อร้อนใจ ก็มักจะบนบานขอความช่วยเหลือจากเจ้าแม่เวินซิว ชาวเวียดนามนิยมบนบานให้เจ้าแม่เวินซิวคุ้มครองให้พวกตนรอดพ้นจากการถูกทำร้าย

จากกลุ่มคนไทย นางพัน จันถม (สัมภษณ, 17 ตุลาคม 2550) กล่าวว่า “เวลาชาวเวียดนามจะรวมกลุ่มกันจัดงานรื่นเริงก็มักจะบนบานให้เจ้าแม่เวินซิว ช่วยคุ้มครอง ซึ่งก็มักจะรอดพ้นจากการทำร้ายจากคนไทยเสมอ”

ในทัศนคติของกลุ่มนางเทียมเจ้าพ่อบร๊วาร์ ก็ยังไม่ค่อยยอมรับเท่าไรนัก นางคอกกล้า จารุดัน (สัมภษณ, 17 เมษายน 2554) กล่าวว่า “ร่างทรงของเจ้าแม่เวินซิวตั้งแต่เดิมเป็นคนข่า พยายามขอเข้าไปร่วมในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางในฐานะบร๊วาร์ผู้ติดตามรับใช้เจ้าแม่สองนาง แต่กลุ่มของนางเทียมเจ้าพ่อและเจ้าแม่ที่เป็นบร๊วาร์ของเจ้าแม่สองนางมาก่อนมิได้ยอมรับ เพราะเชื่อกันว่าเจ้าแม่เวินซิว เป็นผีนางเงือกที่คอยเฝ้าวังน้ำวนบริเวณปากห้วยมุก เวลาลงเทียมเจ้าแม่เวินซิวจะมีกลิ่นตัวเหมือนกลิ่นคาวปลา ซึ่งเจ้าแม่สองนางเหม็นคาวไม่ชอบ จึงไม่อนุญาตให้ลงเทียมในขณะที่ทำพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง แต่อนุญาตให้ตัวนางเทียมคือ ยายวัน (คนข่า) มาเข้าร่วมพิธีได้ในฐานะนางเปียงหรือนางสนมที่มีหน้าที่เตรียมเครื่องแต่งกายให้แก่เจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน เท่านั้น ”

การอนุญาตให้ยายวันเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางจึงเป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข่า ซึ่งมีประมาณ 10 ครัวเรือน (นางพัน จันถม, สัมภษณ, 17 ตุลาคม 2550) และชาวเวียดนามที่เคารพนับถือเจ้าแม่เวินซิว มีโอกาสเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางไปด้วยเช่นกัน ชาวเวียดนามมีโอกาสถวายตัวเป็น “ลูกศิษย์” ของเจ้าแม่สองนางซึ่งการถวายตัวเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางของชาวเวียดนามก็ปฏิบัติตนเช่นเดียวกับคนไทยอีสานในชุมชนเมืองมุกดาหาร คือ ชาวเวียดนามจะนำเหล้า พวงมาลัยดอกไม้หอม หรือน้ำอบน้ำหอม มาถวายและสักการะเจ้าแม่สองนาง เจ้าแม่สองนางจะรับของถวายซึ่งหมายความว่ายอมรับชาวเวียดนามที่นำสิ่งของมาถวายเป็นลูกศิษย์พร้อมทั้งรับพรอันเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เช่นเดียวกับชาวไทยที่มาร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง

เจ้าแม่สองนางชื่นชมยินดีกับผู้ที่มาเข้าเฝ้าและร่วมสักการบูชาทุกคน โดยมีได้แยกเชื้อชาติและศาสนาของลูกศิษย์ เจ้าแม่สองนางพร้อมที่จะให้การช่วยเหลือและคุ้มครองลูกศิษย์ทุกคนอย่างเสมอภาคกัน ชาวเวียดนามเองก็เกิดความเชื่อมั่นว่าตนจะได้รับการคุ้มครองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงเช่นเดียวกับคนไทย

ในบริบทของพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวจึงเสมือนเป็นการปรับเปลี่ยนและบ่งบอกสถานภาพของชาวเวียดนามจากคำว่า “ญวนอพยพ” มาเป็น “ลูกศิษย์” ของเจ้าแม่สองนาง ซึ่งนับแต่นั้นต่อไปชาวเวียดนามจะมีสถานภาพเหมือนกับคนไทยทุก ๆ คน ที่เข้ามาร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง คนที่มาร่วมพิธีบวงสรวงไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด เชื้อชาติใด ต่างก็เป็น “ลูกศิษย์” เจ้าแม่สองนาง ซึ่งมีความเสมอภาคและทัดเทียมกันทั้งหมด ทุกคนจะต้องเคารพและเชื่อฟังเจ้าแม่สองนาง จะต้องรักใคร่ปรองดองกัน ในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี บรรดาลูกศิษย์จะต้องเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง โดยพร้อมเพรียงกันและสมัคร

สมานสามัคคีกัน หากมีผู้หนึ่งผู้ใดทำร้ายกันหรือทำร้ายชาวเวียดนามผู้เป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนาง ก็หมายถึง การล่วงละเมิดคำสั่งและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนาง ผู้ที่ล่วงละเมิดคำสั่งและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนาง จะได้รับโทษ และมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา ซึ่งจะต้องมาทำพิธีขอสมาคือเจ้าแม่สองนางเท่านั้น จึงจะได้รับการอภัยโทษ

โดยปกติชาวบ้านในชุมชนเมืองมุกดาหารเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางเป็นบรรพบุรุษของตน และเชื่อว่าเจ้าแม่สองนางมีความศักดิ์สิทธิ์จึงไม่มีใครกล้าละเมิดคำสั่งและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว

ชาวเวียดนามที่มาร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางด้วยกิริยาอ่อนน้อม ทำให้ชาวไทยอีสานต่างให้การต้อนรับอย่างดีในฐานะ “ลูกศิษย์” เจ้าแม่สองนาง ชาวเวียดนามตระหนักและเชื่อว่าตนจะได้รับการคุ้มครองจากอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนาง ดังที่ พลุฑย์กฤษชัย นภฎกาญจน์(สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2551) กล่าวว่า “ สมัยปู่ย่าตายาย และพ่อแม่ของตนอพยพข้ามพามาจากฝั่งลาวใหม่ ๆ อาศัยนอนและกินอาหารที่วัดศรีมงคลเหนือลำบากมาก ชีวิตทุกวันนี้ อยู่ดีมีสุขขึ้นมาได้ก็เพราะเจ้าแม่สองนางช่วยคุ้มครอง ตนเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางมาก ถ้ามีโอกาสตนและครอบครัวจะต้องมาสักการะเจ้าแม่สองนางทุกปี ”

ชาวเวียดนามในเขตอำเภอเมืองมุกดาหาร เริ่มเล็งเห็นความสำคัญของการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางมากขึ้น ชาวเวียดนามมีโอกาสดำเนินกิจกรรมอันสำคัญในเมืองมุกดาหารได้อย่างเปิดเผย มีโอกาสร่วมบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือในการจัดพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางและพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เป็นสาธารณประโยชน์ของชุมชนเมืองมุกดาหาร เช่น การรวมเงินบริจาคสร้างซุ้มประตูวัดศรีมงคลใต้ เป็นต้น ชาวเวียดนามเป็นที่ยอมรับของกลุ่มคนไทยอีสานในเมืองมุกดาหารมากยิ่งขึ้น ได้รับความเห็นอกเห็นใจมากขึ้น จนกระทั่งชาวเวียดนามได้กลายเป็นสมาชิกที่สำคัญกลุ่มหนึ่งของสังคม ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เคยมีความรุนแรงและความเกลียดชังในอดีตจึงเริ่มผ่อนปรนและคลี่คลายลง ทั้งชาวเวียดนามและชาวไทยในเขตเมืองมุกดาหาร มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันมากยิ่งขึ้น จนกลายเป็นความสมานฉันท์กันที่สุดในที่สุด

จะเห็นว่าชาวเวียดนามได้ใช้ความพยายามปรับตัวให้เข้ากับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมและความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาวไทยอีสานในอำเภอเมืองมุกดาหาร โดยการนับถือและเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาวเมืองมุกดาหารมาแต่โบราณ ชาวเวียดนามส่วนใหญ่เข้าร่วมถวายตัวเป็นลูกศิษย์และสักการะเจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปี การที่ชาวเวียดนามเปลี่ยนทัศนคติจากการหวังพึ่งกฎหมายและอำนาจรัฐให้ช่วยคุ้มครองตน ไม่สามารถเปลี่ยนอคติของคนไทยได้โดยสิ้นเชิง แต่การเข้ามาพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของเมืองมุกดาหาร โดยตรงสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ในบริบทของพิธีกรรมช่วยประสานสัมพันธภาพระหว่างชาวเวียดนามกับกลุ่มชนชาวไทยได้เป็น

อย่างดี ปัญหาบาดหมางกันในอดีตคลี่คลายไปในทิศทางที่ดี และก่อให้เกิดความสมานฉันท์จนสามารถดำรงวิถีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติในที่สุด

5.4.2.2.2 การปรับตัวที่จะนำไปสู่ความสมานฉันท์ของชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสาน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

ชุมชนชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในตัวอำเภอและบริเวณใกล้วัดท่ากอกเรือใกล้ ๆ กับห้วยม่งที่มีศาลเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ ชาวเวียดนามที่อำเภอท่าบ่อก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกับชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอื่น ๆ

ชาวไทยอีสานในจังหวัดหนองคายพยายามต่อต้านและเรียกร้องให้รัฐบาลไทยดำเนินการกับกลุ่มชาวเวียดนามในเขตอำเภอท่าบ่อหลายประการ โดยให้ยกเลิกโรงเรียนสอนภาษาญวน ห้ามชาวเวียดนามออกนอกเขตจังหวัด ให้รัฐบาลจับกุมชาวเวียดนามที่เปิดวิทยุสถานอย มีคนไทยบางกลุ่มบุกเข้าทำลายทรัพย์สินของชาวเวียดนามด้วย แต่ก็ยังไม่รุนแรงเท่ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดสกลนคร(ขจัดภัย บุษย์พัฒน์ , 2521 : 144)

เหตุการณ์ต่อต้านชาวเวียดนามเกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง แม้รัฐบาลจะมีกฎหมายควบคุมทั้งคนไทยและชาวเวียดนามมิให้ก่อการทะเลาะวิวาทกัน แต่ก็มีคนไทยบางส่วนที่หาโอกาสลอบทำร้ายชาวเวียดนามอยู่เสมอ ๆ โดยเฉพาะ “เทศกาลดีแคว” ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอท่าบ่อ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งต่างพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มคนไทย เพื่อหวังให้คนไทยซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่และเป็นเจ้าของพื้นที่ยอมรับพวกตน

ที่ชุมชนท่าบ่อ มีศาล 9 ห้อง ศาลเจ้าพ่ออุเทน ที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองเดิม และศาลบรืวารอีก 8 หลัง ตั้งเรียงรายอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ศาลเหล่านี้ตั้งอยู่ในเขตชุมชนวัดแก้วพิจิตร ซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ของตัวอำเภอท่าบ่อ และอยู่ห่างจากศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้องประมาณ 2 กิโลเมตร ศาลดังกล่าวมี นางพนิดา ประเสริฐสุข อายุ 62 ปี เป็นนางเทียมของเจ้าพ่ออุเทน มีพิธีเลี้ยงลงในวันพุธแรกที่ตรงกับข้างขึ้นของเดือน 6 และเลี้ยงขึ้น ในเดือนยี่ ตรงกับข้างขึ้น วันพุธแรกของเดือนเช่นเดียวกัน

ชาวบ้านถือว่า นางพนิดา ประเสริฐสุข เป็นบุคคลสำคัญ และเป็นนางเทียมของเจ้าพ่ออุเทนที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองมาแต่โบราณ คนในชุมชนเมืองท่าบ่อซึ่งประกอบด้วยคนไทยอีสานและชาวเวียดนามต่างก็นับถือเจ้าพ่ออุเทนกันมาก

นอกจากศาล 9 ห้อง แล้ว ยังมีศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้อง ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของตลาดอำเภอท่าบ่อ ชาวบ้านในชุมชนเมืองท่าบ่อต่างก็เคารพนับถือเจ้าแม่สอง

นางไม่ต่างจากเจ้าพ่ออุเทน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ศาลเจ้าแม่สองนางพี่น้องมีร่างเทียมเป็นชาวเวียดนาม นางพินดา ประเสริฐสุข(สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552) กล่าวว่า “แต่เดิมตั้งศาลใหม่ ๆ มียายา ซึ่งเป็นคนไทยเป็นนางเทียม แต่เมื่อยายาตายไปแล้ว ก็มีชาวเวียดนามรับหน้าที่เป็นนางเทียมต่อ”

นางเถาะ เห่งยนิ(สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2553)กล่าวว่า “ ขณะที่ตนเป็นสาว เคยเห็นชาวเวียดนามชื่อ นาย Thanh เป็นคนดูแลศาลเจ้าแม่สองนาง และเป็นคนทำพิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนางทุก ๆ ปี และตายไปตั้งแต่ตนยังเป็นสาว ๆ ”

นางเถาะ เห่งยนิ (สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2553) กล่าวว่า ในสมัยนั้นคนไทยชอบลอบทำร้ายชาวเวียดนามอยู่เป็นประจำ บางครั้งมาพังร้านเอาข้าวของไปก็มีชาวเวียดนามส่วนใหญ่ก็จ่ายอมเพื่อไม่ให้คนไทยทำร้ายตน สมัยที่ตนยังเป็นสาว ๆ จะมีคนไทยคนลาวมาขอยืมเงินแม่บ่อยมาก แม่ก็ให้ยืมทุกครั้ง เพราะหวังฟังคนไทยและคนลาวเมื่อยามเกิดปัญหาขัดแย้งกัน แต่ผลสุดท้ายคนไทยและคนลาวก็โกงเอาเงินไปหมด จะฟ้องร้องเอาคืนก็ไม่ได้ แม่เสียใจมาก วันหนึ่งก็ไปเลี้ยงเจ้าแม่สองนางพี่น้องที่หอ ซึ่งมีทั้งคนไทยและชาวเวียดนามมาร่วมเลี้ยงเจ้าแม่กันเป็นจำนวนมาก แม่จึงบนบานให้เจ้าแม่สองนางช่วยให้ตนได้เงินคืนจากลูกหนี้ ตอนนั้นตนอายุประมาณ 36 ปี จีจรรย์านไปกับแม่ เมื่อแม่บนบานเสร็จก็จะกลับ ตนเห็นงูตัวใหญ่ 2 ตัว นอนขดอยู่ข้างจักรยาน ตนกลัวมากจนฉี่รด นาย Thanh ก็เลยบอกว่า ให้อยู่เลี้ยงเจ้าแม่สองนางให้เสร็จเสียก่อน เจ้าแม่จึงจะอนุญาตให้กลับไปได้ ตนและแม่ก็เลยอยู่จนเลี้ยงเจ้าแม่สองนางเสร็จ ก็กลับบ้าน พอนอนหลับตอนกลางคืน เจ้าแม่สองนางก็มาเข้าฝันแม่บอกว่าถ้าจะให้ช่วยให้ได้เงินคืนต้องให้ลูกสาว คือ นางเถาะ เห่งยนิ ไปเป็นนางเทียมให้แก่เจ้าแม่สองนาง แม่ก็ตกลงเพราะอยากได้เงินคืน ซึ่งเวลาต่อมาเมื่อนาย Thanh เสียชีวิตไปแล้ว ตนก็มารับหน้าที่เป็นนางเทียม ขณะนั้นมีอายุ 37 ปี และหลังจากที่ตนได้เป็นนางเทียมแล้ว คนไทยและคนลาวที่มีความเคารพนับถือเจ้าแม่สองนางก็เริ่มทยอยเอาเงินมาคืนเรื่อย ๆ จนได้คืนหมดทุกคน ตนจึงมีความเชื่อและนับถือเจ้าแม่สองนางเป็นอย่างมาก

ชาวไทยและชาวเวียดนามในเขตอำเภอท่าบ่อ มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางเช่นเดียวกับการนับถือเจ้าพ่ออุเทน ถือเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองมาแต่โบราณเช่นเดียวกัน

น่าสนใจว่าเหตุใด นางเทียมหรือร่างทรงเจ้าแม่สองนางจึงเป็นชาวเวียดนาม ไม่ใช่คนไทยเช่นเดียวกับนางเทียมเจ้าพ่ออุเทน ทั้ง ๆ ที่เจ้าของพื้นที่ก็คือกลุ่มคนไทย

นางเถาะ เห่งยนิ รับหน้าที่เป็นนางเทียมในช่วงสมัยที่ชาวไทยอีสานประท้วงขับไล่ชาวเวียดนาม ชาวเวียดนามถูกลอบทำร้ายอยู่บ่อยครั้ง อีกทั้งยังถูกกดดันแก่ง

เอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มคนไทย นางเวิน เหงียนถิ (สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552) ซึ่งเป็นน้องสาวของนางเถาะ เหงียนถิ เล่าว่า

เจ้าแม่สองนางศักดิ์สิทธิ์มาก หลังจากที่พี่สาวเป็นนางเทียมได้ไม่นานคนไทยและคนลาวที่โกงเงินครอบครัวตนไปก็เริ่มทยอยมาใช้หนี้คืน ซึ่งแม่ก็ไม่ได้คิดดอกเบี้ยเลย ขอให้ได้เงินต้นคืนมาก็พอใจแล้ว เมื่อมีคนไทยเดือดร้อนมาขอความช่วยเหลือจากเจ้าแม่สองนาง พี่สาวก็จะไปลงเทียมให้เสมอ คนไทยที่เคยเกลียดและเอาเปรียบพวกตนก็เริ่มดีขึ้น ให้ความเคารพนับถือพี่สาวของตน เพราะเป็นนางเทียมของเจ้าแม่สองนาง

เจ้าแม่สองนางเป็นผู้เลือกนางเถาะ เหงียนถิเป็นนางเทียมเอง แต่เดิมชาวไทยในชุมชนทำบ่อตูดูกูแกลนและตั้งข้อรังเกียจว่านางเถาะ เหงียนถิ เป็น “ญวนอพยพ” แต่เมื่อเป็นนางเทียมของเจ้าแม่สองนาง นางเถาะ กลายเป็นบุคคลสำคัญของชุมชน เป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือชาวบ้านเมื่อยามเดือดร้อน และเป็นผู้นำชุมชนในการลงเทียม เลี้ยงเจ้าแม่สองนางประจำปี ซึ่งจะเลี้ยงในวันที่ 2 เดือน 9 ของทุกปี

การเลี้ยงเจ้าแม่สองนางประจำปีที่อำเภอท่าบ่อ จะเลี้ยงทั้งอาหารหวาน ผลไม้ และอาหารคาว หัวหมู เป็น ไก่ ซึ่งคนในชุมชนจะนำมาถวายเจ้าแม่สองนางร่วมกัน หลังจากเลี้ยงเจ้าแม่เสร็จแล้ว ทั้งคนไทยและชาวเวียดนามที่มาพร้อมเลี้ยงเจ้าแม่สองนาง ก็มารับประทานอาหารร่วมกันที่ศาลเจ้าแม่สองนาง โดยปกติพิธีจะเริ่มลงเทียมและรำถวายเจ้าแม่สองนางในช่วงเวลา ประมาณ 10.00 น. เสร็จแล้วรับประทานอาหารเที่ยงร่วมกันเป็นอันเสร็จพิธี

จะเห็นว่าเมื่อนางเถาะ เหงียนถิ รับเป็นนางเทียมเจ้าแม่สองนางแล้วส่งผลดีหลายประการ คือ นางเถาะ เหงียนถิ กลายเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม เช่นเดียวกับนางพนิดา ประเสริฐสุข ที่เป็นนางเทียมของเจ้าพ่ออุเทน ชาวบ้านทั้งคนไทยและชาวเวียดนามต่างให้ความเคารพนับถือ ชาวไทยอีสานที่เคยรังเกียจ และกลั่นแกล้งชาวเวียดนามเริ่มปรับเปลี่ยนทัศนคติไปในทางที่ดีขึ้น เพราะเมื่อชาวไทยเดือดร้อนก็มักจะมีพึ่งพาอาศัยให้นางเถาะ ลงเทียมให้ทุกครั้ง ความขัดแย้งที่เคยมีในอดีตเริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น และในบริบทของพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าแม่สองนางสะท้อนให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างชาวไทยอีสาน กับชาวเวียดนามอย่างเด่นชัด นางเถาะเป็นนางเทียมที่มีหน้าที่ติดต่อสื่อสารกับวิญญาณของเจ้าแม่สองนางทำให้ความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ดูเป็นจริงเป็นจังและเป็นรูปธรรมอย่างน่าเกรงขามยิ่งขึ้น ในบริบทของพิธีกรรมการบวงสรวงนางเถาะเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดที่คอยขจัดปัดเป่าทุกข์ โศก โรค ภัย ให้แก่ลูกหลานซึ่งมีทั้งชาวไทยอีสานและชาวเวียดนาม ซึ่งต่างก็เป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนางที่เสมอภาคกัน

ชุมชนอำเภอท่าบ่อเป็นชุมชนไม่ใหญ่นัก ในช่วงเวลาที่เกิดปัญหาขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มคนไทยกับชาวเวียดนาม รัฐบาลได้พยายามเข้ามาแก้ปัญหา รวมทั้งการใช้นโยบายผสมกลมกลืนวัฒนธรรมระหว่างชาวเวียดนามกับชาวไทย ซึ่งเป็นวิธีเดียวกันกับที่ใช้ในชุมชนอื่น ๆ ซึ่งวิธีการดังกล่าวก็เกิดผลดีในช่วงเวลาต่อมา

แต่อย่างไรก็ตามชาวเวียดนามในชุมชนอำเภอท่าบ่อก็มีกุศโลบายที่แยบยลที่ช่วยให้ชาวไทยอีสานและชาวเวียดนามในอำเภอท่าบ่อเกิดการปรองดองกันได้เร็วขึ้น การที่ชาวเวียดนามรับหน้าที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรม สืบทอดตำนานและความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางของกลุ่มคนไทยที่มีมาแต่โบราณ ประกอบกับการเสียดละลงเทียมเพื่อช่วยเหลือชาวไทยอีสานที่เดือดร้อน ตลอดจนเป็นผู้นำประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง มีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ชาวไทยที่เคยมีอคติต่อชาวเวียดนามในเขตอำเภอท่าบ่อเริ่มคลี่คลายและ ลดความรุนแรงของปัญหาความขัดแย้งลง การมีโอกาสได้ร่วมพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนร่วมกันของกลุ่มชนชาวไทยกับชาวเวียดนาม ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ความรังเกียจเดียดฉันท์และการมีอคติต่อกัน ก็กลายเป็นความเห็นอกเห็นใจกันในฐานะเจ้าของพื้นที่กับคนพลัดถิ่น ความขัดแย้งที่สั่งสมมายาวนานจึงเปลี่ยนแปลงเป็นความสมานฉันท์ในที่สุด ซึ่งทำให้สังคมในชุมชนอำเภอท่าบ่อเกิดความสันติสุขในเวลาต่อมา

5.5 บทบาทของพิธีกรรมในการธำรงสถานภาพทางสังคมของกลุ่มผู้นำที่เป็นลูกหลานเจ้าเมืองเดิม

ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางในแต่ละชุมชนแตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน มีทั้งนางเทียม จ้ำ นางเปียง ในแต่ละศาลมีผู้ทำหน้าที่คล้ายกันและแตกต่างกัน รายละเอียดต่าง ๆ ผู้วิจัยได้เสนอไว้ในตารางดังนี้

ตารางแสดงรายชื่อผู้สืบทอดหน้าที่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางในชุมชนต่าง ๆ

ชื่อ - สกุล	เพศ	อายุ	อาชีพ	สถานะ	เจ้าพ่อ เจ้าแม่ ที่ลงเทียม	การเลือกผู้ สืบทอด
นายฟอง พรมลา	ชาย	68 ปี	ค้าขาย	เจ้า คุณแลศาล พระวอ และเจ้า แม่สองนาง อำเภอเมือง จังหวัด หนองบัวลำภู	-	เจ้าพ่อเลือก คนในสาย ตระกูล เดียวกัน
นายเถาะ เหยียนถิ (ชาวเวียดนาม)	หญิง	75 ปี	ค้าขาย	นางเทียม เจ้าแม่สองนาง ที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัด หนองคาย	เจ้าแม่สอง นาง	เจ้าแม่เลือก คนที่เห็นว่า เหมาะสม
นางบุญศรี อินทรศิริ	หญิง	70 ปี	ทำนา	นางเทียมเจ้าแม่ สองนางที่บ้าน เวียงคุก อำเภอ เมือง จังหวัด หนองคาย	เจ้าแม่สอง นาง	เจ้าแม่เลือก

ชื่อ - สกุล	เพศ	อายุ	อาชีพ	สถานะ	เจ้าพ่อ เจ้าแม่ที่ลง เยี่ยม	การเลือกผู้ สืบทอด
นางจันดา อุดมมาลย์	หญิง	52 ปี	ข้าราชการ ครู	นางเทียมเจ้าแม่ สองนางที่ ชุมชนวัดหาย โศก อำเภอ เมืองจังหวัด หนองคาย	เจ้าแม่สอง นาง	เจ้าแม่เลือก คนที่เห็นว่า เหมาะสม
นายประทีป วิเศษรัตน์	ชาย	35 ปี	เจ้าหน้าที่ เทศบาล	เจ้า จำ	-	เจ้าแม่เลือก คนในสาย ตระกูล เดียวกัน
นางแก้ว สุริยะกาญจน์	หญิง	70 ปี	ทำนา	เจ้า ศาลเจ้าปู่ผ้า ขาว และเจ้าแม่ สองนาง อำเภอ บึงกาฬ จังหวัด บึงกาฬ	-	เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เลือกคนใน สายตระกูล เดียวกัน
นางสงวน สิ้นศิริ	หญิง	60 ปี	ทำนา	เจ้า คุณแลศาล เจ้าปู่และเจ้าแม่ สองนาง วัด จอมนาง อำเภอ โพนพิสัย จังหวัด หนองคาย	-	เจ้าปู่เลือก

ชื่อ - สกุล	เพศ	อายุ	อาชีพ	สถานะ	เจ้าพ่อ เจ้าแม่ที่ลง เทียม	การเลือกผู้ สืบทอด
นายพรมมา เขียวคำ	ชาย	82 ปี	ทำนา	จำ ศาลเจ้าแม่ สองนางบ้าน แพงใต้ อำเภอบ้าน แพง จังหวัด นครพนม	-	ชาวบ้าน เลือกผู้ที่ เหมาะสม
นางจัน ศรีประเสริฐ	หญิง	79 ปี	ทำนา	กวันจำ (ทำ หน้าที่แทน) เจ้าแม่สองนาง บ้านนาเขท่า ตำบลนาเข อำเภอบ้านแพง จังหวัด นครพนม	-	แต่เดิมเจ้าแม่ จะเลือกทั้ง นางเทียม และจำที่เป็น เครือญาติกัน ซึ่งตาย หมดแล้ว แต่ ปัจจุบัน เจ้าแม่ยังไม่ เลือกใคร
นางเงา เหมนนท์	หญิง	77 ปี	ทำนา	กวันจำ เจ้าพ่อ เพชรกมล และ เจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม จังหวัด นครพนม	-	เจ้าแม่เลือก เครือญาติ เดียวกัน

ชื่อ - สกุล	เพศ	อายุ	อาชีพ	สถานะ	เจ้าพ่อ เจ้าแม่ที่ลง เยี่ยม	การเลือกผู้ สืบทอด
นางดี มิลา	หญิง	76 ปี	ทำนา	ก๊วนจำ เจ้าแม่ สองนาง บ้าน น้ำก่า หมู่ 10 ตำบลน้ำก่า อำเภอธาตุพนม จังหวัด นครพนม	-	เจ้าแม่เลือก เครือญาติ เดียวกัน
นางศุศาสกร สวัสดิ์วงศ์ไชย	หญิง	65 ปี	ค้าขาย	นางเทียมเจ้าแม่ สองนาง เจ้าพ่อ ฟ้ามุงเมือง อำเภอเมือง มุกดาหาร จังหวัด มุกดาหาร	เจ้าแม่สอง นาง และ เจ้าพ่อฟ้า มุงเมือง	เจ้าแม่หรือ เจ้าพ่อเลือก คนในสาย ตระกูล เดียวกัน
นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย	ชาย	61 ปี	ลาออก จาก ข้าราชการ ตำรวจ	จำ	-	เจ้าพ่อฟ้ามุง เมืองเลือก คนในสาย ตระกูล เดียวกัน

ชื่อ - สกุล	เพศ	อายุ	อาชีพ	สถานะ	เจ้าพ่อ เจ้าแม่ที่ลง เยี่ยม	การเลือกผู้ สืบทอด
นางทองสุข ปรีบุญโญ	หญิง	84 ปี	ข้าราชการ ครูปลด เกษียณ	นางเปียง เบื่องขวา (นางสนม) (ทำหน้าที่แทน)	-	เจ้าแม่หรือ เจ้าพ่อเลือก คนในสาย ตระกูล เดียวกัน (ปัจจุบันยัง ไม่ได้เลือก ใคร)
นางอรรณ เชื้อหาญ	หญิง	82 ปี	ข้าราชการ ครูปลด เกษียณ	นางเปียง เบื่องซ้าย (นางสนม)	-	เจ้าแม่หรือ เจ้าพ่อเลือก คนในสาย ตระกูล เดียวกัน
นายสีมา จันทร์สาขา	ชาย	87 ปี	ข้าราชการ ปลด เกษียณ	เจ้าโคตร	-	ตัวแทนเจ้า เมืองเดิม

ชื่อ - สกุล	เพศ	อายุ	อาชีพ	สถานะ	เจ้าพ่อ เจ้าแม่ที่ลง เทียม	การเลือกผู้ สืบทอด
นางดอกคำ จารุตัน	หญิง	72 ปี	ทำนา	นางเทียมเจ้าพ่อ ราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และ หลวงวิชา ซึ่ง เป็นบริวารของ เจ้าแม่สองนาง	เจ้าพ่อ ราชวงศ์ ศึก เจ้ากรมหัว และหลวง วิชา	เจ้าแม่สอง นางหรือ เจ้าพ่อฟ้ามุง เมืองเล็ก คนในสาย ตระกูล เดียวกัน
นางเพ็ญโสภา พรหมเมือง	หญิง	47 ปี	ค้าขาย	นางเทียมเจ้าพ่อ คำแดง เจ้าแม่ คำเหลืองและ เจ้าพ่อหัวคอน (พญานาค) เป็น บริวารของเจ้า แม่สองนาง	เจ้าพ่อคำ แดง เจ้า แม่คำ เหลือง และเจ้าพ่อ หัวคอน (พญานาค)	เจ้าแม่สอง นางหรือ เจ้าพ่อฟ้า มุงเมืองเล็ก คนในสาย ตระกูล เดียวกัน

จากตาราง พบว่าศาลเจ้าแม่สองนาง 10 ศาล มีทั้งเจ้า นางเทียมดูแลและเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม คล้ายกันและแตกต่าง และมี 3 ศาล ที่ชาวบ้านสร้างไว้เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ซึ่งไม่มีพิธีบวงสรวงประจำปี ซึ่งผู้วิจัยแบ่งกลุ่มผู้สืบทอดหน้าที่ประกอบพิธีกรรมใน 10 ศาล เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 จำ เป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลศาลและเป็นผู้นำในการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง จำกลุ่มที่ 1 มีทั้งเพศหญิงและเพศชายอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงคนเดียว การคัดเลือกเจ้าแม่สองนางเป็นผู้เลือก ได้แก่ ศาลเจ้าแม่สองนาง บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม ศาลเจ้าแม่สองนางอำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ ศาลเจ้าแม่สองนางบ้านน้ำคำ หมู่ 17 และหมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ส่วนศาลเจ้าแม่สองนางอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นผู้ชาย ซึ่งเจ้าพ่อพระวอที่เป็นหลักเมืองเป็นผู้เลือก การเลือกจำทั้ง 5

ชุมชน เจ้าแม่และเจ้าพ่อจะเลือกเฉพาะบุคคลในสายตระกูลเดียวกันเท่านั้น ส่วนใหญ่จะคัดเลือก หรือสืบทอดกันมาทางสายผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย

นอกจากนี้ยังมีเจ้าที่ศาลเจ้าแม่สองนางที่บ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม เจ้าแม่สองนางมิได้เลือก การเลือกเจ้า(ผู้ชาย)ในชุมชนนี้ชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้เลือกกันเอง โดยเลือกผู้ที่มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง และจะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจ โอบอ้อมอารีตั้งตนอยู่ในกรอบศีลธรรมและได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านในชุมชนเป็น สำคัญ

กลุ่มที่ 2 นางเทียม กลุ่มนี้นางเทียมจะเป็นผู้ดูแลศาลและเป็นผู้นำประกอบพิธีบวงสรวง เจ้าแม่สองนางมีเพียงคนเดียว นางเทียมจะต้องลงเทียมหรือเข้าทรงในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ประจำปี กลุ่มนี้ในปัจจุบันไม่มีเจ้าช่วยดูแลศาล วิธีการเลือกนางเทียม เจ้าแม่สองนางจะเลือกผู้ที่เหมาะสมที่เห็นว่าสามารถเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง ได้ มี 2 ศาล คือ ศาลเจ้าแม่สองนางอำเภอท่าบ่อ และบ้านเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

กลุ่มที่ 3 นางเทียม และ เจ้า ศาลเจ้าแม่สองนางกลุ่มนี้มีทั้งนางเทียมทำหน้าที่ลงเทียมหรือ เข้าทรงเจ้าแม่สองนางในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี ส่วนเจ้าเป็นผู้ดูแลศาลและช่วย จัดเตรียมประรำพิธีและเครื่องบวงสรวงบูชา ได้แก่ ศาลเจ้าแม่สองนางชุมชนวัดหายโศก อำเภอ เมือง จังหวัดหนองคาย การเลือกนางเทียม เจ้าแม่สองนางจะเลือกผู้ที่เหมาะสมที่สามารถ ลงเทียมได้ และมีคุณสมบัติที่จะเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางได้ เช่น จะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจดีงาม ใจบุญ ถือศีลฟังธรรมและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ส่วนเจ้าเจ้าแม่สองนางจะเลือกเจ้าผู้ชายที่สืบเชื้อสายมาจากสายตระกูลเดียวกันเท่านั้น

กลุ่มที่ 4 นางเทียม เจ้า นางเปียงเบื่องขวา และเบื่องซ้าย เจ้าโคตร และนางเทียมบวริวาร กลุ่มที่ 4 ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดเพราะมีการรวมกลุ่มและแบ่งหน้าที่กันตามตำแหน่ง และสถานภาพในบริบทของพิธีกรรมอย่างชัดเจน คือ ศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร นางเทียมมีหน้าที่ลงเทียมหรือเข้าทรงเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง นางเทียมบวริวารคนที่ 1 ลงเทียมเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัวและหลวงวิชา นางเทียมบวริวารคนที่ 2 ลงเทียมเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน เจ้ามีหน้าที่ดูแลศาลและจัดประรำ พิธีในพิธีต่าง ๆ ตลอดจนดูแลการจัดวางเครื่องบวง และเครื่องเช่นต่าง ๆ ทุกพิธี นางเปียงเบื่อง ขวามีหน้าที่จัดเครื่องทรงเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง นางเปียงเบื่องซ้ายมีหน้าที่จัดทำ เครื่องบูชาต่าง ๆ เช่น ขัน 5 ขัน 8 พานบายศรี และหมากเบ็ง ตลอดจนให้คำแนะนำวิธีปฏิบัติ บูชาให้แก่ลูกหลานทั่วไปที่มาบูชาและแก้บน และเจ้าโคตรเป็นผู้อาวุโสสูงสุดในสายตระกูลเจ้า เมืองทำหน้าที่แทนเจ้าเมืองมุกดาหารในอดีต

วิธีการคัดเลือกผู้ทำหน้าที่ในทุกตำแหน่งจะคัดเลือกเฉพาะบุคคลที่อยู่ในสายตระกูล เดียวกันและต้องเป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเท่านั้น และจะคัดเลือกกันในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่

สองนางประจำปี ถ้าจะเลือกนางเทียมเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง วิญญาณของผู้ใดผู้หนึ่งจะมาลงร่างของนางเทียมบริวารแล้วเลือกลูกหลานที่เป็นคนในสายตระกูลเดียวกัน ในลักษณะเดียวกัน การเลือก จำ นางเปียง และนางเทียมบริวาร เจ้าแม่สองนางหรือเจ้าพ่อฟ้ามงเมือง จะลงเทียมและเลือกคนในสายตระกูลเดียวกัน ซึ่งนางเทียมเจ้าแม่สองนาง จำ นางเปียงและเจ้าโคตร ล้วนเป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารที่สืบทอดหน้าที่กันมาใน 3 ตระกูล คือ จันทรสาขา สวัสดิ์วงศ์ไชย และแสนวิเศษ ส่วนสายตระกูลบริวารก็สืบเชื้อสายกันมาในสายตระกูลของตน เช่นเดียวกัน

ทั้งนางเทียม จำ นางเปียงและเจ้าโคตร ล้วนเป็นบุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรมศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนมาแต่โบราณและยังคงดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน ในแต่ละศาลหรือชุมชนอาจจะมีรูปแบบของการสืบทอดวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่การรับหน้าที่สืบทอดพิธีกรรมเก่าแก่ของชุมชนและยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบันอย่างแนบแน่น ลักษณะดังกล่าวเสมือนเป็นการสร้างเครือข่ายผู้ทำหน้าที่สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมชุมชนที่สืบทอดและโยงใยกันมาหลายชั่วอายุคนเพื่อดำรงรักษาดำเนินและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางของชุมชนให้คงอยู่สืบไป ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะศึกษาและชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ผู้วิจัยจึงศึกษาระบบเครือญาติ และการสร้างเครือข่ายของผู้สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรม ของกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรมประจำศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากนางเทียม จำ นางเปียง เจ้าโคตร ล้วนเป็นเครือญาติที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหาร และยังมีบริวารอีก 2 กลุ่ม ซึ่งทุกกลุ่มร่วมมือกันประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจัง ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรมที่เด่นกว่ากลุ่มอื่น ๆ ดังนี้

5.5.1 ระบบเครือญาติและการสืบทอดหน้าที่ผู้ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง

กลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรมประจำศาลเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ประกอบด้วย นางเทียม นางเปียงชาย ขวา ซึ่งล้วนสืบทอดหน้าที่กันมาในสายผู้หญิง แม้จะมีจำเป็นผู้ชาย แต่ก็สืบเชื้อสายมาจากลูกหลานเจ้าเมืองฝ่ายผู้หญิงเช่นเดียวกัน

ปรานี วงษ์เทศ (2544 : 6) แสดงความเห็นว่าเป็นที่ในการแสดงอำนาจของเพศชายและเพศหญิงในสังคมไทย มีการเหลื่อมล้ำกันมาก โดยเฉพาะในระบบการเมืองการปกครองที่แสดงให้เห็นลักษณะเหลื่อมล้ำทางเพศอย่างชัดเจน หัวหน้าหมู่บ้าน หัวหน้ากลุ่ม หัวหน้าเผ่า กษัตริย์ ผู้นำประเทศ มักจะเป็นชายมากกว่าหญิง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจในการตัดสินใจอยู่ในมือของเพศชายมากกว่าเพศหญิง ข้อสรุปดังกล่าว เป็นการมองในแง่มุมมองของการเมืองและระบบ

การปกครอง ดังนั้น อำนาจสิทธิ์ขาดย่อมขึ้นอยู่กับผู้ชาย หากมองในแง่มุมอื่น ๆ เช่น ด้านวัฒนธรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ ผู้หญิงอาจมีสิทธิ์และสามารถแสดงอำนาจได้อย่างเทียบเท่าผู้ชาย

ลักษณะของอำนาจที่ผู้หญิงมีและเหตุผลที่อำนาจนี้ถูกละเลยตามประเพณีคงจะเห็นชัดเจนเมื่อศึกษาถึงลักษณะของฐานะของผู้หญิง เราคงต้องตั้งคำถามว่าอะไรทำให้ผู้ชายมีอำนาจ เหตุใดลักษณะของอำนาจที่ผู้หญิงมีและเหตุผลที่อำนาจนี้ถูกละเลยตามประเพณีคงจะเห็นชัดเจนเมื่อศึกษาถึงลักษณะของฐานะของผู้หญิง เราคงต้องตั้งคำถามว่าอะไรทำให้ผู้ชายมีอำนาจ เหตุใดความไม่เสมอภาคทางเพศจึงปรากฏเป็นความจริงที่เป็นสากลในสังคมมนุษย์ อะไรคือความสำคัญและมีความสัมพันธ์ต่อชีวิตด้านอื่น ๆ ของผู้หญิงและผู้ชายอย่างไร เมื่อเราสามารถทำความเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนเหล่านี้ได้แล้ว นั่นแหละเราจึงสามารถตั้งคำถามว่า ด้วยสถานการณ์อย่างไรที่ระบบอำนาจของผู้ชายจะถูกลดความสำคัญลง อะไรคือแหล่งพลังอำนาจของผู้หญิง และการจัดระเบียบทางสังคมเช่นไรที่จะให้คุณค่าแก่ชีวิตของผู้หญิง(ปราณี วงษ์เทศ, 2544 :35-36)

แม้แต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเทพหรือผีในสังคมไทยที่มีเพศเป็นหญิง เช่น นางกวัก แม่โพสพ แม่ธรณี แม่ซื้อ แม่ย่านาง นางตานี ก็ยังเป็นสิ่งที่คนไทยส่วนใหญ่ทั่วไปเคารพเกรงกลัวกราบไหว้วมาแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะสิ่งของที่ใช้ในการทำมาหากินที่เชื่อว่ามีผีผู้หญิงสิงอยู่ เช่น แม่เตาไฟ แม่นางด้ง นางครก นางสาก นางส้อม นางเชือก (นิธิ เอียวศรีวงศ์ อธิบายว่า ในภาษาไทยเมื่อจะต้องการให้หมายถึงผู้เป็นหลักหรือประธานของกลุ่ม หรือของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วมักใช้คำว่า “แม่” นำหน้านามนั้น เพราะการใช้คำว่า “พ่อ” นำหน้ากลุ่มหรือสิ่งที่ต้องการให้ “พ่อ” เป็นประธานนั้น ส่วนใหญ่แล้วเป็นคำที่พบในสมัยหลัง เช่น พ่อครัว พ่อบ้าน พ่อเมือง ฯลฯ)

ความเชื่อเรื่องผีผู้หญิงทำให้ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีผู้หญิงในสังคมไทยจะมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดประเพณีพิธีกรรมสืบเนื่องจากพื้นฐานทางโครงสร้างของสังคมไทยในอดีตที่ให้ความสำคัญกับการสืบเชื้อสายฝ่ายหญิง รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานกับครอบครัวฝ่ายหญิงหลังการแต่งงานผู้ชายจึงมีฐานะเหมือนเป็นแขกท่ามกลางหมู่ญาติของฝ่ายภรรยา ขณะเดียวกันพี่น้องผู้ชายของฝ่ายภราก็ต้องย้ายออกนอกหมู่บ้านไปอาศัยกับภรรยาของตนเมื่อแต่งงานแล้วเช่นกัน

โดยสภาพพื้นฐานดังกล่าว ผู้หญิงจึงเป็นผู้ยึดที่ ขณะที่ผู้ชายต้องบวช หรือไปเป็นทหาร ไปได้เมียที่อื่น ผู้หญิงจึงเป็นเจ้าของหมู่บ้านที่แท้จริงนับแต่เป็นเจ้าของที่ดิน การผลิตและเป็นผู้รับผิดชอบในการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีของตระกูลหรือของหมู่บ้านชุมชนของตนเอง เนื่องจากผู้หญิงจะเป็นผู้ที่รับรู้ประวัติความเป็นมาเรื่องราวของหมู่บ้านตนเองที่ถ่ายทอดจากแม่หรือยายเพราะเป็นผู้ที่อยู่ติดกับหมู่บ้านไม่ได้ย้ายออกไปไหน ดังนั้น ผู้หญิงจึงเป็นผู้รับรู้และสืบทอดประเพณีพิธีกรรมของหมู่บ้านของชาติพันธุ์ดังที่เรารับรู้กันในรูปของประเพณีราษฎร์

(little tradition) มากกว่าผู้ชายที่มีโอกาสใกล้ชิดกับประเพณีหลวง (great tradition)จากการบวช และการออกไปนอกหมู่บ้านของตน (ปราณี วงษ์เทศ, 2544 :352-362)

จากกรอบแนวคิดข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในบริบทของสังคมไทยมิได้จำกัดพื้นที่ ในการแสดงอำนาจของผู้หญิง เพียงแต่การแสดงอำนาจของผู้หญิงสืบเนื่องมาจากโครงสร้างทาง สังคม โดยเฉพาะด้านพิธีกรรมประเพณี ซึ่งผู้หญิงมีโอกาสใกล้ชิดกับประเพณีและพิธีกรรม มากกว่าผู้ชาย โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับการเข้าทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่าง ๆ

การเข้าทรงของเจ้าพ่อเจ้าแม่โดยผ่านร่างนางเทียม(ผู้หญิง) ย่อมสื่อถึงอำนาจ บางประการที่น่าสนใจ และในกรณีศึกษาของกลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ที่ศาล เจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ทั้งนางเทียม จ้า นางเปียงเบื่องขวาและ เบื่องซ้าย และเจ้าโคตร ตลอดจนกลุ่มนางเทียมเจ้าพ่อบริวาร ส่วนใหญ่ก็สืบทอดหน้าที่ทาง วัฒนธรรมมาทางสายผู้หญิง ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

5.5.1.1 ระบบเครือญาติและผู้สืบทอดหน้าที่ในสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหาร

ศาลเจ้าแม่สองนางในชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหารถือเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่สำคัญและเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนทั้งชุมชนมาแต่โบราณ แม้ว่าคนในชุมชนจะนับถือพุทธศาสนา เข้าวัด ทำบุญ ถือศีล ฟังธรรมกันอยู่เป็นนิจ แต่ พิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางก็ยังปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องทุกปี

กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการและสืบสานขนบธรรมเนียม ดั้งเดิมของชุมชนมาโดยตลอด คือ กลุ่มลูกหลานเชื้อสายเจ้าเมืองมุกดาหาร และที่สำคัญผู้ที่ สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมเป็นกลุ่มผู้หญิงมากกว่าผู้ชายซึ่งในปัจจุบันมีทั้งสายตระกูล “จันทร์สาขา” “สวัสดิ์วงศ์ไชย” และ “แสนวิเศษ” ซึ่งถือเป็นสายตระกูลเก่าแก่ที่เป็นเครือญาติกัน มาแต่โบราณ สายตระกูลเหล่านี้มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันโดยตรง ผู้ที่มีหน้าที่สืบทอด หน้าที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับพิธีกรรมการนับถือเจ้าแม่สองนางในปัจจุบัน คือ นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย(นางเทียม) นายประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย(จ้า)นางทองสุข ปริญญาโย (นางเป็ ยงเบื่องขวา) นางอรวรรณ เชื้อหาญ (นางเปียงเบื่องซ้าย) และนายสิมา จันทร์สาขา (เจ้าโคตร) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาระบบเครือญาติของผู้ประกอบการพิธีกรรมทุกคนอย่างละเอียดแนบท้ายไว้ใน ภาคผนวก ซึ่งแต่ละคนสืบทอดหน้าที่กันมาจากบรรพบุรุษในสายตระกูลเดียวกัน และเป็นเชื้อ สายเจ้าเมืองมุกดาหารเหมือนกัน ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 4 สาย ตามตำแหน่งและหน้าที่ในพิธีกรรม บวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ดังนี้

สายที่ 1 สายนางเทียม นางเทียมเดิม คือ นางเทียบ แสนวิเศษ เป็นนาง เทียมคนที่ 1 นางคุณ บำรุงสวัสดิ์ (แสนวิเศษ) เป็นนางเทียมคนที่ 2 และนางประยงค์ โภคทรัพย์ เป็นนางเทียมคนที่ 3 ทั้ง 3 คน สืบเชื้อสายมาจากสายตระกูลของท้าวคอนเมืองกลาง ซึ่งเป็น

ตำแหน่งเสนาบดีที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาบัญชีไพร่พล คูแล่นักโทษ คอยรับคำสั่งให้ปล่อยหรือกักขังนักโทษ คอยซ่อมแซมและดูแลวัดวาอาราม (ปิยฉัตร สินธุสอาด, 2540 : 56) ระบบการเมืองการปกครองสมัยก่อน ผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งทำวเพื่อกรรมการเมืองตำแหน่งต่าง ๆ ได้นั้นต้องเป็นเครือญาติของเจ้าเมืองเท่านั้น

นางเทียบ แสนวิเศษ นางเทียบคนที่ 1 เป็นบุตรสาวของนางดวงซึ่งเป็นลูกของทำวก่อนเมืองกลาง

นางคุณ บำรุงสวัสดิ์ นางเทียบคนที่ 2 เป็นลูกพี่ลูกน้องกับนางเทียบ เพราะพ่อของนางคุณเป็นพี่ชายนางดวงแม่ของนางเทียบ

นางประยงค์ โภคทรัพย์ นางเทียบคนที่ 3 เป็นบุตรของนางเทียบ เมื่อนางประยงค์ เสียชีวิตแล้ว เจ้าแม่สองนางไม่ได้เลือกใครในสายตระกูลนี้อีก เนื่องจากทั้งนางคุณและนางประยงค์มีบุตรเป็นผู้ชายล้วน

สายนางเทียบเดิมสิ้นสุดที่นางประยงค์ โภคทรัพย์ เพราะลูกหลานของนางเทียบแต่ละคนล้วนเป็นผู้ชายทั้งสิ้น เจ้าแม่สองนางจึงมิได้เลือกใครในสายตระกูลมาเป็นนางเทียบคนต่อไป แต่เจ้าแม่สองนางเลือกนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย ที่สืบเชื้อสายมาจากสายเจ้ามาเป็นนางเทียบแทน

แม้ว่าจะเลือกนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชยมาจากสายเจ้า แต่ก็เป็นสายสกุลที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารเช่นเดียวกัน เพราะปู่ของนางสุดสาคร ชื่อ นายอัน(จำคนที่ 1) เป็นลูกพี่ลูกน้องกับนายถุ่ม สวัสดิ์วงศ์ไชย(สายเจ้า) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 3 เช่นเดียวกัน

การสืบเชื้อสายของนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย สืบเชื้อสายมาจากอุปฮาดแห่ง บุตรของเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 3 อุปฮาดแห่งมีบุตรชื่อ นางเบียง ต่อมานางเบียงแต่งงานมี บุตร ชื่อ นางกวน ต่อมานางกวนแต่งงานมีบุตร ชื่อ นายถุ่ม สวัสดิ์วงศ์ไชย ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับ นายอัน สวัสดิ์วงศ์ไชย ปู่ของนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย จะเห็นว่านางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย ก็เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองมุกดาหารเช่นเดียวกัน

สายนางเทียบถือว่าเป็นสายที่มีความสำคัญ เพราะเมื่อลงเทียมนางเทียบจะเป็นสื่อกลางระหว่างวิญญานบรรพบุรุษกับบรรดาลูกหลานและชาวเมืองมุกดาหาร อีกทั้งยังเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ ของเมืองมุกดาหารอีกหลายพิธี และผู้ที่มาสืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมในสายนางเทียบเจ้าแม่สองนาง เจ้าแม่สองนาง หรือเจ้าพ่อฟ้าเมืองจะเป็นผู้เลือกลูกหลานในสายตระกูลเดียวกันหรือเป็นลูกหลานของเจ้าเมืองและต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น

สายที่ 2 สายเจ้า เป็นสายสกุลที่สืบเชื้อสายมาจากสายอุปฮาด(แห่ง) ซึ่งเป็นบุตรของพระจันทร์สุริยวงษ์(พรหม) เจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 3 ผู้ที่จะสืบทอดหน้าที่มาทางสายเจ้าจะเป็นผู้ชายล้วน ได้แก่ นายอัน สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำคนที่ 1 นางมั่ง โทณฑา เป็นจำคน

ที่ 2 นายคิลก สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำคนที่ 3 นายพร สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำคนที่ 4 จำ และนาย
ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำคนที่ 5 คนปัจจุบัน

การสืบทอดหน้าที่จำ จะสืบทอดหน้าที่กันมาในสายตระกูล “สวัสดิ์วงศ์
ไชย” ซึ่งเป็นสายตระกูลที่สืบทอดมาจากสายของอุปฮาดแห่ง บุตรเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 3
นางเปียงเป็นบุตรของอุปฮาดแห่ง แต่งงานแล้วมีบุตรชื่อ นางกวน ต่อมานางกวนแต่งงานมีบุตร
ชื่อนายถุ่ม สวัสดิ์วงศ์ไชย ซึ่งเป็นปู่ของนายประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย (จำคนปัจจุบัน)

นายอัน สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำคนที่ 1 เป็นลูกพี่ลูกน้องกับนายถุ่ม
สวัสดิ์วงศ์ไชย และเป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 3

นายมั่ง โทณฑา เป็นจำคนที่ 2 ก็เป็นเครือญาติกับคนในสายตระกูล
“สวัสดิ์วงศ์ไชย” เช่นเดียวกัน และนายมั่ง เป็นพ่อของนางแวว โทณฑา นางเปียงเบื่องซ้ายคนที่ 4
นายคิลก สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำคนที่ 3 เป็นลูกพี่ลูกน้องกับนายถุ่ม และ
นายอัน เช่นเดียวกัน

นายพร สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำคนที่ 4 และเป็นพี่ชายของนายคิลก
สวัสดิ์วงศ์ไชย

นายประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำคนที่ 5 คนปัจจุบัน และเป็นหลาน
ของนายถุ่ม สวัสดิ์วงศ์ไชย

จะเห็นว่าผู้ที่ทำหน้าที่สายจำ ส่วนเป็นลูกหลานเจ้าเมือง สายอุปฮาดแห่ง
เป็นคนในสายตระกูล “สวัสดิ์วงศ์ไชย” ทั้งสิ้น

การเลือกผู้ทำหน้าที่ จำ เจ้าพ่อฟ้ามงเมืองเป็นผู้เลือกเลือกนายประภักดิ์
สวัสดิ์วงศ์ไชยสืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมสายจำ การเลือกจำแม่จะเลือกจากกลุ่มผู้ชายแต่ก็ สืบ
เชื้อสายเจ้าเมืองมุกดาหารมาทางสายผู้หญิง กล่าวคือ นางกวน(ยายทวด) เป็นบุตรของนางเปียง
(พี่สาวของพระยาศศิวงษ์ประวัติ เจ้าเมืองคนที่ 7 และเป็นบุตรของอุปฮาดแห่ง)

สายที่ 3 นางเปียงเบื่องขวา มีหน้าที่ดูแลเครื่องทรง เครื่องแต่งกายให้แก่
เจ้าแม่สองนาง แต่เดิมนางกาศอัมพร สุริยาชัยวัฒน์ เป็นนางเปียงเบื่องขวาคนที่ 1 ซึ่งเป็นหลาน
ของท้าวไชยสุเรนทร์(ต้นสกุลสวัสดิ์วงศ์ไชย) กับนางอบ และนางเปียงเบื่องขวาคนที่ 2 คือ นาง
ทองบูน บำรุงสวัสดิ์ (สวัสดิ์วงศ์ไชย) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 5 คือ พระเจ้า
จันทรสุริยวงษ์ (คำ) ซึ่งมีศักดิ์เป็นทวด และนางทองบูนเป็นลูกพี่ลูกน้องกับนางกาศอัมพรด้วย
นางเปียงคนที่ 2 เสียชีวิตไปใน ปี พ.ศ. 2548 แต่เจ้าแม่สองนางก็ยังไม่ได้เลือกใครมาทำหน้าที่
แทนตราบเท่าปัจจุบัน สายนางเปียงเบื่องขวาเดิมก็สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารเช่นกัน

การสืบทอดหน้าที่ของนางเปียงเบื่องขวาเดิม นางกาศอัมพร สุริยาชัยวัฒน์
เป็นนางเปียงเบื่องขวาคนที่ 1 สืบเชื้อสายมาจากท้าวไชยสุเรนทร์ (ตระกูลสวัสดิ์วงศ์ไชย)

นางทองนุ่น บำรุงสวัสดิ์(สวัสดิ์วงศ์ไชย) เป็นนางเปียงเบื่องขวาคนที่ 2 โดยสืบเชื้อสายมาจาก เจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 5 เจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 5 มีบุตร ชื่อ นางขาว ต่อมานางขาวแต่งงานกับท้าวขัตติยะ มีบุตร ชื่อ นางทองบาน ต่อมานางทองบาน แต่งงานกับ นายเป็น สวัสดิ์วงศ์ไชย ซึ่งเป็นพ่อแม่ของนางทองนุ่น

จะเห็นว่านางเปียงเบื่องขวาทั้ง 2 คน เป็นลูกพี่ลูกน้องกัน และเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารเช่นเดียวกัน นางทองนุ่น บำรุงสวัสดิ์ ได้เสียชีวิตไปตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 จนมาถึงปัจจุบัน เจ้าแม่สองนางก็ยังไม่ได้เลือกใครมาทำหน้าที่นางเปียงเบื่องขวาแทน มีเพียงนางทองสุข ปริบุญโญ ที่เข้ามาช่วยทำหน้าที่แทนในปัจจุบัน

นางทองสุข ปริบุญโญ ที่ทำหน้าที่แทนนางเปียงเบื่องขวา สืบเชื้อสายมาจากหลวงบุรินทร์มุกดารักษ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งนครบาลเมือง ในสมัยของเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 8 ซึ่งในสมัยนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเสียใหม่ ได้ยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองเป็นผู้ว่าราชการเมืองมุกดาหาร(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร,2542:102) หลวงบุรินทร์มุกดารักษ์ มีศักดิ์เป็นปู่ของนางทองสุข ปริบุญโญ

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องว่า เหตุใดเจ้าแม่สองนางยังไม่เลือกนางทองสุข ปริบุญโญ เป็นนางเปียงเบื่อง ทั้ง ๆ ที่ทำหน้าที่แทนมา 5 ปีแล้ว อรวรรณ เชื้อหาญ (สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2553) กล่าวว่า นางทองสุข ปริบุญโญ แต่งงานกับนายวิรัชศักดิ์ ปริบุญโญ ซึ่งเป็นหลานของท้าวสุริโย เพี้ยเมืองพาลุกา ไม่ใช่คนในเชื้อสายตระกูลเดียวกับเจ้าเมืองมุกดาหาร จึงไม่ใช่สายเลือดบริสุทธิ์ เจ้าแม่สองนางจึงไม่เลือก แต่นางทองสุข ก็ยินดีทำหน้าที่แทน เพราะตนก็เป็นลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารด้วยเช่นกัน

สายที่ 4 สายนางเปียงเบื่องซ้าย ซึ่งมีหน้าที่ดูแลศาล และจัดเตรียมเครื่องคาย ชั้น 5 ชั้น 8 เครื่องบวงสรวงและเครื่องเซ่นในพิธีสำคัญ ๆ นางเปียงเบื่องซ้ายคนปัจจุบันคือนางอรวรรณ เชื้อหาญ สืบเชื้อสายมาทางสายสกุล “แสนวิเศษ” รุ่นทวด ดำรงตำแหน่งเพี้ยเมืองแสน เป็นตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี มีหน้าที่ออกหนังสือเดินทางให้แก่ประชาชนที่จะไปต่างเขต เป็นผู้แต่งรายงาน คือ ไบบอกเรื่องราชการงานเมืองที่จะส่งไปเมืองหลวง เป็นตุลาการพิพากษาคดีของราษฎรเกณฑ์ราษฎรไปสร้างทำเนียบสำหรับข้าหลวงที่ไปด้วยราชการต่างๆ (ปิยฉัตร สินธุสอาด,2540:56)

นางเปียงเบื่องซ้ายล้วนเป็นเครือญาติที่สืบเชื้อสายมาทางสายท้าวคอนเมืองแสน ผู้เป็นต้นตระกูล “แสนวิเศษ” ในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีการตั้งนามสกุล กลุ่มเครือญาติเจ้าเมืองที่ตั้งบ้านเรือนอยู่นอกหอ โสภ หรือคุ้มเจ้าเมืองเห็นว่ามีเครือญาติใช้นามสกุล “จันทรสายา” กันมากแล้ว จึงตั้งนามสกุลขึ้นใหม่เป็น “แสนวิเศษ” เพราะบรรพบุรุษรุ่นทวด ชื่อ ท้าวคอนเมืองแสน ดำรงตำแหน่ง “ เมืองแสน” จึงนำคำว่า “แสน” มาตั้งเป็นคำนำหน้านามสกุลว่า “แสนวิเศษ ” (อรวรรณ เชื้อหาญ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2553)

ซึ่งระบบการปกครองในสมัยล้านช้าง จัดการปกครองและแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งกรรมการเมืองกันมาทางเครือญาติ คือ ญาติพี่น้องจะเข้าดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ทางการเมือง เพื่อคงอำนาจรัฐให้อยู่ในหมู่ตนเองและเผ่าพันธุ์ ซึ่งจากพงศาวดารลาวในแต่ละรัชกาลมักจะมีการแต่งตั้งญาติพี่น้องหรือทหารคนสนิทของกษัตริย์ขึ้นดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในอาณาจักรล้านช้าง (ปิยฉัตร สิ้นธุสอาด, 2540 :29)

สายสกุล “แสนวิเศษ” จึงเป็นสายสกุลหนึ่งที่มีอำนาจทางการเมืองในสมัยนั้น และที่สำคัญเป็นเครือญาติของเจ้าเมืองมุกดาหารเช่นเดียวกัน

นางแพง เป็นนางเพียงเบื่องซ้ายคนที่ 1 เป็นลูกหลานและเครือญาติในสายตระกูล “แสนวิเศษ”

นางหมูน ภรรยา เป็นนางเพียงเบื่องซ้ายคนที่ 2 เป็นลูกของนางแก้ว (บุตรท้าวคอนเมืองแสน)และท้าวอินทิสาร และเป็นพี่ของนางอรรณ เชื้อหาญ (นางเพียงเบื่องซ้ายคนปัจจุบัน)

นางบุญมี ภรรยา เป็นนางเพียงเบื่องซ้ายคนที่ 3 และเป็นบุตรของนางหมูน ภรรยา

นางแหว โทณฑา เป็นนางเพียงเบื่องซ้ายคนที่ 4 เป็นบุตรของนายมัง โทณฑา (เจ้าคนที่ 2)

นางอรรณ เชื้อหาญ เป็นนางเพียงเบื่องซ้ายคนที่ 5 นางเพียงคนปัจจุบัน เป็นบุตรของนายวิน แสนวิเศษ(บุตรของนางแก้ว และเป็นหลานของท้าวคอนเมืองแสน)

นางอรรณ เชื้อหาญ เคยทำหน้าที่นางเพียงเบื่องซ้ายแทนนางแหว ซึ่งตายไปตั้งแต่ปี 2548 เป็นเวลา 5 ปี ในการลงเทียบเจ้าแม่สองนางประจำปี 2553 ในช่วงทำพิธีกรรม คือ ตอนเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองรำบิกดาบแล้ว นายสีมา จันทรสาขา (เจ้าโคตร) ได้เสนอให้เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่นางเพียงเบื่องซ้าย เพราะยังไม่มีใครมาทำหน้าที่นี้อย่างเป็นทางการมาหลายปีแล้ว เจ้าพ่อจึงมองหาและพิจารณาดูบรรดาเครือญาติที่มาร่วมพิธีกรรมบวงสรวงแล้วจึงขึ้นไปหานางอรรณ ซึ่งนางอรรณ ก็ยินดียอมรับเพราะตนได้ทำหน้าที่ช่วยอยู่แล้ว(อรรณ เชื้อหาญ, สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2554)

ผู้ที่จะมารับหน้าที่เป็นนางเพียงเบื่องซ้าย จะต้องสืบทอดกันมาทางสายผู้หญิง และต้องเป็นคนในสายตระกูล “แสนวิเศษ ” หรือผู้เป็นเครือญาติที่มีเชื้อสายเจ้าเมืองเท่านั้น

สายที่ 5 เจ้าโคตร “เจ้าโคตร” ถือว่าเป็นตัวแทนของสายตระกูลที่สืบทอดอำนาจทางการเมืองการปกครองเพราะเป็นลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหาร ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง เจ้าโคตรจะนั่งเป็นประธานฝ่ายลูกหลาน เพื่อรายงานสารทุกข์สุกดิบของลูกหลาน

ให้เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองทราบ เจ้าโคตรจะเป็นผู้ไถ่เกตุในกรณีที่ถูกหลานทะเลาะวิวาทกัน ให้ปรองดองกัน

แต่เดิมผู้ที่เป็นเจ้าโคตรในพิธีกรรม คือ หลวงพิทักษ์พนมเขต (สีห์จันทรสาขา) เป็นบุตรของเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 7 (พระยาศศิวงษ์ประวัติ หรือเมฆ จันทรสาขา) ซึ่งเป็นพ่อเลี้ยงของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หลวงพิทักษ์พนมเขตเสียชีวิตประมาณปี 2510 ก็มีผู้อาวุโสในสายตระกูล “จันทรสาขา” มาร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง และนั่งในตำแหน่ง “เจ้าโคตร” หลายคน ซึ่งการมานั่งในตำแหน่งเจ้าโคตร เจ้าแม่สองนางไม่ได้เลือก ทุกคนมานั่งด้วยความสมัครใจ

ในปัจจุบันนายสีมา จันทรสาขา ถือเป็นผู้อาวุโสหนึ่งในสายตระกูล “จันทรสาขา” ได้เข้ามารับหน้าที่เป็น “เจ้าโคตร” ในพิธีกรรมตั้งแต่ปี 2520 และเมื่อเกษียณอายุราชการแล้วก็มาร่วมพิธีเป็นประจำทุกปี

นายสีมา จันทรสาขา เป็นลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารที่สืบเชื้อสายมาจากสายอุปฮาดแห่ง (บุตรของเจ้าเมืองคนที่ 3) อุปฮาดแห่งมีบุตรชื่อ พระยาศศิวงษ์ประวัติ (เจ้าเมืองคนที่ 7) เจ้าเมืองคนที่ 7 มีบุตรชื่อ พระเจ้าจันทรเทพสุริยวงษา (เจ้าเมืองคนที่ 8) และเจ้าเมืองคนที่ 8 มีบุตรชื่อ นายหนูทรัพย์ ซึ่งเป็นบิดาของนางสีมา จันทรสาขา

จะเห็นว่าสายตระกูล “จันทรสาขา” ที่เป็นเจ้าโคตร ในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองมุกดาหารที่สืบทอดกันมาในสายของผู้ชาย แต่ไม่ได้มีการเลือกเหมือนกับตำแหน่งนางเทียม จำ หรือนางเปียง เจ้าโคตรจะเป็นผู้อาวุโสในสายตระกูลเจ้าเมืองและเป็นสัญลักษณ์เจ้าเมืองในพิธีกรรมโดยตำแหน่ง

จากการศึกษาระบบเครือญาติของนางเทียม จำ นางเปียงเบื่องขวาและเบื่องซ้าย และเจ้าโคตร ล้วนเป็นกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเจ้าเมืองใน 3 สายสกุลหลัก คือ “ สวัสดิ์วงศ์ไชย แสนวิเศษ และจันทรสาขา” สายนางเทียมคนปัจจุบัน จำ และนางเปียงเบื่องขวาเดิม ล้วนสืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 2 และคนที่ 3 ทั้งสิ้น สายนางเทียมเดิมสืบเชื้อสายมาจากสายของท้าวคอนเมืองกลาง และสายนางเปียงเบื่องซ้ายสืบเชื้อสายมาจากท้าวคอนเมืองแสน ดังภาพแผนผังเครือญาติของทุกสายตระกูล ต่อไปนี้

กันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และยังเป็นการเข้าเฝ้าเพื่อแสดงความกตัญญูต่อวิญญานของเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามงเมือง ซึ่งเป็นทั้งเจ้าเมืองและบรรพบุรุษของตนมาแต่โบราณ กลุ่มผู้ที่มีหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมทุกพิธี คือ นางเทียม นางเปียง ซึ่งเป็นผู้ที่สืบทอดหน้าที่มาทางสายผู้หญิง ผู้ที่รับหน้าที่จำ แม้จะเป็นกลุ่มผู้ชายแต่ก็สืบเชื้อสายมาทางสายผู้ชาย คือ ย่าทวด เจ้าโคตรซึ่งเป็นลูกหลานเจ้าเมืองที่สืบเชื้อสายมาทางสายผู้ชายหนึ่งเดียว ที่มานั่งในตำแหน่งเจ้าโคตร เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองมุกดาหารที่เคยมีอำนาจทางการเมืองการปกครองในอดีต

เจ้าเมืองในสายตระกูล “จันทรสาขา” ที่เคยมีบทบาทสำคัญในการเมืองการปกครองได้ถูกลดบทบาทและอำนาจลง หลังจากที่เมืองมุกดาหารเคยเป็นเมืองมายาวนานประมาณ 138 ปี ต่อมาเปลี่ยนสถานะเป็น “อำเภอมุกดาหาร” มีการตั้งนายอำเภอมุกดาหารคนแรกตั้งแต่ปี พ.ศ.2450 คือ หลวงทรงสรราชูธ(เจิม วิเศษรัตน์) ซึ่งไม่ใช่เชื้อสายของตระกูล “จันทรสาขา” การแต่งตั้งนายอำเภอนี้เป็นไปตามระบบของราชการสมัยใหม่ มิใช่แต่งตั้งบุคคลที่เป็นเครือญาติเหมือนแต่ก่อน ดังนั้น กลุ่มคนที่เข้ามามีอำนาจในอำเภอมุกดาหารจึงเป็นคนจากถิ่นอื่น ในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2525 อำเภอมุกดาหาร ได้ยกฐานะเป็นจังหวัดมุกดาหาร (สุรจิตต์ จันทรสาขา, มปป.:17) ผู้ที่เข้ามารับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดก็เป็นกลุ่มคนจากถิ่นอื่นเช่นเดียวกัน ซึ่งถือว่ากลุ่มคนในสายตระกูล “จันทรสาขา” หหมดอำนาจทางการเมืองการปกครองไปโดยสิ้นเชิง บรรดาลูกหลานในสายตระกูล “จันทรสาขา” มีเป็นจำนวนมากและเป็นที่รู้จักของคนในชุมชนเมืองมุกดาหาร แต่โดยมากจะรู้จักกันเฉพาะในหมู่คนเฒ่าคนแก่ เด็กรุ่นใหม่ที่ไม่ใช่เชื้อสายและลูกหลานเจ้าเมืองเก่าแทบไม่มีใครรู้จักและให้ความสำคัญต่อคนในสายตระกูล “จันทรสาขา” เพราะไม่มีเจ้าเมืองเหมือนสมัยอดีต แต่คนในสายตระกูลก็ยังมีจิตสำนึกร่วมในการให้ความสำคัญต่อบรรพบุรุษของตน แม้อำนาจทางการเมืองการปกครองจะสูญสิ้นไปแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีพื้นที่ ที่เครือญาติในสายตระกูล “จันทรสาขา” มีโอกาสได้แสดงตัวตนและรวบรวมญาติทุกสายตระกูลไว้เพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกของความเป็นหนึ่งเดียวกัน ก็คือพื้นที่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางซึ่งเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษในสายตระกูลของตน พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ชุมนุมกันของบรรดาลูกหลานเจ้าเมืองเดิม และชาวบ้านบริวารในชุมชนเมืองมุกดาหาร ผู้อาวุโสที่สุดในสายตระกูล “จันทรสาขา” จะต้องไปนั่งในตำแหน่งของ “เจ้าโคตร” อันเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองมุกดาหารที่หมดอำนาจไปแล้ว และเป็นคนในสายตระกูลหนึ่งเดียวที่สืบเชื้อสายมาทางสายผู้ชาย ในการบวงสรวงหรือบูชาเจ้าแม่สองนางในแต่ละปี นายสีมา จันทรสาขา ซึ่งเป็นหลานของพระเจ้าจันทรเทพสุริยวงษา เจ้าเมืองมุกดาหารคนสุดท้ายจะเป็นผู้อาวุโสที่ได้รับความเคารพนับถือจากบรรดาลูกหลานและชาวเมืองมุกดาหาร แม้ว่าจะมีบทบาทในพิธีกรรมน้อยกว่าคนในสายตระกูลของนางเทียม จำและนางเปียง คือ “สัวส์ด้วงส์ไชยและ “แสนวิเศษ” แต่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางก็เป็นพื้นที่สำคัญที่จะช่วยให้คนในสายตระกูล

“จันทรสาขา” มีโอกาสยึดโยงอำนาจทางการเมืองการปกครองที่สูญสิ้นไปแล้วให้มีความสำคัญอยู่ในจิตสำนึกของชาวเมืองมุกดาหารปัจจุบัน แต่อำนาจดังกล่าวได้ปรับเปลี่ยนจากอำนาจทางการเมืองการปกครองเป็นอำนาจทางวัฒนธรรม ที่ร้อยรัดความสัมพันธ์กับบรรดากลุ่มลูกหลานอีก 2 สายตระกูล คือ “ สวัสดิ์วงศ์ไชย ” และ ” แสนวิเศษ ” ที่สืบทอดวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางโดยลูกหลานฝ่ายผู้หญิงให้เกิดความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

การสืบทอดหน้าที่ของนางเทียมเจ้าแม่สองนางก็สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารเช่นกัน แต่สืบเชื้อสายมาจากฝ่ายผู้หญิง นางเทียมที่รับหน้าที่เป็นร่างเทียมของเจ้าแม่สองนางถือว่าเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่เป็นสื่อกลางระหว่างวิญญาณบรรพบุรุษ กับบรรดาลูกหลานและเป็นผู้ที่ยึดโยงอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางที่ชาวบ้านศรัทธา และเชื่อถือสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นพิธีกรรมสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวเมืองมุกดาหารมาแต่โบราณ นางเทียมเสมือนเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมที่ครอบครองอำนาจทางวัฒนธรรมด้วยความศรัทธา และความเคารพนับถือของชาวเมืองมุกดาหารและกลุ่มชาติพันธุ์ หลายชาติพันธุ์ไว้อย่างแนบแน่น

จ่า และนางเปียงทั้ง 2 ฝ่าย ก็เป็นตัวแทนของสายตระกูล “ สวัสดิ์วงศ์ไชย และแสนวิเศษ ” ที่สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษให้ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ทั้งจ่าและนางเปียงก็ได้รับความเคารพนับถือ และเป็นที่ยำเกรงของบรรดาลูกหลานเช่นเดียวกัน

ทั้งนางเทียม จ่า หรือนางเปียง ซึ่งล้วนสืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมมาทางสายผู้หญิงทั้งสิ้น และเป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารร่วมกันทุกสาย ต่างร่วมกันรับภาระการยึดโยงอำนาจทางการเมืองการปกครองของบรรพบุรุษฝ่ายชายที่สูญสิ้นไปแล้ว ให้ดำรงอยู่ในลักษณะของอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรม แม้จะมีเจ้าโคตรที่สืบเชื้อสายจากเจ้าเมือง แต่การเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางก็เป็นเพียงสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองมุกดาหารในอดีตเท่านั้น การรวมตัวกันของทั้ง 3 สายตระกูลเพื่อปฏิบัติหน้าที่สำคัญทางวัฒนธรรมเสมือนเป็นการรักษาอำนาจของสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหารฝ่ายชายให้ดำรงอยู่ แต่อำนาจที่ดำรงอยู่มิใช่อำนาจทางการเมืองการปกครองแต่เป็นอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรม และอำนาจหน้าที่ดังกล่าวที่ดำรงอยู่และสืบทอดมาจนปัจจุบันมีอิทธิพลต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวเมืองมุกดาหารอย่างยิ่ง อำนาจทางวัฒนธรรมแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับการอำนาจทางการเมืองการปกครองที่เคร่งครัดด้วยกฎระเบียบของบ้านเมือง เจ้าเมืองต้องใช้อำนาจในการเกณฑ์แรงงาน การเกณฑ์ไปสงคราม ดังความว่า

ในปี พ.ศ. 2418 กองทัพฮ่อยกมาตีเมืองเวียงจันทน์และหนองคาย จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระบำราบปรปักษ์เป็นแม่ทัพยกออกจากกรุงเทพฯ ไป เดือน 11 ปีนี้...จึงให้เกณฑ์กองทัพ

เมืองมุกดาหาร 4,000 คนไว้ให้พร้อม เพื่อจะยกกองทัพไปสมทบ...อีกทั้งให้เตรียมชุดถากเรือไว้ให้กว้าง 4 วา 5 ศอก 6 คืบ ...เมืองมุกดาหาร 40 ลำ เพื่อใช้ในราชการทัพ ถ้าน้ำโจง...

ในปี พ.ศ. 2427 พระยาราชวราณุกูล แม่ทัพหน้าได้มีท้องตรามาถึงเมืองมุกดาหารว่า พวกฮ่อยกกองทัพออกตีปล้นบ้านเมือง เขตแขวงหลวงพระบางแล้วให้แม่ทัพยกกองทัพออกจากเมืองหนองคายในวันพฤหัสบดี ขึ้น 10 ค่ำ เดือนอ้าย ปีวอก ฉศก จึงให้เจ้าเมืองเกณฑ์ไพร่พลเมืองมุกดาหารและเมืองขึ้น 150 คน พร้อมด้วยศาสตราวุธ และกระสุนดินดำ ช้าง 10 เชือก ม้า 10 ตัว โคต่าง ๆ 100 ตัว ปืนคาบศิลา 52 กระบอก ดินดำหนัก 20 ชั่ง กระสุนตะกั่ว 1,300 ลูก เรือ 20 ลำ ข้าวเปลือก 1,500 ถัง ไปเข้าสมทบกองทัพเมืองหนองคาย...

เจ้าเมืองมุกดาหารจึงเกณฑ์ไพร่ได้ 295 คน ช้าง 4 เชือก ม้า 10 ตัว โค 80 ตัว ปืนคาบศิลา 152 กระบอก ดินดำ 20 ชั่ง กระสุน 1,300 ลูก เรือ 20 ลำ ข้าวเปลือก 1,500 ถัง แต่งตั้งให้พระยาศศิวงษ์ประวัติ(เมฆ จันทราสาขา) เป็นหัวหน้าคุมไพร่พล พร้อมด้วย พระศรีวรวงศ์ พระวรบุตรภักดี ผู้ช่วยราชการ ท้าวชัตติยะ ท้าวสุริยะ ท้าวสุริโย ท้าวไชยกุมาร ท้าวไชยสาร...

(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2542 : 89-92)

นอกจากเจ้าเมืองจะใช้อำนาจของกฎหมายบ้านเมืองมาใช้บังคับชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านยังถูกกดขี่ข่มเหง และบังคับคุมตัวไปเป็นทาส ซึ่งทำให้ชาวบ้านพื้นถิ่นดั้งเดิม โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ข่า ต้องได้รับความเดือดร้อนและทนทุกข์ทรมานอย่างมาก จนกระทั่งฝ่ายเมืองหลวงต้องออกพระราชกำหนดกฎหมายสั่งห้าม ดังความว่า

เจ้าเมืองท้าวเพี้ย หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกบางคนมีพฤติกรรมชอบพากันไปจับพวกข่ามาเป็นทาส และใช้สอยตามบ้านอาจจะเป็นที่ตำหนิติเตียนของชาวต่างประเทศได้ ถึงแม้จะอ้างว่าเคยจับข่ามาเป็นทาสก็ตาม จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีท้องตราประกาศให้เจ้าเมือง ท้าวเพี้ยกรมการได้ทราบทั่วกันว่า ตั้งแต่บัดนี้สืบไปห้ามไม่ให้พากันไปจับพวกข่ามาเป็นทาส หรือซื้อข่ามาทาส แต่ทาสเดิมที่เจ้าเมือง ท้าวเพี้ย ราษฎร ได้ซื้อทาสมาจากผู้ใดผู้หนึ่งคงให้อยู่กับเจ้าหมื่น มุลนาย ตามพระราชกำหนดกฎหมาย

(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2542 : 95)

ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น หลังจากได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง บรรดาเจ้าเมืองตลอดจนลูกหลานของเจ้าเมืองที่เคยดำรงตำแหน่งอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เพี้ย (พระยา) กรมการเมืองในส่วนต่าง ๆ ตามรูปแบบของการเมืองการปกครองล้านช้าง ได้ถูกลดบทบาทและบั่นทอนอำนาจทางการเมืองการปกครองไป แต่บรรดาลูกหลานก็ยังพยายามรักษาอำนาจและหน้าที่ต่าง ๆ ไว้ แต่แสดงอำนาจหน้าที่ออกมาในลักษณะของการเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนไว้ภายใต้เงื่อนไข ดำเนินและความเชื่อเรื่อง วิญญาณบรรพบุรุษร่วมกัน

แม้อำนาจหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้จะสูญสิ้นไปตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่บรรดาลูกหลานก็ยังยึดโยงและมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง การเข้ามามีบทบาทในพิธีกรรมสำคัญในระดับชุมชนสืบทอดกันมาหลายชั่วคน เสมือนเป็นการรักษาอำนาจของบรรพบุรุษให้ดำรงในฐานะบุคคลสำคัญและผู้นำทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า เจ้าเมืองมุกดาหารคนสุดท้ายของเมืองมุกดาหาร (พ.ศ. 2441-2443) ถูกลดอำนาจจากเจ้าเมืองให้เป็นผู้ว่าราชการเมืองและถูกยุบตำแหน่งไปในที่สุด และในช่วงเวลาต่อมามีบุคคลจากถิ่นอื่นไปครอบครองอำนาจสืบต่อกันเรื่อยมา

ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้เองที่เกิด “กบฏผู้มีบุญ หรือ ผิบุญ หรือผู้วิเศษ” ขึ้นในมณฑลอิสาน และเกิดขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกันตามท้องที่หลายแห่ง ซึ่งมีสาเหตุมาจากด้านการเมืองการปกครอง คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์มณฑลอิสาน โปรดให้ยกเลิกตำแหน่งอาญาสี่ หรือ อาญาสี่ คือ ตำแหน่งเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร แล้วตั้งตำแหน่งใหม่แทน คือ ผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตรเมือง และผู้ช่วยราชการเมือง จึงเป็นเหตุให้เพี้ยกรมการเมืองของเมืองที่ไม่ได้รับแต่งตั้งแสดงความไม่พอใจ เช่น ท้าวสนเจ้าเมืองโขงเจียม ท้าวแสงอุปฮาด ท้าวเพชร และ ท้าววรบุตร ได้หนีไปตั้งตนเป็นผู้มีบุญอยู่บ้านนาพระบาง แขวงเมืองละครเพ็ง และท้าวบุญจันทร์ซึ่งเป็นน้องชายพระยาขันธ์ภักดีศรีนครลำดวน เมื่อพระยาขันธ์ถึงแก่อนิจกรรม ท้าวบุญจันทร์ไม่ได้รับตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง จึงไม่พอใจ จึงร่วมมือกับท้าวทันบุตรของพระยาขันธ์ภักดีศรีนครลำดวนไปตั้งตัวเป็นผู้มีบุญ ส่วนสาเหตุในทางเศรษฐกิจนั้น เมื่อ พ.ศ.2442 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงออกประกาศเป็นกฎหมายให้เก็บเงินค่าราชการแก่ชายฉกรรจ์คนละ 3.50 บาทต่อปี และเก็บเพิ่มเป็นปีละ 4 บาท ตามพระราชบัญญัติเก็บเงินค่าราชการปีพ.ศ.2444(ร.ศ.120) มีส่วนให้รายได้ของข้าราชการโดยทั่วไปลดลงจึงคิดเอาใจออกห่างรัฐบาลแล้วไปตั้งตนเป็นหัวหน้าพวกผิบุญ(ไพฑูรย์ มิกุล, 2542 :27-37) กบฏผู้มีบุญที่เกิดขึ้นช่วง พ.ศ.2442-2444 มีผู้ตั้งตนเป็นองค์บุญหรือท้าวธรรมิกราชเกือบทุกแห่งและตั้งตัวต่อสู้อำนาจรัฐซึ่งมีหลายกลุ่มในมณฑลอิสาน คือ กลุ่มเมืองยโสธร (บ้านธาตุคำบุ) มีพระภิกษุเป็นหัวหน้า

กลุ่มองค์มั่น(เมืองนครจำปาศักดิ์) กลุ่มเมืองเสลภูมิ กลุ่มเมืองตระการพิชผล กลุ่มเมืองขุขันธ์ (ท้าวบุญจันทร์เป็นหัวหน้า) และกลุ่มอื่น ๆ ทัวภาคอีสาน(เต็ม วิชาลัยพจนกิจ, 2542 :37-44)

ในช่วงปี พ.ศ. 2443-2444 เป็นระยะเวลาที่เกิดกบฏฝิ่นขึ้นทั่วมณฑลอีสาน เจ้าเมืองมุกดาหารก็ถูกยุบตำแหน่งเช่นเดียวกัน พระจันทรเทพสุริยวงษา เป็นเจ้าเมืองมุกดาหารคนสุดท้ายของตระกูลที่ถูกยุบตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองในปี พ.ศ.2441-2443 ก็ยังถือว่ายังได้รับอำนาจทางการเมืองการปกครองอยู่ จึงมิได้เกิดปัญหาขัดแย้งกับรัฐบาลแต่อย่างใด และหลังจากนั้นเป็นต้นมาก็มีการแต่งตั้งบุคคลจากถิ่นอื่นมาปกครองเมืองมุกดาหารแทนและถูกยุบมาเป็นอำเภอเมืองมุกดาหารในเวลาต่อมา

จะเห็นว่ากลุ่มบุคคลในสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหารสิ้นอำนาจทางการเมืองไปโดยสิ้นเชิง ตระกูล “จันทรสาขา” น่าจะได้รับความกระทบกระเทือนมากที่สุด เพราะสายตระกูลของตนสืบทอดอำนาจทางการเมืองการปกครองมาประมาณ 137 ปี แล้วสุดท้ายอำนาจการปกครองและการเมืองก็ตกเป็นของคนถิ่นอื่นที่รัฐบาลแต่งตั้ง แต่บรรดาอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร หรือเพี้ยกรมการเมืองทั้งหลายที่เป็นลูกหลานที่ถูกยุบอำนาจลงก็มิได้ก่อกบฏ ฝิ่นุญเฉกเช่นหัวเมืองอื่น ๆ มีความเป็นไปได้ว่า บรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองหรือเพี้ยกรมการเมืองมุกดาหารต่างได้มารวมกลุ่มกันประกอบพิธีกรรมสำคัญของเมืองมุกดาหารที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ แม้อำนาจโดยนิตินัยจะสูญสิ้นไปหลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแต่โดยพฤตินัย กลุ่มบรรดาลูกหลานของเจ้าเมืองยังเป็นศูนย์กลางความเคารพและความนับถือของชาวเมืองตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นเจ้าโคตร นางเทียม จ้า และนางเปียง อำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรมที่ยึดโยงไว้โดยลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเสมือนสัญลักษณ์ของอำนาจของเจ้าเมืองที่มีการปรับเปลี่ยนจากอำนาจทางการเมืองมาเป็นอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรมแล้ว และอำนาจดังกล่าวสามารถร้อยรัดและเชื่อมโยงจิตใจของชาวเมืองมุกดาหารที่มีความศรัทธาในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน

กลุ่มเชื้อสายของเจ้าเมืองมุกดาหารที่รวมตัวกันเพื่อสืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรม จึงเสมือนการช่วยกันถักทอสายใยแห่งวัฒนธรรม(อคิน รพีพัฒน์, 2551 : 122) แล้วแผ่ขยายเครือข่ายอำนาจดังกล่าวให้ครอบคลุมไปทั่วพื้นที่ของชุมชนเมืองมุกดาหาร อำนาจดังกล่าวมิใช่อำนาจทางการเมืองการปกครองแต่เป็นอำนาจทางวัฒนธรรมที่เกิดจากความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ความศรัทธาและเคารพนับถืออาวุโสของสายตระกูล ระบบคิดดังกล่าวมีการปลูกฝังและเน้นย้ำสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ถือเป็น การปลูกจิตสำนึกของลูกหลานและชาวเมืองมุกดาหารให้ตระหนักและเห็นถึงความสำคัญและความหมายของพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดกันมาทางพฤตินัยให้ดำรงอยู่ตราบเท่าปัจจุบัน

5.5.1.2 ระบบเครือญาติและผู้สืบทอดหน้าที่ในสายตระกูลบริวาร

ระบบเครือญาติของกลุ่มบริวารที่ทำหน้าที่สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง เป็นชาวบ้านในชุมชนบ้านนาโปและชุมชนที่อยู่หน้าวัดศรีมงคลเหนือ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ครั้งเจ้าจันทกนิรี ได้อพยพมาตั้งเมืองมุกดาหาร ชุมชนดังกล่าวถือเป็นชุมชนของบ่าวไพร่ที่ตั้งอยู่รอบนอกของหอ โสง หรือคุ้มเจ้าเมือง ซึ่งคุ้มเจ้าเมืองเดิมตั้งอยู่ริมชายฝั่งแม่น้ำโขงใกล้ ๆ กับวัดศรีมงคลใต้

บริวารของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมือง ได้แก่ นางเทียมเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัวและหลวงวิชา และนางเทียมเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน และนางเปียงอีก 2 คน ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 สาย ดังนี้

สายที่ 1 นางเทียมเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัวและหลวงวิชา และนางเปียง และนางเปียง นางเทียมเจ้าพ่อบริวาร สืบเชื้อสายกันมาทางสายของบริวารหรือชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ากลุ่มของตนอพยพมาจากบ้านหลวงโพนสิมพร้อม ๆ กับ เจ้าเมืองมุกดาหาร

นางบัวศรี อุทาวงศ์ เป็นนางเทียมคนที่ 1 เชื่อว่ากลุ่มของตนอพยพมาจากบ้านหลวงโพนสิมพร้อม ๆ กับเจ้าเมืองมุกดาหาร เป็นลูกพี่ลูกน้องกับนางแยง สวัสดิ์วงศ์ไชย ซึ่งเป็นมารดาของนางสุตสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชยนางเทียมเจ้าแม่สองนางคนปัจจุบัน

นางแฉว คำจันทร์ เป็นนางเทียมคนที่ 2 นางแฉว คำจันทร์ เป็นบุตรของ นางเต็ม คำจันทร์ (น้องสาวของนางบัวศรี อุทาวงศ์)

นางดอกกล้า จารุดัน เป็นนางเทียมคนที่ 3 นางดอกกล้า เป็นน้องสาวของนางแฉว คำจันทร์

จะเห็นว่านางเทียมในสายบริวารสายที่ 1 สืบทอดหน้าที่กันมาในกลุ่มเครือญาติสายตระกูลเดียวกัน และการคัดเลือกผู้มาสืบหน้าที่ดังกล่าว เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะเป็นผู้เลือกเท่านั้น

นางเปียง ของเจ้าพ่อบริวารสายที่ 1 จะเป็นผู้เตรียมเครื่องทรงและสิ่งของต่างที่ใช้ในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง นางเปียงผู้มีหน้าที่รับผิดชอบคนปัจจุบัน คือ นางแจ่มจันทร์ เหมแดง เป็นบุตรของนางแฉว คำจันทร์ เมื่อมารดาเสียแล้ว น้ารับเป็นนางเทียม นางแจ่มจันทร์ ก็ยังคงรับหน้าที่เป็นนางเปียงสืบต่อมา

สายที่ 2 นางเทียมเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอน และนางเปียง

ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อคำแดง เจ้าแม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัวดอนเป็นวิญญาณที่ติดตามเจ้าแม่สองนางมาภายหลัง และมาลงเทียมชาวบ้านในชุมชนหน้าวัดศรีมงคลเหนือ

นางเกลี้ยง พรหมเมือง เป็นนางเทียมคนที่ 1 เป็นชาวบ้านในชุมชนวัดศรีมงคลเหนือ นางเกลี้ยงจะลงเทียมร่วมเป็นเสนาม้าฟ้อนในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง

นางเพ็ญโสภา พรหมเมือง เป็นนางเทียมคนที่ 2 และเป็นบุตรของนางเกลี้ยง พรหมเมือง

นางเปียง ของเจ้าพ่อบริวารสายที่ 2 เดิม คือ นางวัน ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข่า และเป็นนางเทียมเจ้าแม่เวินซิว และเมื่อนางวันเสียชีวิตแล้ว เจ้าแม่เวินซิวมาลง นางพัน จันดม เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน ปัจจุบันนางพัน จันดม เสียชีวิตแล้ว แต่วิญญาณเจ้าแม่เวินซิวยังไม่เลือกใครเป็นร่างเทียม

สำหรับการเลือกนางเทียมเจ้าพ่อคำแดงนั้น เจ้าแม่สองนาง หรือเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองจะเป็นผู้เลือกคนในสายตระกูลเดียวกันเท่านั้น

การสืบทอดหน้าที่ลงเทียมในสายบริวารทั้ง 2 สาย มีความเชื่อมโยงกันเสมือนเป็นเครือข่ายระหว่างเจ้าเมืองกับบริวาร ลักษณะของการเชื่อมโยงบุคคลทั้งสองกลุ่มเข้าด้วยกัน เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองมีส่วนสำคัญในการผู้เลือกนางเทียมทั้ง 2 สายเข้าร่วมเป็นเสนาม้าฟ้อนหรือบริวารด้วยตนเอง ในขณะที่กลุ่มนางเทียมบริวารเชื่อมโยงกลุ่มของตนให้มีส่วนร่วมต่อกับกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองด้วยตำนานเจ้าพ่อและเจ้าแม่บริวาร โดยเรื่องเล่าในตำนานเจ้าพ่อและเจ้าแม่บริวาร มีอนุภาคสำคัญของตำนานร่วมกับตำนานเจ้าแม่สองนาง คือ อนุภาคการเดินทางมาตามแม่น้ำโขงเพื่อติดตามเจ้าแม่สองนางในฐานะทหารบริวารผู้คอยอารักขาความปลอดภัยให้แก่เจ้าแม่สองนาง เมื่อมีพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง บรรดาเจ้าพ่อบริวารต่าง ๆ จะต้องเข้าร่วมเป็นเสนาม้าฟ้อนเพื่อคอยอารักขาดูแลความปลอดภัยให้แก่เจ้าแม่สองนางด้วยทุกครั้ง หากในปีใดเจ้าพ่อบริวารองค์ใด องค์หนึ่งไม่มาลง เจ้าแม่สองนางก็จะไม่มาลงเทียมเช่นเดียวกัน

ในตำนานเจ้าพ่อบริวารทั้ง 2 ชุมชน ล้วนเล่าว่าเจ้าพ่อเป็นทหารบริวารที่ติดตามเจ้าแม่สองนางมาจากเวียงจันทน์เหมือนกัน เช่น ตำนานเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา เล่าว่า

เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา เป็นลูกหลานของเจ้าเมืองจากเวียงจันทน์ เป็นทหารนักรบที่เดินทางล่องเรือมาตามลำน้ำโขง เช่นเดียวกับเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา เป็นทหารติดตาม และเป็นบริวารของเจ้าแม่สองนาง และเป็นผู้นำชุมชนของตนมาแต่อดีต ในการบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา จะต้องนุ่งผ้าแดง ไปร่วมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปี เพราะเป็นทหารที่ต้องคอยอารักขาเจ้าแม่สองนาง

(แถว คำจันทร์, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2548)

ตำนานเจ้าพ่อคำแดง เล่าว่า เจ้าพ่อคำแดงเป็นทหารนักรบที่ติดตามเจ้าแม่
สองนางมาจากเวียงจันทน์เช่นเดียวกัน ดังตำนานเล่าว่า

เจ้าพ่อคำแดงเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองและเป็นนักรบที่ล่องเรือมาตามลำน้ำ
โขงเพื่่นพาทกองทัพทหารมาที่หลังเจ้าแม่สองนาง พวกมันมาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่ง
แม่น้ำโขงเมื่อครั้งวิญญูณของเจ้าพ่อคำแดงลงเทียมร่างนางเทียม นางเทียมจะ
คืนแล้วร้องตระโกนให้ชาวบ้านรู้ว่า “ มึงผู้จักกูบ่ ๆ กู คือ เจ้าพ่อคำแดง ” เมื่อ
นางเกลี้ยขรมเมือง รับเป็นร่างเทียมก็ให้ตั้งศาลอยู่ในบริเวณบ้านของตน
(เกลี้ยขรมเมือง, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2548)

ตำนานเจ้าแม่คำเหลืองก็เช่นเดียวกัน เป็นบริวารที่ติดตามเจ้าพ่อคำแดงมา
พร้อม ๆ กัน เจ้าแม่คำเหลืองเป็นน้องสาวของเจ้าพ่อคำแดง เมื่อมีการบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง
เจ้าแม่คำเหลืองจะต้องไปร่วมเข้าเฝ้าและเป็นเสนาม้าพอนร่วมด้วยเช่นกัน ตามตำนานเล่าว่า

เจ้าแม่คำเหลืองเป็นพี่น้องกับเจ้าพ่อคำแดง พี่น้องเสื่อมานำกันเพื่อ
ติดตามเจ้าแม่สองนาง วิญญูณของเจ้าแม่คำเหลืองก็มาสิงร่างนางเทียม
เหมือนกัน แล้วก็บอกว่าตน คือ “ เจ้าแม่คำเหลือง ” และบอกให้รับเป็นนาง
เทียมด้วยอีกคน ถ้าไม่รับก็จะมีอาการเจ็บป่วย นางเทียมจึงต้องรับเป็นร่างเทียม
ให้ แต่นั่นเป็นต้นมา
(เกลี้ยขรมเมือง, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2548)

ตำนานเรื่องเจ้าแม่เวินซิว เล่าว่า เจ้าแม่เวินซิว ขี้ควายล่องมาตามแม่น้ำโขง
เพื่อติดตามเจ้าแม่สองนางเช่นเดียวกัน ดังตำนานเล่าว่า

เจ้าแม่เวินซิว แดกศึกมาจากเวียงจันทน์ พวกมันขี้ควายมาบ้าง ขี้ขอนไม้
ลอยน้ำมาบ้าง มาสอดพี่ ควายมันเหนื่อย สัมภาระมันหนัก ควายก็เลยจมน้ำตาย
ในเวิน(วังน้ำวน) เจ้าแม่เวินซิวลอยน้ำมาได้ 8 เดือน จึงมาสอดปากห้วยมุกก็
จมน้ำ แต่ก่อนมีต้นตาล 7 ยอดอยู่ริมตะพัง ที่นี้ตะพังมันโหงยไปแล้ว ใกลัดต้น
โพธิ์ทุกวันนี้แหละ มีแก้วดวงชำไขเป็ด พอวันศีลเพิ่นก็ลอยขึ้นมาแต่ปาก
ห้วยมุก เจ้าแม่เวินซิวมาติดเวิน ตะก่เพิ่นมีหลาคำ มีกี้ มีพืมและหูก มีคนไป
ยืมมาทอผ้าเวลา ยืมจะต้องเตรียมขัน 5 แป้วไว้หั้น ค้นว่าสัญญาจะยืมเดือนหนึ่ง

ถึงเดือนไม่เอาไปคืน ตายเค้ เวลาเอาไปส่งคืนก็เอาชั้น 5 ไปวางไว้那儿แหละ
เอ็งว่า “เด้อญาแม่เอย เอามาส่ง” เพิ่งก็ขึ้นมาเอา แต่งตัวเกล้าผม ใส่เสื้อคามา
ให้เห็น นุ่งชั้นใหม่คามีดินชั้น

(พัน จันถม, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2548)

นอกจากการใช้ตำนานของเจ้าพ่อบริวารให้สัมพันธ์กับตำนานเจ้าแม่สองนางเพื่อให้กลุ่มชนในชุมชนเมืองมุกดาหารเกิดความสัมพันธ์ด้านการมีบรรพบุรุษร่วมกันแล้ว การเข้าร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของกลุ่มนางเทียม และนางเปียง เจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวาร ก็เข้าร่วมพิธีกรรมในฐานะลูกหลานเจ้าพ่อบริวาร ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมร่วมกัน ทั้งกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารและลูกหลานบริวารในทุกชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน

จะเห็นว่าในบริบทของพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางมีบทบาทสำคัญที่ช่วยสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน ด้วยระบบความเชื่อเรื่องการมีบรรพบุรุษร่วมกัน การสืบทอดหน้าที่ในพิธีกรรมกันมาตามสายตระกูลจะช่วยให้ตำนานเจ้าแม่สองนางและพิธีกรรมสำคัญของชุมชนดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง นอกจากนี้ผู้สืบทอดหน้าที่ดังกล่าวจะช่วยปลูกจิตสำนึกของลูกหลานในชุมชนให้ตระหนักถึงภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดกันมาแต่โบราณ ยังคงมีความหมายและความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของลูกหลานซึ่งควรช่วยกันรักษาให้ดำรงคงอยู่สืบไป

สรุปตำนานและพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญต่อกลุ่มชนตามชายฝั่งแม่น้ำโขงในหลายมิติ มีทั้งบทบาทตามความเชื่อดั้งเดิมและฮีดลึบสึบคองลึบสึ และบทบาทที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม

ตำนานเจ้าแม่สองนางเป็นความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาตั้งชุมชนอยู่ตามหัวเมืองฝั่งขวาแม่น้ำโขง ในทุกกลุ่มชนตั้งศาลเจ้าแม่สองนาง หรือสถูปเจดีย์ของเจ้าแม่สองนางไว้ในชุมชน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าตำนานเจ้าแม่สองนางมีบทบาทแสดงสำนึกร่วมความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ในอดีตและมีบรรพบุรุษร่วมกัน

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางมีบทบาทในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์และความเจริญรุ่งเรืองของชุมชน บทบาทดังกล่าวมีทั้งสืบทอดมาตามความเชื่อดั้งเดิมและมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่างคาดหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของน้ำฝน และพืชพันธุ์ธัญญาหาร แต่ลูกหลานในชุมชนเมืองที่ค้าขายต่างคาดหวัง

เรื่อง โภคทรัพย์และความมั่งคั่งด้านเศรษฐกิจของชุมชน และพิธีกรรมมีบทบาทในการสร้างขวัญ
กำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน

นอกจากนี้พิธีกรรมยังมีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์แก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่
อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนเมือง โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เข้ากับกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร
และกลุ่มชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสานในอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และอำเภอท่า
บ่อ จังหวัดหนองคาย และพิธีกรรมยังมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดหน้าที่ผู้ประกอบ
พิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมในแต่ละชุมชนส่วนใหญ่สืบทอดหน้าที่กันในสายตระกูล หรือ
ระบบเครือญาติ ลักษณะดังกล่าวมีความสำคัญช่วยให้ตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง
ที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษยังคงดำรงอยู่ตราบเท่าปัจจุบัน

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง **ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง** มีวัตถุประสงค์เพื่อ รวบรวมและวิเคราะห์ความเชื่อและตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหาร และศึกษาบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ผู้วิจัยได้รวบรวมตำนานเจ้าแม่สองนางจากชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง 13 ชุมชน ในเขตจังหวัดเลย หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ นครพนมและมุกดาหาร ในระหว่างปี พ.ศ. 2550 - 2553 และลงเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมระดับชุมชน อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยา ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง **ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง** ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับกับการอพยพย้ายถิ่นของชาวลาวเวียงจันทน์ ประวัตินุชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ตำนานเจ้าแม่สองนาง ศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางในชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหาร 4 พิธี และบทบาทของตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง สรุปผลของการวิจัยได้ดังนี้

6.1.1 ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงกับตำนานเจ้าแม่สองนาง

ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนาง มี 13 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ บ้านเวียงคุก ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง และชุมชนวัดจอมนาง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ชุมชนอำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ บ้านแพงใต้ บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพง บ้านน้ำคำห่มู 17 และห่มู 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม และชุมชนอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นหัวเมืองของเมืองเวียงจันทน์ในอดีต กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ในอดีต และตั้งศาลเจ้าแม่สองนางขึ้นเป็นหลักบ้านหลักเมืองตั้งแต่เริ่มตั้งบ้านเรือนและชุมชน

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงทั้ง 13 ชุมชนมีเรื่องเล่าตำนานเจ้าแม่สองนาง ผู้วิชัยได้รวบรวมตำนานเจ้าแม่สองนาง จำนวนมุขปาฐะ 15 ตำนาน และลายลักษณ์ 7 ตำนาน ตำนานส่วนใหญ่เล่าว่า เจ้าแม่สองนางเป็นเจ้าหญิง 2 องค์ ล่องเรืออพยพหนีสงครามจากเมืองเวียงจันทน์แล้วเรือล่มจมน้ำเสียชีวิต กลายเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ประจำแม่น้ำโขง และชุมชนต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ลักษณะดังกล่าวสรุปได้ว่าตำนานและความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลาวเวียงจันทน์ที่เคยอาศัยอยู่ที่เวียงจันทน์มาก่อน เมื่ออพยพโยกย้ายมาตั้งชุมชนอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ทางฝั่งขวาตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง จึงตั้งศาลเจ้าแม่สองนางเป็นหลักบ้านหลักเมืองตั้งแต่เริ่มตั้งบ้านเรือนแล้วกลายเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

6.1.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง ในอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร ถือว่าเป็นพิธีกรรมที่เด่นกว่าชุมชนอื่น ๆ ใน 13 ชุมชน เนื่องจากมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางถึง 4 พิธี ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี เป็นพิธีกรรมลงเทียมหรือเข้าทรง โดยทำพิธีเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองและเจ้าพ่อ เจ้าแม่บิรवारต่าง ๆ ลงมาพบลูกหลาน ช่วยขจัดปัดเป่าเคราะห์และโรคร้ายไข้เจ็บ และเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งให้แก่ลูกหลานและชุมชน

ประเพณีสว่างเฮือประจำปี เป็นพิธีเฉลิมฉลองหลังฤดูการเก็บเกี่ยวที่เจ้าเมืองจะต้องปฏิบัติตามฮีตสิบสอง และจะต้องไหลเรือไฟ เพื่อบูชาพญานาคทั้ง 15 ตระกูล ซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่คุ้มครองบ้านเมือง แม่น้ำโขง ตลอดจนบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความผาสุกร่มเย็นให้แก่ชุมชน

พิธีทำบุญสงกรานต์และการถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง เป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญาณบรรพบุรุษตามธรรมเนียมโบราณของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหาร ในพิธีกรรมดังกล่าว “พ่อเมือง” หรือผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร จะต้องเข้าร่วมถวายตัวเป็นลูกศิษย์และ ถวายเครื่องสูงเป็นเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นประจำทุกปี การถวายเครื่องบรรณาการ ถือเป็นการยอมรับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของบรรพบุรุษของชาวเมืองมุกดาหาร รวมถึงการยอมรับอำนาจทางวัฒนธรรมของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารอีกด้วย

พิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนมเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่กลุ่มเจ้าเมืองในสมัยอาณาจักรล้านช้างต้องปฏิบัติในฐานะผู้ปฏิบัติกฎและทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป ในปัจจุบันอำนาจของเจ้าเมืองที่หลงเหลืออยู่เป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ชำระไว้โดยกลุ่มลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารเท่านั้น การถวายเครื่องบรรณาการของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมือง

มุกดาหารในปัจจุบันจึงเป็นการแสดงและเชิดชูสถานภาพอันสูงส่งของตนในฐานะลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารในอดีตที่เคยมีอำนาจมาแต่สมัยล้านช้าง

สรุปได้ว่าพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหารเป็นพิธีเก่าแก่ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนและดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากกลุ่มบุคคลผู้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางเป็นลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารที่เชื่อว่าเจ้าแม่สองนาง คือ บรรพบุรุษของตน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ถือเป็น การปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าเมือง การชำระรักษาพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์หรือธรรมเนียมของบรรพบุรุษสืบต่อกันมาแต่โบราณ นอกจากนี้จะเป็นการแสดงความกตัญญูต่อกตเวทีต่อวิญญาณบรรพบุรุษแล้ว ยังเป็นการเน้นย้ำสถานภาพของตนในฐานะลูกหลานของเจ้าเมืองมุกดาหารเพื่อให้กลุ่มลูกหลานและคนรุ่นใหม่ได้รับรู้ และตอกย้ำให้ชาวเมืองมุกดาหารได้ตระหนักถึงความสำคัญของพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนปลูกจิตสำนึกให้ลูกหลานช่วยกันชำระรักษาพิธีกรรมต่าง ๆ อันเป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวเมืองมุกดาหารให้ดำรงอยู่สืบไป

6.1.3 สัญลักษณ์ในพิธีกรรมการนับถือเจ้าแม่สองนาง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

สัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร มีทั้งพื้นที่สัญลักษณ์ วัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ สัญลักษณ์ส่วนใหญ่สัมพันธ์กับตำนานเจ้าแม่สองนาง สถานภาพของเจ้าแม่สองนาง และความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับฮีดฮีสสอง

พื้นที่สัญลักษณ์ส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงตำแหน่งและฐานะทางสังคมของเจ้าแม่สองนาง ทิศที่อยู่ของบรรพบุรุษ ตลอดจนเป็นสัญลักษณ์ของหอโองอันเป็นที่อยู่ของเจ้าเมืองในสมัยก่อน

ด้านวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ส่วนใหญ่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางที่เป็นพระธิดาของเจ้าเมือง เพราะสัญลักษณ์ที่ใช้ในทุกพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นเครื่องประกอบยศเจ้าเมือง และเครื่องบรรณาการ นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งของชุมชน และสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย ไข้ เจ็บ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกหลานและชุมชน เช่น การรำเบิกดาบ ในพิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง และการลอยเคราะห์ที่ทำในทุกพิธีกรรม เป็นต้น

6.1.4 บทบาทของตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับ เจ้าแม่สองนางต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

ตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงหลายประการ ผู้วิจัยพบว่า ตำนานเจ้าแม่สองนางมีบทบาทสำคัญในการสร้างสำนึกร่วม

ความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาตั้งชุมชนอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงและมีบรรพบุรุษร่วมกันมาแต่อดีต กลุ่มชนที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่จะตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้เป็นหลักบ้านหลักเมืองมาตั้งแต่ตั้งบ้านเรือนและชุมชน

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางมีบทบาทสำคัญที่สืบทอดกันมาตามความเชื่อดั้งเดิมที่สัมพันธ์กับฮีดลิบสองของชาวล้านช้างแต่โบราณและมีการปรับเปลี่ยนบทบาทไปตามสภาพสังคม ได้แก่ บทบาทในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งแก่ลูกหลานและชุมชน ในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ต่างคาดหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ด้านน้ำฝน พิษพันธุ์ัญญาหารและปลาในแม่น้ำโขงเป็นสำคัญ ขณะที่ชุมชนเมืองซึ่งประกอบอาชีพค้าขายเป็นอาชีพหลัก ต่างมุ่งหวังความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งด้านเศรษฐกิจ รายได้ของคน และชุมชน พิธีกรรมมีบทบาทในการให้ความหวังเรื่องความปลอดภัย การปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ และโรคร้ายไข้เจ็บให้แก่ลูกหลาน

นอกจากนี้ในยุคสมัยที่กลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมเกิดปัญหาความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางยังมีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดการประนีประนอมกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จนกลายเป็นความสมานฉันท์กันที่สุดในที่สุด เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ข่ากับกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเดิม ชาวเวียงคานกับชาวไทยอีสาน พิธีกรรมยังมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายและผู้สืบทอดหน้าที่ประกอบพิธีกรรมหรือผู้สืบทอดอำนาจทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมมีความสำคัญและคู่มือความศักดิ์สิทธิ์อย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจังและดำรงอยู่สืบไป

6.2 การอภิปรายผล

1) **ตำนาน** การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมและการนับถือผีบรรพบุรุษของชุมชนต่าง ๆ ในแถบภูมิภาคอีสานที่ผ่านมา ผู้วิจัยพบว่างานวิจัยส่วนใหญ่จะศึกษาวิจัยพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ “เจ้าพ่อ” และ “แม่ศักดิ์หลักเมือง” ในชุมชนต่าง ๆ เช่น เจ้าพ่อพญาแล จังหวัดชัยภูมิ เจ้าพ่อศรีนครเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และแม่ศักดิ์เมืองพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวกับเจ้าแม่ พบ 1 เรื่อง คือ **ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางพี่น้อง จังหวัดมุกดาหาร** ของ วิรุทธ ไชยเพชร (2542) แนวทางการศึกษาวิจัยส่วนใหญ่จะศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมด้านบุคคล เวลา สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเป็นสำคัญ และงานวิจัยส่วนใหญ่ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเหมือนกัน

งานวิจัยดังกล่าวข้างต้น ไม่มีเล่มใดรวบรวมและศึกษาด้านานเกี่ยวกับเจ้าพ่อ หรือเจ้าแม่ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ตำนานก็มีความสำคัญเพราะนอกจากจะเป็นที่มาของความเชื่อและพิธีกรรมแล้ว ยังน่าจะเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของกลุ่มชน จึงได้รวบรวมตำนานเจ้าแม่สองนางที่

ปรากฏในชุมชนที่มีศาลเจ้าแม่สองนาง 13 ชุมชน ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ศาลเจ้าแม่สองนาง เหล่านี้มีความสำคัญเช่นเดียวกับศาลเจ้าพ่อ หรือเทพศักดิ์หลักเมืองต่าง ๆ เพราะส่วนใหญ่ได้ตั้งเป็นหลักบ้านหลักเมืองมาก่อน ตั้งแต่สมัยอพยพมาตั้งบ้านเรือน ในปัจจุบันในบางชุมชนที่มีศาลเจ้าพ่อเป็นหลักบ้านหลักเมืองเก่า เมื่อมีการเช่นไหว้ก็ต้องเช่นทั้งศาลเจ้าพ่อหลักบ้านหลักเมือง และศาลเจ้าแม่สองนางด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในชุมชนเมืองมุกดาหารเดิมมีการเช่นไหว้เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองในฐานะหลักเมืองเก่า แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาจัดร่วมกับเจ้าแม่สองนางที่ศาลเจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปี การปฏิบัติดังกล่าวเสมือนเป็นการยกฐานะเจ้าแม่สองนางให้เทียบเท่าเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองซึ่งเป็นหลักเมืองเดิม อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเชื่อว่าทั้งเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองหรือมีบรรพบุรุษร่วมกัน ในบริบทของพิธีกรรมทั้งเจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองต่างก็มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง และช่วยขจัดปัดเป่า ทุกข์ โศก โรค ภัยให้แก่ลูกหลานโดยเสมอภาคกัน ตำนานเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่เล่าว่า เจ้าแม่สองนาง คือ พระธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นชนชั้นสูงและเป็นเชื้อสายของเจ้ามหาชีวิตเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เป็นสาเหตุของการอพยพย้ายถิ่นของชาวลาวเวียงจันทน์ และประวัติชุมชนต่าง ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มชนที่มีความเชื่อในตำนานเจ้าแม่สองนาง ล้วนเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบตำนานเจ้าแม่สองนางที่เมืองขอนแก่น และเมืองยโสธร ตำนานเจ้าแม่สองนางในเมืองขอนแก่นมีศาลตั้งอยู่ที่ริมบึงแก่นนคร หรือที่บ้านดุม ในตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นพระธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่อพยพมาอาศัยอยู่กับเจ้าเมืองขอนแก่น ส่วนตำนานเจ้าแม่สองนางที่บ้านสิงห์โคก ตำบลสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เล่าว่า เจ้าแม่สองนาง คือ หลานสาวของพระวอพระตาที่อพยพมาจากเมืองหนองบัวลำภู ซึ่งตำนานใน 2 ชุมชน ล้วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มชนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้สำรวจตำนานเจ้าแม่สองนางในชุมชนหัวเมืองอื่น ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงตอนใต้ เช่น เมืองท่าอุเทน นครพนม ชานุมาน เขมราฐ และโขงเจียม ไม่พบตำนานและศาลเจ้าแม่สองนาง แต่กลับพบศาลเจ้าพ่อที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองในชุมชนของตน จากศึกษาประวัติความเป็นมาพบว่า กลุ่มชนดั้งเดิมในชุมชนหัวเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ใช่กลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ กลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในเมืองท่าอุเทนเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองโปงลาง แขวงคำม่วน กลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในเมืองนครพนมเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากเมืองศรีโคตรบูรณ์เก่า ส่วนกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองชานุมาน เขมราฐ และโขงเจียม เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข่า(กูย)ซึ่งอาศัยอยู่ในแถบนี้มาก่อนแล้ว

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบตำนานเกี่ยวกับผีเจ้านายฝ่ายผู้หญิงอีกชุดหนึ่งเป็นตำนานเรื่องนางเกานางแพง มีปรากฏอยู่ในแถบชายฝั่งลุ่มน้ำโขงบริเวณเมืองโขงเจียม และลุ่มแม่น้ำมูล นางเกา

นางแพงมีชื่อปรากฏในพงศาวดารเมืองจำปาศักดิ์ว่าเป็นเจ้าผู้ครองเมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข่า ก่อนสมัยเจ้าสร้อยศรีสมุทรท้าวราชกุธ

2) พิธีกรรม ด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางในชุมชนเมืองมุกดาหารทั้ง 4 พิธี เป็นพิธีกรรมเก่าแก่ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ แต่ละพิธีกรรมมีลักษณะเด่นที่ต่างจากชุมชนอื่น ๆ และแสดงอัตลักษณ์การเป็นผีเจ้านายอย่างชัดเจน

พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง จัดปีละ 1 ครั้ง พิธีกรรมดังกล่าวจัดขึ้นเพื่อเชิญวิญญาณบรรพบุรุษลงมาพบลูกหลานประจำปี ในบริบทของพิธีกรรมมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นพื้นที่ชั้นในและพื้นที่ชั้นนอกอย่างชัดเจน โดยพื้นที่ชั้นในเป็นพื้นที่ของผีบรรพบุรุษ และลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารเท่านั้น ส่วนพื้นที่ชั้นนอกเป็นพื้นที่ของลูกศิษย์ ประกอบด้วย ชาวไทยอีสาน ชาวไทยเชื้อสายจีน เวียดนาม ตลอดจนชาวผู้ไทย ข่า และชาวลาวจากแขวงสะหวันนะเขต

การประกอบพิธีกรรมจะเชิญวิญญาณเจ้าพ่อ เจ้าแม่ต่างๆ มาลงเทียมอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งวันตั้งแต่ เวลาประมาณ 9.00 น. ถึง เวลา 16.30 น. ซึ่งถือว่าเป็นระยะเวลาที่ยาวนานกว่าชุมชนอื่น ๆ ทั้ง 13 ชุมชน บริบทของพิธีกรรมคู่กรรมมีความศักดิ์สิทธิ์น่าเกรงขาม มีระเบียบแบบแผนและมีกฎข้อห้ามต่าง ๆ ที่ชาวบ้านเชื่อถือและต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เช่น การไม่ล่วงล้ำเข้าไปในบริเวณพื้นที่ชั้นในที่เป็นดินแดนของวิญญาณบรรพบุรุษ และในวันประกอบพิธีกรรมห้ามจับปลาในแม่น้ำโขง เป็นต้น

ประเพณีสว่างเรือประจำปี เป็นประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาตามอิตลิบสอง และเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองจะต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกปี ประเพณีสว่างเรือของชาวเมืองมุกดาหารเป็นประเพณีที่เด่นกว่าประเพณีสว่างเรือในชุมชนหัวเมืองอื่น ๆ เช่น เมืองหนองคาย และเมืองบึงกาฬ เพราะในชุมชนเมืองมุกดาหารได้เชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองลงประทับในเรือสว่างเพื่อทำพิธีเบิกน่านน้ำก่อนการแข่งขันเรือยาวเป็นประจำทุกปี ลักษณะดังกล่าวถือเป็นอัตลักษณ์ของชาวเมืองมุกดาหารที่ต่างจากชุมชนตามหัวเมืองอื่น ๆ ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง

นอกจากนี้ ในวันสุดท้ายของประเพณีสว่างเรือ คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 กลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารจะต้องทำพิธีไหลเรือไฟเพื่อบูชาพญานาคที่เป็นบรรพบุรุษของตนแต่ดั้งเดิม การไหลเรือไฟของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารยังคงปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยการไหลเรือไฟจะมีพาดเสียด ประกอบด้วย อาหารคาวหวาน และสิ่งของต่าง ๆ ที่เช่น ไห้วและส่งไปให้บรรพบุรุษของตน เรือไฟที่ใช้ในพิธีทำเป็นโครงไม้ไผ่อย่างเรียบง่ายตามแบบโบราณที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งแตกต่างกับประเพณีไหลเรือไฟของเมืองนครพนม ซึ่งจัดกันอย่างยิ่งใหญ่เพื่อประกวดแข่งขันและตอบสนองนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐเป็นสำคัญ

ด้านสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับตำนานเจ้าแม่สองนาง และความเชื่อดั้งเดิมและอิตลิบสอง เพราะสัญลักษณ์ทั้งพื้นที่สัญลักษณ์

วัตถุประสงค์ลักษณะ และพฤติกรรมลักษณะ ส่วนใหญ่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางที่เป็นผู้หญิงสูงศักดิ์ เจ้าเมือง หรือบรรพบุรุษที่เป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองเวียงจันทน์

นอกจากนี้พบว่าสัญลักษณ์บางอย่างมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มขึ้นตามความเชื่อที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะเครื่องเซ่นที่แสดงสัญลักษณ์ด้านความอุดมสมบูรณ์ และความเจริญรุ่งเรือง เช่น ผลไม้ 9 อย่าง ขนมมงคล 9 อย่าง เป็นต้น

3) **บทบาทของพิธีกรรม** ด้านบทบาทของพิธีกรรมที่มีต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง มีงานวิจัยที่ศึกษามาแล้วส่วนใหญ่ศึกษาบทบาทของพิธีกรรมที่มีต่อชุมชนเฉพาะแห่ง เช่น เรื่อง **เจ้าพ่อศรีนครเตา : บทบาทและความสำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาบ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม** ของอมาวลี เกียรติถาวร (2532) และเรื่อง **ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาของชาวบ้านหนองตื้น ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม** ของศิริลักษณ์ จรรย์ยานนท์ (2542) เป็นต้น แต่ในงานวิจัยเล่มนี้ได้ศึกษาบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ทั้ง 13 ชุมชน ครอบคลุม 6 จังหวัด ได้พบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางส่วนใหญ่มีบทบาทสำคัญในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และปกป้องคุ้มครองเรื่องเคราะห์ภัย มีเฉพาะที่มุกดาหาร และทำบ่อมีบทบาททางการเมือง ซึ่งมีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์กันระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคม เช่นชาวไทยอีสาน กับชาวเวียดนาม และกลุ่มชาติพันธุ์เข้ากับกลุ่มลูกหลานเจ้าเมือง เป็นต้น

6.3 ข้อค้นพบในงานวิจัย

ผู้วิจัยพบว่าตำนานเจ้าแม่สองนางนอกจากจะสะท้อนความเชื่อเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงแล้ว ตำนานเจ้าแม่สองนางที่ปรากฏในชุมชนต่าง ๆ ทั้ง 13 ชุมชน ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงยังแสดงถึงจิตสำนึกร่วมในการเป็นกลุ่มชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ และมีบรรพบุรุษร่วมกันมาแต่ในอดีต

พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง 4 พิธี ที่กลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน และยังคงดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่น และมีลักษณะโดดเด่นกว่าชุมชนอื่น ๆ ทั้ง 13 ชุมชน เนื่องจากกลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมทั้ง 3 สายตระกูลหลัก คือ สวัสดิ์วงศ์ไชย จันทรสายา และแสนวิเศษ ล้วนเป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองมุกดาหารทั้งสิ้น การรวมตัวกันของกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองทั้ง 3 สายตระกูล นอกจากจะประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบรรพบุรุษแล้ว ยังเป็นการแสดงตัวตนของกลุ่มตนในฐานะลูกหลานเจ้าเมืองเก่า และที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมแต่ละพิธีจะมีนางเทียม จำ นางเปียงและเจ้าโคตรเป็นผู้อาวุโสที่บรรดาลูกหลานและชาวเมืองมุกดาหารต่างให้ความเคารพนับถือ กลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นศูนย์กลางอำนาจทางวัฒนธรรมของเมืองมุกดาหารที่สามารถยึดโยงลูกหลานและชาวเมืองมุกดาหารให้มี

ความสมัครสมานสามัคคีกัน ร่วมแรง ร่วมใจธำรงรักษาพิธีกรรมเก่าแก่ของบรรพบุรุษให้ดำรงอยู่สืบมาจนปัจจุบัน

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่ง คือ จากการศึกษาระบบเครือญาติของกลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมของชุมชนเมืองมุกดาหารอย่างละเอียด พบว่า กลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางประกอบด้วย นางเทียม จ้ำ นางเปียง และเจ้าโคตรเป็นลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารและเป็นเครือญาติกันทั้งหมด โดยมาจาก 3 ตระกูลหลัก คือ “ จันทรสาขา สวัสดิ์วงศ์ไชย และแสนวิเศษ ” ทุกตำแหน่งในพิธีกรรมมีการสืบทอดหน้าที่กันตามสายตระกูลเจ้าเมืองเท่านั้น ลักษณะดังกล่าวจึงมีส่วนให้กลุ่มบุคคลดังกล่าวมีการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น และให้ความสำคัญต่อทุกพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของตน ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่โดดเด่นที่สุดและต่างจากชุมชนอื่น ๆ ที่เป็นชาวบ้านโดยทั่วไป

ในด้านพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางของชุมชนต่าง ๆ สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก และกลุ่มชนเมืองที่ประกอบอาชีพค้าขายเป็นอาชีพหลัก พิธีกรรมบวงสรวงของทั้ง 2 กลุ่มมีความแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของพิธีกรรม โดยกลุ่มชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะมีการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางปีละ 2 ครั้ง คือ ไหว้ล่วงหน้าก่อนฤดูฝน หรือก่อนลงนา และไว้ขึ้นช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว สำหรับชุมชนเมือง มีการบวงสรวงเจ้าแม่สองนางประจำปี ปีละ 1 ครั้ง ส่วนหลังการเก็บเกี่ยวจะมีประเพณีสว่างเฮือ ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองที่ต้องปฏิบัติตามฮีตสิบสอง

นอกจากนี้ยังค้นพบว่าพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางมีบทบาทสำคัญในการสร้างความปรองดองและความสมานฉันท์ของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะเมืองมุกดาหารและเมืองท่าบ่อ กลุ่มชาวเวียดนามได้เข้าร่วมพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง เพื่อร้องขอความคุ้มครองจากเจ้าแม่สองนาง และขอความเห็นอกเห็นใจจากชาวไทยอีสานในเมืองมุกดาหารและเมืองท่าบ่อ ซึ่งในบริบทของพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้กลุ่มชาวเวียดนามได้รับความเห็นอกเห็นใจจากชาวไทยอีสานที่เป็นเจ้าของพื้นเดิมจนเกิดการประนีประนอมกันจนกลายเป็นความสมานฉันท์ในที่สุด อีกทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ข่าได้มีการปรับตัวเข้ากับกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองมุกดาหารที่มีอำนาจในอดีต กลุ่มชาติพันธุ์ข่าได้ถวายตัวเป็นลูกศิษย์ของเจ้าแม่สองนาง เพื่อให้รอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบ กดขี่ข่มเหงและถูกจับตัวเอาไปเป็นทาส จากกลุ่มลูกหลานเจ้าเมืองและผู้มีอำนาจในชุมชน

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า การศึกษาด้านานและพิธีกรรม ถ้ามีการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกลุ่มชนและชุมชน ร่วมกับตำนาน และพิธีกรรมของกลุ่มชน จะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจระบบคิดของกลุ่มชนผู้ที่สืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมได้ดียิ่งขึ้น และที่สำคัญจะช่วยให้ผลของการศึกษาวิจัยหนักแน่นและมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

6.4 ข้อเสนอแนะ

ดินแดนในแถบภาคอีสานมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างมีความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่หลากหลายและมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มตน แม้ว่าจะมีผู้สนใจศึกษาไปบ้างแล้วก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีกลุ่มข้อมูลคติชนที่น่าสนใจศึกษาอีกมาก ผู้ที่สนใจศึกษาอาจจะเลือกวิธีวิทยาที่เหมาะสมกับข้อมูล อาจจะทำการค้นพบประเด็นสำคัญใหม่ ๆ ที่ต่างไปจากงานวิจัยเรื่องที่ผ่านมา งานวิจัยเล่มนี้ศึกษาวิจัยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางเท่านั้น ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยเล่มนี้จะเป็นส่วนหนึ่งและแนวทางในการศึกษาวิจัยสำหรับผู้สนใจศึกษาวิจัยข้อมูลทางคติชนต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- การค้าต่างประเทศ, กรม. กระทรวงต่างประเทศ. **คู่มือขยายการค้าและการลงทุนของประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว.** กรุงเทพฯ : ปณิธานธุรกิจ, 2537.
- เกลี้ยง พรหมเมือง. **สัมภาษณ์,** 13 เมษายน 2548.
- แก้ว สุริยะกาญจน์. **สัมภาษณ์,** 6 พฤษภาคม 2552.
- ขจัตถัย บุรุษพัฒน์. **ชาวจีนในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2517.
- ขจัตถัย บุรุษพัฒน์. **ฉนวนอพยพ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2521.
- ขจัตถัย บุรุษพัฒน์. **ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย.** นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : แพรวพิทยา, 2515.
- ขุนทอง นิมเจติม. **สัมภาษณ์,** 6 พฤษภาคม 2552.
- เงา เหมนนท์. **สัมภาษณ์,** 16 ตุลาคม 2550.
- จังหวัดบึงกาฬ. **เจ้าแม่สองนาง :** [Online]. แหล่งที่มา : www.bungkan.com [23 ตุลาคม 2553]
- จินดา อุดามาลัย. **สัมภาษณ์,** 4 พฤษภาคม 2552.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. **ชนบประเพณีระบบการปกครองของชาวอีสานสมัยเก่า. เอเชียปริทัศน์,** 2523 : หน้า 1-15.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. **คองสิบสี่ : กฎระเบียบ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน 2 (2542) :** 641 – 644.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. **เรื่องฮิตสิบสอง-คองสิบสี่ ระบบการปกครองของชาวลาวและอีสานสมัยเก่า. ใน วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะวรรณคดีอีสาน.** หน้า 61 – 68. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2521.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. **เรื่องฮิตสิบสอง-คองสิบสี่ ระบบการปกครองของชาวลาวและอีสานสมัยเก่า. มุลมรดกชนชาติอ้ายลาว. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระยอดแก้ว พุทธิชินโรตสกลมหาสังฆปาโมกข์ สมเด็จพระสังฆราชแห่งพระราชอาณาจักรลาว ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร 12 มีนาคม 2528.**
- แจ่มจันทร์ เหมแดง. **สัมภาษณ์,** 8 เมษายน 2554.
- ฉลาดชาย รติตานนท์. **ผีเจ้านาย.** กรุงเทพฯ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

เฉลิมพันธ์ วิเศษรัตน์. **สัมภาษณ์**, 4 พฤษภาคม 2552.

ทิตยา สุวรรณระชฎ. **แนวคิดทฤษฎีสังคม**. กรุงเทพฯ : คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์, 2544.

ณัฐพล ตันมิ่ง. **ประวัติศาสตร์และตระกูลเมืองเชียงคาน**. พิมพ์ครั้งที่ 7. เลข : ปฏิพัทธ์, 2551.

ดอกกล้า จารุตัน. **สัมภาษณ์**, 15 พฤษภาคม 2552.

ดอกกล้า จารุตัน. **สัมภาษณ์**, 15 พฤษภาคม 2553.

ดอกกล้า จารุตัน. **สัมภาษณ์**, 7 เมษายน 2554.

ดอกกล้า จารุตัน. **สัมภาษณ์**, 17 เมษายน 2554.

ต้อง จันทรสาขา. **อนุสรณ์ ฅาปนกิจศพ ฅาแต่่าจันทรสด จันทรสาขา**. ฅ เมรุวัดศิลา
วิเวก อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร, 12 ตุลาคม 2515.

ดวงมณี เพชรสุวรรณรังสี. **แนวทางการบริหารจัดการประเพณีการแข่งเรือสองฝั่งโขง
เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต,
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.

เต็ม สิงห์ชัย. **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 2**. พระนคร : ไทยสัมพันธ์, 2499.

เต็ม วิชาญพจนกิจ. **กบฏผู้มีบุญ 2. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 1 (2542) :**
37 - 44.

เต็ม วิชาญพจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

ดี มีลา. **สัมภาษณ์**, 10 พฤษภาคม 2552.

ถาวร ดำเนตร. **คติความเชื่อในประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าจอมปากช่องภูเวียง อำเภอภูเวียง
จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.

เถาะ เห่งยงถิ. **สัมภาษณ์**, 4 พฤษภาคม 2552.

เถาะ เห่งยงถิ. **สัมภาษณ์**, 1 กันยายน 2553.

เถาะ เห่งยงถิ. **สัมภาษณ์**, 4 กันยายน 2553.

เถาะ เห่งยงถิ. **สัมภาษณ์**, 11 กันยายน 2553.

เถาว คำจันทร์. **สัมภาษณ์**, 13 เมษายน 2548.

ทศพล อาจหาญ. **ข้าโอกาสพระธาตุนม อำเภอธาตุนม จังหวัดนครพนม**.

วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์)
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

ทองสุข ปรีบุญโญ. **สัมภาษณ์**, 14 พฤษภาคม 2552.

ทิพย์วิมล บุชากุล. **พิธีลงนางเทียม อำเภอนพพิตสัย จังหวัดหนองคาย. ปรินิพนธ์**
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์)มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, 2540.

เทิด สกุลไทย. **สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2550.**

ชนันท์ บุนววรรณนา. **นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม**
พ.ศ. 2491-2400. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ธวัช ปุณโณทก. **เขมรราช, เมือง. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 2 (2542) :**
558 - 560.

ธวัช ปุณโณทก. **คองสิบสี่ : บทบัญญัติ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาค ภาคอีสาน 2 (2542) :**
645 – 649.

ธวัช ปุณโณทก. **ความสำคัญของศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว. ประวัติศาสตร์ในรอบ**
ทศวรรษ (พ.ศ. 2521-2431. จันทรฉาย ภัก่อธิคม (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ :
ประชาชน, 2531.

ธวัช ปุณโณทก. **แดน, พระยา. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 5 (2542) :**
1534 - 1536.

ธวัช ปุณโณทก. **ปากห้วยหลวง, เมือง. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 8 (2542) :**
2660 - 2665.

ธวัช ปุณโณทก. **ฝัด้า(ฝัดเรือ) : ความเชื่อ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 8 (2542) :**
2804 - 2805.

ธวัช ปุณโณทก. **ฝัดป่า : ความเชื่อ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 8 (2542) :**
2819 - 2822.

ธวัช ปุณโณทก. **หนองคาย, จังหวัด. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 5 (2542) :**
4897 - 4913.

นริศรานูวัตินวงศ์, สมเด็จพระพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระพระยา. สำนัสมเด็จ เล่ม 6.
พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

นิรันดร์ ไชยนิจ. สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2552.

บุญศรี อินทรจิรี. สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552.

บำเพ็ญ ณ อุบล. มหะศักดิ์, ฝัด : พิธีกรรม. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 11
(2542) : 3542 - 3546.

ประพจน์ อัสววิรุฬหการ. ความเชื่อและศาสนากับสังคมไทย. ไทยศึกษา. นนทบุรี :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2546.

ประภักดิ์ พลโยธา. สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2551.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2551.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2551.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2551.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2552.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2552.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2553.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2553.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2553.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2554.

ประภักดิ์ สวัสดิ์วงศ์ไชย. สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2554.

ประมวญวิชาพลุ, พระยา. พงศาวดารล้านช้าง. พระนคร : โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช,
2482.

ประสิทธิ์ สวาสดีญาติ. ระบบเครือญาติและการจัดระเบียบสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

ปราณี วงษ์เทศ. เพศและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทศิลปวัฒนธรรม
จำกัด, 2544.

ปรีชา พิณทอง. ตาแฮก, ตำนาน : นิทาน. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 4

(2542) : 1401 - 1402.

ปรีชา พิณทอง. ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ : ประเพณี. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน 15

(2542) : 5372 - 5384.

ปิยฉัตร ลินธุสะอาด. สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษ
ที่ 23. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ.2411 – 2453). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ, 2523.

ผล อัฐนาค. **วิถีชีวิตคนไทยเชื้อสายเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543.

ผดุงแก้ววันประจันต์, หลวง. **ลัทธิธรรมนิยมราษฎร์ภาคอีสาน**. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำจุนศรัทธา, 2504.

พนิดา ประเสริฐสุข. **สัมภาษณ์**, 4 พฤษภาคม 2552.

พรมมา เขียวคำ. **สัมภาษณ์**, 6 พฤษภาคม 2552.

พระครูวิมล วรรณาน. **เจ้าอาวาส**. **สัมภาษณ์**, 3 พฤษภาคม 2552.

พระครูสิทธิธรรมปคุณ. **รองเจ้าคณะอำเภอโพนพิสัย**. **สัมภาษณ์**. 5 พฤษภาคม 2552.

พระครูอรุณธรรมรังษี. **มนต์พิธีแปล**. กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, 2542.

พระเทพรัตนโมลี. **อรรถนิทาน**. (ตำนานพระธาตุพนม พิสดาร). พิมพ์ครั้งที่ 8. พระนคร : เพื่ออักษร, 2512.

พระธรรมราชานุวัตร. **อรรถนิทาน**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

พระมหาโกวิท ธีรวัฒน์ และคณะ. **มรดกอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.

พระมหาบุญมา ปุณฺณวโร. **เจ้าอาวาส**. **สัมภาษณ์**, 2 พฤษภาคม 2552.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน. **วัดโพธิ์ชัย** : [Online]. แหล่งที่มา : www.watphopchai.net
[5 กันยายน 2553]

พฤกษ์กฤษชัย นกัฎกาญจน์. **สัมภาษณ์**, 13 เมษายน 2551.

พัน จันทม. **สัมภาษณ์**, 11 เมษายน 2548.

พัน จันทม. **สัมภาษณ์**, 17 ตุลาคม 2550.

พิเชฐ สายพันธ์. **“นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

พิศมัย แสงจันทร์เทศ. **ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับมหัศจรรย์ อำเภอนมไพบร จังหวัดร้อยเอ็ด**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.

พุดผล เงินเพ็ง. **คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.

เพ็ญ โสภิตา พรหมเมือง. **สัมภาษณ์**. 14 พฤษภาคม 2552.

เพ็ญโสภา พรหมเมือง. สัมภาษณ์. 10 เมษายน 2554.

ไพฑูรย์ คัชเช่. ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย : เอกภาพกับคอมมิวนิสต์.

กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

ไพฑูรย์ มีกุศล. กบฏผู้มีบุญ 1. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 1 (2542) : 27 - 37.

ไพฑูรย์ มีกุศล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน สมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพลัทธิประสงค์ ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ.2436 – 2453). ปรินญา นิพนธ์ปรินญามหาบัณฑิต, วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2515.

ไพฑูรย์ มีกุศล. ชานุมานมณฑล, เมือง. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 4 (2542) : 1088 - 1089.

ไพฑูรย์ มีกุศล. มณฑลในภาคอีสาน : ระบบการปกครอง. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 10 (2542) : 3428 - 3443.

ไพฑูรย์ มีกุศล. มหะลักซ์ (อำเภอพนมไพร), การเลี้ยง : พิธีกรรม. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 11 (2542) : 3546-3550.

ไพฑูรย์ มีกุศล. หนองบัวลำภู, เมือง. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 14 (2542) : 4932 - 4934.

ฟอง พรหมลา. สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2552.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในบรมราชูปถัมภ์. พระอภิธรรมปิฎก เล่ม 2 วิกังค์ ภาคที่ 1 และ อรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาตการพิมพ์, 2528.

มหาดไทย, กระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครพนม. กรุงเทพฯ : ศูนย์ภูมามาดพร้าว, 2542.

มหาดไทย, กระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดมุกดาหาร. กรุงเทพฯ : ศูนย์ภูมามาดพร้าว, 2542.

มหาดไทย, กระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดหนองคาย. กรุงเทพฯ : ศูนย์ภูมามาดพร้าว, 2542.

มหาดไทย, กระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดหนองบัวลำภู. กรุงเทพฯ : ศูนย์ภูมามาดพร้าว, 2544.

มานะ มาลาเพชร. การค้าชายแดนไทย – ลาว : ปัญหาและทิศทางการค้าชายแดน.

กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

รัชณี สุริยชัยวัฒน์. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2550.

รัชณี สุริยชัยวัฒน์. สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553.

รัชณี สุริยชัยวัฒน์. สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2553.

วิมลพรรณ ปิตรวิชัย. อีตลิบสอง. กรุงเทพฯ : มหาชน, 2516.

วีรยุทธ ไชยเพชร. ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางพี่น้องจังหวัดมุกดาหาร.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์)

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

เวิน เห่งยง. สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552.

ศาลเจ้าแม่สองนาง : [Online]. แหล่งที่มา : www.goodthailand.com [5 กันยายน 2553]

ศิริพร ฐิตะฐาน. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม. ความเชื่อและศาสนาใน

สังคมไทย. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533.

ศิริพร ณ ถกลาง. ทฤษฎีจิตวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.

กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2548.

ศิริลักษณ์ จรรย์ยานนท์. ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาของชาวบ้านหนองตื้น ตำบลเขาว อำเภอมือง

จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา

(เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

ศิริลักษณ์ สุภากุล. พิธีกรรมพื้บนฝักกับการจัดระเบียบสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลำปาง.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 4. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า,

2507.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 1 (ภาคที่ 1 และภาคที่ 2). พระนคร : สำนักพิมพ์

ก้าวหน้า, 2506.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2512.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2512.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 44. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2512.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 45. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2512.

สง่า พัฒนชีวะพล. **เจ้าพ่อพญาแล : ความเชื่อและพิธีกรรม.** กรุงเทพฯ : สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.

สมคิด ไชยวงศ์. บึงกาฬ, อําเภอ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 7 (2542) :**
2399 - 2400.

สมคิด ไชยวงศ์. ท่าบ่อ, อําเภอ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 5 (2542) :**
1570 - 1572.

สมคิด ไชยวงศ์. โพนพิสัย, อําเภอ. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 9 (2542)**
3236 - 3237.

สมคิด ไชยวงศ์. วัฒนาค (ศรีเชียงใหม่). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 12 (2542)**
4070 - 4071.

สมคิด สุวรรณโชติ. **สัมภาษณ์, 8** เมษายน 2554.

สมรักษ์ วงษ์วัฒน์. **สัมภาษณ์, 11** เมษายน 2548.

สมรักษ์ วงษ์วัฒน์. **สัมภาษณ์, 15** พฤษภาคม 2551.

สมศักดิ์ ศรีวรรณะ. **นโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า บทวิเคราะห์ด้าน**
จิตวิทยา ศึกษาเฉพาะกรณีสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. กรุงเทพฯ :
กรมการปกครอง, 2534.

สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล. **ประวัติศาสตร์ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มติชน, 2539.

สวิง บุญเจิม. **มรดกอีสาน. อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, 2549.**

สิทธิพร ณ นครพนม. เวียงคุก, เมือง. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 12 (2542)**
4144 - 4152.

สีมา จันทรสภา. **อนุสรณ์ ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ครูบุญยืน จันทรสภา ณ วัดศรีบุญ**
เรือง. 11 เมษายน 2553.

สีลา วีระวงศ์. **อัตถิปปสอง. ปรีวรรตโดย อุดม พรประเสริฐ. อุบลราชธานี : ศูนย์**
ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, 2529.

สีลา วีระวงศ์ **ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :**
สำนักพิมพ์มติชน, 2539.

สำเนียง ภาโส. **สัมภาษณ์, 22** ตุลาคม 2553.

สุกัญญา ภัทรราชย์. **การปรับเปลี่ยนความเชื่อดั้งเดิมให้เป็นพุทธ : การศึกษาจากวรรณคดี**
ล้านช้าง. ภาษาและวรรณคดีไทย 11 (มิถุนายน และธันวาคม 2537) : 76 – 88.

สุกัญญา สุขฉายา. เช่นสรวงบวงพลี. วารสารไทยศึกษา 5 (สิงหาคม 2552 – มกราคม 2553) : 114 – 140.

สุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไช. สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2552.

สุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไช. สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2552.

สุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไช. สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2553.

สุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไช. สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2553.

สุธีรา ไชยปัญญา. สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2551.

สุนทรี ศิลพิพัฒน์. ประวัติแนวความคิดทางสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.

สุรางค์ จันทวานิช. ทฤษฎีสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

สุรจิตต์ จันทรสาขา. จังหวัดมุกดาหารในอดีต. มุกดาหาร : ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, ม.ป.ป.

สุรจิตต์ จันทรสาขา. นครพนม, เมือง.. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 6 (2542) : 1954 - 1975.

สุริยา สมุทรอุปดีและคณะ. ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539.

สุริยา สมุทรอุปดีและคณะ. วิธีคิดของคนไทย : พิธีกรรม “ช่วงผีฟ้อน” ของ “ลาวข้าวจ้าว” จังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตยสาร สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540.

สุริยา สมุทรอุปดีและพัฒนา กิติอาษา. สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา. ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสานภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2533.

สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์. ประวัติศาสตร์ลาว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2543.

เสฐียรโกเศศ. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, 2551.

เสฐียรโกเศศ. เรื่องสั้นเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ เทศกาลลอยกระทง ประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ. พระนคร : ไทยเกษม, 2501.

หนูवाद สุพรรณภูวงษ์. สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2552.

หุมนัน รัตนวงศ์. นาค (นาคะ) และความเชื่อของชนชาติลาว. ถอดความโดย วรรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม 12 (2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2537) : 98 – 111.

อคิน รพีพัฒน์. วัฒนธรรม คือ ความหมาย : ทฤษฎีและวิธีการของ คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, 2551.

อภิญา เพ็ญฟูสกุล. มานุษยวิทยา ศาสตร์ แนวคิดพื้นฐานและข้อถกเถียงทางทฤษฎี. เชียงใหม่ : พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์, 2551.

อมรา พงศาพิชญ์ พลศักดิ์ จิรไกรศรีและธเนศ วงศ์ยานนาวา. การศึกษาเปรียบเทียบผู้อพยพทางบกในค่ายอพยพคนลาว คนเขมรและคนเวียดนาม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

อมวดี เถียรถาวร. เจ้าพ่อศรีนครเตา : บทบาทและความสำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษานบ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชา มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

อรวรรณ เชื้อหาญ. สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2551.

อรวรรณ เชื้อหาญ. สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2553.

อรวรรณ เชื้อหาญ. สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2554.

อรวรรณ เชื้อหาญ. สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2554.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ. คัมภีร์พระธรรมศาสตร์บูรณ(กฎหมายเก่าของลาว). กรุงเทพฯ : สบายสาร, 2529.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัลอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : ซิลค์ เวอร์มบลูส์, 2547.

อำนาจ บำจะ. สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552.

อำเภอ ดอเร่. ประเพณีปีใหม่ของหลวงพระบาง : บทบาทเดิมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมและการเมือง. ใน ประชุมทางวิชาการ เรื่อง “คติชนเผ่าไท”. หน้า 1-7. 26 – 27 มิถุนายน 2532 ณ ห้องประชุม 101 อาคารวิทย์พัฒนา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. 2538. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : โครงการผลิตเอกสารส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

ภาษาอังกฤษ

- Dundes, Alan. (Editor). **The Study of Folklore.** Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, Inc. : 1965.
- Durkheim, Emile. **The Elementary Form of Religious Life.** Translated by J.W.Swain
Allen & Unwin, London: 1926.
- Geertz, Clifford. **The Interpretation Of Culture.** Basic Books, Inc., publishers,
New York : 1973.
- Gennep, Van Arnold. **The Rite of Passage.** London : Routledge&Kegan Pual, 1960.
- Merton, Robert M. **Social Theory and Social.** New York: The FreePress of Glenche, 1957.
- Radciffs-Brown, A.R. **The Andamand Islanders.** Cambridge University Press, 1922.
- Tambiah, S.J. **Buddhism and The Spirit Cults in North-East Thailand.** USA :
Cambridge University Prees, 1970.
- Turner, Victor W. **The Forest of Symbols : Aspect of Ndembu Ritual.** New York :
Cornell University Press, 1967.
- Turner, Victor W. **The Ritual Process : Structure and Anti- Structure.** University
of Chicago : Aldine Publishing Company, 1970.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ตำนานเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวาร

ภาคผนวก ก

ตำนานเจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อ เจ้าแม่บริวาร

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย (ตำนานที่ 1)

หอเจ้าแม่สองนางเป็นสถานที่บรรจุอัฐิของสองนางพี่น้องซึ่งเป็นธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในสมัยก่อนพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจะเสด็จลงไปบูรณะซ่อมแซมพระธาตุพนม ได้ขนสิ่งของต่างๆ มากมายลงเรือไป สิ่งของหนักมากเพราะเป็นพวกอัฐิ หินต่างๆ การเดินทางล่องเรือไปยังพระธาตุพนมครั้งนั้นมีพระมเหสี อำมาตย์ พระธิดาสองคนและบริวารมากมายได้ล่องเรือไปด้วยและเมื่อล่องเรือไปถึงแก่งฟ้าแก่งจันทร์ที่บ้านหาดเบียซึ่งเป็นร่องน้ำที่มีแต่โขดหินและแม่น้ำคดเคี้ยวน้ำเชี่ยวมาก เรือของพระธิดาล่มกลางแม่น้ำจนเสียชีวิต พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงนำศพของพระธิดาล่องเรือกลับคืนมาและหาสถานที่ฝังศพ จนได้สถานที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงที่เป็นสถานที่สร้างพระธาตุปัจจุบัน พื้นที่นี้แต่เดิมเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ต่อมาพระภิกษุรูปหนึ่งที่แยกออกมาจากวัดท่าแขกมาสร้างวัดใหม่ คือ วัดหอสองนางปัจจุบัน

(หลวงปู่บุญมา บุญญวโร, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย (ตำนานที่ 2)

ครั้งเมื่อมีคนมาอ้างตัวเป็นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่หายสาบสูญไปนั้น ได้มีกองทัพเข้ามาตีเมืองคำทองใหญ่ พระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์เจ้ามหาชีวิตครองเมืองเวียงจันทน์ ให้พระยาเชียงเหนือและพญาเชียงใต้ นำกองทัพไปต่อต้านข้าศึก แต่สู้ไม่ได้เมืองเวียงจันทน์แตก พระเจ้าสุมังคลโพธิสัตว์จึงพาราชวงศ์ พระธิดาและข้าราชการบริวารลงเรือที่นั่งอพยพขึ้นมาทางเหนือที่เมืองหลวงพระบาง พอไปถึงแก่งฟ้า บ้านหาดเบีย อำเภอปากชม จังหวัดเลยเรือก็ล่ม ทำให้พระธิดาจมน้ำตาย จึงให้ตั้งศาลหอสองนางขึ้นเป็นที่เคารพบูชากราบไหว้ของคนเดินทางผ่านเชียงคาน - ปากชม หอสองนางตั้งอยู่ในบริเวณวัดหอสองนาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

(นิฎฐพล ตันมิ่ง, 2552 : 15)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู (ตำนานที่ 1)

ในสมัยก่อนมีสวนกล้วยอยู่บริเวณริมห้วยซึ่งเป็นสวนของพ่อคู่ “หลวงเมือง แม่คุ้มัน” เป็นชาวบ้านกลางคุ้มตะวันออกของกำแพงเมืองเก่า สวนอยู่ห่างจากศาลพระวอพระตาประมาณ 2-3 เส้น ชาวบ้านโดยทั่วไป เรียกว่า สวนท่ากระแสน พ่อคู่หลวงเมืองและแม่คุ้มันมีลูกสาว 1 คน ชื่อว่าแก้ว แก้วแต่งงานกับทิดสอนแล้วก็อาศัยอยู่กับพ่อแม่

วันหนึ่งทิดสอนและแก้วก็ไปเก็บใบหม่อนที่สวนท่ากระแสน ก่อนกลับบ้านนางแก้วได้ลงไปอาบน้ำในห้วยเชียง ขณะอาบน้ำอยู่นั้นนางแก้วรู้สึกเหมือนมีงูใหญ่มารัดขาของตนไว้จนก้าวขาขึ้นมาจากน้ำไม่ได้ นางแก้วพยายามร้องให้ทิดสอนมาช่วยแต่สวนหม่อนอยู่ไกลมาก ทิดสอนไม่ได้ยินเสียงร้องเรียกของนางแก้ว นางจันดาที่อยู่ในบริเวณใกล้ห้วยเชียงได้ยินเสียงร้องก็เข้าไปดูและพยายามช่วยเหลือ แต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลือนางแก้วขึ้นมาจากสระได้ นางจันดาจึงรีบไปตามทิดสอนสามีของนางแก้วให้มาช่วย แต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลือได้ สุดท้ายจึงบนบานพระวอพระตาให้ช่วย ทันใดนั้นงูใหญ่ก็คลายตัวออก นางแก้วก็รีบขึ้นมาจากสระน้ำ

ต่อมานางแก้วก็ล้มป่วยและมีอาการประหลาด ๆ รู้สึกหวาดผวามหาอยู่ตลอดเวลา พ่อแม่สามีจึงให้ยายคำดีประกอบพิธี “สู้อู” เมื่อยายคำดีประกอบพิธีสู้อูก็ทราบว่าเป็นวิญญาณของเจ้าแม่สองนางซึ่งเป็นหลานสาวของพระวอพระตา ที่อยู่ริมหนองบัวลำภูเฝ้ารักษา “หม้อมิ่งเมือง” ของพระวอพระตา ที่นำมาเมื่อครั้งที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ แล้วเอาไปฝังไว้ที่ริมหนองบัวลำภูเพื่อไม่ให้เจ้าเมืองเวียงจันทน์นำกลับไปเมืองเวียงจันทน์ พระวอพระตาสั่งให้หลานสาวสองคนชื่อว่า “นางคำดี และนางคำใส” เฝ้าหม้อไว้มิให้ไปเกิดใหม่ การที่แปลงเป็นงูใหญ่มารัดนางแก้วเพราะต้องการหาคนมาเฝ้าและดูแลหม้อแทนตน ตนอยากมีที่อยู่อาศัยที่ถาวร ยายคำดีกล่าวว่าเจ้าแม่สองนางต้องการให้ชาวบ้านตั้งศาลให้ตนที่ริมหนองบัวลำภูบริเวณต้นมะขาม ซึ่งสมัยนั้นชาวบ้านเรียกว่า “โพนกบักขามหอสองนาง” การสร้างศาลครั้งนั้นต้องเตรียมเครื่องเช่นต่าง ๆ ได้แก่ บักพร้าวล้อม 2 ลูก (มะพร้าวที่ทำเหมือนรูปไข่) กล้วยหอม 2 หวี เรือเงิน เรือคำ อย่างละ 1 ลำ เทียนเงิน เทียนคำ อย่างละ 1 คู่ คนใช้ชายหญิงอย่างละ 1 คน กำไลแขน คนละ 1 คู่ พร้อมทั้งดอกไม้หอม เมื่อตั้งศาลและประกอบพิธีเช่นไหว้แล้วอาการป่วยของนางแก้วก็หายเป็นปกติ ชาวบ้านต่างเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางมาก ต่างก็พากันกราบไหว้เป็นประจำแทบเท่าทุกวันนี้

(กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร, 2544 : 105-106)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู (ตำนานที่ 2)

เจ้าแม่สองนางเป็นหลานสาวของพระวอพระตาที่อพยพหนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ ในสมัยนั้นพระวอพระตาได้มาตั้งเมืองที่บริเวณหนองบัวลำภู ตอนที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ได้นำหม้อไปใหญ่คู่บ้านคู่เมืองมาด้วย แต่เมื่อเกิดสงครามพระวอพระตาได้นำหม้อไปฝังไว้ที่ริมหนองบัวลำภู และสั่งให้หลานสาวสองคนเฝ้าหม้อไว้บให้เอาข้าว เมื่อสองนางพี่น้องตายไปก็เป็นผีเฝ้าหม้อมาจนทุกวันนี้

(หนูวาด สุพรรณภูวงษ์, สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดกลาง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

คนเฒ่าคนแก่เล่าว่าเจดีย์ศรีสองนางสร้างมาช้านานแล้ว เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิของนางสองศรีพี่น้อง ซึ่งเป็นธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่พระองค์หนึ่ง ในสมัยนั้นเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เป็นสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในสมัยก่อนมีการล่าเมืองขึ้นกัน พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชไปรบที่ไหนก็ชนะ เมืองที่แพ้ก็ต้องเป็นเมืองขึ้น ถึงเวลาครบปีก็ต้องส่งส่วยสาอากร ถ้าเมืองไหนไม่ส่งส่วยแสดงว่าแข็งข้อไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจและจะต้องมีการรบราฆ่าฟันเอาแพ้เอาชนะกันอีก

ในครั้งนั้นเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ส่งส่วยมามอบให้แก่เจ้าเมืองเวียงจันทน์คือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในบรรดาส่วยสาอากรได้จัดส่งช้างเผือกและนางสองศรีมาด้วย ในสมัยก่อนการส่งส่วยต้องเดินทางเท้าบุกป่าฝ่าดงมาจากเมืองเชียงใหม่ ระหว่างเดินทางมาก็ป่วยตายกันไปบ้าง และเมื่อเดินทางมาถึงริมฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งตรงข้ามกับนครเวียงจันทน์ก็ได้พักแรมตรงบริเวณโรงเรียนศรีเชียงใหม่ปัจจุบัน ซึ่งแต่ก่อนเป็นเพนียดช้าง ช่วงระยะเวลาพักแรมเพื่อเตรียมเดินทางข้ามฝั่งแม่น้ำโขงนั้นช้างเผือกก็ล้มตาย จึงได้ช่วยกันทำเจดีย์บรรจุกระดูกไว้ที่วัดช้างเผือกธิดาพี่น้องสองศรีเสียใจมากถึงกับล้มป่วยและตายในเวลาต่อมา ชาวบ้านจึงช่วยสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิของสองนางพี่น้องไว้ที่วัดกลาง แล้วเรียกว่า “เจดีย์ศรีสองนาง”

(พระครูวิมล วรรณาน, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนห้วยม่ง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

แต่ก่อนชายคนหนึ่งเป็นคนไทย นอนฝันเห็นเจ้าแม่สองนางมาบอกว่าตนเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้มาพายเรือเที่ยวไปตามลำน้ำโขงแล้วเรือล่ม ทำให้เจ้าแม่สองนางจมน้ำตายอยู่บริเวณชายฝั่งแม่น้ำโขง อยากให้ตั้งศาลให้ ชาวบ้านก็เลยช่วยกันตั้งศาลไม้หลังเล็กๆ ให้ และทำพิธีลงเทียมเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางให้มาสิงสถิตอยู่ที่ศาล ศาลเจ้าแม่สองนางจึงเป็นที่เคารพเชื่อถือของคนในชุมชนสืบมาจนถึงปัจจุบัน

(เกาะ เจริญดิ, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2551)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มตายในแม่น้ำโขง แต่ก่อนตนมีอาชีพล่องเรือค้าขายปลาร้า ไห และโอ่งตามลำน้ำโขงจากเวียงคุกไปจนถึงเมืองโพนพิสัย วันหนึ่งเกิดเรือล่มข้าวของสูญหายหมด ก็ช่วยกันกู้เรือเพื่อให้ได้ข้าวของคืนมาจึงบนบานให้เจ้าแม่สองนางช่วย จนได้ข้าวของคืนมาเกือบทั้งหมด ต่อมาตนเกิดอาการเจ็บป่วย เหมือนคนบ้า ไปรักษาที่ไหนก็ไม่หาย เจ้าแม่สองนางมาบอกให้ตนรับเป็นนางเทียม ตนอยากหายป่วยก็เลยรับเป็นนางเทียมเมื่อรับแล้วก็หายป่วย เจ้าแม่สองนางที่มาเทียมเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มจมน้ำตายในแม่น้ำโขงแล้ววิญญาณยังอยู่ในลำน้ำโขง คนที่ล่องเรือหาปลาหรือเดินทางผ่านไปผ่านมาถ้าไม่ได้บอกกล่าวเจ้าแม่สองนางก็จะมีอันเป็นไป ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนยังมีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางเป็นอย่างมาก

(บุญศรี อินทรจิรี, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย (ตำนานที่ 1)

มีตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่หนีภัยสงครามข้ามฝั่งมาในสมัยก่อนที่มีการแย่งชิงเมืองกัน มีบรรดาข้าราชการบริพาร และเจ้าแม่สองนาง พากันล่องเรืออพยพหนีมา แต่ก่อนแม่น้ำโขงลึกและเชี่ยวมากและเป็นน้ำวนเรือเลยล่ม เจ้าแม่สองนางเลยจมน้ำตายกลางแม่น้ำโขง ก่อนที่จะมีการตั้งศาล เจ้าแม่สองนางได้มาเข้าฝันเจ้าอาวาสที่วัดหายโศก เจ้าอาวาสจึงให้นางเทียมมาเทียมคู่ว่าเป็นใคร ก็ทราบว่าเป็นธิดาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ จึงได้ตั้งศาลไม้หลังเล็ก ๆ ให้เจ้าแม่สองนางสิงสถิตอยู่เพื่อคอยปกป้องรักษาสาयน้ำ รวมทั้งปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน แต่ก่อนเจ้าแม่สองนางได้ปรากฏตัวเป็นงูใหญ่ 2 ตัว ชาวบ้านในชุมชนวัดหายโศกและชุมชนอื่นๆ ในเมืองหนองคายมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางเป็นอย่างมาก

(เฉลิมพันธ์ วิเศษรัตน์, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย (ตำนานที่ 2)

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ได้ล่องเรือเที่ยวในแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงไหลแรงและเชี่ยวเป็นวังน้ำวน เรือจึงล่มทำให้เจ้าแม่สองนางเสียชีวิต ต่อมาได้ตั้งศาลและเชิญวิญญาณเจ้าแม่สองนางมาสิงสถิตที่ศาลเพื่อเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยช่วยเหลือ ปกป้องคุ้มครองลูกหลานและชาวบ้านโดยทั่วไป ให้ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง ในช่วงเดือน 7 จะมีการบวงสรวงเช่นไหว้เจ้าแม่สองนางกันทุกปี

(จันดา อุดามาลัย, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดหายโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย (ตำนานที่ 3)

ตามตำนานเล่าว่าเจ้าแม่สองนาง คือ ธิดา 2 องค์ ของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่หนีภัยสงครามข้ามฝั่งมาแต่ได้จมน้ำเสียชีวิตไประหว่างทาง และได้กลายเป็นเทพารักษ์ซึ่งคอยปกป้องรักษาแม่น้ำสายนี้ รวมทั้งเป็นที่ยึดเหนี่ยว ค้ำครอง ดูแลชาวบ้านให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ และบางครั้งอาจปรากฏตัวในร่างของงูใหญ่ 2 ตัวดังกล่าวของชาวบ้านที่พบเห็น ส่วนใหญ่แล้วศาลเจ้าแม่สองนางจะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไปแต่ความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อเจ้าแม่สองนาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคียงคู่วิถีชีวิตของพวกเขาที่ยังมีอยู่อย่างเหนียวแน่นเสมอมา

(เทศบาลเมืองหนองคาย, 25 มิถุนายน 2549)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดห้วยโศก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย (ตำนานที่ 4)

เจ้าแม่สองนางเป็นลูกกษัตริย์ประเทศลาว องค์พี่ชื่อ มัคซี องค์น้องชื่อศรีสุพรรณ พอบ้านเมืองเกิดสงครามเจ้าแม่สองนางได้ขนสมบัติข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น ได้นั่งเรือพร้อมทหารสนมบริวารที่เหลือ ล่องเรือมาลงแม่น้ำโขง พอมาถึงทำนน้ำวัดห้วยโศกซึ่งสมัยนั้นเป็นห้วยน้ำจะไหลเชี่ยวและเป็นน้ำวน เรือของเจ้าแม่สองนางจึงล่มกลางแม่น้ำโขง ทำให้คณะของเจ้าแม่สองนางทั้งหมดเสียชีวิต ต่อมาวิญญาณเจ้าแม่สองนางได้มานิมนต์เข้าฝันเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดห้วยโศก แต่ยังไม่สามารถรู้ว่าชื่อของเจ้าอาวาสนั้นชื่ออะไร วิญญาณของเจ้าแม่สองนางได้บอกเจ้าอาวาสวัดห้วยโศกให้ตั้งศาลเพียงตาให้เพราะว่าอยากอยู่ที่นี่ พอรุ่งเช้าเจ้าอาวาสจึงได้นำชาวบ้านมาช่วยกันทำศาลให้ที่ปากห้วย ทำเป็นศาลไม้ทรงไทย 2 หลังคู่กัน ชาวบ้านจึงเรียกว่าศาลเจ้าแม่สองนางตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

(www.goodthailand.com, 5 กันยายน 2553)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง ชุมชนวัดจอมนาง อำเภอพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช มีพระธิดา 2 องค์ เป็นพระธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ พระธิดาเกิดความศรัทธาในพุทธศาสนา จึงได้สร้างวัดขึ้น 2 วัด คือ วัดจอมมณี และวัดจอมนาง ต่อมาพระธิดาก็เสียชีวิตชาวบ้านที่มีความเคารพนับถือพระธิดาจึงช่วยกันสร้างศาลเจ้าแม่สองนาง ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานให้แก่เจ้าแม่สองนาง ศาลเจ้าแม่สองนางเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อถือกันมาตราบนานเท่าปัจจุบัน

(พระครูสิริธรรมปคุณ, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ (ตำนานที่ 1)

เจ้าแม่สองนางเป็นหลานสาวของเจ้าปู่ผ้าขาว ชื่อว่า นางเหลา และนางเพา ในสมัยก่อนเกิดสงครามที่เมืองเวียงจันทน์ เจ้าแม่สองนางได้พากันล่องเรือลงมาทางใต้ แล้วมาจอดพักที่เมืองบึงกาฬ แต่เมื่อล่องเรือต่อไปเกิดเรือแตกกลางแม่น้ำโขง เรือล่มทำให้เจ้าแม่สองนางจมน้ำตาย วิญญาณของเจ้าแม่สองนางเลือกที่จะมาอยู่ที่บึงกาฬ เจ้าแม่สองนางชอบทหาร แล้วลงเทียมบอกให้ตั้งศาลให้ที่ค่ายทหาร ซึ่งอยู่ไกลชุมชนออกไปทางทิศเหนือไม่มีคนดูแล ต่อมาจึงย้ายศาลมาตั้งไว้ที่หน้าโรงพยาบาลบึงกาฬ

(แก้ว สุริยะกาญจน์, สัมภาษณ์ , 6 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ (สำนวนที่ 2)

เจ้าแม่สองนางชื่อว่าย่าเพา และย่าเหล่าเป็นลูกของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ได้ล่องเรือในแม่น้ำโขง พญานาคที่อยู่ใต้น้ำโขงเห็นว่าสวยมากอยากได้อาไปอยู่ด้วยก็เลยทำให้เรือล่ม จนย่าเพาและย่าเหล่าจมน้ำตาย เรือล่มที่วังน้ำวนที่หน้าวัดหายโศก เจ้าแม่สองนางชอบทหารที่บึงกาฬ จึงขอให้มาตั้งศาลที่ใกล้ ๆ กับค่ายทหารที่บึงกาฬ แต่ก่อนจะมีคนได้ยินเสียงผู้หญิงร้องไห้ที่ชายฝั่งแม่น้ำโขงแถบบึงกาฬบ่อย ๆ นางเทียมของเจ้าปู่ผ้าขาวก็เลยมาเทียมส่องดูและสอบถามความประวัติว่าเป็นใคร มาจากไหน ก็เลยรู้ว่าเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ที่ล่องเรือมาแล้วเรือล่มจมน้ำตายในแม่น้ำโขง จึงขอให้ตั้งศาลให้บริเวณใกล้ ๆ กับค่ายทหารบึงกาฬ แต่ต่อมาได้ย้ายศาลมาไว้ที่ใต้ต้นพุทราหน้าโรงพยาบาลบึงกาฬปัจจุบัน

(ขุนทอง ฉิมเจริญ, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ (ตำนานที่ 3)

พ่อผู้จ๋านาค สุริยะกาญจน์ และพ่อผู้เฮื่อง ผิวเฟื่องเล่าว่า เมื่อปี พ.ศ. 2137 เกิดศึกฮ่อได้ขับไล่คนไทยออกจากลุ่มน้ำโขงลงมาทางตอนใต้ พวกเผ่าพันธุ์ไทยเดิมก็อพยพลงมาตามแม่น้ำโขง มาปักหลักอยู่หลายแห่ง แบ่งกันอยู่คนละมุมตามลำน้ำโขง ในช่วงที่อพยพลงมาพ่อผู้พรมก็ได้เสียเมียรักไปด้วยโรคอหิวาต์ ระหว่างเดินทาง เหลือแต่ลูกสาว 2 คน คือ นางสมลี และนางบัวลิ จึงเดินทางต่อลงมาในเขตชัยบุรี (อำเภอบึงกาฬปัจจุบัน) พ่อพรมเป็นผู้มีวิชาอาคมแก่กล้า ก็ไปอยู่ดอนหนอง(บ้านกุดทิง) ให้ลูกสาว 2 คน อยู่หนองบึงกาฬ สองคนไม่ยอมแต่งงานขออยู่เป็นโสดตลอดไป ต่อมาพ่อพรมเสียชีวิตลงลูกทั้งสองจึงเอาศพไว้ ณ ที่ดอนหนอง ต่อมานางสมลีและนางบัวลิก็ป่วยตายเพราะขาดพ่อ ขาดแม่ ได้เอาสุสานไปเก็บไว้ที่บ้านผู้จารย์มา ต้นหาบั้ง หลังจากนั้นมาเมื่อปี พ.ศ. 2498 ได้ย้ายศาลมาอยู่ที่มุมทางเข้าโรงพยาบาล และได้ย้ายศาลเจ้าแม่สองนางมาอยู่ที่ปัจจุบันทุกวันนี้ ศาลเจ้าแม่สองนางเป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนนิยมมากราบไหว้บูชา

(www.bungkan.com, 23 ตุลาคม 2553)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านแพงใต้ อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่เรือล่มจมน้ำตายในแม่น้ำโขงในสมัยก่อนเกิดสงครามพวกกลุ่มของตน ได้พากันล่องเรืออพยพหนีมาตามแม่น้ำโขงอพยพกันมาประมาณ 10 ครั้วเรือน บริเวณนี้เป็นป่ารก พวกตนได้พากันแอบซ่อนอยู่ในป่า แต่ก่อนเสียชุมมาก ได้พากันหักร้างถางพงตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกัน การอพยพมาครั้งนี้เชื่อว่าวิญญาณเจ้าแม่สองนางได้ติดตามมาอยู่ด้วย พวกตนจึงช่วยกันตั้งศาลเจ้าแม่สองนางไว้กลางหมู่บ้านเป็นศาลหลักบ้านที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านสืบมา

(พรหมา เขียวคำ, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านนาเขท่า อำเภอบ้านแพ่ง จังหวัดนครพนม

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่พากันอพยพหนีสงครามกันมาตามแม่น้ำโขงแล้วเรือล่มในแม่น้ำโขง วิญญาณของเจ้าแม่สองนางอยู่ในแม่น้ำโขง ได้มาร้องเรียก ร้องไห้ อยู่บริเวณ หน่วยงาน นปช. ชาวบ้านจึงให้นางเทียมสองคู่ที่รู้ว่าเป็นวิญญาณของเจ้าแม่สองนาง จึงพากันตั้งศาลที่ไถ่ หน่วยงาน นปช. แต่ปัจจุบันได้ย้ายศาลมาตั้งไว้คู่กับศาลปู่ตา ที่ดอนปู่ตา ซึ่งอยู่เหนือหมู่บ้านและติดกับชายฝั่งโขง เจ้าแม่สองนางมีความศักดิ์สิทธิ์มาก เป็นที่ยำเกรงของชาวบ้านอย่างมาก ในสมัยก่อนมีคนเห็นเจ้าแม่สองนางมาพายเรือเล่นในแม่น้ำโขง ประจำ ชาวบ้านกลัวมาก ในบางปีเจ้าแม่สองนางก็มาเอาผู้หญิงในหมู่บ้านไปอยู่ด้วย ซึ่งครั้งหนึ่งชาวบ้านไปตัดไม้มาทำเรือสว่างต้นไม้ล้มทับผู้หญิงสองคนตาย ชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางมาก จึงมีพิธีเลี้ยงเจ้าแม่สองนางกันทุกปี

(อำนาจ บำจะ, สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำก่ำ หมู่ 17 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

เจ้าแม่สองนางเป็นธิดาเจ้าเมืองที่ล่องเรือมาจากเวียงจันทน์ ชื่อว่า นางมะลิจันทร์ และนางศรีสุพรรณ เจ้าแม่สองนางเป็นพี่น้องฝาแฝด ยังไม่แต่งงาน คนที่มากราบไหว้บูชาต้องนำดอกบัว 2 ดอก (ปลัดขิกที่ทำจากต้นนุ่นหรือต้นกล้วย) มาถวาย เพราะชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าแม่ชอบ ศาลเจ้าแม่สองนางตั้งอยู่ปากห้วยน้ำก่ำใกล้กับศาลเจ้าพ่อเพชรกลม เจ้าพ่อก่งธนู และต้นโพธิ์ห้อยบาตร (แขวนบาตร) ชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่สองนางมาก ในสมัยก่อนถ้าล่องเรือผ่าน หรือลงแม่น้ำโขงจับปลาก็ต้องบอกกล่าวเจ้าแม่สองนางก่อน ถ้าไม่บอกกล่าวก็จะเกิดอันตรายถึงตายได้

(เงา เหมนนท์, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2550)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านน้ำก่ำ หมู่ 10 อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

เจ้าแม่สองนางเป็นพี่น้องฝาแฝด เป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เรือล่มจมน้ำตายตั้งแต่เมื่อครั้งอพยพลงเรือมาตามลำน้ำโขง เจ้าแม่สองนางยังบ่เคยเอาหัว มาอยู่หั้นตั้งแต่ครั้งชาวบ้านตั้งบ้านแปงเรือน ชาวบ้านตั้งศาลให้อยู่เพื่อคุ้มครองชาวบ้านและเป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อถือกันมาก แต่ก่อนใครที่ล่องเรือผ่าน หรือลงหาปลาในแม่น้ำโขงจะต้องบอกเจ้าแม่สองนางก่อน ถ้าไม่บอกจะมีอันเป็นไปถึงตายได้ เวลาเจ้าแม่จะเอาคนไปอยู่ด้วยมักเอาไปเป็นคู่ ตายเป็นคู่เสมอ

(ดี มีลา, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร (ตำนานที่ 1)

เจ้าแม่สองนางเป็นลูกเจ้าเมืองในสมัยโบราณเชื่อว่านางพิมพาและนางลมพามา ในสมัยก่อนพ่อจะให้แต่งงานกับผู้ป่าแต่ว่านางไม่ชอบจึงขอลงมาเที่ยวล่องเรือมาตามแม่น้ำโขง จนถึงปากห้วยมุก มีอนันต์เกิดลมเกิดฝนตรงกับวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 เรือจึงล่มอยู่บริเวณปากห้วยมุกใกล้วัดศรีมงคลเหนือ

ในสมัยก่อนเป็นป่า ชาวบ้านพากันมาสร้างบ้านแปงเมืองมุกดาหาร ชาวบ้านในบริเวณนี้พอฮอดมือ 11 ค่ำ เดือน 6 ก็ได้ยินเสียงโหยหวนร้องไห้ เขาก็ว่ามันเป็นแนวไคหนอ ก็พากันลงไปเบิ่ง ก็อาจจะเห็นบางสิ่งบางอย่าง ชาวบ้านในละแวกนั้นก็พากันมาจุดธูปจุดเทียนบอกถ้าแม่ว่ามีผู้ใดมาฮ้องมาให้อยู่นี้ ก็ให้ขึ้นมาอยู่นี้ ก็ให้ขึ้นมาทางเทิงชะ อย่าไปอยู่บ่อนั้น เขาก็เลยมาตั้งศาลขึ้น แล้วก็ย้ายมาอยู่ที่ปัจจุบันนี้

แต่แรกเป็นศาลไม้เล็ก ๆ อยู่ปากห้วยมุกใหญ่ เป็นเสาสูง 4 เสา มีบันไดขึ้นทางทิศตะวันออก ต่อมาเมื่อมีผู้มาเข้าทรงสอบถามประวัติก็เลยรู้ว่าเป็นลูกเจ้าเมืองขณะเข้าทรงก็จะเล่าประวัติให้ฟัง

(สมรักษ์ วงษ์วิณะ, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2548)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร (ตำนานที่ 2)

เจ้าแม่สองนางพี่น้องเป็นธิดาของเจ้าเมืองเวียงจันทน์ ที่เดินทางมาสร้างบ้านแปงเมืองยังภาคใต้หรือเมืองคันทบุรี แขวงสะหวันนะเขต เจ้าแม่สองนางเป็นฝาแฝดกัน ชื่อว่านางพิมและนางพา ทั้งสองคนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการเมืองและการปกครองเป็นอย่างดี มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้ด้านโหราศาสตร์ตลอดจนดูแลด้านการเก็บส่วยอากรที่ขึ้นกับเมืองมุกดาหารในอดีต เมืองต่าง ๆ ที่ส่งส่วยจะมาชุมนุมกันในงานพิธีสว่างเฮือ ซึ่งจัดวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี และในปีหนึ่งขณะที่เจ้าแม่สองนางได้ลงเล่นน้ำในงานบุญสว่างเฮือ ก็เกิดเรือล่มบริเวณที่เป็นสบมุก เป็นเหตุให้นางพิมและนางพาสองพี่น้องเสียชีวิต

การเสียชีวิตของเจ้าแม่สองนางสร้างความโศกเศร้าเสียใจแก่ชาวเมืองเป็นอันมาก ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันอธิษฐานจิตขอให้ดวงวิญญาณของเจ้าแม่ได้มาปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองนี้สืบไป ชาวบ้านจึงได้สร้างศาลให้เจ้าแม่สองนางบริเวณสบมุก แต่ในฤดูฝนน้ำจะท่วมบริเวณนี้ทุกปี ชาวบ้านจึงร่วมใจกันสร้างศาลขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นศาลที่อยู่ในปัจจุบัน

(วิรุทธ ไชยเพชร, 2542 : 52-53)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร (ตำนานที่ 3)

มีเรื่องเล่าขานกันว่า ราวปี พ.ศ. 1896 เจ้าฟ้าซุ่มแห่งเมืองล้านช้างเป็นบุตรเขยกษัตริย์เมืองอินทปัตย์ได้พาลูกหลานอพยพมาตามแม่น้ำโขง ผ่านเมืองหนองคาย เมืองนครพนม จนถึงเขตเมืองมุกดาหาร แล้วเกิดเรือล่มที่บริเวณปากห้วยมุก ธิดาสาวทั้งสองมีพระนามว่า พระนางพิมพาและพระนางลมพามาจมน้ำตาย ต่อมาทุกวันนี้ 11 ค่ำ เดือน 6 จะมีเสียงร่ำไห้ของผู้หญิงสองคนซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเสียงของพระนางพิมพาและพระนางลมพามา แล้วได้แสดงอิทธิฤทธิ์ให้ปรากฏอยู่เนืองๆ เจ้ากินรี เจ้าเมืองมุกดาหาร ได้สืบทราบความเป็นมาจึงตั้งศาลขึ้น ณ ที่แห่งนี้ เพื่อให้วิญญาณได้สิงสถิตเมื่อ พ.ศ. 2314 และได้ขนานนามว่า หอเจ้าแม่สองนางพี่น้อง อันเป็นที่เคารพสักการะของชาวเมืองมุกดาหารทั่วกันและถือเอาวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี เป็นวันที่ทำพิธีเซ่นไหว้และบวงสรวงหอเจ้าแม่สองนางตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

(เทศบาลเมืองมุกดาหาร, 29 มกราคม 2546)

ตำนานเจ้าพ่อฟ้ามุงเมือง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นลูกหลานเจ้าเมืองที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ เป็นเชื้อสายเดียวกับ
เจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นนักรบสมัยโบราณ เมื่อเสียชีวิตแล้ว ชาวบ้านเคารพนับถือ
ในดวงวิญญาณของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองเป็นอย่างมาก เมื่อตั้งเมืองมุกดาหารจึงได้ตั้งเป็นศาลหลัก
บ้านหลักเมืองของเมืองมุกดาหารมาแต่โบราณ ในปัจจุบันแม้ว่าทางราชการจะตั้งศาลหลักเมือง
ใหม่ขึ้นที่หน้าศาลากลางจังหวัดมุกดาหาร แต่ชาวเมืองมุกดาหารที่เคารพนับถือและมีความเชื่อ
ในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อฟ้ามุงเมืองก็ยังนิยมไปบูชากราบไหว้กันเป็นประจำ เช่นเดียวกับการ
ไปบูชากราบไหว้เจ้าแม่สองนาง

(ประภัสร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2551)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น (ตำนานที่ 1)

เจ้าแม่สองนางเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อครั้งอายุได้ประมาณ 16-17 ปี ได้เดินทางมากับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อครั้งยกทัพมารบกับพระมหาธรรมราชา เป็นเหตุส่วนตัวที่สืบเนื่องมาจาก กรณีพระเทพกษัตริย์ ในสมัยนั้นพระเอกาทศรถทรงเห็นว่าพระมหาธรรมราชามีพระชนมายุมากแล้วจึงอาสาออกรบแทน ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทราบก็ให้สองนางพี่น้องออกรบแทนเหมือนกัน กองทัพทั้งสองประจันหน้ากันที่ทุ่งชัยนาทห้วยหนองหานอันเป็นที่ตั้งอำเภอสรรพยาในปัจจุบัน พระเอกาทศรถเห็นสองนางพี่น้องก็ถามชื่อ แต่สองนางพี่น้องไม่ตอบว่าอะไร การศึกครั้งนั้นไม่มีการสู้รบแต่อย่างใด

ต่อมาเมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้สวรรคตแต่ไม่มีราชบุตรสืบราชสมบัติครองเมือง ต่อมาก็มีเจ้าเมืองคนใหม่ขึ้นครองราชย์แทน สองนางพี่น้องเชื่อว่านางคำหมั้น และนางคำแสนก็ได้พากันขี่ช้างอพยพมาพึ่งน้ำที่เมืองขอนแก่น คือ ท้าวเพี้ยเมืองแพนผู้ก่อตั้งเมืองขอนแก่น นำให้อาศัยอยู่ริมบึงขอนแก่นหรือริมบึงขอนแก่นนครปัจจุบัน คือ บริเวณเดียวกันกับที่ตั้งศาลเจ้าแม่สองนางปัจจุบัน เพื่อที่จะได้ช่วยกันช่วยเหลือดูแลทุกข์สุขชาวบ้าน สร้างบ้านแปงเมือง สองนางพี่น้องได้ทำหน้าที่ดูแลไร่นาของน้ำ โดยใช้ช้างที่นำมาจากเมืองมุกดาหารเป็นพาหนะ และทำหน้าที่ดูแลเสบียงคลังของผู้เป็นน้ำ เนื่องจากสองนางพี่น้องเป็นคนรูปร่างงดงามและเป็นที่ยกย่องของบรรดาหนุ่มชานาและคนยากคนจน โดยทั่วไป จนมีสำนวนหนึ่งที่กล่าวขานกันในเมืองขอนแก่นว่า “ได้ขี่ช้างกางร่มเป็นพญา อย่าซีลิมชายพลอย ผู้ขี่ควายคอน้ำ” สองนางพี่น้องจะขี่ช้างออกไปกุมขานาที่เป็นบริวารของน้ำเป็นประจำ และเป็นที่ยรักและนับถือของชาวบ้าน โดยทั่วไป และเมื่อตายไป ชาวบ้านก็พากันตั้งศาลให้ อันเป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเมืองขอนแก่นเคารพและเชื่อถือกันสืบมาจนปัจจุบัน

(ชิตยา พรถาวรพีและปณตพร พลบำรุง, 30 เมษายน 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น (ส่วนที่ 2)

เจ้าแม่สองนางเป็นหลานเจ้าพญา เจ้าเมืองขอนแก่นในสมัยก่อน แต่ก่อนมีหน้าที่ดูแล ชาวนาที่เป็นบริวารของเจ้าเมืองขอนแก่น แต่ก่อนปลูกเรือนอยู่คุ้มบ้านตุม ริมบึงแก่นนคร ทั้ง สองไม่ได้แต่งงาน ยามแก่เต่าก็พาชาวบ้านเข้าวัดทำบุญถือศีลฟังธรรม ไปเป็นแม่ออกอยู่ที่วัด บ้านตุม เป็นที่เคารพรัก และนับถือของชาวบ้านมาก พอตายไปชาวบ้านก็พากันตั้งศาล และเชิญ ดวงวิญญาณให้มาสิงสถิตอยู่ที่ศาล เพื่อให้ชาวบ้านที่เคารพนับถือมาบูชากราบไหว้ และปกป้อง คุ้มครองบรรดาชาวบ้านให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

(นิรันต์ ไชยนิจ, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2552)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านสิงห์โคก ตำบลสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ในสมัยก่อนสมัยพระวอพระตาอพยพลงมาจากเมืองหนองบัวลำภู ได้พากันมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสิงห์โคก มีหอโสงหรือคุ้มเจ้าเมืองอยู่กลางหมู่บ้าน และมีคุ้มบ้านต่าง ๆ มีหอญาพ่อเต่าเป็นหลักบ้านหลักเมือง และมีหอเจ้าแม่สองนางอยู่ท้ายหมู่บ้านติดกับทุ่งนาแม่ไโบราณ เจ้าแม่สองนางเป็นหลานสาวฝาแฝดผู้ติดตามพระวอพระตาจากหนองบัวลำภู ได้ป่วยตาย ชาวบ้านที่เคารพนับถือจึงได้พากันตั้งศาลให้วิญญาณได้สิงสถิตอยู่ ชาวบ้านจึงเคารพนับถือกันมาจนปัจจุบัน หากถึงฤดูกาลลงนาชาวบ้านก็ต้องไปบูชาบอกกล่าวก่อนเสมอ

(สุธีรา ไชยปัญญา, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2551)

ตำนานเจ้าแม่สองนาง บ้านสิงห์ท่า อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ในสมัยก่อนพระวอพระตาได้ให้บรรดาบุตรหลานอพยพลงมาจากเมืองหนองบัวลำภู ได้อพยพเข้ามาทางแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี แล้วมาตั้งบ้านอยู่ที่บ้านสิงห์โคก ต่อมาได้ให้ท้าวเมืองกลางและท้าวอินทิสารหาที่ตั้งเมือง ทั้งสองได้พบดินแดนชายฝั่งแม่น้ำชีอุดมสมบูรณ์ดีเหมาะสำหรับการตั้งเมือง จึงได้กลับไปแจ้งให้เจ้าเมืองทราบ ตอนตั้งเมืองท้าวคำสูทำพิธีเชิญเทพารักษ์มาเพื่อขอตั้งเมือง จึงมีวิญญาณของพระละงุมมาเข้าร่วมของผู้หญิงคนหนึ่ง แล้วบอกว่าคนเป็นเจ้าที่เดิมมาก่อน หากจะตั้งเมืองจะต้องตั้งศาลให้สามแห่ง คือ หอเจ้าปู่ทางทิศเหนือคง หอชุมไก่สี่พระเจ้าใหญ่ และหอเจ้าแม่สองนางริมแม่น้ำชี

ชาวบ้านเล่าว่าเจ้าแม่สองนางเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแถบนั้นมาก่อน ในสมัยที่มีเจ้าเมืองอพยพมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านสิงห์ท่ามาทางเรือ เมื่อขึ้นจากเรือมาก็พบกับสองนางพี่น้องกำลังทอดูกอยู่ ต่อมาได้นางทั้งสองเป็นภรรยา และเมื่อตายไปชาวจึงได้ตั้งศาลให้สิงสถิตอยู่ เวลาทำพิธีบวงสรวงเจ้าปู่ก็ต้องบูชาเจ้าแม่สองนางด้วย ปกติจะทำพิธีในเดือนหกก่อนฤดูกาลทำนา เจ้าแม่สองนางจึงเป็นที่เคารพ บูชากราบไหว้ของชาวเมืองยโสธรมาตราบเท่าทุกวันนี้

(ประภักดิ์ พลโยธา, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2551)

ตำนานเจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา อำเภอมืองมุกดาหาร
จังหวัดมุกดาหาร

เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา เป็นลูกหลานของเจ้าเมืองจากเวียงจันทน์ เป็นทหารนักรบที่เดินทางล่องเรือมาตามลำน้ำโขงเช่นเดียวกับเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา เป็นทหารติดตาม และเป็นบริวารของเจ้าแม่สองนาง และเป็นผู้นำ ชุมชนของตนมาแต่อดีต ในการบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง เจ้าพ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และ หลวงวิชา จะต้องนุ่งผ้าแดง ไปร่วมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางเป็นประจำทุกปี เพราะเป็นทหารที่ ต้องคอยอารักขาเจ้าแม่สองนาง

(แถว คำจันทร์, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2548)

ตำนานเจ้าพ่อคำแดง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

เจ้าพ่อคำแดงเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองและเป็นนักรบที่ล่องเรือมาตามลำน้ำโขงเพื่่นพากองทัพทหารมาที่หลังเจ้าแม่สองนาง พากันมาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเมื่อครั้งวิญญานของเจ้าพ่อคำแดงลงเทียมร่างนางเทียม นางเทียมจะคืนแล้วร้องตระโกนให้ชาวบ้านรู้ว่า “ มีงูผู้จับกูบ่ ๆ กูคือ เจ้าพ่อคำแดง ” เมื่อนางเกลี้ยขรึมพรมเมืองรับเป็นร่างเทียมก็ให้ตั้งศาลอยู่ในบริเวณบ้านของตน

(เกลี้ยขรึม พรมเมือง, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2548)

ตำนานเจ้าแม่คำเหลือง อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

เจ้าแม่คำเหลืองเป็นพี่น้องกับเจ้าพ่อคำแดง พี่น้องเชื่อมนำกันเพื่อติดตามเจ้าแม่สองนาง วิญญาณของเจ้าแม่คำเหลืองก็มาสิงร่างนางเทียมเหมือนกัน แล้วก็บอกว่าตน คือ “เจ้าแม่คำเหลือง” และบอกให้รับเป็นนางเทียมด้วยอีกคน ถ้าไม่รับก็จะมีอาการเจ็บป่วย นางเทียมจึงต้องรับเป็นร่างเทียมให้ แต่นั่นเป็นต้นมา

(เกลี้ยง พรหมเมือง, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2548)

ตำนานเจ้าแม่เวินซิว อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

เจ้าแม่เวินซิว แดกสีกมาจากเวียงจันทน์ พากันจีควายมาบ้าง จี๋ขอนไม้ลอยน้ำมาบ้าง มาฮอดพี ควายมันเหนื่อย สัมภาระมันหนัก ควายก็เลยจมน้ำตายในเวิน(วังน้ำวน) เจ้าแม่เวินซิวลอยน้ำมาได้ 8 เดือน จึงมาฮอดปากห้วยมุกก็จมน้ำ แต่ก่อนมีต้นตาล 7 ยอดอยู่ริมตะพัง ที่นี้ตะพังมันโห่งไปแล้ว โกล่ต้นโพธิ์ทุกวันนี้แหละ มีแก้วดวงซ่าไขเป็ด พอวันศีลเพิ่นก็ลอยขึ้นมาแต่ปากห้วยมุก เจ้าแม่เวินซิวมาคิดเวิน ตะกี้เพิ่นมีหลาคำ มีก็ มีพื้มและหูก มีคนไปยืมมาทอผ้าเวลาขี้มจะต้องเตรียมขัน 5 แป้วไว้หั้น คั้นว่าสัญญาจะขี้มเดือนหนึ่ง เดือนไม่เอาไปคืน ตายได้ เวลาเอาไปส่งคืนก็เอาขัน 5 ไปวางไว้นั้นแหละ เอ็นว่า “เด้อญาแม่เอย เอามาส่ง” เพิ่นก็ขี้ขึ้นมาเอาแต่งตัวเกล้าผม ใส่เสื้อคำมาให้เห็น นุ่งซิ่นไหมคำมีดินซิ่น

(พัน จันถม, สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2548)

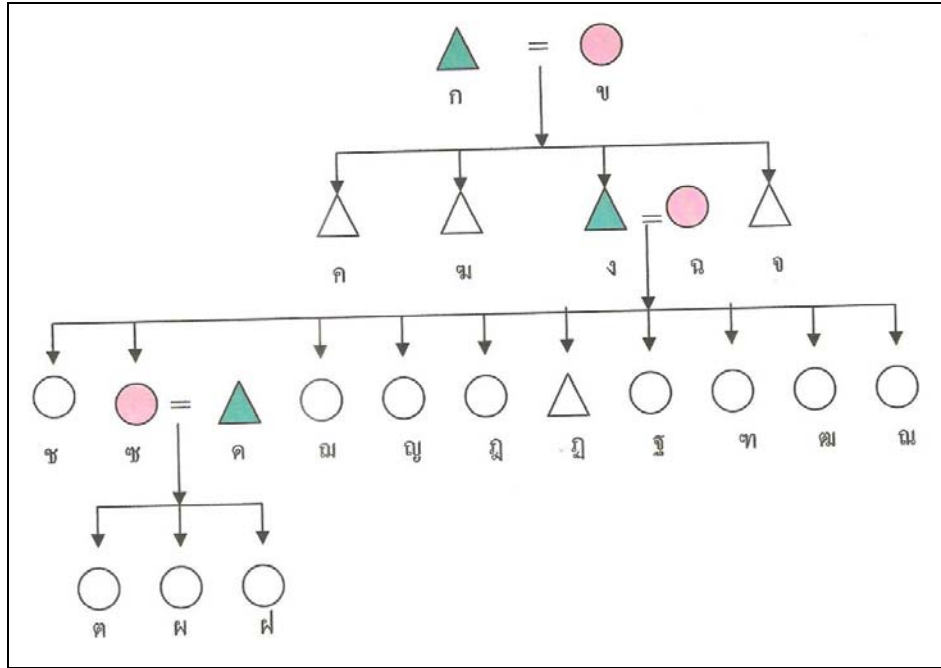
ภาคผนวก ข

ระบบเครือข่ายของผู้สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมในสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหาร

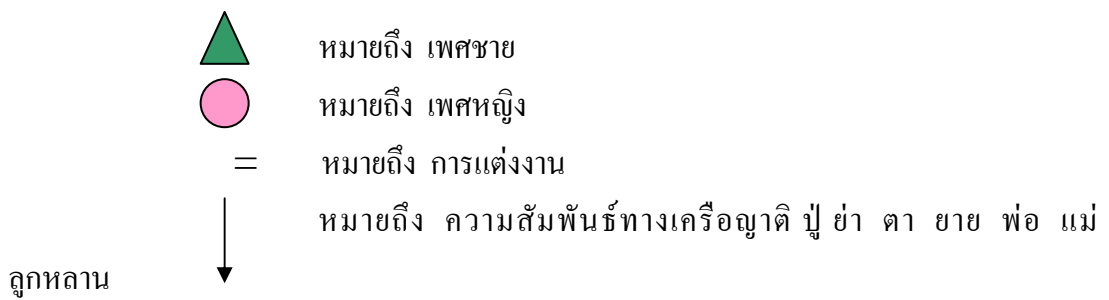
ภาคผนวก ข

ระบบเครือญาติของผู้สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมในสายตระกูลเจ้าเมืองมุกดาหาร

1. เครือญาติและครอบครัวนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย (นางเทียม)

ภาพที่ 116 ภาพแผนผังเครือญาตินางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย

ระบบเครือญาติของนางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นระบบครอบครัวขยายในแนวฮิน
 ประกอบด้วย ปู่ ย่า พ่อ แม่ ลูก และหลาน อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันก่อนออกไปตั้ง
 ครอบครัวใหม่ (ประสิทธิ์ สวัสดิ์ญาติ, 2535 :74)

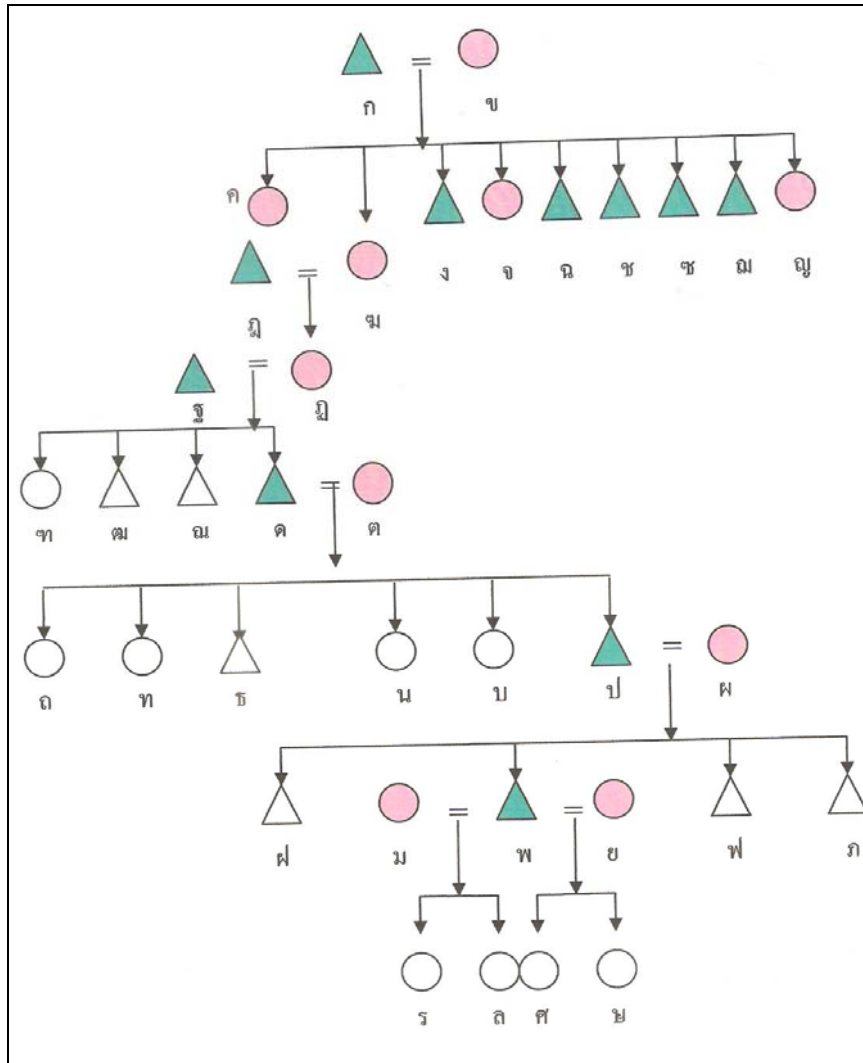
ก ชื่อนายอัน สวัสดิ์วงศ์ไชย (จำคนที่ 1) เป็นลูกพี่ลูกน้องกับนายอ๋อม สวัสดิ์วงศ์ไชย ซึ่งเป็นปู่ของนายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย(จำคนปัจจุบัน) นายอัน แต่งงานกับ ข (ไม่ทราบชื่อ) มีบุตรด้วยกัน 4 คน คือ ค นายก้อน สวัสดิ์วงศ์ไชย ฉ นายพร สวัสดิ์วงศ์ไชย (จำคนที่ 4)ง นายดิลก สวัสดิ์วงศ์ไชย(พ่อของนางสุดสาคร) และ จ นายชน สวัสดิ์วงศ์ไชย

นายดิลก สวัสดิ์วงศ์ไชย แต่งงานกับ ฉ นางแยง มีบุตรด้วยกัน 10 คน ซ นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย (นางเทียมเจ้าแม่สองนางปัจจุบัน

นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชยแต่งงานกับ ค นายเทียนชัย เทียนลัคณานนท์ มีลูกสาว 3 คน

นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นนางเทียมมาตั้งแต่อายุ 52 ปี รวมระยะเวลาเป็นนางเทียม 13 ปี

2. เครื่องญาติและครอบครัวนายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย (จ๋า)

ภาพที่ 117 ภาพแผนผังเครือญาตินายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย

หมายถึง เพศชาย

หมายถึง เพศหญิง

หมายถึง การแต่งงาน

หมายถึง ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่

ลูกหลาน

ระบบเครือญาติของนายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นระบบครอบครัวขยายในแนวอื่น เช่นเดียวกัน แต่เมื่อแต่งงานแล้วก็แยกครอบครัวอยู่ที่บ้านพ่อตาแม่ยาย ภรรยา และลูก

ก เป็นบรรพบุรุษชื่อ แท่ง เป็นอุปฮาด และเป็นบุตรของเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 3 คือ พระจันทรสิริวงษ์ (พรหม) ข เป็นภรรยาชื่อนางสาว มีบุตรด้วยกัน 9 คน คือ ค นางไท ฉ นางเบียง ง ท้าวทับ จ นางถ่อนคำ ฉ พระยาศศิวงษ์ประวัติ(เจ้าเมืองคนที่ 7) ช พระดำรงมุกดาหาร ซ ท้าวจันทร์ชมภู ฅ ท้าวไชยสาร และ ญ นางขาว

นางเบียง แต่งงานกับ ฎ นายกัน สวัสดิ์วงศ์ไชย มีบุตร 1 คน คือ ฏ นางกวน สวัสดิ์วงศ์ไชย

นางกวน แต่งงานกับ ฐ ท้าวขัตติยวงษ์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยราชการเมืองมุกดาหารในสมัยพระยาศศิวงษ์ประวัติ (เจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 7) มีบุตรด้วยกัน 4 คน คือ ฑ นางสุริโก ฒ นายกำฉน นายหยาด และ ด นายถุ่ม สวัสดิ์วงศ์ไชย

นายถุ่ม สวัสดิ์วงศ์ไชย แต่งงานกับ ต นางบัวผัน ซึ่งเป็นบุตรของท้าวสุวรรณะ และเป็นหลานของท้าวทอนเมืองกลาง มีบุตรด้วยกัน 6 คน คือ ถ นางจรัส พรหมสุขศรี ท นางเหลียง สุริยาชัยวัฒน์ ธ นายประนม สวัสดิ์วงศ์ไชย น นางวรรณณี เจริญชัย บ นางศรีอำไพ รัตนภรณ์ และ ป นายประมวล สวัสดิ์วงศ์ไชย

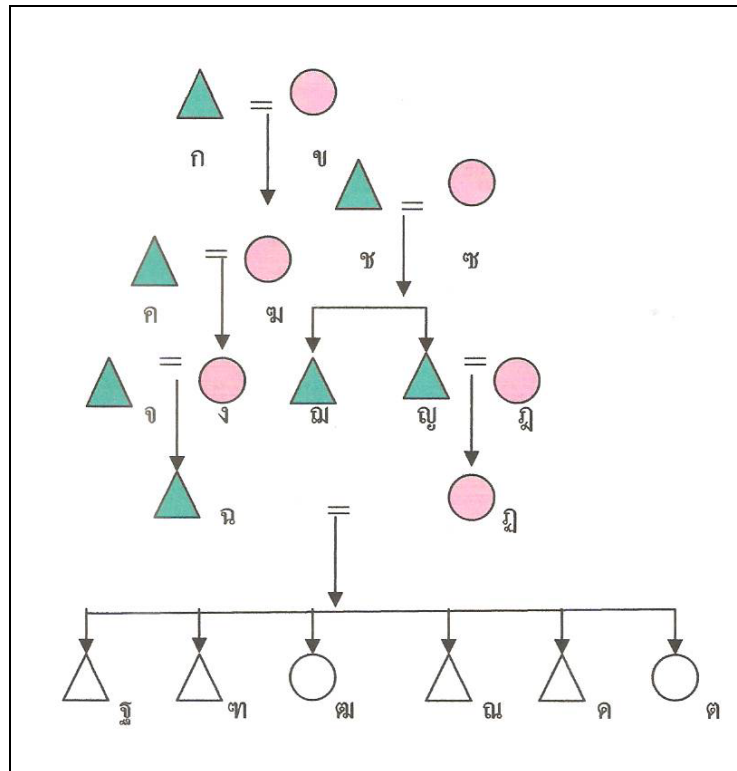
ป นายประมวล สวัสดิ์วงศ์ไชย แต่งงานกับ ผ นางจันดี มีบุตรด้วยกัน 4 คน พ นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย (จำคนปัจจุบัน) เป็นบุตรคนที่ 2

พ นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย แต่งงานกับ ม (ภรรยาคนแรก ปัจจุบันหย่าร้างกัน) มีบุตร 2 คน คือ ร นางสาวประไพศรี สวัสดิ์วงศ์ไชย อายุ 35 ปี และ ล นางสาวทองประกาย สวัสดิ์วงศ์ไชย อายุ 33 ปี

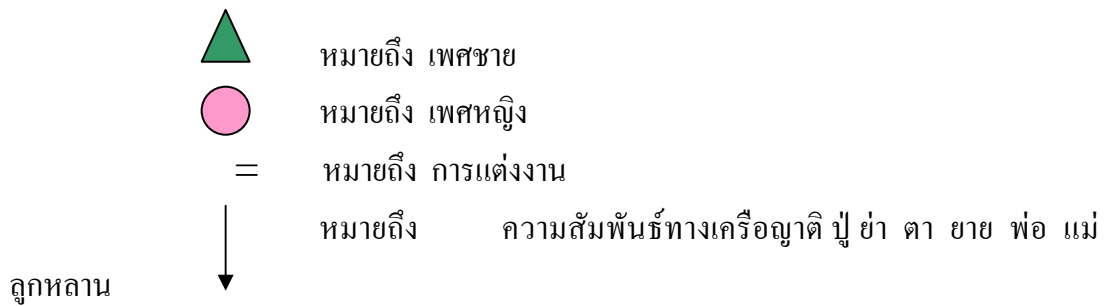
ต่อมา นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย แต่งงานกับ ย นางทัศนีย์ ซึ่งเป็นภรรยาคนที่ 2 มีบุตร 2 คน

นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย เป็นจำมาตั้งแต่อายุ 51 ปี รวมระยะเวลาเป็นจำมา 10 ปี

3. เครือญาติและครอบครัวนางทองสุข ปรีปญโญ (แทนนางเปียงเบ็องขวา)

ภาพที่ 118 ภาพแผนผังเครือญาตินางทองสุข ปรีปญโญ

ระบบเครือญาติของนางทองสุข ปรีปญโญ เป็นระบบครอบครัวขยายในแนวยืน เช่นเดียวกัน คือ ปู่ ย่า พ่อ แม่ ลูก และหลาน อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน (ประสิทธิ์ สวัสดิ์ ญาติ, 2545 :74)

ช คือ หลวงบูรินทร์มุกดาร์กษ์(ปู่) เป็นนครบาลเมืองมุกดาหารในสมัยพระจันทรเทพสุริยวงษา(แสง จันทรสาขา) เจ้าเมืองคนที่ 8 ซึ่งเป็นเครือญาติกับเจ้าเมืองมุกดาหาร แต่งงานกับ

ซ นางขลิบสมุทร (ย่า) มีบุตร 2 คน คือ ฉ นายฟื้น ขลิบบุรินทร์ และ ญ นายกล้า ขลิบบุรินทร์

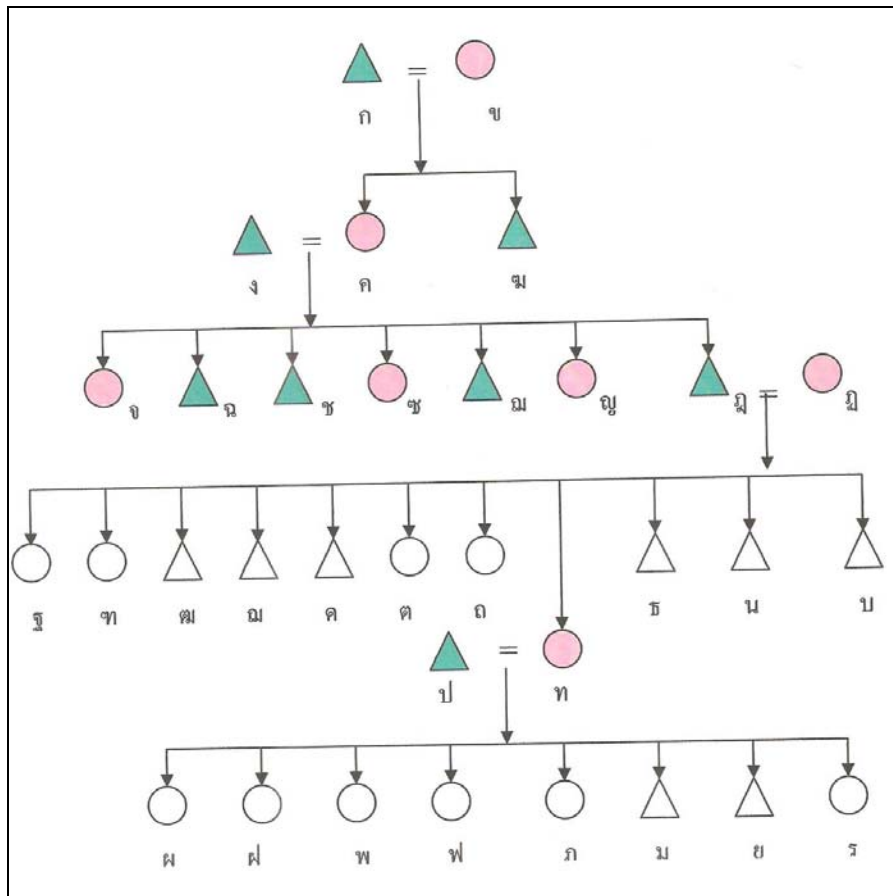
นายกล้า ขลิบบุรินทร์ แต่งงานกับ ฎ นางเสงี่ยม มีบุตร 1 คน คือ ฏ นางทองสุข ปริปุญโญ (ทำหน้าที่แทนนางเปียงเบื่องขวาปัจจุบัน)

ต่อมา นางทองสุข ปริปุญโญ แต่งงานกับ ฉ นายวิรัชศักดิ์(ปอ) ปริปุญโญ ซึ่งเป็นเชื้อสายของเจ้าเมือง และเพี้ยเมืองพาลูกา คือ ก ญาจอมกระราช แต่งงานกับ ข นางผา มีบุตร คือ ฉ นางตวย ต่อมา นางตวย แต่งงานกับ ค ท้าวสุริโย เป็นเพี้ยเมืองพาลูกา มีบุตรด้วยกัน คือ ง นางป้อง ต่อมา นางป้อง แต่งงานกับ จ นายทุมมี ปริปุญโญ มีบุตร คือ ฉ นายวิรัชศักดิ์(ปอ) ปริปุญโญ

นางทองสุข ขลิบบุรินทร์ แต่งงานกับ ฉ นายวิรัชศักดิ์ ปริปุญโญ มีบุตรด้วยกัน 6 คน

นางทองสุข ปริปุญโญ รับหน้าที่แทนนางเปียงเบื่องขวามาตั้งแต่อายุ 79 ปี รวมระยะเวลาการเป็นนางเปียง 5 ปี

4. เครือญาติและครอบครัวนางอรวรรณ เชื้อหาญ(นางเปียงเบ็องซ่าย)

ภาพที่ 119 ภาพแผนผังเครือญาตินางอรวรรณ เชื้อหาญ

หมายถึง เพศชาย

หมายถึง เพศหญิง

หมายถึง การแต่งงาน

หมายถึง ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่

ลูกหลาน

ระบบครอบครัวของนางอรวรรณ เชื้อหาญ เป็นระบบครอบครัวขยายแบบในแนวยี่น เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน จะอยู่ในครัวเรือนเดียวกันก่อนที่จะแต่งงานและแยกครอบครัวออกไปตั้งครอบครัวใหม่

ก บรรพบุรุษ คือ ท้าวทอนเมืองแสน(ต้นตระกูล แสนวิเศษ) แต่งงานกับ ข นางทุม มี บุตร 2 คน คือ ค นางแก้ว และ ฉ นายโพ

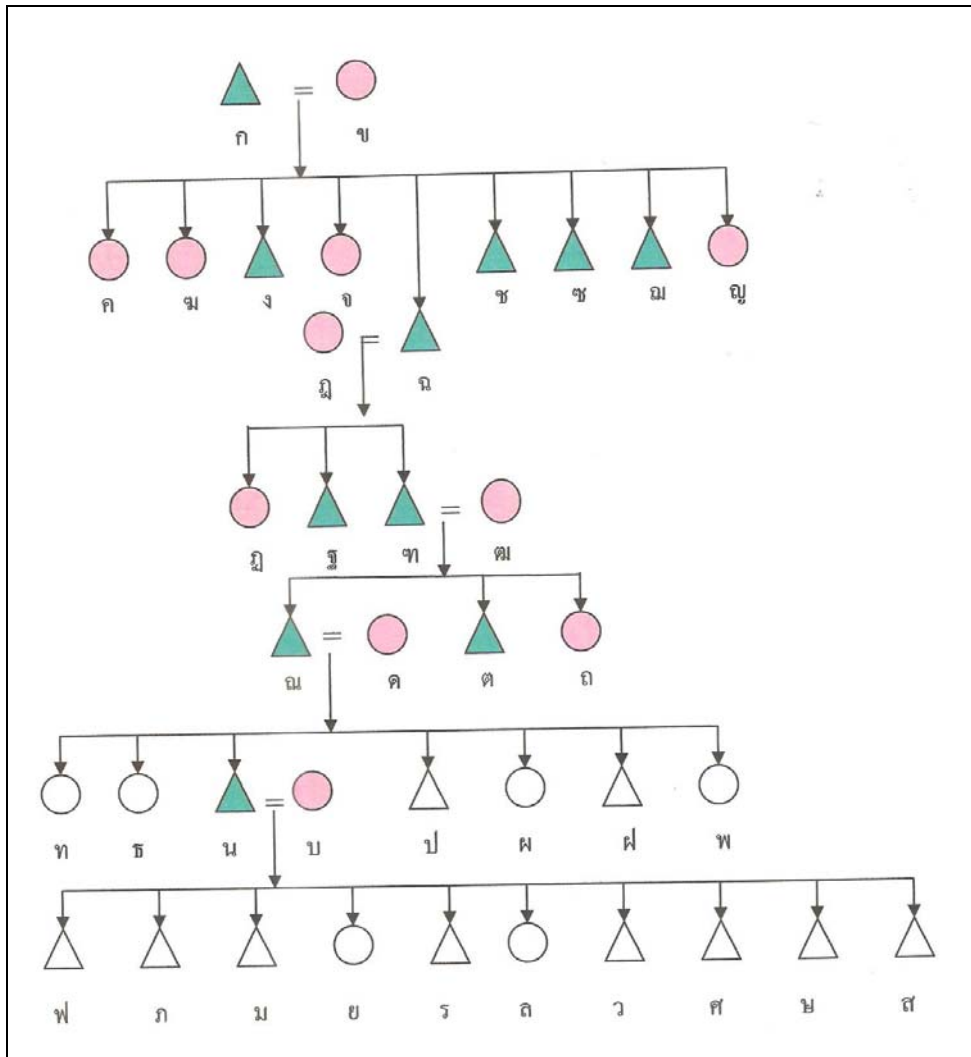
นางแก้ว แต่งงานกับ ง ท้าวอินทิสาร มีบุตรด้วยกัน 7 คน จ นางนารี ฉ นายแปง แสนวิเศษ ช นายขง แสนวิเศษ ซ นางหมูน(นางเปียงเบื่องซ้ายคนที่ 4) ฌ นายนาค แสนวิเศษ ฎ นางผอย และ ฏ นายวิน แสนวิเศษ

นายวิน แสนวิเศษ แต่งงานกับ ฐ นางออม มีบุตรด้วยกัน 11 คน ท นางอรรณง เชื้อหาญ เป็นบุตรคนที่ 8

นางอรรณง แต่งงานกับ ป นายโพธิ์ เชื้อหาญ มีบุตร 8 คน

นางอรรณง เชื้อหาญ รับหน้าที่นางเปียงเบื่องซ้าย มาตั้งแต่อายุ 76 ปี รวมระยะเวลาเป็นนางเปียงมาแล้ว 6 ปี

5. เครือญาติและครอบครัวนายสีมา จันทรสาขา (เจ้าโคตร)

ภาพที่ 120 ภาพแผนผังเครือญาตินายสีมา จันทรสาขา

หมายถึง เพศชาย

หมายถึง เพศหญิง

หมายถึง การแต่งงาน

หมายถึง ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่

ลูกหลาน

ระบบเครือญาติและครอบครัวของนายสีมา จันทรสาขา เป็นระบบครอบครัวขยายใน
แนวอื่นเช่นเดียวกัน ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน จะอยู่ในครัวเรือนเดียวกันก่อนที่จะ
แต่งงานและแยกครอบครัวไป

ก ชื่อแห่ง เป็นอุปฮาด ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าเมืองมุกดาหาร คนที่ 3 คือ พระจันทรสุ-
ริวงษ์(พรหม) แต่งงานกับ ข ชื่อนางสาว มีบุตรด้วยกัน 9 คน คือ ค นางไท ข นาง
เบียง ง ท้าวทับ จ นางถ่อนคำ ฉ พระยาศศิวงษ์ประวัตติ(เจ้าเมืองคนที่ 7) ช พระดำรง
มุกดาหาร(ปลัดเมืองมุกดาหารมรสัมย์เจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 8) ซ ท้าวจันทรชมภู ฌ ท้าว
ไชยสาร และ ฉู นางขาว

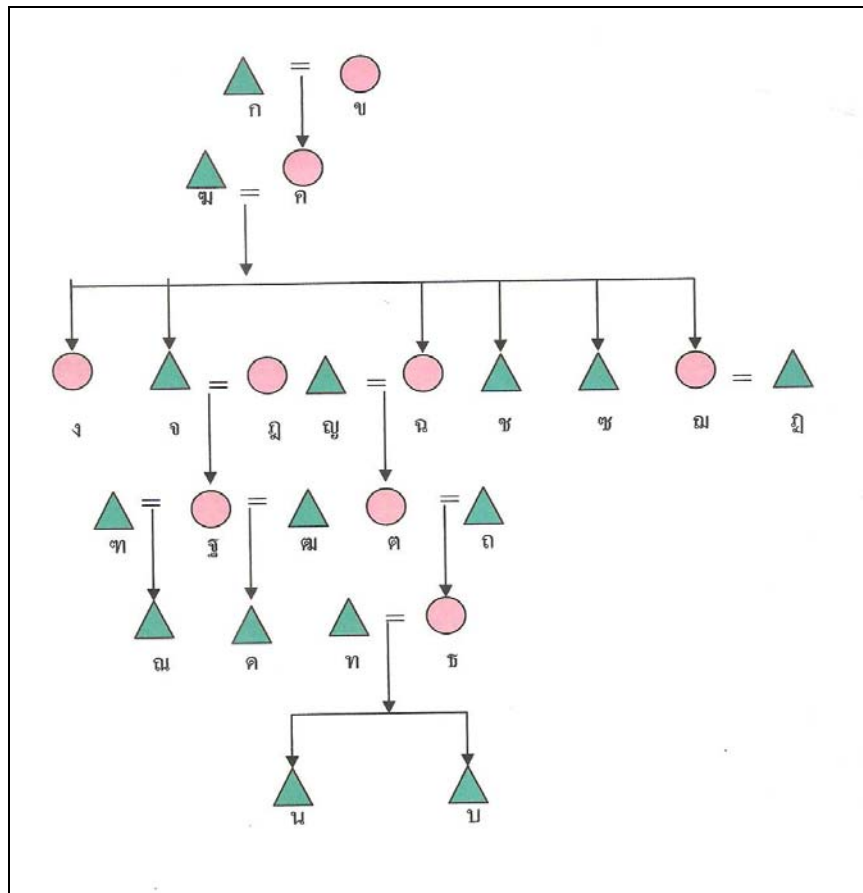
พระยาศศิวงษ์ประวัตติ(เจ้าเมืองคนที่ 7) แต่งงานกับ ฎ นางแว่น มีบุตรด้วยกัน 3 คน
คือ ฏ นางแก้วละคร ฐ ท้าวเผือก และ ท ท้าวแสง ซึ่งเป็นเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 8 ชื่อ
พระจันทรเทพสุริวงษา (แสง จันทรสาขา)

พระเจ้าจันทรเทพสุริวงษา แต่งงานกับ ฒ นางจันทร์สด ซึ่งเป็นบุตรสาวของราชวงศ์
ยัง กับนางสุชาดา มีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ ณ นายหนูทรัพย์ จันทรสาขา ต นายเคิน
จันทรสาขา และ ถ นางสาวตุ่น จันทรสาขา

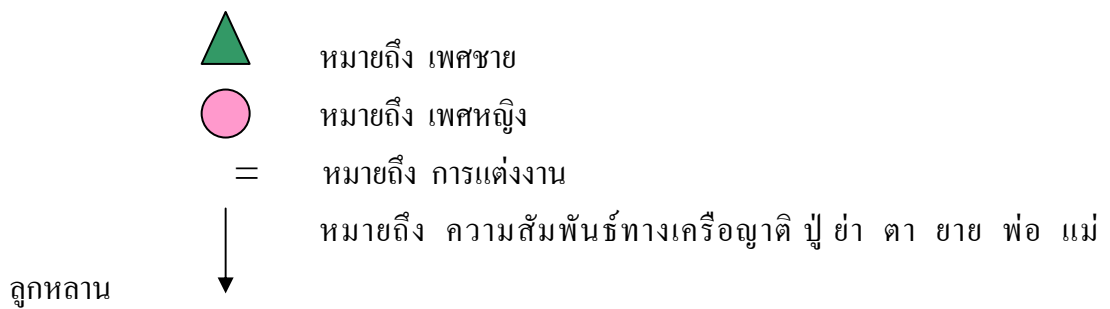
นายหนูทรัพย์ จันทรสาขา แต่งงานกับ ค นางทองคำ มีบุตรด้วยกัน 7 คน น นาย
สีมา จันทรสาขา เป็นบุตรคนที่ 3

น นายสีมา จันทรสาขา แต่งงานกับ บ นางบุญยืน จันทรสาขา มีบุตรด้วยกัน 10 คน

6. เครือญาติและครอบครัวของนางเทียมเดิม

ภาพที่ 121 ภาพแผนผังเครือญาตินางเทียมเดิม

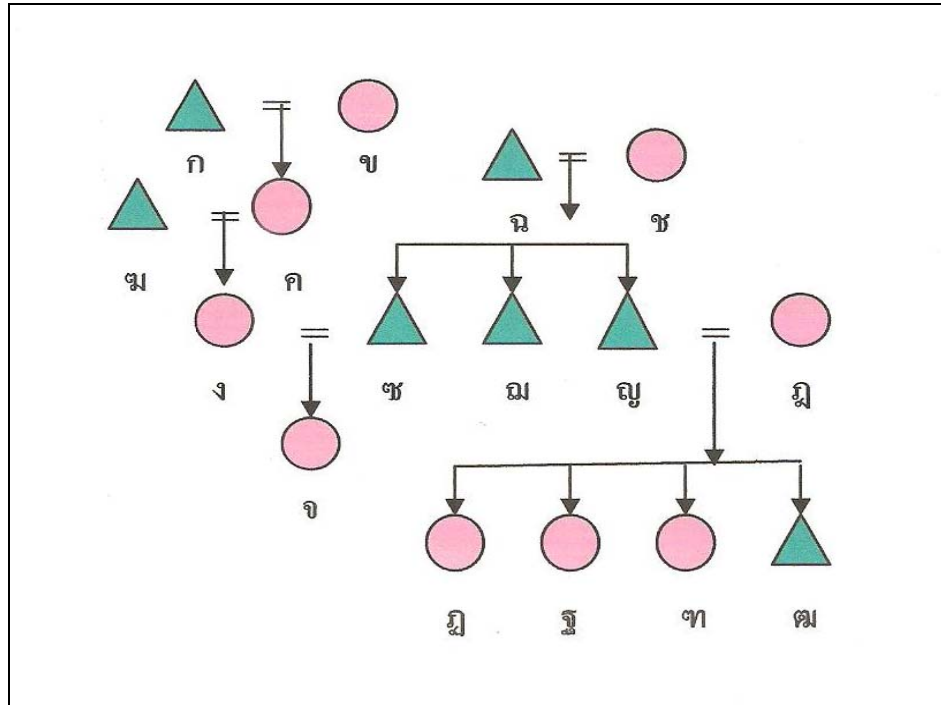
ก คือท้าวคอนเมืองกลาง แต่งงานกับ ข นางแพงศรี มีบุตร 1 คน คือ ค นางบุญมี ต่อมานางบุญมี แต่งงานกับ คม ท้าวสุวรรณะ มีบุตรด้วยกัน 6 คน คือ ง นางไต่ จ นายกำ ฌ นางดวง ช ญาครุโลน ซ นายช่วย และ ฉ นางบัวผัน (แต่งงานกับนายกลุ่มสัตว์ลี้วงศ์ไชย สายจ้ำ)

นายก้า แต่งงานกับ ฎ (ไม่ทราบชื่อ) มีบุตร 1 คน คือ ฐ นางคุณ บำรุงสวัสดิ์ ซึ่งเป็นนางเทียมคนที่ 2 ต่อมานางคุณ แต่งงานกับ ฑ นายโสธร มีบุตร 1 คน คือ ฌ นายโด่ง รอบรู้ แล้วหย่าร้างกัน แต่งงานใหม่กับ ฒ นายดี บำรุงสวัสดิ์ มีบุตร 1 คน คือ ค นาย สมพงษ์ บำรุงสวัสดิ์

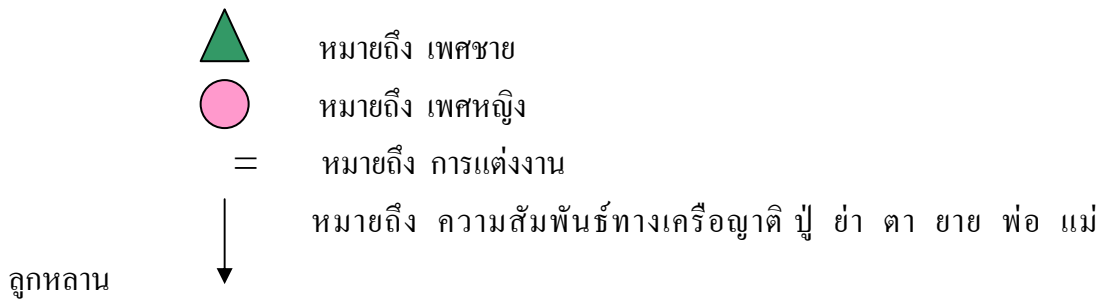
นางดวง แต่งงานกับ ฌ (ไม่ทราบชื่อ) มีบุตร 1 คน คือ ค นางเทียบ ซึ่งเป็นนางเทียม คนที่ 1

นางเทียบ แต่งงานกับ ฌ นายเพชร แสนวิเศษ (ลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากท้าวทอน เมืองแสน) มีบุตร 1 คน คือ ฌ นางประยงค์ ซึ่งเป็นนางเทียมคนที่ 3 แต่งงานกับ ท นายเวก โภคทรัพย์ มีบุตรด้วยกัน 2 คน คือ น นายประวิทย์ โภคทรัพย์ และ บ นายนิติ โภค ทรัพย์

7. เครือญาติและครอบครัวของนางเป็ยงเบ็องขวาเดิม

ภาพที่ 122 ภาพแผนผังเครือญาตินางเป็ยงเบ็องขวาเดิม

ก คือ เจ้าจันทรสุริยวงษ์ (คำ) (เจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 5) แต่งงานกับ ข ชาวบ้าน บ้านเหล่าหมี มีบุตร 1 คน คือ ค นางขาว

ค นางขาว แต่งงานกับ ฉ ท้าวขัตติยะ(ผู้ช่วยราชการเมืองมุกดาหารในสมัยเจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 6) มีบุตร 1 คน คือ ง นางทองบาน

ง นางทองบาน แต่งงานกับ ช นายเป็น สวัสดิ์วงศ์ไชย ซึ่งเป็นบุตรของท้าวไชยสุเรนทร์(สวัสดิ์วงศ์ไชย) กับนางอบ มีบุตร 1 คน คือ จ นางทองนุ่น บำรุงสวัสดิ์(สวัสดิ์วงศ์ไชย) (นางเป็ยงเบ็องขวาคนที่ 2) ซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว

ส่วนอีกสายหนึ่ง จ คือ ท้าวไชยสุเรนทร์(สวัสด์วงศ์ไชย) แต่งงานกับ ข นางอบ มีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ ข นายเป็น สวัสด์วงศ์ไชย (พ่อของนางทองบู่) ฉ นายพู่ สวัสด์วงศ์ไชย และ ญ นายพูน สวัสด์วงศ์ไชย

ญ นายพูน สวัสด์วงศ์ไชย แต่งงานกับ ฎ นางมะลิ มีบุตร 4 คน คือ ฎ นางขันแก้ว จันทรสาขา ฐ นางศุภกร แสนวิเศษ ท นางกาศอัมพร สุริยาชัยวัฒน์(นางเปียงเปื้อขวาคนที่ 1) และ ฒ นายกาญจน์อูธร สวัสด์วงศ์ไชย

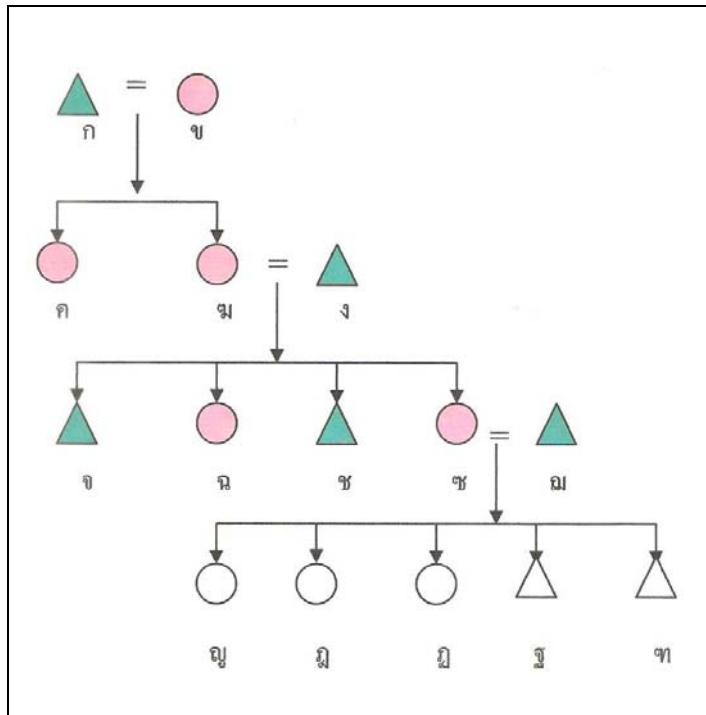
ภาคผนวก ค

ระบบเครือข่ายของผู้สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมในสายตระกูลบริวาร

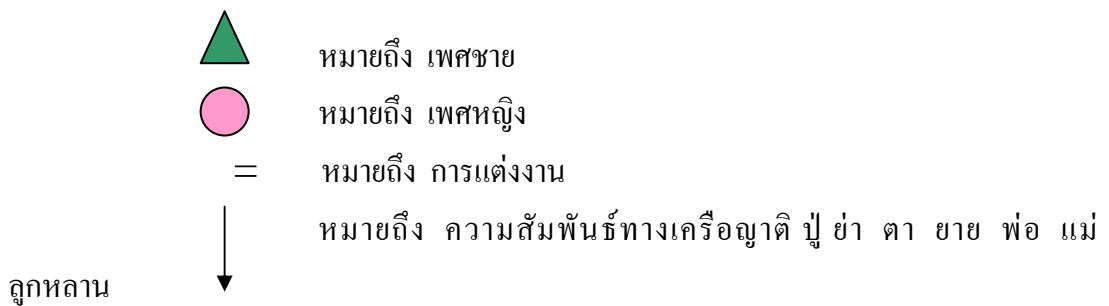
ภาคผนวก ค

ระบบเครือญาติของผู้สืบทอดหน้าที่ทางวัฒนธรรมในสายตระกูลบริวาร

1. เครือญาติและครอบครัวของนางดอกกล้า จารุตัน(นางเทียม)

ภาพที่ 124 ภาพแผนผังระบบเครือญาตินางดอกกล้า จารุตัน

ระบบเครือญาติและครอบครัวของนางดอกกล้า จารุตัน เป็นระบบครอบครัวขยายแบบในแนวอื่นเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน จะอยู่ในครัวเรือนเดียวกันระยะหนึ่งก่อนที่จะแต่งงานและแยกครอบครัวออกไป

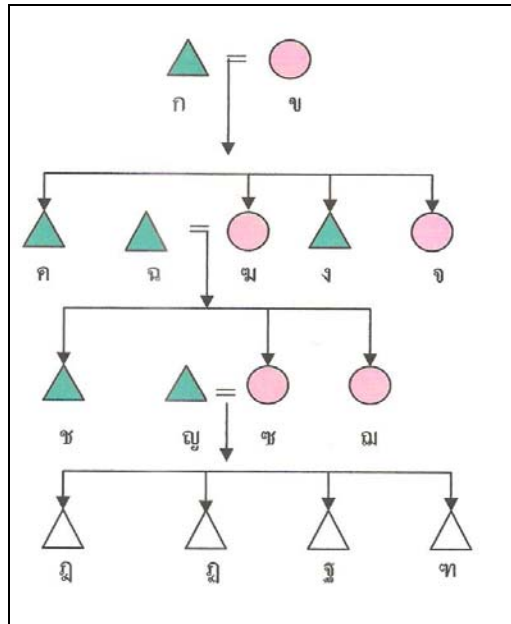
ก คือ ปู่ และ ข คือ ย่า มีบุตร 2 คน คือ ค นางบัวศรี อุทาวงศ์ (ป้า ซึ่งเป็นนางเทียมคนแรก ๆ) และ ฉ นางตี๋ม คำจันทร์ (เป็นลูกพี่ลูกน้องกับนางแยง สวัสดิ์วงศ์ไชย แม่ของนางสุดสาคร นางเทียมเจ้าแม่สองนางปัจจุบัน)

นางตี๋ม คำจันทร์ แต่งงานกับ ง นายนำ คำจันทร์ มีบุตร 4 คน คือ จ นายสวัสดิ์ คำจันทร์ (เสียชีวิตแล้ว) ฉ นางแถว คำจันทร์ (นางเทียมคนที่ 2) ช นายสวาท คำจันทร์ และ ซ นางดอกกล้า จารุตัน (นางเทียมคนปัจจุบัน)

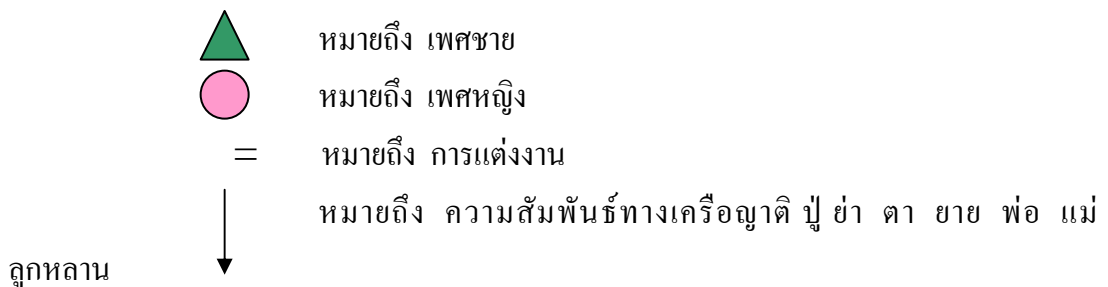
นางดอกกล้า จารุตันแต่งงานกับ ฉ นายคำแดง จารุตัน (เสียชีวิตเมื่ออายุ 63 ปี) มีบุตร 5 คน

นางดอกกล้า จารุตัน รับเป็นนางเทียมมาตั้งแต่อายุ 68 ปี รวมระยะเวลาเป็นนางเทียม 4 ปี

2. เครือญาติและครอบครัวของนางแจ่มจันทร์ เหมแดง (นางเปียง)

ภาพที่ 125 ภาพแผนผังระบบเครือญาตินางแจ่มจันทร์ เหมแดง

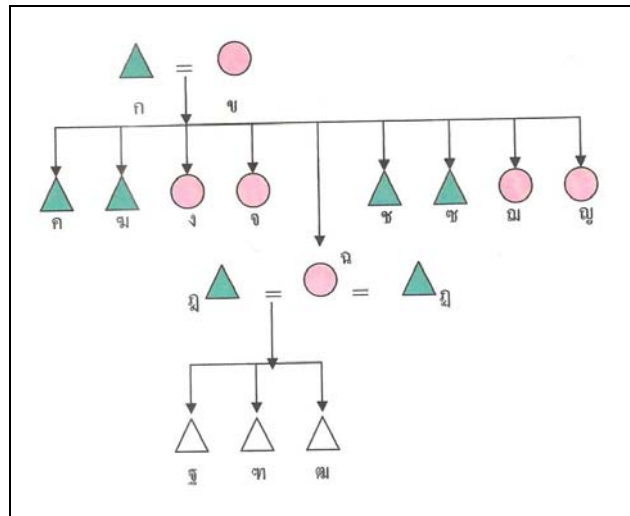
ระบบเครือญาติและครอบครัวของนางแจ่มจันทร์ เหมแดง เป็นระบบครอบครัวขยายแบบในแนวอื่นเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน จะอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน หนึ่งก่อนที่จะแต่งงานและแยกครอบครัวออกไป

ก คือ ตาชื่อ นายนำ คำจันทร์ ข คือ ยายชื่อนางดี คำจันทร์ มีบุตร 4 คน คือ ค นายสวัสดิ์ คำจันทร์ (เสียชีวิตแล้ว) ฉ นางแหว คำจันทร์ (นางเทียมคนที่ 2) ง นายสวาท คำจันทร์ และ จ นางคอกกล้า จารุดัน (นางเทียมคนปัจจุบัน)

นางแหว คำจันทร์ แต่งงานกับ ฉ นายบุญธรรม ทองซุ่ม มีบุตร 3 คน คือ ช นางแหว ทองซุ่ม ซ นางแจ่มจันทร์ เหมแดง และ ฅ นางเดือนใจ

นางแจ่มจันทร์ เหมแดง แต่งงานกับ ญ นายโสกา เหมแดง อายุ 64 ปี มีบุตร 4 คน

3. เครือญาติและครอบครัวของนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง (นางเทียม)

ภาพที่ 126 ภาพแผนผังระบบเครือญาตินางเพ็ญโสภา พรหมเมือง

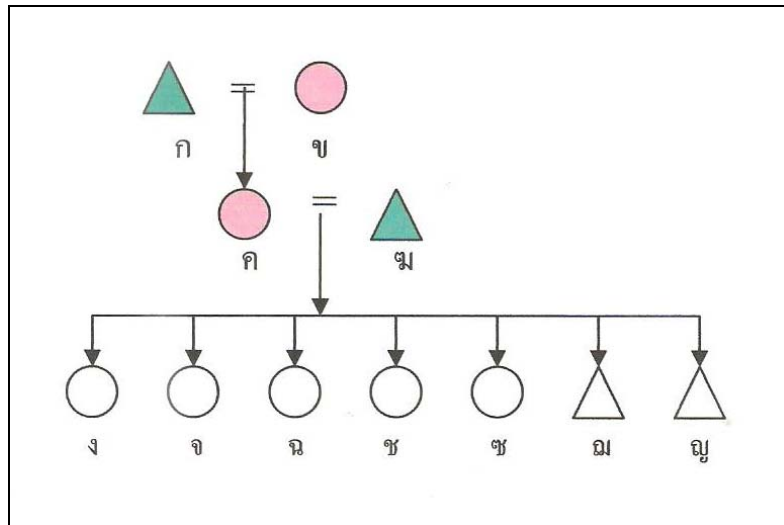
 หมายถึง เพศชาย
 หมายถึง เพศหญิง
 = หมายถึง การแต่งงาน
 ↓ หมายถึง ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูกหลาน

ระบบครอบครัวของนางเพ็ญโสภา พรหมเมือง เป็นระบบครอบครัวขยายแบบในแนวยืน เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก และหลาน จะอยู่ในครัวเรือนเดียวกันก่อนที่จะแต่งงานและแยกครอบครัวออกไปตั้งครอบครัวใหม่

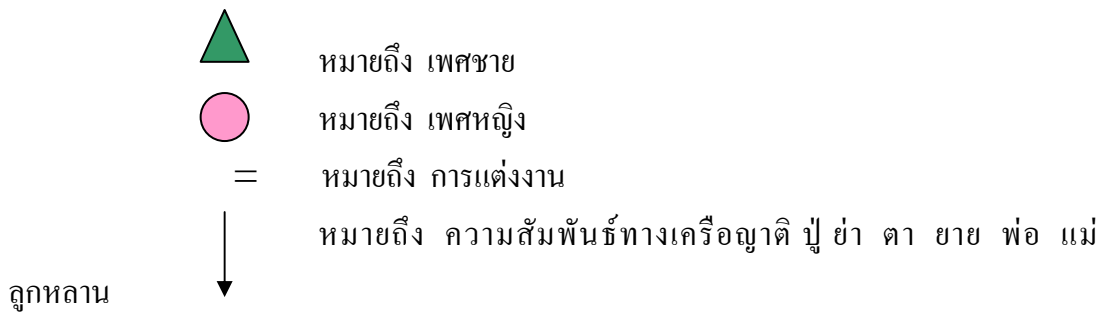
ก เป็นบิดา ชื่อ นายสมพรเลิศ พรหมเมือง ข คือ มารดา ชื่อ นางเกลี้ยง พรหมเมือง เป็นนางเทียมคนแรกซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว มีบุตรด้วยกัน 9 คน คือ ค นายขวัญชัย พรหมเมือง อายุ 53 ปี ฅ นายสิทธิพล พรหมเมือง อายุ 52 ปี ง นางสาวสุจิตรา พรหมเมือง อายุ 50 ปี จ นางสาวสะอาด พรหมเมือง อายุ 49 ปี ฉ นางเพ็ญโสภา พรหมเมือง อายุ 47 ปี ช นายสกล พรหมเมือง อายุ 46 ปี ฌ นายชุมพร พรหมเมือง อายุ 43 ปี ฒ นางสาวจิตรลดา พรหมเมือง อายุ 41 ปี และ ญ นางสาวเกสร พรหมเมือง อายุ 40 ปี

ฉ นางเพ็ญโสภา แต่งงานกับ ฐ นายเที่ยง พุทธขัน มีบุตรด้วยกัน 3 คน ต่อมาหย่าร้างกับนายเที่ยง พุทธขัน แล้วแต่งงานใหม่กับคนลาว คือ ฏ นายสมสนุก ทอนแก้ว แต่ไม่มีบุตร

4. เครือญาติและครอบครัวของนางพัน จันทม (นางเทียมและนางเปียง)

ภาพที่ 127 ภาพแผนผังระบบเครือญาตินางพัน จันทม

ระบบครอบครัวของนางพัน จันทม เป็นระบบครอบครัวขยายแบบในแนวอื่น เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก และหลาน จะอยู่ในครัวเรือนเดียวกันก่อนที่จะแต่งงานและแยกครอบครัวออกไปตั้งครอบครัวใหม่

ก นางพัน จันทมเป็นนางเทียมเจ้าแม่เวินซิว แต่งงานกับ ข นายควร จันทม มีบุตร 1 คน คือ ค นางสมคิด จันทม ปัจจุบัน อายุ 62 ปี

นางสมคิด แต่งงาน ฅ นายบัณฑิต สุวรรณโชติ มีบุตรด้วยกัน 7 คน

ภาคผนวก ง

ประวัติวิทยากรผู้ให้ข้อมูล

ภาคผนวก ง
ประวัติวิทยากรผู้ให้ข้อมูล

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ	หน้าที่ในพิธีกรรม	ที่อยู่ปัจจุบัน
1	หลวงปู่บุญมา บุญญวโร	76	พระสงฆ์	-	วัดหอสองนาง 229 หมู่ 2 ต.เชียงคาน อ.เชียงคาน จ.เลย
2	นายฟอง พรมลา	68	ทำนา	เจ้าประจำศาล เจ้าพ่อพระวอ และเจ้าแม่ สองนาง	38 หมู่ 1 บ้านห้วยทราย ต.หนองบัวลำภู อ.เมืองหนองบัวลำภู จ.หนองบัวลำภู
3	นางทองใบ เครือแดง	83	ทำนา	นางเทียมเจ้า พ่อพระวอ	19 / 9 หมู่ 9 บ้านดอน สวรรค์ ต.หนองบัวลำภู อ.เมืองหนองบัวลำภู จ.หนองบัวลำภู
4	นางหนูวาด สุพรรณภู วงษ์	75	ทำนา	นางเทียมเจ้าปู่ หลุบ	121 หมู่ 9 บ้านดอน สวรรค์ ต.หนองบัวลำภู อ.เมืองหนองบัวลำภู จ.หนองบัวลำภู
5	นางบังอร จันทวงศ์	69	ทำนา	นางเทียมเจ้าปู่ ส่อง	100 / 1 หมู่ 9 บ้านดอน สวรรค์ ต.หนองบัวลำภู อ.เมืองหนองบัวลำภู จ.หนองบัวลำภู

ลำดับ ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ	หน้าที่ใน พิธีกรรม	ที่อยู่ปัจจุบัน
6	พระครูวิมล วรรณาน	68	พระสงฆ์	-	วัดกลาง 344 หมู่ 2 ต.พานพร้าว อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย
7	นางพนิดา ประเสริฐสุข	60	ทำนา	นางเทียมเจ้า พ่ออุเทน	044 / 1 หมู่ 9 ถนน ประชาอุทิศ ซอยป่า ต.ท่าบ่อ อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
8	นางเถาะ เจริญนติ	75	ค้าขาย	นางเทียมเจ้า แม่สองนาง	7 / 55-56 ร้านสหพันธ์ ต.ท่าบ่อ อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
9	นางเวิน เจริญนติ	72	ค้าขาย	-	7 / 55-56 ร้านสหพันธ์ ต.ท่าบ่อ อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย
10	นางบุญศรี อินทรชีรี	70	ทำนา	นางเทียมเจ้า แม่สองนาง	077 / 1 หมู่ 1 ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย
11	นางจันดา อุดามาลัย	52	ข้าราชการ ครู	นางเทียมเจ้า แม่สองนาง	239 ร้านแดงคำรำ ถนน หนองคาย-โพนพิสัย ต.ในเมือง อ.เมือง จ.หนองคาย
12	พระครูสิริธรรมปคุณ	73	พระสงฆ์	-	วัดจอมนาง ต.ชุมพล อ.โพนพิสัย จ.หนองคาย
13	นางแก้ว สิริยะกาญจน์	70	ทำนา	จ้า	71 หมู่ 2 ต.บึงกาฬ อ.บึงกาฬ จ.บึงกาฬ
14	นางขุนทอง ฉิมเจริญ	42	ค้าขาย	-	126 หมู่ 1 ต.วิศิษฐ์ อ.บึงกาฬ จ.บึงกาฬ

ลำดับ ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ	หน้าที่ใน พิธีกรรม	ที่อยู่ปัจจุบัน
15	นายพรมมา เขียวคำ	82	ทำนา	เจ้า	10 หมู่ 11 บ้านแพงใต้ ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
16	นายประดับ ผาลี	62	ทำนา	ผู้ช่วยเจ้า	116/1 หมู่ 1 บ้านแพงใต้ ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
17	นายเกียรติ พันธุ์แพง	81	ทำนา	-	50/1 หมู่ 1 บ้านแพงใต้ ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
18	นายสำเนียง ภาโสม	79	ค้าขาย	-	105 หมู่ 1 บ้านแพงใต้ ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
19	นางจัน ศรีประเสริฐ	79	ทำนา	-	106 หมู่ 3 บ้านนาเขท่า ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
20	นางอำนวย บาดะ	66	ทำนา	-	115 หมู่ 3 บ้านนาเขท่า ต.บ้านแพง อ.บ้านแพง จ.นครพนม
21	นางเงา เหมนนท์	76	ทำนา	กวันเจ้า	1/3 หมู่ 17 บ้านน้ำคำ ต.น้ำคำ อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ	หน้าที่ในพิธีกรรม	ที่อยู่ปัจจุบัน
22	นางลำเพียร เหมนนท์	53	ทำนา	-	254 หมู่ 17 บ้านน้ำก่ำ ต.น้ำก่ำ อ.ธาตุพนม จ.นครพนม
23	นางดี มิลา	75	ทำนา	กวันจำ	123 /1 หมู่ 10 บ้านน้ำก่ำ ต.น้ำก่ำ อ.ธาตุพนม จ.นครพนม
24	นางสุดสาคร สวัสดิ์วงศ์ไชย	65	ค้าขาย	นางเทียมเจ้า แม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้า มุงเมือง	120 /1 ถนนวิวัฒน์- สุรกานต์ ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
25	นายประภัทร์ สวัสดิ์วงศ์ไชย	61	ลาออกจากข้าราชการตำรวจ	จำ	15 ถนนแก้วกนิรี เทศบาลเมืองมุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
26	นายสีมา จันทรสาขา	87	ข้าราชการปลดเกษียณ	เจ้าโคตร	2 ถนนพิทักษ์พนมเขต เทศบาลเมืองมุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
27	นางอรรพรรณ เชื้อหาญ	82	ข้าราชการครูปลดเกษียณ	นางเปียง (นางสนมเจ้า แม่สองนาง)	26 ถนนแก้วกนิรี เทศบาลเมืองมุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
28	นางทองสุข ปริบุญโญ	84	ข้าราชการครูปลดเกษียณ	ทำหน้าที่แทน นางเปียง (นางสนมเจ้า แม่สองนาง)	4 ถนนสำราญชายโขง ใต้ ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร

ลำดับ ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ	หน้าที่ใน พิธีกรรม	ที่อยู่ปัจจุบัน
29	นางรัชณี สุริยาชัยวัฒน์	84	ข้าราชการ ครูปลด เกษียณ	-	5 ถนนพิทักษ์พนมเขต ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
30	นางสมรภัฏ วงศ์วัฒนะ	70	ข้าราชการ ครูปลด เกษียณ	-	17 ซอยราษฎร์อุทิศ ถนนสมุทรศักดิ์รักษ์ ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
31	นางเกลี้ยง พรหมเมือง	71	ค้าขาย	นางเทียมเจ้า พ่อคำแดง เจ้า แม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัว ดอน (ตาย)	24 ถนนสำราญชายโขง เหนือ ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
32	นางเพ็ญโสภา พรหม เมือง	47	ค้าขาย	นางเทียมเจ้า พ่อคำแดง เจ้า แม่คำเหลือง และเจ้าพ่อหัว ดอน	24 ถนนสำราญชายโขง เหนือ ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
33	นางแถว คำจันทร์	81	ทำนา	นางเทียมเจ้า พ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา (ตายแล้ว)	227 ถนนสำราญชาย โขงเหนือ ต.มุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
34	นางดอกกล้า จารุตัน	72	ทำนา	นางเทียมเจ้า พ่อราชวงศ์ศึก เจ้ากรมหัว และหลวงวิชา	227/7 บ้านนาปอน้อย ต.มุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร

ลำดับ ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ	หน้าที่ใน พิธีกรรม	ที่อยู่ปัจจุบัน
35	นางแจ่มจันทร์ เหมแดง	63	ทำนา	นางเปียง (นางสนมเจ้า พ่อราชวงศ์ ศึก)	227 ถนนสำราญชาย โขงเหนือ ต.มุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
36	นางพัน จันถม	86	ทำนา	นางเทียมเจ้า แม่วินซัวและ นางสนมเจ้า พ่อคำแดง (เสียชีวิตแล้ว)	131 ชุมชนศรีมงคล เหนือ ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
37	นางสมคิด สุวรรณโชติ	62	ทำนา	-	131 ชุมชนศรีมงคล เหนือ ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
38	นายเกียรติ เลกวาง	47	ค้าขาย	ตีกลอง และ ฆ้องในพิธี บวงสรวงเจ้า แม่สองนาง	88/2 ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
39	นายวิเชียร ยอดสิงห์	47	ค้าขาย	ตีกลอง และ ฆ้องในพิธี บวงสรวงเจ้า แม่สองนาง	11 ซอยราษฎร์อุทิศ ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
40	นายประวัตี สวัสดิ์วงศ์ ชัย	34	ทำนา	ตีกลอง และ ฆ้องในพิธี บวงสรวงเจ้า แม่สองนาง	153 หมู่ 1 บ้านภู ต.บ้านเป้า อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร

ลำดับ ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ	หน้าที่ใน พิธีกรรม	ที่อยู่ปัจจุบัน
41	นายกิจฐิพันธ์ อุตุพันธ์	28	-	ตีกลอง และ ฆ้องในพิธี บวงสรวงเจ้า แม่สองนาง	12 ซอยอุสุพันธ์ ถนนเมืองใหม่ ต.มุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
42	นายจิรศักดิ์ ไตยราช	25	-	ตีกลอง และ ฆ้องในพิธี บวงสรวงเจ้า แม่สองนาง	83/4 ถนนดำรงมุกดา ต.มุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
43	นายฤทธิรงค์ พิบูลย์	25	-	ตีกลอง และ ฆ้องในพิธี บวงสรวงเจ้า แม่สองนาง	10/1 ซอยเกษมวรกิจ ต.มุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
44	นายเดช เกษกุล	74	ทำนา	หมอขวัญ	63/5 ถนนชยางกูร ต.ในเมือง อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
45	นายพฤษภักดิ์ชัย นภัฏกาญจน์	46	ค้าขาย	-	14 ถนนประคองพันธ์ ต.มุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร
46	นายเทิด สกุลไทย	67	ทำนา	จำ	20 หมู่ 5 ต.ดอนตาล อ.ดอนตาล จ.มุกดาหาร
47	นายจันดี ผึ้งผาย	59	ค้าขาย	จำ	66/3 หมู่ 14 บ้านตูม ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น

ลำดับ ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ	หน้าที่ใน พิธีกรรม	ที่อยู่ปัจจุบัน
48	นายนิรันต์ ไชยนิจ	52	ทำนา	-	90/1 หมู่ 14 บ้านตุม ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น
49	นางสุธีรา ไชยปัญญา	46	ข้าราชการครู	นางเทียมญา พ่อเต่า	162 หมู่ 1 ต.สิงห์ อ.เมือง จ.ยโสธร
50	นางประภักดิ์ พลโยธา	77	-	นางเทียมเจ้าปู่ พะละงุม (มเหศักดิ์เมือง ยโสธร)	55/57 ถนนคำรังวิบูลย์ คุณ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร
51	ท้าวพรมมา ไชยวงศ์	85	ทำนา	ก๊ว้นจ้ำเจ้าพ่อ สุทธรู	194 หน่วย 13 บ้าน หลวงโพนสิม เมืองไกร สอนพรมวิหาร แขวง สะหวันนะเขต สปป.ลาว
52	ท้าวผาไล ไชยวงสา	75	ทำนา	แทนคำ ก๊ว้น จ้ำเจ้าพ่อ สุทธรู	229 หน่วย 39 บ้าน ไชยภูมิ เมืองไกรสอน พรมวิหาร แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว
53	ท้าวปานิด แสงจันทร์	82	-	เทียมเจ้าพ่อ สุทธรู	เมืองไกรสอนพรมวิหาร แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ เกิดวันที่ 15 ธันวาคม 2504 อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย คณะครุศาสตร์ วิทยาลัยครูสกลนคร เมื่อปีการศึกษา 2528 สำเร็จการศึกษาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2538 และเข้าศึกษาหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาคหิชนวิทยา ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2550 ปัจจุบันรับราชการ ตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ